ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

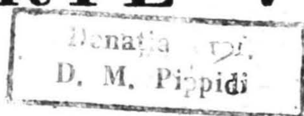
1-2

ANUL IV
IANUARIE—IUNIE 1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

1-2

ANUL IV
IANUARIE—IUNIE 1953

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul IV, Nr. 1—2 Ianuarie—Iunie 1953

SUMAR

	Pag.
Şantierul Truşeşti	7
Şantierul Traian	45
Şantierul Sărata-Monteoru	69
Şantierul Histria	90
Şantierul Grădiştea Muncelului	153
Şantierul Spanţov	220
Şantierul Garvăn-Dinogetia	240
Şantierul Moreşti	275
Şantierul Hlincea-Iaşi	312
Şantierul Succava	335
Şantierul Corlăteni	394

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT D'HISTOIRE

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome IV, Nos 1–2 Janvier–Juin 1953

SOMMAIRE

	Page
Le chantier de Truşeşti	7
Le chantier de Traian	45
Le chantier de Sărata-Monteoru	69
Le chantier d'Histria	90
Le chantier de Grădiştea Muncelului	153
Le chantier de Spanţov	220
Le chantier de Garvăn-Dinogetia	240
Le chantier de Moreşti	275
Le chantier de Hlincea-Jassy	312
Le chantier de Suceava	335
Le chantier de Corlăteni	394

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

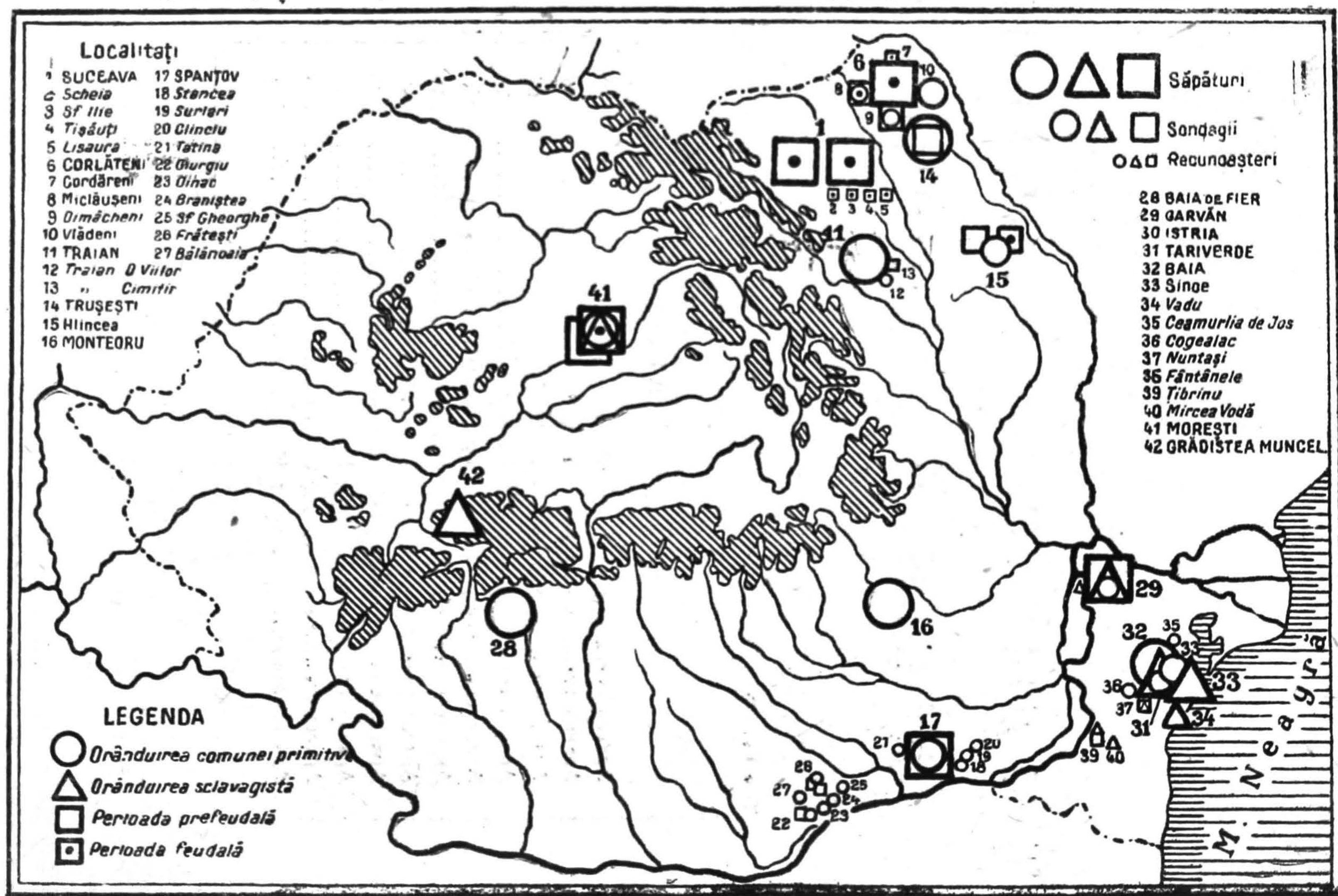
Том IV, № 1—2 Январь—июнь 1953

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
Археологические раскопки в Трушешти	7
Археологические раскопки в Траяне	45
Археологические раскопки в Сэрата Монтеору	69
Археологические раскопки в Истрии	90
Археологические раскопки в Грэдиштя Мунчелулуй	153
Археологические раскопки в Спанцове	220
Археологические раскопки в Гарвэн-Диногетии	240
Археологические раскопки в Морешти	275
Археологические раскопки в Глинича-Яссы	312
Археологические раскопки в Сучаве	335
Археологические раскопки в Корлэтени	394

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

HARTA ȘANTIERELOR DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ANUL 1952

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2. 1953

ŞANTIERUL TRUŞEŞTI

In campania arheologică din anul 1952 dela Truşeşti s'au continuat lucrările începute în anul 1951 pe înălţimea Ţuguieta şi s'au început altele noi pe locul din valea Jijiei numit Movila Şesul Jijiei, conform planului de lucru al şantierului. Pe lângă aceste lucrări, unii din membrii colectivului au mai efectuat recunoaşteri arheologice în sectorul Buhăceni-Albeşti, identificând cu acest prilej mai multe locuri cu resturi de locuire din vremea orânduirii comunei primitive, din perioada prefeudală şi din epoca feudală.

Toate aceste lucrări s'au efectuat în intervalul dela 5 Iulie la 22 Septembrie.

A. ÎNĂLŢIMEA ŢUGUIETA

Obiectivul principal al cercetărilor din acest an dela Truşeşti a fost înălţimea Ţuguieta, care a început să fie săpată metodic din anul 1951. Cu prilejul acestor săpături s'au descoperit aici numeroase resturi de locuinţe dintr'o importantă aşezare neolitică, cu ceramică pictată din faza Cucuteni A, precum şi altele mai sporadice din faza Cucuteni B; un cimitir de inhumaţie cu scheletele chircite dela începutul primei epoci a fierului şi câteva morminte şi obiecte răzleţe din epoca migraţiilor (secolul al IV-lea e.n.). Inafară de acestea, săpându-se şi movila de pe latura de S a suprafeţei cercetate s'au făcut unele observaţii interesante în legătură cu sistemul ei de construcţie.

Rezultatele obţinute în anul 1951 pe Ţuguieta impuneau continuarea săpăturilor de pe acest loc. In primul rând trebuia terminată săpătura începută în 1951 şi apoi să se cerceteze în continuare spre E o nouă suprafaţă cu scopul de a se descoperi pe o întindere mai mare de teren toate resturile de locuire din fazele Cucuteni A şi B. In felul acesta se puteau obţine mai multe date în legătură cu felul de viaţă şi de gândire al oamenilor din această aşezare. Inafară de aceasta, prin cercetarea în întregime a sectorului sudic din suprafaţa veche se urmărea să se descopere şi restul de morminte din cimitirul primei epoci a fierului, în vederea întocmirii unui plan al tuturor mormintelor păstrate din acest cimitir. In sfârşit, se putea nădăjdui ca prin săpăturile mai mari din jurul movilei să se obţină unele date noi în legătură cu sistemul ei de construcţie, iar prin săpăturile din ambele suprafeţe, să se găsească şi alte morminte din epoca migraţiilor, pentru a se preciza mai bine vechimea mormintelor descoperite în 1951, precum şi ritul funerar.

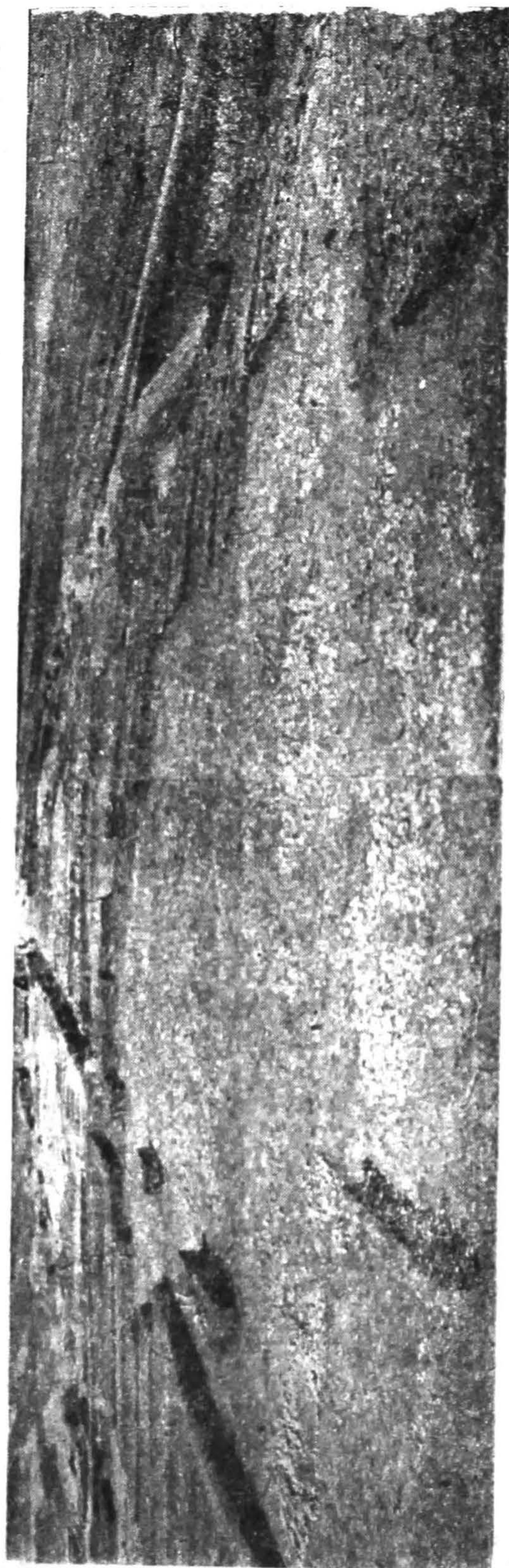

Fig. 1. — Vederea generală a şantierului arheologic de pe Ţuguieta, luată din spre E.

Pentru atingerea acestor obiective, cercetările de pe Ţuguieta s'au efectuat în două etape. In prima etapă s'au făcut săpături de control în suprafaţa din 1951, iar în a doua etapă, concomitent cu unele săpături neterminate din suprafaţa veche, s'a cercetat o suprafaţă nouă de cca 3000 m², imediat la E de suprafaţa veche (fig.1).

In suprafaţa veche s'au efectuat săpături de control la N şi S de şanţul median. Aceste săpături au constat din suprafeţe mai mari în sectorul cimitirului şi şanţuri înguste de control, de câte 1 m lăţime şi de obicei la 2,20 m interval, în restul aşezării. Apoi, acolo unde a fost nevoie, din aceste şanţuri de control s'au făcut lărgiri pentru desvelirea resturilor de locuire neolitică.

In suprafaţa nouă s'a săpat în continuare şanţul median, pe o lungime de încă 60 m. Perpendicular pe acest şanţ, din 15 în 15 m, până în marginile de N şi de S ale aşezării, s'au săpat alternativ mai multe şanţuri de câte 2 m lăţime, efectuându-se lărgiri mai mari în dreptul resturilor de locuire. Intre aceste şanţuri s'au săpat altele, de control, de câte 1 m lăţime şi la 2,20 m interval, ca şi în suprafaţa veche.

Astfel, prin lucrările efectuate până în prezent s'au cercetat peste 9000 m² pe capătul de V al Tuguietei, desvelindu-se o treime din această suprafaţă în 1951, şi alte două treimi în 1952. Pe această întindere de teren au fost cercetate toate locuinţele, anexele şi resturile de cuptoare de ars oale, cea mai mare parte din gropile neolitice descoperite, cimitirul dela începutul primei epoci a fierului, precum şi câteva morminte de inhumaţie din epoca migraţiilor.

In spaţiile rămase nesăpate dintre şanţurile de control şi lărgirile din dreptul lor, s'ar putea să fi rămas necercetate doar resturi sporadice de locuire neolitică, unele gropi mici şi câteva morminte răzleţe dela începutul primei epoci a fierului şi din epoca migraţiilor.

Stratigrafia. Cu privire la aşezarea neolitică, s'au făcut aceleaşi observaţii stratigrafice ca şi în 1951. Astfel, peste un strat de coloare cenuşie cu resturile de locuire din faza Cucuteni A, mai gros în sectorul sudic şi mai subţire în cel nordic, s'a depus un strat de cernoziom cu humus, în care alături de fragmente ceramice din faza Cucuteni A s'au găsit şi altele din faza Cucuteni B.

La baza solului cu humus nu s'a găsit până în prezent nicio locuinţă sau măcar anexă, care să poată fi atribuită cu siguranţă fazei Cucuteni B. De obicei inventarul ceramic al acestei faze se găseşte peste şi uneori printre dărâmăturile locuinţelor din faza Cucuteni A. Această situaţie se întâlneşte atât pe latura de N a aşezării unde resturile culturii Cucuteni A se află la mică adâncime şi chiar la baza solului cu humus, din cauza şiroirilor, cât şi în sectorul sudic al aşezării, unde aceste resturi s'au găsit la mai mare adâncime.

Alte observaţii interesante s'au făcut în legătură cu umplerea gropilor neolitice şi relativ la succesiunea şi constituţia solurilor din movilă. In ceea ce priveşte gropile neolitice ele s'au deosebit şi după solurile din umplutura lor.

In dreptul movilei, succesiunea depunerilor este inversă ca în staţiune, iar miezul movilei se prezintă deosebit faţă de celelalte soluri din cuprinsul aşezării[1]. Astfel, miezul movilei este construit dintr'un sol cu pigmentare roşcată, luat dela suprafaţă, din solul cu humus, iar mantaua movilei, din solul stratului Cucuteni A. După amprentele lăsate de materialul ierbos din solul miezului movilei, se poate presupune că în acest sol au existat câteva depuneri de pomesteală făcută cu material ierbos de baltă cu foaie lată şi lungă. Feţele pomestite se desprind uşor, lăsând să se vadă urmele plantelor cu care s'a făcut pomesteala. Probabil că depunerile de pomesteală au fost udate cu apă şi bătătorite, comportându-se ca straturi impermeabile. Pigmentarea roşcată a depunerii din miezul movilei se datoreşte alterării materialului de pomesteală în contact cu materialele ce conţin CO_3Ca, precum şi infiltraţiilor cu CO_3Ca, spălate din mantaua movilei, care conţineau CO_3Ca în cantitate mai mare.

a. Aşezarea neolitică din faza Cucuteni A

In anul 1952 s'au descoperit 23 locuinţe mici, mijlocii şi mai mari (Nr. VIII—XXX), 15 anexe mai mari şi mai mici, 8 porţiuni cu plăci perforate parţial dela cuptoare de ars oale şi peste 60 gropi mari şi mijlocii, în cea mai mare parte cu numeroase materiale arheologice (pl. I).

Prin descoperirea unui număr mai mare de locuinţe s'au putut face observaţii interesante în legătură cu planul satului neolitic din suprafaţa cercetată. Astfel, s'a constatat că cele 30 locuinţe descoperite în 1951 şi 1952, construite pe teren drept sau în uşoară pantă, sunt dispuse în mai multe şiruri dela V la E şi în fiecare şir se află de obicei grupuri de locuinţe apropiate şi mai

---

[1] Observaţiile în legătură cu solurile din movilă şi din aşezare, menţionate în prezentul raport, au fost făcute la faţa locului de către un specialist dela Institutul de Agronomie din Iaşi.

rar locuinţe izolate. Până în apropiere de capătul de E al suprafeţei cercetate în 1952 se deosebesc două şiruri de locuinţe, care se găsesc în spre laturile de N şi de S ale aşezării. Intre aceste două şiruri se află un spaţiu mai mare liber, care se măreşte treptat dela V la E, până ce se închide în dreptul unei locuinţe de lângă capătul de E al suprafeţei cercetate. Prin săpăturile viitoare se va preciza dacă această locuinţă face parte dintr'un al treilea şir, care ar începe din acest loc de unde se lărgeşte terenul.

Din felul cum sunt dispuse locuinţele în cuprinsul sectorului cercetat până în prezent din această aşezare, se poate presupune, că începutul satului neolitic a fost în sectorul nordic de la capătul de V al Ţuguietei, acolo unde se află locuinţa I, care după cele constatate anul trecut, se pare că reprezintă trei locuinţe mici, apropiate sau eventual o mărire a locuinţei iniţiale din spre şanţul median prin adausul a încă două încăperi. De aici locuinţele s'au extins spre E, ocolind în parte o porţiune din sectorul sudic, dela V de movilă, care a fost apoi folosită de cimitirul din prima epocă a fierului.

Dispoziţia locuinţelor în cuprinsul aşezării a depins în primul rând de forma terenului respectiv. Aşa se explică de ce în suprafaţa cercetată, locuinţele au fost dispuse de-a-lungul aşezării, în două sau chiar eventual trei şiruri.

O situaţie similară ne oferă şi planul satului neolitic de pe Holmul dela Hăbăşeşti, unde, prin comparaţie cu cele constatate recent la Truşeşti, credem că este mai probabil ca locuinţele să fi fost dispuse tot în mai multe şiruri de-a-lungul aşezării şi nu în cercuri, ca în cunoscuta aşezare tripoliană dela Kolomiişcina[1].

După cum s'a arătat, majoritatea locuinţelor descoperite până în prezent la Truşeşti sunt grupate. Astfel la N de şanţul median s'au descoperit patru grupe de locuinţe, compuse din câte două, patru sau chiar şase locuinţe, iar la S de acest şanţ, alte trei grupe, dintre care una constituită din două locuinţe şi mai multe anexe, iar celelalte două, din câte patru locuinţe şi câteva anexe.

In două grupe mai mari de locuinţe dela N de şanţul median se află câte o locuinţă mai mare alături de altele mai mici. Sub locuinţele mai mari s'au găsit alte urme de locuire, ca de exemplu gropi, ceramică din faza Cucuteni A etc., fără însă ca să se poată preciza dacă pot fi puse în legătură cu locuinţele din preajmă şi eventual cu care anume din ele.

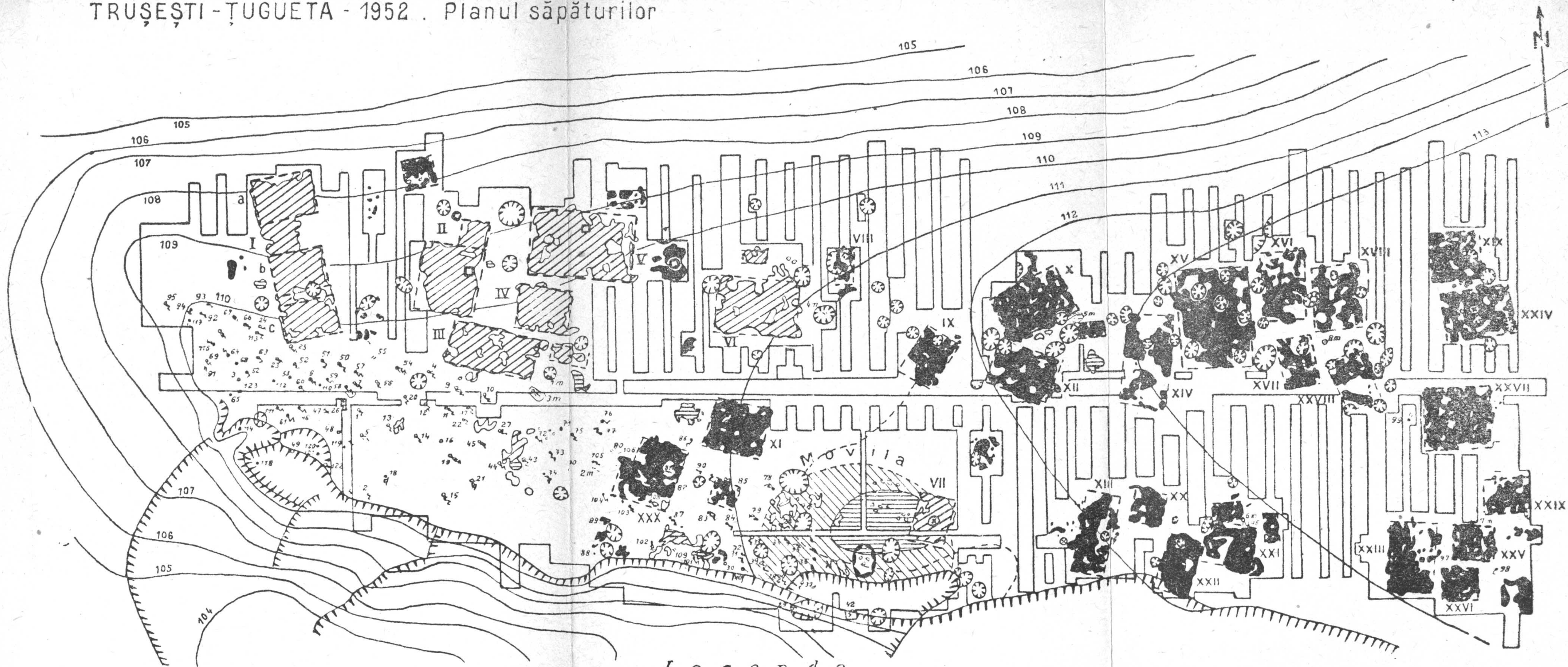
Grupele de locuinţe se detaşează clar în câte două şiruri de locuinţe din sectorul cercetat al aşezării dela Truşeşti. De asemenea între locuinţele din interiorul grupelor se deosebesc poteci înguste pentru circulaţie şi spaţii mai mari libere, un fel de curţi comune pentru mai multe locuinţe. Intr'un caz s'a construit o anexă de formă rectangulară în centrul spaţiului mai mare rectangular din grupul compus din două locuinţe şi mai multe anexe, de lângă latura de V a movilei.

Locuinţele descoperite se prezintă sub formă de platforme din chirpic, rectangulare, mai mult sau mai puţin regulate. Adâncimea acestor platforme variază între 0,15 m—0,75 m.

In general, cele mai multe din locuinţele descoperite anul acesta sunt în stare proastă de conservare şi numai puţine într'o stare mai mult sau

---

[1] Raportul preliminar asupra săpăturilor dela Hăbăşeşti din 1950 din « SCIV » Nr. 1, anul II, 1951, p. 80 şi urm. în care se susţine că în aşezarea dela Hăbăşeşti au existat iniţial două cercuri concentrice de locuinţe cu câte o locuinţă mare la centru.

Legenda

Suprafața săpată

Conturul probabil al locuințelor

Resturile locuințelor și anexelor așezarii Cucuteni A, desvelite în 1952

„ „ „ „ „ 1951

Piesă mare de cult

Bucati de chirpic în umplutura movilei

Sobe ⊗ Vetre

Plăci de cuptor perforate

Gropi Cucuteni A

„ „ B

„ mai noui decât movila

Morminte din epoca Bronzului și începutul Hallstattului (negru = 1952; alb = 1951)

Morminte din epoca Migrațiilor

Morminte mai noui

Movila din sol castaniu cu pigmen ... e roșcată și impresiuni de vegetație

Pământul de umplutură a movilei

0 10 20 30 m

mai puţin bună. Platformele din spre marginea de N din sectorul estic al suprafeţei cercetate, găsindu-se la o mai mare adâncime, sunt mai bine conservate decât acelea de pe marginea de S, care fiind foarte aproape de suprafaţa solului, sunt mai deranjate şi cu multe lipsuri. Inafară de aceasta, golurile din massa de chirpic se datoresc atât locuirii din faza Cucuteni B, care a deranjat platforma, cât şi gropilor anterioare de sub ea în care s'a prăbuşit chirpicul din porţiunea respectivă a locuinţei.

Suprafeţele locuinţelor descoperite anul acesta variază între 12 m² şi 98 m², laturile scurte fiind de 3,50 m până la 9 m, iar cele lungi de 4 m până la 12 m. Majoritatea locuinţelor sunt mici şi mijlocii şi numai una mare. Dintre locuinţele mici, două au o suprafaţă sub 20 m², iar restul de nouă, între 20 m² şi 30 m². Suprafaţa celor nouă locuinţe mijlocii variază între 30 şi 70 m². Peste 70 m² s'a găsit doar o singură locuinţă mai mare, care avea 98 m².

In ceea ce priveşte orientarea locuinţelor, s'a constatat că există o regularitate în cuprinsul grupelor de locuinţe din cele două şiruri. Astfel, locuinţele din grupul mai mare din sectorul nordic, sunt orientate N-S, iar acelea din sectorul sudic, la E de movilă, au orientarea NNE-SSE. In sfârşit, o altă orientare frecventă este aceea de E-V pentru cele mai multe locuinţe izolate şi din grupele compuse numai din două locuinţe.

Relativ la construcţia locuinţelor, s'au confirmat rezultatele mai importante obţinute anul trecut şi s'au obţinut altele noi, dintre care unele vor trebui verificate cu prilejul cercetărilor viitoare. Nu s'a putut face însă niciun fel de observaţie în legătură cu intrarea şi forma acoperişului.

Majoritatea locuinţelor, au fost construite pe lemne despicate, în formă de loasbe sau blăni, aşezate de-a-latul casei, direct pe pământ sau uneori pe resturile de locuire anterioară, tot din faza Cucuteni A, ca de pildă gropi, bucăţi izolate de chirpic, porţiuni din plăci de cuptor de ars oale, fragmente ceramice, oase de animale etc. Peste această platformă de lemne se aplica lut cu pleavă şi apoi se lutuia odată sau de mai multe ori. Grosimea feţuelilor, în mod obişnuit este de cca 2—3 cm şi numai excepţional ajunge la 5 cm. In acest din urmă caz lipiturile sunt fără de pleavă şi capătă prin ardere aspect de cărămidă.

Prin secţionarea porţiunilor mai bine conservate din podeaua locuinţelor, s'a constatat că aceasta nu a fost construită exclusiv numai din loasbe sau blăni, ci uneori din loasbe şi adausuri de blăni sau invers. In general însă, urme ale blănilor se disting mai greu decât acelea ale loasbelor, deoarece de cele mai multe ori nepăstrându-se crestele de lut, blănile nu se mai pot identifica decât cu oarecare aproximaţie după urmele de lemn scrijilate de pe dosul unor plăci.

In ceea ce priveşte marginea podelei, nu se poate preciza dacă pe toate laturile a fost dreaptă sau teşită oblic. După cele câteva fragmente păstrate din marginea podelei s'ar putea deduce că unele din laturi au avut marginea de formă dreaptă. Nu se poate însă şti dacă marginea podelei a avut această formă pe toate cele patru laturi sau eventual numai pe două, iar pe alte două a fost teşită oblic, ca la unele locuinţe cercetate anul trecut.

Podeaua locuinţelor nu era totdeauna construită pe lemne despicate. Astfel, la două locuinţe mijlocii (Nr. XXIX—XXX), pereţii au fost construiţi direct pe pământ, ca de obicei la anexe. Nu este exclus ca aceeaşi situaţie să fi fost şi în altă locuinţă din apropiere (Nr. XIV) unde, după resturile păstrate,

nu se poate preciza dacă podeaua a fost sau nu construită pe lemne despicate.

Locuinţele descoperite recent au prilejuit unele observaţii interesante în legătură cu pereţii lor. Astfel, s'a constatat că alături de locuinţele cu puţine resturi de pereţi, păstrate pe platformă şi lângă ea, sunt altele, care se caracterizează prin marea cantitate a resturilor de pereţi. In primul caz, majoritatea bucăţilor de chirpic sunt mai subţiri şi mai sfărâmicioşi, iar în al doilea caz mai groşi şi mai consistenţi. Inafară de aceasta, în al doilea caz platforma de chirpic este mai neomogenă, din cauza îngrămădirilor parţiale obţinute prin suprapunerea bucăţilor de chirpic din pereţii prăbuşiţi ai locuinţelor.

Pentru construcţia pereţilor s'a folosit trestie, nuiele, şipci, pari şi lut amestecat cu pleavă. După urmele negative păstrate pe lut, se poate deduce că s'au folosit trestii înmănunchiate sau simplu împletite, şipci în şiruri orizontale şi pari la intervale mai mari pe margine etc.

Inafară de resturile din pereţii de pe marginile locuinţei s'au găsit şi altele, care eventual pot fi puse în legătură cu pereţii despărţitori din interiorul locuinţei. Astfel, pe platformă, lângă latura de V a unei locuinţe (Nr. XIII) şi anume către mijlocul ei şi puţin spre interior, s'au găsit mai multe bucăţi dintr'o placă de lut ars cu urme de beţe împletite în jurul unui orificiu cu diametrul de 12 cm. In dreptul acestui orificiu, atât podeaua, cât şi 15 cm din depunerea de pământ de sub ea, au fost perforate. Se poate deci presupune că în acest loc a fost un par, împrejurul căruia s'au împletit beţele din peretele despărţitor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în direcţia presupusului perete s'au găsit şi alte bucăţi de chirpic, care provin probabil din acest perete.

In interiorul locuinţelor s'au descoperit: o platformă de lut ars, probabil vatra unei sobe; două laviţe; plăci perforate parţial dela cuptoare de ars oale; bucăţi de chirpic cu urma pozitivă a parilor; o piesă de cult şi alte elemente nedeterminate. Platforma de lut ars, construită din plăci mai groase pe margini şi subţiate în spre interior, provine din vatra rectangulară a unei sobe construită pe podea, lângă latura lungă dela V a unei locuinţe (Nr. XVIII). Platforma nu s'a păstrat în întregime *in situ*, deoarece partea ei din spre V s'a prăbuşit într'o groapă de sub locuinţă. In porţiunea păstrată dela E, marginea platformei este dreaptă. Lângă această margine s'au observat clar două şiruri suprapuse de lipituri subţiri cu capetele inferioare teşite oblic, care provin probabil din baza boltei cuptorului.

In apropiere de această vatră se află o porţiune de chirpic mai înaltă, formată din mai multe lipituri între doi pereţi drepţi din chirpic.

O construcţie similară mai mare s'a găsit şi lângă latura lungă dela N a unei alte locuinţe (Nr. XXVII). In acest caz, s'a umplut cu lipituri subţiri un spaţiu rectangular mai mare dintre peretele locuinţei şi alţi trei pereţi verticali din chirpic de 8 cm înălţime. Lipiturile din interiorul acestei construcţii se deosebesc clar de cele dela podea. Astfel, în timp ce lipiturile podelei nu conţin pleavă, sunt mai consistente şi mai groase, ajungând chiar până la 5 cm, lipiturile din interiorul construcţiei conţin pleavă, sunt mai sfărâmicioase şi mai subţiri.

Este probabil că aceste construcţii din lut ars din interiorul locuinţelor să fi servit ca laviţă. Pentru aceasta pledează atât forma şi dimensiunile lor, cât şi poziţia lor lângă cuptor şi perete, în cuprinsul locuinţei.

Plăcile perforate parţial din locuinţe sunt fragmentare şi izolate. Ele s'au găsit atât în interiorul locuinţelor şi sub ele, cât mai ales în afara lor.

Din observaţiile adunate până în prezent în cei doi ani de cercetare dela Truşeşti, se poate presupune că plăcile perforate parţial provin dela cuptoare de ars oale, ca şi plăcile similare din aşezarea dela Hăbăşeşti şi din alte staţiuni neolitice din Moldova.

Forma şi dimensiunile cuptoarelor de ars oale nu pot fi reconstituite decât ipotetic, deoarece resturile păstrate sunt sfărâmate şi în cea mai mare parte răvăşite prin prăbuşirea lor în groapa cuptorului.

La început se săpa groapa cuptorului, de formă încă neprecizată, peste care se aşezau apoi de obicei mai multe plăci perforate parţial, de formă rectangulară şi cu colţurile rotunzite.

Plăcile acestea, groase de cca 3—5 cm conţineau pleavă în compoziţia lor. Ele prezentau pe faţa inferioară lipituri subţiri, iar pe cea superioară, orificii parţiale, uşor oblice şi aproximativ de aceleaşi dimensiuni. Aceste orificii erau dispuse în mai multe şiruri dintre care cel puţin două erau paralele cu marginile plăcii. Intr'un caz, în orificiile plăcii s'au păstrat două dopuri de lut, neputându-se preciza la ce au putut servi.

In general, scopul orificiilor parţiale nu este încă lămurit. S'ar putea ca perforarea parţială a plăcilor să fie în legătură cu procesul arderii vaselor, plăcile perforate parţial încălzindu-se mai uşor decât acelea pline. De asemenea, etajarea plăcilor ar corespunde cu diferitele etape din timpul arderii prin care ar fi trecut vasele cucuteniene dela uscare şi până la arderea propriu-zisă. Inafară de aceasta, având-se în vedere greutatea plăcii, mărită şi de aceea a vaselor de pe ea, nu ar fi exclus ca în unele din aceste orificii să se fi introdus şi beţe scurte având rolul de suporturi, nefiind suficientă numai simpla sprijinire a plăcilor pe marginile gropii. In sprijinul acestei ipoteze se poate invoca faptul, că plăcile acestea nu au fost sprijinite de beţe sau lemne aşezate orizontal de-a-latul gropii, deoarece ele nu prezintă nicio dată pe faţa lor inferioară urmele acestor beţe de lemn.

Printre plăcile prăbuşite de obicei lângă marginile gropii, alături de cioburi şi bucăţi mici de cărbune, se găsesc plăci de chirpic uşor arcuite şi cu impresiuni de crenguţe pe faţa lor inferioară. Acestea din urmă provin mai mult ca sigur din bolta cuptorului.

Inafară de tipul acesta de cuptor cu mai multe şiruri de plăci suprapuse este probabil să fi existat şi altul mai simplu, cu unul sau cel mult două rânduri de plăci perforate, după cum ne-o dovedesc resturile păstrate din preajma anexelor sau locuinţelor.

Bucăţile de chirpic cu urmele pozitive ale parilor sunt fragmentare şi izolate în cuprinsul locuinţelor. După observaţiile făcute relativ la podeaua unei anexe, s'a precizat, că forma lor rezultă din lutuirea urmelor de lemne despicate de pe plăcile de chirpic din podeaua anexei. In viitor va trebui să se precizeze la ce au putut servi aceste plăci cu urme pozitive de lemne, găsite în interiorul locuinţelor.

Intr'o «casă» (Nr. XXIV) probabil de cult, aproximativ în mijlocul ei din spre latura de N, s'a găsit o piesă mare de cult, confecţionată din lut amestecat cu pleavă şi cu mai multe feţuieli subţiri, prăbuşită cu faţa în jos pe podea (fig. 2). «Casa» în care s'a găsit această piesă se afla cam către centrul aşezării şi se distingea atât prin resturile masive de pereţi păstraţi peste duşumeaua construită din loasbe de lemn, cât şi prin inventarul

ei din care fac parte în deosebi câteva resturi probabil dintr'o massă suport de lut de dimensiuni mai mari şi mai multe bucăţi dintr'o placă de lut cu decor în relief, care provine probabil tot dela o piesă de cult.

Această piesă, înaltă de 1 m şi lată de 1 m, este constituită la partea superioară din doi idoli antropomorfi îngemănaţi, dintre care cel mai mare este probabil în legătură cu zeitatea feminină principală, iar cel mai mic cu acolitul ei. Ambele figurine, reliefate pe dos şi netede pe faţă, se caracterizează

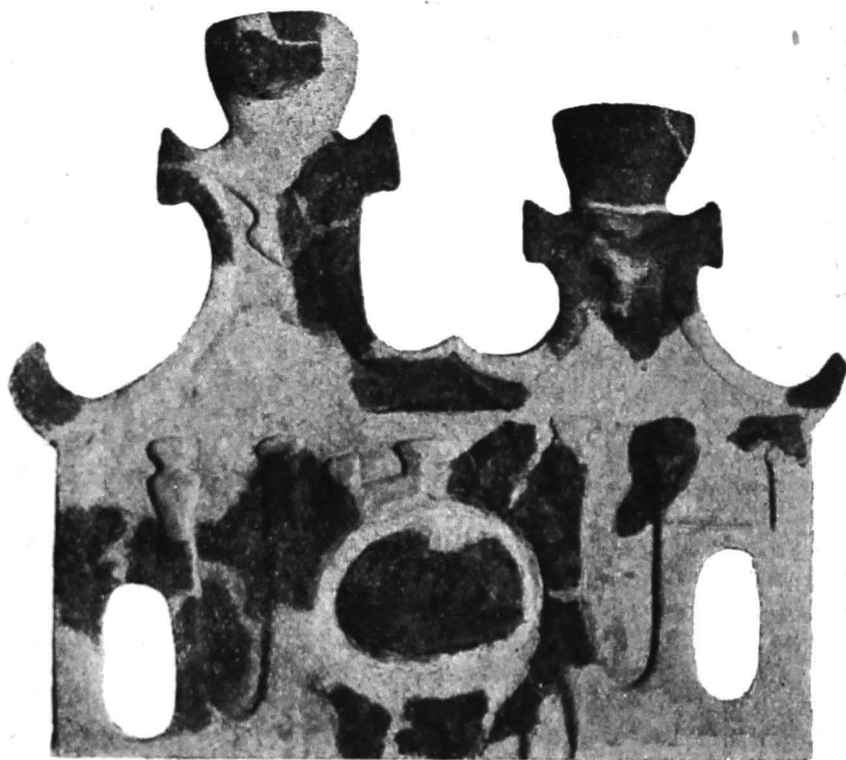

Fig. 2. — Truşeşti-Ţuguieta. Piesă mare de cult.

prin capetele în formă de recipient cu indicarea feţei, amorse de braţe, reprezentarea în relief pe piept a unui colier terminat cu pandantiv şi prin marginile reliefate în formă de ramă. Pe partea inferioară a acestei piese sunt trei orificii dintre care două pe margini mai mici, de formă ovală şi una în centru, rotundă şi mai mare, în care s'a introdus o placă de lut de secţiune plan-convexă, ca un fel de capac. De remarcat, că partea din dreptul orificiului central este uşor bombată. Inafară de acestea, partea inferioară este decorată cu două grupe de câte trei reliefuri înalte, dispuse simetric de o parte şi de alta a orificiului central şi reprezentând idoli în formă de coloană. Alte două grupe de câte trei capete în relief dela asemenea idoli decorează partea superioară şi inferioară a orificiului central.

Piesa aceasta, constituită din elemente de cult de afinitate egeeană, în legătură probabil cu fecunditatea şi fertilitatea, precum şi cu cultul coloanei şi triada, este unică până în prezent în aria de răspândire a culturii Tripolie-

Cucuteni-Ariuşd. Ea se deosebeşte de « tronul » dela Lipcani, atât prin formă cât şi prin dimensiuni[1].

Inafară de acestea, în interiorul locuinţelor s'au mai descoperit plăci de lut cu una sau două adâncituri, gardine cu urme de nuiele pe faţa lor inferioară, picioare mai mari de lut ars (dela massă suport ?) şi alte elemente despre care nu se poate încă spune la ce au servit.

In toată suprafaţa cercetată anul acesta nu s'a găsit decât o porţiune dintr'o vatră simplă, feţuită direct pe pământ, care se afla lângă o locuinţă şi nu în interiorul ei.

De asemenea, lângă locuinţă şi uneori în spaţiile libere din afara lor s'au descoperit resturi din cuptoare de ars oale, amintite mai sus şi mai multe porţiuni mai mari sau mai mici de chirpic ars, care provin dela anexele construite de obicei direct pe pământ, fără nicio podea din lemne despicate. Numai într'un singur caz podeaua unei anexe a fost construită deosebit, prin aplicarea unei feţuieli peste urmele negative ale beţelor de pe plăcile de podea, care au fost aşezate invers, adică cu partea netedă pe pământ şi cu urmele negative în sus.

In general forma anexelor este neregulată, iar bucăţile de chirpic mai mic şi sfărîmăcios provenit din pereţii lor, prezintă urme clare de trestie, şipci sau pari.

Printre şi peste resturile dărîmate ale pereţilor anexelor se găsesc fragmente ceramice şi chiar vase întregi, nu numai din faza Cucuteni A, ci şi din faza Cucuteni B. Observaţiile de până acum nu ne permit însă să datăm cu siguranţă niciuna din aceste anexe, de altfel nici locuinţele, în faza Cucuteni B.

Tot în suprafaţa cercetată anul acesta s'au descoperit şi peste 60 gropi neolitice din faza Cucuteni A, dintre care 50 au fost săpate în întregime.

Majoritatea gropilor descoperite se află în preajma locuinţelor şi uneori sub ele. In schimb, s'au găsit puţine gropi în spaţiile libere dintre grupele de locuinţe sau în afara lor, ca şi în sectorul sudic, dela V de grupul locuinţelor de lângă marginea de V a movilei.

Adâncimea gropilor, faţă de nivelul solului dela care au fost săpate, variază în mod obişnuit între 0,80 m şi 3 m. Numai excepţional o groapă de pe marginea de N a aşezării depăşeşte adâncimea de 5,50 m.

O clasificare a gropilor descoperite până în prezent se poate face ţinându-se seama în primul rând de forma şi dimensiunile lor şi apoi de felul umplerilor. Astfel, în ceea ce priveşte forma şi dimensiunile se pot deosebi următoarele tipuri principale de gropi: gropi late, puţin adânci şi fundul neregulat; gropi late cu fundul neregulat, terminat în formă de cotlon ; gropi late, puţin adânci şi cu fundul oval sau drept; gropi late, adânci şi cu pereţii drepţi; gropi în formă de clopot; gropi în formă de sac, adânci şi lăţite spre fund, care poate fi oval, neregulat sau cu cotlon şi gropi foarte adânci în formă de puţ.

In ceea ce priveşte umplerea gropilor — se deosebesc în primul rând gropile mari cu foarte multă cenuşă şi cu soluri de umplutură de coloare galbenă sau cafenie, care conţin de obicei mult material arheologic, de gropile cu sol negru, negru-cenuşiu sau sol compact de coloare cafenie deschis amestecat

[1] Pentru exemplarul mic dela Lipcani, a se vedea T.S. Passek, Periodizaţia tripolskih poselenii, în « Materiali i issledovania po archeologhii S.S.S.R. » 1949, v. X, p. 95.

Fig. 3. — Truşeşti-Ţuguieta. Suport de vas pictat, din faza Cucuteni A.

Fig. 4. — Truşeşti-Ţuguieta. Pahare pictate din faza Cucuteni A.

Fig. 5. — Truşeşti-Ţuguieta. Cupă cu picior din faza Cucuteni A, pictată la exterior (*a*) şi în interiorul recipientului (*b*).

cu sol galben, gropi care conţin mai puţine şi uneori chiar foarte puţine resturi arheologice.

Observaţiile din anul acesta confirmă pe cele din anul trecut relativ la conţinutul gropilor, felul în care s'au umplut şi scopul lor practic. In general, gropile mari şi mijlocii au fost săpate înainte de construirea locuinţelor, cu scopul de a se extrage din ele lutul necesar pentru confecţionarea chirpicului şi apoi s'au astupat treptat prin depozitarea resturilor menajere, şi în deosebi a hârburilor rezultate din deteriorarea vaselor din gospodărie. In acest caz, umplerea gropilor începe încă din timpul existenţei satului neolitic şi se continuă apoi şi după arderea lui. In alte cazuri, gropile rămâneau deschise în timpul existenţei satului şi apoi se umpleau după incendierea locuinţelor şi a anexelor din cuprinsul lui.

Din inventarul descoperit recent al aşezării din faza Cucuteni A dela Truşeşti fac parte numeroase vase şi fragmente ceramice, unelte de producţie de piatră, corn şi os, precum şi obiecte de lut ars.

Cele mai multe din aceste elemente de inventar provin din gropi sau locuinţe.

In ceea ce priveşte ceramica, se deosebesc trei specii: pictată, cu decor larg adâncit şi uzuală. Pe lângă formele cunoscute din cercetările din anul trecut, ca: suporturi (fig. 3), vase binoclu, pahare (fig. 4), castroane, boluri, cupă cu picior (fig. 5), vase cu gâtul desvoltat şi corpul bombat (fig. 6), capace (fig. 8, 9 şi 10), s'au mai găsit două vase mici de formă neobişnuită (în formă de corn de animal) (fig. 7) şi câteva fragmente din vase antropomorfe pictate. De asemenea, din ceea ce s'a putut cerceta până acum, rezultă că tehnica decorului şi motivele decorative se asemănau în general cu cele cunoscute din 1951. Pe lângă acestea, s'au identificat şi unele categorii noi de decor, caracterizate atât prin tehnica lor, cât şi prin asocierea pe acelaşi vas a două motive decorative executate în tehnici deosebite. Astfel, s'au găsit câteva fragmente ceramice dintr'un vas, decorat pe margine cu şiruri orizontale din impresiuni ovale sau rombice, iar pe restul corpului cu motive obişnuite tricrome (fig. 11). Inafară de acestea, un fragment dintr'un vas mare este decorat la partea superioară cu motive tricrome iar pe pântece cu dungi adâncite, care mărginesc benzi late spiralice, pictate cu coloare neagră (fig. 11, 2).

Specia ceramică nedecorată este reprezentată în special prin vase mari de provizii sau prin vase obişnuite de factură bună sau mai mult sau mai puţin grosolană.

Uneltele de producţie din piatră, silex, os şi corn sunt destul de numeroase. Astfel, cu prilejul cercetărilor recente, s'au descoperit percutoare şi topoare de piatră; răzuitoare şi nuclee din silex, sule şi împungătoare de os şi topoare din corn de cerb (fig. 12). In schimb, s'au găsit foarte puţine râşniţe şi frecătoare de piatră.

Dintre obiectele de lut ars, cele mai frecvente sunt figurinele antropomorfe (fig. 13, 1—5) şi zoomorfe (fig. 13, 9), păstrate mai mult sau mai puţin bine, precum şi cornurile mici (fig. 13, 6, 7).

Unele dintre figurinele feminine se caracterizează prin tehnica îngrijită a decorului incizat sau larg adâncit, precum şi prin reprezentarea plastică a şuviţelor de păr căzute pe spate (fig. 13, 5), a eşarfelor colierelor (fig. 13, 4) etc.

Fig. 6.— Truşeşti-Ţuguieta. Vas pictat din faza Cucuteni A.

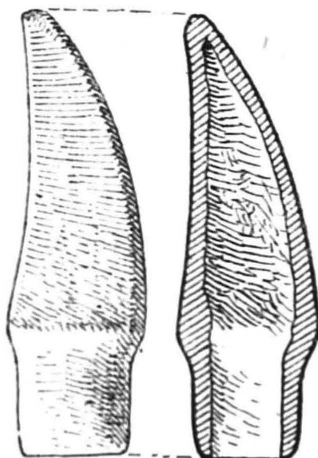

Fig. 7. — Truşeşti-Ţuguieta. Vas de lut ars de formă neobişnuită (în formă de corn de animal?) din faza Cucuteni A.

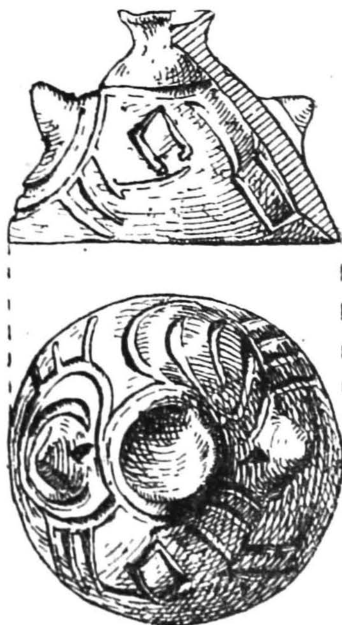

Fig. 8. — Truşeşti-Ţuguieta. Capac mic decorat cu motive din dungi adâncite.

Fig. 9. — Truşeşti-Ţuguieta. Capac de vas pictat din faza Cucuteni A.

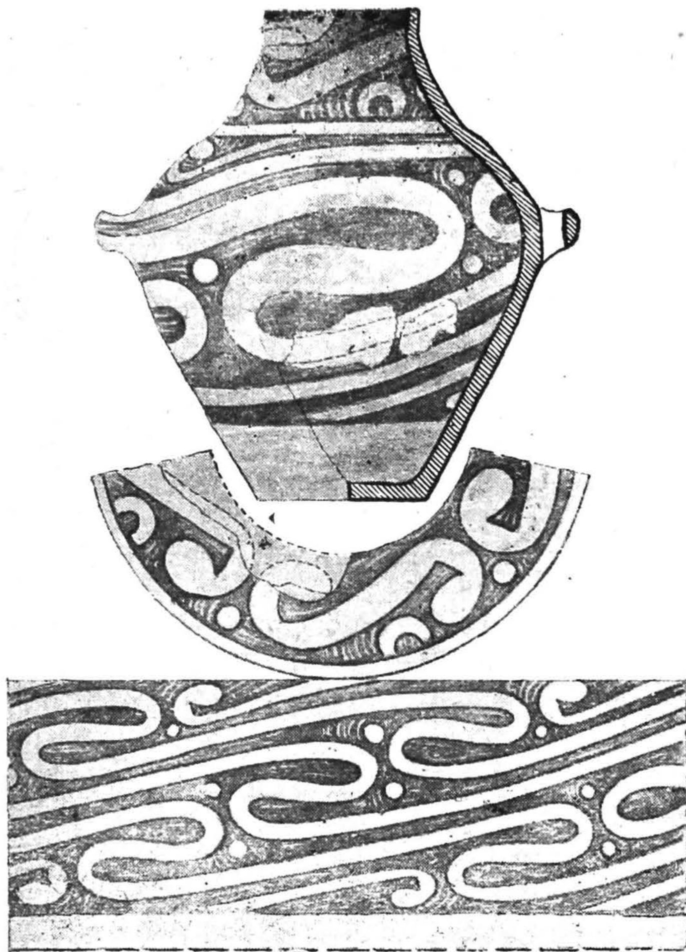

Fig. 10. — Truşeşti-Ţuguieta. Vas pictat din faza Cucuteni A.

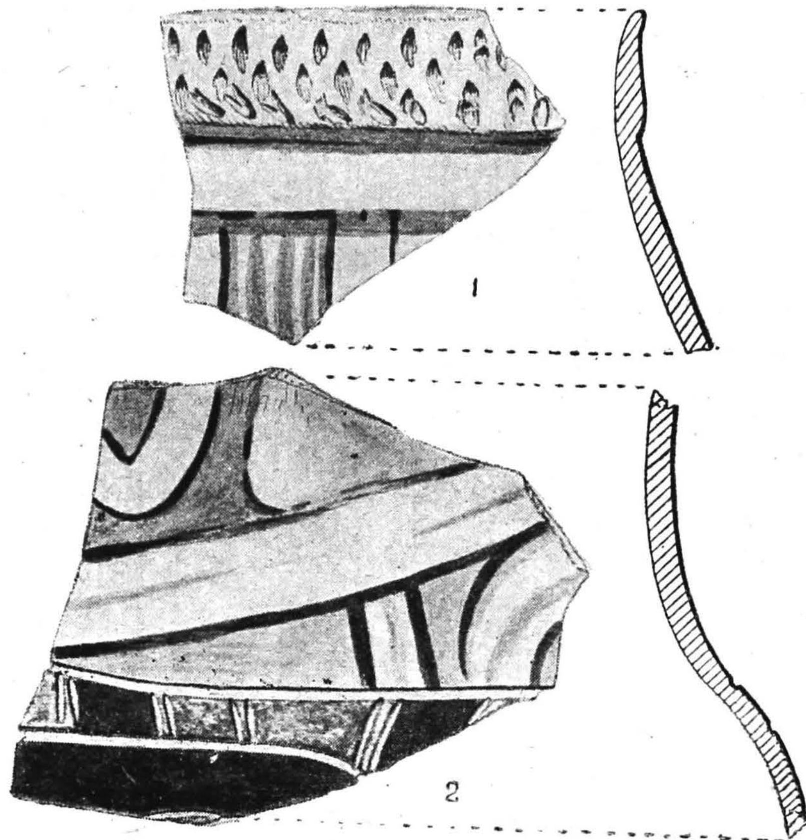

Fig. 11. — Truşeşti-Ţuguieta. Fragmente ceramice din faza Cucuteni A.

Inafară de figurinele feminine obişnuite, caracteristice pentru cultura materială Cucuteni A, s'a mai găsit o figurină plată, mică şi nedecorată, de tip egeic-anatolian (fig. 13, 8). Aceasta este a doua figurină de lut ars de acest tip descoperită până în prezent la Truşeşti. Piese înrudite s'au mai găsit în Moldova la Cucuteni şi Hăbăşeşti.

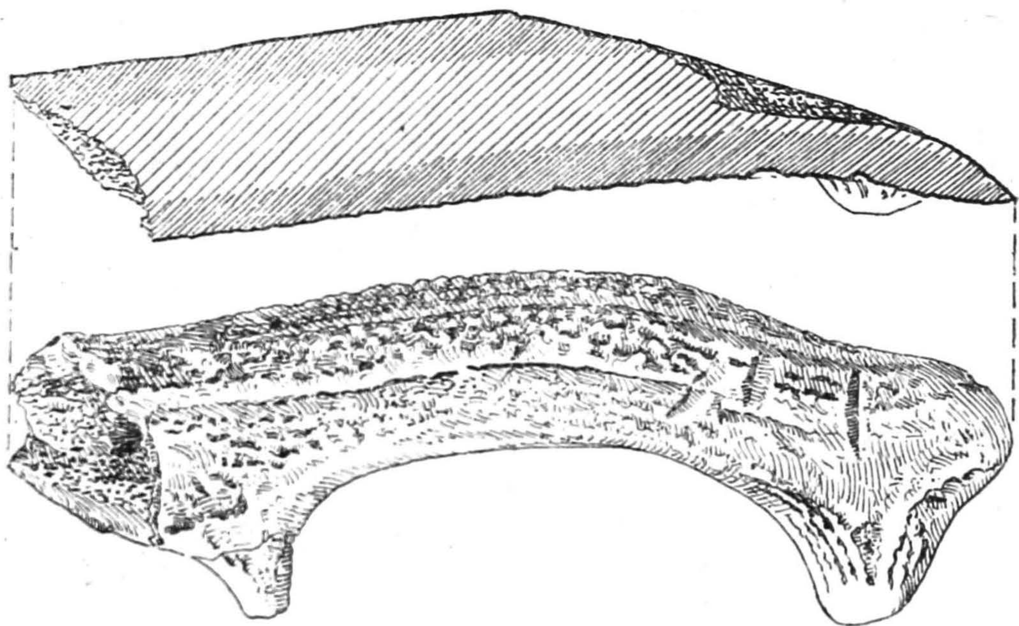

Fig. 12. — Truşeşti-Ţuguieta. Topor din corn de cerb.

Plastica zoomorfă se caracterizează în general printr'o reprezentare realistă a animalelor.

Inafară de acestea, s'a mai găsit şi o verigă mică de aramă, despre care însă nu putem avea toată certitudinea, că aparţine fazei Cucuteni A.

Resturile de cultură materială descoperite până în prezent pe Ţuguieta ne dovedesc că pe acest loc a fost o importantă aşezare neolitică, probabil dintr'o fază de sfârşit a culturii Cucuteni A, din care în 1951 şi 1952 s'a cercetat aproape jumătate.

Această aşezare se caracterizează atât prin dimensiunile ei şi gruparea locuinţelor, cât şi prin asocierea dintre ceramica pictată Cucuteni A şi aceea tripoliană cu decor adâncit.

In ceea ce priveşte dimensiunile, aşezarea dela Truşeşti este de aproape două ori mai mare decât aşezarea dela Hăbăşeşti, deoarece axul ei longitudinal depăşeşte 300 m, iar lăţimea ei atinge 90 m. Avându-se în vedere aceste dimensiuni, se poate afirma, că aşezarea de pe Ţuguieta face parte din categoria aşezărilor neolitice mari din Moldova, fiind cea mai importantă aşezare cunoscută până acum din faza Cucuteni A de pe valea Jijiei.

Relativ la dispoziţia locuinţelor în planul satului, la Truşeşti, spre deosebire de alte aşezări de pe teritoriul U.R.S.S. şi dela noi, locuinţele sunt de obicei grupate lângă o curte comună şi mai rar izolate. Locuinţele grupate

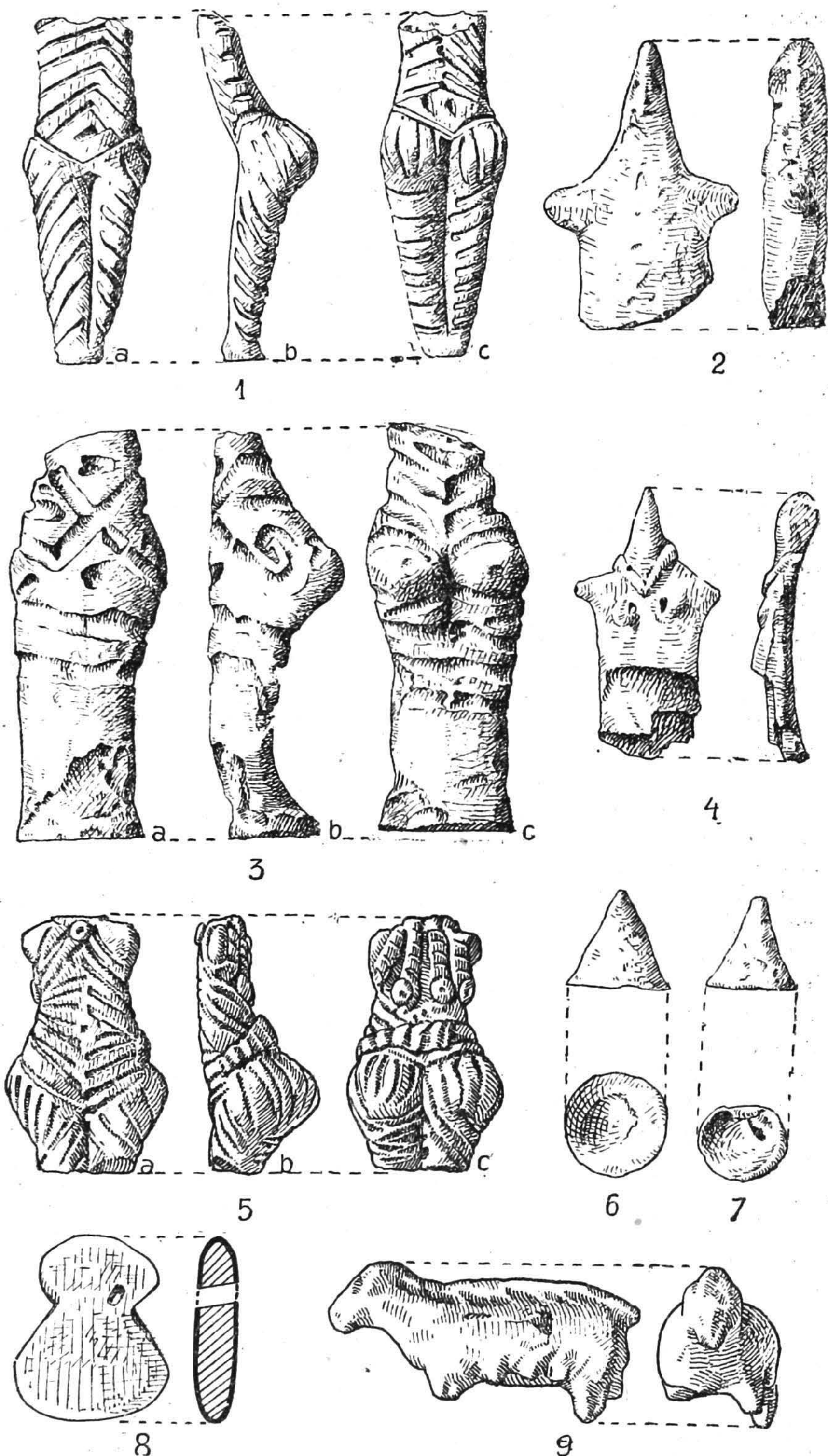

Fig. 13. — Truşeşti-Ţuguieta, obiecte de lut ars: figurine feminine (1—5), conuri mici (6—7), o figurină de tip egeic-anatolian (8) şi o figurină zoomorfă (9).

au aparţinut probabil familiilor înrudite, unite prin legături de rudenie şi printr'o gospodărie comună, iar locuinţele izolate familiilor care au trăit separat.

In sfârşit, în ceea ce priveşte inventarul culturii materiale Cucuteni A, prin săpăturile recente dela Truşeşti s'a documentat asocierea dintre ceramica pictată Cucuteni A şi specia tripoliană cu decor larg adâncită. Prin aceasta s'a dovedit în mod sigur contemporaneitatea acestor două specii ceramice.

Triburile neolitice care au locuit aici se îndeletniceau cu cultura primitivă a plantelor, creşterea vitelor, vânatul şi culegerea de moluşte. Uneltele de producţie şi le confecţionau la faţa locului, după cum ne-o dovedesc unele topoare de piatră neterminate, nuclee de silex etc.

Aceste triburi erau în legătură cu triburile cucuteniene din aşezările din apropiere şi cu cele tripoliene de pe teritoriul R.S.S. Ucrainene. Aşa se explică, pe de o parte, unitatea culturii Cucuteni A din această regiune, iar pe de alta, prezenţa în număr destul de mare a vaselor şi fragmentelor ceramice cu decor adâncit de caracter tripolian. Inafară de acestea, prin descoperirea piesei mari de cult şi a idolului de tip egeic-anatolian se dovedeşte că au existat legături şi cu triburile mai îndepărtate din E Egeei şi Asia-Anterioară.

Rezultatele obţinute până în prezent impun continuarea săpăturilor de pe Ţuguieta, mai ales că s'a ajuns în momentul de faţă în apropiere de centrul aşezării, unde se pare că şi locuinţele sunt mai bine conservate. Prin aceste cercetări se va completa planul aşezării neolitice din faza Cucuteni A de pe Ţuguieta şi se vor obţine date mai multe în legătură cu felul de viaţă şi de gândire al acestor triburi.

b. Resturile de locuire din faza Cucuteni B

In cuprinsul aşezării neolitice, printre chirpicul locuinţelor şi anexelor din faza Cucuteni A şi în câteva gropi din faza Cucuteni B s'au găsit mai multe vase întregi, idoli antropomorfi, topoare perforate din piatră şi destul de multe fragmente ceramice dintr'o fază mai târzie a culturii Cucuteni B, alături de altele de tip Cucuteni C.

Aceste resturi nu pot fi puse în legătură cu nicio locuinţă sau anexă din faza Cucuteni B. Ele aparţin unei locuiri răzleţe, care a urmat se pare la un interval de timp nu prea mare după ce a dispărut satul din faza Cucuteni A.

Aşezarea neolitică Cucuteni B nu este exclus să fie în vale, pe martorul din terasa inferioară a Jijiei, denumit la Capac, unde se găsesc la suprafaţă destul de multe fragmente ceramice din faza Cucuteni B.

Inafară de acestea, va trebui să se cerceteze, dacă pe lângă specia ceramică târzie, Cucuteni B din cuprinsul acestei aşezări, nu este şi o alta şi mai târzie, de aspect Gorodsk, care să dateze din vremea înmormântărilor cu ocru.

c. Movila de pe latura de S

In acest an, săpându-se foarte mult în jurul movilei, care fusese cercetată în 1951, s'a putut preciza mai bine felul în care a fost construită. Astfel, s'a constatat că s'au efectuat în apropiere de ea numai săpături de suprafaţă şi nu de adâncime, probabil de către triburile nomade şi seminomade, caracterizate din punctul de vedere al ritului funerar prin înmormântările cu ocru.

Solurile din miezul şi mantaua movilei provin din apropiere, tot de pe Ţuguieta. După cum s'a arătat, succesiunea lor în movilă este inversă faţă de aceea din aşezare. In funcţie de această succesiune se explică în parte şi descompunerea materialului ierbos din miezul movilei.

De asemenea, chirpicul din brâurile de la poalele movilei interioare cu pigmentare roşcată provine probabil dela una sau mai multe anexe dela V de movilă, care prezintă lipsuri mai mari în massa de chirpic. In ceea ce priveşte rolul acestor brâuri de chirpic, este probabil să fi fost acela de a consolida miezul movilei.

d. Cimitirul din prima epocă a fierului

In anul 1952 s'au continuat săpăturile în cimitirul din prima epocă a fierului de pe înălţimea Ţuguieta, cu scopul de a se completa planul celor 49 morminte descoperite în 1951 şi de a se aduna mai multe date în legătură cu aspectul de cultură materială din acest cimitir. Pentru aceasta s'a cercetat toată latura de S de pe capul vestic al Ţuguietei până la movilă, săpându-se în total o suprafaţă de cca 1.200m². Cu prilejul acestor săpături s'au descoperit încă 69 morminte de inhumaţie cu scheletele în poziţie chircită culcate pe partea dreaptă sau stângă. Inafară de aceasta, în sectorul sudic din 1952, dela V de movilă, s'au mai descoperit încă 4 morminte izolate de inhumaţie, care datează din aceeaşi vreme.

Prin descoperirea celor 69 morminte se poate considera că s'a cercetat aproape în întregime ceea ce s'a mai păstrat din acest cimitir. Pentru a fi siguri că nu au mai rămas morminte nedescoperite în acest sector, va trebui ca în viitor să se sape şi porţiunile nesăpate din malurile dintre şanţul median şi suprafeţele dela S şi să se efectueze săpături mai adânci de control în locurile mai mari fără de morminte din cuprinsul cimitirului.

Majoritatea mormintelor din cimitir se află într'un sector al aşezării neolitice din faza Cucuteni A fără de locuinţe, sau cel mult cu unele construcţii secundare din preajma movilei, care au fost deranjate nu numai de gropile mormintelor ci şi de săpăturile făcute mai înainte pentru construcţia movilei.

Din planul cimitirului se pot distinge mai multe şiruri, fără a se putea constata o regularitate în ceea ce priveşte intervalele dintre morminte (pl. I).

Din cele 69 morminte descoperite anul acesta, cele mai multe sunt de copii şi oameni maturi şi numai foarte puţine de adolescenţi. In ceea ce priveşte sexul acestor schelete, se vor putea face preciziuni numai după examenul antropologic.

Adâncimea la care s'au găsit scheletele variază între 0,10 m şi 1,20 m, majoritatea aflându-se între 0,40 m şi 0,80 m. Scheletele de copii şi oameni maturi zac de obicei cam la aceeaşi adâncime, nedepăşind de cât în mod excepţional 1 m. Cele mai multe schelete de adolescenţi se găsesc însă până la 0,50 m adâncime.

Relativ la poziţia scheletelor, aproximativ jumătate din ele sunt culcate pe partea stângă, iar cealaltă jumătate pe partea dreaptă. Cele mai multe sunt în poziţie chircită moderată sau accentuată şi numai foarte puţine în poziţie chircită foarte accentuată. In special scheletele de oameni maturi sunt în poziţie chircită accentuată şi foarte accentuată. In legătură cu poziţia mâinilor s'a constatat că, în majoritatea cazurilor, ele au fost aduse în dreptul

feţei şi mai rar pe piept sau pe pântec. Inafară de aceste cazuri, uneori una din mâini este îndreptată spre faţă şi alta spre genunchi.

Inventarul mormintelor este sărăcăcios, compunându-se dintr'unul sau două vase de lut ars, asociate uneori cu unul sau două oase de animal. Astfel, din cele 69 morminte descoperite recent, numai 33 au inventar iar dintre acestea 26 conţin un singur vas, iar alte 7 două vase, uneori cu una sau ambele toarte rupte ritual. Inafară de acestea, în două morminte s'au pus şi oase de animal, probabil în legătură cu creşterea vitelor care era foarte desvoltată la triburile locale din această vreme.

Cele mai multe vase s'au găsit în mormintele de oameni maturi şi apoi de copii. Ele erau aşezate de obicei în dreptul capului şi mai rar în regiunea mâinilor sau între corp şi picioare.

Din punctul de vedere al tehnicii pastei, s'au deosebit două categorii de vase, ca şi anul trecut: unele vase din pastă mai bună, mai unitară şi mai consistentă şi altele din pastă mai poroasă, mai neomogenă şi mai sfărâmicioasă.

In ceea ce priveşte formele vaselor, înafară de cele cunoscute din campania anului trecut, s'au descoperit şi câteva noi, care completează repertoriul formelor din acest cimitir. Astfel, s'au găsit vase deja cunoscute cu corpul rotunjit sau bitronconic fără de toarte sau cu una sau două toarte supraînălţate cu capătul superior, de secţie triunghiulară sau rectangulară şi cu o uşoară şănţuire (fig. 14, 1, 3; fig. 15, 1, 2) sau prevăzut cu creastă, buton cilindric (fig. 14, 4 5) sau plat şi vase cu corpul rotunzit sau bitronconic cu urechiuşe dispuse vertical pe umăr, (fig. 14, 2). Inafară de formele acestea de vase, s'au mai găsit şi câteva noi, ca de exemplu: vasul cu gât şi pântecele desvoltat, decorat pe gât cu trei şiruri de caneluri orizontale, iar pe pântece, cu grupe de câte trei caneluri oblice (fig. 16, 1); vasul cu marginea uşor răsfrântă şi cu corpul arcuit, decorat pe umăr cu un brâu aplicat alveolar; strachină mică tronconică şi vasul mic tronconic, decorat la partea superioară cu un brâu orizontal aplicat (fig. 15, 2).

Dintre toartele supraînălţate sunt mai frecvente acelea cu capul superior de secţiune triunghiulară şi mai rar acelea cu butonul cilindric sau mai ales plat pe capul toartei.

Vasele decorate sunt în minoritate faţă de cele nedecorate. Astfel, din 40 vase descoperite recent, numai 5 sunt decorate cu benzi simple din linii incizate, brâuri aplicate simple sau cu alveole şi caneluri orizontale sau oblice.

In inventarul mormintelor compus din două vase se întâlnesc asocieri noi de forme de vase ca de exemplu: vasul cu capul superior al toartei de secţiune triunghiulară cu vasul tronconic decorat la partea superioară cu un brâu simplu aplicat; vasul cu buton cilindric pe toartă cu vasul cu o uşoară şănţuire pe capul toartei de secţiune rectangulară, şi în sfârşit, vasul scund bitronconic cu două toarte de secţiune rectangulară cu vasul înalt bitronconic cu acelaşi fel de toarte.

Din nefericire însă, grupele de câte două vase din mormintele descoperite recent, ca şi acelea din anul trecut, sunt izolate, nelegându-se între ele prin asocieri crucişe. Din acest motiv, nu se pot determina prin asocieri crucişe grupe mai mari de vase din cuprinsul cimitirului, care să corespundă eventual şi la faze de locuire deosebită.

Pentru rezolvarea acestei chestiuni, de o deosebită importanţă pentru cronologia cimitirului va trebui să se cerceteze amănunţit şi poziţia topo-

grafică a vaselor din cimitir. In legătură cu aceasta, deocamdată s'a constatat că vasele cu pântecele şi fundul profilat, ca şi acelea cu creastă sau buton

Fig. 14.— Truşeşti-Ţuguieta. Vase din cimitirul din prima epocă a fierului.

plat pe capul superior al toartei se găsesc numai în sectorul de V al cimitirului, alături de alte vase cu toarte de secţiune triunghiulară sau cu urechiuşe

prinse vertical şi cu buton cilindric pe toartă, care se găsesc şi în sectoarele vestic şi central ale acestui cimitir.

Din lipsă de cercetări mai ample, nu putem şti dacă vasele care se găsesc numai în sectorul estic al cimitirului corespund unei faze mai noi sau sunt contemporane cu celelalte vase din restul cimitirului.

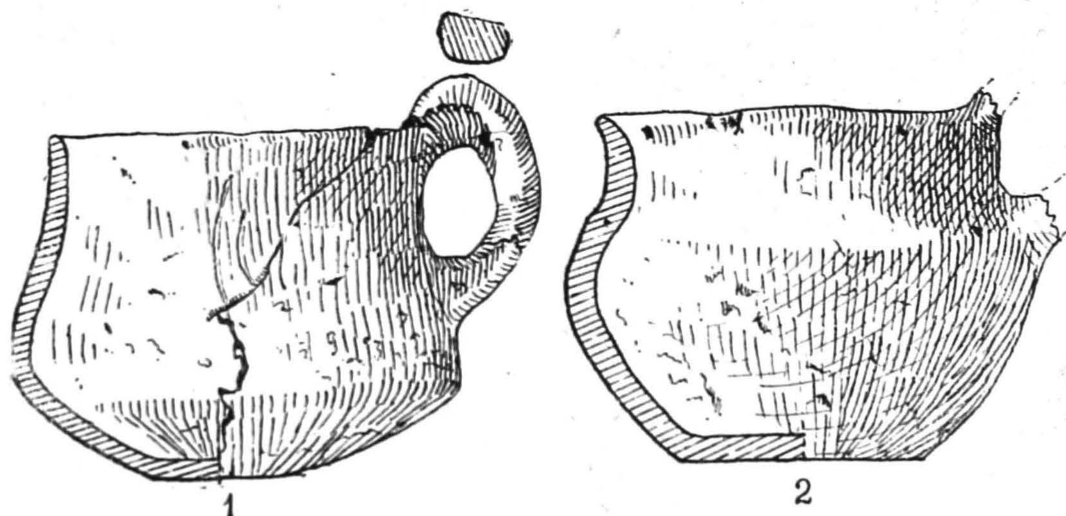

Fig. 15. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase din cimitirul din prima epocă a fierului.

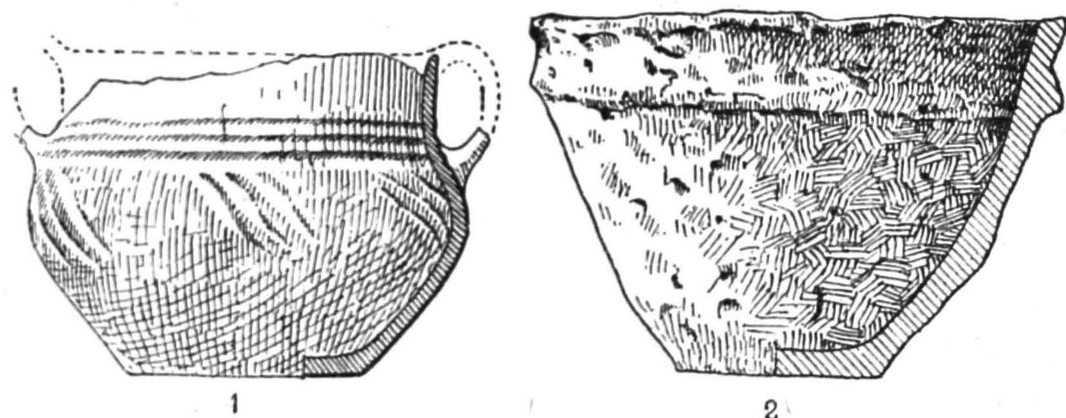

Fig. 16. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase din cimitirul din prima epocă a fierului.

Aceasta nu ne împiedecă totuşi, ţinând seama de forma terenului, să presupunem că cimitirul a început pe capătul de V al formei de teren, de unde apoi s'a extins treptat spre E până în sectorul de SV al movilei.

Ceramica din cimitirul de la Truşeşti, prin analogiile pe care le prezintă cu ceramica din unele morminte de inhumaţie cu schelete chircite din Transilvania, în special dela Noa (r. Stalin), Cluj (str. Banatului) şi Teiuş, aparţine unui aspect de cultură materială care datează dela sfârşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului (sfârşitul mileniului II şi începutul mileniului I în. e.n.).

După cum s'a arătat şi în raportul preliminar anterior, acest aspect de cultură materială este autohton, atât după ceramică, care este în legătură cu ceramica din cultura Monteoru din epoca bronzului, cât şi după ritul funerar — schelete în poziţie chircită — care se întâlneşte şi în Moldova în epoca bronzului, şi chiar mai târziu în prima epocă a fierului, după cum ne-o dovedesc în deosebi mormintele din cimitirul dela Stoicani (r. Tg. Bujor, Reg. Galaţi). Cele mai multe morminte de pe teritoriul R.P.R. aparţinând acestui aspect de cultură materială s'au descoperit în 1951 şi 1952 în cimitirul dela Truşeşti, care este până în prezent singurul cercetat aproape în întregime.

Resturile de cultură materială descoperite în cimitir sunt însă prea puţin numeroase, ca să ne ajute la reconstituirea felului de viaţă al triburilor locale din această vreme. Pentru aceasta trebue să se cerceteze aşezările contemporane din apropiere şi din alte părţi din N Moldovei, unde după cercetările recente de suprafaţă, rezultă că acest aspect de cultură materială din prima epocă a fierului este foarte răspândit. De asemenea, tot cu acest prilej se va constata în ce măsură se reflectă în materialul arheologic din N Moldovei şi diferenţierele social-economice din această vreme.

e. **Mormintele din epoca migraţiilor**

Din cercetările făcute în 1951 şi în 1952 pe Ţuguieta rezultă că cele mai recente resturi arheologice de pe acest loc datează din epoca migraţiilor (secolul al IV-lea e.n.).

In 1951, s'au găsit aici câteva obiecte răzleţe şi un mormânt de inhumaţie, iar în 1952 alte şapte morminte de inhumaţie.

Mormintele descoperite recent se află la intervale neregulate, fiind răspândite fără nicio ordine de o parte şi de alta a şanţului median. Din acest motiv s'ar putea ca în unele porţiuni de teren necercetate dintre şanţurile de control să mai fi rămas morminte nedescoperite.

Din cele şapte morminte, cinci sunt de oameni maturi, unul de adolescent şi altul de copil. Adâncimea mormintelor de oameni maturi variază între 0,90 m şi 2,40 m în timp ce a mormântului de adolescent este de 0,70 m iar a celui de copil de 0,90 m.

Mormintele au fost săpate în spaţiile libere dintre locuinţele aşezării Cucuteni A, uneori prin platforma de chirpic ars a locuinţelor sau chiar în gropile din faza Cucuteni A. Până în prezent, în 1951 şi 1952, s'au descoperit două morminte cu oasele în desordine în gropile aşezării Cucuteni A. Inafară de acestea, în alte două cazuri, prin săparea gropilor mormintelor din epoca migraţiilor, s'au deranjat două morminte de inhumaţie mai vechi dela începutul primei epoci a fierului.

Gropile mormintelor din epoca migraţiilor nu s'au putut observa decât la trei morminte de oameni maturi. Acestea se deosebesc prin solul de umplutură, forma şi dimensiunile lor. Astfel, solul de umplutură este de coloare neagră, forma gropilor este rectangulară, caracterizându-se, în ceea ce priveşte dimensiunile, prin lărgimea şi îngustimea lor. Pereţii laterali şi lungi sunt drepţi sau săpaţi în trepte. Astfel, s'au observat clar două trepte pe laturile lungi ale gropii mormântului cel mai adânc.

Starea de conservare a oaselor din morminte este în general bună. Din punct de vedere antropologic, deosebit de interesant este un craniu deformat intenţionat, care, după acela găsit în 1951, este al doilea de acest fel desco-

perit până în prezent la Truşeşti. Celelalte particularităţi ale oaselor, ca şi sexul şi vârsta scheletelor, vor fi determinate după examenul antropologic.

In ceea ce priveşte poziţia oaselor în morminte, s'a constatat că numai în două morminte mai puţin adânci se găsesc toate oasele *in situ*, în timp ce în celelalte cinci morminte mai adânci, oasele sunt într'o desordine mai mare sau mai mică.

Deocamdată nu putem încă preciza dacă desordinea oaselor din morminte poate fi pusă în legătură sau nu şi cu un rit funerar din epoca respectivă. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în fiecare caz în parte sunt indicii că la această răvăşeală a oaselor au contribuit şi animalele prin numeroasele lor galerii subterane de pe acest loc.

Scheletele nerăvăşite, ca şi acelea răvăşite parţial au fost aşezate în poziţie întinsă pe spate, cu braţele întinse pe lângă corp, sau într'un caz numai cu un braţ întins şi cu celălalt îndoit din cot şi cu mâna adusă pe piept. Orientarea scheletelor nu este constantă.

Numai în patru din cele şapte morminte descoperite recent s'au găsit elemente de inventar. Acestea constau din obiecte de podoabă şi din câteva bucăţi mici de fier nedeterminate.

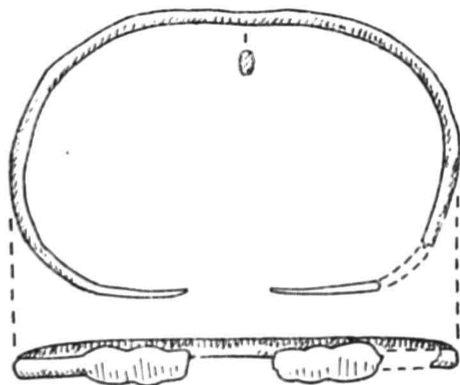

Fig. 17. — Truşeşti-Ţuguieta. Brăţară de bronz dintr'un mormânt de inhumaţie din sec. IV. e.n.

Dintre obiectele de podoabă, două sunt mai importante şi anume: o fibulă de bronz cu resortul lung şi portagrafa prelungită[1] şi o brăţară cu capetele deschise, cu corpul din bandă subţire de secţiune ovală şi cu capetele late, plate şi uşor vălurite pe margine[2] (fig. 17).

Inafară de acestea, s'au mai găsit câteva verigi mici cu capetele deschise din bandă de secţiune ovală sau plan convexă, mai mulţi butoni mici cu capul de secţiune plan-convexă, un pandantiv de bronz şi o mărgea de sticlă. Unele dintre aceste piese de bronz erau prinse în bucăţi mici de fier şi de lemn nedeterminate.

Cu ajutorul acestor elemente de inventar, în special al fibulei şi a brăţării de bronz, mormintele descoperite pot fi datate în secolul al IV-lea e.n.

Este foarte probabil că aşezarea oamenilor îngropaţi pe Ţuguieta să fi fost în apropiere, la punctul Ţintirim de pe teritoriul satului Ionăşeni, unde s'au descoperit recent la suprafaţă numeroase fragmente ceramice din epoca migraţiilor.

Caracterul aspectului de cultură materială din această vreme, ca şi legăturile lui cu celelalte aspecte de cultură materială contemporane, se vor preciza mai bine în viitor, când se vor descoperi mai multe morminte din această epocă, pe Ţuguieta, şi se vor face cercetări în aşezarea de la punctul Ţintirim.

---

[1] Un exemplar asemănător, provenit din descoperirile dela Vârteşcoi, se păstrează la Muzeul de Antichităţi din Iaşi (Cf. Gr. Aniţescu, Noi achiziţii ale Muzeului de Antichităţi din Iaşi, în « Arta şi Arheologia », 1929, v. III, fasc. 3, p. 21, fig. 25).

[2] Brăţări din aceeaşi serie s'au descoperit în Ungaria, la Csongrad, fără însă ca marginile capetelor să fie vălurite (Cf. M. Párducz, A szarmatakor emlékei Magyarországon, Budapesta, 1944, v. II, pl. XXIX, 1—2 şi XXX, 14, 17).

B. MOVILA ŞESUL JIJIEI

In albia majoră a Jijiei, lângă podul din dreptul înălţimii Ţuguieta, pe malul drept al Jijiei, se află o formă de teren mai ridicată şi alungită cunoscută sub numele de Movila Şesul Jijiei, care este un martor rezultat din eroziunea terasei inferioare a Jijiei.

Această formă de teren se caracterizează prin pantele ceva mai accentuate pe laturile de E şi parţial de S şi mai line spre V şi N, care se pierd treptat în şes. Inafară de aceasta, latura de E în spre N prezintă un intrând de formă arcuită, iar aceea dela V o depresiune provocată de o uşoară înălţare a terenului în vale, în şes.

Lungimea totală a acestei forme de teren este de 200 m, lăţimea porţiunii ridicate de 90 m, iar înălţimea de 2,50 —3 m faţă de albia majoră a Jijiei.

Pe acest loc, în special în sectorul de SV, s'au descoperit recent la suprafaţa solului mai multe fragmente ceramice din prima epocă a fierului, câteva bucăţi de chirpic şi oase de animale.

Toate aceste resturi ne artă că pe acest loc a fost o aşezare din prima epocă a fierului. Resturi similare şi mai vechi, din faza Cucuteni B, s'au găsit şi pe locurile mai înalte dela N, tot din albia majoră a Jijiei, denumite La Capac. Inafară de acestea, alte aşezări din prima epocă a fierului s'au identificat recent la Măşcăteni şi Albeşti.

Dintre aceste aşezări s'a ales pentru cercetările din anul acesta Movila Şesul Jijiei, care era cea mai apropiată de cimitirul dela începutul primei epoci a fierului de pe înălţimea Ţuguieta. In felul acesta, prin cercetările din această aşezare, se speră să se obţină unele elemente pentru o mai bună încadrare şi datare a aspectului de cultură materială din cimitirul de pe Ţuguieta.

In acest an s'au săpat cca 300 m², efectuându-se sondajii atât în sectorul de E din spre Jijia, cât şi în acela dela V. In sectorul dela E de pe capătul sudic al acestei forme de teren s'au săpat: un şanţ median de 2 m lăţime şi 56 m lungime, până la adâncimea de 0,80 m şi alte patru şanţuri de lungimi cuprinse între 22,20 m şi 25,50 m până la adâncimea maximă de 0,85 m făcându-se câteva lărgiri acolo unde a fost necesar. In sectorul dela V s'a săpat un singur şanţ, lung de 88 m şi cu adâncimea maximă de 1,50 m în spre capătul lui de V. Din acest şanţ s'au făcut lărgiri în dreptul resturilor de locuire, descoperite la capătul lui estic şi mai ales vestic.

Cu prilejul acestor săpături s'au făcut observaţii stratigrafice interesante în legătură cu felul şi succesiunea depunerilor arheologice de pe acest loc (fig. 18).

Astfel, în sectorul vestic, peste un sol de coloare brună, care se continuă spre E cu solul galben cu multe concreţiuni calcaroase,se află un strat de coloare cafeniu închis în spre brun, în care s'au găsit porţiuni de pământ ars, cărbune, cenuşă şi numeroase fragmente ceramice şi oase de animale precum şi un cosor-seceră din silex cioplit şi lustruit. Acesta din urmă datează probabil din neolitic, avându-se în vedere că în apropiere de el s'a găsit un fragment ceramic cucutenian nepictat atipic, cât şi faptul că s'au descoperit piese neolitice similare şi la Corlăteni. Acest strat se subţiază treptat spre E, iar spre V se continuă şi dincolo de capătul vestic al şanţului. Peste stratul acesta s'a depus un al doilea, de coloare cafenie şi cu foarte multă cenuşă, care se prezintă sub forma unei movile mici cu diametrul de 17,50 m

şi înălţimea maximă de 0,35 m. Caracteristic pentru acest strat sunt dungile de cenuşă albă amestecată cu cărbune, care zac pe solul brun cafeniu al stratului anterior. Din inventarul stratului fac parte numeroase oase de animale şi fragmente ceramice, mai puţine însă decât în stratul anterior. In sfârşit, acest strat a fost suprapus de un al treilea, cam de aceeaşi grosime cu stratul al doilea, cu foarte multă cenuşă, porţiuni de pământ ars, resturi din vetre, numeroase fragmente ceramice şi oase de animale. In ceea ce priveşte întinderea acestui strat în şanţul săpat, se pot stabili apropieri de primul strat. Astfel, extremităţile de E ale ambelor straturi se termină

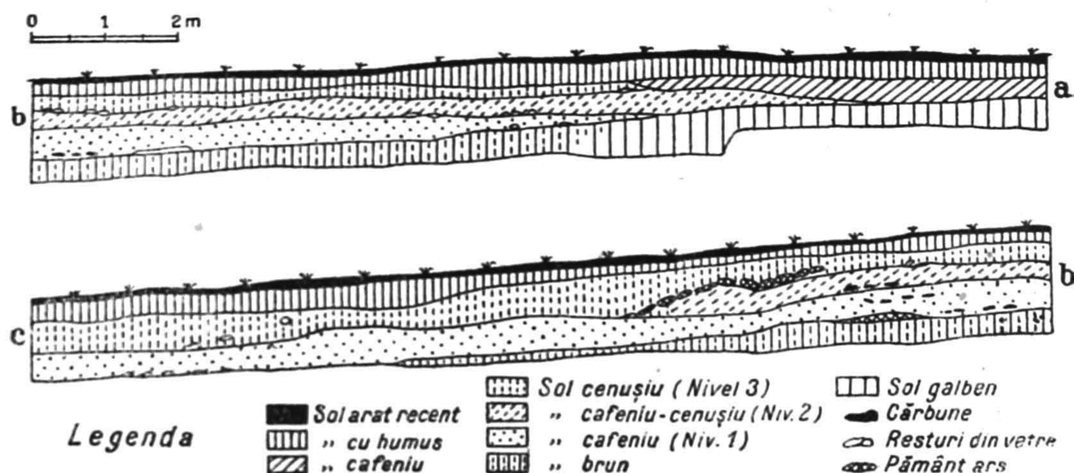

Fig. 18. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Profilul peretelui de N al şanţului din dreptul cenuşarului.

aproximativ cam în acelaşi loc, cu 3 m mai înainte de capătul vestic al stratului al doilea şi se continuă spre V şi dincolo de capătul vestic al şanţului.

Prin suprapunerea acestor trei depuneri cu multă cenuşă s'a format o movilă, probabil ovală, cu înălţimea maximă de 1 m şi diametrul de peste 17 m. Această movilă, asemănătoare cenuşarelor din U.R.S.S., cunoscute sub numele de *zolniki*, nu se observă la suprafaţa solului, ci numai în secţiune. Prin săpăturile viitoare va trebui să se precizeze lungimea şi lăţimea maximă, precum şi forma în plan a celor trei depuneri din această movilă.

Această situaţie stratigrafică s'a întâlnit numai în şes, lângă poalele de V ale înălţimii Movilei Şesul Jijiei, unde a fost locuirea cea mai intensă. In schimb, pe înălţimea propriu-zisă şi pantele ei s'au găsit resturi sporadice de locuire, care zăceau numai la baza solului cu humus de coloare brun-cafeniu închis. Cele câteva fragmente ceramice şi oase de animale descoperite acolo în solul cafeniu, de sub solul cu humus, nu fac parte dintr'un strat, deoarece au fost introduse în el prin galerii de animale.

Inafară de acestea, s'au mai găsit şi câteva fragmente ceramice din epoca migraţiilor, probabil din secolul al IV-lea e.n., care sunt contemporane cu mormintele de inhumaţie de pe Ţuguieta şi cu aşezarea dela Ţintirim de pe teritoriul satului Ionăşeni.

Din punct de vedere stratigrafic, resturile de locuire sporadică din prima epocă a fierului din sectorul de SE al acestei forme de teren corespund acelora din stratul al treilea din movila de cenuşă, cu deosebirea numai că ele zac direct la baza solului cu humus, nedepunându-se peste ele un strat de cenuşă.

In ceea ce priveşte resturile de locuire, s'au făcut mai multe observaţii relativ la acelea din nivelul al treilea. Astfel, pentru acest nivel de locuire sunt caracteristice bucăţile neregulate din lut amestecat cu nisip şi fără de pleavă în interior precum şi fără urme de trestie, nuiele sau pari la exterior, feţuite la partea superioară şi cu pământ ars sub ele.

In sectorul movilei s'au putut deosebi câteva porţiuni mai mult sau mai puţin regulate din asemenea bucăţi, orientate N-S sau E-V. Forma exactă şi dimensiunile iniţiale ale acestor porţiuni nu pot fi delimitate cu precizie, din cauza stării lor fragmentare de conservare.

Aceste resturi de locuire provin probabil din vetrele locuinţelor şi nu din pereţii lor. Aspectul deosebit al chirpicului se datoreşte atât prezenţei nisipului din lut în locul pleavei, cât şi unei arderi excesive. De altfel, lutul amestecat cu nisip se foloseşte şi astăzi la construcţia sobelor dela ţară.

Inafară de acestea, tot în nivelul al treilea de locuire, s'au găsit şi bucăţi mărunte de chirpic de coloare neagră cu urme de nuiele sau pari, care provin din pereţii unor colibe simple. Coloarea neagră a bucăţilor de chirpic ne arată că s'a folosit lutul din depunerea de coloare neagră din apropiere.

La construcţia pereţilor locuinţelor, înafară de chirpic, s'a folosit probabil şi multă trestie, care, prin arderea locuinţelor s'a transformat în cenuşă. Aşa se explică marea cantitate de cenuşă din cele două nivele superioare de locuire din regiunea movilei.

In toată suprafaţa cercetată nu s'a găsit decât o singură groapă, în sectorul de E, de dimensiuni reduse şi cu pereţii drepţi, în care se aflau puţine materiale ceramice, câteva oase de animale şi un nucleu de silex.

Tot în cuprinsul movilei de cenuşă, la 0,90 cm, adâncime faţă de suprafaţa actuală a solului, s'a găsit un schelet de copil, aşezat pe partea dreaptă în poziţie chircită foarte accentuată, ale cărui oase bine păstrate zăceau în depunerea cu cenuşă a nivelului al doilea de locuire. Deşi lângă schelet nu s'a găsit niciun element de inventar, care să ajute la datarea lui, se poate totuşi presupune că aparţine unui mormânt din prima epocă a fierului, contemporan sau poate chiar mai nou decât al treilea nivel de locuire din aşezarea dela Truşeşti.

In inventarul aşezării predomină ceramica şi oasele de animale. Inafară de acestea, s'au mai găsit câteva obiecte de lut ars, os şi aramă.

Ceramica descoperită în cele trei nivele de locuire prezintă anumite caracteristici în legătură cu tehnica, formele şi decorul ei. Având-se în vedere mica suprafaţă cercetată, ca şi numărul redus de fragmente ceramice descoperite, rezultatele obţinute anul acesta în legătură cu ceramica nu pot fi generalizate, ci considerate doar simple indicaţii, ele trebuind să fie verificate cu prilejul săpăturilor viitoare.

In ceea ce priveşte tehnica, se deosebesc două categorii de vase; unele confecţionate dintr'o pastă de calitate bună, de coloare cenuşie, uneori cu pete de flambare la exterior, bine frământată, omogenă şi consistentă şi altele dintr'o pastă de calitate mai mult sau mai puţin grosolană, mai

puţin omogenă şi cu bucăţele de calcar şi pietricele în compoziţia ei. Specia brună-cărămizie şi cu lustru negru la exterior, caracteristică pentru prima epocă a fierului este rară, fiind reprezentată doar prin câteva fragmente ceramice, găsite numai în al treilea nivel de locuire.

In cuprinsul aşezării s'au găsit următoarele forme de vase:

a) Vase în formă de sac, cu buza de obicei p'ată şi mai rar subţiată, cu corpul drept sau uneori puţin arcuit şi decorate la partea superioară, mai

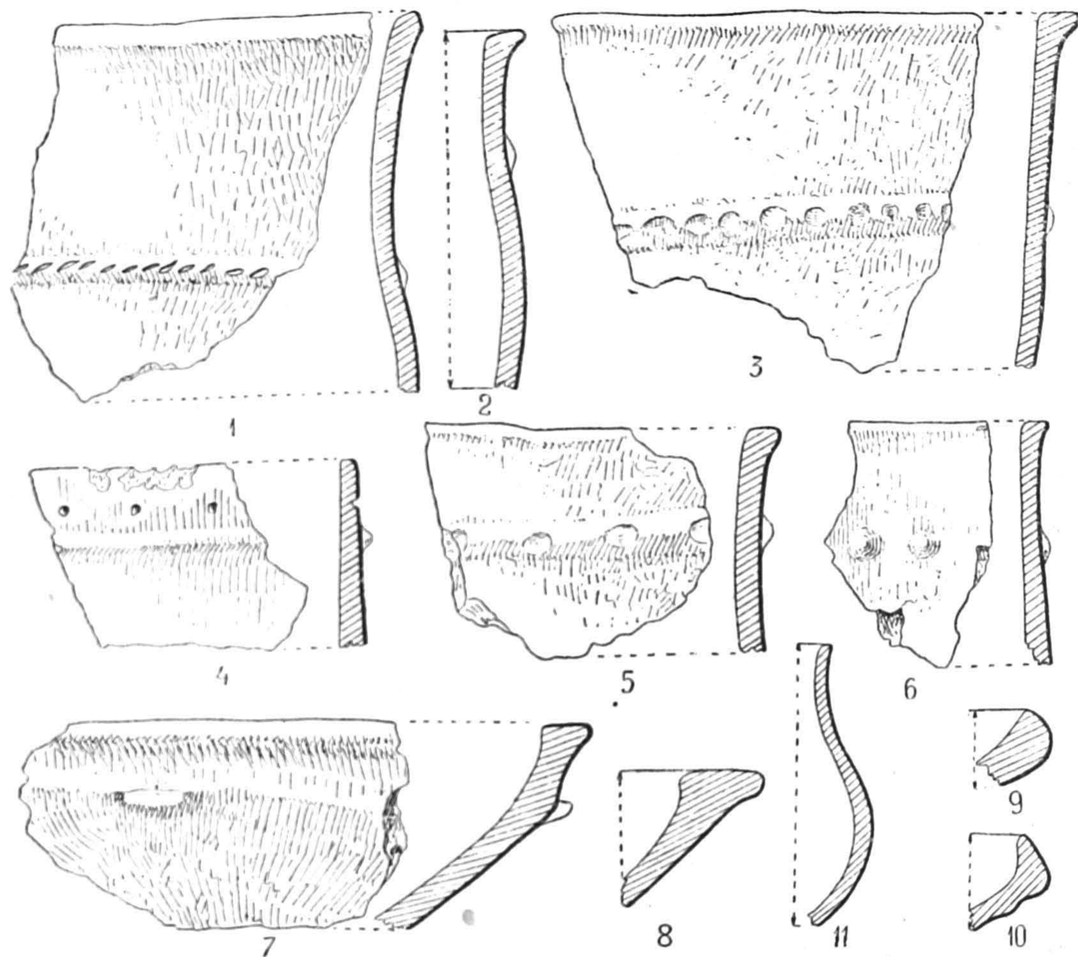

Fig. 19. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

aproape sau mai departe de buza vasului, cu un brâu aplicat, care uneori este ornamentat cu alveole (fig. 19, 3—5). Aceasta este forma de vas caracteristică pentru aşezările din prima epocă a fierului din N Moldovei. In aşezarea de pe Movila Şesul Jijiei ea se întâlneşte aproape neschimbată în toate cele trei nivele de locuire. S'a constatat doar că brâul aplicat, în genere, mai puţin înalt şi mai simetric în primul nivel de locuire, devine mai mare şi mai neregulat în al treilea nivel. Intr'un caz sunt chiar două brâuri decorative aplicate la limita dintre gât şi pântece, iar în altul între buza vasului şi brâul aplicat este un şir orizontal de orificii parţiale din spre exterior

spre interior cu diametrul de 2—3 mm (fig. 19,4). Inafară de exemplarele decorate cu brâuri aplicate sunt şi altele nedecorate, care se întâlnesc în toate cele trei nivele de locuire.

b) Vase cu gâtul înalt, buza plată şi pântecele bombat, decorate cu un brâu îng st simplu sau cu crestături mici oblice (fig. 19, 1, 2) descoperite în primul şi al treilea nivel de locuire.

c) Străchini. Se deosebesc mai multe variante. Astfel, sunt străchinile cu marginea plată îngroşată înafară, (fig. 19, 8) în primul şi al doilea nivel de locuire. Inafară de acestea, în al treilea nivel s'au găsit străchini cu pereţii oblici, decoraţi la exterior cu caneluri orizontale şi cu proeminenţe late (fig. 19, 7) şi străchini cu marginea scundă sau înaltă, plată sau subţiată şi îndoită în spre interior, decorate la exterior cu şiruri de caneluri orizontale puţin adânci (fig. 19, 9, 10).

d) Vase bitronconice cu corpul rotunzit (fig. 19, 11), confecţionate din pastă bună, găsite numai în al treilea nivel de locuire.

e) Vase cu buza plată şi corpul foarte uşor bombat, în formă de oale prevăzute cu grupe de câte două mici proeminenţe (fig. 19, 6) găsite în al doilea şi al treilea nivel de locuire.

f) O ceaşcă cu corpul bombat spre fund şi prevăzută cu două toarte supraînălţate din bandă de secţiune rectangulară, trase din marginea vasului şi cu o uşoară şănţuire pe capetele lor superioare (fig. 20). Această formă de vas, singura întreagă din cuprinsul aşezării, provine din primul nivel de locuire.

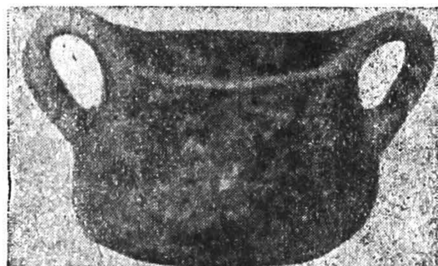

Fig. 20. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Vas din prima epocă a fierului.

Tot în legătură cu formele vaselor trebue amintite şi următoarele tipuri de toarte:

a) Toarte din bandă lată de secţiune rectangulară (fig. 21, 1, 2) sau mai îngustă de secţiune plan-convexă (fig. 21, 3) aplicate sau trase din buza vasului şi uşor supraînălţate, găsite în cele trei nivele de locuire. Unele din toartele acestea, din primul şi al treilea nivel de locuire, prezintă o uşoară şănţuire la extremitatea lor superioară.

b) Toarte cu capătul superior în formă de creastă de secţiune triunghiulară, puţin supraînălţată, lungi, arcuite oval şi lăţite spre bază (fig. 21, 4). Majoritatea toartelor de acest fel provin din nivelul al treilea de locuire şi numai una, în mod excepţional, s'a găsit în primul nivel.

c) Toarte cu buton. Aceste toarte s'au găsit numai în nivelul al treilea de locuire, deosebindu-se două tipuri: cu buton cilindric (fig. 21, 7) şi cu buton de secţiune plan convexă (fig. 21, 6). Toartele cu buton cilindric pe creastă au banda arcuită oval şi lăţită la bază. Ele sunt aplicate şi nu trase din marginea vasului, spre deosebire de toartele cu buton de secţiune plan-convexă.

d) Toarte aplicate din bandă de aceeaşi lăţime, de secţiune plan-convexă şi cu o vagă indicaţie de început de buton (fig. 21, 8). S'a găsit un singur exemplar în nivelul al treilea de locuire.

e) Toarte tubulare, perforate orizontal (fig. 21, 9), din nivelul al treilea de locuire.

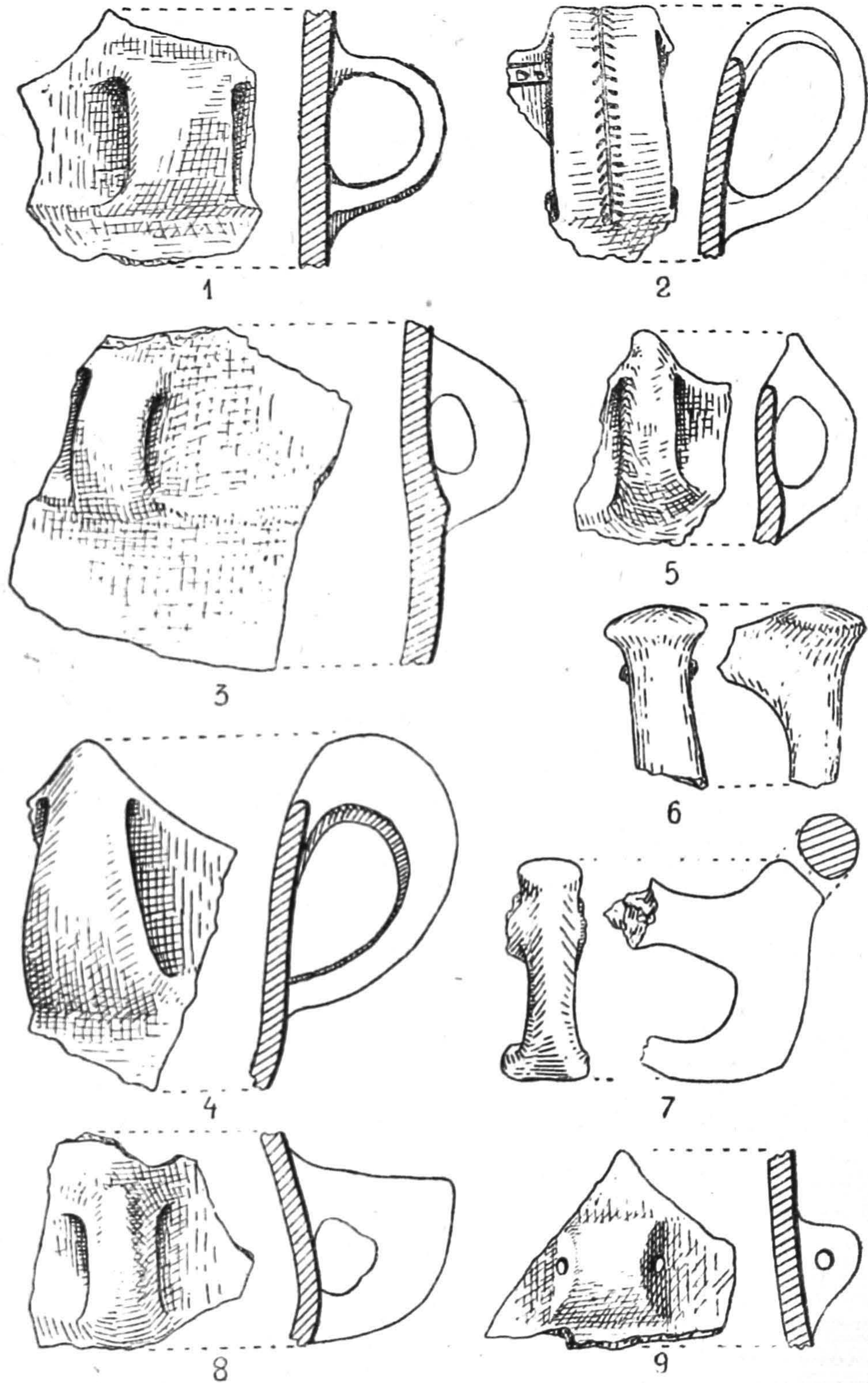

Fig. 21. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Toarte de vase din prima epocă a fierului.

f) Toarte trase din marginea vasului, din bandă de aceeaşi lăţime şi prevăzute cu o mică prelungire pe cap (fig. 21, 5). S'a găsit un singur exemplar în nivelul al treilea de locuire.

Vasele din cele trei nivele de locuire au fost decorate cu motive din linii incizate sau din împunsături, caneluri şi cu motive imprimate cu *torques*-ul.

Decorul din linii incizate se întâlneşte în toate nivelele de locuire, în timp ce acela din împunsături, numai în primul nivel. Se folosesc ca motive decorative triunghiuri lungi, cu câmpul haşurat prin dungi oblice (fig. 22, 2, 5) sau benzi înguste din linii orizontale incizate, cu câmpul dintre ele umplut cu dungi scurte oblice (fig. 22, 4, 5) sau cu impresiuni triunghiulare (fig. 22, 3). Aceste motive, înrudite cu acelea de pe vasele din cultura Monteoru din epoca bronzului, s'au întâlnit numai pe fragmentele ceramice din primul şi al doilea nivel de locuire.

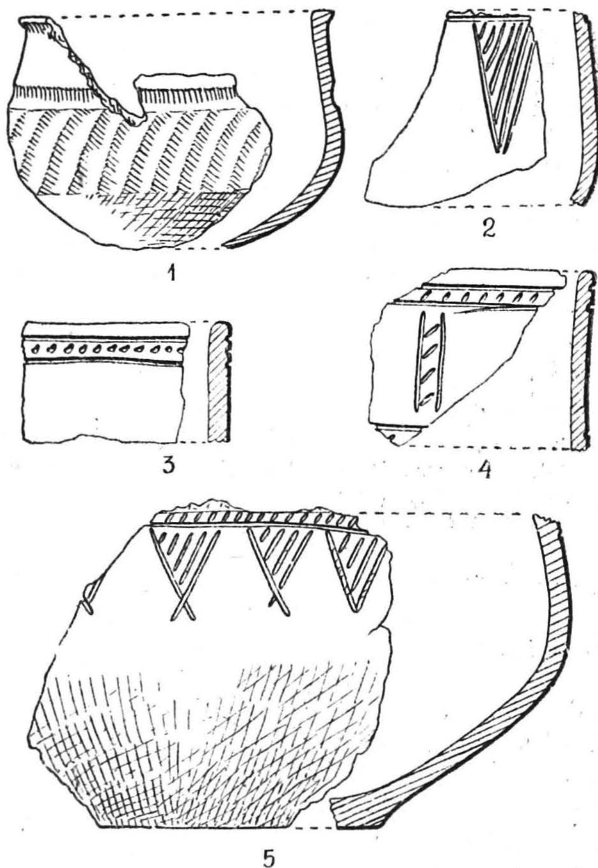

Fig. 22. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Fragmente ceramice decorate din prima epocă a fierului.

Decorul canelat este documentat în primul şi al treilea nivel de locuire. In primul nivel se folosesc caneluri orizontale pe gâtul vasului şi oblice sau arcuite pe pântecele lui (fig. 22, 1). De obicei aceste caneluri sunt mai adânci, late şi regulate şi au crestele dintre ele înguste şi reliefate. In nivelul al treilea, canelurile mai neregulate şi late apar pe gâtul vasului mai mult sub formă de dungi late adâncite, cu porţiunea cruţată dintre caneluri, lată şi neregulată. Inafară de acestea, canelurile mai decorează şi specia brună-cărămizie cu lustru negru la exterior. Astfel, pântecele unui vas din această specie a fost decorat cu caneluri oblice. In alt caz, porţiunea dintre umărul şi gâtul unui vas grosolan a fost faţetată oblic.

Inafară de aceste motive decorative, în primul nivel de locuire s'au mai întâlnit şanţuri late şi adânci dispuse vertical, iar în al treilea nivel motive imprimate cu *torques*-ul sau un şir orizontal de impresiuni scurte oblice la limita dintre gât şi pântece.

Comune pentru toate nivelurile de locuire sunt alveolele organice sau aplicate pe brâul de pe marginea vasului, precum şi proeminenţele plate îndreptate în jos.

Prin cercetările viitoare va trebui să se verifice în ce măsură pot fi atribuite numai nivelului prim de locuire vasele decorate cu motive din împunsături sau cu şanţuri late verticale, sau numai nivelului trei, vasele din specia brună-cărămizie şi cu lustru negru la exterior, străchinile cu marginea îndoită în spre interior şi vasele cu capul superior al toartei în formă de creastă, sau cu buton cilindric sau plan-convex pe capul toartei.

Obiectele de lut ars sunt reprezentate doar prin următoarele două piese găsite în al treilea nivel de locuire: un idol zoomorf, reprezentând probabil un mistreţ şi o fusaiolă bitronconică.

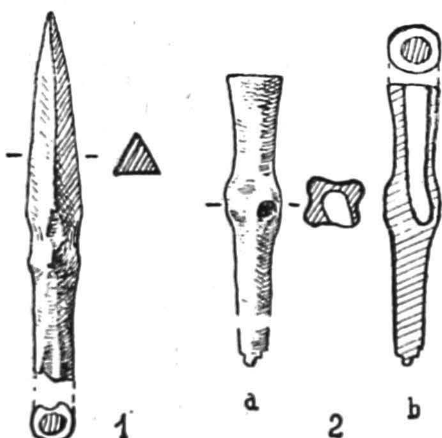

Fig. 23. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Un vârf de săgeată (1) şi partea superioară a unui ac (2) din os.

In schimb, obiectele din os sunt mai numeroase şi se disting uneori prin tehnica lor superioară. Dintre acestea, sunt foarte răspândite, în special în al treilea nivel de locuire, capetele de omoplat de vite, crestate pentru a servi probabil la decorarea vaselor de lut.

Tot din acelaşi nivel de locuire, mai provin o sulă, un vârf de săgeată cu trei muchii cu o uşoară concavitate la capătul lor inferior (fig. 23, 1) şi partea superioară a unui ac cu patru proeminenţe dispuse în cruce pe corp şi cu capul perforat (fig. 23, 2, *a*, *b*). Aceste din urmă obiecte de os se caracterizează prin execuţia lor tehnică superioară.

Inafară de aceasta, acul cu protuberanţe pe corp, care imită o formă corespunzătoare de bronz, cunoscută în Moldova şi Transilvania, este un element preţios care ajută la datarea aspectului de cultură materială din această aşezare.

In Moldova s'au găsit până acum două ace de bronz din acest tip, unul în depozitul de bronzuri dela Movila Răbâia de pe teritoriul comunei Râşeşti (r. Huşi) şi altul în cuprinsul unor resturi de locuire din prima epocă a fierului de pe locul La Ţarină dela Corlăteni.

Ace similare de bronz s'au găsit în număr mai mare în Transilvania, unde, pe baza inventarului cu care apar asociate în descoperiri, pot fi datate în epoca târzie a bronzului şi la începutul primei epoci a fierului, anume în subfazele Uriul-Domăneşti şi Tăuteu-Guruslău, care se plasează la sfârşitul mileniului II şi începutul mileniului I în. e.n.

Avându-se în vedere analogiile acului de os dela Truşeşti cu acelea de bronz din Moldova şi Transilvania, se poate admite că şi acesta datează din aceeaşi vreme. In felul acesta se poate considera că nivelul de locuire din aşezarea dela Truşeşti, în cuprinsul căruia s'a găsit acest ac, este şi el contemporan cu subfazele Uriul-Domăneşti şi Tăuteu-Guruslău.

In sprijinul acestei datări mai poate fi adus şi un alt element de inventar, descoperit anul acesta la Iaşi, în urma cercetărilor de suprafaţă întreprinse la Iaşi şi împrejurimi de către Muzeul de Antichităţi din Iaşi. Astfel, într'o aşezare din categoria cenuşarelor de pe terasa Bahluiului, care se află pe locul Podiş din dosul cimitirului israelit s'au descoperit numeroase fragmente ceramice din prima epocă a fierului, dintre care unele cu butoni pe

toartă, precum şi o seceră de bronz cu buton. Această seceră, prin dimensiunea şi arcuirea lamei, se apropie mai mult de exemplarele cu lama îngustă din Transilvania, NE R. P. Ungare şi SE R. Cehoslovace, care datează din aceeaşi vreme cu tipul de ac cu protuberanţe pe corp. Rezultă deci, că aspectul de cultură materială descoperit recent la Iaşi este contemporan cu acela din nivelul de locuire al treilea dela Truşeşti. Din lipsă de săpături nu se poate şti întru cât la Iaşi se află şi faze de locuire mai vechi decât acesta şi dacă ele sunt sau nu contemporane cu acelea mai vechi din aşezarea dela Truşeşti.

Inafară de acestea, ace cu protuberanţe pe corp şi cu capul perforat s'au mai găsit şi în mormintele de inhumaţie dela Cluj, aparţinând culturii materiale Noa, care datează tot din aceeaşi vreme. Având în vedere că şi cimitirul de inhumaţie cu schelete chircite dela Truşeşti aparţine aceluiaşi grup cultural, se poate admite că el este contemporan, dacă nu în întregime cel puţin în parte, cu nivelul al treilea de locuire din aşezarea de la Movila Şesul Jijiei.

Din resturile de cultură materială din prima epocă a fierului descoperite până acum la Movila Şesul Jijiei, rezultă că pe acest loc a existat o aşezare, în formă de sălaş, a unor triburi autohtone.

Centrul principal de locuire nu a fost pe înălţimea propriu-zisă ci în şes, lângă poalele de V ale Movilei Şesul Jijiei, unde locul fiind mai ferit era mai propice pentru locuit. Aşa se explică îngrămădirea pe un spaţiu restrâns a resturilor de locuire, şi formarea a acelor movile de cenuşă, cunoscute sub numele de cenuşare sau *zolniki*. Este interesant de menţionat că acest tip de aşezare, caracteristic pentru prima epocă a fierului din Sudul U.R.S.S., a fost identificat recent şi în alte localităţi din Nordul Moldovei, ca de exemplu la Cârlig, Larga Jijia, Iaşi-oraş, toate din r. Iaşi, la Corlăteni, r. Dorohoi etc.

Ceramica din aşezarea dela Truşeşti este de origine locală, desvoltându-se mai mult ca sigur din ceramica culturii Monteoru din epoca bronzului, după cum rezultă mai ales din ceramica celor două faze mai vechi dela Truşeşti.

Numeroasele oase de animale descoperite în cuprinsul acestei aşezări ne arată că îndeletnicirea economică principală a acestor triburi a fost creşterea vitelor.

In legătură cu această activitate economică trebue pusă şi prelucrarea osului, care a fost foarte desvoltată la aceste triburi. Inafară de aceasta, pe terenurile întinse din jur trebue să se fi practicat şi cultura plantelor.

Având în vedere importanţa acestor descoperiri pentru cunoaşterea felului de viaţă al triburilor autohtone la începutul primei epoci a fierului, când a fost o locuire foarte intensă în Nordul Moldovei şi în special pe valea Jijiei, este necesar să se continue săpăturile dela Movila Şesul Jijiei terminându-se cenuşarul cercetat anul acesta şi să se sape altele noi, pentru a se verifica observaţiile de până acum. In felul acesta se vor putea aduce mai multe preciziuni în legătură cu felul cum s'au format aceste cenuşare şi se vor putea aduna mai multe materiale pentru fiecare nivel de locuire, care să ajute la lămurirea originilor, legăturilor şi fazelor de evoluţie ale acestui aspect de cultură materială dela începutul primei epoci a fierului.

C. RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE ÎN RAIONUL TRUŞEŞTI

Tot în cadrul lucrărilor şantierului Truşeşti, unii din membrii colectivului au întreprins o serie de recunoaşteri arheologice pe valea Jijiei, în sectorul dintre Buhăceni şi Albeşti, în cuprinsul căruia se află înălţimea Ţuguieta. Prin aceste cercetări s'a urmărit să se identifice şi să se precizeze aspectele de cultură materială din acest sector şi să se determine intensitatea locuirii din diferitele epoci. In felul acesta şi resturile arheologice descoperite pe Ţuguieta puteau fi interpretate în legătură cu desvoltarea societăţii omeneşti din acest sector şi nu izolat.

Cu prilejul acestor recunoaşteri au fost revăzute pentru mai multă preciziune unele din locurile cunoscute din anul trecut şi s'au identificat altele noi.

Dintre locurile mai vechi s'au cercetat următoarele:

1. *Buhăceni*

Locul numit Holm, pe care se găseşte o aşezare neolitică cu poziţie înaltă, din care s'au adunat bucăţi de chirpic şi fragmente ceramice pictate şi cu decor adâncit din faza Cucuteni A. Tot pe acest loc se află o porţiune dintr'un şanţ şi val dela o întăritură de pământ, a cărui vechime urmează să se precizeze de acum înainte.

2. *Truşeşti*

a) Pe teritoriul comunei de pe o prelungire din terasa inferioară a Jijiei, care înaintează în albia majoră, s'au găsit resturi de locuire din neolitic, prima epocă a fierului şi din epoca migraţiilor. Bucăţile de chirpic, ca şi fragmentele ceramice cu decor pictat tricrom, adâncit şi cu caneluri, ne indică că pe acest loc a fost o aşezare neolitică din faza Cucuteni A, care ocupă o poziţie joasă în comparaţie cu aşezările contemporane de pe înălţimea Ţuguieta dela Truşeşti sau de pe Holmul dela Buhăceni. Din prima epocă a fierului şi din epoca migraţiilor s'au găsit doar câteva fragmente ceramice. Dintre acestea, acelea brune-cărămizii, cu lustru şi caneluri la exterior, din prima epocă a fierului, corespund acelora din ultimul nivel de locuire din *zolnik*-ul de la Movila Şesul Jijiei din Truşeşti.

b) Pe martorul din terasa inferioară a Jijiei, denumit La Capac, de pe malul stâng al Jijiei, s'au identificat încă din anul trecut resturi de locuire neolitică din faza Cucuteni B, din prima epocă a fierului şi din epoca migraţiilor. Avându-se în vedere, pe de o parte, asemănarea dintre ceramica din faza Cucuteni B de pe acest loc şi acea corespunzătoare de pe Ţuguieta, iar pe de alta faptul că până în prezent nu s'a găsit nicio locuinţă sau anexă, care să poată fi atribuită în mod sigur fazei Cucuteni B, este posibil ca pe acest loc mai jos, de lângă Jijia, să fi fost aşezarea propriu-zisă a oamenilor din faza Cucuteni B. Unele din fragmentele ceramice din prima epocă a fierului, cum ar fi străchinile cu marginea îndoită spre interior şi decorate la exterior cu caneluri orizontale de suprafaţă, ca şi anumite forme de vase cu marginea plată lăţită, corespund acelora din nivelul de locuire mai nou din *zolnik*-ul de la Movila şesul Jijiei. Din epoca migraţiilor s'au găsit doar câteva fragmente ceramice.

3. *Măscăteni*

a) De pe martorul din terasa inferioară a Jijiei, pe care se află biserica satului, s'au mai adunat anul acesta câteva fragmente ceramice din prima epocă a fierului, din epoca migraţiilor şi din epoca feudală.

b) Pe prelungirile terasei inferioare a Jijiei în albia majoră, la capătul de S al satului s'au mai găsit recent câteva fragmente ceramice dela începutul primei epoci a fierului şi din epoca migraţiilor.

Inafară de resturile arheologice din aceste locuri, au mai fost semnalate recent şi altele în următoarele localităţi:

Truşeşti. Pe malul drept al Jijiei, la cantonul C.F.R. Nr. 47, de pe terasa inferioară a Jijiei, s'au descoperit câteva fragmente ceramice pictate din faza Cucuteni A, o jumătate dintr'un topor de piatră perforat, o lamă de silex, precum şi mai multe fragmente ceramice din prima epocă a fierului, dintre care unele fac parte din specia brună-cărămizie.

Ionăşeni. La punctul numit Ţintirim, de pe terasa inferioară a Jijiei, pe partea dreaptă a apei, s'au identificat două aşezări apropiate, dintre care una din epoca migraţiilor (secolele III-IV e.n.) şi alta din perioada feudală (probabil din secolele XV-XVII).

In aşezarea din epoca migraţiilor s'au adunat numeroase fragmente ceramice lucrate la roată, care aparţin la următoarele specii: cenuşie fină, de tradiţie din a doua epocă a fierului şi cu decor lustruit; cenuşie sgrunţuroasă, caracteristică epocii migraţiilor şi decorată uneori cu benzi din linii ondulate foarte puţin adânci şi cenuşie, cu lustru negru la exterior şi decorată cu motive imprimate şi caneluri. Inafară de acestea, s'a găsit şi specia mai grosolană, lucrată cu mâna şi decorată într'un caz cu o linie ondulată scundă şi destul de strânsă, limitată de o bandă din dungi orizontale. Această specie ceramică corespunde ca pastă şi decor cu aceea descoperită recent în sectorul sudic dela Hlincea-Iaşi, a cărei vechime urmează să se precizeze mai bine prin cercetările viitoare.

In legătură cu aşezarea din epoca migraţiilor dela Ţintirim trebue puse şi resturile de locuire sporadică din această epocă, descoperite pe locurile numite La Capac, Movila Şesul Jijiei şi Ţuguieta, ca şi cele opt morminte de inhumaţie de pe Ţuguieta.

Din aşezarea medievală s'au descoperit fragmente ceramice cu pictură roşie sau smalţ, care, prin analogie cu ceramica corespunzătoare din alte locuri din Nordul Moldovei şi dela Suceava, datează din secolul al XVII-lea. Inafară de acestea, s'au mai descoperit câteva fragmente ceramice nedecorate mai vechi şi mai multe bucăţi de teracotă smălţuită şi nesmălţuită, cu reprezentări de plante, oameni şi animale.

Albeşti. a) Pe malul stâng al Jijiei, pe o prelungire a terasei în spre albia majoră, la cca 700—800 m spre N de podul de peste Jijia dela Albeşti, s'au găsit câteva fragmente ceramice din prima epocă a fierului şi din epoca migraţiilor şi foarte multe din epoca feudală. Tot aici, în malul Jijiei, s'a identificat un cuptor, a cărui vechime urmează să se precizeze. In malul Jijiei, în dreptul acestui cuptor, s'au găsit doar câteva fragmente ceramice, care datează probabil din perioada prefeudală.

b) La cca 200 m spre N de locul unde se află cuptorul, tot pe malul drept al Jijiei, pe o prelungire din terasa inferioară ieşită mai mult înafară,

s'au găsit mai multe fragmente ceramice din faza Cucuteni A, din prima epocă a fierului, din epoca migraţiilor şi din epoca feudală.

Resturile de locuire arheologice descoperite în acest sector din valea Jijiei contribue la lămurirea unor probleme puse de cele descoperite pe Ţuguieta. Astfel este posibil ca resturile de locuire din faza Cucuteni B de pe Ţuguieta să fie în legătură cu aşezarea contemporană din apropiere de La Capac. Apoi mormintele din prima epocă a fierului din cimitirul de pe Ţuguieta aparţin triburilor care au locuit în sălaşele dela Movila Şesul Jijiei şi de La Capac. In sfârşit aşezarea oamenilor îngropaţi pe Ţuguieta în epoca migraţiilor trebue să fi fost la Ţintirim.

In ceea ce priveşte intensitatea locuirii din acest sector, se constată că până în prezent cele mai multe resturi datează din neolitic şi prima epocă a fierului şi ceva mai puţine din epoca migraţiilor şi perioada feudală.

Din acest raport sumar se desprind o serie de rezultate, în primul rând în legătură cu descoperirile de pe Ţuguieta, obiectivul principal al cercetărilor din 1952. Dintre acestea, cele mai importante sunt acelea relativ la aşezarea neolitică din faza Cucuteni A, din care s'a săpat aproape jumătate şi acelea privind cimitirul dela începutul primei epoci a fierului, care poate fi socotit ca cercetat aproape în întregime.

Inafară de acestea, deosebit de importante sunt şi rezultatele sondajelor dela Movila Şesul Jijiei şi ale cercetărilor de suprafaţă din sectorul Buhăceni-Albeşti, deoarece contribue la lărgirea cunoştinţelor noastre asupra celor descoperite pe Ţuguieta. Ele ne documentează de asemenea o intensitate mai mare de locuire în acest sector în neolitic şi prima epocă a fierului şi ceva mai redusă în epoca migraţiilor şi epoca feudală.

Avându-se în vedere rezultatele obţinute până în prezent la Truşeşti, va trebui ca în viitor să se continue săpăturile pe Ţuguieta şi în împrejurimi.

In ceea ce priveşte Ţuguieta, prin cercetările viitoare va trebui să se epuizeze obiectivul, deoarece în felul acesta se vor putea obţine mai multe date relativ la triburile neolitice din faza Cucuteni A care au locuit aici. Inafară de acestea, se va putea întocmi planul celui mai mare sat neolitic din faza Cucuteni A din această regiune din Nordul Moldovei.

In împrejurimi, vor trebui efectuate cercetări mai ample în *zolnik*-ul dela Movila Şesul Jijiei şi în aşezarea de La Capac, pentru a se cunoaşte mai bine atât fazele de evoluţie ale culturii materiale dela începutul primei epoci a fierului, în vederea stabilirii legăturilor mai restrânse cu aspectul de cultură materială din cimitirul de pe Ţuguieta, cât şi organizarea social-economică a triburilor locale din această vreme.

De asemenea, vor trebui efectuate sondaje în aşezarea din epoca migraţiilor dela Ţintirim, care datează din vremea mormintelor de inhumaţie de pe Ţuguieta şi să se continue cu recunoaşterile arheologice în porţiunile necercetate din sectorul Buhăceni-Albeşti, pentru descoperirea altor locuri cu resturi arheologice.

Numai prin caracterul acesta mai complex al cercetărilor dela Truşeşti se va putea ajunge cu timpul să se lămurească mai bine desvoltarea societăţii omeneşti din această regiune, începând din neolitic şi până în epoca feudală.

M. Petrescu Dâmboviţa—responsabil, M. Bârsan, M. Rădulescu, E. Wiwnckievici; studenţi: *O. Apăvăloase, Gh. Dănăilă, St. Olleanu*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРУШЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Главной целью расследований 1952 г. в Трушешти являлась возвышенность Цугуета, где были завершены раскопки, начатые в 1951 г.; исследования нового участка — свыше 6000 м² — продолжались в 1952 г. в восточном направлении. Таким образом, произведенными до настоящего времени работами, было исследовано в 1951 и 1952 гг. свыше 9000 м²; на западном участке Цугуеты была вскрыта 1/3 площади в 1951 г. и 2/3 в 1952 г.

Раскопки наибольшего масштаба производились в Цугуете в неолитическом поселении фазы Кукутень А, где были обнаружены до настоящего времени 30 жилищ небольших, средних и больших размеров (7 — в 1951 г. и 23 — в 1952 г.), большое количество пристроек, несколько остатков печей для обжига горшков и большое количество ям, содержащих большей частью многочисленные археологические материалы.

Благодаря открытию большого количества жилищ можно было сделать любопытные наблюдения относительно системы их построек и плановости неолитического селения в исследованном участке.

К свеже обнаруженному инвентарю поселения фазы Кукутень А относятся многочисленные сосуды и керамические фрагменты, расписные или с впалым орнаментом или нерасписные, каменные, роговые и костяные орудия производства, предметы из обоженной глины, а также крупная деталь культа, с элементами, близкими эгейскому культу.

Поселение фазы Кукутень А, почти половина которого была уже исследована, характеризуется своими размерами и группировкой жилищ, а также сочетанием расписной керамики фазы Кукутень А с триполийской керамикой с впалой орнаментацией.

Остатки фазы Кукутень В в Цугуете разрознены и, очевидно, не имеют отношения ни к одному из жилищ или пристроек этой фазы.

Тщательными раскопками вокруг кургана, произведенными в 1952 г. можно было лучше уточнить, как он был сооружен, и произвести некоторые наблюдения относительно состава и последовательности слоев кургана.

При исследовании всей южной части западного участка Цугуеты вплоть до кургана было обнаружено еще 69 погребений с трупоположениями начала первой эпохи железа с скорченными костяками и скудным инвентарем, состоящим из одного, самое большое из двух сосудов из обоженной глины, находящихся иногда в сочетании с одной или двумя костями животных.

Можно считать, что путем раскопок 118 погребений в 1951 и 1952 гг. было исследовано почти полностью все, что еще сохранилось от этого могильника.

Кроме того в 1952 г. было обнаружено 4 разрозненных могилы того же времени и 7 могил с трупоположениями IV в. н. э.

Помимо работ на Цугуете в 1952 г. были предприняты и другие исследования на более возвышенном месте главного русла Жижии, известные под названием Мовила Шесул Жижией. На этом месте были

произведены раскопки на участке в 300 м² и сделаны любопытные наблюдения в связи с видом и последовательностью археологических отложений одного зольника.

Равным образом, исследованиями керамики и другого инвентаря этого поселения было уточнено, что могильник в Трушешти принадлежит если не полностью, то во всяком случае частично, самому позднему слою селения в Мовила Шесул Жижией.

Поверхностные исследования участка Бухачени-Албешти, на котором расположена возвышенность Цугуета, способствовали расширению сведений об обнаруженных в Цугуете материалах.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Таблица 1. — Трушешти-Цугуета, 1952 г. План раскопок.
Рис. 1. — Общий вид археологических раскопок на Цугуете с западной стороны.
Рис. 2. — Трушешти-Цугуета. Крупный объект культа.
Рис. 3. — Трушешти-Цугуета. Расписная подставка сосуда фазы Кукутень А.
Рис. 4. — Трушешти-Цугуета. Расписные кубки фазы Кукутень А.
Рис. 5. — Трушешти-Цугуета. Чаша на ножке фазы Кукутень А с росписью на лицевой (*a*) и внутренней (*b*) стороне.
Рис. 6. — Трушешти-Цугуета. Расписной сосуд фазы Кукутень А.
Рис. 7. — Трушешти-Цугуета. Сосуд из обожженной глины необычной формы (в виде рога животного?) фазы Кукутень А.
Рис. 8. — Трушешти-Цугуета. Небольшая крышка, расписанная углубленными рисунками из полос.
Рис. 9. — Трушешти-Цугуета. Крышка расписного сосуда фазы Кукутень А.
Рис. 10. — Трушешти-Цугуета. Расписной сосуд фазы Кукутень А.
Рис. 11. — Трушешти-Цугуета. Фрагменты керамики фазы Кукутень А.
Рис. 12. — Трушешти-Цугуета. Топор из оленьего рога.
Рис. 13. — Трушешти-Цугуета. Объекты из обожженной глины: женские фигурки (1—5), небольшие конусы (6—7), фигурка эгейско-анатолийского типа (8) и зооморфная фигурка (9).
Рис. 14. — Трушешти-Цугуета. Сосуды из могильника первой эпохи железа.
Рис. 15. — Трушешти-Цугуета. Сосуды из могильника первой эпохи железа.
Рис. 16. — Трушешти-Цугуета. Сосуды из могильника первой эпохи железа.
Рис. 17. — Трушешти-Цугуета. — Бронзовый браслет из могилы трупоположения IV в. н. э.
Рис. 18. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Профиль северной стены западного рва перед зольником.
Рис. 19. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Фрагменты керамики первой эпохи железа.
Рис. 20. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Сосуд первой эпохи железа.
Рис. 21. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Ручки сосудов первой эпохи железа.
Рис. 22. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Орнаментированные фрагменты керамики первой эпохи железа
Рис. 23. — Трушешти-Мовила Шесул Жижией. Наконечник стрелы (1) и верхняя часть роговой иглы (2).

LE CHANTIER DE TRUŞEŞTI

(RÉSUMÉ)

Le principal objectif des recherches effectuées en 1952 à Truşeşti a été la hauteur de Ţuguieta. On y a achevé les fouilles commencées en 1951 et l'on a entamé, vers l'est, une nouvelle surface. La superficie totale des tra-

vaux de 1952 est de plus de 6.000 m². Les fouilles exécutées jusqu'à présent, au cours des années 1951 et 1952, recouvrent plus de 9000 m² de l'extrémité ouest de Ţuguieta. Le tiers de cette surface a été mis à découvert en 1951 et le reste, en 1952.

Les fouilles les plus actives ont eu lieu dans la station néolithique de la phase Cucuteni A, où l'on a mis à jour 30 habitations de différentes proportions (sept, en 1951, et vingt-trois, en 1952), quelques annexes, des restes de fours de potier et de nombreuses fosses dont la plupart contenaient bon nombre de matériel archéologique.

La découverte d'un grand nombre d'habitations a permis d'intéressantes observations au sujet de leur construction et du plan du village néolithique de la portion fouillée.

L'inventaire récemment découvert dans l'établissement datant de la phase Cucuteni A, comprend de nombreux vases et fragments céramiques, peints ou à décor incisé, ou simples, des outils de travail en pierre, en corne et en os, des objets en terre cuite, ainsi qu'une grande pièce servant au culte, à éléments rituels présentant des affinités égéennes.

La station de la phase Cucuteni A, dont on a étudié presque la moitié, est caractérisée par ses dimensions et par le groupement des habitations, aussi bien que par l'association de la céramique peinte de la phase Cucuteni A et de la céramique tripolienne à décor incisé.

Les restes appartenant à la phase Cucuteni B, de Ţuguieta, sont épars et ne permettent d'établir aucun rapport entre eux et l'une quelconque des demeures ou annexes datant de cette phase.

En 1952, les fouilles ont insisté autour du tertre et ont permis d'en préciser le mode de construction et de faire des observations au sujet de la constitution et de la succession des sols qui le composent.

Les fouilles exécutées sur tout le côté sud de l'extrémité ouest de Ţuguieta, jusqu'au tertre, ont mis à jour 69 autres tombes à inhumation, du début du premier âge du fer. Elles contenaient des squelettes accroupis et un inventaire pauvre, se composant de, tout au plus, deux vases en terre cuite accompagnés parfois d'un ou deux os d'animaux.

Les fouilles exécutées en 1951 et 1952, dans les 118 tombes de ce cimetière, permettent de penser que l'étude de ce qui s'est conservé de ce cimetière est presque terminée.

On a encore découvert, en 1952, quatre tombes isolées, datant de la même époque, et sept autres tombes à inhumation, du IVe siècle de n.è.

A part les travaux sur la Ţuguieta, on en a entamé d'autres, en 1952, à l'endroit le plus élevé de la vallée de la Jijia, dit: « Movila Şesul Jijiei ». On a fouillé une portion de 300 m² et l'on y a recueilli des données intéressantes au sujet du mode de succession des dépôts archéologiques d'un *zolnik* (cendrier).

L'étude de la céramique et du reste de l'inventaire de cette station a également permis d'établir que le cimetière de Truşeşti est contemporain, du moins en partie, du plus récent niveau d'habitation de la station de « Movila Şesul Jijiei ».

Enfin, les fouilles en surface du secteur Buhăceni-Albeşti, où se trouve la colline de Ţuguieta, ont contribué à élargir le champ des connaissances au sujet des découvertes de Ţuguieta.

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — Truşeşti-Ţuguieta 1952. Plan des fouilles.
Fig. 1. — Vue générale, prise de l'est, du chantier archéologique de Ţuguieta.
Fig. 2. — Truşeşti-Ţuguieta. Grande pièce cultuelle.
Fig. 3. — Truşeşti-Ţuguieta. Support de vase peint datant de la phase Cucuteni A.
Fig. 4. — Truşeşti-Ţuguieta. Gobelets peints de la phase Cucuteni A.
Fig. 5. — Truşeşti-Ţuguieta. Coupe à pied, de la phase Cucuteni A; l'extérieur (*a*) ainsi que l'intérieur (*b*) du récipient sont peints.
Fig. 6. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase peint datant de la phase Cucuteni A.
Fig. 7. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase en argile grisâtre, d'un eforme inaccoutumée (imitant, peut-être, une corne d'animal), de la phase Cucuteni A.
Fig. 8. — Truşeşti-Ţuguieta. Petit couvercle décoré de motifs formés de lignes incisées.
Fig. 9. — Truşeşti-Ţuguieta. Couvercle d'un vase peint datant de la phase Cucuteni A.
Fig. 10. — Truşeşti-Ţuguieta. Vase peint de la phase Cucuteni A.
Fig. 11. — Truşeşti-Ţuguieta. Fragments céramiques de la phase Cucuteni A.
Fig. 12. — Truşeşti-Ţuguieta. Hache en bois de cerf.
Fig. 13. — Truşeşti-Ţuguieta. Objets en terre cuite: figurines féminines (1—5), cônes de petites dimensions (6—7), figurine de type égéen-anatolien (8) et figurine zoomorphe (9).
Fig. 14. — Truşeşti-Ţuguieta. Vases découverts dans le cimetière du premier âge du fer.
Fig. 15. — Truşeşti-Ţuguieta. Vases du cimetière du premier âge du fer.
Fig. 16. — Truşeşti-Ţuguieta. Vases du cimetière du premier âge du fer.
Fig. 17. — Truşeşti-Ţuguieta. Bracelet en bronze, découvert dans une sépulture à inhumation du IVe siècle de notre ère.
Fig. 18. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Profil de la paroi nord du fossé qui se trouve à l'ouest du *zolnik*.
Fig. 19. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Fragments céramiques remontant au premier âge du fer.
Fig. 20. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Vase du premier âge du fer.
Fig. 21. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Anses de vases du premier âge du fer.
Fig. 22. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Fragments de céramique décorée, du premier âge du fer.
Fig. 23. — Truşeşti-Movila Şesul Jijiei. Pointe de flèche (1) et la partie supérieure d'une épingle en os (2).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL TRAIAN

Aşezarea cu ceramică pictată de lângă satul Traian, comuna Zăneşti, din raionul Buhuşi, era cunoscută în literatura arheologică cu mulţi ani în urmă, prin repetatele sondaje care s'au efectuat aici în 1936, 1938, 1940 şi care au avut drept rezultat identificarea şi precizarea caracterului acestei staţiuni într'o vreme când faza de tranziţie AB a culturii ceramicii pictate era prea puţin cunoscută.

In anul 1951, campania de săpături arheologice, planificată de Academia R.P.R., a făcut posibilă reluarea săpăturilor pe « Dealul Fântânilor », de data aceasta pe scară mai întinsă.

Prima etapă a lucrărilor a avut ca obiectiv imediat începerea săpăturilor în partea de S a staţiunii, adică în porţiunea din spre râpă. In această parte, cercetările anterioare dovediseră un centru de intensă locuire, şi ea trebuia salvată în primul rând, deoarece prin continua măcinare a terenului, această parte era expusă unei distrugeri progresive[1].

S'a săpat astfel în 1951, o suprafaţă de 1800 m² până la adâncimea de 50—60 cm şi s'au delimitat două sectoare cu trei complexe de locuire: complexul Nr. 1 şi Nr. 2, în sectorul I, iar Nr. 3, în sectorul II. Totodată s'a căutat să se precizeze limitele aşezării atât în spre N cât şi în spre NV, printr'o serie de sondaje, deoarece dealul pe care se află această aşezare, aşa cum se vede pe planul ridicat în 1952, este destul de întins şi măsoară cca 7 ha (fig. 1).

Dacă lucrările din anul trecut au mai putut avea încă acest caracter de prospectare şi justă orientare, săpăturile din anul aceasta, care au durat dela 1 Iulie la 20 Octombrie, au avut drept scop cercetarea în adâncime a sectorului I până la epuizare. S'a săpat astfel suprafaţa de 1320 m², pe care se întindeau cele două complexe ale sectorului până la o adâncime medie de 2 m. Nevoia unui control riguros, cerut de specificul problemelor ivite în cursul săpăturii, şi în primul rând de apariţia unei serii de gropi care îşi aveau fundul în pământul viu, au impus acest procedeu.

Pentru a nu trece cu vederea nici cea mai neînsemnată manifestare de viaţă, uneori s'a depăşit această adâncime, ajungând la peste 2,50 m. S'a deplasat astfel o uriaşă cantitate de pământ, care ulterior a trebuit să fie pusă la loc.

[1] Săpăturile dela Traian din 1951.

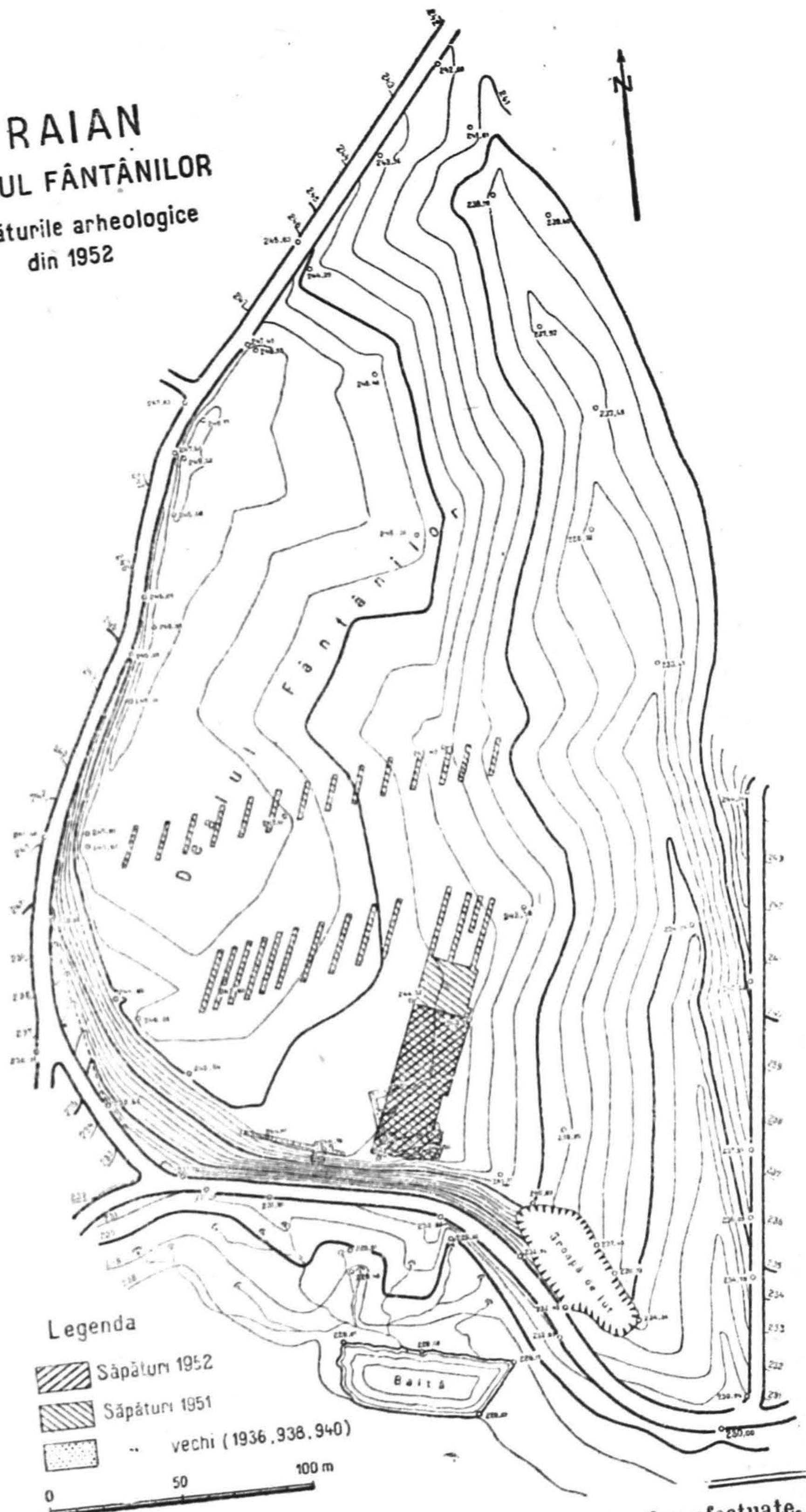

Fig. 1. – Planul aşezării cu indicarea săpăturilor efectuate.

Rezultatele acestei tehnici s'au dovedit mulţumitoare deoarece s'au putut culege o serie de date ce vor ajuta la soluţionarea problemelor care se pun pentru întreaga aşezare, iar concluziile ultime vor putea deveni valabile şi pentru alte aşezări similare.

In raportul de faţă vom enumera, în mod succint, elementele noi, referitoare la problemele mai de seamă obţinute prin munca desfăşurată în acest an. Astfel, s'au câştigat precizări în problema stratigrafiei. S'au făcut observaţii în legătură cu problema construirii locuinţelor şi a respectivelor platforme. S'au găsit unele aspecte noi în stratul precucutenian, care vor ajuta la o conturare mai precisă a acestei culturi. Un fapt cu totul nou îl constitue, între diferitele gropi aflate aici, existenţa a trei gropi γ, δ, ζ, cu bogat inventar de vase pictate, ultimele două gropi conţinând şi câte un schelet. Această împrejurare proiectează o lumină vie asupra unor practici de cult funerar specifice culturii ceramicii pictate, însă necunoscute până acum în spaţiul corespunzător.

Toate acestea urmează să fie adâncite prin studii speciale. Deocamdată vom da aici o privire generală asupra acestor probleme.

Astfel, în legătură cu *stratigrafia* putem spune că, deşi prin săpăturile efectuate anul trecut ca şi prin sondajele făcute în diferite puncte, cât mai ales prin studiul solurilor, cadrul stratigrafic s'a dovedit a fi stabilit pe date reale şi ştiinţifice, totuşi, prin tehnica săpării până la adâncimea maximă, adoptată în acest an, şi prin analiza microscopică a probelor de soluri, s'a putut ajunge la întărirea observaţiilor făcute în anul precedent, şi la îmbogăţirea conţinutului stratigrafiei prin date noi.

Pentru urmărirea chiar şi a celor mai puţin importante rămăşiţe răspândite în jurul gropilor, s'a săpat 50 cm în adâncime şi în stratul galben loessoid al pământului viu. Aceasta reprezintă o adâncime de 2,50 m faţă de suprafaţa solului (fig. 2).

In acest fel s'a putut delimita clar forma rotundă sau ovală a fundului gropilor de caracter funerar, care îşi au gura în stratul de cultură AB. Tot astfel s'a procedat şi pentru gropile care conţin diferite vase cu ofrande, printre care unele îşi au începutul în stratul AB, iar altele, mai puţine, în stratul precucutenian. Tot aici, în acest strat de pământ viu se găsesc şi vasele singuratice de proporţii mici, pictate în stilul α, care reprezintă de asemenea un ritual, dar al căror mod de îngropare este greu de explicat, deoarece în profilul săpăturii nu se poate observa niciun fel de deranjament (fig. 3).

Stratul următor, care suprapune pământul viu, pornind de jos în sus, are o grosime de 40—60 cm, este de coloare castanie deschis, de formaţie loessoidă şi conţine pietricele albe, foarte fine, cu colţurile rotunzite, vizibile numai la microscop. Acesta este stratul care cuprinde resturile culturii precucuteniene, ceramică şi unelte, şi care s'a dovedit a fi un strat continuu, care stă la baza stratului de cultură AB, pe toată suprafaţa săpată. Uneori infiltraţiile stratului precucutenian ajung până la 1,60 m adâncime. Un element esenţial, înafară de existenţa gropilor precucuteniene şi de varietatea tipurilor ceramice, este descoperirea în partea superioară a stratului, şi anume în partea de SE a complexului Nr. 2, a unei porţiuni de platformă, care prin specificul prelucrării se deosebeşte de platformele cucuteniene ale fazei AB şi se angrenează stratului precucutenian şi anume, sfârşitului acestei perioade.

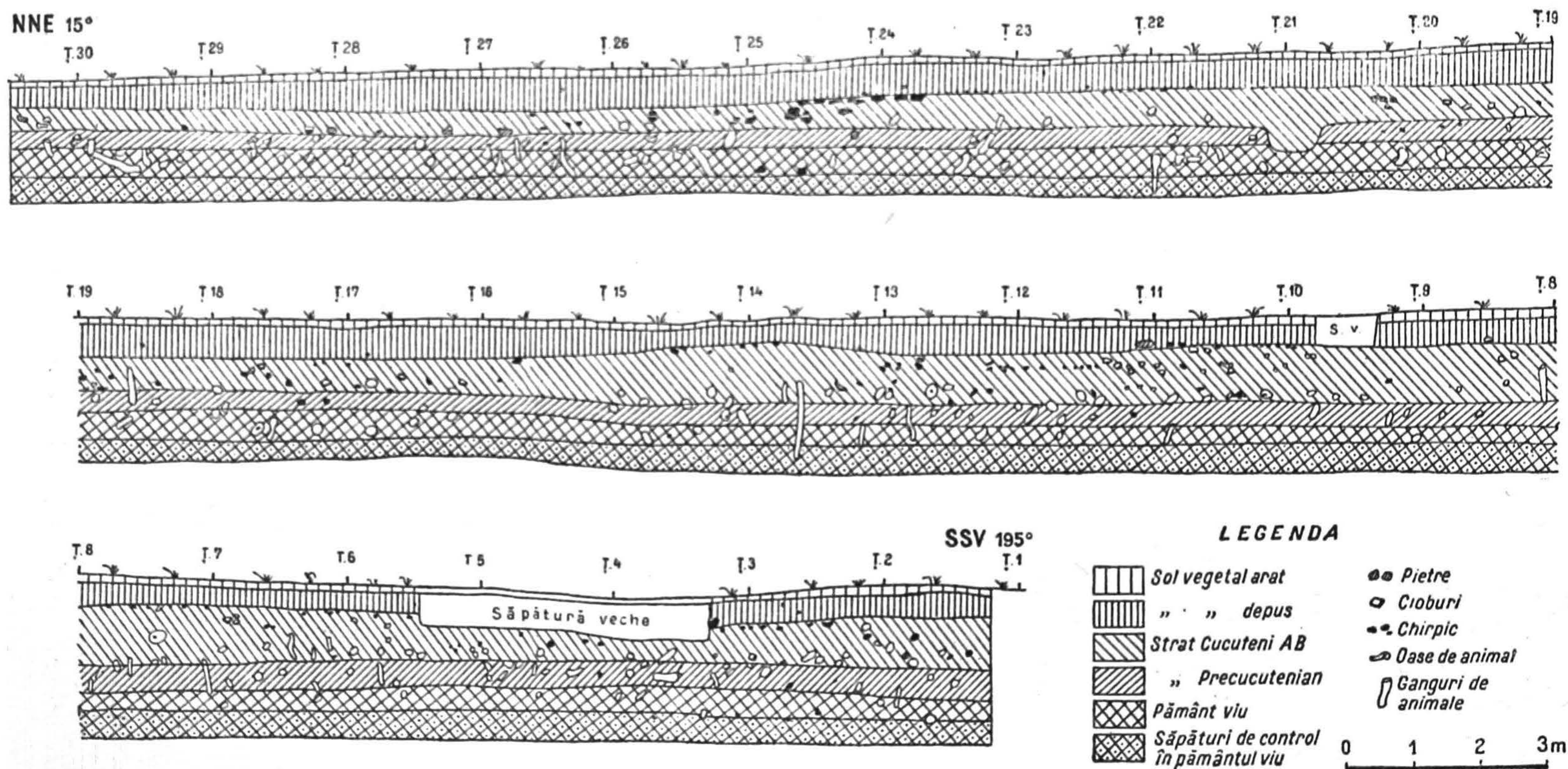

Fig. 2. — Profilul stratigrafic al săpăturilor (complexul Nr. 1).

Urmează stratul de cultură al fazei Cucuteni AB. Coloarea pământului este castanie, pe alocuri mai închisă din cauza infiltraţiilor de pământ negru vegetal adus de deasupra pe galeriile săpate de animale. In alte locuri însă, coloarea devine mai deschisă din cauza cantităţii însemnate de chirpic pe care o conţine. Grosimea acestui strat măsoară între 50—70 cm. La analiza microscopică se văd în compoziţie pietricele mai mari, pulberi fine, părticele de argilă şi cărbune. Acest strat conţine cele mai numeroase resturi arheologice: chirpic, ceramică, unelte, oase de animale, pietre de râu. Tot aici apar şi cioburile mai puţin numeroase ale ceramicii « C ». Baza stratului AB, ca şi a celui precucutenian este indicată în mod precis prin existenţa

Fig. 3. — Vas pictat de stil α, găsit sub locuinţe, în pământul viu.

râşniţelor găsite *in situ* în complexul Nr. 1, şi anume câte patru la fiecare nivel (fig. 4).

Aceste unelte marchează, fără posibilitate de îndoială, nivelul de locuire şi solul pe care au călcat locuitorii. Râşniţele din stratul precucutenian se găsesc la adâncimea de 1,30—1,40 m, dela suprafaţa solului, iar cele din stratul AB, la adâncimea de 70—80 cm. In ultimul caz, acest nivel este confirmat şi de apariţia platformelor locuinţelor. Stratul de cultură AB continuă însă şi sub aceste platforme, aşa cum o dovedesc numeroasele urme arheologice găsite aici; cioburi mai mici ajung până la adâncimea de 1,10—1,20 m. Această variaţie pe care o prezintă nivelele de locuire, se datoreşte dublei pante pe care o arată terenul, atât dela N spre S, cât şi dela V spre E. Din această cauză, cât şi din pricina numeroaselor galerii de animale, care de cele mai multe ori stau unele lângă altele în pereţii şanţurilor pornind de sus în jos şi de jos în sus, la limita dintre cele două straturi, se observă în unele părţi o zonă de întrepătrundere şi infiltraţii reciproce de 10—15 cm, în care cioburile celor două straturi se amestecă într'o oarecare măsură.

Peste acest strat se află stratul de « pământ vegetal depus », cu o grosime de 50—60 cm, de coloare neagră, din pricina cantităţii mari de humus pe care o conţine. In compoziţie, înafară de pietricele, se mai găsesc: cărbune, mica şi bobiţe de chirpic. Pământul este sfărâmicios şi conţine puţine resturi arheologice. Pe o porţiune de 5—10 cm, partea superioară a acestui strat se prezintă mai îndesată şi mai compactă, iar deasupra acesteia se observă o

pătură îngustă de 10—12 cm, mai afânată, cu rădăcini de păioase şi fără urme arheologice, pătură care constitue solul vegetal arat.

Inainte de a încheia acest paragraf trebue să semnalăm în chip deosebit şi apariţia unor fragmente ceramice care aparţin culturii neolitice de tipul liniar cu capete de note muzicale, cunoscută, în Moldova mai ales, din săpăturile făcute la Glăvăneştii Vechi în 1950. Lotul mai important de astfel de cioburi şi de dimensiuni ceva mai mari, s'a găsit în partea de N a complexului Nr. 2, unde au apărut şi câteva toporaşe de piatră de tipul calapod ca şi o aşchie de obsidiană. Aceste obiecte s'au găsit în partea superioară a stratului precucutenian, la adâncimea de 1 m—1,10 m — 1,20 m. Este vorba

Fig. 4. — Profil de şanţ. Râşniţele indică baza stratelor de cultură.

de o depunere de slabă intensitate, care arată un caracter de împrăştiere. In orice caz, dacă a existat un centru de locuire mai intensă, acesta trebue căutat, după toate probabilităţile, ceva mai la N faţă de porţiunea săpată, iar ceea ce s'a aflat aici reprezintă limita acestei locuiri, care devine tot mai greu de urmărit cu cât mergem în spre S. Este de notat că, sporadic, s'au găsit şi unele fragmente ceramice cu urme de pleavă în compoziţie. Semnalăm de asemenea în stratul precucutenian o groapă cu melci, aşa cum ştim că s'a găsit şi la Glăvăneştii Vechi. Intru cât însă aceste materiale ale culturii ceramicii liniare sunt situate tocmai pe zona de interferenţă dintre cele două straturi principale, precucutenian şi AB, unele cioburi de dimensiuni mici au fost purtate pe gangurile de animale în nivelul superior, iar altele, mai puţine, au ajuns până spre baza stratului precucutenian, găsindu-se adeseori alături de ceramica acestui strat.

Locuinţele. Chirpicul rezultat din dărâmarea şi arderea locuinţelor din faza AB apare sub stratul de pământ vegetal depus, adică la adâncimea de 50—60 cm. In contrast cu cele observate în staţiunea dela Hăbăşeşti, unde predomina aspectul plat şi linia orizontală, la Traian este caracteristică îngrămădirea chirpicului în chip de mormane, formate din bucăţi cu

aspect sgrunţuros şi grade variate de arsură, dela roşu-gălbui până la roşu-vişiniu şi chiar vânăt, prin sgurificare.

Cantitatea importantă a acestui chirpic cu impresiuni de nuiele şi trestie, rămăşiţe de pereţi şi tavane, nu poate fi pusă numai pe seama unor condiţii locale de mai bună conservare. Faptul trebue privit ca un progres în tehnica construcţiei şi în acelaşi timp şi al concepţiei despre casă, în sensul ridicării unor case mai arătoase, eventual mai înalte şi cu mai multe încăperi. S'au găsit unele porţiuni în care aceste rămăşiţe de pereţi erau căzute în spre exteriorul locuinţei. Totuşi, cu toate observaţiile atente, nu s'a putut reconstitui forma şi nici nu s'a putut determina baza acestor pereţi. De aceea, încercările de a preciza numărul şi dimensiunea încăperilor nu au reuşit. De asemenea, nu putem formula concluzii despre distribuirea diferitelor locuinţe în spaţiul aşezării, întru cât nu s'au desvelit până acum decât două complexuri de locuire, o porţiune din al treilea, precum şi câteva colţuri din locuinţele vecine cu acestea.

Această sugestie a unor locuinţe de proporţii mai mari, pe care ne-o dau grămezile de chirpic, se accentuează şi prin dimensiunile şi înfăţişarea respectivelor platforme de dedesubt, care ies la iveală după înlăturarea acestor dărâmături, în genere la 70 cm adâncime faţă de suprafaţa solului.

Discuţia în legătură cu chestiunea, dacă aceste platforme, alcătuite din lespezi mari şi groase de chirpic foarte bine ars, reprezintă cu adevărat podele de locuinţe, a fost purtată prin adunarea şi confruntarea argumentelor pro şi contra în monografia despre staţiunea Hăbăşeşti. Deşi problema poate rămâne încă deschisă, considerăm ca un bun câştigat ipoteza adoptată de ştiinţa arheologică sovietică şi socotim această aglomerare de bucăţi de chirpic, drept podele de locuinţe. Aspectul plat al suprafeţelor superioare a acestor lespezi de chirpic este adeseori sporit prin repetatele lor feţuiri, care se văd destul de clar. Deşi lespezile de chirpic prezintă un contur neregulat, ele se racordează destul de bine, încât dau întregii masse un caracter de unitate.

Intr'adevăr, în ambele complexuri de locuire, platformele se întind pe suprafeţe de formă dreptunghiulară, care ajung, în ambele complexe (Nr. 1 şi Nr. 2) la aproximativ 250 m², adică depăşesc dimensiunile locuinţelor mari, cu poziţie centrală, cunoscute la Hăbăşeşti. Orientarea axului acestor complexe este dela NV spre SE.

Deşi marginile platformei închid un spaţiu aşa de vast, totuşi se observă că în interiorul acestei suprafeţe, platforma nu este continuă. Desigur nu este vorba despre micile goluri întâmplătoare, datorite deteriorărilor fireşti, ci de delimitarea unei porţiuni mai întinse, în care se constată lipsa plăcilor de chiripic ars. Această stare de fapt ne duce la presupunerea că ne putem afla în faţa unei variante a formei locuinţei, în care corpurile de clădire se grupau în jurul acestui spaţiu neacoperit, un fel de curte interioară, care putea servi eventual drept ocol pentru vite. Datele etnografice confirmă existenţa unui astfel de tip de locuinţă, la noi. Rămâne ca acest aspect nou, în modul de construire al locuinţelor, să fie confirmat prin noi observaţii, atât aici cât şi în alte aşezări asemănătoare.

In sprijinul interpretării acestor platforme drept podele, stă şi faptul că deasupra lor s'au găsit *in situ* râşniţe de piatră întregi şi fragmentare, vase pictate de diferite forme şi mărimi, vase de uz casnic, lucrate din pastă mai grosolană, unelte de silex şi piatră, figurine şi un număr redus de greutăţi de lut pentru pescuit sau războiul de ţesut. Oasele de animale domestice sunt

destul de numeroase, ca şi pietrele de râu. In complexul Nr. 2 s'au găsit fragmentele unei mese de lut, cu patru picioare scunde, lucrată din chirpic. Trebue menţionat că acelaşi inventar se găseşte şi în spaţiile libere din jurul platformelor, situate la acelaşi nivel. De asemenea şi sub podelele de lut se semnalează acelaşi inventar arheologic. Concluzia care se impune este că platforma, care, după cum am spus, apare la 70 cm nu marchează baza stratului de cultură al fazei AB, care merge mai în adânc.

Existenţa şi construirea platformelor indică deci numai un anumit moment în desfăşurarea vieţii locuitorilor de aici, tehnica construirii caselor dovedind un nivel destul de evoluat.

Totuşi, extrem de complicata lucrare a acestor platforme pe un schelet de trunchiuri de copaci, despicaţi, cu diametrul între 16—20 cm, şi apoi ungerea lor cu un strat de lut, amestecat cu paie, gros de 7—10 cm, şi mai ales arderea lor uniformă, fie prin procedeul rugurilor puse deasupra, preconizat de arheologii sovietici, fie prin alte mijloace încă necunoscute, denotă o muncă grea, dusă în colectiv. In orice caz, construirea lor rămâne o chestiune care nu poate fi explicată pentru acea vreme, numai prin nevoia unui trai mai confortabil.

Nu ar părea poate cu totul lipsită de temei ipoteza că focurile care se aprindeau deasupra platformelor şi care aveau drept efect consolidarea lor, să fi izvorît dintr'o mentalitate primitivă, care impunea la construirea caselor arderea unor jertfe, prin care se urmărea îmblânzirea forţelor nevăzute, în scopul de a se asigura trăinicia şi soliditatea caselor.

In aceeaşi ordine de idei s'ar putea stabili poate o corelaţie şi între construcţia caselor şi existenţa gropilor cu caracter ritual, descoperite la temelia lor. Ne lipsesc însă pentru aceasta o serie de verigi necesare.

In legătură cu problema platformelor, trebue să semnalăm faptul că în partea de SE a complexului Nr. 2, în regiunea uşor înclinată în spre E, au ieşit la iveală resturile unei platforme cu suprafaţa de aproximativ 20 m², care nu se racordează cu platformele din acest complex şi care se află la un nivel inferior faţă de acestea.

Infăţişarea generală a acestei platforme nu se deosebeşte de aceea a platformelor cunoscute. Ea se prezintă crăpată în bucăţi mari de: 30×28 cm, cu grosimea de 11 cm. Impresiunile de bârne şi lemn despicat sunt foarte vizibile pe partea care stă pe pământ a lespezilor, iar faţa superioară este şi aici plană şi bine netezită.

Aceste lespezi de chirpic sunt de asemenea destul de bine arse. In privinţa structurii şi compoziţiei lutului, această platformă se deosebeşte de platformele stratului AB. Chirpicul arată un grăunte mai mare, conţine multe impurităţi şi a fost amestecat nu numai cu paie mari, dar şi cu frunziş, cu pietricele şi chiar cu câte o cochilie de melc, aşa cum o dovedesc amprentele lăsate în pasta chirpicului. Trebue amintit că şi bucăţile mici de chirpic găsite în fundul gropii precucuteniene, cu melci, arată aceeaşi structură.

Pe marginea din spre N a platformei s'a găsit o placă de formă semicirculară, probabil o margine de platformă sau de laviţă. Pe marginea de S a platformei, se vede o vatră, nu prea bine arsă, distrusă din vechime, iar pe marginea de V, chiar pe platformă, sunt fragmente de vase precucuteniene

cu ornament incizat şi chiar câteva vase întregi. Materialul arheologic găsit sub platformă aparţine de asemenea fazei precucuteniene.

Aceste elemente ne îndreptăţesc să afirmăm că spre sfârşitul acestei perioade se cunoştea procedeul de a clădi locuinţe prevăzute cu platforme. Atât stilul ceramicii, indicat de vasele găsite aici, cât şi aflarea a câtorva fragmente cu pictură în alb, de tip *protocucutenian*, arse secundar, întăresc situarea în timp a acestei platforme spre sfârşitul precucutenianului, dacă nu chiar în protocucutenian. Pe de altă parte, mica diferenţă de nivel, numai de câţiva centimetri, în raport cu stratul suprapus AB, ne arată că între cele două strate de cultură s'a scurs un interval de timp relativ scurt.

In legătură cu problema locuinţelor şi în strânsă adiacenţă cu platformele stau şi *vetrele*. Atât în complexul Nr. 1, cât şi în complexul Nr. 2, vetrele

Fig. 5. — Rămăşiţele cuptorului cu plită şi vatră din complexul Nr. 1.

sunt relativ numeroase, deşi slab conservate. Inafară de vatra cu gardină şi laviţă, găsită anul trecut în complexul Nr. 1, şi care în acest an a fost săpată în adâncime, până la postamentul de pietre de râu, puţine vetre s'au găsit la locul lor. Majoritatea lor sunt construite fără postament, direct pe pământ, iar urmele de lipitură, mai mult sau mai puţin bine arsă, se găsesc răvăşite printre lespezile platformelor, ceea ce înseamnă că vetrele erau atât interioare, cât şi exterioare locuinţelor. Nu se poate preciza dacă numărul de vetre corespundeau numărului încăperilor.

O construcţie tot aşa de însemnată ca şi vatra cu gardină din complexul Nr. 1, o constitue *cuptorul* de mari dimensiuni ale cărui rămăşiţe s'au descoperit tot în acest complex (fig. 5). După poziţia plăcilor prăbuşite, ca şi după impresiunile observate pe acestea, s'a putut reconstitui forma dreptunghiulară, uşor rotunzită în spre S a cuptorului şi s'a constatat că cuptorul a

fost construit pe un schelet de bârne. Gura cuptorului se află în spre N. Tot aici, în faţa cuptorului, se găseşte o vatră, de formă trapezoidală, cu marginile uşor rotunzite. Intre gura cuptorului şi vatră s'a găsit o plită de lut perforată cu găuri neregulate, dintre care unele erau prevăzute cu dopuri de lut. Plita este construită pe un suport de plăci de chirpic, care îmbracă un

Fig. 6. — Plăci de cuptor cu ornament de linii incizate.

schelet de bârne. Pe cuptor şi în jurul cuptorului s'au găsit: vase sparte, oase, cenuşă în cantitate mare, bucăţi de lipitură, precum şi o râşniţă. Nu putem încă şti dacă tavanul cuptorului avea sau nu o formă boltită. Pe unele plăci ale cuptorului se vede o încercare de ornamentare prin benzi de linii paralele, incizate (fig. 6).

Ceramica. In privinţa problemei, pusă anul trecut, dacă ceramica de tip Cucuteni C nu ar putea constitui un strat de sine stătător, nu s'a putut ajunge la confirmarea ei, deoarece în săpăturile din acest an, fragmentele ceramice de tip Cucuteni C s'au găsit laolaltă cu ceramica pictată, aparţinând fazei Cucuteni AB.

Ceramica pictată a fazei Cucuteni AB s'a completat însă prin seria vaselor provenite din gropi, care prezintă o mai bună stare de conservare. Prin faptul că aceste vase nu sunt arse secundar prin incendiul locuinţelor, pictura a păstrat un colorit mai viu şi permite urmărirea motivelor decorative în toată desfăşurarea lor, pe întreaga suprafaţă a vasului (fig. 7).

Formele de vase sunt în general cele cunoscute de mai înainte: vase cu umăr proeminent, vase cu pântecele mare şi gât îngust, diferite castroane de adâncimi variate, străchini cu pereţii mai mult sau mai puţin înclinaţi înafară, vase în chip de binoclu de proporţii reduse, ca şi vasul cu picior, în chip de fructieră, apoi ceşti şi capace. Tot astfel este destul de bine repre-

zentată şi seria vaselor de uz casnic din pastă grosolană. Prin jocul proporţiilor şi sublinierea unor anumite detalii, rezultă unele noi variante, care vor îmbo-

Fig. 7. — Vas pictat din faza Cucuteni AB şi desfăşurarea respectivului ornament.

găţi gama formelor cunoscute până acum. De asemenea, prin observarea mai atentă a ornamentării se va putea completa grupa stilurilor fazei AB, prin intercalarea unor stiluri noi.

Ceramica precucuteniană, descoperită prin săpăturile din acest an, constitue o contribuţie însemnată la problema cunoaşterii acestei culturi.

In comparaţie cu stratul de cultură al fazei Cucuteni AB, se dovedeşte aici o locuire mai puţin intensă; totuşi viaţa este destul de bine închegată iar stratul precucutenian apare ca un strat continuu şi bine delimitat, care stă la baza stratului AB pe toată întinderea suprafeţei săpate.

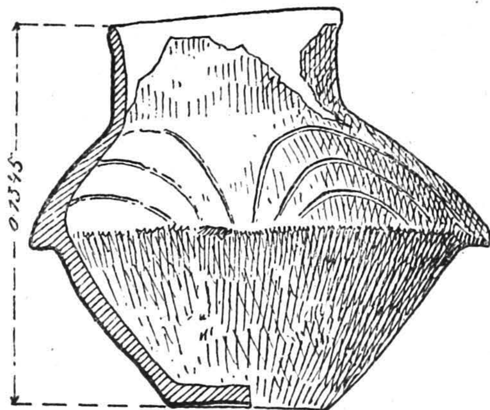

Fig. 8. — Vas precucutenian.

Intre vasele descoperite în ultimul timp predomină formele bitronconice, de dimensiuni mijlocii, cu început de toarte, în chip de proeminenţe organice, aşezate în cruce (fig. 8), ca şi unele ceşti şi mici castronaşe, lucrate din pastă fină, roşcată, având şi oarecare lustru. Vasele acestea s'au găsit pe platforma

precucuteniană. Această specie ceramică merge foarte bine împreună cu fragmentele cu pictură albă de tip protocucutenian, găsite de asemenea pe plat-

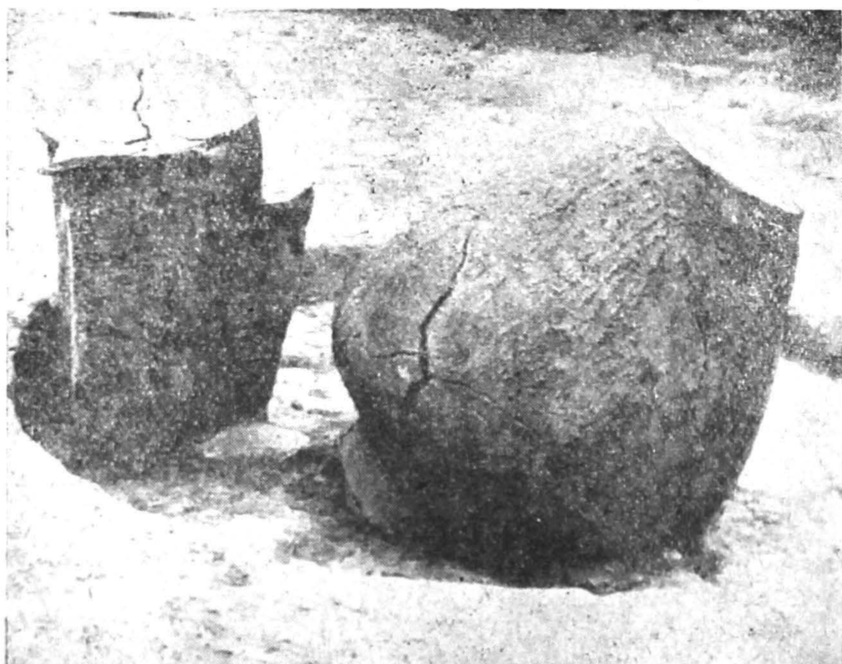

Fig. 9. — Groapă precucuteniană cu vase de uz casnic.

forma precucuteniană, adică în limita superioară a stratului. In restul stratului au apărut numeroase fragmente din pastă neagră cu lustru, ca şi alte fragmente de vas-suport şi de capace cu buton mare, lucrate dintr'o pastă cenuşie. Fragmente de vase mari din pastă grosolană se găsesc în strat. Alteori s'au găsit chiar vase întregi în gropi (fig. 9). Pe lângă rudimentele de toartă în chip de proeminenţe organice, străbătute de mici găurele verticale, s'au găsit aici şi două toarte în chip de corn curbat şi ascuţit, adică aşa cum apar mai frecvent în faza mai târzie A a ceramicii pictate. Exemplarele de care ne ocupăm, sunt însă lucrate din pastă neagră şi aparţin unor fragmente de vase, ornamentate la baza toartei prin incizii şi caneluri (fig. 10). În ceea ce priveşte decorul, se constată o proporţie mai redusă de fragmente cu ornament săpat, în tehnica proprie culturii Boian, cele mai numeroase fiind cele cu decor incizat în motive spiralice. Canelurile revin foarte des şi se asociază cu tehnica ornamentării prin şiruri de puncte înţepate, sau prin linioare aşezate în spaţiile dintre caneluri, ceea ce dă decorului un vag aer de înrudire cu ornamentul tipic al ceramicii liniare. Canelurile sunt asociate de asemenea şi cu tehnica picturii în alb, de stil protocucutenian, cum am

Fig. 10. — Toartă în formă de corn din stratul precucutenian.

menţionat mai sus. Decorul lucrat prin şiruri de mici alveole, la care pasta scobită rămâne alături, caracteristic pentru cultura Criş (fig. 11) apare mai rar. Aceasta nu constitue aici o apariţie izolată, căci s'au mai găsit şi alte elemente caracteristice culturii Criş. Intre altele, este demnă de relevat existenţa unui ciob din pastă neagră-cenuşie lustruită, care a fost scos din fundul gropii precucuteniene, dela adâncimea de 1,85 m şi care prezintă un decor plastic, antropomorf, în chip de figurină feminină, steatopigă, văzută din spate, cu braţele întinse în lături (fig. 12).

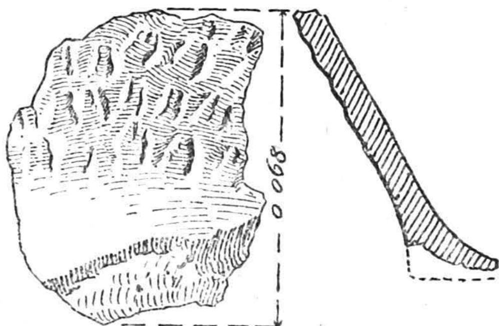

Fig. 11. — Fragment ceramic cu ornament tipic pentru cultura Criş, găsit în stratul precucutenian.

Pe lângă aceasta trebue să menţionăm şi o reprezentare a piciorului uman, încălţat cu un fel de târlic de tipul « calceus », care la prima vedere pare piciorul unei statuete, dar care, credem că a avut rostul funcţional de picior-suport de vas (fig. 13), aşa cum se cunoaşte în cultura Vinča-Turdaş. Valoarea documentară a acestui obiect, care arată încălţămintea vremii, este fără îndoială, de netăgăduit.

Toate aceste elemente noi lărgesc orizontul cercetărilor prin întrezărirea unor posibilităţi de relaţii şi influenţe, care, adâncite printr'un studiu special

Fig. 12. — Decor plastic antropomorf, pe un fragment ceramic găsit într'o groapă precucuteniană.

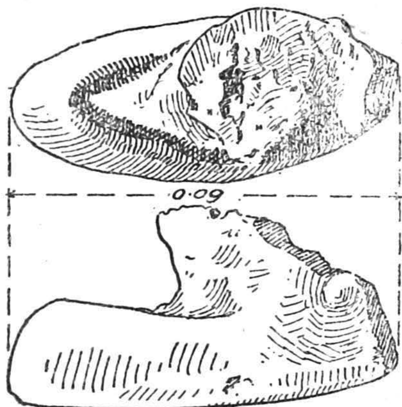

Fig. 13. — Picior uman, de lut, cu încălţămintea vremii; probabil picior-suport de vas.

vor putea proecta unele lumini asupra factorilor care au contribuit la aspectul complex al stratului precucutenian de aici.

Unelte. In linii mari, aceleaşi tipuri de unelte se constată atât în stratul de cultură AB cât şi în cel precucutenian. Totuşi, inventarul stratului precucutenian conţine un număr mai mic de unelte, uneori de dimensiuni mai reduse, pe când stratul suprapus AB arată unelte mai evoluate şi exemplare de o tehnică foarte îngrijită. Silexul întrebuinţat aici este de diferite colori

şi uneori de bună calitate şi aproape transparent. Alături de lame frumos retuşate, se găsesc răzuitoare simple şi duble, râcâitoare cu retuşe de prelucrare şi retuşe de întrebuinţare, ca şi câteva vârfuri de săgeţi bine lucrate.

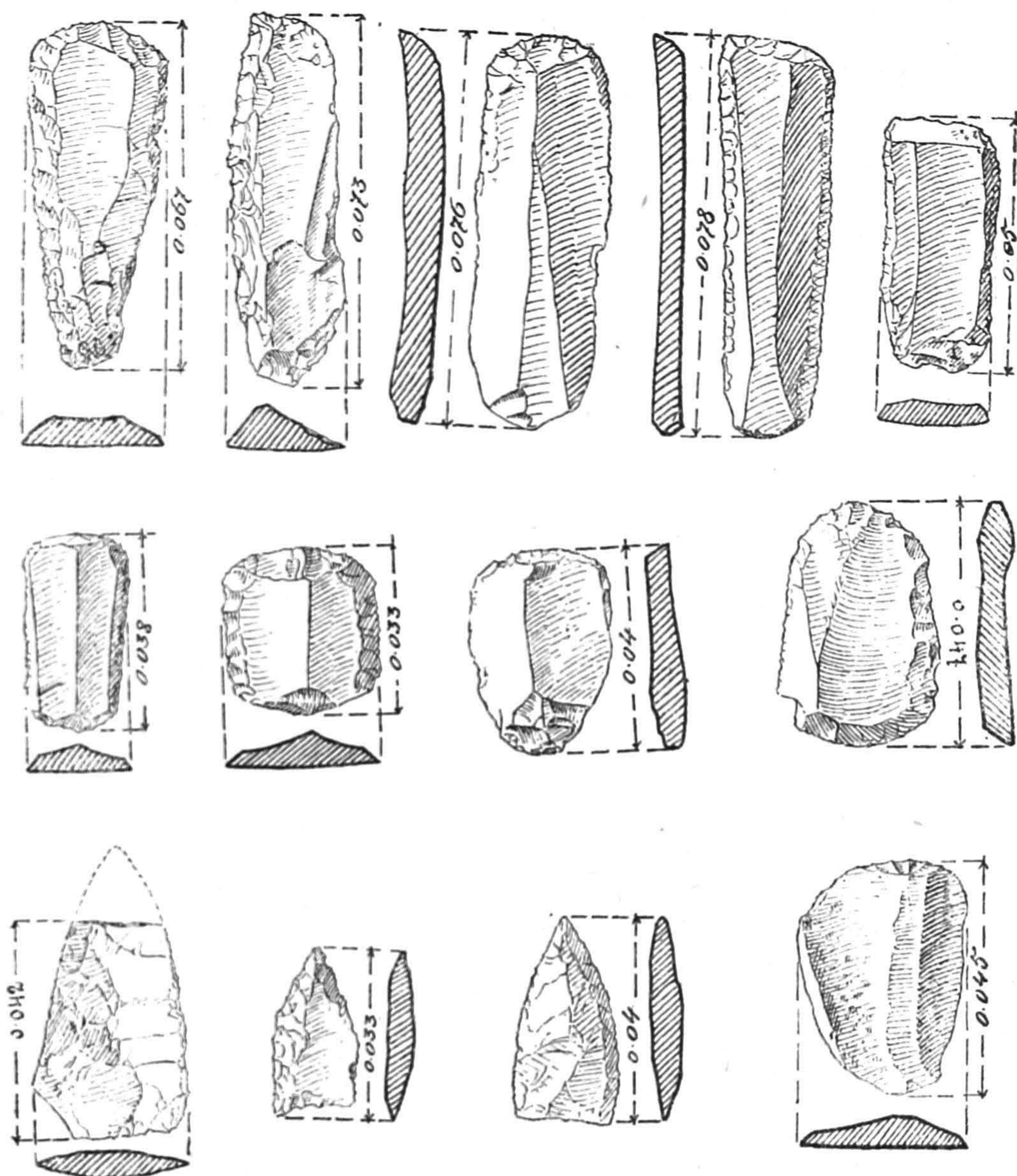

Fig. 14. — Unelte de silex (râcâitoare, răzuitoare şi vârfuri de săgeţi).

Pe lângă silex, aşa cum se cunoaşte şi din alte staţiuni, s'au întrebuinţat pentru confecţionarea uneltelor şi alte roce, ca bazaltul şi cuarţitul (fig.14).

Ca unelte de piatră citām topoarele plate, dălţile şi topoarele-ciocane cu găuri de înmănuşare. In locuinţe se observă cantităţi însemnate de piatră de râu, care se culegeau probabil înadins de locuitori, pentru forma lor adecuată scopului de a fi repede utilizate, uneori numai prin simplă ascuţire. O serie

de unelte în curs de prelucrare şi perforare arată că viaţa a fost întreruptă aici în mod brusc (fig. 15). Cele câteva toporaşe de piatră de tipul calapod ca şi o aşchie de obsidiană, stau în legătură cu ceramica liniară găsită în această aşezare.

Numeroase sunt râşniţele de gresie, adâncite ca nişte coveţi şi subţiate la mijloc de îndelungată întrebuinţare, care stau ca o mărturie indirectă despre îndeletnicirile de caracter agricol al acestor locuitori.

Inventarul se completează prin săpăligele de corn cu gaură de înmănuşare şi prin uneltele de os obişnuite: sule, împungătoare şi spatule.

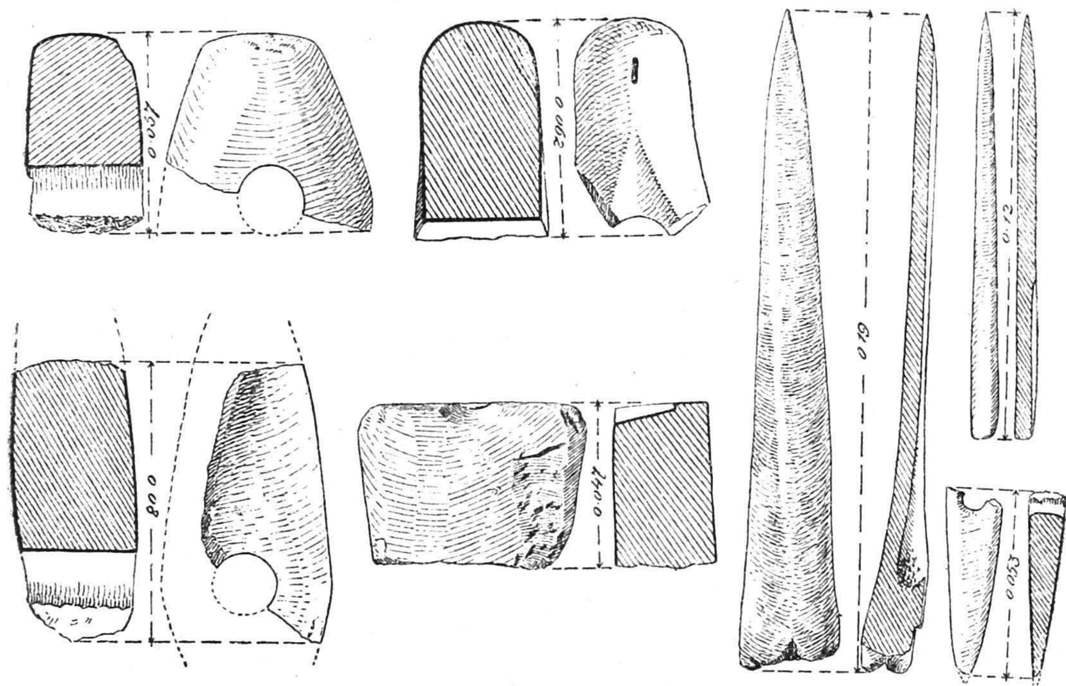

Fig. 15. — Topoare perforate din piatră lustruită şi unelte de os.

S'au găsit de asemenea câteva sule de aramă cu secţiunea pătrată şi capetele ascuţite, în stratul AB. Un fragment inform de aramă s'a găsit şi în groapa precucuteniană.

Greutăţile de lut, de formă circulară, pentru războiul de ţesut sau pentru plasa de pescuit sunt puţine, ca şi fusaiolele de altfel.

Figurine. S'au găsit relativ puţine figurine zoomorfe. Cele antropomorfe, găsite atât în stratul precucutenian cât şi în stratul fazei Cucuteni AB, sunt de sex feminin. Figurinele din stratul precucutenian se caracterizează prin steatopigie şi prin schematizarea părţii superioare a corpului. Unele exemplare indică anumite atitudini (fig. 16). Se cunosc şi exemplare de figurine duble. Deosebit de interesante sunt fragmentele de figurină cu picioarele contopite într'un singur picior frumos modelat, la care nu lipseşte nici laba de jos.

In stratul AB, figurinele antropomorfe sunt de tipul plat prevăzute cu găuri la cap, şolduri, genunchi şi uneori şi la pântece. Uneori aceste

figurine mai păstrează pictură din linii înguste de coloare care imită motivele adânc incizate ale figurinelor din faza A a culturii Cucuteni (fig.17).

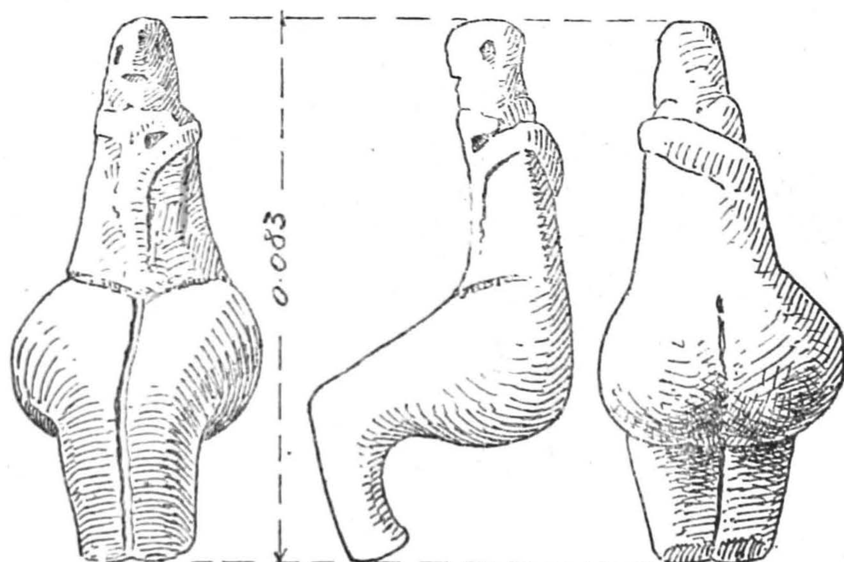

Fig. 16. — Figurină antropomorfă din stratul precucutenian.

Fig. 17. — Figurină antropomorfă, fragmentară, aparţinând stratului de cultură Cucuteni AB.

Se întâlnesc şi în acest strat exemplare de dimensiuni mai mari, cu picioarele lungi, realist tratate, care arată deosebite posibilităţi de modelare artistică, din partea executorului.

Anumite caractere comune între tipurile de figurine ale celor două straturi de cultură indică o continuitate între ele, care merită să fie urmărită ulterior.

Gropi şi morminte. Numeroasele gropi care străbat cele două straturi de cultură şi care ajung cu fundul lor până în pământul viu aparţinând respectiv celor două straturi, atât prin conţinutul lor, cât şi prin punctul lor de pornire.

Este adevărat că începutul acestor gropi este greu de observat din cauza pământului de umplutură care se confundă de obicei cu pământul stratului respectiv.

Intre toate aceste gropi, care au fost notate cu literele alfabetului grecesc dela α până la σ, distingem gropile în care conţinutul s'a păstrat aşezat

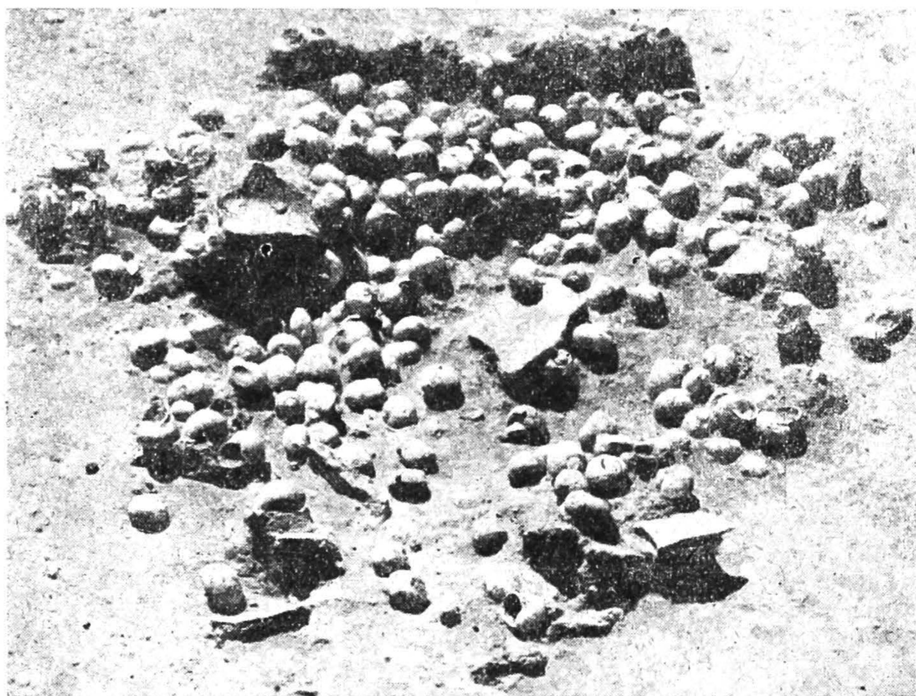

Fig. 18. — Gropi precucuteniene cu fragmente de oase şi melci.

într'o anumită ordine şi altele în care se constată un amestec de fragmente disparate, de vase, chirpic, arsură şi oase. Forma gropilor este în general rotundă sau ovală.

După resturile care se găsesc în vase, ca şi împrejurul vaselor din gropi, adică: oase, cenuşă, cărbune, ca şi a arsurei pământului dela baza lor, deducem că gropile stau în legătură cu diferite practice de sacrificiu şi ofrande, aduse unor divinităţi de caracter probabil subpământean.

Groapa precucuteniană K conţine printre vase fragmentare câteva sute de melci, orânduiţi cu grije, în rânduri suprapuse şi aşezaţi cu deschiderea casei lor în jos (fig. 18). Groapa ε este de asemenea o groapă precucuteniană, care conţine un vas mare cu resturile obişnuite şi asupra căruia s'a aruncat un vas spart ritual (fig. 9).

Cele mai importante prin dimensiuni şi bogăţia inventarului sunt cele trei gropi: γ, δ, ζ, dintre care ultimele două conţin şi câte un schelet. Deşi

groapa γ nu are schelet, totuşi prin felul vaselor pe care le conţine şi prin orânduirea lor prezintă un caracter de înrudire care o situează alături de cele două gropi de caracter funerar. Toate aceste trei gropi aparţin stratului de cultură al fazei Cucuteni AB.

Deşi aceste trei gropi au un caracter unitar, care se datoreşte unei serii de elemente comune, totuşi fiecare, considerată în parte, prezintă note specifice care fac ca aceste gropi să apară ca trei variante ale aceleiaşi concepţii.

Groapa γ conţine o grupă de aproximativ 20 de vase întregi şi fragmentare, pictate şi nepictate, aşezate cu deosebită grijă şi a căror poziţie iniţială a

Fig. 19. — Groapa γ cu vase pictate.

fost cea verticală (fig. 19 şi 20). Inafară de vase nu s'a găsit decât o singură unealtă, o spatulă de os, care se întrebuinţa la feţuitul ceramicii şi al cărei rost aici nu poate fi întâmplător.

Groapa δ, cu schelet, porneşte din stratul AB, deranjează unele plăci de chirpic precucutenian şi are deasupra mai multe vase sparte. In centru se află un vas mare, lângă care s'a găsit un strat de cenuşă gros de 3—4 cm.

O bună parte din vasele de aici sunt de caracter gospodăresc şi conţin, pe lângă cenuşă şi cărbune, oase de oaie, miel, capră, peşte, pasăre şi apoi melci. Ca unelte semnalăm numai un percutor de silex şi un fragment de râşniţă.

Scheletul, a cărui lungime exactă, sex şi vârstă urmează să fie determinate printr'un studiu antropologic, se află în partea de S, aşezat cu totul în marginea gropii, în aşa fel încât ca să poată încăpea, a suferit o arcuire. Capul se află la ESE, iar picioarele la VNV. Scheletul se află culcat pe temporalul drept, cu privirea spre NVN: 315°. Braţul drept este îndoit din cot, iar mâna dreaptă se află în dreptul ochilor, celălalt braţ se află întins paralel cu capul. Partea inferioară a corpului a suferit o contorsiune spre a putea încăpea în spaţiul redus care i se rezervase. Cadavrul a fost acoperit în parte cu vase sparte ritual şi a fost aşezat de asemenea pe cioburi (fig. 21 şi 22), în aşa fel, încât laba piciorului stâng a fost tăiată de cioburile

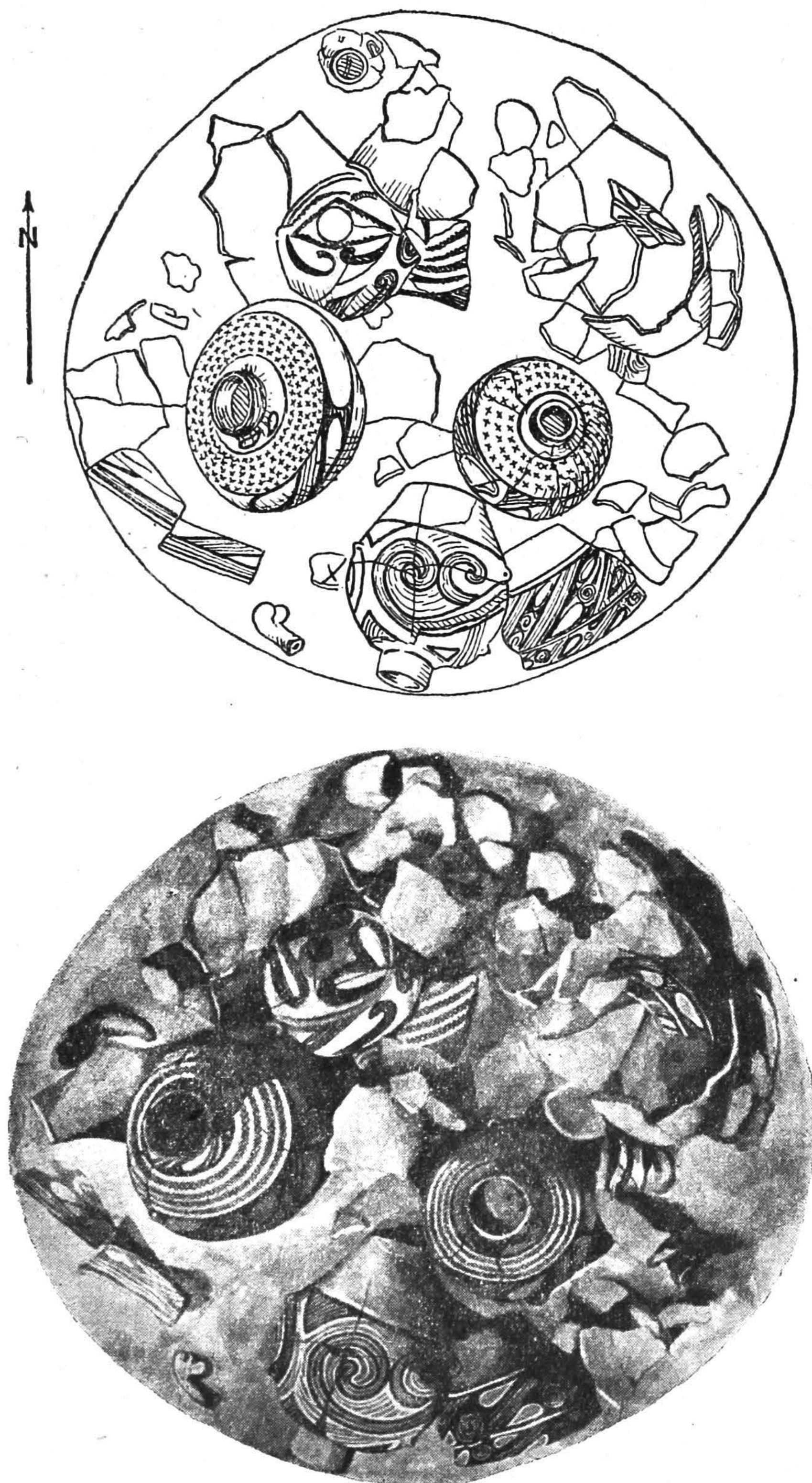

Fig. 20. — Groapa γ cu vase pictate (văzută de sus).

Fig. 21. — Mormântul Nr. 1 (groapa δ).

Fig. 22. — Mormântul Nr. 1 (groapa δ, vazută de sus).

unui vas şi a ajuns pe fundul respectivului vas. Cel de al doilea mormânt din groapa ζ conţine mai puţine vase şi cenuşă în comparaţie cu cel din groapa δ. Scheletul, care pare să fie al unui copil, este culcat de data aceasta pe partea stângă, cu capul la E şi picioarele la V. Este mai puţin bine păstrat decât cel din mormântul Nr. 1 şi pare să fi fost aşezat în poziţie chircită, direct pe pământul galben. Peste piept se vede un vas mare răsturnat (fig. 23), iar la cap, peste occipital, se văd un fragment dintr'un vas mare pictat şi un fragment de râşniţă. La picioarele scheletului se află o strachină fragmentară.

Problema care se pune comparând aceste două gropi cu schelet δ şi ζ, este dacă ele pot fi considerate cu adevărat drept înmormântări obişnuite

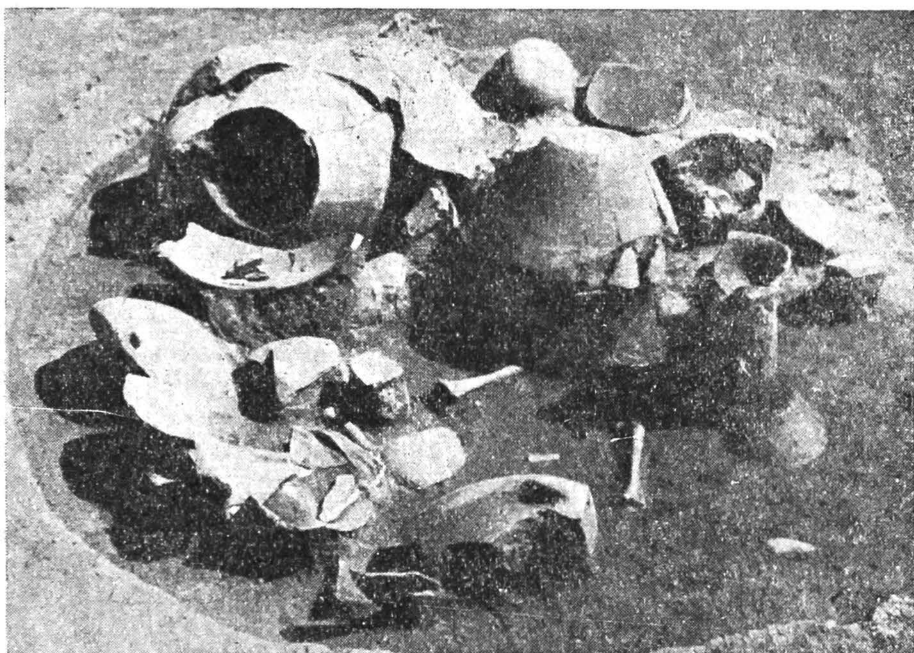

Fig. 23. — Mormântul Nr. 2 (groapa ζ).

în acea vreme, sau dacă ne aflăm în faţa unei practice de un ritual mai puţin regulat şi de un caracter excepţional.

In primul caz, groapa γ ar avea rostul de cenotaf, fiind făcută pentru o persoană care a pierit în altă parte.

Intr'adevăr, examinând prima alternativă, observăm că ceea ce se impune ca esenţial este bogăţia ospăţului funerar şi mulţimea vaselor. Aceasta reflectă o stare de fapt ca şi o mentalitate comună triburilor neolitice. In grija lor de a da mortului tot ce era socotit necesar spre a-şi putea asigura astfel liniştea lor, cei vii puneau în primul rând vase, care conţineau probabil alimente. Cantitatea însemnată de vase din morminte, indică belşugul de astfel de produse în viaţa locuitorilor din aceste locuri. In privinţa uneltelor, nu găsim însă decât râşniţele necesare pregătirii hranei. Aceasta se explică fie prin vârsta sau prin sexul celor înmormântaţi, fie prin caracterul în general paşnic al acestor triburi sedentare, care duceau o viaţă îndestulată şi prosperă.

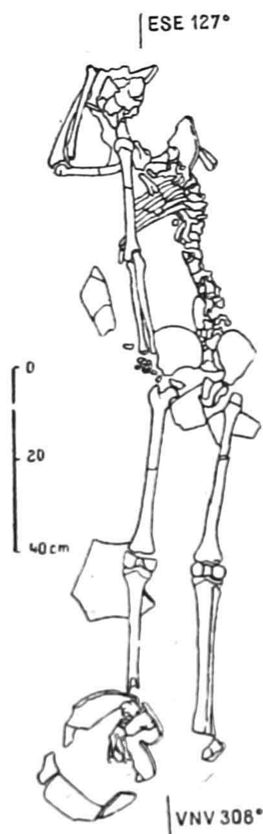

Fig. 24. — Poziţia scheletului din mormântul Nr. 1.

Trecând la al doilea aspect al problemei, observăm că poziţia scheletului este diferită în fiecare din cele două morminte, deşi este cunoscut că întotdeauna înmormântarea se face după un ritual destul de rigid.

Pe de altă parte, faptul observat mai ales în cazul primului mormânt, anume că poziţia scheletului nu este centrală şi că el a fost aşezat aici numai după ce s'au orânduit toate vasele, îi dă în acest complex un caracter adiacent şi oarecum accesoriu. De asemenea poziţia curioasă, răsucită şi oarecum chinuită a scheletului, care deabia a putut fi făcut să încapă în groapă, sporesc prima impresie (fig. 24).

Astfel stând lucrurile, ne întrebăm dacă nu ne aflăm cumva în faţa unor practici rituale crude, când, spre a îndepărta unele calamităţi neînţelese de oameni, se putea recurge chiar la sacrificii umane.

Lipsa unor analogii, deoarece acestea sunt primele înmormântări cunoscute în aria acestei culturi, ne împiedecă deocamdată de a aduce unele preciziuni în legătură cu semnificaţia acestor rituri de înmormântare sau de practici magice.

Pentru numeroasele contribuţii, care, pe baza materialului arheologic recoltat în aşezarea eneolitică dela Traian, se pot aduce la problema cunoaşterii şi desvoltării culturii cu ceramica pictată de stil Cucuteni-Tripolie, credem că săpăturile de aici merită să fie continuate şi în anii viitori.

H. Dumitrescu—responsabil, V. Balan, A. Dăscălescu, I. Dragomir, C. Mateescu; studenţi: *I. Antonescu, V. Boroneanţ, C. Dumitrescu, G. Enescu, I. Nacu, A. Păunescu.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРАЯНЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Неолитическая стоянка в Траяне, Бухушского района, области Бакэу, относится к переходной фазе АВ культуры расписной керамики стиля Кукутень — Триполье. Несмотря на то, что она была уже много лет известна, раскопки в большем масштабе были произведены здесь в 1951—1952 гг. в рамках археологических экспедиций, запланированных Академией РНР.

Были произведены раскопки на площади в 1800 м² (1951); на площади в 1320 м² глубина произведенных раскопок достигла 2,50 м (1952) (рис. 1). Под растительным слоем земли были обнаружены два слоя культур: слой фазы АВ, толщиной в 50 — 70 см, и лежащий под ним слой докукутенской культуры в 40—60 см толщины.

Результаты работ этого года следующие.

1. Были произведены наблюдения в связи с постройкой комплексных жилищ больших размеров (250 м²), по которым можно предполагать о существовании внутренних дворов.

2. Были найдены новые элементы в слою докукутенской культуры (элементы, принадлежащие культуре Криша), дающие этой культуре сложный аспект. Здесь же было установлено наличие площадки, принадлежащей прекукутенскому жилищу.

3. Среди двух слоев культуры, прекукутенской и AB, а именно на северной стороне комплекса № 2 было обнаружено *спорадическое* отложение неолитической культуры, характеризующееся линейной керамикой с орнаментацией в виде музыкальных нот и с топориками колодкообразной формы.

4. Совершенно новым фактом является открытие среди различных ям, выкопанных в материке, трех ям, почти круглой формы, γ, δ, ζ (рис. 19—21), с богатым инвентарем расписных сосудов стиля AB. Было установлено, что последние две ямы являются могилами трупоположения, что впервые проливает свет на погребальные ритуалы, неизвестные до сих пор в пространстве, занимаемом культурой расписной керамики типа Кукутень-Триполье.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План поселений с указанием произведенных раскопок.
Рис. 2. — Стратиграфический профиль раскопок (комплекс № 1).
Рис. 3. — Расписной сосуд стиля α, найденный под жилищами в материке.
Рис. 4. — Профиль рва. Ручные мельницы указывают основание культурных слоев.
Рис. 5. — Остатки печи с плитой и очагом в комплексе № 1.
Рис. 6. — Печные доски, орнаментированные резными линиями.
Рис. 7. — Расписной сосуд фазы Кукутень AB и развертывание соответствующего орнамента.
Рис. 8. — Прекукутенский сосуд.
Рис. 9. — Прекукутенская яма с сосудами домашнего обихода.
Рис. 10. — Ручка в виде рога из прекукутенского слоя.
Рис. 11. — Керамический фрагмент с типичной для культуры Криша орнаментацией, обнаруженный в прекукутенском слое.
Рис. 12. — Антропоморфный пластический орнамент на фрагменте керамики, найденном в прекукутенской яме.
Рис. 13. — Глиняная человеческая нога в обуви того времени; вероятно, ножка-подставка сосуда.
Рис. 14. — Кремневые орудия (скребки, скребла) и наконечники стрел.
Рис. 15. — Пробуравленные топоры из шлифованного камня и костяные орудия.
Рис. 16. — Антропоморфная статуэтка из прекукутенского слоя.
Рис. 17. — Фрагменты антропоморфной статуэтки, принадлежащей слою культуры Кукутень AB.
Рис. 18. — Прекукутенские ямы с фрагментами костей и улиток.
Рис. 19. — Яма γ с расписными сосудами.
Рис. 20. — Яма γ с расписными сосудами (вид сверху).
Рис. 21. — Могила № 1 (яма δ).
Рис. 22. — Могила № 1 (яма δ) вид сверху).
Рис. 23. — Могила № 2 (яма ζ).
Рис. 24. — Положение костяка в могиле № 1.

LE CHANTIER DE TRAIAN

(RÉSUMÉ)

La station énéolithique du village de Traian, district de Buhuşi, région de Bacău, appartient à la phase de transition AB de la culture à céramique peinte, de style Cucuteni-Tripolyé. La station était connue depuis bien des années; cependant, des fouilles de plus grande envergure y ont été prati-

quées à peine en 1951—1952, dans le cadre des campagnes de fouilles planifiées par l'Académie de la République Populaire Roumaine.

On a fouillé une surface de 1800 m² (1951), y approfondissant les fouilles jusqu'à 2,50 m sur une surface de 1320 m² (1952) (fig. 1). Sous la couche de terre végétale, on a découvert deux niveaux de culture: le niveau de la phase AB, de 50 à 70 cm d'épaisseur, et le niveau inférieur de la culture précucuténienne, de 40 à 60 cm d'épaisseur.

Les résultats des travaux de cette année sont les suivants:

1. On a fait des observations au sujet du problème de la construction des habitations, complexes de grandes dimensions (250 m²), laissant supposer l'existence de cours intérieures.

2. Dans la couche de culture précucuténienne, on a trouvé des éléments nouveaux (appartenant à la culture Criş) qui donnent à cette culture un aspect composite. On y a également constaté l'existence d'une plate-forme — plancher, appartenant aux habitations précucuténiennes.

3. Entre ces deux niveaux de culture — précucuténienne et Cucuteni AB — à savoir dans la partie nord du complexe n° 2, on a découvert un dépôt sporadique de culture néolithique, caractérisé par une céramique linéaire à notes de musique et par des hachettes dont la forme rappelle celle d'un embauchoir.

4. Un fait tout à fait nouveau est la découverte, parmi les différentes fosses de forme quasi-ronde γ, δ, ζ (fig. 19—21), d'un riche inventaire de vases peints, de style AB. Les deux dernières fosses se sont avérées être des tombes *à inhumation*; ceci apporte pour la première fois certaines lumières sur les pratiques du culte funéraire, inconnues jusqu'à présent, dans l'espace de la culture à céramique peinte Cucuteni-Tripolyé.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de la station portant l'indication des fouilles effectuées.
Fig. 2. — Profil stratigraphique des fouilles (complexe n° 1).
Fig. 3. — Vase peint, de style α, trouvé sous les demeures, dans la couche de terre.
Fig. 4. — Profil d'un fossé. Les moulins à bras indiquent la base des couches de culture.
Fig. 5. — Les restes du four à fourneau et foyer du complexe n° 1.
Fig. 6. — Plaques provenant du four, à ornementation de lignes incisées.
Fig. 7. — Vase peint de la phase Cucuteni AB et son ornementation respective étalée.
Fig. 8. — Vase précucutenien.
Fig. 9. — Fosse précucutenienne contenant des objets de ménage.
Fig. 10. — Anse en forme de corne, provenant de la couche précucuténienne.
Fig. 11. — Fragment céramique à ornementation typique de la culture Criş, découvert dans la couche précucuténienne.
Fig. 12. — Décor plastique antropomorphe d'un fragment céramique découvert dans une fosse précucutenienne.
Fig. 13. — Pied humain en terre glaise portant la chaussure de l'époque, ayant probablement servi de support à un vase.
Fig. 14. — Outils en silex (grattoirs, râcloirs et pointes de flèches).
Fig. 15. — Haches perforées en pierre polie et outils en os.
Fig. 16. — Figurine antropomorphe provenant de la couche précucuténienne.
Fig. 17. — Figurine antropomorphe, fragmentaire, appartenant à la couche de culture Cucuteni AB.
Fig. 18. — Fosses précucuténiennes contenant des fragments d'os et de coquillages.
Fig. 19. — Fosse γ contenant des vases peints.
Fig. 20. — Fosse γ contenant des vases peints (vue d'en haut).
Fig. 21. — Sépulture n° 1 (fosse δ).
Fig. 22. — Sépulture n° 1 (fosse δ vue d'en haut).
Fig. 23. — Sépulture n° 2 (fosse ζ).
Fig. 24. — Position du squelette de la sépulture n° 1.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL SĂRATA-MONTEORU

Săpăturile de pe « Cetăţuia » dela Sărata-Monteoru şi din imediata ei apropiere au fost reluate între 14 Iunie şi 20 Septembrie 1952. Ele au continuat cercetarea problemelor pe care le puseseră lucrările din campaniile anilor 1949 şi 1950[1] cu scopul de a duce până la capăt cercetarea acestor probleme şi de a încheia astfel lucrările de pe « Cetăţuia », pentru a se putea trece la redactarea unei monografii asupra tuturor descoperirilor făcute până în prezent la Sărata-Monteoru.

La Sărata-Monteoru este o mare aşezare din epoca bronzului situată pe dealul numit « Cetăţuia » şi pe terasele din preajma ei. Imprejurul « Cetăţuiei » sunt patru cimitire de înhumaţie, dintre care trei au fost săpate în campaniile mai vechi de săpături. Un al patrulea cimitir, situat chiar pe poalele dealului « Cetăţuia », la care s'a lucrat în anul acesta, este deosebit de întins, cuprinzând peste 300 de morminte.

Aşezarea din epoca bronzului de pe « Cetăţuia » s'a suprapus unei locuiri din epoca neolitică de tip Cucuteni B, care constitue şi cea mai veche locuire din acest loc. După epoca bronzului a urmat o locuire sporadică din perioada dacică târzie. In partea de E, la poalele « Cetăţuiei », se găseşte un cimitir de incineraţie din secolul al VII-lea e.n., din care o bună parte fusese săpat în campaniile arheologice precedente. De aceste patru mari probleme sunt legate cercetările arheologice dela Sărata-Monteoru, în principal însă de aceea a epocii bronzului.

Lucrările din vara anului 1952, care trebuiau să încheie cercetarea şi să ducă la cunoaşterea totală a problemelor menţionate, s'au făcut (fig. 1): *a)* în regiunea de NV a « Cetăţuiei »; *b)* pe latura de N a ei; *c)* la capătul de E al ei; *d)* la poalele din spre E ale « Cetăţuiei », pe Col şi *e)* în Poiana Scoruşului.

In cele ce urmează referim pe scurt asupra lucrărilor efectuate şi asupra rezultatelor obţinute, chiar dacă studiul problemelor puse sau nou apărute nu a putut fi încheiat.

a) Pe latura de V a « Cetăţuiei », cercetări mai vechi, făcute în 1949, duseseră la descoperirea, într'o depresiune a terenului, a unei depuneri conţinând foarte multe pietre şi a unui complex căruia i se atribuise în mod ipotetic un caracter religios. Secţiunile făcute în 1952 pentru lămurirea acestei

[1] A se vedea rapoartele tipărite in « SCIV», Nr. 1, anul I, 1950 şi Nr. 1, anul II, 1951.

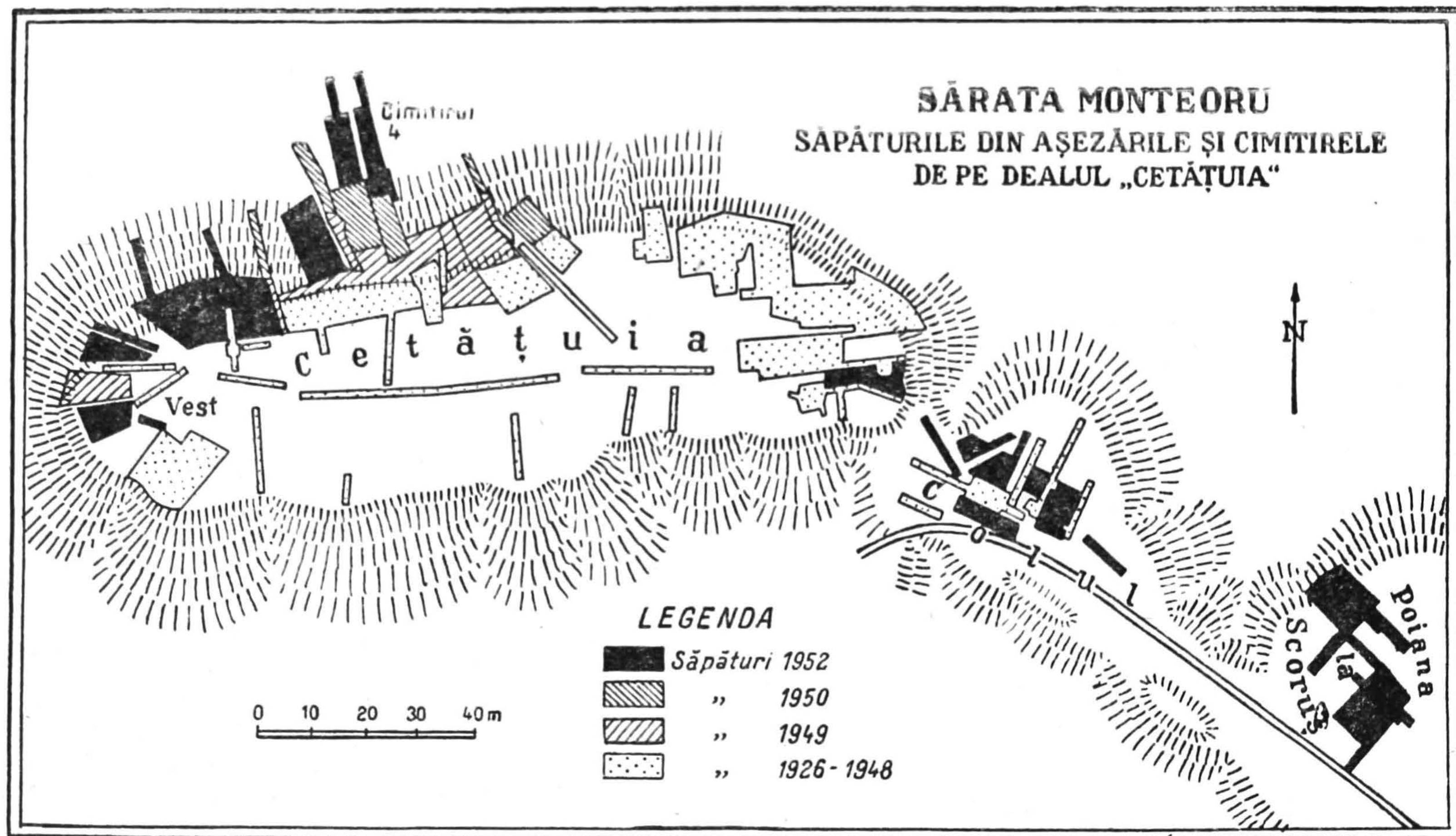

Fig. 1. — Planul săpăturilor de pe « Cetăţuia ».

probleme sunt notate cu A/1952 şi B/1952; ele încadrează săpătura din 1949 notată cu Vest/1949 (a se vedea planul general).

In toată această regiune s'a constat existenţa, în coasta de V a « Cetăţuiei », a unei rupturi care a fost folosită după sfâşitul primei perioade principale (Monteoru I) din epoca bronzului dela Sărata Monteoru. Ruptura aceasta a avut forma unei terase deschise spre V. Peretele cel lung, din spre platoul « Cetăţuiei », era aproape perfect drept şi înalt de cca 2 m. Secţiunile făcute au arătat că laturile de SE şi de NV ale terasei erau mult ridicate faţă de rest şi putem reface, cu oarecare aproximaţie, aspectul pe care l-au

Fig. 2. — Terasa din V. Complexul ritual.

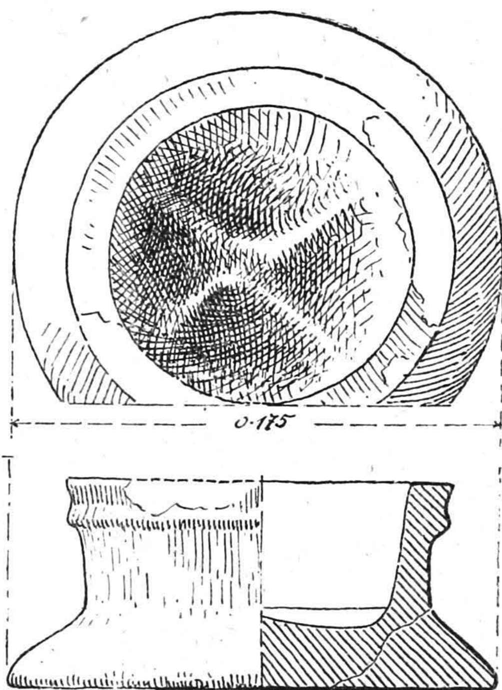

Fig. 3. — Vas ritual de pe terasa din V.

avut aceste două laturi la vremea când terasa era folosită. Constatăm astfel că în aceste două laturi, şi mai clar în partea de NV, malurile terasei au fost amenajate în trepte. In acest fel se făcuse posibilă intrarea pe terasă. Tot malul din spre platoul « Cetăţuiei » este drept şi curat, nu are rupturi, fapt care ar arăta o îngrijire a locului. După toate aceste indicii, precum şi datorită întinderii ei, socotim terasa ca fiind de origine naturală, dar amenajată şi îngrijită în vederea folosirii ei. Modul în care a fost folosită reiese din împrejurarea că pe fundul ei s'au găsit resturile a două complexe care reprezintă dovada practicării în acest loc a unor anume rituri de caracter religios. Primul grup s'a găsit cu prilejul săpăturilor din 1949 (în suprafaţa Vest 1949), iar al doilea, în suprafaţa B/1952 (fig. 2). Primul grup a fost alcătuit din două vase mari de ofrandă (din cele cu fundul ascuţit), aşezate unul în continuarea celuilalt şi sprijinite cu pietre. Intr'unul din vase s'au găsit grăunţe arse (probabil măzăriche), iar împrejur, resturi din câteva ceşti şi dintr'un vas mare, o « măsuţă de cult » (fig. 3), oase, foarte mult cărbune şi cenuşă.

Cel de al doilea grup, găsit în săpăturile de anul acesta, este înfăţişat printr'un singur vas mare de ofrandă (fig. 4), orientat aproximativ NS şi sprijinit de câteva pietre mici. Datorită formei sale, cu corpul foarte desvoltat şi cu fundul ascuţit, conic, acest vas nu putea fi stabilit decât cu sprijinul din lături al câtorva pietre. De o parte a vasului se găsea o ramură mare dintr'un corn de cerb, iar de cealaltă, o ramură lungă şi groasă de lemn carbonizat. In jur se găseau încă resturi din alt vas de ofrande, resturi dintr'un vas mare cu buza întărită, o « măsuţă de cult », patru ceşti, un disc de lut, oase de animale, printre care unele arse, cărbune, cenuşă şi un ac de cusut din bronz. Câteva ceşti zăceau mai departe, dar la acelaşi nivel. Dacă facem abstracţie de prezenţa grăunţelor carbonizate, descoperite în complexul din 1949, reţinem ca trăsături comune pentru ambele complexe prezenţa lemnului şi a oaselor arse, faptul că pietrele de lângă vase sunt înroşite, ceea ce dovedeşte un foc pe loc, de durată şi puternic, precum şi împrejurarea că întreaga grupare are un caracter cu totul deosebit de situaţiile care se întâlnesc obişnuit în aşezare. Vasele mari de ofrande cu gâtul în formă de pâlnie şi cu fundul ascuţit, sunt vasele rituale care se găsesc în mod obişnuit în morminte (cimitirul Nr. 1, cimitirul Nr. 2, cimitirul Nr. 3). Iar aşa numitele « mese de cult », din lut, sunt de fapt discuri care au pe o parte o cupă cu adâncitură semisferică. In amândouă cazurile ele au fost găsite stând cu cavitatea în sus, pe discul de lut, ceea ce face probabilă folosirea acestor obiecte în sensul unui vas asemănător unei « căţui » în care se ardeau sau se ţineau anumite substanţe. Cele două complexe întâlnite pe fundul terasei sunt perfect asemănătoare; din jurul lor lipseşte orice urmă care ar indica o locuire în acest loc. Toate observaţiile făcute, cât şi quasi-identitatea celor două situaţii, duc la concluzia că ele sunt resturile unor instalaţii făcute cu prilejul unor acte rituale. De ce anume fapte sunt ele legate, este foarte greu de stabilit. Poate constituiau rituri legate de cultul morţilor, sau de prezentarea de ofrande aduse Soarelui (terasa este deschisă spre V) cu prilejul unor evenimente importante din viaţa tribului local din epoca bronzului. Restul stratului care acopere aceste complexe şi care umple întreaga terasă reprezintă un material alunecat, provenit din dărâmarea unor aşezări, şi nu o depunere *in situ*. S'au putut deosebi două perioade de umplere, amândouă însă provenind din aceeaşi fază de locuire. Primul strat de umplutură se caracterizează prin prezenţa unei cantităţi foarte mari de pietre, de cenuşă şi de cărbune, toate amestecate cu fragmente ceramice (fig. 5), bucăţi de chirpic şi de lipitură de vatră,

Fig. 4. — Vas ritual de pe terasa din Vest.

oase de animale, instrumente de os şi de piatră. Al doilea strat de umplutură cuprinde aceleaşi resturi, dar are cenuşă mai puţină, iar pietrele sunt rare. După prezenţa pietrelor, cât şi a restului materialului, deducem că umplutura provine din dărâmarea unor construcţii apropiate care au folosit foarte multă piatră, probabil din regiunea aşa numitului «turn» din Vestul «Cetăţuiei».

Aşezarea în timp, în curpinsul epocii bronzului, a complexelor de caracter ritual, cât şi a restului depunerii care umple terasa, se face pe baza

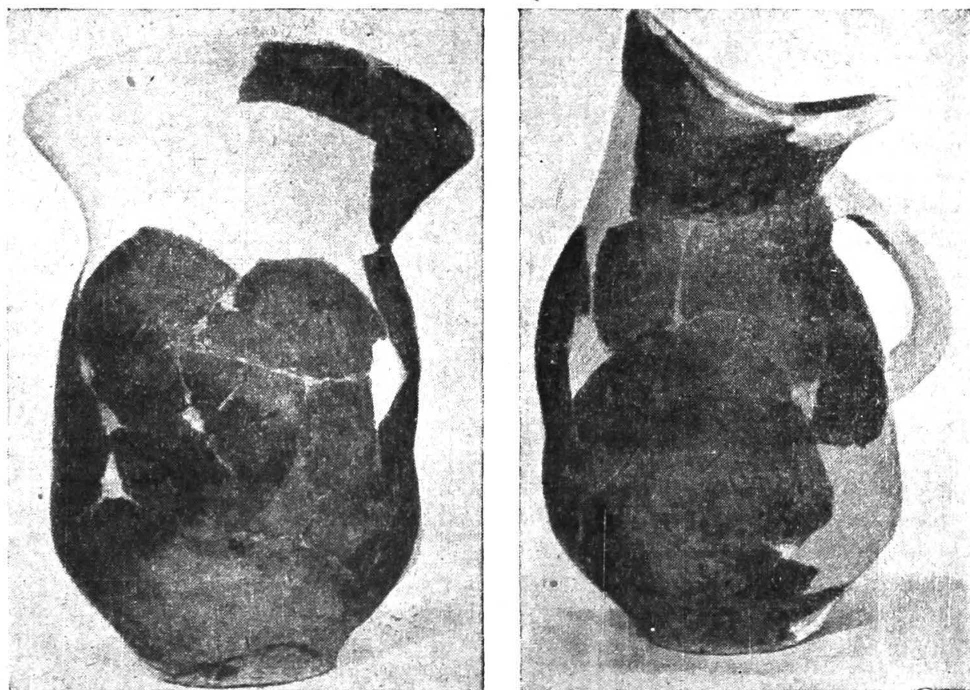

Fig. 5. — Vas din umplutura terasei din V.

materialului găsit, dar mai ales cu ajutorul observaţiilor de ordin stratigrafic. Materialul ceramic arată o foarte mare apropiere cu cel din ultima perioadă de locuire, numită Monteoru II. Dar totodată, stratul de cultură Monteoru II acopere întreaga depunere din terasă. Rezultă deci că aceste două instalaţii, cât şi întreaga umplutură provenită din dărâmarea unor construcţii cu piatră, reprezintă o primă perioadă de construcţie a fazei Monteoru II.

Această fază de construcţie este documentată numai în regiunea de V şi SV a «Cetăţuiei», unde săpături mai vechi au desvelit resturile unei mari construcţii cu piatră şi într'o regiune foarte restrânsă de pe latura de N. Este probabil că din regiunea «turnului» din colţul de SV al «Cetăţuiei» va fi curs întregul material care a umplut terasa. Cantitatea foarte mare de cenuşe şi cărbune arată că s'a ars foarte mult lemn provenit probabil dela construcţia cu piatră.

Ce moment reprezintă această dărâmare sau distrugere în viaţa tribului local, constitue o problemă care nu poate fi studiată în raportul de faţă, deoarece va trebui analizată în lumina tuturor faptelor constatate în timpul numeroaselor campanii de săpături dela Sărata-Monteoru.

Săpăturile din colţul de NV al « Cetăţuiei ». Lucrările din această regiune au urmărit cunoaşterea resturilor de aşezare din epoca bronzului şi din epoca neolitică (Cucuteni B).

Intreg colţul de NV al « Cetăţuiei » în continuarea laturii de N şi până la marginea terasei, amintite mai sus, a fost locuit încă din perioada Cucuteni

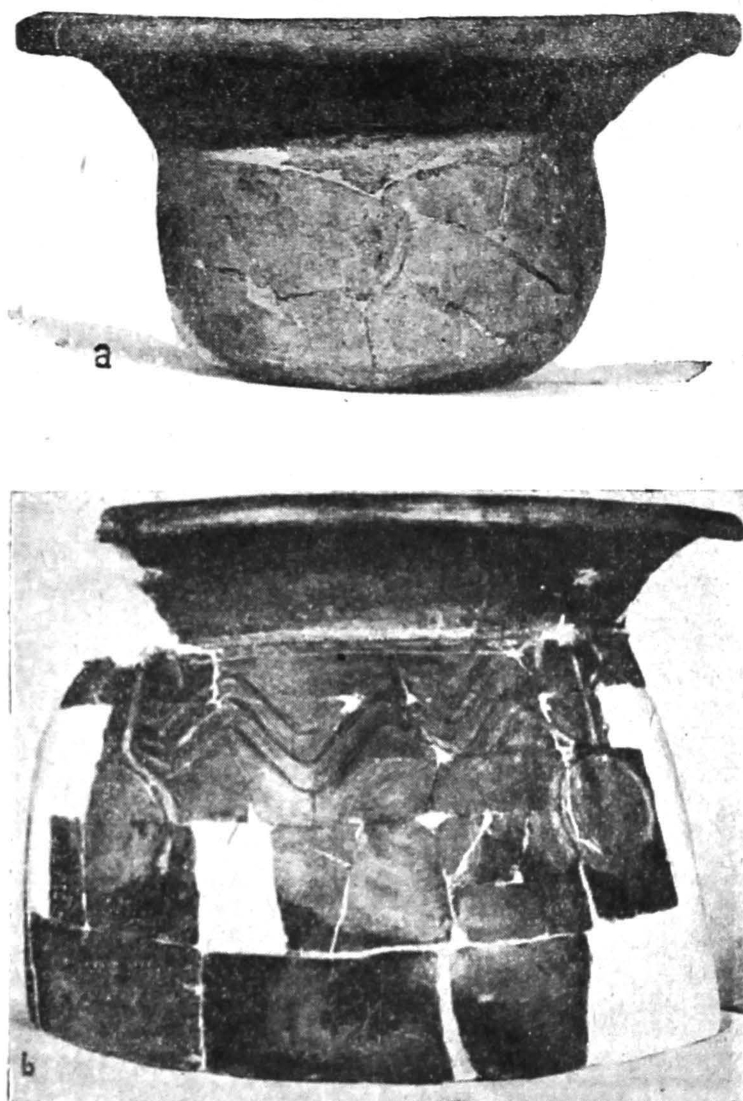

Fig. 6. — Vase din locuinţa cu grâu, sectorul NV al « Cetăţuiei ».

B şi apoi din cea mai veche perioadă a epocii bronzului şi până la sfârşitul acestei epoci. Locuirea este însă mult mai săracă decât în restul aşezării; această constatare este valabilă mai ales pentru sfârşitul primei perioade din epoca bronzului (Monteoru I). Deosebit de interesant şi cu totul nou pentru cultura Monteoru este descoperirea resturilor unei locuinţe aparţinând unei perioade foarte vechi a culturii Monteoru (Monteoru Ic_3) şi reprezentând

singurele resturi ale unei locuinţe construite cu chirpic din faza Monteoru I, descoperită până în prezent. O bună parte din ruinele acestei locuinţe, situate pe o mică terasă în treaptă de pe panta « Cetăţuiei », s'au pierdut, prăbuşindu-se la vale pe pantă. Ruinele păstrate indică o colibă dreptunghiulară. In partea de V a colibei s'au păstrat resturi din lutuiala galbenă a podelei, cu mici porţiuni arse, podea caracteristică tuturor nivelelor de locuire din perioada Monteoru I. Sub şi printre bucăţile de chirpic cu urme de nuiele, de pari şi de lemn despicat, s'au găsit, împreună cu o foarte mare cantitate de cenuşă amestecată cu cărbune, numeroase fragmente ceramice, câteva vase întregi, un cuţit curb de piatră şi o dălţiţă de bronz. In partea de V a resturilor locuinţei, au fost găsite două râşniţe de piatră dintre care una fragmentară, iar cealaltă spartă, datorită focului care a distrus şi locuinţa. Pretutindeni în cuprinsul acestor ruine, dar mai ales în mijlocul lor, s'a găsit, în mici grămăjoare sau răspândită, o cantitate importantă de boabe de grâu carbonizat, care s'au împrăştiat, desigur, odată cu spargerea vasului în care au fost puse. Grâul acesta reprezintă sau o provizie, sau grăunţe selecţionate pentru însămânţare în anul următor, deoarece este foarte curat (este amestecat doar cu câteva boabe de măzăriche). Bucăţile de chirpic sunt resturi din pereţii dărâmaţi. Pe unele bucăţi se observă pe partea netedă un strat alb, care este de sigur feţuiala de pe pereţii din interiorul locuinţei. Unele bucăţi de lut au chiar modelări, ceea ce indică o preocupare de înfrumuseţare a locuinţei. In dărâmăturile locuinţei, oase de animale au fost foarte puţine. In schimb, în restul depunerii, ele sunt foarte numeroase. Faptul poate indica o oarecare îngrijire a locuinţei, oasele şi alte resturi fiind aruncate în afară şi în gropi de gunoi.

Din fragmentele ceramice găsite în dărâmăturile locuinţei s'au putut reconstitui în întregime sau parţial câteva vase; este vorba în primul rând de vase cu corpul rotund şi scund şi cu marginea foarte mare şi răsfrântă, asemenea borului unei pălării (fig. 6, *a*). Totodată, au putut fi întregite şi decorurile acestor forme, pe care până acum le aveam numai în stare fragmentară. Unele sünt decorate cu linii în zig-zag scrijilate cu lemnul, iar dedesubt cu cercuri concentrice.

Pe un fragment dintr'un vas mai mare (poate vasul de provizii în care se păstra grâul), decorul acesta era alcătuit în felul următor (fig. 6, *b*): în jurul gâtului se află o linie în relief şi o bandă de linii subţiri uşor apăsate în pasta moale. De acest cerc atârnă, asemenea unor pendule, câte un « fir » în relief, terminat cu un arc care ţine ca în cleşte un disc format din cercuri concentrice. Intre cercuri şerpuieşte un val alcătuit din trei linii în relief. Decorul imită un colier cu pandantive şi este interesant şi pentru faptul că elemente caracteristice fazei Ic_3 (cercurile concentrice) sunt asociate cu linii în relief, tehnică ce va deveni exclusivă în decorul etapei imediat următoare, Ic_2. Impreună cu aceasta s'a găsit o specie deosebită ca decor, care foloseşte incizia adâncă şi lată formând triunghiuri şi dungi al căror câmp este umplut cu împunsături adânci, împunsături care la rândul lor sunt umplute uneori cu o materie colorată (răşină, chihlimbar?). Decorul acesta îl întâlnim şi pe ceşti de tip Monteoru şi pe vase în formă de pahare cilindrice cu fundul plat, formă pe care nu o vom mai întâlni în tot restul epocii bronzului dela Sărata-Monteoru.

In apropierea acestei locuinţe s'a mai găsit grâu într'o groapă de provizii.

In săpăturile făcute în colţul de NV al « Cetăţuiei », s'au urmărit depunerile arheologice din epoca bronzului pentru cunoaşterea ariei de locuire în perioadele denumite Monteoru I şi Monteoru II, cât şi pentru cunoaşterea cât mai completă a conţinutului cultural al acestor perioade. Cu acest prilej s'au verificat şi s'au completat şi unele observaţii făcute în campaniile anterioare. Locuirea din prima perioadă (Monteoru I) este reprezentată aici prin fazele ei mai vechi (Monteoru Ic) documentate în depuneri mult mai sărace decât cele corespunzătoare de pe latura de N. Ele se întind până în malul terasei din V « Cetăţuiei ». In materialul de umplutură al terasei, şi anume mai cu seamă în partea de NV a acesteia, s'au găsit numeroase fragmente din această perioadă veche, căzute, desigur din stratele vecine cu terasa în această regiune. Se pare că locuirea s'a întins şi în regiunea din spre V, de unde depunerile respective au fost cărate odată cu ruperea malului şi formarea terasei.

Locuirea din a doua perioadă (Monteoru II) este mai bogat reprezentată şi acoperă întreaga arie de NV şi de V a « Cetăţuiei », suprapunându-se şi depunerii care umple terasa. Ca şi în restul aşezării, depunerea Monteoru II are la bază un strat bogat de pietre care înveleşte întreaga pantă a « Cetăţuiei ». Cu deosebire în această regiune, s'a urmărit stratigrafic încadrarea perioadei de construcţie reprezentată prin resturile care au umplut terasa din Vestul « Cetăţuiei ». Observaţiile făcute anul acesta, împreună cu altele mai vechi, duc la concluzia că această fază se aşează între sfârşitul primei perioade (Monteoru I) şi înainte de a doua perioadă (Monteoru II) a locuirii din epoca bronzului dela Sărata-Monteoru. Putem socoti că este o primă fază de construcţie a perioadei Monteoru II (Monteoru II a). In acest fel s'ar putea face ipoteza că după sfârşitul primei perioade, sfârşit întâmplat în condiţiuni violente, viaţa a continuat, şi că primele începuturi de refacere s'au făcut în această regiune de NV a « Cetăţuiei ». Această locuire va fi fost distrusă şi ea în mod violent — şi la o vreme când nu se întinsese pe toată « Cetăţuia ».

Nu putem stărui şi analiza aici faptele care au dus la distrugerea acestei prime faze de construcţii, ci doar să constatăm că revenirea şi refacerea vieţii se petrec abia într'o fază următoare — Monteoru II b — a cărei depunere acoperă întreaga porţiune locuită a « Cetăţuiei » şi care a folosit o foarte mare cantitate de pietre la construcţiile sale. Date mai bogate în legătură cu această perioadă sunt cuprinse în rapoartele noastre anterioare [1].

b) Cimitirul Nr. 4, aşezat pe latura de N a « Cetăţuiei », a fost descoperit în 1949 şi săpat în parte în 1950. Amintim ca un element cu totul nou şi caracteristic acestui cimitir că este situat pe pantă, mormintele fiind îngropate pe terase (fig. 7). Cercetările din anul acesta au avut ca scop, în primul rând, o cât mai intensă exploatare a cimitirului şi totodată delimitarea lui atât în jos pe pantă, cât şi spre E şi V. S'a continuat săpătura începută în 1950, delimitându-se în acest fel până unde se întind mormintele în jos pe pantă: înafară de aceasta, un sondaj făcut pe clinul de V al « Cetăţuiei » a arătat prezenţa mormintelor până în acea regiune. Săpăturile s'au făcut numai în partea de NV a cimitirului, desvelindu-se 70 de morminte. Impreună cu cele 73 de morminte săpate în 1949 şi 1950, s'a ajuns astfel la 143 de morminte săpate, număr care reprezintă rezultatul desvelirii unei părţi mai mici decât jumătatea întregului cimitir, aşa cum a fost el delimitat până acum.

[1] A se vedea nota dela p. 69.

Ca rezultate, în parte noi, făcute în această ultimă campanie de săpături se pot menţiona verificarea şi completarea unui număr însemnat de observaţii făcute anterior.

Mormintele ocupă întreaga pantă, folosind cele mai uşoare terase. Se constată însă o foarte mare aglomerare de morminte într'o regiune unde terenul formează o largă terasă şi unde şi resturile din aşezările Cucuteni B

Fig. 7. — Vedere generală şi mormânt dublu din cimitirul Nr. 4.

şi Monteoru I s'au putut depune, prin alunecare din sus, într'un strat foarte gros. Stratul acesta este învârstat, în regiunea unde depunerea este foarte groasă, cu dungi de nisip. Observaţii asupra gropilor mormintelor se fac greu, deoarece umplutura gropilor nu se poate deosebi limpede de depunerea din jur. Multe din gropi însă taie dungile de nisip sau sunt săpate adânc, atingând stratul de humă sau de nisip, care constitue dealul. Numai atunci,

în cazurile menţionate, umplutura gropilor se colorează deosebit de restul stratului.

In aceste cazuri, s'au putut face unele observaţii clare: gropile de morminte erau săpate pieziş în coasta dealului, un capăt al fundului gropii fiind cuptorit în mal. Astfel se consolida groapa şi se ferea mormântul de alunecare. Sunt însă şi numeroase morminte, care neavând gropile săpate până la galben, au alunecat, sau depunerea în care au fost săpate s'a spălat, aşa încât scheletele sunt acoperite cu depunerea Monteoru II, alunecată şi venită să acopere panta împreună cu pietrele care stau mereu la baza locuirii Monteoru II; acest proces a adus serioase deranjamente mormintelor care nu erau apărate de un strat mai gros. Inventarul mormintelor (ceramică (fig. 8, *a*), obiecte de podoabă din os, bronz (fig. 9) etc.) repetă în bună parte tipurile cunoscute din săpăturile anterioare, însă cu numeroase variante. Mărgele de faianţă numeroase, uneori asociate cu câte două mărgele de chihlimbar, se găsesc mai cu seamă la copii. La mormântul 122 s'a prins *in situ* un fragment din şiragul pe care mortul îl purta la gât: câte trei mărgele de faianţă alternând cu câte o mărgică tubulară de bronz. La mormântul 68 s'a găsit în degetul mâinii un inel de bronz ale cărui capete sunt răsucite în spirale în sens invers (fig. 8, *b*).

Fig. 8. — Ceaşcă cu o toartă şi inel de bronz găsit pe degetul unui schelet, din cimitirul Nr. 4.

După desvelirea unui număr de 140 de morminte, putem sublinia, ca un caracter important, lipsa mormintelor de incineraţie din acest cimitir, ceea ce îl aşează ca timp, înainte de perioada Monteoru II. Ceramica se încadrează, în liniile ei generale, în faza de sfârşit a primei perioade de locuire din epoca bronzului dela Sărata-Monteoru (Ia). Totuşi, această ceramică are numeroase note particulare de formă şi decor, care o leagă de Monteoru II, pentrucă acele elemente se vor desvolta în această ultimă perioadă. De asemenea, trebue remarcat că nu s'a găsit încă niciun vas de ofrande rituale, de tipul celor care nu lipsesc aproape niciodată din mormintele cimitirelor Nr. 1, Nr. 2 şi Nr. 3. Este adevărat că din cauza lipsei de spaţiu, cât şi a mărimii şi formei acestor vase rituale, numai în foarte rare cazuri ele s'ar fi putut

pune în mormintele cimitirului Nr. 4. In cazul acesta, totuşi ar fi putut fi înlocuite cu vase de mici dimensiuni sau chiar cu miniaturi, din care cunoaştem numeroase exemplare găsite în resturile aşezărilor. Fie că acest tip de vas nu a mai fost folosit în ritualul de înmormântare în această perioadă, fie că acest ritual se îndeplinea în alt loc, lipsa vasului de ofrandă rămâne un caracter distinct al acestei grupări de morminte. După rezultatele a două campanii de săpături, cimitirul Nr. 4 se înfăţişează cu un procent deosebit de mare de copii morţi şi cu un caracter unitar din punct de vedere fazeologic. De asemenea apar într'o anumită proporţie morminte duble, tot mereu femeie şi copil. Se adaugă la acestea, întinderea cu totul neobişnuită a cimitirului care numai în limitele sondajelor făcute atinge — după cum am amintit — cifra probabilă de 300 de morminte.

c) In colţul de SE al « Cetăţuiei » s'a făcut o mică săpătură de completare a unor săpături mai vechi. Regiunea este acoperită cu un strat de cultură numai din timpul locuirii Monteoru II. Au fost desvelite resturi dintr'o locuinţă şi 6 gropi aparţinând locuirii Monteoru I, Monteoru II şi Latène.

d) La poalele « Cetăţuiei », în partea ei de E, unde se află Colul care constitue singura punte de legătură — peste Poiana Scoruşului — cu restul înălţimilor, aşezarea a fost apărată de un şanţ care oprea accesul pe « Cetăţuie ». Şanţul de apărare a funcţionat la sfârşitul primei perioade a locuirii din epoca bronzului dela Sărata-Monteoru şi a fost cercetat cu prilejul unor săpături mai vechi. Anul acesta s'a săpat, în această regiune a şanţului de apărare, cimitirul de incineraţie din secolul al VII-lea e.n. Intr'o secţiune, care cădea chiar pe traseul presupus al şanţului de apărare, s'a constatat însă lipsa acestuia. Observaţia aceasta a dus imediat la o cercetare în acest sens. S'au făcut două secţiuni care au avut ca rezultat constatarea existenţei unui prag în cuprinsul şanţului de apărare; pragul, care a fost rezervat din pământ la săparea şanţului, are o lăţime de cca 2,50 m şi coboară în trepte până în fundul şanţului de apărare.

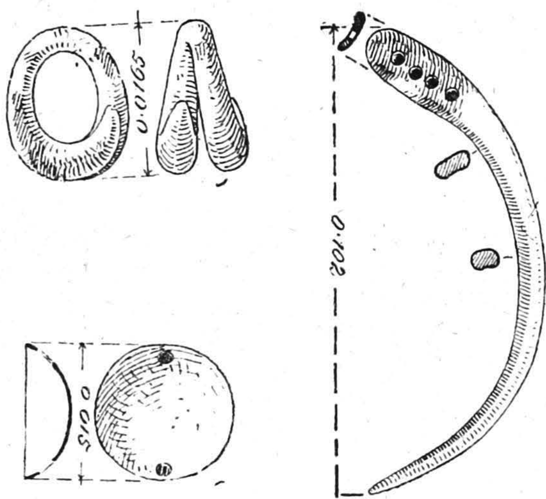

Fig. 9. — Podoabe de bronz şi din colţ de mistreţ din cimitirul Nr. 4.

e) Locul numit Poiana Scoruşului este situat la E de « Cetăţuie », dincolo de Col. Un sondaj făcut cu ani în urmă a constatat existenţa unei depuneri din faza cea mai veche a primei perioade a locuirii din epoca bronzului dela Sărata-Monteoru şi a unui grup de pietre. Săpăturile noastre s'au făcut spre marginea de NV a Poianei Scoruşului (fig. 10) şi au avut ca rezultat cunoaşterea unei situaţii cu totul deosebite a depunerilor din această regiune şi a existenţei unei construcţii legate de înmormântările uneia din fazele vechi ale epocii bronzului (Ic_3). Secţiunile făcute au arătat existenţa unor resturi din aşezarea care a fost acolo (fig. 11 şi fig. 12), dar totul răvăşit, purtat la mari distanţe şi îngropat uneori la adâncimi de 3 până la 6 m. In

timpul epocii bronzului s'au petrecut în aria aşezărilor şi a cimitirelor dela « Sărata-Monteoru » manifestări climatice care au provocat inundaţii şi deplasări importante de terenuri. Ca urmare a acestor fenomene, porţiuni întregi din regiunile locuite au fost dislocate şi cărate. In felul acesta importante resturi ale vechilor aşezări au fost distruse. Tot în cadrul manifestărilor climatice, amintite, constatăm în epoca bronzului existenţa unor viroage mari

Fig. 10. — Vedere asupra săpăturilor din Poiana Scoruşului.

care s'au umplut cu resturi din aşezări. Asemenea cazuri cunoaştem în regiunea cimitirului Nr. 1 aşezat la poalele din spre SV ale « Cetăţuiei », în regiunea dela N de « Cetăţuie » şi în Poiana Scoruşului. Fenomenul s'a petrecut de mai multe ori în timpul epocii bronzului, odată însă cu foarte mare intensitate, după cum constatăm în regiunea Poienii Scoruşului.

In regiunea unde sunt resturi *in situ* s'a putut stratigrafia un nivel de locuire aparţinând fazei Ic_3, acoperit de resturi de aşezare din faza Ic_2. Fazei Ic_3 îi aparţin ruinele unei mari construcţii, constând din pietre şi lut ars (fig. 13). Construcţia este *in situ*, dar o bună parte din pietrele folosite de ea au alunecat la vale, împreună cu oase omeneşti şi cu un bogat material ceramic. Resturile *in situ* ale construcţiei se întind pe o suprafaţă de 125 m² şi marchează o formă rectangulară. Construcţia a folosit pietre de râu de mici dimensiuni şi lut fără paie, care se îngrămădeşte în părţile laterale. Construcţia a avut aşa dar un soclu puternic de piatră, întărit în bună parte cu lut fără paie. S'au folosit şi bucăţi de lemn, nuiele şi pari. Bucăţile de lut ars păstrează urma pietrelor pe care a fost pus, iar altele poartă urma degetelor care au netezit lutul. In mijloc şi în interior, dărâmăturile se termină formând un arc care delimitează un spaţiu ce se găseşte mult mai jos ca nivel decât

restul. Pe o latură, peste pietre, sunt păstrate dărâmăturile unui perete de lut cu paie care a fost lipit pe pari şi nuiele groase. Sub aceste dărâmături sunt prinse oase omeneşti, uneori porţiuni din corp, care îşi păstrează articulaţiile, împreună cu vase sparte pe loc. S'au putut delimita două complexe deosebite în cuprinsul cărora oasele par a întregi un schelet lângă care se găsesc două vase sparte pe loc. Intreaga construcţie a fost arsă, fapt arătat de chirpicul şi pietrele arse, de oasele arse şi de întreaga podea arsă pe care zac resturile din soclul construcţiei şi dărâmăturile, şi care stabileşte şi caracterul *in situ* al întregei construcţii. Ruinele zac în

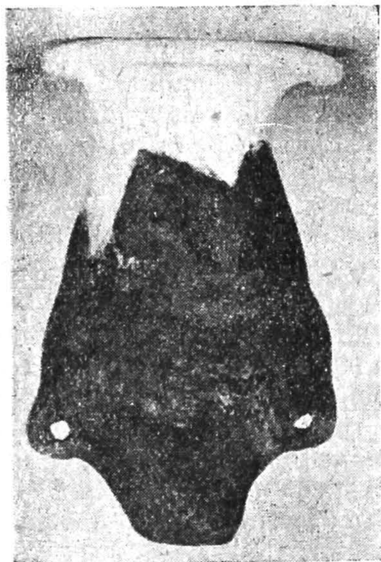

Fig. 11. — Vas miniatură din Poiana Scoruşului.

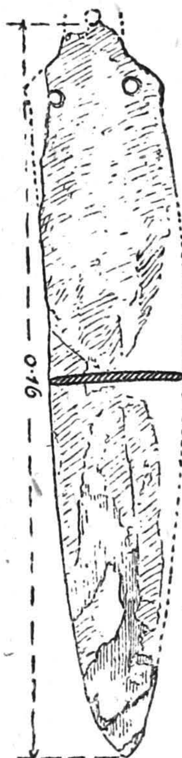

Fig. 12. — Pumnal de os. Poiana Scoruşului.

pantă — la adâncime de 0,78 — 1,85 m — ceea ce face posibilă ipoteza că interiorul a fost amenajat în trepte. Construcţia aparţine perioadei Ic_3 şi, după toate observaţiile care s'au putut înregistra, rămânem la părerea că este legată de înmormântările din această perioadă. Remarcăm o foarte mare cantitate de fragmente ceramice din ceşti şi din « vase în formă de raţă » (askoi). Descoperirea acestui complex ar explica astfel lipsa unui cimitir corespunzător acestei perioade din epoca bronzului dela Sărata-Monteoru. Este singura construcţie de acest fel cu caracter funerar descoperită până acum la noi în ţară.

Cercetările în jurul acestei importante descoperiri s'au făcut până la cunoaşterea modului de construire şi a determinării caracterului acestor ruine. Complexul a fost acoperit cu pământ pentru a fi cercetat în continuare într'o campanie viitoare.

Locuirea neolitică Cucuteni B a fost cercetată în regiunea de NV a « Cetăţuiei » care s'a săpat anul acesta. Resturile de locuire Cucuteni B se întind

până în marginile terasei din V « Cetăţuiei ». Partea cea mai intens locuită se găseşte spre latura de N, care de fapt este marginea regiunii ce a fost cel mai intens locuită în perioada Cucuteni B şi care a fost cercetată în campaniile anterioare. In 1952 s'au desvelit resturile unei locuinţe atinse pe latura ei de NE în săpăturile din 1949. Locuinţa a fost aşezată pe o terasă largă, imediat la vale de marginea platoului şi a fost distrusă de foc. Multe părţi din resturile locuinţei au fost cărate la vale; părţi însă care s'au prins sub dărâmăturile casei şi au ars puternic, s'au păstrat bine. Astfel, a rămas o porţiune din podeaua de lut a locuinţei împreună cu un depozit important de greutăţi de lut ars şi cu vase sdrobite pe loc. Podeaua nu acoperea întreaga locuinţă, ci cuprindea numai un spaţiu restrâns din interiorul ei. Ea nu forma podeaua propriu-zisă a locuinţei, ci era folosită poate în legătură cu războaie de ţesut. Alături de această podea, s'au găsit resturile unei vetre din care s'a păstrat bine arsura împreună cu podeaua de cioburi. In restul locuinţei se aflau numeroase greutăţi de lut ars de formă conică, resturi din vase şi oase de animale. Cele mai multe dintre fragmentele ceramice sunt din specia neagră bine lustruită. S'a găsit apoi şi ceramică din pastă roşie decorată în mod obişnuit cu pictură din roşu şi brun (stilul zeta) şi numai foarte rar cu pictură cu alb. Ca formă remarcăm prezenţa a două fragmente de căni cu o toartă (fig. 14), dintre care una decorată cu impresiuni caracteristice ceramicii numită Cucuteni C. De altfel, decorul acesta îl găsim şi pe vase tipice ca formă şi ca pastă pentru Cucuteni B. Faptul arată o fază târzie a acestei perioade.

Fig. 13. — Resturi ale construcţiei funerare din Poiana Scoruşului.

In cuprinsul locuinţei, prins chiar în chirpicul ars, s'a găsit un pumnal de aramă, de tip egeean, care datează întreg complexul Cucuteni B.

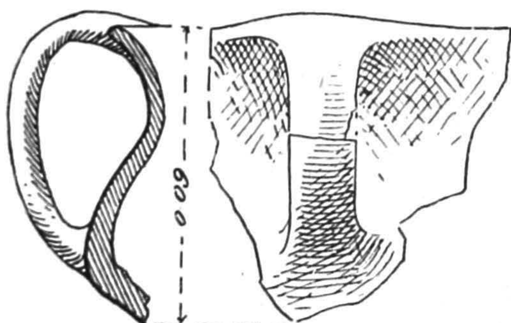

Fig. 14. — Fragment de ceaşcă cu o toartă de tip Cucuteni B. « Cetăţuia ».

Intr'o groapă de gunoi din perioada Cucuteni B, s'a găsit o falcă de cal, împreună cu fragmente ceramice şi alte oase de animale.

Resturile de locuire din perioada dacică nu formează un strat de cultură, ci doar răspândiri sporadice sub formă de bordeie, de gropi sau uşoare deran-

jamente recunoscute prin prezenţa unor fragmente ceramice. In săpăturile făcute anul acesta s'au găsit resturi ale acestei locuiri în gropi şi în răspândiri

Fig. 15. — Vas de lut şi obiecte de bronz, fier şi sticlă. Cimitirul prefeudal de pe Col.

de suprafaţă în regiunea de NV şi de SE a «Cetăţuiei». Ceramica este lucrată în întregime cu mâna şi caracterizată mai ales prin străchini cu două apucători.

In planul campaniei de săpături de care ne ocupăm a fost prevăzută şi săparea în întregime a Colului, pe porţiunea în care el cuprindea morminte de incineraţie, din care un anumit număr fusese descoperit încă din timpul săpăturilor din anii 1943 şi 1945, cu prilejul cercetărilor ce se efectuau pentru identificarea şanţului de apărare al «Cetăţuiei». Aceste morminte puneau o problemă de o importanţă deosebită, atât din punctul de vedere al diferitelor locuiri care s'au succedat în timp pe «Cetăţuia» dela Sărata-Monteoru, cât şi din punct de vedere general, în cadrul istoriei vechi a patriei noastre. In

adevăr, se vădise din primul moment că este vorba de înmormântări făcute în cea mai mare parte după un ritual puţin obişnuit, într'o vreme — după cum socotim, cel mai curând în secolul al VII-lea e.n. şi nu mai târziu de secolul al VIII-lea e.n. — din care pentru regiunea respectivă, documentele, atât cele de ordin istoric, cât şi cele de ordin arheologic, lipsesc aproape cu totul. Ţinând seama de această importanţă deosebită pe care o prezintă cimitirul de incineraţie din imediata apropiere a « Cetăţuiei » dela Sărata-Monteoru, vom reveni aici asupra săpăturilor executate în acest loc şi vom prezenta principalele fapte de observaţie înregistrate până în prezent cu privire la acest cimitir.

In campaniile de săpături din 1943, 1945 şi 1952 s'au descoperit pe Colul care leagă « Cetăţuia » de Poiana Scoruşului, în total 16 morminte de incineraţie (8 în 1943, 2 în 1945 şi 6 în 1952). Alte 5 morminte din acelaşi grup au fost desgropate în 1952, în marginea de V a Poienei Scoruşului.

Ritualul de înmormântare prezintă două variante: prima şi cea mai frecventă (18 cazuri) constă în obiceiul de a depune osemintele arse, împreună cu câteva obiecte personale ale decedatului, trecute şi ele prin focul rugului, într'o mică groapă; al doilea tip, întâlnit mult mai rar (doar de trei ori) reprezintă mormântul obişnuit de incineraţie, în care oasele sunt depuse într'un vas de lut, o urnă. Din punctul de vedere al adâncimii la care sunt îngropate resturile, în ambele cazuri nu se constată nicio deosebire. Ambele variante de înmormântare se află imediat sub solul recent de pădure, atingând în unele cazuri depunerile, aici sărace, din epoca de bronz, iar alteori oprindu-se în strate arheologic sterile. In unele locuri, unde solul a fost spălat de ploaie sau torente, mormintele au fost întâlnite chiar la suprafaţă, la mai puţin de o palmă adâncime. Cel mai adânc mormânt s'a găsit la 0,60 m adâncime.

Mormintele de incineraţie în groapă sunt extrem de simple: pungi cu oase calcinate de dimensiuni variind pe diametrul scurt între 0,25 m — 0,75 m, iar pe cel lung între 0,50—1,00 m, fără ca pământul să arate vreo urmă de ardere pe loc sau de cenuşă, ceea ce denotă că arderea pe rug nu se făcea pe loc. Printre oasele calcinate se găsesc aproape întotdeauna bucăţi de cărbune de lemn din rug. Dintre cele 18 morminte în groapă simplă, 9 conţineau câteva obiecte de inventar, care prezintă urme de ardere în rug şi sunt în cea mai mare parte fragmentare, deoarece numai o parte din oseminte şi ofrande erau adunate din rug pentru a fi depuse în groapă. Ele reprezintă în genere obiecte de caracter personal, fie că este vorba de piese dela îmbrăcăminte, cum sunt cataramele dela curea, din bronz sau din fier (M.1, M.4, M.12, M.19, eventual M.10) sau de fragmentul (resortul) unei fibule (M.15), fie de lame de cuţit de fier (M.1 şi M.4), sau de un amnar din acelaşi metal (M.12), ori de obiecte de strictă împodobire (mărgele de sticlă rotunde sau cubice de coloare galbenă, albastră sau roşie), sau de fragmentul unui lănţişor format din inceluşe din fir de argint etc.

Inventarul (fig. 15, 16, 17) este în sine sărac, dar această impresie nu trebue să ne înşele, deoarece trebue ţinut seama de arderea pe rug a inventarului, ca şi de îngroparea sumară şi parţială a resturilor culese neglijent din rug. In afară de aceasta, ceea ce s'a salvat din inventar reflectă totuşi un mediu de cultură destul de înaintată şi complexă.

Din grupa mormintelor de incineraţie în groapă, M.14/1952 iese din comun prin inventarul său. Deasupra pachetului de oase şi amestecate printre ele, s'au găsit opt păhărele de ceramică, prost arse, de o formă conică

piramidală şi având gura uşor trilobată (fig. 16). Paharele erau aşezate printre oase, în parte cu vârful în sus şi în parte culcate. Nici unul nu conţinea oase arse. In rest, nu s'au mai găsit în acest mormânt decât câteva fărâmituri provenind probabil dela o lamă de cuţit de fier.

Mormintele de incineraţie în urnă constau dintr'unul sau mai multe vase, în care fuseseră depuse iniţial oasele calcinate amestecate cu bucăţele de cărbune. Vasele răsturnându-se în decursul timpului, conţinutul lor s'a împrăştiat, formând în jur o pungă neregulată. Câteva urne au mai păstrat totuşi în interiorul lor resturi de oseminte. S'au descoperit în total trei morminte de incineraţie în urnă, intercalate printre cele cu groapă. Unul (M.13/1952) conţinea trei urne, celelalte două (M.2/1945 şi M.17/1952), numai câte o urnă. In mormântul cu trei urne au fost îngropaţi probabil mai mulţi indivizi, eventual chiar trei. Toate vasele sunt foarte prost conservate. Ele au fost modelate cu mâna dintr'o pastă inferioară, sunt lipsite de decor şi prost arse. Au forma unor borcane, cu umerii rotunziţi şi buza uşor trasă înafară.

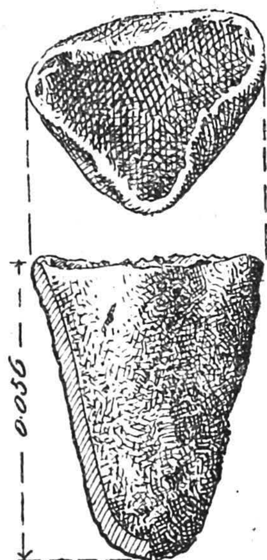

Fig. 16. — Păhărel treflat din lut. Cimitirul prefeudal de pe Col.

Toate indiciile de care dispunem atestă contemporaneitatea celor două tipuri de înmormântare. Faptul că ultimele morminte descoperite în 1952 au ieşit la iveală la limita extremă de E a săpăturii din Poiana Scoruşului, arată că acest cimitir de incineraţie prefeudal se întinde pe o suprafaţă mai mare în poiana amintită şi că ne aflăm, aşa dar, în faţa nu a unui grup restrâns de morminte, ci a unui mare cimitir. Chiar pe suprafaţa săpată până în prezent, mormintele au fost desigur mai numeroase, dar parte din ele au fost distruse şi risipite în cursul vremurilor din cauza îngropării lor superficiale.

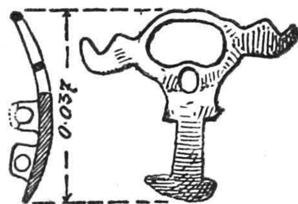

Fig. 17. — Cataramă de bronz. Cimitirul prefeudal.

Epoca în care s'au făcut aceste înmormântări, care corespunde unei locuiri ale cărei urme răsleţe au fost sezisate în cursul săpăturii dela Monteoru pe anumite porţiuni ale terasei dela piciorul « Cetăţuiei », este definită cu suficientă preciziune de tipurile de obiecte descoperite până în prezent în morminte. O analiză a acestor tipuri şi a legăturilor pe care ele ne îngădue să le facem cu complexe mai bine cunoscute şi datate — din regiunea Niprului de pildă (grupul Martinovka), sau din aria culturii « avarice », spre V, analiză ce nu poate fi prezentată aici, ne arată că o situare a acestui complex în secolul al VI-lea e.n. ar constitui o datare prea timpurie, iar o încadrare în secolul al VIII-lea e.n., prea târzie. In felul acesta, grupul se plasează în chip nesilit în secolul al VII-lea e.n., această datare nefiind desminţită de niciun tip documentat în el şi confirmată de toate. Impresia noastră este că grupul tinde mai degrabă să ne orienteze către sfârşitul secolului al VII-lea e.n., decât către secolul al VI-lea. Ceramica întâlnită aici confirmă şi ea această datare — deşi mai mult într'o formă generală — mai ales până când vom fi reuşit să identificăm analogii pentru vasele conice trilobate

Problema populaţiei reprezentate de acest cimitir se impune cu atât mai mult atenţiei noastre, cu cât, după cum am arătat, documentarea certă de care dispunem cu privire la epoca respectivă este extrem de săracă. Descoperirile din ultimii ani dela Moreşti-Mureş au pus într'o lumină nouă problemele legate de hiatusul documentar dintre secolele VI—X e.n. Dar este firesc ca această problemă să se prezinte istoric şi arheologic sub alte aspecte în regiunile de dincoace de munţi. Urmărirea procesului de pătrundere şi desvoltare a triburilor *slave* pe teritoriul patriei noastre nu se poate face decât ţinând seama de realitatea concretă istorică şi arheologică din fiecare regiune în parte.

Pentru Sărata-Monteoru şi pentru secolul al VII-lea e.n., ritul de înmormântare întâlnit — morminte de incineraţie în groapă şi în urnă — constitue un indiciu puternic în sprijinul *slavismului* grupului dela Monteoru. Elementele de cultură materială descoperite nu se opun în mod categoric acestei interpretări. Aceasta, desigur, până când vom avea noţiuni mai precise asupra chipului în care populaţia băştinaşă se manifesta în această vreme.

Credem că situaţia descoperită şi sugestiile de ordin arheologic şi istoric pe care ea le mijloceşte, reprezintă motive destul de puternice pentru o preocupare mai stăruitoare cu acest nou grup de antichităţi prefeudale identificat pe teritoriul patriei noastre.

I. Nestor — responsabil, A. Alexandrescu, E. Petrescu, V. Zirra; studenţi: *E. Băluţă, N. Constantinescu, A. Cristescu, I. Lungeanu, D. Petrescu.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СЭРАТА МОНТЕОРУ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки «Четэцуя» в Сэрата Монтеору были возобновлены между 14 июня и 20 сентября 1952 г.

Раскопки производились в следующих центрах: а) в западной и северозападной области Четэцуи; б) в северной части Четэцуи в могильнике № 4; в) в северо-восточном углу Четэцуи; г) в Пояна Скорушулуй; д) на так называемой «шейке», являющейся связью между Четэцуей и Пояна Скорушулуй.

Самое раннее поселение относится к неолитической эпохе Кукутени В, за которым следует поселение эпохи бронзы. После эпохи бронзы следует период спорадических поселений дакийской эпохи (второй эпохи железа).

а) В западной части Четэцуи была обнаружена широкая земляная терраса, которая служила в период бронзы местом культа. Была найдена «инсталляция» религиозного характера, состоящая из больших сосудов для жертвоприношения, чаш, костей, обожженного дерева и обожженного зерна. Терраса была завалена остатками развалин «башни», расположенной в северо-западной части поселения, представляющей первую фазу постройки познейшего периода бронзы в Сэрата Монтеору, называемую Монтеору II.

В северо-западном углу Четэцуи были вскрыты остатки жилища начала периода эпохи бронзы в Сэрата Монтеору, в котором было найдено значительное количество обугленной пшеницы.

б) В могильнике No 4, с вырытыми в небольших террасах склона Четэцуи могилами, было обнаружено 70 погребений. Отмечается большое количество детских костяков и двойные могилы (мать с ребенком). Около ритуальных чаш были найдены бронзовые и костяные украшения, фаянсовые и янтарные бусы. Могильник принадлежит концу первого периода и началу второго периода эпохи бронзы в Сэрата Монтеору.

Остатки неолитического обитания Кукутень В были обнаружены в северо-западной части Четэцуи. Расписная керамика принадлежит большей частью стилю «Зета». В одной из ям этого периода была найдена лошадиная челюсть.

в) В северо-восточной части Четэцуи были найдены остатки более позднего поселения эпохи бронзы (Монтеору II) и ямы эпохи бронзы и эпохи Латен.

г) В Пояна Скорушулуй раскопками установлено существование в эпоху бронзы некоторых явлений климатического и геологического характера, которые уничтожили большую часть поселений, закапывая их иногда на очень большую глубину, и иногда заполняли открытые в то время овраги материалом, нанесенным из поселений. В той же области были обнаружены руины большой погребальной постройки, сооруженной из речных камней, земли и обмазки из соломы и глины. Сооружение относится к начальной фазе эпохи бронзы в Сэрата Монтеору.

д) В восточной части Четэцуи, на мосту, связывающем ее с остальной частью области, находился в эпоху бронзы ров, пересекавший этот переход и охранявший таким образом поселение. Был произведен новый разрез, выявивший существование естественного порога, образованного в земле во время копания оборонительного рва.

В этой области, как и в Пояна Скорушлуй, имеется могильник трупосожжения дофеодальной эпохи — VII века н.э. Было обнаружено 21 погребение, 3 из которых являются погребениями в урнах, а остальные непосредственно в ямах. Была найдена керамика и железные и бронзовые объекты.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План раскопок на «Четэцуе».
Рис. 2. — Терраса. Ритуальный комплекс.
Рис. 3. — Ритуальный сосуд с западной террасы.
Рис. 4. — Ритуальный сосуд с западной террасы.
Рис. 5. — Сосуд, найденный в завале на западной террасе.
Рис. 6. — Сосуды из жилища, в котором была найдена пшеница; северо-западный сектор Четэцуи.
Рис. 7. — Общий вид и двойное погребение в могильнике No 4.
Рис. 8. — Чаша с ушком и бронзовое кольцо на пальце скелета из могильника No 4.
Рис. 9. — Украшения из бронзы и клыков дикого кабана из могильника No 4.
Рис. 10. — Вид раскопок в Пояна Скорушулуй.
Рис. 11. — Миниатюрный сосуд из Пояна Скорушулуй.
Рис. 12. — Костяной кинжал. Пояна Скорушулуй.
Рис. 13. — Остатки погребальных сооружений в Пояна Скорушулуй.
Рис. 14. — Черепок чаши с ушком типа Кукутен В. «Четэцуя».
Рис. 15. — Глиняный сосуд и бронзовые, железные и стеклянные объекты. Дофеодальный могильник в Коле.
Рис. 16. — Глиняный стаканчик формы трилистника. Дофеодальный могильник в Коле.
Рис. 17. — Бронзовая пряжка. Дофеодальный могильник.

LE CHANTIER DE SĂRATA-MONTEORU

(RÉSUMÉ)

Entre le 14 juin et le 20 Septembre 1952, on a repris les fouilles archéologiques sur la « Cetăţuia » (la citadelle) de Sărata-Monteoru.

On a pratiqué des fouilles aux points suivants:

a) dans la région ouest et nord-ouest de la « Cetăţuia »;

b) sur le côté nord de la « Cetăţuia », dans la nécropole n° 4;

c) dans l'angle nord-ouest de la « Cetăţuia »;

d) à Poiana Scoruşului;

e) au point nommé « Col », pont de liaison entre la Cetăţuia et Poiana Scoruşului.

L'habitation la plus ancienne appartient à l'époque néolithique, Cucuteni B, suivie de l'établissement de l'âge du bronze. Après ce dernier, suit une période d'habitations sporadiques de l'époque dace (second âge du fer).

a) Sur le côté ouest de la «Cetăţuia», on a constaté une large terrasse, laquelle servit, à l'âge du bronze, de lieu destiné au culte. On y a trouvé une « installation » de caractère réligieux, composée de grands vases d'offrande, de tasses, d'os, de bois et de graines calcinés. La terrasse avait été comblée par les décombres d'une « tour » sise dans la partie SO de l'établissement, tour représentant la première phase de construction de la dernière période de l'âge du bronze de Sărata-Monteoru, dénommée Monteoru II.

A l'angle NO de la «Cetăţuia», on a mis à jour les restes d'une habitation de la phase de début de l'âge de bronze de Sărata-Monteoru, dans laquelle on a également trouvé une importante quantité de blé carbonisé.

b) Dans la nécropole n° 4, à tombes creusées dans les petites terrasses des flancs de la «Cetăţuia», on a mis à jour 70 sépultures. On y remarque un grand nombre de squelettes d'enfants, ainsi que des tombeaux doubles (mère et enfant). Auprès des tasses rituelles, on a trouvé des parures en bronze, en os, des perles de faïence et d'ambre. La nécropole appartient à la fin de la première période de l'âge du bronze de Sărata-Monteoru.

Dans la partie NO de la Cetăţuia, on a découvert des vestiges de l'habitation néolithique Cucuteni B. La céramique peinte appartient, dans sa majeure partie, au style « zêta ». Dans une fosse datant de cette période, on a trouvé une mâchoire de cheval.

c) Dans la partie NO de la «Cetăţuia», on a pu saisir des vestiges de la dernière habitation de l'âge du bronze (Monteoru II) et des fosses datant de cette époque et de l'époque Latène.

d) A Poiana Scoruşului, les travaux ont permis de constater l'existence, à l'âge du bronze, de certains phénomènes d'ordre climatique et géologique, qui ont détruit une grande partie des établissements, les enterrant parfois à de grandes profondeurs, ou bien comblant des ravins par des matériaux charriés des établissements. Dans la même région, on a mis à jour les ruines d'une grande construction funéraire en galets, terre et bousillage. La construction appartient au début de l'âge du bronze de Sărata-Monteoru.

e) Dans la partie E de la «Cetăţuia», en travers du pont qui la rattache au reste de la région, il existait, à l'âge du bronze, un fossé qui interrompait ce passage et défendait l'établissement. On y a effectué une nouvelle section qui a révélé l'existence d'un barrage naturel, formé par la réserve de terre obtenue lorsqu'on a creusé le fossé de défense.

Dans cette région, ainsi qu' à Poiana Scoruşului, on trouve une nécropole à incinération, datant de l'époque préféodale (VIIe siècle de notre ère). On a ouvert 21 sépultures parmi lesquelles trois contenaient des urnes, les autres des tombes à fosses. On y a trouvé de la céramique et des objets en bronze et en fer.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan des fouilles sur la « Cetăţuia » (la citadelle).
Fig. 2. — La terrasse O. Le complexe rituel.
Fig. 3. — Vase rituel de la terrasse O.
Fig. 4. — Vase rituel de la terrasse O.
Fig. 5. — Vase découvert dans la terre de remplissage de la terrasse O.
Fig. 6. — Vases provenant de la demeure contenant du blé, secteur NO de la « Cetăţuia ».
Fig. 7. — Vue d'ensemble et sépulture double du cimetière no 4.
Fig. 8. — Tasse à anse unique et anneau de bronze trouvé sur le doigt d'un squelette, cimetière no 4.
Fig. 9. — Parures exécutées en bronze et en défense de sanglier, trouvées dans le cimetière no 4.
Fig. 10. — Vue d'ensemble des fouilles de Poiana Scoruşului.
Fig. 11. — Vase en miniature, de Poiana Scoruşului.
Fig. 12. — Poignard en os. Poiana Scoruşului.
Fig. 13. — Les restes de la construction funéraire de Poiana Scoruşului.
Fig. 14. — Fragment de tasse à anse unique de type Cucuteni B. « Cetăţuia ».
Fig. 15. — Vase en terre glaise et objets en bronze, fer et verre. Cimetière préféodal, sur le « Col ».
Fig. 16. — Gobelet tréflé en terre glaise. Cimetière préféodal, sur le « Col ».
Fig. 17. — Boucle en bronze. Cimetière préféodal.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL HISTRIA

Campania de cercetări arheologice dela Histria din vara anului 1952 a depăşit, atât în ceea ce priveşte numărul problemelor, cât şi în ceea ce priveşte teritoriul pe care ea s'a desfăşurat, toate campaniile anterioare. Inţelegerea deosebită pe care conducerea săpăturilor arheologice şi Academia R.P.R. au arătat-o problemelor istorice legate de această cercetare au îngăduit, pentru prima oară, o extindere neobişnuită a zonei cercetate, prin includerea, în planul nostru de lucru, a unor noi obiective arheologice, situate în teritoriul « rural » al cetăţii Histria şi a putea astfel constata, în mediul indigen însuşi, felul în care s'a desfăşurat contactul dintre aşezarea sclavagistă de pe ţărmurile lacului Sinoe şi populaţia băştinaşă din Dobrogea. In felul acesta, problema principală care stă la baza cercetărilor dela Histria: « desvoltarea aşezărilor sclavagiste de pe ţărmul pontic şi rolul populaţiei băştinaşe » şi-a căpătat noi şi importante puncte de sprijin pentru o cât mai sigură rezolvare.

Planul de lucru pentru campania anului 1952, propus de colectivul de cercetări dela Histria şi aprobat de conducerea săpăturilor, cuprinde astfel două părţi bine distincte: *a)* cercetarea obiectivelor arheologice pe teritoriul propriu zis al cetăţii, şi *b)* cercetarea obiectivelor arheologice din regiunea vecină cu cetatea, regiune care a constituit, într'o anumită perioadă a istoriei sale, teritoriul « rural » al Histriei. Obiectivele propuse în planul nostru de lucru au fost următoarele:

I. *Cetatea Histria* (a se vedea fig. 1)

Continuarea cercetării zidului din valul III (datând din epoca anterioară cotropirii romane şi distrus, poate, de atacul lui Burebista);

Continuarea cercetărilor la V de templul grec, pentru a cunoaşte complexul de edificii din epoca preromană şi romană, ale cărui proporţii par a dovedi prezenţa unui important sector din viaţa oraşului Histria;

Continuarea, până la terminare, a desvelirii locuinţei de mari proporţii datând din epoca descompunerii sclavagismului roman şi cercetarea sectorului adiacent, cuprinzând locuinţe şi străzi din aceeaşi epocă, până la ţărmul lacului Sinoe;

Continuarea, pe scară mai amplă, a cercetărilor din sectorul X (situat la cca 600 m NV de cetate), în care au apărut în cursul săpăturilor din anul

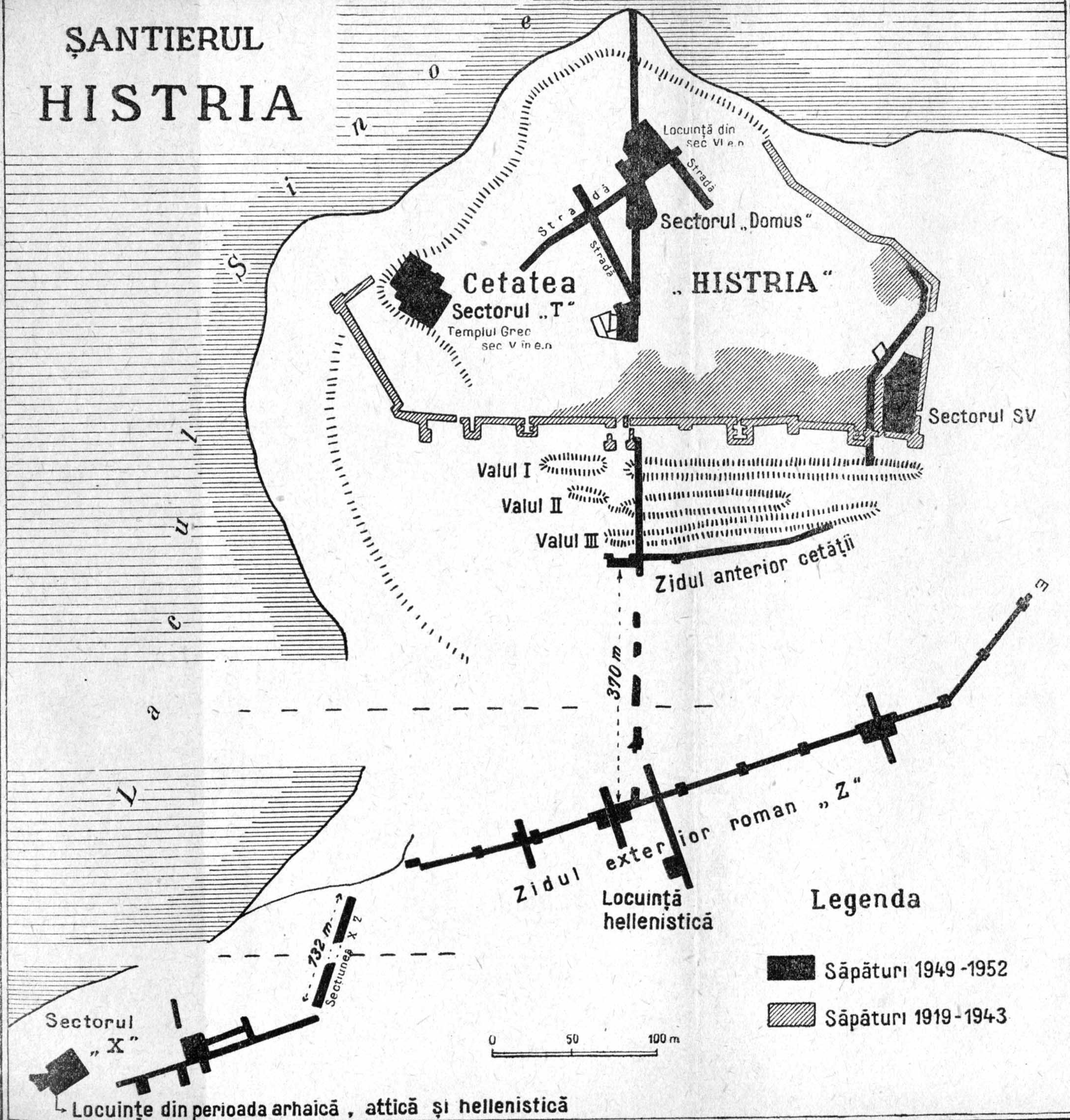

Fig. 1. — Planul săpăturilor din interiorul Cetăţii.

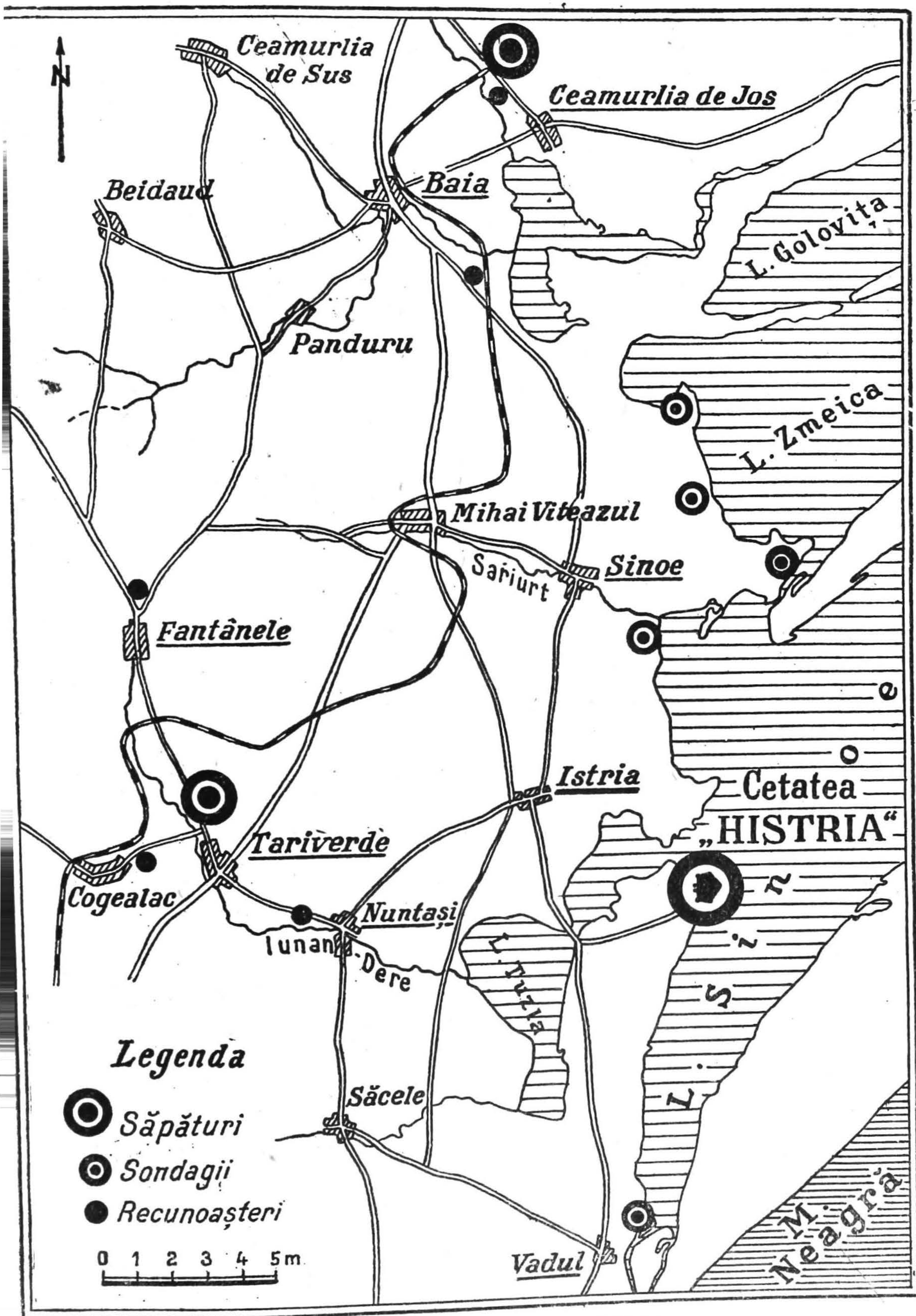

Fig. 2. — Harta aşezărilor din teritoriul histrian.

trecut deosebit de importante urme din cea mai veche perioadă a Histriei (epoca arhaică şi clasică greacă — sec. VI-V în. e.n.).

In felul acesta, pe baza sondajelor şi secţiunilor executate în anii trecuţi, cercetarea noastră trebuia să îmbrăţişeze patru din cele mai importante sectoare ale Histriei, şi anume, pentru fiecare din epocile însemnate ale istoriei oraşului (epoca arhaică, helenistică, romană şi bizantină), câte unul.

II. *Teritoriul ce înconjoară cetatea Histria* (a se vedea fig. 2)

Cercetarea, prin sondaje, a aşezării dela Vadul;

Continuarea secţiunii începute în cursul campaniei trecute la Tariverdi (aşezare indigenă, documentată arheologic prin prezenţa a numeroase fragmente de ceramică indigenă şi greacă din epoca helenistică);

Cercetarea aşezării indigene dela Baia (Hamangia), documentată arheologic prin prezenţa unor monumente din epoca de bronz;

Cercetarea aşezării indigene dela Sinoe (documentată arheologic prin monumente epigrafice din epoca sclavagismului roman).

Fiecare din aceste sectoare a cuprins un centru de cercetare intensivă şi o zonă de cercetări şi recunoaşteri pe teren în vederea detectării unor noi aşezări indigene din epoca orânduirii primitive şi a orânduirii sclavagiste atât în vederea întocmirii hărţii arheologice a teritoriului rural al Histriei, cât şi mai ales în vederea studierii raporturilor reciproce dintre populaţia indigenă şi aşezarea sclavagistă dela Histria.

Realizarea, pe teren, a acestui plan de lucru a suferit unele întârzieri, provenind, în parte, din condiţii obiective — lipsa mâinii de lucru într'o anumită parte a campaniei — cât mai ales din deficienţele de organizare pe care le-a dovedit colectivul de conducere al şantierului. Astfel se explică faptul că, în prima parte a campaniei, în chip greşit, accentul a căzut în special pe cercetarea obiectivelor din teritoriul rural, in dauna cercetărilor obiectivelor din cetatea propriu zisă. Ajutorul tovărăşesc care ne-a fost dat de către conducerea săpăturilor arheologice ne-a îngăduit să restabilim, în timp util, echilibrul necesar al lucrărilor, punându-se accentul asupra acelor obiective care rămăseseră, din vina noastră, în urmă. In partea a doua a campaniei, planul de lucru a fost realizat şi chiar depăşit prin executarea a două noi secţiuni (secţiunea X-Z, in afara zidurilor cetăţii, secţiunea dintre casa romană târzie şi terme, în centrul cetăţii).

Prezentăm, în paginile care urmează, rezultatele acestor cercetări, în ordinea indicată în planul nostru de lucru şi anume: în prima parte, obiectivele arheologice cercetate pe teritoriul cetăţii; în a doua parte, obiectivele arheologice cercetate în zona din jurul cetăţii.

I. CETATEA HISTRIA

1. INCINTA DIN SECTORUL DE SV AL CETĂŢII

In anul 1950, în săpăturile făcute în spatele termelor, a ieşit la iveală un zid gros de 2,60 m, înalt cât se păstrează, de circa 1 m şi cu parament din blocuri paralelipipedice. Deasupra lui este aşezat peretele din spre S al camerei cu absidă a termelor. Zidul are direcţie EV. Cu capul de V intră

în zidul incintei mari, având faţa exterioară chiar pe linia de joncţiune a curtinei k cu turnul I. Continuându-se săpăturile în sectorul economic spre E, zidul a fost regăsit sub stratul III de dărâmături, pe strada care limitează acest sector, spre N. In acest loc însă, are direcţia schimbată, spre SE. Prelungindu-se aceste două direcţii, în punctul lor de intersecţie s'a făcut un sondaj şi s'a găsit colţul pe care-l face zidul, venind din spre V, luând direcţia SE. Deci, încă de atunci, era clar că avem de a face cu o altă incintă a oraşului, anterioară incintei mari care datează din secolul al IV-lea e.n.

In anul 1952, s'a reluat urmărirea acestei noi incinte, pentru a putea fi lămurită mai de aproape. In acest scop, observându-se că în săpăturile anterioare anului 1949, în colţul de SE al cetăţii ieşise la iveală un zid gros de 2,60 m care însoţeşte pe dinăuntru, la o distanţă de cca 0,40 m, incinta nouă, şi, pe bună dreptate, socotindu-se că el face parte din incinta mai veche, s'a început urmărirea lui din punctul, până la care era vizibil, spre V.

Atât cât a fost scos la iveală în săpăturile vechi, zidul nostru se prezintă astfel: în dreptul basilicii creştine din această parte, el este cuprins în incinta nouă. De aici, în spre V merge alături de această incintă, pe direcţia EV, la cca 0,30 m departe de ea, în interior. După cca 11 m face colţ şi se îndreaptă puţin spre NV, fiind încă vizibil pe o distanţă de 6,70 m, de unde dispare. Inălţimea lui până aici ajunge până sub primul strat de sus. Paramentul exterior este format din blocuri paralelipipedice, dintr'un calcar gălbui, destul de tare, aşezat în rânduri orizontale de înălţimi variate, ba înălţimea variază chiar în acelaşi rând. Paramentul interior e construit din piatră mai mică, nefasonată de calcar sau şist verde. In emplecton, *caementa* sunt din piatră calcaroasă sau şist verde, iar mortarul e făcut din var şi nisip marin, bine curăţat.

Dela 6,70 m dela colţ a început săpătura noastră, pentru urmărirea zidului mai departe, limitată numai la spaţiul dintre el şi incinta nouă, adică, în acest punct, cca 0,94 m lărgime, ceea ce înseamnă că încet, încet, zidul se depărtează de incinta nouă. Ca să fie regăsit a trebuit să se sape până la 2 m adâncime, şi în unele locuri, chiar până la 2,50 m. După încă cca 9,80 m zidul, depărtat de incinta nouă cu cca 1,80 m, face din nou colţ, depărtându-se mai mult spre NV şi, după încă cca 3 m de degajare, s'a constatat că este exact în linie cu traseul lui stabilit în săpăturile din anul 1950, pe strada care limitează sectorul economic spre N şi care, făcând colţ în dreptul primei camere cu hypocaust a termelor, se uneşte cu bucata descoperită sub terme.

Din punct de vedere stratigrafic situaţia este la fel cu cea constatată în « sectorul economic ». Zidul incintei noi prezintă aceeaşi prispă la bază, care a rămas în interior prin deplasarea înafară la refacerea lui. Pe faţa lui interioară, astfel refăcută, se reazimă capetele a trei ziduri de locuinţe construite din piatră cu pământ. Unul este chiar în punctul de unde a început săpătura, al doilea la 5,75 m mai departe, iar al treilea la 2,72 m dela aceasta din urmă. Acestor ziduri le corespunde un singur strat de dărâmături, gros de 1,10 m, format din pământ negru, piatră, fragmente de cărămizi, fragmente ceramice etc, din care, partea inferioară pe cca 0,40 m este învârstată cu fâşii de lut galben — desigur podeaua locuinţei nivelată şi lipită cu astfel de lut la diferite intervale de timp. Acest strat este aşezat direct pe moloz de var şi nisip; deci, stratul corespunzător primei faze a incintei noi, înainte de a fi fost refăcută, lipseşte. Probabil că atunci când s'a refăcut această incintă dărâmată, s'a curăţat terenul pentru reconstruire şi, cu această ocazie, s'a distrus şi stratul respectiv. După terminarea reconstrucţiei zidu-

lui, s'a umplut groapa rămasă pe lângă el, în interior, cu molozul din care s'a ales materialul bun de construcţie. In acest moloz s'au găsit două monete din secolul al IV-lea — una se citeşte clar şi e dela Maximian. Stratul care se păstrează aparţine deci fazei a doua, a incintei refăcute, şi el este al doilea de sus în jos, pentrucă primul a fost ridicat în săpăturile vechi.

Săpătura s'a oprit la 3 m dela colţul zidului vechi, pentrucă în acest punct este singurul loc pe unde pot fi transportate cu vagonetele, afară din cetate, dărâmăturile scoase din săpături. S'a reluat urmărirea zidului pe strada care limitează sectorul economic spre N, din punctul unde fusese întreruptă în anul 1950, şi s'a urmărit pe o distanţă de 19 m, lăsându-se nesăpat numai drumul vagonetelor. Zidul se păstrează foarte puţin, în unele locuri două rânduri de blocuri, în altele numai unul. El este exact în aceeaşi direcţie cu bucata de 3 m dela colţ, degajată de cealaltă parte a drumului.

Pentru urmărirea, şi aici, a raportului de timp dintre cele două incinte, s'a săpat întreaga suprafaţă cuprinsă între ele, care are o lungime de cca 14 m. Pe stradă, se constată aceleaşi trei straturi de dărâmături din ultima vreme a cetăţii, aşezate deasupra stratului de dărîmături ale zidului incintei. La S de stradă, în spre incintă, s'a descoperit o clădire de formă trapezoidală cu latura de V de 14,30 m, cea de E de 8,70 m, cea de S de 9,50 m iar cea de N de 10.20 m. Este împărţită în patru încăperi prin două ziduri care se întretaie. Această construcţie aparţine stratului II. Pe sub ea se găsesc resturi din zidurile mai vechi aparţinând stratului III. Chiar la baza peretelui de E se păstrează unul care se reazămă cu capul de acest rest rămas în interior după refacerea incintei noi. Deasupra ei e stratul I, din care un fragment de zid se păstrează rezemat cu capul de peretele de V, iar altul — tot temelie — în stradă pe lângă peretele de N. E probabil că zidurile acestui strat s'au distrus cu ocazia construirii unui bordei cam la mijlocul încăperii, din spre stradă, a clădirii. Acest bordei pătrunde şi prin stratul II şi în el s'a găsit o monetă dela Focas. A doua monetă s'a găsit mai la S, aproape la suprafaţă, împreună cu o amforă de o formă nouă. Anume e lunguiaţă, iar pansa e strânsă la mijloc pentru ca din nou să se umfle spre vârf. Acum doi ani s'a mai găsit un fragment de astfel de amforă, tot în stratul II.

Aşa dar, incinta veche, urmând marginea stâncii, închide oraşul pe marginea lui de S. In dreptul basilicii creştine, este cuprinsă în incinta nouă. Probabil însă că ea continua şi pe marginea oraşului din spre lacul actual. Din punct de vedere stratigrafic, această incintă este imediat sub stratul III, deci este imediat anterioară primei faze de construcţie a incintei noi, căreia îi aparţine stratul III. După monetele găsite în acest strat, el aparţine secolului al IV-lea ceea ce înseamnă că incinta veche a fost distrusă în această vreme.

Stabilit acest traseu, ne rămânea să stabilim dacă fragmentul din această incintă, găsit sub zidul de S al termelor, face colţ sub incinta nouă şi se îndreaptă spre N pe sub ea, sau iese înafară spre V pe sub această incintă şi p sub latura de S a turnului I. Observându-se însă că în dreptul acestui fragment este linia de joncţiune între curtina k şi turnul I şi această curtină, pe o înălţime de cca 2 m, n'are legătură constructivă cu turnul, ci numai în partea de sus această legătură există în emplecton, s'a explicat acest fapt prin încorporarea incintei vechi în zidul incintei noi şi, păstrându-i-se paramentul până la cca 2 m înălţime, nu s'a mai putut face legătura constructivă cu curtina k. Aceasta însă înseamnă că zidul vechi ieşea înafară spre V. Intr'adevăr, făcându-se un sondaj în capul laturii de S a turnului I, a fost găsit la

cca 1 m dela baza turnului. Este deci numai o parte din temelie, a cărei grosime se ridică la 3,20 m. Latura de S a turnului este aşezată pieziş pe acest zid. La capăt, aceasta din urmă iese înafară cu cca 0,80 m. Urmărit mai departe spre V, zidul a fost găsit pe o distanţă de 24,32 m dela curtina k. In acest punct, săpătura a încetat, rămânând ca zidul să fie urmărit mai departe în campania viitoare.

2. EDIFICIILE DIN SECTORUL TEMPLULUI GREC

(a se vedea fig. 3, 4, 5 şi 6)

In sectorul T al cetăţii, unde cercetările din anii 1950—1951 au scos la iveală un templu datând din secolul al V-lea în. e.n., împreună cu o parte din clădirile ridicate pe ruinele lui de-a-lungul veacurilor, activitatea campaniei din anul 1952 a urmărit lărgirea ariei explorate, propunându-şi înainte de toate, desvelirea marei clădiri « cu coloane » din epoca romană, în parte ascunsă în malul vestic al săpăturii anterioare. Incepute la 7 Iulie şi continuate fără întrerupere până la 1 Septembrie, lucrările au atins pe de-a'ntregul acest obiectiv, ducând la degajarea completă a edificiului pomenit şi, totodată, la descoperirea unei serii de resturi monumentale, a căror descriere se dă mai departe.

In ansamblu, suprafaţa cercetată e de cca 360 m² (cca 30 m lungime pe 12 m lărgime), înglobând pe lângă două noi încăperi ale « clădirii cu coloane », o stradă, în parte, pietruită, mărginind clădirea spre V, apoi de cealaltă parte a străzii, un edificiu de mari proporţii a cărui destinaţie n'a fost stabilită şi a cărui desgropare va trebui continuată în campania din anul 1953.

In cele două încăperi ale clădirii « cu coloane », una notată în plan cu indicativul o, e de formă trapezoidală având latura mare de 8 m, latura mică de 7 m, iar celelalte două laturi de 7,50 m; a doua marcată în plan cu indicativul ω, e de formă quasi-dreptunghiulară, având laturile lungi de 9,50 şi 9,40 m, iar laturile scurte de 7,70 şi 8 m. Incăperile comunicau între ele printr'o uşă largă de 1,60 m, fiecare comunicând în plus şi cu exteriorul: o printr'o uşă practicată în peretele de N, ω printr'o uşă practicată în peretele de S. O uşă tăiată în peretele de E al camerei ω, lega pe de altă parte această încăpere cu partea clădirii desgropată în campania trecută.

Sub raportul tehnicii constructive, jumătatea acum scoasă la iveală, a edificiului nu se deosebeşte de jumătatea descoperită în campaniile precedente: zidurile — din piatră legată cu mortar de var — prezintă aceeaşi îngrijită dispoziţie a blocurilor de mărimi inegale şi cu o grosime uniformă de 75 cm. Singura excepţie, sub acest raport, o constitue peretele vestic al încăperii ω, peste ale cărui temelii de piatră par să se fi ridicat mai multe şiruri de cărămizi, fie că întreaga parte superioară a zidului va fi fost aici de cărămidă, mai probabil că în structura acestuia piatra va fi alternat cu cărămida, aşa cum se observă la edificii situate în alte cartiere ale cetăţii, posterioare catastrofei gotice din secolul al III-lea e.n.

Tot ca o excepţie, din acest punct de vedere, trebue considerat şi zidul de S al încăperii ω, singur în toată clădirea, lucrat din piatră şi pământ, singur lipsit de legătură cu zidurile de V şi de E, pe care se reazămă fără să le unească. Oricum s'ar explica faptul, este evident că ne găsim înaintea unei modificări a planului iniţial, care a trebuit să comporte şi pe această latură un zid de piatră şi mortar, mai îngrijit lucrat şi mai solid decât peretele de care vorbim. Un răspuns la această întrebare nu vom avea decât numai

atunci când spaţiul situat în continuarea încăperii ω spre S va fi fost cercetat la o adâncime mai mare decât aceea la care s'a oprit săpătura actuală şi când, pe baza constatărilor făcute, vom putea spune cu precizie dacă zidurile de S şi de V se opreau la intersecţia cu actualul perete de S, sau continuau în aceeaşi direcţie până la un punct ce urmează a fi stabilit.

Ceea ce e sigur de pe acum, e că, în forma în care ni se înfăţişează, zidul de S a suferit modificări în raport cu vicisitudinile încăperii ω, care, atât cât putem judeca, a cunoscut cel puţin două destinaţii, oglindind două faze deosebite de viaţă. Intr'un prim moment, corespunzând vremii când clădirea a fost ridicată, încăperea ω (ca şi încăperea o probabil, în care urmele acestei

Fig. 3. — Sectorul templului grec. Stradă din sec. VI e.n.

vârste sunt mai puţin bine păstrate) servea, după toate aparenţele, ca o cameră de aparat, podită cu lespezi de piatră şi împodobită cu coloane, a căror funcţiune principală trebuia să fi fost de a reduce deschiderea peste care se întindea acoperişul. Două baze de coloane au fost găsite *in situ* şi, în imediata lor vecinătate, părţi importante din fusurile prăbuşite, fără a mai vorbi de podeaua de piatră, care, chiar în actuala stare de conservare, acopere cea mai mare parte a încăperii. Pragul uşii dintre ω şi partea clădirii, descoperită în campania trecută, se găseşte la nivelul podelii, şi la acelaşi nivel se situa — trebue să credem — pragul uşii practicate în peretele de S, ale cărei urme sunt încă vizibile, dar care a fost mai târziu înălţat pentru a corespunde unui al doilea nivel de vieţuire, atestat în încăpere de fundurile a două chiupuri de mari proporţii, aşezate pe un strat de pământ gros de aproape 50 cm. Intre un nivel şi celălalt, a trebuit să treacă o vreme destul de lungă, dacă ţinem seama că motive expuse cu alt prilej ne îndreptăţesc să datăm clădirea «cu coloane» din secolul al IV-lea e.n. şi că, de altă parte transformarea în depozit a sălilor construite pentru un alt scop trebue să se situeze

în secolul al VI-lea, spre care se îndreaptă şi ceramica şi monetele descoperite imediat sub stratul de humus vegetal.

Fig. 4. — Sectorul templului grec. Cameră din locuinţa datând din sec. VI e.n.

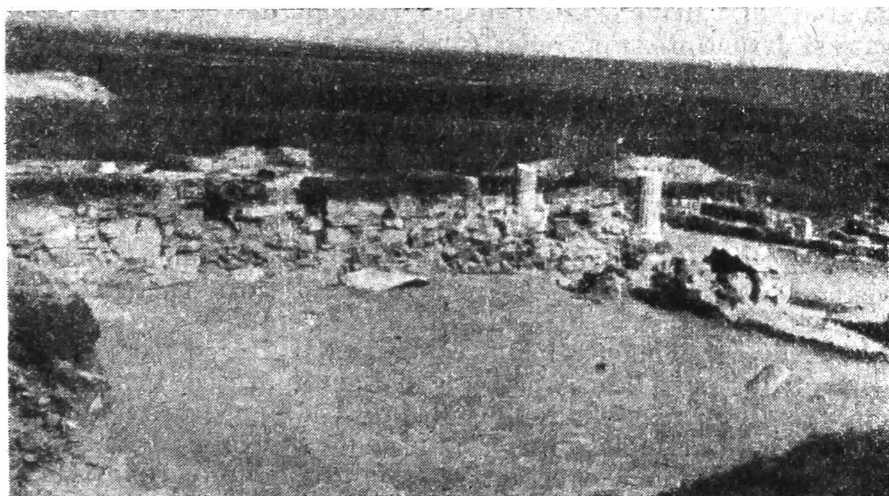

Fig. 5. — Sectorul templului grec. Cameră din locuinţa datând din sec. VI e.n.

Dacă însă clădirea « cu coloane » şi transformările suferite de ea se situează în ultimele veacuri de existenţă a cetăţii, alte vestigii descoperite în acelaşi perimetru la o mai mare adâncime datează din perioada intermediară între

distrugerea templului atribuit Afroditei şi secolul al IV-lea e.n. Starea de conservare a acestora fiind proastă, şi de altminteri, suprafaţa cercetată fiind restrânsă, unele din ele ne vor deveni mai cunoscute abia în urma cercetărilor viitoare. De pe acum se poate afirma totuşi că în încăperea o, de pildă, o podea din pietre neregulate, la nivelul celui mai adânc rând de blocuri din *krepidoma* templului, pare să fie contemporană cu acesta, şi că o clădire modestă, cu intrarea spre S, ocupa colţul de NV al edificiului « cu coloane » întinzându-se pe sub zidurile acestuia mai departe spre V. Ţinând seama de profunzimea la care se găsesc temeliile, nu e greşit poate să vedem în clădirea despre care vorbim o anexă a templului, oricum, o zidire pe care şi fragmentele de ceramică aflate în preajmă-i o datează într'o vreme anterioară celuilalt vestigiu important a cărui descoperire ţinem s'o semnalăm, situat în limita dintre încăperile o şi ω şi care aparţine epocii helenistice.

Fig. 6. — Sectorul templului grec. Cameră din locuinţa datând din sec. VI e.n.

E vorba de resturile unui monument impunător, lucrat din blocuri de calcar galben, ca şi templul peste ale cărui ruine se ridică. Ceea ce s'a descoperit din el — două şiruri de lespezi suprapuse, constituind un soi de podiu lung de cca 6 m, larg de 1 m şi înalt de 45 cm — nu ne-ar permite să bănuim despre ce-i vorba, dacă un fragment de cornişe lucrat din acelaşi material şi aflat în aceeaşi adâncime, în colţul de SV al încăperii — n'ar îndreptăţi presupunerea că ne găsim înaintea resturilor unui al doilea templu, altfel orientat decât templul descoperit în campaniile precedente şi datând dintr'o vreme când acesta încetase să existe[1]. Judecând după rezultatele până acum obţinute, starea de conservare a acestui al doilea sanctuar e mult mai puţin satisfăcătoare decât a primului; nu este exclus totuşi ca lărgirea spre V a ariei, până acum explorate, să scoată la iveală şi alte resturi, pe temeiul cărora să ajungem la concluzii mai puţin vagi în privinţa unei descoperiri a cărei însemnătate abia dacă mai trebue subliniată.

Tot în cuprinsul încăperii ω, trebue semnalate urmele a două faze constructive, posterioare templului abia pomenit şi anterioare clădirii «cu coloane» în limitele căreia au fost identificate. Reduse la crâmpeie de ziduri mizere, — unul din piatră şi pământ, al doilea din piatră legată cu var — importanţa lor se reduce la ilustrarea în acest sector a unei continuităţi de viaţă ce se întinde fără întrerupere pe mai mult de un mileniu. Aşa cum dela templul atribuit Afroditei se trece la templul divinităţii necunoscute care i-a luat locul, dela acest din urmă sanctuar se trece la clădirile profane de care vorbim, înainte de a ajunge la marea clădire « cu coloane», a cărei existenţă a cunoscut şi ea

[1] In această ordine de idei, credem că nu e inutil să precizăm că, la extremitatea din spre templul Afroditei a podiului menţionat, şirul superior de lespezi e retras cu cca 50 cm în raport cu şirul inferior, formând, s'ar zice, o treaptă. In al doilea rând, că *pe podiu chiar* s'au aflat resturile unei statui de marmoră — probabil a unui zeu, judecând după nuditatea trupului şi după proporţiile mai mari decât naturale ale fragmentelor.

vicisitudini diverse, culminând cu schimbarea destinaţiei iniţiale şi cu transformările legate de noua-i întrebuinţare.

Strada a cărei descoperire a fost menţionată înainte, se întinde de-alungul faţadei vestice a clădirii « cu coloane », având orientarea NE-SV, o lărgime de 2,10 m şi o lungime pe care abia cercetările viitoare ne vor permite s'o cunoaştem. Destul de drept trasată şi relativ bine pietruită (în părţile unde pavajul s'a păstrat), ea lega, după toate probabilităţile, actualul sector T cu zona centrală a oraşului, constituind un excelent punct de plecare pentru lucrările viitoarelor campanii.

3. CASA ROMANĂ TÂRZIE

(a se vedea fig. 7)

După cum se ştie, în sectorul central al cetăţii, folosindu-se indicaţiile date de secţiunea făcută în 1950, s'a descoperit în campania anului 1951, un mare edificiu, după plan şi inventar, de caracter privat; dirijat aproape NS, lung pe latura de V de 26,85 m, el apărea încă de atunci cu o lăţime (latura de S) aproape tot atât de mare — după presupunerile noastre, de cel puţin 20 m. Aceasta, ca să nu mai vorbim de dovada sigură (scara) a existenţei unui etaj, măcar în partea de E a clădirii. De proporţii corespunzătoare întregului ansamblu se dovediseră a fi şi camerele edificiului, cea de NV, de pildă, care era, la acea dată, şi cea mai mare, având nu mai puţin de 8,25×5,35 (5,75) m. Toate aceste camere, ne grăbim să reamintim, sunt grupate, după tradiţia tipic helenistică, împrejurul unei curţi interioare, cu coloane şi portice. In ceea ce priveşte tehnica constructivă, aşa cum am arătat în raportul preliminar al campaniei din anul 1951, ea este destul de îngrijită, chiar dacă, cu excepţia unor ziduri mai vechi, cu siguranţă refolosite care sunt legate cu mortar, elementul obişnuit de legătură al zidurilor îl formează pământul. In sfârşit, urmele de pavaj construit din lespezi mari şi regulate de calcar, măcar în unele din camere, ca şi tencuiala îngrijită a pereţilor constituiau încă o dovadă a caracterului monumental al edificiului, care presupune, din partea proprietarului său — cu siguranţă, cum spuneam în raportul amintit, unul din marii proprietari sclavagişti, cu întinse domenii în teritoriul rural al Histriei — o remarcabilă stare materială. Şi ca el, adăugam în raportul precedent, mai erau, de sigur, şi alţii, ale căror locuinţe somptuoase se îngrămădiseră, în această epocă, în această parte a oraşului, după cum arată indicaţiile din secţiune, mai ales în spre E de edificiul nostru. Aceasta dovedeşte că, chiar în secolul al VI-lea e.n. când poate fi datată, cu siguranţă, această clădire, sclavagismul greco-roman era, la Histria încă destul de puternic, evident până când, în preajma anului 580, el primeşte lovituri decisive din partea forţelor interne şi a triburilor în migraţie, mai ales ale Avarilor. In orice caz, este clar că sfârşitul acestei faze din istoria Histriei, deci şi a clădirii noastre, a fost violent, urmele arheologice nelăsând nicio îndoială în această privinţă. Cât despre faza următoare şi ultimă a cetăţii greceşti dela gurile Dunării, urmele în acest sector n'au putut duce la nicio concluzie valabilă.

Acestea erau rezultatele la care se ajunsese în urma săpăturilor din campania anului 1951.

Săpăturile din anul 1952, care îşi propuneau să degajeze complet edificiul în direcţia E şi NE rămasă nesăpată, n'au făcut decât să confirme con-

cluziile trase încă din campania precedentă, completându-le şi îmbogăţindu-le, aşa cum era de aşteptat, cu multe date noi.

Mai întâi, în ceea ce priveşte planul, săpăturile noi au confirmat, chiar mai mult decât ne aşteptam, ipoteza noastră de lucru, că edificiul se întindea, pe latura de S, pe cel puţin 20 m. In realitate, această latură s'a dovedit a fi de 25,30 m — dintre care cca 8 m degajaţi anul acesta — aproape egală deci cu latura de V, ceea ce dă colţului de SV al clădirii un aspect, nu numai impunător, dar şi foarte regulat.

Nu acelaşi lucru se poate spune însă despre colţul său de NE. Intr'adevăr, dela colţul de SE (sfârşitul laturii de S a edificiului) latura de E, mai precis

Fig. 7. — Casa romană târzie (sec. VI e.n.). Colţul de SE.

de E şi NE a clădirii are o linie mult mai puţin regulată. Astfel, după un zid dirijat aproape SN, deci aproape paralel cu zidul de V al edificiului, lung de 15,80 m şi străpuns, la 9,50 m dela colţul amintit, de o intrare cu prag, lată de 1,60 m, urmează un alt zid, oblic pe acesta, îndreptat SE-NV, lung de 8 m şi fără nicio intrare, pentru ca, în sfârşit, un al treilea zid, făcând colţ cu cel anterior, să se dirijeze EV, până la colţul de SE al camerei cu contraforţi (NV al clădirii), degajată anul trecut.

Dacă însă, aşa cum am spus, săpăturile din anul acesta n'au făcut decât să confirme, în general, presupunerile noastre în ceea ce priveşte planul, în alte privinţe ele au ridicat probleme noi, unele destul de dificile, care trebue măcar schiţate, dacă nu rezolvate în acest raport preliminar.

Prima constatare, care se impune aproape dela sine, este, referindu-ne deocamdată numai la edificiul propriu zis, că suprafaţa, relativ destul de mare, săpată în această parte, în campania din anul 1952 (cca 180 m^2) este ocupată numai de două încăperi: una la S (SE-ul edificiului), destul de neregulată, lungă, la S de 8,30 m; la N de 8,80 m; la E de 5,20 m, iar la V

de 6 m, având intrarea din camera dela E de ea; alta la N (NE-ul edificiului, cu mult mai mare dar şi mai neregulată, cu distanţele cele mai mari între laturi de 12, respectiv 11 m. Aceste dimensiuni, oricum excepţionale, pun însă, din plin, mai ales pentru încăperea dela N, problema dificultăţii acoperişului clădirii în această parte, cu atât mai mult cu cât zidurile exterioare sunt aici de o factură mult mai proastă şi deci mai puţin rezistente. Dela bun început, prin urmare, existenţa unui etaj, şi în această parte a clădirii, apare cu totul exclusă. Dar chiar şi numai pentru acoperişul parterului, trebue să presupunem, măcar pentru încăperea dela N, existenţa unor coloane sau stâlpi intermediari de susţinere, de piatră sau poate mai degrabă, numai unii de piatră, cei mai mulţi însă de cărămidă. O indicaţie, în această privinţă ar putea fi unele fragmente arhitectonice, în special fragmentul de fus de coloană, aşezat pe un postament, pus, la rândul său, direct pe pavajul de lespezi, cum şi cantităţile, relativ mari, de cărămidă, găsite tocmai în această parte. Ne grăbim însă să adaugăm că aceste coloane sau stâlpi, se poate să fi format, aşa cum am spus, elementele de susţinere intermediară a acoperişului, dar tot aşa de bine şi poate mai degrabă, ale unor portice, construite de-a-lungul zidurilor, în care caz, acest spaţiu ar fi fost ocupat nu de o cameră propriu zis, ci de o curte laterală, secundară. N'ar fi exclusă însă şi o a treia explicaţie, anume că toată această parte, inclusiv camera dela S, anexată mai târziu clădirii — factura zidurilor ar fi o indicaţie — era încă în curs de amenajare.

Intr'adevăr, aşa cum subliniam şi mai sus, factura zidurilor, mai ales a celor exterioare şi din această parte a clădirii, contrastează în mod izbitor cu zidurile din restul clădirii, degajate anul trecut. Astfel, ca să ne referim numai la zidul exterior de S, este evident că, deşi formal, el este o continuare a zidului din partea de V a edificiului; în realitate, factura lui este mult deosebită, după cum o dovedeşte mai întâi uşoara lui direcţie spre S, faţă de restul zidului, dar mai ales faptul că acest zid, ca dealtfel toate celelalte din această parte, cu excepţia poate a câte unei mici porţiuni la V, atât a zidului de care ne ocupăm cât şi a celui exterior de N, nu are nici cea mai mică urmă de mortar de legătură.

O altă problemă, destul de dificilă, a cărei rezolvare trebue căutată poate tot în ipoteza anexării ulterioare a acestei părţi, ridică şi factura cel puţin curioasă, a zidului de N al camerei de S (SE-ul întregului edificiu). El este constituit din două fragmente aproape egale îmbinate unul cu altul, dar nu cap la cap, fragmentul de E fiind deplasat, pe o distanţă de 5,23 m, cu 60 cm spre S (lungimea totală a zidului: 8,65 m). Aceasta ne-a şi făcut să credem, la început, că ar putea fi vorba aici de un zid despărţitor al camerei, cu direcţia NS. Sondajele făcute n'au confirmat însă această presupunere. In schimb, ele au dus la concluzia că ambele fragmente de zid au fost construite pe ziduri mai vechi, lucru constatat, de altfel, de noi, încă din anul trecut, şi în alte părţi ale casei. Este de remarcat însă, în cazul de faţă, că fragmentele de zid, de care vorbeam, se unesc la nivelul de viaţă al edificiului nostru, prin îmbinare, în timp ce bazele mai vechi sunt numai lipite unul de altul. Trebue să mai reţinem, de asemenea, că concluzii tot atât de interesante au dat aceste sondaje, ca şi altele făcute tot aici sau în alte părţi ale clădirii, şi în ceea ce priveşte nivelul anterior de viaţă, în sensul că, după materialul găsit, el nu pare a fi cu mult mai vechi decât nivelul de viaţă al clădirii noastre.

Care a putut fi destinaţia acestei încăperi, cu siguranţă de data aceasta o cameră de locuit, nu este poate prea greu de presupus, ţinând seama de aşezarea ei periferică, cum şi de sărăcia relativă a materialului descoperit. Ea va fi servit, aproape sigur, personalului de serviciu, fără îndoială în cea mai mare parte sclavi, indispensabil şi relativ numeros, aşa cum este de aşteptat într'un edificiu de asemenea proporţii.

Confirmări sau completări ale constatărilor noastre de anul trecut a adus şi degajarea vecinătăţilor din această parte a edificiului (E şi NE), lucrare executată în întregime, anul acesta. Astfel, ca să începem cu aceasta, strada dela S de clădire s'a arătat a continua până la colţul de SE al casei şi mai departe, pentru a se uni, aşa cum era de aşteptat, cu fragmentul de stradă bine pietruită, descoperit încă în secţiunea din 1950. Şi sunt indicaţii sigure că ea mai continuă încă spre E, poate până la lac.

Tot în această direcţie, săpăturile din anul acesta au mai dat la iveală, la o distanţă de 3,66 m de zidul de E al edificiului cunoscut — spaţiu ocupat de o stradă despărţitoare — colţul de SV al unui nou edificiu, al cărui zid de S, puţin mai spre N faţă de linia zidului corespunzător al edificiului nostru, se continuă, de asemenea, până în secţiune, dând, până acum, o lungime de 9,50 m pentrucă zidul se întinde, cu siguranţă şi peste secţiune. Perpendicular pe acest zid, deci cu direcţia SN, s'au descoperit alte două ziduri, unul degajat până acum pe o lungime de 14 m şi formând, cu zidul precedent, colţul de SV al noii clădiri, altul la 5 m (în interior) E de primul, degajat numai pe o lungime N de 2 m, adică numai cât ţine secţiunea. Mai adăugăm, în sfârşit, că la 5,50 m de colţul de SV, amintit mai sus, se mai profilează, în secţiune, un alt fragment de zid, paralel cu cel exterior de S (până acum degajat pe cca 1,20 m lungime). Avem deci, aşa cum presupuneam încă de anul trecut, în acest cartier şi pentru aceeaşi epocă, un al doilea edificiu, cu siguranţă tot privat şi tot de mari proporţii, chiar dacă nu sunt egale cu ale primei clădiri. Aceasta vine să confirme ipoteza noastră că ne aflăm, în această parte a cetăţii, în prezenţa unui cartier al clasei dominante, în secolul al VI-lea e.n.

O problemă extrem de dificilă — poate cea mai dificilă a săpăturilor noastre în acest sector şi care este departe de a-şi fi găsit până acum, o soluţie satisfăcătoare — este aceea pusă de complexul din colţul extern de NE al săpăturii, cuprins la V de zidul de E al camerei cu contraforţi al primului edificiu (degajat în întregime) şi de un fragment de zid, lipit de el spre N; la S şi SV, mai întâi (începând tot dela zidul camerei cu contraforţi) de un zid stricat, în secţiune, apoi de zidurile de N şi NE ale părţii din clădire descoperite în întregime anul acesta şi descrise mai sus; în sfârşit, la N şi NE de o linie convenţională. De remarcat în acest spaţiu, degajat, de asemenea, în întregime, anul acesta, mai întâi un zid, în continuare relativă cu zidul de N al camerei cu contraforţi, lipit şi nu îmbinat de zidul de E al acestei camere. Acest zid se întinde spre E pe o lungime (în exterior) de 8,30 m, după care face colţ cu un alt zid, perpendicular pe el şi dirijat NS, larg de 2,50 m. In sfârşit, ca să terminăm cu zidurile, la 4,50 m E de colţul făcut de zidul de E al camerei cu contraforţi şi de resturile zidului stricat în secţiune, un fragment de zid dirijat spre N, lipit de zidul corespunzător al edificiului. Cât priveşte lungimea acestui ultim zid, nu putem spune mai mult decât că, în starea lui actuală, adică fără o faţă netă spre N, era poate de cca 1,30 m. Inafară de zidurile amintite, mai trebue să menţionăm încă, neapărat: mai întâi o mare platformă, de-a-lungul laturii de S a primului zid, lată, în medie

spre S, de 2,30 m şi lungă spre E, de 9,50 m, cuprinzând deci şi depăşind zidul al doilea, până la linia convenţională amintită; apoi pavajul destul de bun, construit din lespezi mari de piatră, neregulate, descoperit, pe o distanţă de cca 4 m E, începând dela ultimul zid menţionat în această parte.

Ce rost va fi avut acest complex arheologic este greu de spus, deocamdată. Dar, ceea ce este şi mai greu, nici chiar problema dacă el a aparţinut sau nu edificiului nu poate fi rezolvată sigur, atâta timp cât existenţa sau neexistenţa unei uşi în zidul stricat din secţiune, nu poate fi dovedită. Se poate totuşi ca săpăturile viitoare să aducă o oarecare lumină, măcar în privinţa rolului său. In orice caz, până atunci, noi înclinăm să credem că acest complex n'a aparţinut clădirii, ci că, mai degrabă, el a avut un caracter public (portic sau altceva), legat poate de o piaţă, ce va fi existat în această parte a cartierului, din care face parte clădirea noastră.

In privinţa inventarului descoperit în această campanie, ca de altfel şi asupra concluziilor cu caracter istoric, nu avem de semnalat, într'un raport preliminar, nimic deosebit şi mai ales de natură a modifica esenţial cele spuse în raportul preliminar anterior, anume că edificiul, descoperit anul trecut şi degajat complet anul acesta, este un edificiu privat, care, după proporţiile lui şi după materialul arheologic descoperit, a aparţinut, în secolul al VI-lea e. n., unui mare propietar sclavagist şi care şi-a încetat existenţa, în mod violent, în preajma anului 580 e.n., în împrejurările amintite la începutul acestui raport. Impreună cu alte descoperiri, această locuinţă privată, ca şi altele ce sunt de aşteptat în acest sector, este menită a arunca o lumină vie asupra vieţii dela Histria cu puţin înainte de catastrofa sa finală, mai ales în ceea ce priveşte tot mai accentuatele diferenţieri şi contraziceri sociale, care au provocat în mare măsură, această catastrofă.

4. STRADA DINTRE CASA ROMANĂ TÂRZIE ŞI TERME

(a se vedea fig. 8)

Cu ocazia degajării locuinţei private din epoca târzie romană, s'a constatat că ea este limitată spre V de o stradă cu direcţia NS, săpată în 1951 pe toată lungimea ei, iar spre S, de o altă stradă care face unghi drept cu cea dintâi, deci este orientată EV. Hotărându-se degajarea şi a acesteia din urmă, s'au început săpăturile dela întretăierea ei cu cea dintâi, în spre V, şi s'a săpat pe o distanţă de 70 m. S'a ridicat, pe toată această întindere primul strat de dărâmături, iar mai jos, s'au făcut numai sondaje. In aceste sondaje s'a constatat că sub primul strat, există un al doilea, format tot din dărâmături, însă mărunte, materialul mai mare fiind ales pentru construcţie. Sub acest al doilea strat se găseşte pavajul străzii format din lespezi mari — 1,70 × 0,90 × 0,20 m — din acelaşi calcar care se desface în fâşii, ca şi la strada săpată în 1951, care trece pe lângă basilica creştină din faţa porţii principale, în spre E. Intocmai ca şi aceasta din urmă, strada noastră prezintă aceleaşi elemente constructive. Pe mijlocul ei se află canalul de scurgere construit din plăci de piatră ca şi ale pavajului, adânc de 0,45 m, larg la fund de 0,70 m, iar la gură de 0,60 m. Pe margini este limitată de un fel de *crepido*, lat de cca 0,30 m şi format tot din plăci de calcar aşezate însă pe cant şi înfipte adânc în pământ. Lărgimea străzii între cele două *crepidines* este de 3,60 m. In multe locuri se constată că lespezile pavajului sunt scoase cu câte un capăt sau o margine prin stratul al doilea în sus. Sunt poate consecinţele cutremurului care pare a fi constatat

în săpăturile din sectorul economic prin retezarea laturii de S a incintei mari la acelaşi nivel şi proiectarea zidului ei, risipindu-l în interior. Cum acest fapt, în sectorul economic, a fost datat la sfârşitul secolului al V-lea, însemnează că stratul de dărâmături mărunte de deasupra pavajului este rezultatul acestei dărâmări, deci el formează pavajul străzii din faza penultimă, secolul al VI-lea e. n.

In sondajele făcute — numai câteva şi acestea mai mult pentru urmărirea canalului — s'a constatat că acesta a suferit şi el o reparaţie. In locul plăcilor

Fig. 8. — Stradă romană din sec. VI e.n.

care-l limitau, s'a făcut zid din piatră măruntă. Probabil că şi pavajul a fost reparat, înlocuindu-se lespezile stricate numai pe deasupra canalului iar pe rest umplându-se golurile cu moloz de dărâmături. Pentru ultima fază a cetăţii, nu s'a prins în săpătură pavajul străzii respective. Se observă însă, ca şi la strada săpată în 1951, în câteva locuri, acele blocuri la rând pe marginea străzii, care au putut fi talpa unor ziduri de clădiri, şi, în acest caz, trebuiau să fie mai mult îngropate în pământ, deci trebuia să mai existe încă un strat de dărâmături între ultimul şi al doilea. Rămâne deci ca aceste locuri să fie urmărite şi precizate în săpăturile viitoare pe restul traseului străzii. In orice caz, strada e perfect identică cu cea săpată în 1951 cu aceeaşi orientare, care nu se potriveşte cu orientarea incintei celei mari construită în secolul al IV-lea. Este deci clar că şi această stradă este, la origine, anterioară secolului al IV-lea, adică aparţine refacerii cetăţii din secolul al III-lea, după distrugerea ei de către Goţi, în 248.

5. ZIDUL VECHI DE INCINTĂ DIN VALUL III

(a se vedea fig. 9 şi 10)

Descoperind cel mai vechi zid de incintă al Histriei în timpul lucrărilor din 1950, colectivul nostru a primit sarcina să continue săpăturile în campaniile următoare până la totala lui degajare.

Prin aceasta se urmărea, pe de o parte cunoaşterea întinderii oraşului fortificat în epoca preromană şi, pe de altă parte, înregistrarea, pentru prima dată la Histria, a unei stratificaţii, bazată de astă dată pe elemente de ordin material, pe care această lucrare de proporţii (în adâncime şi suprafaţă) le punea la îndemâna cercetătorilor.

Săpătura a continuat pe scară mare în campania din 1951 când zidul a fost descoperit pe o lungime de 80 m. S'a putut degaja toată grosimea lui de 4,50 m, un plus de săpătură de cca 1 m pe ambele laturi şi — de acolo unde a

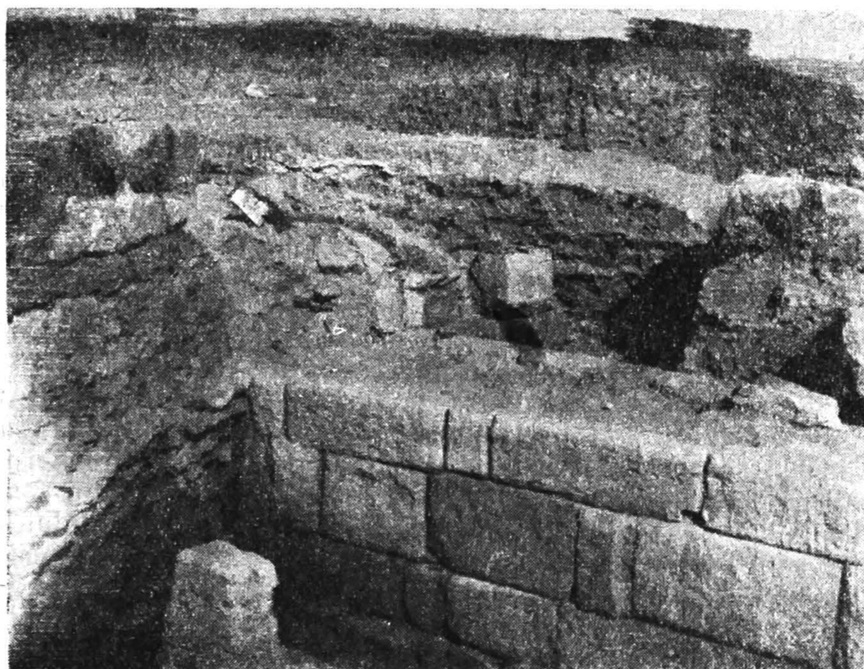

Fig. 9. — Sectorul incintei din valul III. Zidul din epoca helenistică.

fost nevoie — s'a săpat sub apă, obţinându-se peste tot elemente pentru fixarea traseului. Atunci când lipseau blocurile de suprafaţă s'a făcut şi înregistrarea blocurilor din prima talpă, aşezate pe nisipul de sub apă.

Lucrarea a fost anevoioasă pentrucă: *a)* trebuia degajat molozul, care în unele părţi atingea 4 m înălţime, *b)* au trebuit sparte porţiuni mari din valurile III şi IV, *c)* în unele părţi, chiar baza zidului fiind demontată din vechime, în lipsa ei săpătura era greu de orientat mai departe, *d)* aflându-ne la prima treaptă sub nivelul general al apei, cercetările şi măsurătorile au trebuit făcute la 40—50 m sub apă, numai cu mâinile şi uneori pe nevăzute, urmărindu-se obiectivul prin palpare. Mai târziu, când în timpul secetei înaintate apele scăzuseră, s'au făcut măsurătorile definitive.

Rezultatele au fost înregistrate în planul şi profilele care însoţesc raportul preliminar asupra săpăturilor din 1951, la Histria[1].

[1] « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 243—248.

Concluziile acelui raport au atribuit zidul epocii hellenistice şi distrugerea lui, jumătăţii secolului I în. e.n., în timpul evenimentelor provocate de prezenţa lui Burebista pe coasta de V a Mării Negre.

La sfârşitul lucrărilor din 1951, zidul care are orientarea NS avea pe la jumătatea lui o sensibilă deviere către E. După 58 m, adică la începutul acelei devieri, în dreptul celui de al doilea turn, linia dreaptă de bază rămânea din ce în ce mai depărtată şi nu ne oferea nicio indicaţie sigură. Mai mult: după încă 25 m, zidul deviat s'a frânt brusc spre E. Au apărut ultimele patru blocuri din talpă şi apoi, orice urmă a zidului a dispărut. Săpătura efectuată pe încă 15 m, atât în continuarea liniei drepte dela început, cât şi în continuarea liniei lui deviate spre SE nu ne-a arătat decât apă şi nisip (careurile 74—84). Pierdusem firul zidului. Am continuat cu asiduitate săpătura pe încă 20 m în dreptul aceloraşi linii, în adâncitura dintre valurile III şi IV, spre S. Nu am putut merge peste tot adânc şi am descoperit pardoseala cu mozaic de cărămidă pe cant a unui edificiu (probabil basilică) mult mai târziu, părţile unui pavaj cu lespezi mari de piatră, o porţiune din apeductul cu *opus signinum* — din epoca romană a Histriei. Totul era aşezat pe un strat gros de cărămizi şi olane sparte, bine bătute. Sub acest strat am găsit în cele din urmă două linii de blocuri masive aşezate în apă, pe nisip, cu orientarea perpendiculară zidului NS. Am bănuit atunci că avem de a face cu resturile porţii sau ale unui turn mare din vechiul zid grecesc pe care căutam şi peste care se aşezase stratul roman cu un nivel ridicat de 1,50 m deasupra blocurilor greceşti.

După cum reiese şi din raportul preliminar pe 1951, între aceste două rânduri de temelie, şi peste ele s'a găsit o masă compactă de viţă de vie şi câteva monete autonome histriene, (unele purtând numele lui Aristagoras), care, alături de materialul ceramic şi caracteristicile sistemului constructiv au ajutat la datarea zidului şi dărâmării lui, la jumătatea secolului I în. e.n.

La acest punct (în C.87-100) nu mai aveam, la sfârşitul campaniei trecute, un punct ferm de orientare pentru urmărirea zidului mai departe, pentrucă cele două rânduri de temelie din apă ale presupusului turn sau poartă, nu corespundeau nici uneia din liniile de către N ale zidului continuu, ci se aflau complet izolate; nu se legau în niciuna din părţi cu alte resturi de temelie care ne-ar putea indica linia zidului nostru.

Lucrările din campania 1952 au reînceput sub semnul acestor dileme: *a)* continuă zidul spre SE pe linia frântă; *b)* continuă direct spre S, pe linia dreaptă, după o întrerupere a locului porţii; *c)* se frânge aici şi se porneşte spre E marcând o incintă veche cu mult mai mică decât bănuiam; *d)* este oare complet demontat zidul din acest punct şi îl vom regăsi mai departe spre S ori spre E?

Un plan just al continuării lucrului socotit, nu puteam face fără riscul de a irosi timp şi forţe de muncă. De aceea am hotărît ca între valurile III şi IV, în casetele lor şi în adâncime maximă să facem mai întâi o serie de sondaje pentru a putea regăsi firul la distanţă şi în orice direcţie ar continua el. Numai după aceasta, pe baza rezultatelor pozitive ce am obţine, să pornim lucrul în chip organizat şi cu mai multă intensitate.

La 4 Iunie am început executarea a trei sondaje: Nr. 1 în partea de V a valului III, la 60 m S de punctul unde ajunsesem cu săpătura anul trecut; Nr. 2, pe aceeaşi pantă mai spre N numai la 15 m de punctul final amintit; Nr. 3 în faţa sondajului Nr. 2, pe panta estică a ridicăturii din afara valurilor, punct numit convenţional valul IV.

Toate sondajele au cuprins 100 m². de săpătură. La Nr. 1 şi 2 am găsit, la 40 cm sub humusul actual al valului III ziduri regulate din blocuri şi bolovani mari legate cu pământ, având orientarea EV şi dimensiuni de 2 × 3 m, înălţimea 2 m. Păreau porţiuni din ziduri mai lungi, dar prin completa lor degajare, două din ele s'au dovedit a fi contraforţi izolaţi, aşezaţi la distanţă pe linia valului, cu scopul de a susţine pământul cu care se înălţase valul. Aceasta, pentru ca pământul să nu se scurgă în adâncitura cu apă. Urmele zidului de incintă nu s'au arătat însă nicăieri în valul III.

Sondajul Nr. 3, executat sub forma unei tranşee de 4 × 10 m, orientată NE—SV pe linia NS a zidului, a fost astfel conceput cu scopul de a se folosi mai multe şanse decât dacă s'ar fi trasat o singură line perpendiculară pe lungimea zidului: o săpătură lungă în diagonală trebuia să prindă undeva firul zidului chiar dacă el ar fi avut noi deplasări.

Intr'adevăr, în marginea de NE a tranşeii, după mai multe zile de lucru, am găsit primele blocuri *in situ* şi curând s'a putut stabili că prinsesem din nou firul vechiului zid de incintă. Aceasta, la peste 20 m S de locul unde îl lăsasem fără continuare în campania trecută.

Dela început am fost însă suprinşi de faptul că linia acestui zid nu mergea pe direcţia NS ca cea veche, ci, dimpotrivă, este orientată EV. Sistemul constructiv se repetă: placaj de blocuri regulate pe ambele feţe cu umplutură de pământ galben şi cu bolovani de şist verde la mijloc. Aceleaşi dimensiuni de 2,25 (2,50) ale unui singur corp din grosimea zidului. Nicio urmă de legătură sau umplutură de var. Aceeaşi fasonare, aceleaşi dimensiuni, aceeaşi aşezare alternândă a unui bloc lung şi a altui bloc, pe cant. Toate aceste caracteristice corespundeau zidului nostru vechi şi deci nu putea fi vorba de o altă construcţie. Totuşi, lipsa legăturii între cele două porţiuni dădea naştere la îndoieli asupra existenţei lui mai departe.

După ce am suspendat provizoriu lucrările la 15 Iulie, pentru a pleca la Sinoe, unde ne planificasem alte săpături, am reluat lucrările dela Histria în ziua de 15 August şi le-am continuat până la terminarea campaniei, la 15 Septembrie, cu un număr de 40 de lucrători zilnic, 3 linii ferate şi 5 vagonete.

De astă dată, terenul de lucru a fost astfel organizat, încât rezultatele să se poată conexa cu cele din trecut şi să ne poată da un rezultat unitar. Am menţinut aceeaşi metodă de marcare a terenului prin careuri de 4 × 4 m, câte 4 rânduri de careuri cu o lăţime totală de 16 m, între valurile III şi IV, cuprinzând adâncitura şi cele două pante până la jumătatea lor. Astfel, sistemul de înregistrare prin careuri, care, dela începutul lucrării adică dela capul de N, continuase până la C. 100, în punctul ultim în care se pierduse astă toamnă firul, a fost prelungit până la C. 152. Am obţinut deci un plus de 52 de careuri noi. S'au pus din nou în lucru şi vechile careuri 73—100, în care s'au dovedit necesare noi explorări. Astfel, am dat în lucru suprafaţa de 1280 m². Inregistrările le-am făcut pe baza aceluiaşi sistem: careul, adâncimea, stratul.

Desvoltând săpătura noastră, s'a putut ajunge la rezultate deosebit de importante care, în formulări sumare, răspund următoarelor probleme:

1) Orientarea şi proporţiile vechiului zid grecesc de incintă;

2) Elemente de confirmare a datării propuse;

3) Descoperirea canalului de apă, cu direcţia EV;

4) Suprapunerea peste zidul grecesc a unor ziduri masive din epoca romană timpurie (sec. I-II) şi problema nouă a unei alte incinte mai largi din acea epocă;

5) Identificarea precisă pe baza monumentelor şi a materialului *in situ* a patru nivele de viaţă: helenistic, roman timpuriu, roman mediu şi bizantin. Orientarea zidurilor şi a celorlalte monumente descoperite, înălţimile şi grosimile lor, poziţiile în care au fost găsite, apoi formele şi dimensiunile fiecărui bloc de piatră, încălcările de ziduri romane timpurii şi bizantine, toate caracteristicile construcţiilor iniţiale şi a celor ce au suferit transformări, precum şi — mai ales — diferenţele de nivel sau profilele necesare unei astfel de lucrări cu rezultate ample şi complexe, au fost înregistrate pe teren în timpul lucrului, la indicaţiile arheologilor, de către doi arhitecţi şi un inginer topometru. Planurile respective nu au fost încă terminate, astfel că pentru acest raport preliminar nu le vom putea folosi (nici pentru descriere amănunţită, nici pentru ilustrare şi nici pentru trimiteri şi documentări complete). Vom putea face aceasta la publicarea raportului definitiv. Până atunci, schiţele libere care însoţesc acest raport, întocmite fără competenţa tehnică necesară, măsurătorile şi notele de nivel de care ne servim în descrierea ce urmează, au un caracter provizoriu şi rămân acoperite de o explicabilă rezervă.

Continuând degajarea porţiunii zidului vechi, regăsit în sondajul Nr. 3, ne-am putut convinge că într'adevăr avem în mână acum firul aceluiaşi zid. Se părea însă că în acel punct zidul se termină cu un colţ după care îşi schimbă brusc direcţia către E. Am degajat aici (C.117—120) peste 10 m ai zidului acesta cu orientarea contrarie EV. Către E el intră în malul valului III în care continuarea săpăturii nu se mai putea face în această campanie. Viitoarele săpături vor arăta dacă aici ne aflăm într'adevăr pe latura de S a zidului de incintă aparţinând vechiului oraş helenistic, sau dacă nu e vorba numai de un adânc intrând al unui turn-bastion, după care să găsim continuarea zidului din nou către S.

Mult mai concludentă este însă descoperirea părţii de V a acestui presupus turn-bastion. Aici am ajuns la un punct final. Zidul EV se frânge aici şi reintră în normal, mergând pe aceeaşi linie veche NS către N. L-am putut urmări pe faţa lui interioară, fără întrerupere până la punctul părăsit anul trecut în C. 73—76.

Aici se vede clar că linia nou descoperită a zidului nu se află în continuarea vechii linii din a doua jumătate a săpăturii vechi, linie veche care deviase spre E, începând dela turnul cel mic din C. 44—48. Nici în continuarea liniei drepte din prima parte a săpăturii vechi nu găsim legătură cu linia nouă. Se pare că aici (C. 70—80) întreg sectorul, nou săpat, are o deplasare pe toată lungimea lui de 3 × 4 m către V. In felul acesta, totalitatea zidului helenistic va avea unele neregularităţi vizibile pe linia lui lungă: primii 50 m urmează orientarea NS; după turnul cel mic, zidul face o uşoară deviere spre E (mai puţin de 5 grade), mergând în linie uşor oblică, dar întinsă cca 30 m; un mic gol, doar cu resturile câtorva blocuri de fundaţie în apă, şi apoi regăsim linia interioară din nou orientată NS, dar deplasată spre V cu câţiva metri în afara liniei prime de bază.

In acest punct, de unde continuă zidul spre S, am găsit marele canal de scurgere, construit chiar sub zidul helenistic, pe o lăţime de cca 4 m, din blocuri de câte 1,20 × 0,70 m. Desigur că trebue să ne aflăm aici la un centru cheie al întregii construcţii a vechiului zid de incintă. Golul de cca 6 m, blocurile răsleţe de fundaţie din apă, canalul de scurgere şi punctul noii deplasări a liniei zidului către V marchează aici centrul monumentului nostru. Cu prilejul săpăturilor de completare ce se vor face într'o campanie viitoare, va putea fi

găsit în acest punct-cheie, care nu a fost încă explorat, sau imediat în jurul lui, poarta principală a cetăţii helenistice.

Pa latura lui exterioară, zidul n'a putut fi urmărit decât pe o distanţă de 5 m. Linia interioară dela S spre N, descoperită acum de noi, în acest sector cuprinde cca 50 m. Această porţiune nouă a zidului este deplasată cu 2-3 m spre V faţă de apeductul zidit, de pavajul de mozaic de cărămidă şi pavajul cu lespezi de piatră din C. 84—100, săpate anul trecut. S'a stabilit acum că urmele acestui complex, care se află la 2 m peste nivelul apei, pe un strat gros de cărămizi şi olane bătute, nu a fost aşezat pe bazele vechiului zid grecesc şi că, în orice caz, înălţimea de peste 1 m dintre ultimele blocuri ale zidului vechi grecesc şi acest complex, cuprinde o umplutură organizată între un gol peste care s'au făcut apoi acele construcţii.Este vorba aici de crearea în secolele II-III a unui nivel artificial ridicat cu mai mult de 1 m, lucrare necesară, probabil, pentru a feri noul nivel de pătrunderea apelor, care crescuseră simţitor în timpul acela.

Pe latura interioară, în C. 75—116 zidul are, fără nicio întrerupere, două şi trei rânduri de blocuri de piatră, înălţându-se la cca 1,40 m peste nivelul apei.

In colţul din S, singurul punct unde am desfăcut faţa exterioară din spre V a zidului, pe mai mult de 5 m lungime, monumentul are opt rânduri de blocuri şi întrece înălţimea de 3 m. Partea care coteşte spre E pe toată lungimea de peste 10 m, are numai patru rânduri egale de blocuri şi peste 2 m înălţime totală. Blocurile ambelor laturi formează, pe colţul faţadei, acolo unde ele se întâlnesc printr'o îngrijită dăltuire, o linie verticală ornamentală. Linia nu merge pe toate cele şase rânduri de blocuri, ci numai pe patru; cele două de jos, care erau desigur îngropate în fundaţie, nu mai sunt lucrate pe colţ. Semnul acesta ne va ajuta mult la determinarea viitoare a nivelului de viaţă al vechii incinte greceşti.

In punctul acesta, incinta oraşului are, prin descoperirea din 1952, cel mai monumental aspect. Dar tot în acest punct s'au obţinut rezultate deosebite şi prin descoperirea zidurilor de piatră cu var, aparţinând epocii timpurii romane (sec. I-II) ziduri care încalecă incinta helenistică. Cele două ziduri cu var de epocă romană sunt orientate EV, NE şi SE—NV. Au grosimea de 1,25 m. Unul a fost degajat pe 6 m şi celălalt pe 11 m. Lungimile acestor ziduri însă continuă şi sub pământul nesăpat. Bazaţi pe aceasta, s'ar putea să avem de a face cu un mare edificiu. Explorarea viitoare a malului de V din valul IV, în cuprinsul cărora intră aceste ziduri, în continuare, va trebui făcută negreşit.

Am cercetat însă în adâncime toată porţiunea liberă a acestor ziduri şi am constatat că ele încalecă total dar cu neregularitate zidul helenistic pe înălţimi care variază dela 50—60 cm până la 2 m (după cum este de înalt şi zidul helenistic în acel punct). Acolo unde a găsit bază în zidul vechi grecesc, construcţia romană a mers cu fundaţia până la peste 3 m adâncime, aşezându-se pe nisip. Am putut preciza şi linia exterioară a fundaţiei propriu zisă a zidului roman cu var. Totodată am stabilit şi nivelul dela care pornea partea lui de suprafaţă, deci şi nivelul de locuire a acestei epoci (nivel necunoscut până acum pentru sec. I-II la Histria). Acest nivel este situat la cca 1,20 m peste nivelul apei şi corespunde celui de al treilea rând de blocuri al zidurilor greceşti, adică cu 50 cm peste nivelul de locuire presupus pentru zidul helenistic. Comparând cotele de nivel ale zidului grecesc cu cotele de nivel ale zidului roman, şi cu poziţiile pavajului în mozaic şi ale apeductului, precum şi cu

resturile zidurilor bizantine aşezate peste dărâmături, putem uşor şi cu destulă siguranţă să precizăm cele patru straturi de cultură materială, posterioare epocii attice (trebue menţionat că urmele fazelor arhaice şi attice ale Histriei lipsesc cu desăvârşire în spaţiul valurilor III şi IV pe care le avem în explorare). Desigur, o justă clasare a materialului recoltat cu ocazia săpăturii, clasare care se va face prin coordonarea cotelor din nivel şi măsurătorilor de pe planurile tehnice, va contribui esenţial la determinarea clară a acestor nivele de viaţă.

Deocamdată, cu aceeaşi rezervă asupra preciziunii stricte de ordin topografic, înregistrăm:

A. Monete autonome histriene

a) Av. Helios; Rv. Vulturul şi delfinul — în C. 87 la 2,80 m dela solul actual, sub stratul roman, pe blocurile zidului vechi;

b) Av. Apollon pe Omphalos; Rv. Vulturul şi delfinul — C. 83, la acelaşi nivel;

c) Av. Apollon pe Omphalos; Rv. Dionysos în picioare cu sceptrul în mâna dreaptă — C. 115, jos la baza zidului;

d) Alte 10 monete autonome histriene, foarte oxidate, nu s'au putut curăţi încă şi nici determina în amănunt (tot în stratul inferior).

B. Monete histriene greco-romane şi bronzuri romane

a) Marcus Aurelius (140—180) bronz mare imperial; Rv. şters — C. 84—88, lângă apeductul zidit, 20 cm peste nivelul lui;

b) Caracalla (196—217). Denar de argint — C. 92, în molozul de sub pavajul cu mozaic de cărămidă;

c) Geta. Av. ΕΤΑC; Rv. I ΤΡΙΗΝ Ν. (192—211) bronz mijlociu — C. 85, sub nivelul lespezilor de piatră dela nivelul apeductului;

d) Alexander Severus (229—235). Denar argint — C. 73, în coasta de V a valului III;

e) 14 diferite monete romane şi coloniale nedescifrabile.

C. Tezaur de denari romani imperiali

Intr'o ulcică roşie din pastă de calitate bună, aşezată într'un strat de pământ galben, sub o lespede de piatră (60 × 30 cm), am găsit un mic tezaur monetar compus din 10 denari de argint, aparţinând următorilor împăraţi: Vespasian, Domitian, Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius şi Commodus. Prima monetă se plasează între anii 69—79 şi ultima, aceea a lui Commodus, la 175—192. Tezaurul fusese îngropat în partea estică a valului IV la 70 cm, sub solul actual — C. 119 — în apropierea sectorului EV al zidului helenistic şi la 1 m deasupra acelui zid.

D. Obiecte de metal, os şi sticlă

a) Instrument de argint, nedeterminat, compus din două braţe de câte 4 cm prinse cap la cap prin găuri într'un mic ax, care le face mobile. La celelalte capete metalul este lăţit, spintecat, găurit şi crestat formând un fel de ghiară de pensetă. A fost găsit la fundul stratului roman timpuriu, în C. 115.

b) Fibulă de bronz (3 × 3 cm) reprezentând o svastică comună epocii romane (sec. II-III) — C. 69 în coasta vestică a valului III.

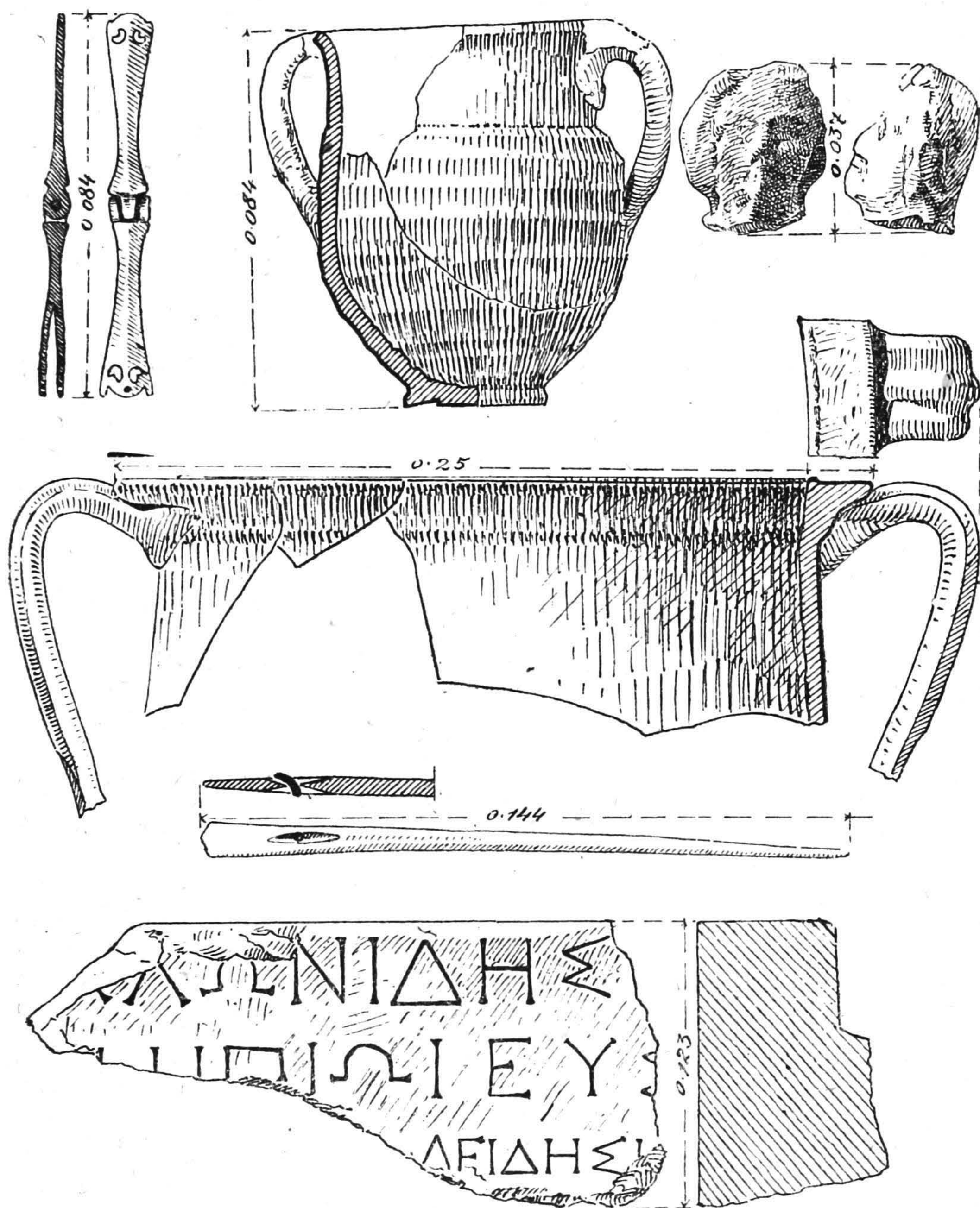

Fig. 10. — Ceramică şi inscripţie din săpătura dela valul III. Sus la mijloc, ulcica în care a fost găsit tezaurul de monete romane.

c) Un număr de 12 cuie mici de bronz (2 şi 3 cm) cu floarea mare bătută în formă de ciupercă.

d) Toartă lungă (12 cm) de sticlă colorată, frumos stilizată dela un mare vas de sticlă, la nivelul resturilor zidului helenistic — C. 103.

e) 15 cârlige, sule, ace şi navete de os, în special două navete mai mici bine şlefuite cu uşoară aplatizare şi găurire a capului gros, pentru trecerea firului.

E. Inscripţii

a) Fragment de inscripţie greacă pe marmoră — la 1,50 m sub soclul actual, la fundul stratului roman timpuriu în moloz, C. 107. Inscripţia cuprinde:... ΛΩΝΙΔΗΣ... ΠΙΩΙΕΥ... ΛΕΙΔΗΣΙ
După particularităţile grafice ea poate aparţine secolelor III-II în. e.n.

F. Ceramică, material de construcţie şi diverse obiecte:

a) Ceramică roşie cu luciu de tip helenistic târziu, mai ales amfore mici cu pântecele umflat, pornind imediat de sub gâtul înalt de 14 cm şi larg de 8 cm la gură. S'au găsit numeroase exemplare fragmentare pe toată linia descoperită în această campanie a zidului grecesc, pe resturile temeliilor şi, sub ele, până la nisip. Caracteristicile acestor amforete se găsesc în special în mânerul subţire şi lat de cca 6 cm pe suprafaţa lăţimei cu o puternică nervură la mijloc.

b) Rare fragmente ceramice cu firnis negru.

c) Mai multe fragmente de vase mici lucrate cu mâna din pastă neagră de producţie locală. In special în C. 69—70.

d) 3 opaiţe mici roşii şi cu motive ornamentale în relief, în stratul roman din C. 120, C. 123 şi C. 124.

e) In stratul superior, în molozul care acoperă stratul roman timpuriu, multă ceramică de tipul comun secolelor V-VI e.n. de coloare cenuşiu, negru şi galben închis, cu pastă de proastă calitate, prost arsă, cu pereţii subţiri şi cu linii orizontale uşor reliefate. Gura largă şi mânerul mic.

Două vase, trilobate şi câteva rotunde din aceeaşi epocă au fost găsite la 1 m sub malul actual, în moloz, C. 112—116.

f) Mai multe cărămizi (28 × 18 cm), bine conservate în straturile romane timpurii, din jurul părţii înalte a zidului grecesc. Sunt interesante aceste cărămizi prin aceea că la una dintre laturile înguste, au un şanţ de cca 3 cm la mijloc şi pe toată grosimea. Aceste şanţuri sunt exact la acelaşi punct la toate cărămizile, ceea ce ne face să credem că ele au folosit la formarea în zidărie a unui mic canal pentru trecerea aerului cald.

g) Un inel de bronz rupt cu o piatră roşie tare, frumos şlefuită pe care este gravată figura unei zeităţi feminine în picioare — C. 120 la 1 m sub solul actual.

h) In nivelul helenistic, la 2,30 m adâncime sub solul actual, în C. 94, un deget gros al mâinii drepte dela o statuie colosală de marmoră albă. Lungimea degetului îndoit, 13 cm.

i) Două morminte deranjate, complet răvăşite şi fără inventar în stratul superior la 50 cm sub humus, pe panta de V a valului III, în C. 93—101. Sub aceste morminte apare în interiorul valului un pavaj din lespezi mari de piatră, care poate corespunde nivelului dela apeductul zidit de pe coasta opusă din faţa valului IV.

j) Interesant de relevat faptul că la colţul de S al zidului, acolo unde direcţia lui se schimbă spre E, în locul unde ar putea fi — după cum am spus — sfârşitul liniei NS, ori marele turn bastion, pe o suprafaţă de cca 4 m² am găsit, la 1 m de zid, peste 100 de proectile de piatră rotunzite cu mâna. Niciun astfel de proectil nu ni s'a prezentat la degajarea stratului roman. Factura acestor proectile este mult mai rudimentară şi total diferită de a obişnuitelor proectile de piatră găsite în cuprinsul cetăţii Histria. Aglomerarea lor într'un singur loc, tocmai la acest punct, nod al fortificaţiei helenistice, ar putea arăta că proectilele aparţineau indigenilor care atacaseră zidul de incintă şi, că o mare bătălie s'a dat tocmai în acest punct central al fortificaţiei.

Numai la 1—2 m depărtare SE de această massă de proectile şi tot la nivelul lor, am găsit îngrămădite fără niciun fel de grijă, cadavrele a şase bărbaţi.

6. CARTIERUL DE LOCUINŢE DELA NE DE CETATE (SECTORUL X)

(a se vedea fig. 11, 12, 13 şi 14)

Având ca scop urmărirea stratului attic şi implicit, a locuinţei care părea că se desprinde din acesta în cartierul Xα cercetat în campania din 1951, săpăturile din anul 1952 au deschis secţiunile Xα′, în partea de E a vechiului careu, având 9,25 m lungime pe 4,50 m lăţime, Xα″, în partea de V a careului de 9,25 m lungime pe 4,50 m lăţime, şi, în partea de S a careului secţiunea Xα‴ de 16,35 m lungime pe 6,50 m lăţime. Toate aceste secţiuni au urmat orientarea laturilor de E, V şi S ale careului X.

Obiectivul săpăturilor din această campanie a fost lărgit trebuind să cuprindă şi explorarea celor trei nivele helenistice descoperite şi care se suprapun stratului attic. Intinderea acestor nivele pe întreaga suprafaţă săpată a făcut posibilă explorarea stratului attic numai în partea de N a careului Xα, urmând ca cercetarea mai amplă a acestui strat să aibă loc după demontarea nivelelor suprapuse lui.

Stratigrafia constatată pe profilele pereţilor E, V şi S ai secţiunilor Xα′, Xα″ şi Xα‴ este în linii mari următoarea: sub straturile de humus de depunere şi humus vegetal care înglobează o grosime de cca 0,45 m, urmează un strat de pământ cenuşiu cu nuanţe mai închise sau mai deschise. Grosimea acestui strat, care poate fi considerat, după cum vom vedea, ca strat de cultură, variază între 0,92—1,32 m. Sub stratul de pământ cenuşiu se întinde stratul de pământ castaniu, cu o grosime variabilă între 0,40—1 m, acoperit în cea mai mare parte de resturi de dărâmături de locuinţe.

Săpăturile din toate trei secţiunile confirmă succesiunea de straturi cunoscută până acum în afara cetăţii, aducând ca element nou descoperirea unor resturi de aşezări care par a aparţine unei faze helenistice târzii, aşezări descoperite în stratul de pământ cenuşiu.

Precizările cele mai clare pentru periodizarea acestui nivel de viaţă au reieşit din cercetarea punctului μ din secţiunea Xα‴. Imediat sub stratul de humus vegetal apar urme de zidării de pietre neregulat aşezate, precum şi fragmente ceramice şi ţigle de factură helenistică. Aceste materiale par a fi dispuse uneori în forma unor elipse cu lăţimea maximă de cca 2 m, grupate pe unităţi separate. Fragmentele de ţigle care apar în dărâmături sunt desigur, resturi de acoperişuri. Trei grupuri au fost descoperite în acest punct, având forma menţionată mai sus şi alte trei grupuri în restul secţiunii fără o formă

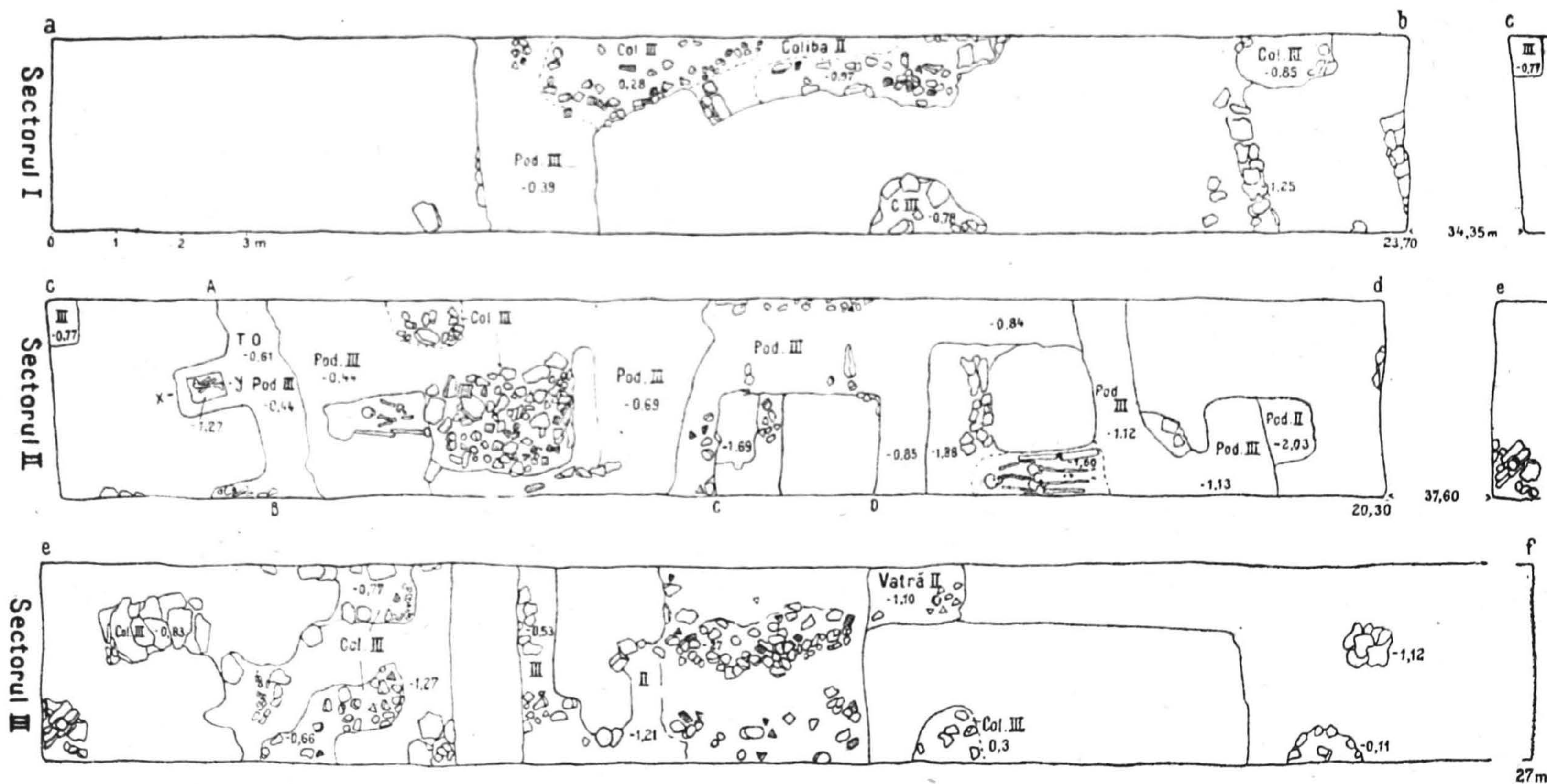

Fig. 11. — Sectorul X-Z. Planul săpăturii.

bine definită. Dărâmăturile acestea se continuă pe toată limita de S a punctului μ şi sunt aşezate pe un strat de argilă compactă cu urme de arsură pe faţa superioară pe care se observă urme de consolidare din straturi alternative de pământ cenuşiu şi argilă.

Acest nivel de viaţă se suprapune fragmentelor de « temelie olbiană » surprinse în partea de SE a secţiunii $X\alpha'''$, în punctul μ, fragmente care apar ca anterioare faţă de nivelul pomenit. Aceste fragmente nu sunt decât resturile unui vast sistem de consolidare a terenului în acest sector, în scopul ridicării unor construcţii de mari proporţii, proiect care însă — nu ştim din ce motive — nu a fost adus la îndeplinire. Săpăturile au dus la concluzia că nu se poate vorbi

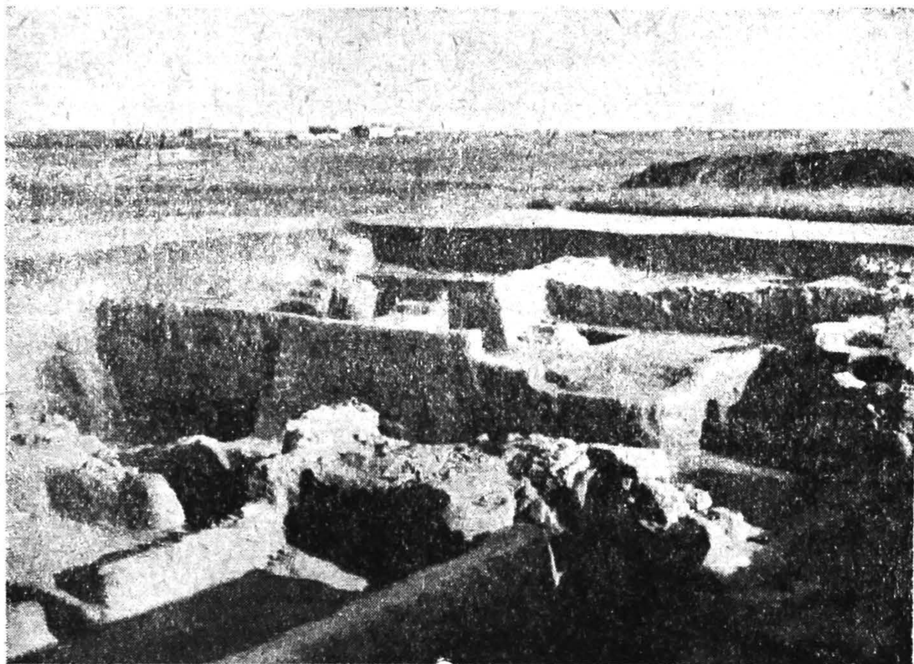

Fig. 12. — Sectorul X. Urme de locuinţe din epoca helenistică.

de o continuitate între temelia olbiană şi nivelul helenistic târziu. Această constatare este confirmată atât prin apariţia a două gropi de depuneri care sparg temelia olbiană în punctul $X\mu$ precum şi prin descoperirea unui mormânt de factură primitivă, descoperit în punctul $X\varepsilon$ şi care străpunge podina de argilă de deasupra temeliei olbiene. Argumentul cel mai convingător ni-l furnizează însă acea consolidare a bordeelor helenistice târzii prin straturile de pământ cenuşiu şi argilă, ceea ce dovedeşte că oamenii uitaseră că o consolidare de largi proporţii şi executată în mai bune condiţiuni se găsea sub picioarele lor.

Nivelul temeliei olbiene desparte nivelul helenistic mijlociu. Din acest nivel face parte locuinţa descoperită în mijlocul secţiunii $X\alpha'''$, la 1,50 m adâncime faţă de nivelul actual, locuinţă care aparţine limitei superioare a stratului castaniu.

Această locuinţă, care pare orientată EV, şi care intră în malul de S al secţiunii, a fost urmărită pe o suprafaţă de $4 \times 2{,}25$ m (lăţimea maximă).

In partea de S este limitată de bucăţi neregulate de piatră. In partea de E se pot observa urmele de pari în podina de argilă. Materialul ceramic descoperit *in situ* este helenistic de folosire zilnică.

In pământul de umplutură degajat din complexul locuinţei au ieşit la iveală toarte de amfore cu stampile, precum şi fragmente ceramice attice târzii cu figuri roşii, precum şi un fragment de pansă de amforă, probabil panathenaică, cu ornament în raze, datat la începutul secolului al V-lea în. e.n. Apariţia acestor fragmente ceramice într'un complex helenistic, se explică prin faptul că, la construirea acestui bordei, a fost adus pământ cu material ceramic care aparţinea unui strat mai vechi.

Fig. 13. — Sectorul X. Locuinţă din cea mai veche fază helenistică.

Dacă nivelul helenistic mijlociu apare ca despărţit de nivelul helenistic târziu prin « momentul » temeliei olbiene, el pare în schimb că se suprapune direct unui nivel vechi helenistic, cunoscut în săpăturile din 1952 prin trei faze.

Faza cea mai veche, faza *a*, este caracterizată prin resturile unei locuinţe de formă ovală, probabil un bordei, care intră direct în stratul attic. Această locuinţă a fost descoperită în partea de S a secţiunii $X\alpha'$, la 2,70 m adâncime dela nivelul actual. Din locuinţă s'au păstrat, în partea ei de N, dărâmături de pietre neregulate care acoperă materialul ceramic *in situ*, material helenistic constând din fragmente mari de amfore şi ceramică monocromă, de folosire zilnică. Partea de S a acestei locuinţe, din care s'a degajat o suprafaţă de 2,50 × 3 m şi care pare orientată NS este tăiată de fragmentul de temelie olbiană surprins în colţul de SE al secţiunii $X\alpha'''$.

Faza *b* a acestui nivel helenistic vechi este caracterizată prin urmele a două locuinţe, una în secţiunea $X\alpha'$ legându-se de resturi descoperite în careul

Xα şi alta în secţiunea Xα''. Spre deosebire de locuinţa descrisă mai sus, care am constatat că intra direct în stratul attic, aceste două locuinţe sunt despărţite de stratul anterior printr'o nivelare cu nisip de o grosime de cca 0,25 m.

Primul complex descoperit la 1,75 m (limita superioară) adâncime în partea de V a tranşeei Xα', şi care continuă cu un joc de nivel de 10—15 cm pe toată latura de V a secţiunii, pare orientat NS. Acest complex constă din dărâmături masive de chirpic, cărbune şi cenuşă, cu foarte puţin material ceramic, helenistic, în massa sa şi se leagă de resturile peretelui de chirpic din mijlocul careului Xα, tot cu orientarea NS. S'ar părea deci că aceşti

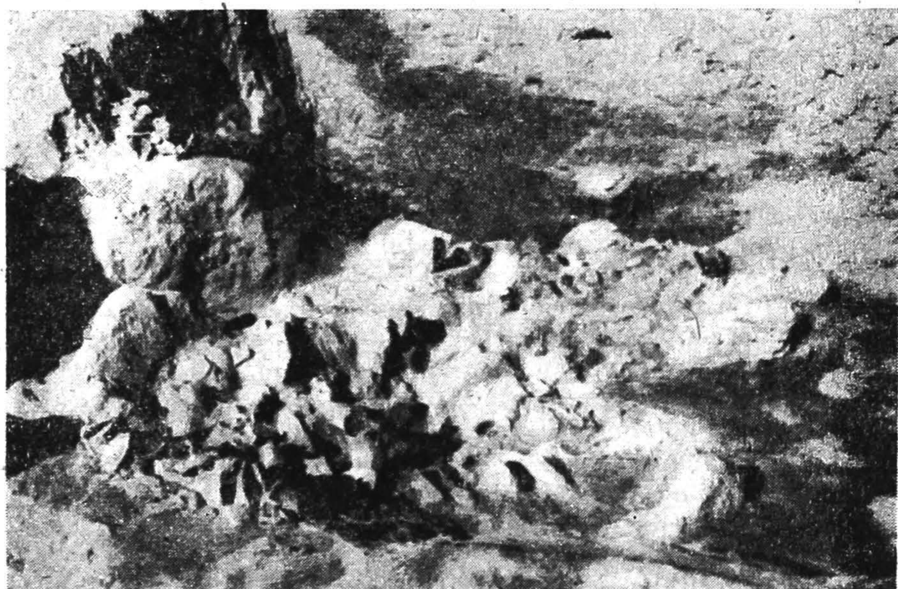

Fig. 14. — Sectorul X. Locuinţă din cea mai veche fază helenistică.

doi pereţi, în aceeaşi direcţie orientaţi, paraleli, limitează o cameră de 2,50 m lăţime, cu podea de lut. In partea de N, locuinţa a fost deranjată de groapa zidului helenistic degajat în 1951 în malul lacului Sinoe, iar în partea de S, de alte aşezări helenistice mai târzii.

A doua locuinţă aparţinând aceleiaşi faze, a fost descoperită în secţiunea Xα'' la 2,60 m adâncime, la 5 m dela capătul de S al secţiunii. Locuinţa, de formă uşor ovală, ocupă o suprafaţă de 5 m × 3,50 m (lăţimea maximă) pare orientată NS, îngustându-se sensibil în partea de S. Pe partea de N se observă un conglomerat de pietre neregulate prinse cu lut, precum şi un rest de dărâmături de perete de chirpic. Pe laturile de N, E şi V, locuinţa este limitată de pietre neregulate. S'a putut prinde şi podeaua de lut, precum şi urmele parilor. Foarte puţin material ceramic helenistic apare *in situ*.

Partea de S a locuinţei este tăiată de un alt complex helenistic construit în piatră, din care s'au degajat câteva trepte şi dărâmături de zidărie. Prin felul cum e lucrat acest complex, el apare ca net superior locuinţei pe care o taie, şi ca aparţinând unei faze mai evoluate a epocii helenistice vechi, fază

care a primit indicativul C şi în care construirea locuinţelor de piatră este întrebuinţată frecvent.

Locuinţele din X 1949 şi secţiunea Z,A aparţin acestui nivel. Desigur că succesiunea diferitelor perioade în interiorul epocii helenistice vechi n'a fost prea lungă în timp. De asemenea şi diferenţa de timp între helenisticul vechi şi cel mijlociu apare ca sensibil mai redusă faţă de cea dintre helenisticul mijlociu şi târziu. Atât grosimea stratului intermediar dintre aceste două din urmă nivele, cât şi faptul că în această perioadă intermediară s'a construit temelia olbiană şi au putut avea loc înmormântările, pare a confirma această ipoteză.

De altfel şi materialul arheologic, descoperit în cele trei nivele, confirmă această situare în timp. Intr'adevăr, primul strat helenistic conţine material ceramic dela începutul epocii helenistice, precum şi fragmente de provenienţă şi factură attică. Cronologic, prima fază helenistică poate fi situată între anii 350—300 în. e.n. Cel de al doilea nivel, care pare a fi urmat repede primului, cuprinde într'o proporţie infinit mai mare ceramică locală, semn al unei desvoltări a forţelor de producţie, al căror rezultat a fost între altele şi popularea cu locuinţe îndeobşte modeste a întregului spaţiu dintre cetatea propriu zisă şi sectorul X. Durata acestei a doua faze helenistice nu a fost prea lungă deoarece materialul ceramic recoltat pe acest nivel, cu excepţia ceramicii locale, nu se deosebeşte prea mult de cel din nivelul anterior.

Mai greu de precizat este momentul când a fost întreruptă viaţa acestui al doilea nivel prin începerea construirii temeliei olbiene. Nivelul superior al şanţurilor temeliei olbiene se ridică totuşi la 0,40 m peste podinele celui de al doilea nivel. Aceasta presupune o oarecare distanţă de timp, deşi diferenţa de nivel rezultă şi din dărâmăturile locuinţelor celui de al doilea nivel. Cert este însă că temelia olbiană a fost construită peste cel de al doilea nivel cu scopul de a servi ca fundament unor edificii de mari proporţii, ceea ce constitue un moment de răgaz în viaţa oraşului, precum şi nevoia absolută de reclădire pentru o populaţie destul de deasă care nu putea încape în limitele relativ restrânse ale cetăţii.

Cercetarea diferitelor straturi de cultură, atât în sectorul X, cât şi în zonele învecinate, dovedeşte că populaţia locuia în acest cartier depărtat de cetate, constituind faţă de *polis* ceea ce în Grecia propriu zisă era reprezentat de *asty*. Aşa s'ar putea explica şi faptul că acest cartier îndepărtat al oraşului, apărut şi desvoltat aici din necesităţi strict economice, mai puţin apărat decât cetatea propriu zisă, a suferit mult mai mult de pe urma vicisitudinilor istoriei oraşului între secolele V—I în. e. n. Tot frământările politice legate de ascuţirea contradicţiilor interne au împiedecat probabil şi ridicarea construcţiilor plănuite deasupra temeliei olbiene, impunând o pauză în desvoltarea vieţii din acest sector, pauză care pare a fi fost destul de lungă.

Ultimul nivel reprezentat de colibele ce se găsesc aproape de suprafaţa solului, denotă reluarea firului unei vieţi mai mult decât modestă. Procentul foarte redus de ceramică indigenă găsit la acest nivel, înseamnă că producţia greacă locală lupta să elimine concurenţa ceramicei indigene.

Oricât de modeste, aceste colibe dovedesc un suflu nou de viaţă în acest cartier, posibil prin liniştea relativă pe care o introduce stăpânirea romană. Cât va fi durat această ultimă fază este greu de precizat. Cuvântul hotărîtor îl va putea avea rezultatul săpăturilor viitoare, săpături care vor trebui să cuprindă întreagă această zonă atât de frământată şi de bogată în material arheologic, situată între sectorul X şi cetatea propriu zisă.

A. Secţiunea X—Z

Pentru verificarea stratigrafică observată în secţiunile Z_2 şi Z_3 executate în campania anului 1949 şi a sectorului X în campaniile 1949—1952, s'a săpat o secţiune, lungă de 132 m şi lată de 3 m, purtând indicativul X—Z. Orientată pe direcţia EV, această secţiune, trasată între nivelul lacului Sinoe şi caseta X/1949 a permis o seamă de observaţii stratigrafice deosebit de preţioase pentru lămurirea problemelor legate de extensiunea spre V a zonei locuite a oraşului Histria în special în epoca helenistică şi romană. De asemenea unele materiale arheologice proprii acestei epoci au îmbogăţit cunoştinţele noastre despre activitatea meşteşugărească din Histria şi despre evoluţia tipului de locuinţă în acest cartier periferic al oraşului.

Deoarece în cursul campaniei anului acesta, săpătura din sectorul X a cercetat în primul rând stratul helenistic, cu cele trei nivele de viaţă constatate, secţiunea X—Z, executată în trei sectoare purtând indicativele I, II şi III, a fost adâncită numai până la cel mai vechi nivel helenistic. Aceste trei sectoare cercetate sunt cuprinse între careurile 1—7 (I), 17—25 (II) şi 38—46 (III).

Stratigrafia urmează în general stratigrafia sectorului X. Sub stratul de humus vegetal, de o grosime variind între 0,20—0,25 m urmează un strat de încă 0,35—0,40 m în care apar blocuri neregulate de şist verde local, cu unele rare fragmente de ceramică şi ţigle roşiatice sfărâmate, suprapuse pe alocuri unei pături de piatră calcaroasă măcinată (0,15 m) şi unei alte pături de pământ galben cu urme de arsură (0,20 m). Acest prim nivel de viaţă reprezintă urmele a numeroase colibe, acoperite, probabil cu stuf sau paie, deasupra cărora au fost aşezate, spre a le apăra împotriva vântului, fragmente neregulate de şist verde.

Aşa cum a reieşit din cercetarea sectorului III, C. 41, unde s'a descoperit chiar sub unul din aceste fragmente de piatră o monetă de a lui Antoninus Pius (138—160 e. n.), acest ultim nivel de viaţă din acest sector a continuat până pe la mijlocul veacului II e. n. In felul acesta, am căpătat un punct sigur de sprijin pentru datarea atât a acestor colibe, cât şi a celor care au apărut, imediat sub stratul de humus vegetal, la limita de S a sectorului X, cercetat în campania anului acesta.

Dedesubtul acestui nivel apar în unele puncte ale sectoarelor II şi III urme sigure de temelie olbiană. Astfel, în careurile 19—20 şi 39, această consolidare a terenului cunoscută pe o întinsă suprafaţă locuită în sectorul X, apare imediat dedesubtul nivelului de viaţă al colibelor, fără să aibă însă nicăieri o legătură organică cu acestea. Mai mult decât atât, în colţul de NV al careurilor 19 şi 20 apar urmele evidente ale unei uşoare consolidări de tipul temeliei olbiene, consolidare realizată prin aşezarea alternativă a câtorva straturi inegale de pământ galben şi cenuşă, într'un mediu în care mult mai înainte exista deja temelia olbiană, care făcea parte dintr'un complex de întărire a întregii zone ameninţată de alunecări de teren.

Că între ultimul nivel de viaţă, reprezentată prin colibele amintite mai sus şi temelia olbiană, executată pe o mare suprafaţă într'o epocă anterioară, nu exista nicio legătură directă şi organică, o dovedeşte şi faptul că în unele careuri (20 şi 39) apar morminte aşezate dedesubtul nivelului colibelor, dar străpungând temelia olbiană. Ca şi în sectorul X, unde succesiunea nivelelor de viaţă a îngăduit o cronologie relativă şi absolută, suficient de precisă,

mormintele descoperite în secţiunea X—Z se constată a fi mai noi decât temelia olbiană şi mai vechi decât nivelul de viaţă al colibelor. Concluzia care se impune şi aici, ca şi în cazul asemănător din sectorul X, e că, după opera de consolidare a terenului, realizată prin construirea pe largă suprafaţă a temeliei olbiene, întreg acest sector nu a mai fost locuit, servind doar ca loc de înmormântare în afara zonei periferice a oraşului Histria, pentru ca apoi, într'o vreme pe care o putem preciza cu oarecare aproximaţie între mijlocul veacului I în. e. n. şi mijlocul veacului al II-lea e. n., în acest sector histrian, să se clădească, desigur de către populaţia săracă a oraşului, numeroasele colibe descoperite imediat sub stratul de humus vegetal.

Dedesubtul acestui ultim nivel şi al temeliei olbiene, care l-a precedat, urmează, la cca 1,20 m dela sol, un al doilea nivel de viaţă, documentat arheologic prin frecvenţa de ziduri dărâmate şi numeroase fragmente de ceramică helenistică, importată sau locală. In careul 39, acest al doilea nivel helenistic, gros de 0,55 m, prezintă bogate urme de arsură şi numeroase scoici. In careul 42 a apărut de asemenea o vatră cu numeroase urme de cărbune.

In sfârşit, la 0,50 m dedesubt, urmează un al treilea nivel helenistic — documentat printr'o podină de lut cu numeroase urme de arsură, separată de nivelul anterior printr'un strat de nisip. Un alt strat de nisip nivelator se găseşte uneori şi dedesubtul acestui vechi nivel helenistic, care se suprapune ultimului nivel al stratului attic anterior (careurile 23 şi 39).

Sectorul I (careurile 1—7). Primul nivel apare în acest sector la 0,24 m adâncime şi este reprezentat de pietrele, dispuse neregulat, ale unei colibe şi de o podină de lut ars, lungă de 2 m, descoperită în careul 3. De o parte şi de alta a acestei podine, intrând şi în pereţii secţiunii apare şi un strat de nisip nivelator, care reapare şi în careul 6. Spre deosebire de urmele acestor colibe, al căror nivel de viaţă se află la o mică adâncime faţă de nivelul actual al solului, în careul I, groapa de bordei a pătruns până la 1 m adâncime. Chirpicul ars şi cărbunele indică în acest punct urmele unei vetre.

Materialul ceramic descoperit în acest prim nivel, în special în careurile 1—3, este format de numeroase fragmente de vase, lucrate la roată, de coloare roşie, bine arse. Ele fac parte din ceramica helenistică târzie, frecventă în aşezările datând din ultimele veacuri în e. n. Aceleiaşi perioade îi aparţin desigur şi numeroasele fragmente de ţigle şi cărămizi, bine arse, ce abundă în acest sector.

La 0,65 m faţă de acest prim nivel apare cel de al doilea nivel helenistic documentat printr'un strat de pământ galben bătut, constituind de sigur podini de locuinţă, şi prin fragmente de şist verde local. Unele dintre ele sunt dispuse neregulat, făcând impresia unor construcţii primitive, desigur tot colibe. Excepţie face doar, în careul 7, un şir de pietre dispuse în forma unui zid subţire, lung de 1,75 m şi lat de 0,30 m care presupune o construcţie ceva mai îngrijită.

Materialul ceramic propriu acestui al doilea nivel helenistic constă din fragmente de vase lucrate la roată, de pastă roşie, fără niciun decor şi dintr'un fragment de vas de coloare negru-cenuşiu, decorat cu un val compus din trei striuri, aşezat sub buză. Nu lipsesc nici fragmentele de ceramică indigenă de tip Latène, lucrate cu mâna. In careul 6, la o adâncime de 1,45 m, s'a descoperit în acest sector o statuetă de cult, reprezentând o divinitate feminină stând pe un tron.

Lipseşte în acest sector cel mai vechi nivel helenistic.

Sectorul II (careurile 19—25). Nivelul colibelor este documentat în acest sector de un grup mare de pietre, acoperind un spaţiu de formă oarecum rectangulară (2 × 1,50 m). Printre pietrele acestor colibe apar şi fragmente de ţiglă şi de vase de coloare roşie, proprie fazei târzii helenistice. In restul sectorului, acest nivel este reprezentat de asemenea, de trei podini de lut galben. Cu excepţia celei de a treia podini, ele sunt lipsite de pietrele ce apar la alte colibe.

Podina din colţul de NV a careului 19, intrând în peretele secţiunii, ca şi cea din careurile 19 — 20, se suprapun unei mici consolidări de tipul temeliei olbiene, realizată în chip destul de primitiv prin câteva straturi alternative de pământ galben şi cenuşiu, ce apar în profilul peretelui de N. Această uşoară consolidare s'a păstrat în careul 20 până la 0,15 m de la nivelul actual al solului, ceea ce dovedeşte că avem de a face cu colibe construite deasupra nivelului obişnuit al epocii respective, şi nu cu bordee săpate în pământ.

In acest sector, secţiunea a permis unele observaţii stratigrafice, deosebit de interesante.

Sub podina din careurile 19 — 20, dar fără legătură cu ea, a apărut un fragment de temelie olbiană, ceva mai puţin sistematic, lucrată printr'un şanţ adânc de 0,88 m. Direct sub această podină şi străbătând în chip vizibil temelia olbiană, a fost săpată groapa unui mormânt acoperit, potrivit unui sistem frecvent în perioada helenistică, de ţigle. Cadavrul, aşezat pe o placă de terracotta, este orientat spre E. In felul acesta, succesiunea nivelelor din acest sector, repetând exemplul celui descoperit în cuprinsul sectorului X (Xμ,) apare categorică: primului nivel, reprezentat de colibe, îi succede mormântul, apoi temelia olbiană iar dedesubtul acestuia, cel de al doilea nivel helenistic. Această succesiune de nivele este, în parte, confirmată şi de un al doilea mormânt mărginit pe latura de S, de plăci intacte de terracotta, descoperit în careul 20. Acest mormânt s'a descoperit chiar sub grupul de pietre aparţinând unei colibe din nivelul superior care-l acoperă aproape în întregime.

Acest prim nivel apare şi în careurile 22 — 23, în condiţii întru câtva deosebite celor în care se prezintă celelalte colibe. Intr'adevăr, podina de lut aparţinând acestui nivel, prinsă în profilul peretelui de A, la 0,70 m dela sol, este urmată de un strat de pământ negru, gros de 0,25 — 0,35 m, dedesubtul căruia apare o nouă podină de lut, groasă de 0,25 m. Deşi un asemenea caz nu se mai repetă în niciunul din sectoarele cercetate, această a doua podină pare a reprezenta o fază mai veche a colibelor din ultimul nivel al secţiunii X—Z.

Stratigrafic, între această podină şi nivelul al doilea helenistic, este o diferenţă de 0,53 m. Acest nivel este documentat la 1,65 m adâncime dela sol de un strat de arsură şi o podină de lut (careul 22—23), de două amfore, de tip helenistic, descoperite aproape intacte în careul 19, la 1,40 m adâncime. La baza acestui nivel, sub podina de lut din careul 23, se află un strat nivelator de nisip, gros de 0,20 m.

Spre deosebire de primul, în acest al doilea sector a apărut încă un nivel helenistic, de fapt cel mai vechi nivel de acest gen corespunzător nivelului similar din sectorul X. Situat la 0,80 m faţă de cel de al doilea nivel helenistic, acest nivel este documentat în careul 23, printr'o podină de lut, groasă de 0,20 m, ce se suprapune unui strat de nisip nivelator.

Materialul ceramic recoltat în acest sector constă din numeroase fragmente de ceramică helenistică cu firnis negru-plumburiu, şi de ceramică roşie, bine arsă, de tipul frecvent ultimelor veacuri înaintea erei noastre.

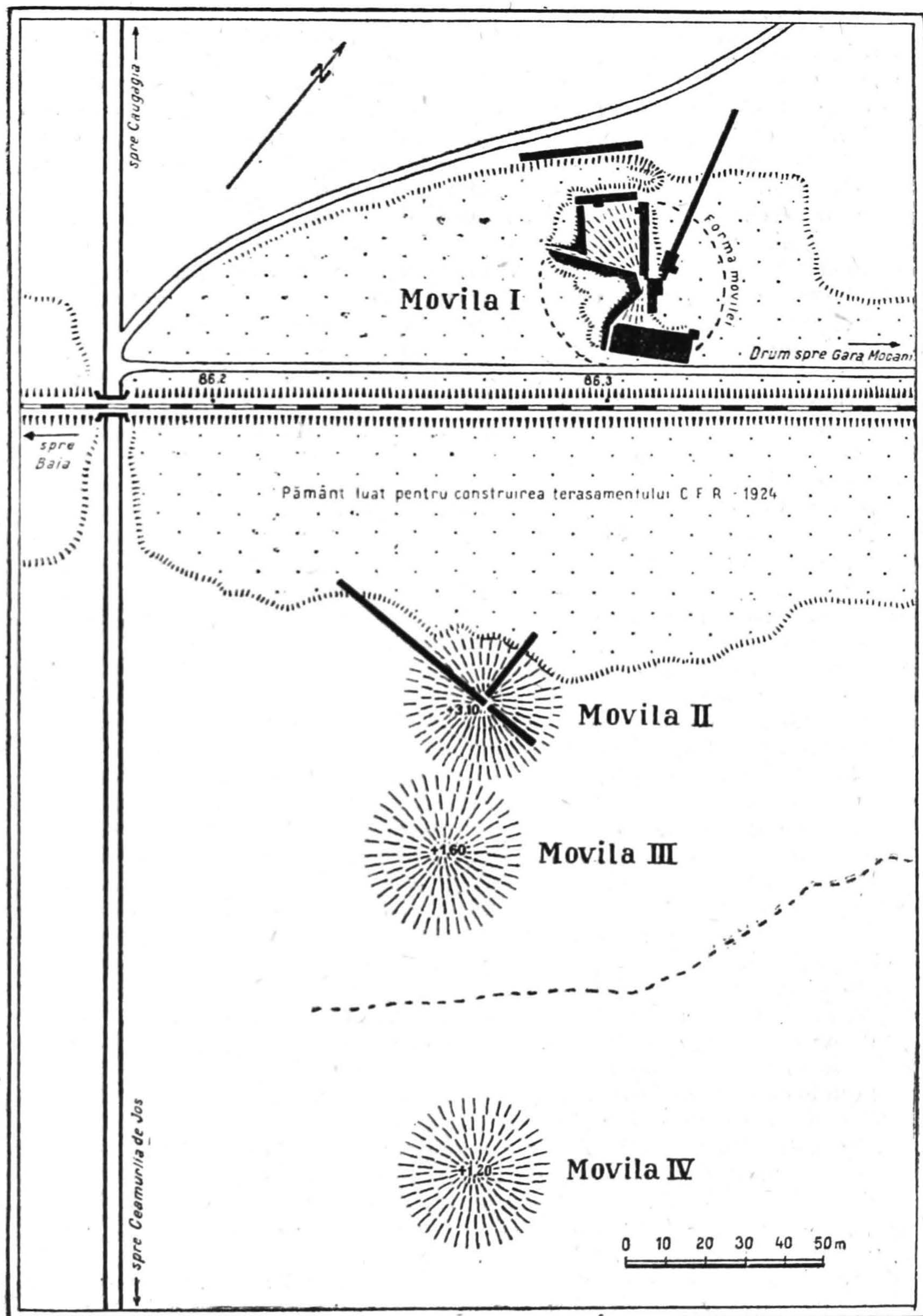

Fig. 15. — Planul general al săpăturilor dela Baia-Hamangia (1952).

Sectorul III (careurile 38 — 46), situat chiar pe malul lacului Sinoe, este reprezentat în chip sigur prin toate cele trei nivele de viaţă helenistică.

Primul nivel apare la o foarte mică adâncime faţă de nivelul actual al solului (0,20 m). Dela V spre E se observă şase grupe de fragmente neregulate de şist verde, constituind urmele a şase colibe. Cea de a şaptea colibă apare doar puţin în profilul peretelui de S al sectorului. In careurile 39 — 40, sub aceste pietre apare evidentă urma unui strat subţire de piatră calcaroasă, de coloare gălbue, măcinată de umezeală. Sub acest uşor strat, se întinde o podină de pământ galben. In careul 41 la 0,40 m adâncime, lângă peretele de N, s'a descoperit o monetă imperială romană din vremea lui Antoninus Pius, care constitue astfel un *terminus ante quem* sigur al întregului nivel de viaţă, reprezentat de colibele descoperite în această secţiune.

In careul 38, imediat sub primul nivel, la 0,37 m adâncime, a apărut un mormânt cu un acoperiş de plăci de terracotta aşezate în dublă pantă.

La 0,90 m adâncime dela nivelul actual al solului apare, în careul 39, un fragment de temelie olbiană, care coboară până la 1,80 m. Temelia olbiană a străpuns cel de al doilea nivel helenistic, situat la 0,84 m mai jos de nivelul colibelor. Un strat de arsură şi scoici, de 0,55 m, reprezintă grosimea acestui nivel, documentat în careul 42 de o vatră cu urme numeroase de cărbune. Deosebit de interesantă pentru cunoaşterea sistemului de construcţie şi de decoraţie a locuinţelor greceşti din perioada helenistică este descoperirea, în careurile 43 — 44 a unor fragmente de elemente decorative arhitectonice de terracotta, decorate cu meandre sau volute de coloare neagră şi un *kymation* de ovule şi astragale. In cuprinsul acestui sector destul de frământat, a apărut şi o jumătate de tipar pentru turnat cercei, coliere şi pandantive, document deosebit de important, ilustrând producţia meşteşugărească şi artistică a Histriei în perioada helenistică.

Cel de al treilea nivel helenistic apare în chip sigur în careul 39, la 0,45 m mai jos decât cel de al doilea. Ca şi în sectorul anterior, locuinţele nivelului al doilea au fost clădite după ce s'a nivelat terenul printr'un strat de nisip. Acelaşi sistem a fost întrebuinţat şi în epoca anterioară; la baza celui mai vechi nivel helenistic, documentat în careul 39 prin urme bogate de arsură, se află de asemenea un strat nivelator de nisip.

In concluzie, secţiunea X—Z, executată într'un sector care se dovedeşte tot mai bogat în urme arheologice, documentând perioada de maximă extensiune a zonei locuite a Histriei în secolul al IV-lea în. e. n., a îngăduit o serie de observaţii stratigrafice de cel mai mare preţ, atât pentru verificarea observaţiilor făcute în sectorul X—Z cât şi pentru cunoaşterea, sub aspectul economic şi social, a uneia din perioadele cele mai frământate a coloniei milesiene de pe malul lacului Sinoe.

II. TERITORIUL CE ÎNCONJOARĂ CETATEA HISTRIA

7. BAIA

(a se vedea fig. 15)

In 1924, cu prilejul lucrărilor pentru ridicarea terasamentului liniei ferate Medgidia — Babadag — Tulcea dintre gara Hamangia (azi comuna Baia, r. Babadag, Reg. Constanţa) şi gara Mocani, prin care trece *dercaua*

Ceamurliei de Jos, s'a tăiat o movilă situată la 4,5 km NE de gara Hamangia şi la 1,5 km SV de gara Mocani, ridicându-se pământul de umplutură din împrejurimile movilei. Din pământul scos s'au putut recupera câteva obiecte arheologice, printre care o « statuie — menhir », o măciucă, fragmente ceramice şi o mandibulă, publicate de V. Pârvan, în 1925, care le-a considerat ca aparţinând inventarului unui singur mormânt şi le-a datat în perioada timpurie a epocii bronzului. Problema ridicată în 1924 — 1925 nu era încă definitiv rezolvată, date fiind condiţiile de găsire a materialului. De aceea, colectivul şantierului Histria a prevăzut în planul de activitate pe anul 1952 cercetări în sectorul Baia (Hamangia), cu scopul de a valorifica vechile descoperiri şi a obţine noi date asupra culturii materiale de acolo.

Pentru clarificarea stratigrafiei şi a modului cum s'a ridicat movila, s'au trasat profilele I, I a, II, II a, III şi IV pe laturile de V, E şi S ale restului movilei (a se vedea planul general). Ele au arătat că e vorba de un tumul funerar ridicat peste o aşezare gentilică mai veche. In mantaua movilei s'au descoperit fragmente ceramice similare întru totul celor din 1924. Sub restul de movilă se află o mică suprafaţă *(suprafaţa A)* dintr'o aşezare primitivă, a cărei întindere a fost mult mai mare, dar care ca şi movila a fost distrusă şi ea în cea mai mare parte de aceleaşi lucrări din 1924. Acestea nu atinseseră pretutindeni pământul viu. Şanţurile I, VI şi VII (a se vedea planul general) au avut drept obiectiv să fixeze întinderea aşezării, pe când prin şanţul IV s'a controlat dacă în 1924 s'a distrus complet latura de NE a aşezării (a se vedea profilele). Şanţurile II, III şi V a, V b şi V c au fost săpaţe în suprafaţa A şi într'un sector unde stratul de cultură fusese atins numai parţial.

In săpătură s'a constatat prezenţa unui singur strat de cultură, cu două nivele. Nivelul inferior are coloarea galbenă cu nuanţe cenuşii, pe când nivelul superior este de coloare negru-castaniu şi sfărâmicios, cu aspect de humus. Nivelul inferior se sprijină direct pe solul cu care se întrepătrunde şi de care poate fi deosebit doar prin coloarea mai pronunţată a pământului viu, prin consistenţa acestuia şi prezenţa depunerilor arheologice. Nu s'a constatat niciun strat de humus primitiv peste solul viu. In nivelul superior se găsesc materiale arheologice, în general numai spre bază şi, comparativ cu nivelul inferior, de o frecvenţă destul de redusă.

Conţinutul stratului de cultură dela Baia aparţine unei perioade vechi a neoliticului. Tipu' de locuinţe documentează o schimbare progresivă în modul de viaţă a membrilor colectivităţii gentilico-matriarhale de acolo. Cele mai vechi sunt gropile de locuit şi bordeele. Acestea au o formă rotundă sau ovală, neregulată, o adâncime ce ajunge până la 1,50 m şi diametrul variind între 2 — 3,20 m. Pereţii sunt cuptoriţi, prezentând deci o deschidere mai mare la partea superioară. Fundul bordeelor este neregulat, la diferite nivele. Intrarea se află de obicei spre E. In bordei se coboară pe trepte săpate în solul viu. Un caz deosebit ni-l oferă bordeiul Nr. 1, care are trei gropi, comunicând între ele. In sectorul vestic al şanţului V c, care nu a putut fi terminat anul acesta, s'a dat peste un coridor lat de 1,20 m, ce unea două gropi de bordei. Probabil că prin asemenea coridoare se circula între diferitele bordee. Această problemă trebue urmărită în viitoarea campanie de săpături dela Baia.

Pe marginea gropilor de bordei s'au descoperit urme de pari şi bucăţi de chirpic ars pe care s'a imprimat forma parilor, a trestiilor şi crengilor de

copaci. Bucăţi de chirpic s'au găsit şi în gropile de bordei. Chirpicul are multă pleavă şi paie.

In a doua categorie intră locuinţe-semibordee cu groapă puţin adâncă (0,30 — 0,40 m) şi mult mai spaţioase faţă de bordeele primei grupe. Ele ajung uneori să aibă o lungime de 5 m şi o lăţime de 3 m. Ca timp, locuinţele mai puţin adânci sunt mai recente decât bordeele. In ultima fază de locuire se datează locuinţele de suprafaţă, ale căror resturi s'au găsit sub forma unor fragmente de chirpic ars răspândit pe suprafeţe relativ mici. Stratigrafic, aceste locuinţe de suprafaţă se află pe partea superioară a nivelului inferior şi la baza celui superior. Parii unei locuinţe redau forma de colibă circulară (L. 1).

Atât în restul stratului de cultură cât mai ales în bordee şi în locuinţele de suprafaţă s'au descoperit unelte de silex, de piatră, de os, râşniţe de mână, frecătoare, oase de animale şi de peşte, vase întregi şi multe fragmente ceramice, cenuşă, cărbune, fragmente de vatră şi o bucată de perete vopsit cu coloare roşie. In bordee şi în locuinţele puţin săpate în pământ s'au determinat pe alocuri câteva gropi de gunoi şi locul destinat probabil pentru dormit.

O categorie de unelte de silex (microlitice, răzuitoare simple, duble sau discoidale, un trapez) prezintă un caracter mesolitico-microlitic, pe când altele, cum este o mare lamă-cuţit (lungimea de 12,7 cm) şi unele răzuitoare vădesc un aspect caracteristic culturilor neolitice deplin formate. Uneltele de piatră şlefuită sunt reprezentate prin toporaşe din rocă dură de o formă evoluată şi de dimensiuni mici, şi topoare cioplite din rocă mai puţin rezistentă, procurată din regiune. Este interesant de subliniat apariţia toporaşului plat şi a unui topor cu « umăr ». Utilajul de os cuprinde sule din oase de animale şi de pasăre precum şi săpăligi din corn de cerb şi mânere din acelaşi material, în care se fixau uneltele de silex şi piatră. Râşniţele de mână nu lipsesc din niciun bordei, semibordei sau locuinţă de suprafaţă. Ele au, în general, dimensiuni mici ca şi frecătoarele. Oasele de animale domestice (oaia, capra, porcul, boul, câinele) arată că, înafară de cultivarea plantelor, a doua ocupaţie principală era creşterea vitelor. Pentru completarea hranei se practica de asemenea vânătoarea — precum o dovedesc oasele de porc mistreţ şi coarnele de cerb — şi pescuitul. In două bordee s'au descoperit oase de peşte mare.

Nu s'au descoperit obiecte de metal, nici topoare perforate, nici fusaiole şi nici greutăţi de lut pentru afundarea plaselor de pescuit. S'au descoperit în schimb: un fragment de spatulă, un pandantiv şi un fragment de brăţară de scoică, de origină mediteraniană (specia Spondylus) şi un văscior antropomorf, care constitue deocamdată singura dovadă a unei manifestări artistice antropomorfe în cultura dela Baia.

Ceramica este foarte bogată, oferind o gamă întreagă de forme evoluate şi diferenţiate ca funcţiune. Sub aspect tehnic, produsele ceramice se clasifică în două mari grupe: *a)* de uz casnic şi *b)* vase fine şi foarte fine. Pasta din prima grupă este grosolană, cu multe pietricele şi insuficient frământată. Cele mai multe vase din această grupă au o coloare neagră în spărtură şi două strate superficiale cărămizii. Decorul constă în general din vârci foarte uşoare din barbotină sau din peretele vasului, precum şi din adâncituri circulare şi şănţuleţe. In pastă s'au amestecat şi cioburi pisate. Pereţii vaselor sunt groşi. Ca formă, notăm vase mari, cu profil bombat şi vase mijlocii cu pereţii oblici. Grupa a doua este cea mai frecventă. Pasta este în general

mai fină, conţinând şi un procent de nisip fin. Unele vase sunt lucrate dintr'o pastă foarte fină având pereţii foarte subţiri şi rezonanţi. Un strat de argilă fină, de coloare neagră, castaniu-negru, castaniu-cărămiziu şi cărămiziu acoperă pereţii vaselor. In exterior această angobă este puternic lustruită. Cea mai răspândită formă este aceea de strachină cu fundul drept sau adâncit şi puţin înalt. Apar strachini mari, în felul castroanelor, cu un diametru de 0,40 m şi înălţimea de 0,20 m, precum şi strachini de dimensiuni mici. Strachinile au umărul şi buza răsfrântă înafară, redând un profil similar literei S. Se întâlneşte de asemenea şi strachina cu picior scurt. O altă formă caracteristică este paharul, care se deosebeşte de celelalte vase nu numai prin profilul său elegant, dar şi prin tehnica superioară a lutului şi prin modelare. Se întâlnesc două forme de pahare, unele cu pereţii drepţi sau aproape drepţi şi corp cilindric sprijinit pe un fund plat, iar altele cu fundul îngust şi rotunzit, având un corp bombat şi pereţii înalţi. Fragmentele ceramice redau şi alte forme de vase, cum sunt vasele cu gât scurt şi cilindric şi corp bombat sau vase cu partea superioară înaltă şi buza răsfrântă.

Ornamentarea grupei a doua ceramice este foarte bogată. Ea este realizată prin împunsături — sau impresiuni — şi incrustaţie albă. Elementul principal al decoraţiei este linia punctată, aşezată orizontal, formând şiruri sau benzi în interiorul cărora apar triunghiuri haşurate şi liniuţe paralele, executate prin aceeaşi tehnică a împunsăturilor sau a impresiunii (fig. 16). Impunsăturile au fost făcute cu un instrument cu vârful ascuţit, foarte probabil de os sau lemn mai rezistent. Câteva sule de os cu vârful ascuţit, descoperite în stratul de cultură, au servit drept împunsătoare la decorarea acestei ceramici. In mod sporadic apar şi linii incizate adânc. Pe câteva fragmente s'a constatat şi folosirea unei excizii, întâlnită într'o perioadă mai timpurie a culturii Boian. Un element decorativ mai rar este canelura plisată şi canelura propriu zisă. Canelurile sunt puternic lustruite. Ele se orânduiesc în şiruri paralele. In cazuri destul de rare apar proeminenţe organice, impuse din interior către exterior şi decorate cu aceleaşi elemente decorative, notate mai sus. Trebue semnalat de asemenea şi un vas dat cu coloare roşie (redware) care oferă analogii cu culturile din bazinul oriental al Mediteranei, ca şi vasele negre lustruite şi ornamentate cu caneluri.

Din cauza caracterului limitat şi, în deosebi extensiv al agriculturii primitive din acea epocă, grupul omenesc dela Baia a părăsit aşezarea, căutând noi terenuri. După un lung răstimp dela părăsire — în care timp s'a depus deasupra stratului de cultură o pătură de pământ, care nu conţine resturi arheologice, — s'a ridicat peste aşezarea gentilică, movila I. Mantaua acelei movile s'a făcut din pământul scos din stratul de cultură din imediata vecinătate. Aşa se explică şi prezenţa în manta a materialului arheologic similar întru totul celui descoperit în stratul de cultură. In 1952 s'au descoperit două morminte în restul movilei I. Mormântul 1 se găsea în centrul movilei, iar mormântul 2 mai spre SE, la o distanţă de 6,20 m. Ritul de înmormântare al celor două morminte este inhumaţia. Scheletele au fost aşezate pe spate, cu picioarele aduse spre genunchi. Ele au fost depuse într'o groapă dreptunghiulară, care străbate stratul de cultură, intrând în pământul viu. Fundul gropilor a fost presărat în întregime cu ocru roşu, care formează aici un strat subţire. Craniul şi oasele poartă de asemenea urme puternice de ocru roşu. In mormântul 1 s'a descoperit un vas de lut, precum şi o podoabă

de marmoră. In mormântul 2 nu s'a găsit niciun obiect, iar oasele scheletului erau descompuse aproape complet. Cele două morminte fac parte din marea grupă a mormintelor cu ocru şi stau în legătură cu importanta problemă a pătrunderii triburilor de păstori nomazi din spre stepele nord-pontice, pe teritoriul Dobrogei, la începutul mileniului al II-lea în. e. n. şi cu rolul jucat de acele triburi în formarea culturilor epocii bronzului din ţara noastră.

Fig. 16. — Baia-Hamangia. Cultura neolitică Baia.

Recentele descoperiri dela Baia contribue la lămurirea acestei probleme, alături de cele dela Anadolchioi, Casimcea şi Tariverde.

In movila I se constată deci prezenţa mai multor morminte

La suprafaţa mantalei movilei şi până la adâncimea de 0,15 — 0,25 m s'au descoperit fragmente ceramice romane.

In dreapta căii ferate, pe acelaşi grind scund pe care se află şi movila I, şi care se prelungeşte şi în această parte, se ridică movila II. Cele două şanţuri perpendiculare (şanţul VI şi şanţul VII, a se vedea planul general, fig. 15) au arătat că aşezarea neolitică s'a întins şi dincolo de calea ferată şi că movila II a fost ridicată într'o perioadă mult mai târzie decât movila I. Depunerile arheologice, aparţinând culturii neolitice, sunt aici relativ mai rare decât în stânga căii ferate. In şanţul VI s'a dat peste un bordei şi resturile a două locuinţe de suprafaţă. In acelaşi şanţ s'a găsit un mormânt de inhumaţie,

al cărui inventar avea trei vârfuri de săgeată de bronz de tip greco-scitic. In apropiere de gât s'au găsit resturi atipice, probabil dintr'o fibulă de fier. Mormântul aparţine, probabil, secolelor V—IV în. e. n. In acelaşi şanţ s'a descoperit şi o mare groapă cu pereţii arşi, pe fundul căreia s'au găsit fragmente ceramice de factură helenistică târzie. Din aceeaşi vreme datează şi mormântul cu tegule funerare din şanţul VII.

Peste mormintele helenistice târzii şi groapa amintită s'a ridicat în epoca stăpânirii romane movila II. Cele două şanţuri săpate de noi au pus problema folosirii de către Romani a grindurilor şi a movilelor în sistemul lor de organizare şi supraveghere a aşezărilor civile şi a drumurilor din vecinătate. După cum au dovedit profilele, s'a folosit aici sistemul valurilor şi al şanţurilor de apărare. Problema trebue urmărită însă prin noi săpături.

Incepând dela poalele movilei II şi dincolo de şoseaua Ceamurlia de Jos — Caugagia, se întinde o vastă aşezare civilă din epoca stăpânirii romane. Unele descoperiri par a fi şi mai vechi, şi anume helenistice. Material ceramic roman şi fragmente de tegule destul de numeroase s'au mai descoperit la 4 km N de Baia, în dreapta şoselei Baia-Babadag, iar la 1 km NE de movila I, în apropierea unui grup de movile, s'au descoperit fragmente ceramice neolitice, decorate cu linii punctate.

La 1,50 km dela movila I spre gara Hamangia, în apropiere de locul unde a fost cariera de piatră, s'au făcut mai multe sondaje, în care au ieşit câteva unelte de silex şi mai multe fragmente ceramice, care documentează prezenţa culturilor din epoca bronzului şi din prima şi a doua epocă a fierului.

S'au făcut de asemenea cercetări de-a-lungul căii ferate dintre Hamangia şi Mihai Viteazul, constatându-se că la aproximativ 3 km de gara Hamangia, există bogate urme prefeudale cu o ceramică caracteristică. Descoperirile din acest punct ridică problema cercetării pe viitor a epocii prefeudale şi în această parte a Dobrogei.

Săpăturile din sectorul Baia au adus dovezi asupra unei continuităţi de viaţă în această regiune, începând din epoca neolitică (pe la jumătatea mileniului al III-lea în. e. n.) până în perioada prefeudală. Studierea materialelor, combinată cu observaţiunile făcute pe teren, va aduce date noi şi asupra problemei relaţiilor dintre băştinaşi, de o parte, şi dintre Greci, Sciţi şi Romani, de altă parte. Importante sunt descoperirile din epoca bronzului, a cărei cunoaştere în Dobrogea prezintă încă aşa de multe lacune. De asemenea descoperirea şi acolo a unor elemente ale culturii traco-getice din prima şi a doua epocă a fierului deschide iarăşi perspective în ceea ce priveşte desvoltarea paralelă a populaţiei locale din teritoriul Histriei cu procesul de pătrundere a Grecilor şi a Romanilor în Dobrogea.

Dar cea mai importantă contribuţie a săpăturilor dela Baia este descoperirea unei noi culturi neolitice, al cărei conţinut a fost cunoscut pentru prima dată anul acesta. Descoperirile dela Mangalia, făcute în Februarie 1952, aparţin de asemenea culturii dela Baia.

Săpăturile dela Baia au dovedit că ne găsim aici în faţa unei comunităţi gentilice matriarhale, deplin formate, ducând o viaţă stabilă. Se locueşte în bordee, semibordee şi locuinţe de suprafaţă, prin care se caracterizează culturile neolitice timpurii şi care reflectă în acelaşi timp mersul progresiv al societăţii primitive.

Prezenţa bordeelor, a uneltelor de silex de tradiţie microlitică, alături de unelte mari, forma evoluată a topoarelor din rocă dură, prezenţa alături de ele a topoarelor mari din piatră locală, cioplite grosolân, tehnica încă primitivă a pastei şi a decoraţiei ceramicii, arderea adesea insuficientă a acesteia, formele vaselor, lipsa toartelor şi lipsa obiectelor de metal, sistemul economic, toate acestea sunt indicii care subliniază caracterul vechi neolitic al culturii Baia, înţeleasă ca o expresie a diferenţierii culturale tribale petrecută pe la jumătatea mileniului al III-lea în. e. n. pe teritoriul din apropierea mării, care a uşurat desvoltarea relaţiilor intertribale. Descoperirile dela Baia au ridicat în faţa noastră o serie întreagă de probleme, care privesc direct istoria societăţii primitive de pe teritoriul R.P.R., dar care au atingere de asemenea cu neoliticul european şi cu culturile est-mediteraniene şi din Asia Mică. Aceste probleme nu pot fi rezolvate definitiv decât după studierea materialului, după continuarea săpăturilor dela Baia şi extinderea lor în alte aşezări similare sau necropole contemporane, ca cea dela Mangalia. Una dintre probleme este aceea a originei însăşi a acestei culturi. Privită în totalitatea sa, şi cu deosebire ceramica, în această cultură materială se întâlnesc două trăsături: una de caracter est-mediteranian şi alta de caracter central-european legat de cultura cu «ceramică punctată». Deocamdată ne lipsesc elementele care să indice o desvoltare locală a culturii Baia, cu participarea activă a altor factori din afară, dar ele trebue căutate atât în direcţia tradiţiilor mesolitice, cât şi în direcţia ceramicii liniare, recent descoperită în Moldova şi, în general, a culturilor vechi neolitice dela noi şi din răsăritul Republicei Populare Bulgaria. Nu se pot încă stabili raporturile stratigrafice şi stilistico-tipologice cu culturile neolitice dela noi, dar încă de pe acum se şi întrevăd legături cu cultura Boian.

Lămurirea problemelor ridicate de noua cultură din Dobrogea va contribui şi la rezolvarea problemei legăturilor culturii Tripolie-Cucuteni cu regiunea est-mediteraniană, mai direct de-a-lungul ţărmului vestic al Mării Negre, foarte probabil prin intermediul culturii Baia.

8. TARIVERDE

(a se vedea fig. 17, 18, 19, 20, 21, 22 23 şi 24)

Săpăturile au început la Tariverde în vara anului 1951. In sondajul făcut pe o suprafaţă relativ mică s'au găsit resturile a trei şi, pe alocuri, a patru nivele de locuire, documentate prin fragmente de ziduri de piatră, «complexe» de pietre aşezate neregulat, urme de pământ ars şi mai ales printr'un bogat material ceramic. S'a putut constata astfel prezenţa unei aşezări foarte întinse, care, după cum arătau fragmentele ceramice greceşti de tip arhaic, şi-a început existenţa probabil încă în secolul al VI-lea în. e. n. şi a durat apoi toată epoca helenistică şi până târziu în vremea cotropirii romane. Din cauza suprafeţei mici care a fost săpată, nu s'a putut însă preciza mai de aproape stratigrafia aşezării, cu atât mai mult cu cât «complexele» sau rămăşiţele de ziduri de piatră din diferitele straturi nu au fost ridicate şi astfel nu au permis săparea porţiunilor de sub ele.

Săpăturile din vara anului 1952, executate pe o scară mai mare, au îngăduit să se facă observaţii mai precise şi să se recolteze un material mult mai bogat. Astfel s'a putut stabili pe baza mai multor sondaje mici (fig. 17)

că aşezarea începe chiar dela marginea satului şi se întinde pe malul stâng al pârâului Iunandere la N — NE de sat până la o distanţă de cel puţin 700 m, cuprinsă între pârâu sau « derea », cum îl numesc localnicii, şi între drumul de ţară care duce spre Fântânele. In consecinţă, se poate aprecia că aşezarea dela Tariverde se întinde, în diferitele ei faze de existenţă, pe o suprafaţă de cca 15 — 20 hectare.

Săpăturile au început în anul 1952 pe aceeaşi porţiune de teren, care înaintează spre « derea » ca un bot de deal şi care s'a săpat şi în 1951. La început

Fig. 17. — Tariverde. Planul general al săpăturilor.

s'a trasat un şanţ lung de 58 m şi lat de 2 m, pornind din colţul de SE al suprafeţii A din 1951, spre marginea satului. Acest şanţ, pe care l-am numit I, a fost lărgit apoi după descoperirea bordeelor unindu-se cu alte două şanţuri care îl încadrau (I a şi I b), la lăţimea de 6 m. Un alt şanţ, II, a fost trasat perpendicular pe primul, în spre pârâu. El avea lungimea de 50 m, fiind întrerupt însă pe o porţiune de 6 m, în care îl traversează un drum de câmp, — şi lăţimea de 1,5 m. Mai târziu acest şanţ a fost lărgit în trei porţiuni mai mici. Paralel cu şanţul II şi la distanţă de 2,5 m spre N, s'a mai săpat un nou şanţ (II b), lung de 20 m şi lat de 2 m. Acesta a fost săpat numai până la baza

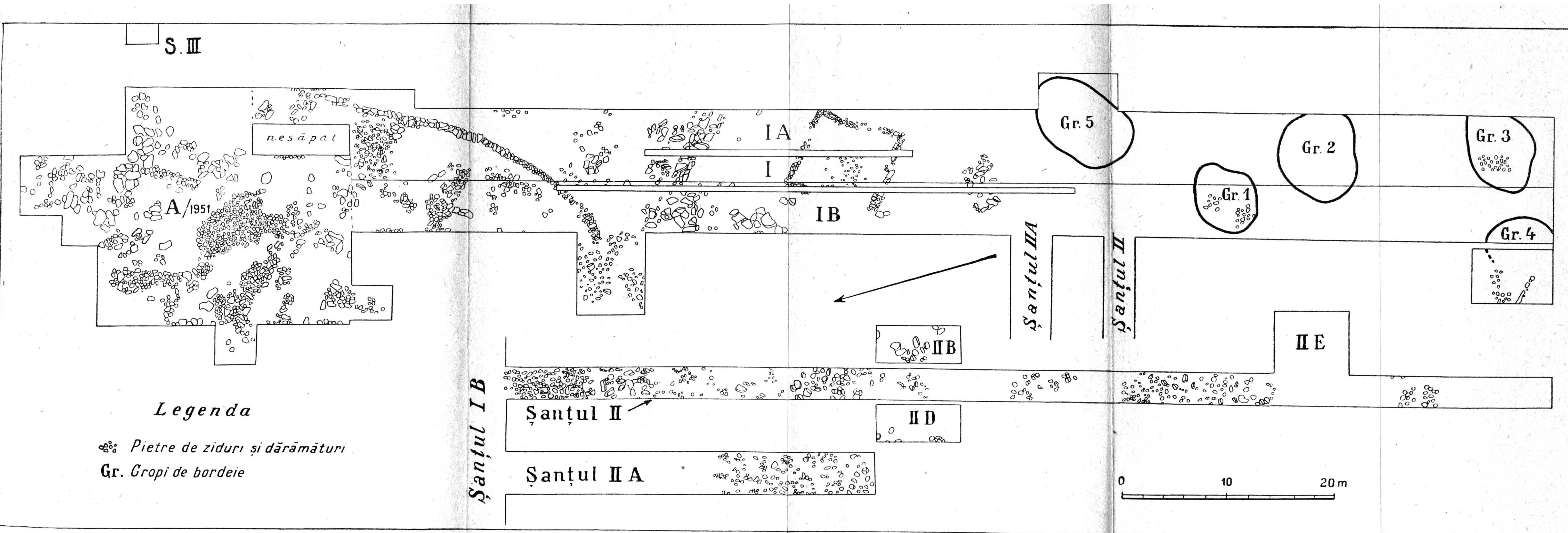

Fig. 18. — Tariverde. Planul şanţurilor I şi II cu gropile de bordee.

stratului superior. Şanţul III, pornind dela 2 m dela suprafaţa A spre miriştе, s'a trasat pe o lungime de 56 m şi a fost lat de 1,5 m. In sfârşit a mai fost săpat un şanţ, IV, lung de 20 m şi lat de 2 m, paralel cu şanţul I dar la o distanţă de cca 150 m în mirişte, pe o porţiune de teren mai ridicată, care semăna cu o movilă plată.

Stratigrafia în şanţul I (lărgit la 6 m) pe care îl considerăm cel mai important, deoarece aici s'au descoperit fundurile de bordee, se prezintă în felul următor: stratul superior de o coloare negricioasă, lat de 20 — 40 cm, are la bază în multe locuri straturi mai mici de pietre neregulate, de dimensiuni neegale, dar în general reduse. Sub acest strat urmează un strat ceva mai gros, de coloare cenuşie, care conţine şi el resturi de construcţii de piatră. Urmează pământul viu, în care avem adâncite din loc în loc gropile de bordee.

Bordeele descoperite sunt în număr de cinci. Ele au apărut în jumătatea de S a şanţului I şi sunt aranjate pe două linii paralele, neregulate: două în spre pârâu, trei în spre interiorul aşezării (fig. 18). Gropile de bordee, adâncite în pământ până la adâncimea maximă de cca 0,80 m, au o formă neregulată, rotund - ovală, variind între 2,50 — 4 m lungime pe cca 3 m lăţime. Bordeele au fost construite dintr'un schelet de pari şi nuele legate între pari şi lipite apoi cu pământ. S'au găsit 14 bucăţi din această lipitură şi câteva gropi de pari. In cele patru bordee care au fost desgropate în întregime — al cincilea a fost desgropat numai pe jumătate — s'au găsit mici îngrămădiri de pietre, despre care am crezut la început că au format vetrele. Faptul că în bordeiul Nr. 2 s'au găsit fragmente mari dintr'o vatră de pământ frumos modelată s'ar opune acestei ipoteze. S'ar putea însă ca ele să fi servit şi ca un fel de laviţă de dormit sau de şezut. O altă ipoteză care să explice prezenţa acestor pietre în bordee ar fi că ele cu căzut de pe acoperişul lor de stuf, pe care erau puse ca să menţină stuful, pentru ca să nu fie deplasat de vântul puternic din Dobrogea.

Materialul descoperit în bordee constă aproape exclusiv din fragmente ceramice. Aceste fragmente aparţin în cea mai mare parte unor amfore greceşti de tip arhaic. Inafară de acestea s'au mai găsit fragmentele unor boluri tot arhaice de tip ionian şi, ceea ce este mai important, fragmente ceramice de factură grosolană, lucrate fără roată, care nu pot fi decât indigene. Astfel, în bordeiul Nr. 2, cel mai bogat în materiale descoperite, s'au găsit împreună şi alături, pe fundul bordeiului, fragmentele a vreo cinci amfore mari arhaice, fragmente ale unui bol ionian şi fragmentele de vase primitive, dintre care unul reconstituit are o formă semiovală cu fundul plat. Vasul, făcut dintr'o pastă negricioasă, lucioasă, are sub buză cinci pastile circulare aplicate, puţin adâncite, iar sub mijloc cinci proeminenţe rectangulare rotunjite, îndreptate în jos. Alte fragmente provin dela nişte vase cu gura dreaptă şi ornamentate sub buză de un brâu întrerupt de proeminenţe. Menţionăm încă fragmentele unei strachini primitive, cu buza îndreptată înăuntru, care avea probabil două toarte semicirculare sub buză, lipite de vas în formă de arcadă şi o strachină cu buza îndreptată tot înăuntru, din pastă cenuşie de tip Latène, lucrată la roată (fig. 21).

Descoperirea bordeelor dela Tariverde, în care apare asociată ceramică arhaică grecească, pe care nu o putem data mai jos de secolul al VI-lea sau cel mult începutul secolului al V-lea în. e. n., cu ceramică grosolană, lucrată cu mâna, aruncă o lumină nouă asupra primului contact al coloniştilor greci cu populaţia băştinaşă din Dobrogea. Intr'adevăr, asocierea în aceleaşi bordee

a ceramicii greceşti de import cu ceramica locală, ne face să ne întrebăm cine erau locuitorii acestor bordee. Răspunsul la această întrebare este simplu: ei nu puteau să fie decât locuitorii băştinaşi ai Dobrogei, şi anume, în această vreme, strămoşii noştri, Geţii. Credem că nu este verosimil ca Grecii, care

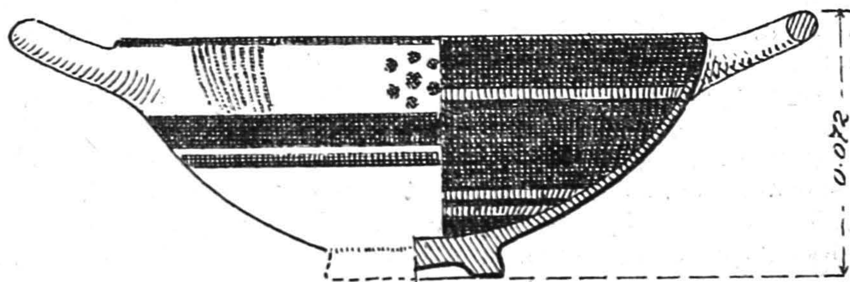

Fig. 19. — Tariverde. Bol ionian.

posedau o cultură înaintată, să fi locuit în nişte locuinţe atât de primitive, cum sunt bordeele dela Tariverde. De asemenea ei nu ar fi întrebuinţat o ceramică atât de primitivă ca aceea găsită în aceste bordee. Inafară de aceasta e probabil că mediul din afara cetăţii nu le oferea încă o siguranţă deplină. Mai târziu, după ce relaţiile dintre localnici şi colonişti vor fi durat câteva generaţii, aceştia din urmă se vor fi amestecat cu cei dintâi, aşa cum s'a întâmplat în toate regiunile, în care Grecii au întemeiat colonii. La început însă aceste relaţii vor fi fost de natură strict comercială. Grecii aveau nevoie de produse agricole şi de vite, iar Geţii primeau cu plăcere în schimbul acestor

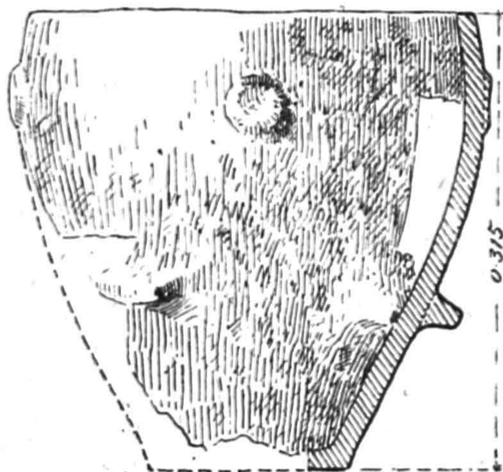

Fig. 20. — Tariverde. Vas hallstattian găsit într'un bordei.

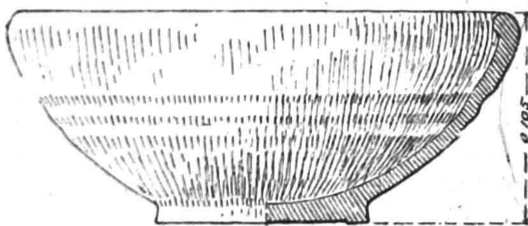

Fig. 21. — Tariverde. Vas cenuşiu dintr'un bordei.

produse, pe care le aveau din belşug, renumitele vinuri şi uleiuri greceşti, sau produsele iscusiţilor meşteşugari greci. Numeroasele fragmente de amfore descoperite în bordee ne arată că acest schimb era destul de intens şi că el era căutat de ambele părţi, chiar dacă este firesc să presupunem că de pe urma lui profitau în primul rând Grecii.

Important este însă faptul că graţie acestor schimburi, Geţii din Dobrogea vor face de timpuriu cunoştinţă cu civilizaţia grecească, ajungând astfel la un nivel de cultură mai înalt decât populaţia de pe malul opus al Dunării.

Descoperirea, tot în aceste bordee a unor fragmente de vase de lux, boluri ioniene sau fragmente de vase attice pictate cu figuri negre pe fond roşu, sau al unor fragmente de opaiţe greceşti, ne arată de asemenea că, pe lângă produsele lor ceramice grosolane, locuitorii bordeelor căutau să achiziţioneze şi piese de ceramică fină grecească, oricât de mult i-ar fi costat aceasta.

Dar materialele descoperite în bordeele dela Tariverde nu ne relevă numai contactul dintre băştinaşi şi Greci. In acelaşi bordei în care s'au găsit vasele menţionate mai sus, s'a descoperit şi o *psalie* (partea laterală a unei zăbale) de os (fig. 22). Aceste psalii, care au de obicei un capăt terminat în cap de cal, dar uneori, aşa cum e cazul la exemplarul nostru, capul de cal este abia indicat, aparţin stilului specific al artei scito-pontice. Se cunosc mai multe exemplare asemănătoare descoperite în S-ul U.R.S.S. Astfel, psalia dela Tariverde ne arată că contactul între Sciţi şi Geţii dobrogeni a început încă în secolul al VI-lea în.e.n. chiar dacă aşezarea masivă a Sciţilor în Dobrogea nu avea să se întâmple decât mult mai târziu.

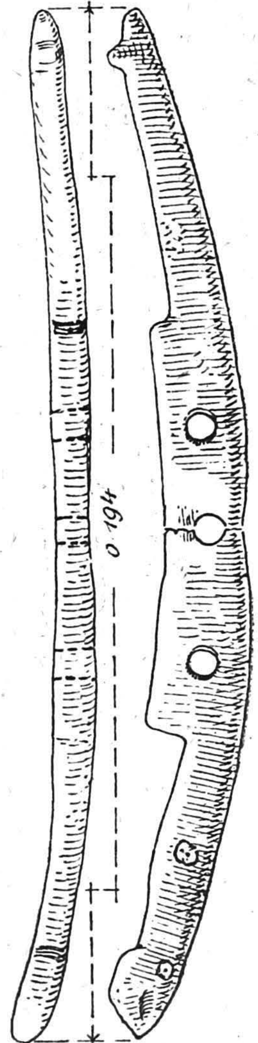

Fig. 22. — Tariverde. Psalie de zăbală din os.

Afară de fundurile de bordee bine observate în şanţul I, la Tariverde mai există două straturi de cultură, al căror material nu a fost încă studiat cu precizie, dar care poate fi datat începând din secolul al IV-lea în. e. n. După cum am spus, aşezarea a dăinuit multă vreme — şi e probabil să fi avut soarta pe care a avut-o Histria — aşa încât în stratul superior se găsesc şi fragmente de vase mai noi, de factură romană. In şanţul II s'a găsit şi o monetă din vremea lui Diocleţian. In acest şanţ, trasat între şanţul I şi pârâu, stratigrafia se deosebeşte de cea din şanţul I, în sensul că, sub stratul cenuşiu mai există un strat de o coloare galben închis din care se pare că se adânceau bordeele, care nu au putut fi însă identificate cu precizie. In stratul mijlociu, cel cenuşiu, s'au găsit numeroase fragmente de ceramică grecească, între care câteva mănuşi de amforă cu stampilă, care la rândul lor, ne arată că mărfurile greceşti din Thasos şi Rhodos continuau să sosească la Tariverde, desigur tot prin intermediul Histriei. Alături de această ceramică şi chiar de mănuşile stampilate s'au găsit fragmente ceramice grosolane, lucrate fără roată, desigur tot de băştinaşi. Faptul că ele au fost găsite în acelaşi strat, alături de fragmentele greceşti, care pot fi datate cu mai multă precizie, ne va ajuta să distingem, pe mai multe perioade, ceramica locală a epocii Latène.

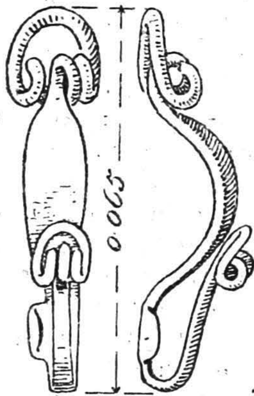

Fig. 23. — Tariverde. Fibulă de bronz.

Tot în stratul cenuşiu, în şanţul II e, s'a găsit o fibulă de bronz, de tip Latène II, dar de o formă necunoscută până acum în regiunile noastre (fig. 23). Fibula, care are piciorul întors deasupra arcului şi terminat în felul în care este resortul dela capul ei, ne ajută ca să datăm acest strat în secolul al IV-lea sau mai probabil în secolul al III-lea în e.n.

Fig. 24. — Tariverde. Fragmente de ziduri.

Atât în stratul mijlociu, cât şi în cel superior, se observă resturi de construcţii de piatră, a căror formă nu a putut fi încă identificată decât în mod fragmentar (fig. 24). Menţionăm fragmentul unui zid de pietre neregulate, cu pământ între ele, care porneşte în formă de arc de cerc, dar care dispare apoi la ambele sale capete. E posibil ca acest zid să fi împrejmuit un sistem mai mare de construcţii. In orice caz, e sigur că, după faza bordeelor, găsim la Tariverde alte două faze în care, probabil, sub influenţa culturii greceşti, localnicii îşi construesc locuinţe de piatră sau cu temelie de piatră. Nu putem delimita încă cu precizie durata acestor faze, înainte de a fi studiat materialul în amănuntele sale.

In şanţul III, care porneşte aproape din secţiunea A/1951 spre interiorul aşezării, se disting de asemenea două straturi marcate prin « complexe » şi fragmente de ziduri de piatră, sub care pare a fi încă un nivel, în care ar putea să apară bordee. Şanţul a fost prea îngust, iar « complexele » de piatră lăsate deocamdată *in situ*, nu au permis să ne formăm o idee mai clară despre succesiunea straturilor în acest şanţ. Materialul ceramic descoperit este tot helenistic. Printre cioburile greceşti apar şi cioburile primitive, lucrate cu mâna, ale populaţiei locale. Menţionăm două mănuşi de amforă stampilate.

In sfârşit, în sanţul IV, straturile sunt mai puţin clare. « Complexele » de piatră nu apar evidente. Ele par a fi însă tot în număr de trei, cel inferior fiind mai sărac în resturi arheologice. Ceramica din acest şanţ este în partea sa cea mai mare, tot helenistică. De remarcat o mască de lut ars, fragmentară, reprezentând capul unui bărbat cu barbă, care s'a găsit în acest şanţ.

Atât în secţiunea A/1951, cât şi în şanţurile I, s'a ridicat piatra din stratul superior pentru ca să se poată săpa mai adânc, lăsându-se însă pietrele din celelalte straturi. In secţiunea A s'au identificat câteva gropi de bordee, ele nu au fost însă decât parţial săpate, deoarece nu s'au distrus straturile

de deasupra lor. In această secţiune, în unele locuri, se intercalează între stratul superior şi cel cenuşiu un strat intermediar, care ar părea de nivelare, dacă nu ar avea într'un loc urme de arsură la baza sa.

Inafară de importanţa lor pentru lămurirea primului contact dintre băştinaşi şi coloniştii greci, săpăturile dela Tariverde prezintă o deosebită importanţă din punctul de vedere al începutului culturii Latène pe pământul patriei noastre. E adevărat că aproape în toate aşezările getice cercetate dincoace de Carpaţi şi dintre care cele mai importante sunt: *Crăsani*, *Tinosul*, *Zimnicea*, *Popeşti*, *Poiana*, s'a găsit ceramică grecească, dar aceasta nu trece decât rareori de secolul III sau IV în. e. n. La *Zimnicea* s'a găsit, în 1948, un ciob attic cu figuri roşii, care poate fi datat în secolul al V-lea. De asemenea, se mai cunoaşte un ciob cu figuri roşii descoperit la *Coţofeni*, lângă Craiova, care poate fi datat la sfârşitul secolului al V-lea, şi două cioburi cu figuri roşii, găsite la *Tei* lângă Bucureşti şi care se datează în acelaşi secol. Tot la sfârşitul secolului al V-lea în. e. n. datează şi vasele locale şi *kylix*-ul grecesc descoperite la *Frumuşiţa* aproape de Galaţi.

Nu cunoaştem însă cioburi greceşti mai vechi de secolul al V-lea găsite într'o aşezare getică, inafară de cele dela Tariverde. Astfel se impune chiar o deosebită precauţie în valorificarea acestei descoperiri. Se naşte îndoiala dacă vasele locale descoperite în bordeiul Nr. 2, şi mai ales cel de pastă cenuşie, obişnuit în aşezările Latène de mai târziu, nu au ajuns în bordei din stratul de deasupra lor. Indoiala este desigur justificată deşi aceste vase au fost găsite chiar pe fundul destul de adânc al bordeiului şi alături de cele greceşti. Afară de aceasta, bordeiul nu conţinea decât fragmente primitive şi cioburi greceşti *arhaice*, deşi în cazul unei răvăşiri ar fi trebuit să conţină şi cioburi greceşti mai noi.

Totuşi credem că e bine să păstrăm o oarecare rezervă în această problemă, cel puţin până la o amănunţită studiere a materialului, în intreaga aşezare. Faptul însă că, de pildă, în bordeiul Nr. 1 s'au găsit două cioburi primitive alături de două fragmente ale unui bol ionian, chiar pe fundul şi în arsura bordeiului, pledează în favoarea tezei noastre.

In ce priveşte vasul mare cu pastile şi proeminenţe, descoperit în bordeiul Nr. 2, el poate fi considerat încă de factură hallstattiană, chiar dacă găsim vase asemănătoare într'un mediu mai târziu, în a doua epocă a fierului. Pastilele de sub buză, de veche tradiţie neolitică, sunt probabil premergătoarele proeminenţelor mai înalte, dar tot circulare, care apar atât de frecvent pe vasele geto-dace de mai târziu. Chiar pasta vasului, negricioasă şi lucioasă, are încă un caracter hallstattian. Un vas asemănător, tot hallstattian, la care însă pastilele sunt înlocuite cu un brâu reliefat, care înconjoară vasul, s'a găsit la *Hotărani*, în Oltenia.

Credem că este firesc ca, în Dobrogea, apariţia culturii Latène, ale cărei elemente de bază sunt greceşti, să fi fost accelerată de influenţa produselor greceşti din Histria.

Acestea sunt problemele pe care le pun săpăturile dela Tariverde, abia schiţate în cadrul unui raport preliminar şi pe baza unor săpături, care, faţă de întinderea aşezării, rămân încă de proporţii reduse. Adâncirea lor se va putea face abia după o studiere amănunţită a materialului descoperit şi în urma extinderii săpăturilor într'o campanie viitoare.

9. SINOE

(a se vedea fig. 25, 26, 27, 28 şi 29)

Teritoriul pe care s'au desfăşurat cercetările dela Sinoe este limitat la E de insula Lupilor şi marginile celor trei lacuri care se întâlnesc aici: Sinoe, Zmeica şi Goloviţa; la N, masivul Caraburun şi şoseaua către Baia, până peste satul Mihai Viteazul; la S, şirul de movile dintre lacul Sinoe şi gara Histria, pe la mijlocul drumului ce leagă satele Histria şi Sinoe; la V calea ferată şi şoseaua naţională Constanţa — Tulcea (a se vedea fig. 1). Am executat sondaje reduse în cele 11 puncte însemnate pe hartă cu S — I până la S — XI. Am obţinut rezultatele în S — I, S — II, S — III, şi în S — V, S — VI, S — VII şi S — VIII. Săpături desvoltate am executat în punctele 7 şi 8 care, împreună, vor fi marcate pe hartă şi în raport cu indicativul Sinoe — Vicus, — precum şi la punctul 2, care va purta indicativul Sinoe — Zmeica.

A. Sinoe-Vicus

Aşezarea este situată la cca 2 km SE de satul Sinoe, pe ambele maluri ale pârâului Casapchioi, care se varsă aici, în bucla cea mai de V a lacului Sinoe. Urmele aşezării (ceramică, monete, cărămizi, olane) se întind pe aproape şase hectare, mai ales pe panta uşoară a dealului Amze Gaisi şi pe malul lacului. Aici, pe malul înalt numai de 1 — 1,50 m, este vizibil că aşezarea se întinde mult mai spre E şi că ea a fost continuu mâncată de apele lacului. La 10 — 15 m dela mal, spre E, se văd încă în fundul apei, care are o adâncime de abia 20 — 30 cm, fragmente de vase şi de pietre.

Pe suprafaţa de cca 6 ha pe care se întinde aşezarea, a fost executată o tranşee de 50 m lungime şi de 1 m lăţime, cu direcţia NS, — precum şi altă tranşee, transversală, de 20 m lungime şi 2 m lăţime, cu direcţia EV.

După humusul vegetal care nu este mai gros de 15 cm, urmează un strat cenuşos de cultură, cu multe fragmente ceramice de tip roman târziu şi, în special, de ceramică cu striuri dese, caracteristică secolelor V — VI e. n. Au apărut şi cărămizi, bine arse, de 0,30/0,30 şi de 0,15/0,30. Varul lipseşte în genere, dar olanele de acoperiş se pare totuşi că erau prinse cu mortar de var.

In acest strat, dar provenind desigur din straturi mult mai vechi, au apărut şi fragmente ceramice de tip Latène, lucrate cu mâna şi decorate uneori cu butoni şi brâu alveolar.

In tranşeea EV, în acest prim strat nu mai gros de 60 cm, s'a găsit un capac rotund de piatră, al unui chiup mare de pământ, purtând o scurtă inscripţie în limba greacă. La capătul de N al tranşeei lungi, imediat sub humus, se află o massă compactă de chirpic ars (0,40 — 0,10 m grosime), ce se întinde pe o lungime de 7 m din tranşee şi pe întreaga ei lăţime, intrând peste tot, şi în pereţi. Face impresia unui mare cuptor dărâmat sau a unor construcţii de chirpic, arse şi prăbuşite. Şi pe restul întinderii primului strat, săpat pe cca 80 m² apar câteva urme de chirpic ars, urmele a două vetre şi resturile neregulate ale unor ziduri de piatră legate cu pământ; două astfel de ziduri, regulate însă, din piatră cu pământ galben, apar în tranşeea EV, lată de 2 m şi care aici a fost mai mult lărgită. Zidurile au fost urmărite pe o lungime de 8 m la adâncimea de 1 m şi cu grosimea de 0,60 m. Orientate NE — SV, ele fac impresia unor ziduri de împrejmuire.

Stratul II începe la 0,70 m adâncime. Aici nu mai apare ceramica romană târzie, ci cea helenistică, în special cu firnis negru, apoi fragmente

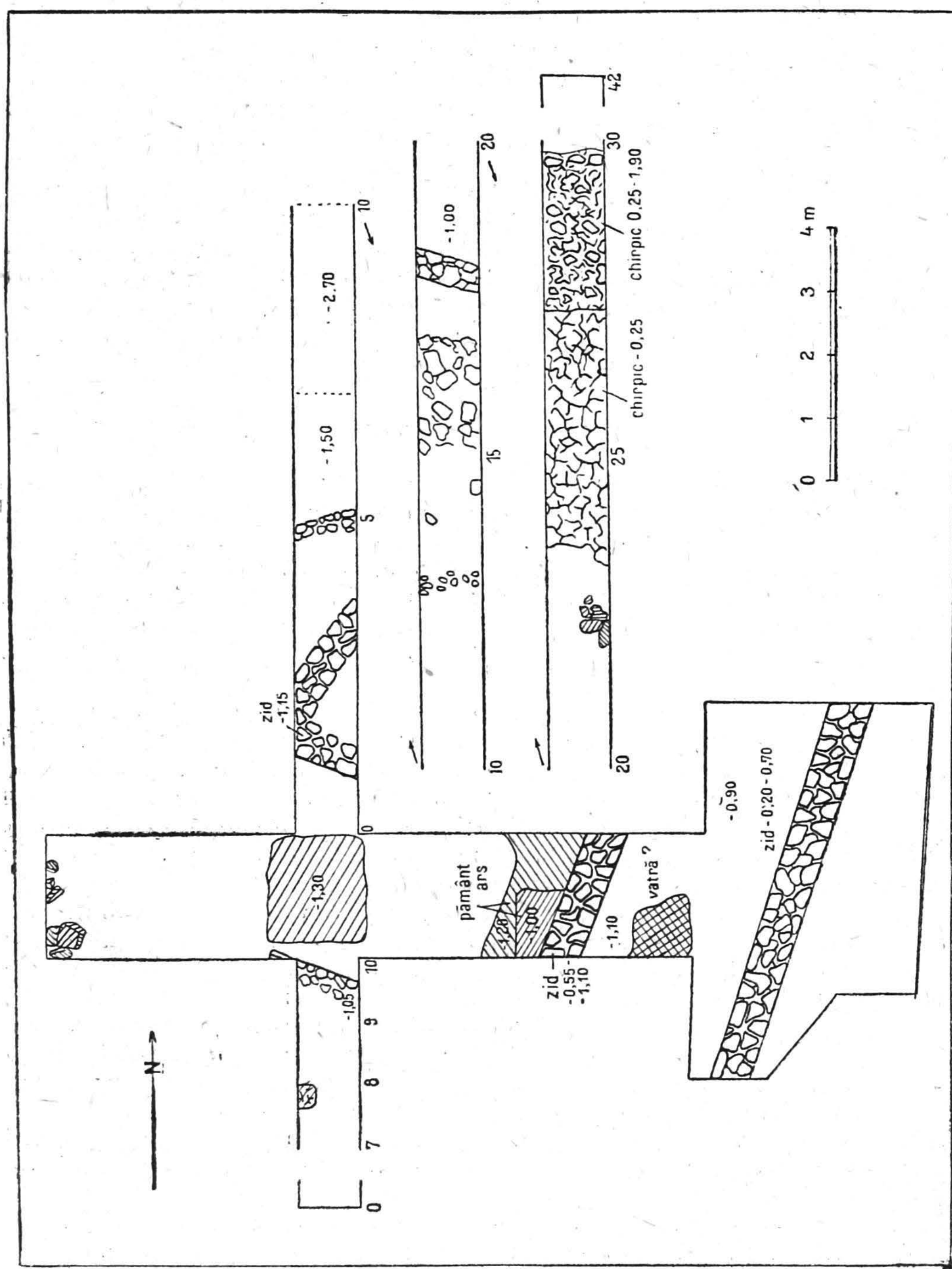

Fig. 25. — Sinoe-Vicus. Sondaj 1952.

deliene, ceramică locală lucrată de mână şi foarte multe olane şi ţigle patrate de acoperiş. Cenuşiul din stratul I dispare şi este înlocuit cu un galben deschis,

compact, amestecat cu cioburi şi calupuri de chirpic. Uşoare urme de zidărie încep să se întrevadă, baza acestora găsindu-se mai jos. In dreptul metrului liniar 13 — 16 al şanţului îngust, se întâlnesc chiar în tranşee două ziduri de piatră cu pământ, groase de 0,80 m, care formează un unghi drept; ambele laturi intră în maluri. Lucrate îngrijit, zidurile arată a fi aparţinut unei construcţii mai mari. Temeliile ridicate şi dărâmăturile celor două ziduri apar la punctele 27 — 30. La adâncimea de 1,30 m, la punctele 6 — 7 din partea de S a tranşeei, găsim urme de ziduri din pământ galben bătut şi chirpic ars.

Se poate astfel constata, chiar după acest sondaj de proporţii reduse, că avem de a face cu o aşezare destul de întinsă. Importanţa staţiunii descoperită acum apare şi mai mare dacă considerăm că cele câteva inscripţii care vorbesc despre Vicus Quintionis au fost găsite, la sfârşitul secolului trecut, tocmai aici la Sinoe. Aceasta ne-ar putea duce la ipoteza că ne aflăm chiar pe locul vicus-ului Quintionis, despre care ştim din cuprinsul inscripţiilor, că era o aşezare rurală întinsă şi bine organizată, în secolele II—III e.n.

B. Aşezarea Sinoe-Zmeica

Al doilea centru al cercetărilor noastre este situat în partea opusă acestui vicus, la 6 km NE, pe malul abrupt al lacului Zmeica, în golful pe care îl formează acest lac în spatele insulei Lupilor. Terenul coboară din spre V (cota 73), în pantă repede, pe distanţă de 1 km, ajungând la marginea lacului cu o diferenţă de nivel de 25 m deasupra nivelului acestuia. Malul este deci abrupt, căzând în spre apă ca un perete. Aşezarea, care face obiectul raportului de faţă, se întinde pe această porţiune înaltă de teren, mai mult în lungimea malului.

Urmele vechi de viaţă omenească indică peste 1300 m de-a-lungul malului dela SE spre NE, şi cca 100 m în interior. Terenul, cu această formă prelungită, este sensibil ondulat. Stânca apare la 1 m sub humus şi straturile de cultură. Către mal, stânca este mai adâncă, la 6 — 10 m, coborînd lent sub apă. In unele părţi ale terenulni, stânca iese deasupra solului actual. La dreapta se înalţă promontoriul Eski Calo, pe care sondajele noastre au găsit urmele unei aşezări cu val şi zid de apărare.

Cercetări făcute sub forma unor sondaje, între 20 Iulie — 12 August, au atacat aşezarea în patru puncte cu scopul de a atinge următoarele obiective:

a) salvarea spaţiului de pe malul abrupt dinspre NE, unde o veche carieră de nisip a distrus partea din spre lac a aşezării;

b) săparea în adâncime a cca 300 m² în intrândul dinspre S-ul aceluiaşi mal, unde apăruseră multe ţigle de acoperiş şi urme de zidărie. Aceste două lucrări, formând un singur sector, cuprind o linie de 90 m, orientată NV — SE, pe o lăţime de 20 m. Sectorul a fost împărţit în 48 careuri de 5 × 5 m, numerotate în patru rânduri de câte 16, dela 1 — 48. In raport şi pe plan, sectorul acesta poartă indicativul S—I, la care se adaugă, când este nevoie, numărul careului;

c) o tranşee de 30 m lungime pe 2 m lăţime, cu aceeaşi orientare şi numai la 2 m în spatele punctului *b)* de mai sus, executată cu scopul de a cunoaşte stratificaţia mai departe de mal şi de a unifica apoi săpătura din S.I. Lucrarea a fost organizată în careuri de 2 × 2 m, este marcată în plan din metru în metru şi poartă indicativul S — I A;

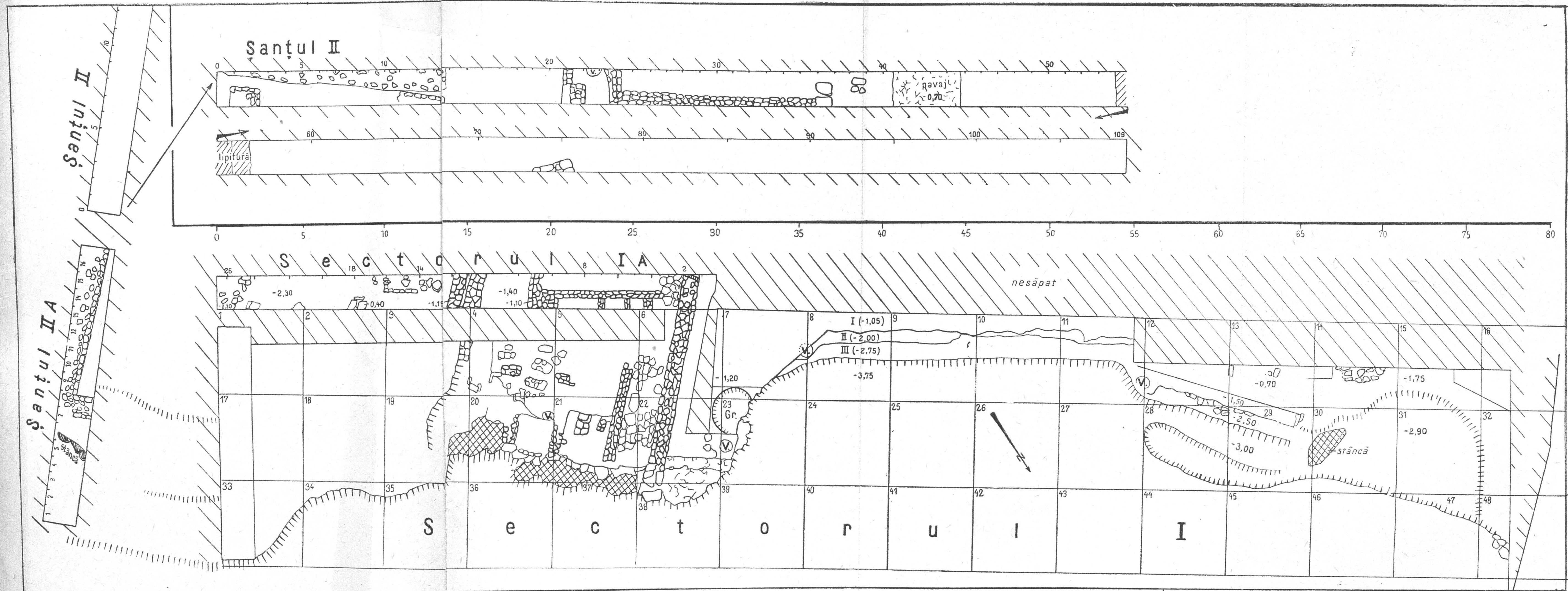

Fig. 26. — Așezarea greco-băștinașe de pe lacul Sinoe-Zmeica 1952

d) altă tranşee, de aceeaşi lăţime, a fost săpată pe o lungime de 120 m, cu orientarea SV — NE. Aici s'a urmărit stratificaţia pe toată adâncimea, precum şi aflarea limitelor aşezării în partea opusă malului. Măsurată tot din doi în doi metri, tranşeea aceasta poartă indicativul S — II;

e) în continuarea acesteia a fost săpată o a treia tranşee, de 20 m lungime, până în buza malului, notată S — II A.

Rezultatele săpăturii noastre au fost foarte bogate. S'a recoltat mai ales ceramică locală lucrată cu mâna, ceramică lucrată la roată, tot de tip local — însă cu influenţe greceşti în formă şi decor — precum şi ceramică de lux importată, aparţinând secolelor V — II în. e. n. Am surprins şapte vetre, patru gropi de gunoaie, urme de zidărie de pământ şi chirpic ars. De asemenea, ceea ce este mai important, o serie de ziduri regulate din piatră cu pământ, aşezate direct pe stâncă sau pe platforme speciale, amenajate pe straturi alternante de cenuşă, pământ cu cioburi, plăci de piatră, mâl cleios sau nisip. Degajarea unora din ziduri ne-a convins că aici, în S — I (săpătura b), avem de a face cu resturile unor adevărate edificii. Zidurile apar însă şi în afara acestui centru dela malul lacului, spre S, şi mai ales la 50 — 70 m în interior spre V.

Materialul ceramic de tot felul este extrem de abundent pe tot locul unde am săpat, pe o lungime de cca 300 m, în două direcţii diferite. Ceea ce pune la încercare posibilităţile noastre în acest raport preliminar este tocmai multitudinea şi varietatea materialului ceramic de factură locală, găsit în aceleaşi straturi — şi de multe ori în acelaşi punct — cu ceramică de lux, importată.

O problemă de o deosebită importanţă este, în primul rând, aceea a ceramicei de coloare negru - cenuşiu, lucrată la roată, şi care a fost considerată de unii arheologi drept o ceramică greacă uzuală, de alţii drept o ceramică locală, după modelul grecesc. Amintim câteva fragmente mai interesante pentru această aşezare:

α. Ceramică indigenă lucrată cu mâna

a) Fragmente din cinci vase mari, diferite, de tradiţie hallstattiană, cu butoni conici proeminenţi, pe pântece. Fără lustru. Pastă friabilă, complet neagră, de coloarea cărbunelui.

b) Aceeaşi ceramică, însă de epocă ceva mai târzie. Caracterizată de un brâu alveolar foarte reliefat, la 4 — 5 cm sub buză, întrerupt de doi sau patru butoni conici (mai proeminenţi decât brâul).

c) Ceramică de uz casnic, lucrată de mână (fragmente din buze, funduri şi pântece din cel puţin 40 de vase diferite), de tip Latène, cu unul sau două brâuri alveolare, paralele, mai mult sau mai puţin proeminente.

d) Fragmente de strecurători şi vase cu pastă cenuşie sau galben închis, lucrate cu mâna foarte îngrijit şi bine arse.

β. Ceramică lucrată la roată

a) Pastă neagră cu lustru uşor, lucrată la roată. Fragment de vas-castron. Val, dublu incizat, pe pereţii exteriori, la 5 cm sub buză. Pe latul buzei de jur — împrejur, alt val, triplu. Din aceeaşi pastă, fragment din pântecele unui vas mare, cu un decor puternic reliefat, ce pare a fi un şarpe.

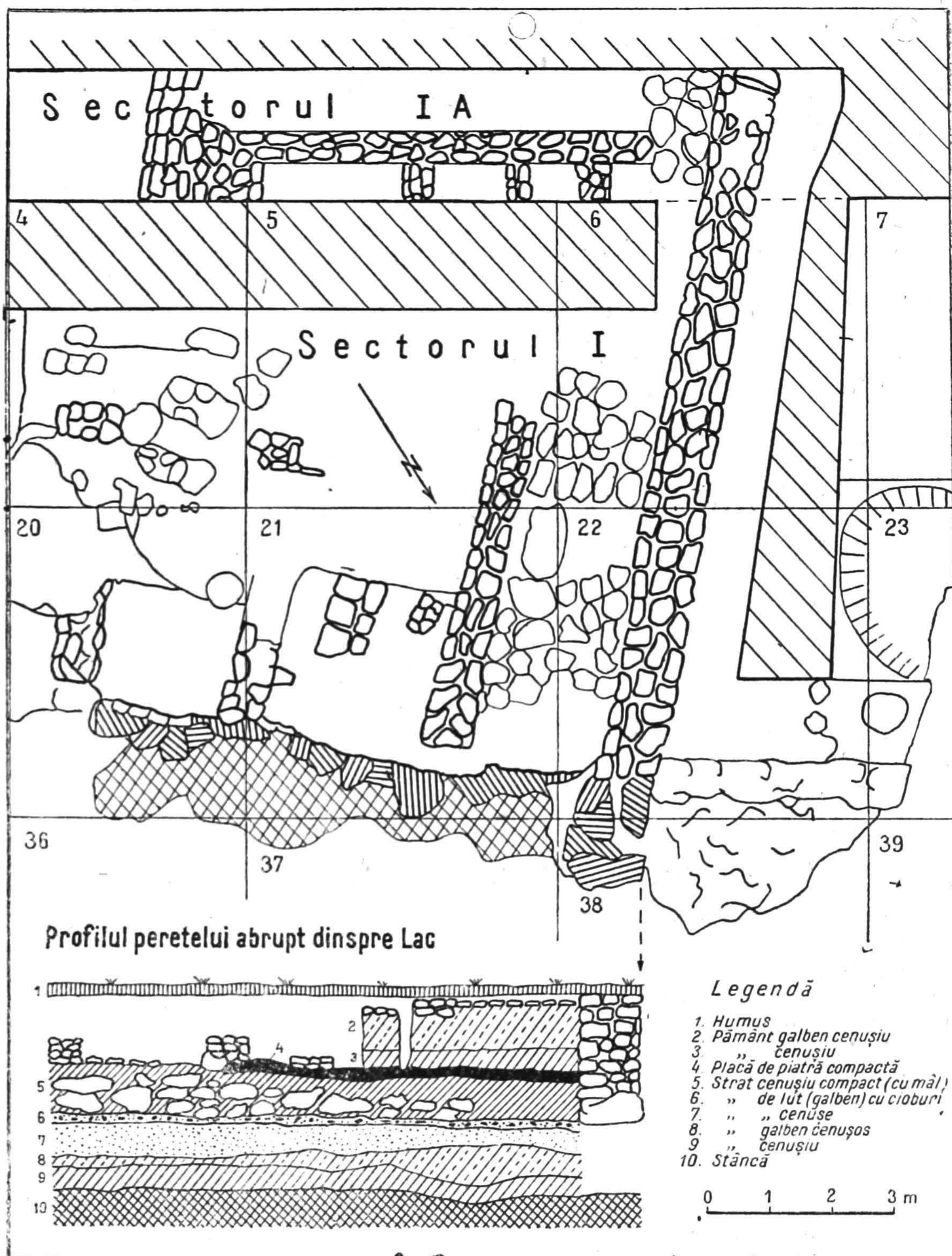

Fig. 27. — Porţiunea centrală a săpăturilor din aşezarea Sinoe-Zmeica, 1952.

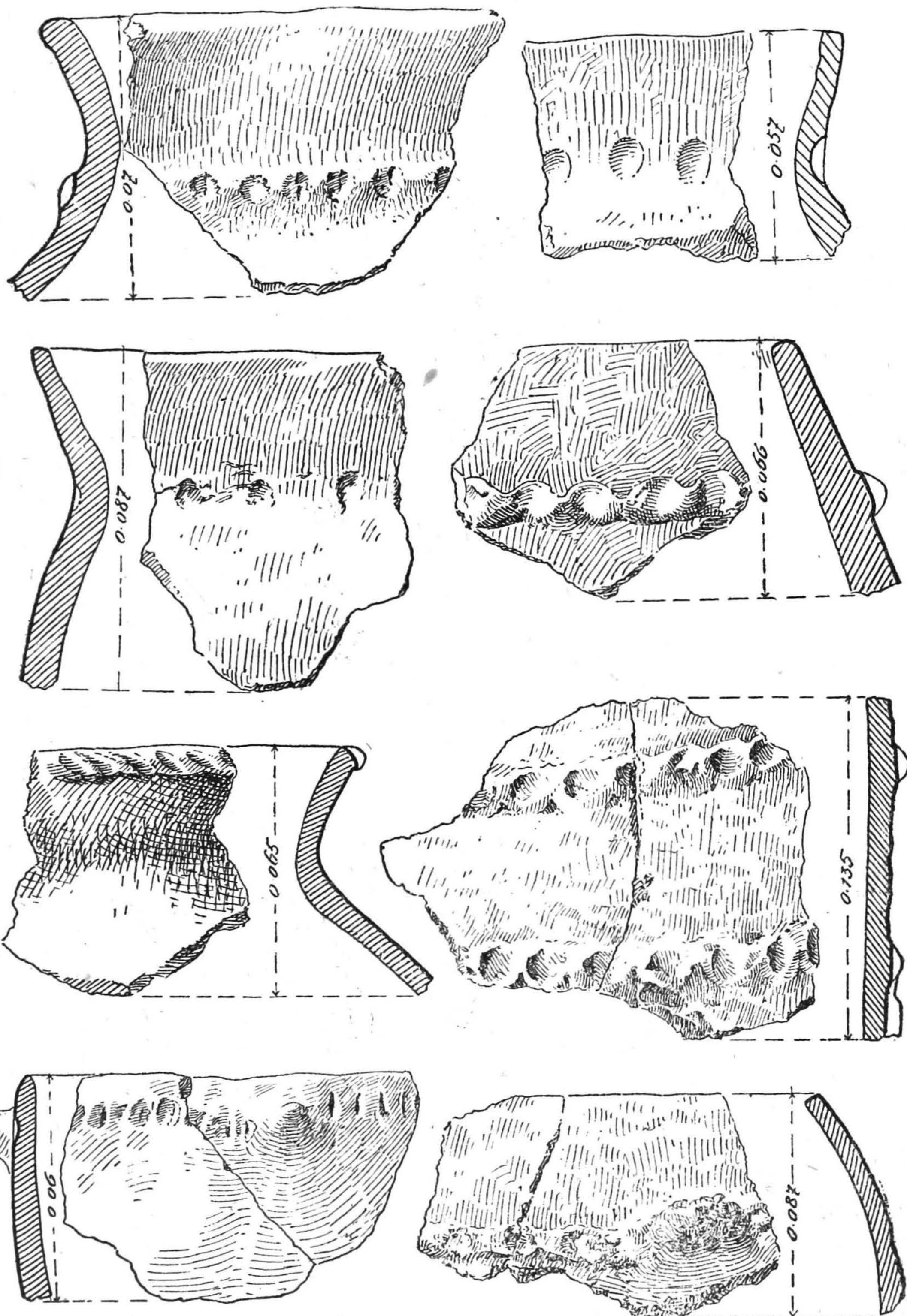

Fig. 28. — Ceramică locală lucrată cu mâna, dela Sinoe-Zmeica.

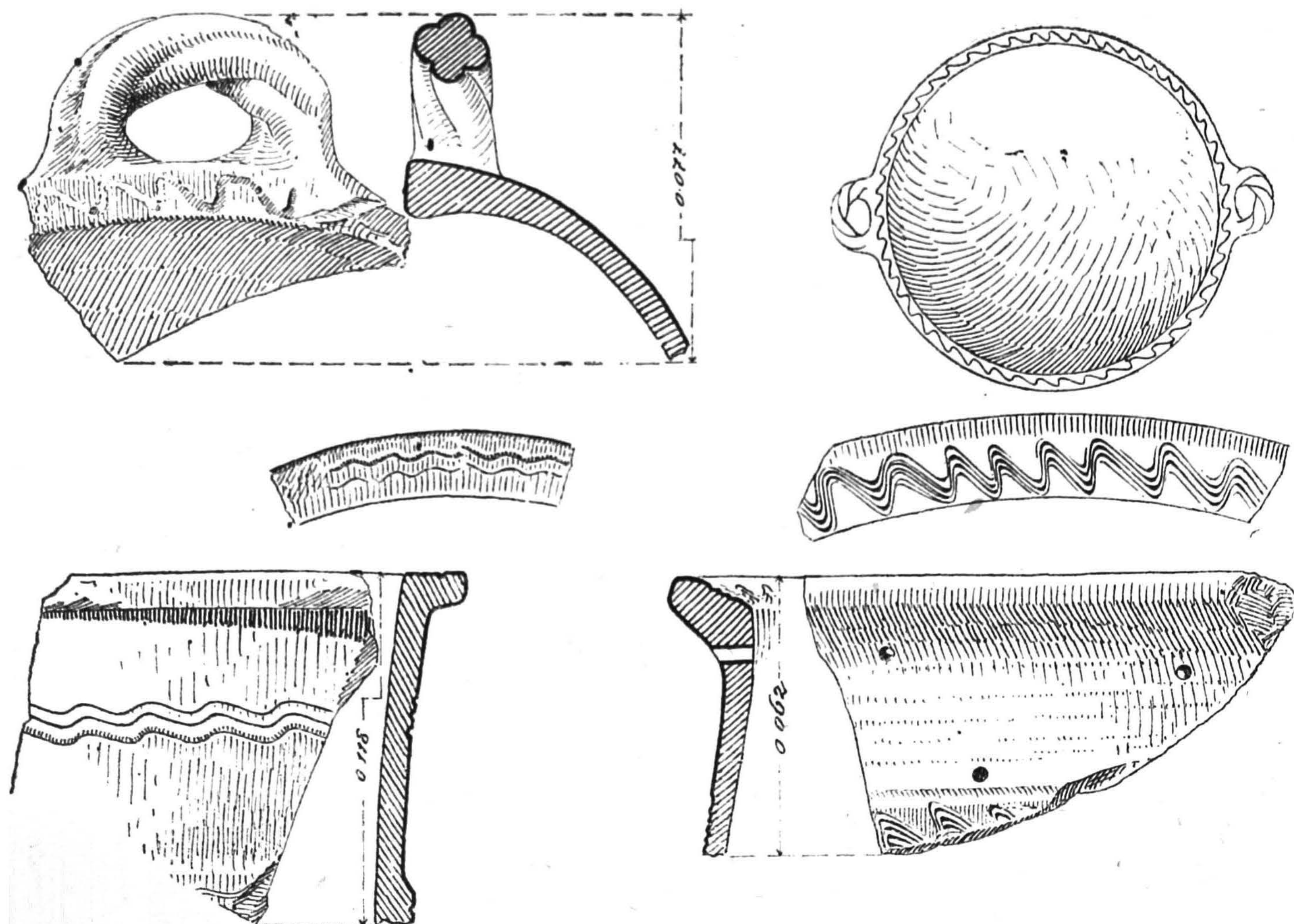

Fig. 29. – Fragmente de ceramică locală cu influenţe reciproce greco-băştinaşe.

b) O serie de castroane (fragmente), dintr'o pastă mai fină, mai bine frământată şi arsă de două ori, de coloare cenuşie şi roşie. Forma castroanelor aminteşte vasele helenistice, dar cu toartele în spirală pornind chiar dela buză. Un exemplar cu toartele în spirală are incizat un val triplu pe buză.

c) Din aceeaşi pastă, de mai bună calitate, lucrate tot la roată, alt tip de castroane cam de aceeaşi dimensiune, având o singură toartă simplă, nu răsfrântă.

d) Cu pastă bine frământată, lucrată la roată, de colori variate, negru-cenuşos, apoi cenuşiu de diferite nuanţe, şi mai rar roşu-cărămiziu. Acestei categorii de vase îi aparţin o serie de castroane cu câte două toarte largi în formă de arcadă.

e) Greutăţi de pescuit, rotunde şi mai ales trapezoidale, de tip helenistic, cu una şi două găuri.

γ. *Ceramică greacă de import, monete*

a) Fragmente ceramice, de epocă attică şi helenistică;

b) Fragmente de vase mici deliene;

c) Vase cu firnis negru, cu interiorul roşu, sau platouri cu interiorul fundului colorat şi cu decoruri incizate;

d) Amforă aproape întreagă de tip Thasos timpuriu. Sute de gâturi, funduri şi mănuşi de diferite tipuri de amfore de import, în toate punctele de săpare;

e) O monetă de bronz dela Alexandru cel Mare şi o monetă histriană autonomă, din secolul al IV-lea în. e. n., cu literele ΙΣΤ pe avers şi roata cu patru spiţe pe revers;

f) Mănuşi de amforă stampilate au fost găsite în toate sectoarele şi la toate adâncimile, între 0,20 şi 2,20 m, dar de cele mai multe ori aproape de suprafaţă. Avem un număr de 56 de mănuşi stampilate, din care au fost descifrate 30 exemplare: 17 din Rhodos, 5 cu nume de astynomi, 3 din Thasos şi 5 diverse monograme.

δ. *Construcţiile*

a) In partea de NE a sectorului I, dela C.7 spre dreapta, săpătura de salvare nu ne-a dat urme de zidărie în piatră decât în C.13 şi C.14. Peste tot însă, şi în special în C.9, C.10, C.11, C.16, urme de ziduri dărîmate din pământ galben bătut şi numeroase calupuri de chirpic ars, cu urme adânci de trestie. In C.10, C.11, C.12, la o adâncime de cca 1,20 m patru vetre-cuptor din pământ ars.

b) In spre S-ul sectorului, în cuprinsul careurilor 1 — 6, 17 — 12 şi 33 — 38, unde malul înaintează cca 20 m în spre apă, un complex important de ziduri de piatră legată cu pământ galben. Groase de 0,80 — 1,00 m, zidurile au orientarea SV — NE. Ele se leagă cu un alt zid, cu orientare opusă, apărut în S — I A, în spatele complexului. Tot din acest ansamblu face parte şi zidul masiv cu aceeaşi orientare SV — NE, apărut în S — II A, la cca 30 m spre S.

Complexul acesta nu a putut fi săpat decât parţial. Zidul principal din S — I, C.6 şi C.22, care intră spre V în S — I A, a fost cercetat aproape de baza lui, la 2 m adâncime faţă de solul actual. In spatele lui, spre NV, două

mari gropi de gunoaie şi două vetre de foc. La 5 m spre SE, pornind cam dela acelaşi nivel adânc, alt zid, ceva mai gros, din bolovani mai mari. La încă 3 m spre S alt zid, paralel. Toate aceste trei ziduri sunt aşezate pe un sistem original de consolidare şi nivelare: deasupra stâncilor ai căror colţi se văd la 4 m sub actualul sol, au fost aşezate şapte straturi diferite de pământ galben curat, mâl de lac, nisip, cenuşă şi piatră, toate amestecate cu cioburi şi bine bătute. Peste ele, o placă de piatră nisipoasă, care face impresia unei plăci de beton şi care ar putea fi considerată drept un prim nivel de viaţă. La jumătatea acestei înălţimi de 4 m, toată construcţia de straturi alternante (servind la ridicarea nivelului şi la izolare) este întărită cu un brâu de bolovani mari de granit.

Este clar că sub piatra amintită nu a fost alt nivel de viaţă. In toate straturile de consolidare şi ridicare a nivelului am găsit ceramică din aceleaşi tipuri găsite şi deasupra plăcii, dar nicio urmă *in situ*. Dela această placă a primului nivel în sus, pe cca 1,50 m, umplutură din dărîmarea zidurilor de pământ şi piatră.

Peste acestea, la abia 20 cm sub humus apare un al doilea şi ultim nivel de viaţă, în cuprinsul căruia găsim exact aceleaşi tipuri de materiale ca în primul strat şi în straturile de consolidare de peste stânci. Acest ultim strat ne-a fost indicat de un pavaj de lespezi de piatră (S — I, C.5, C.6, C.21, C.22), de urmele zidului din C.5 şi C.2, care — dela acest nivel al pavajului — începe să se ridice peste dărâmăturile primului strat, de numeroasele ţigle de acoperiş, răspândite peste tot la acest nivel, şi de urmele a trei vetre de foc.

Zidul NV — SE din S — I A, la metrul 19 — 30, din spatele S —I, C.4, C. 5, C. 6, precum şi cel cu orientare opusă, descoperit în acelaşi sector I A la metrul 14 — 17, — merg adânc şi aparţin primului nivel. De asemenea, zidul gros şi lung din S — II A. El nu a fost însă destul de degajat. Avem aici, aşa dar, numai două straturi de cultură materială, conţinând acelaşi material.

c) In S — II, şanţ început la 140 m SV de marginea acestui complex, s'au putut înregistra pe întreaga lui lungime, tot numai două straturi care coboară în pantă uşoară spre E. S'a dovedit aici că straturile sunt foarte subţiri (0,40 — 0,60 m) aşezate direct pe stâncă la 0,40 — 1,40 m, şi că dela 100 — 110 m dela malul de NE aşezarea nu mai continuă spre SV. Trei resturi de ziduri regulate de piatră precum şi o platformă de pietriş bătut (stradă sau curte) apar în lungul tranşeii şi intră în pereţii ei.

d) Construcţiile de piatră erau acoperite cu ţiglă de tip helenistic, dreptunghiulară; coamele — cu olane de aceeaşi epocă (jumătăţi de octogon); jghiaburile de scurgere — din olane semicirculare cu lungi prelungiri la un capăt pentru trecerea apei peste streaşină. Nicio urmă de var şi nici de cărămidă. Niciun bloc de piatră fasonată. De asemenea, lipseşte metalul. Amintim prezenţa a două fragmente de ornament cu volute de pământ roşu, bine ars.

Materialul ceramic negru, cu pasta grosolană lucrată la mână şi arsă închis, cu sau fără motive ornamentale (butoni, brâe alveolare, cercuri de puncte şi crestături), cu forme caracteristice ceramicii de tradiţie Hallstatt şi de tip Latène, indică, prin cantitatea şi varietatea lui, o aşezare indigenă bine desvoltată.

Ceramica primitivă băştinaşă corespunde din toate punctele de vedere (pasta şi tehnica arderii la foc; motive ornamentale şi forme) ceramicii de tradiţie Hallstatt şi de tip Latène de dincoace de Dunăre (Tinosul, Poiana, Calu, Zimnicea, Crăsani) şi din sudul U.R.S.S.

Ea este identică şi cu materialul găsit recent la Tariverde şi chiar în cuprinsul Histriei. Descoperirea unei atât de însemnate cantităţi de ceramică primitivă locală în aceleaşi straturi împreună cu ceramica greacă de import din secolele V — II în. e. n., dovedeşte că concepţia şi formele vechilor localnici au avut o continuitate şi în plin mediu grecesc cel puţin trei-patru secole.

Ceramica uzuală, lucrată la roată, a cărei origine rămâne însă să fie studiată, se găseşte într'o însemnată proporţie cu ceramica indigenă. Producţie uzuală, probabil greacă, ea a pătruns repede în mediul indigen alături de ceramica de lux, influenţând producţia locală.

Ceea ce este însă cert până acum e faptul că la Sinoe — Zmeica avem numai două straturi de cultură. Ceramica locală poate fi datată cu ajutorul ceramicii de import, cu care apare nu numai în aceleaşi straturi, dar chiar în aceleaşi locuinţe şi vetre de foc. Moneta autonomă histriană de bronz, stampilele de pe mânerele de amforă şi moneta lui Alexandru ajută şi ele la datarea întregului material în secolele V — II în. e. n. Nu avem decât urme slabe despre unele fragmente ceramice arhaice din secolul al VI-lea în. e. n. şi nicio urmă de continuare a vieţii aici în epoca sclavagismului roman. Aceasta spre deosebire de situaţia dela Tariverde, unde s'au găsit materiale datate cu un secol mai înainte, — şi unde acestea continuă şi în era noastră.

Din aceste câteva date rezultă în mod cert că staţiunea descoperită în campania această prezintă unul din cele mai importante obiective ale cercetărilor dela Histria; întrepătrunderea greco-băştinaşă, formele şi timpul desfăşurării ei, aspecte ale vieţii în această fază care constitue stadiul final al comunei primitive şi trecerea ei la primele începuturi sclavagiste.

10. VADUL

Locul numit de localnici «Chiaurköi» («Satul creştinilor», în limba turcă), se află la cca 21 km NE de satul Vadul aproape de capul sudic al lacului Sinoe şi are un aspect de platou înalt aproximativ de 3 m deasupra plajei din împrejurime. De terasa din vecinătate se leagă printr'o limbă de pământ relativ îngustă, tăiată probabil de un şanţ de apărare.

Cu prilejul unei recunoaşteri, s'au cules dela suprafaţa solului cioburi helenice, helenistice, romane şi cu smalţ precum şi un ciob din prima epocă a fierului. Toate aceste elemente, ca şi poziţia însăşi a aşezării ne-au determinat la executarea unor sondaje.

Pentru a obţine o primă informare precisă asupra problemelor ce le ridicau aceste prime descoperiri, s'a trasat o secţiune transversală dela SV spre NE, lungă de 2,14 m şi lată de 2 m. S'a început săpătura dela capătul de SV, dela piciorul pantei urmând ca ulterior, pe măsura desvoltării lucrărilor, să se ajungă la capătul NE. Nu s'a reuşit însă, din cauza suspendării săpăturilor, să se sape decât pe o lungime de 64 m şi dela o adâncime variind între 0,20—1,40 m. In ultima zi de săpătură se ajunsese pe platou la 0,80 m adâncime.

In nivelul inferior s'au descoperit câteva fragmente ceramice greceşti arhaice, în asocierea cărora s'au găsit fragmente ceramice din prima epocă

a fierului, aparţinând triburilor băştinaşe. In straturile următoare s'au descoperit produse ceramice greceşti, helenistice şi romane. S'a găsit de asemenea şi un opaiţ de lut ars din perioada helenistică. Pe alocuri obictele antice şi indigene se găseau la un loc cu cioburi cu smalţ, probabil bizantine şi moderne. Aceasta se datoreşte gropilor de bordee, care sunt destul de numeroase. La 2 m dela capătul de SV al secţiunii, s'a dat în pământul galben neumblat, peste groapa unui bordei, probabil prefeudal. Groapa nu a putut fi golită de material. Deasupra gropii sunt grămezi de piatră de provincie. Intre 28—30 m s'a descoperit o altă groapă de bordei. In careul 16 (deci la 32 m) se găseşte o altă urmă de bordei. Par a se deosebi două perioade in construirea bordeelor, una prefeudală şi o alta modernă.

Scurtele cercetări făcute la Vadul au pus doar problemele, fără a le putea rezolva din cauza intreruperii neprevăzute a săpăturilor. Deosebit de interesantă este problema relaţiilor dintre localnici şi Greci, precum şi problema bordeelor. Un rezultat pozitiv este acela al precizării că pe « Chiaurköi » nu există o aşezare urbană, ci un sat, probabil un sat indigen.

CONCLUZII

Extensiunea însăşi pe care au căpătat-o în campania anului 1952, săpăturile executate atât înăuntru cât şi în afara cetăţii Histria, constitue o importantă cotitură în cercetarea trecutului zonei maritime a Dobrogei. Problema fundamentală a cercetărilor noastre şi anume, studierea raporturilor dintre Greci şi băştinaşi, a fost pusă pentru prima oară într'un cadru mult mai larg şi totodată mult mai eficace. Din acest punct de vedere, trebue relevate în primul rând rezultatele obţinute la Baia, Tariverde şi Sinoe. S'a putut constata astfel, pe baza prezenţei materialului arhaic grecesc, că, contactul între greci şi băştinaşi a fost puternic încă din veacul al VI-lea în. e. n. şi că a provocat în mediul autohton, o puternică influenţă, care nu se limitează numai la formele ei superficiale, ci merge mult mai adânc până la modificarea sistemului de construire al locuinţelor şi a tehnicii olăritului.

Săpăturile din interiorul cetăţii au obţinut noi puncte de sprijin pentru reconstituirea fazelor de desvoltare a cetăţii Histria, în deosebi în acele perioade mai puţin cunoscute până acum. Trebue subliniate în acest sens, rezultatele obţinute în sectorul X, ale cărui urme şi material arheologic au permis pentru prima dată o periodizare suficient de clară a epocii anterioare cotropirii romane. Zidul din valul III, contemporan cu aceste locuinţe, ca şi secţiunea X-Z, completează imaginea uneia din perioadele cele mai frământate ale trecutului oraşului.

In interior, săpăturile au lămurit două probleme legate de istoria fazei finale a cetăţii: zidul de incintă descoperit şi cercetat în sectorul de SV al cetăţii s'a dovedit a fi construit în a doua jumătate a veacului al III-lea e.n., anterior deci incintei mari, datând din veacul al IV-lea al e.n. Săpăturile din sectorul templului grec, care au scos la iveală un edificiu de proporţii ample ca şi terminarea desvelirii casei romane târzii, au arătat însemnătatea pe care o are zona de E a cetăţii în complexul topografic şi istoric histrian din veacurile IV-VI e.n. aceasta justifică odată mai mult, metoda de lucru adoptată de noi în cursul ultimelor campanii: cercetarea parţială a acelor zone care documentează arheologic etapele de desvoltare ale oraşului Histria, renunţând la metoda empirică a cercetării cetăţii pe întreaga suprafaţă,

fără posibilitatea adâncirii în trecut a săpăturilor şi fără de obţinerea documentelor arheologice necesare cunoaşterii epocilor mai vechi.

Având permanent în faţă cercetarea monumentelor descoperite înăuntrul şi în afara cetăţii, şi căluăzindu-ne după aprecierea justă a raporturilor dintre Greci şi băştinaşi, cercetările dela Histria au deschis în campania aceasta noi şi vaste perspective pentru înţelegerea acestui complex istoric şi arheologic, pe care, timp de peste un mileniu, l-a constituit colonia milesiană de pe malul lacului Sinoe.

Em. Condurachi-responsabil, D. Berciu, V. Canarache, Gh. Cantacuzino, M. Daie. S. Dumitriu, G. Florescu, N. Hamparţumian. D. Teodorescu, S. Morintz, D. Pippidi, D. Popescn, V. Popescu, C. Preda, L. Sahaghian, I. Stoian, El. Stoianovici, R. Vincez; studenţi: *Fl. Alexandrescu, M. Coja, E. Cisek, V. Eftimie, R. Florescu, E. Ionescu, G. Lehrer, N. Krauss, V. Niculescu*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ИСТРИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологическая экспедиция в Истрии летом 1952 года превзошла как по количеству выдвинутых вопросов, так и в отношении территории, которую она охватывала, все предыдущие экспедиции. Особый интерес, проявленный руководителями археологических раскопок и Академией РНР к историческому вопросу в связи с этими исследованиями, позволил впервые чрезвычайно расширить исследуемую зону, включая в план работ некоторые новые объекты археологического исследования, расположенные на «деревенской» территории, принадлежащей городу Истрия. Благодаря этому можно было установить в самой туземной среде, как развивалось общение рабовладельческого поселения, расположенного на берегу озера Синое с автохтонным населением Добруджи. Таким образом, самый важный вопрос, поставленный в основании исследований в Истрии: «развитие рабовладельческих поселений на понтийском побережьи и их взаимоотношения с туземным населением», приобрел новые и существенные точки опоры для возможно верного его решения.

План работ экспедиции 1952 года охватывал, таким образом, две части: а) исследование археологических объектов на территории самого города и б) исследование археологических объектов на соседней с городом территории, радиусом приблизительно в 30 км.

А. На территории самого города раскопки должны были выяснить и пополнить наши сведения по семи вопросам: 1) участок X, 2) разрез X-Z, 3) оборонительная стена третьего вала, 4) участок греческого храма 5) римская крепостная ограда III века н. э., 6) позднеримское здание и 7) разрез между позднеримским зданием и банями.

Три первых пункта, расположенных вне позднейшей крепостной стены дали очень любопытные результаты — каменные жилища и хижины, археологические материалы, в частности керамику, относящуюся к эллинистической эпохе (III—I века до н. э.). Расширение обитаемой площади города в этом периоде и найденные археологические материалы позволили дать ценные уточнения о развитии производительных сил Истрии в этом периоде.

К этому же периоду принадлежит крепостная стена, обнаруженная в третьем вале крепости, построенная согласно греческой технике, известной также в Ольбии. Надлежит также отметить, что поверх этой стены, разрушенной, вероятно, во время нападения Беребисты, были обнаружены слои, принадлежащие I-II векам н. э., очень мало известный в Истрии период.

Особый интерес как с топографической, так и с исторической точки зрения представляет крепостная стена, обнаруженная на юго-западном участке города, датируемая второй половиной III века н. э. Эта стена старше большой крепостной стены, построенной, как установлено, в IV веке н.э.; она иллюстрирует одну из наиболее беспокойных эпох в истории города, после катастрофы 248 года.

Дальнейшими раскопками на участке греческого храма было вскрыто полностью большое здание эпохи римского вторжения, на котором в IV-VI веках н.э. были построены другие здания, вероятно, также общественного характера.

Одновременно была полностью закончена расчистка жилища поздней римской эпохи (VI век н. э.), которая позволяет ознакомиться с образом жизни крупного владельца в Истрии этого периода в одной из самых богатых частей города.

Б. Исследования и раскопки коснулись в смежной с городом зоне следующих четырех объектов, которые представляются в хронологическом порядке их развития: 1) Байя, 2) Тариверде, 3) Синое и 4) Вадул.

1. Раскопки в Байе доказали непрерывность обитания в этом районе, начиная с неолитической эпохи до дофеодального периода. В первую очередь следует отметить проявление новой неолитической культуры, документированной точечной керамикой, для которой наиболее приближенными аналогиями являются как керамика культуры Бояна, так и недавно открытая в Молдавии линейная керамика. Случайные открытия в Мангалии включаются равным образом в материальную культуру Байи.

Новые данные по ознакомлению с эпохой бронзы и первой и второй эпохой железа открывают новые перспективы для более правильного понимания общественно-хозяйственной эволюции жизни населения Добруджи.

2. Раскопки в Тариверде, начатые в 1951 году и продолжавшиеся в 1952 году, уточнили как площадь одного из самых больших туземных поселений в районе Истрии, так и фазы его развития с VI века до н. э. до поздних времен римского владычества. Было установлено, что три отчетливых уровня, иллюстрированных жилищами и местным и греческим керамическим материалом, относятся к древнегреческому и эллинистическому периодам (VI—II века до н. э.). Пять землянок, принадлежащих архаической фазе, содержат богатый местный и греческий керамический материал, показывающий каким образом происходило общение греков с туземцами еще в первые годы рабовладельческого поселения в Истрии. В эллинистической эпохе влияние производства Истрии, а также греческий образ жизни становятся еще более ощутительными: вместо землянок появляются жилища с каменными фундаментами; вместо керамики ручной работы появляется керамика, изготовленная на гончарном круге.

3. Зондирования и раскопки в Синое, выявили два поселения, первое на небольшой площади, около села Синое, второе больших размеров, расположенное на обрывистом берегу озера Змейка. Последнее из них, документированное пока лишь двумя уровнями жизни, датированное V—II веками до н.э., представляет после Тариверде, второе туземное поселение в районе Истрии, заслуживающее в будущем особого внимания. Богатый керамический материал и постройки на каменных фундаментах, открытые при этих раскопках, документируют также на этом участке греко-туземное взаимное проникновение в те времена, когда Истрия достигла максимальной точки развития своих производительных сил.

В заключение можно сказать, что как исследования на самой территории города, так и исследования в окрестностях города дали ценные результаты, способствующие выяснению главного вопроса, заключающегося в изучении взаимоотношений автохтонного населения и греков в эпоху рабовладельческого строя. В частности поселение в Тариверде, должно будет в. будущей кампании привлечь к себе особое внимание.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План раскопок внутри крепости.
Рис. 2. — Карта поселений истрийской территории.
Рис. 3. — Сектор греческого храма — улица VI в. н. э.
Рис. 4. — Сектор греческого храма — комната жилища, датируемого VI в. н. э.
Рис. 5. — Сектор греческого храма — комната жилища, датируемого VI в. н. э.
Рис. 6. — Сектор греческого храма — комната жилища, датируемого VI в. н. э.
Рис. 7. — Поздние римские жилища VI в. н.э. Юго-восточный угол.
Рис. 8. — Римская улица VI в. н. э.
Рис. 9. — Сектор, огражденный оборонительной стеной вала III. Стена эллинистической эпохи.
Рис. 10. — Керамика и надписи в раскопке вала III. Вверху посередине небольшой горшок, в котором был найден клад римских монет.
Рис. 11. — Сектор X-Z план раскопок.
Рис. 12. — Сектор X-Z следы жилища эллинистической эпохи.
Рис. 13. — Сектор *X* — жилище самой ранней эллинистической эпохи.
Рис. 14. — Сектор *X* — жилище самой ранней эллинистической эпохи.
Рис. 15. — Общий план раскопок в Бая-Гамаджиа (1952).
Рис. 16. — Бая-Гаманджиа. Неолитическая культуре Бан.
Рис. 17. — Тариверди. Общий план раскопок.
Рис. 18. — Тариверде. План I и II рвов с ямами землянок.
Рис. 19. — Тариверде. Ионическая чаша.
Рис. 20. — Тариверде. Гальштатский сосуд, найденный в одной из землянок.
Рис. 21. — Тариверде. Сосуд пепельной окраски, найденный в одной из землянок.
Рис. 22. — Часть удил из кости.
Рис. 23. — Тариверде. Бронзовая фибула.
Рис. 24. — Тариверде. Фрагменты стен.
Рис. 25. — Синое Викус. Зондирование 1952 г.
Рис. 26. — Греко-туземное поселение на озере Синое-Змейка. 1952 г.
Рис. 27. — Центральная часть раскопок Синое-Змейка. 1952 г.
Рис. 28. — Автохтонная керамика ручной работы из Синое-Змейки.
Рис. 29. — Фрагменты керамики автохтонного производства с греко-автохтонным взаимным влиянием.

LE CHANTIER D'HISTRIA

(RÉSUMÉ)

Au cours de l'été 1952, la campagne de fouilles archéologiques d'Histria a dépassé toutes les campagnes précédentes, tant en ce qui concerne le nombre des problèmes considérés qu'en ce qui concerne le territoire sur lequel elle s'est déroulée. La compréhension toute particulière dont la direction des fouilles archéologiques et l'Académie de la République Populaire Roumaine ont fait preuve envers les questions historiques ayant trait à ces recherches, a permis, pour la première fois, d'élargir de façon inusitée la zone des fouilles en comprenant dans le plan des travaux de nouveaux objectifs archéologiques situés sur le territoire « rural » de la cité d'Histria. Ceci a permis de constater, dans le milieu indigène même, la façon dont a évolué le contact entre l'établissement esclavagiste des bords du lac Sinoé et la population autochtone de la Dobrogea. De cette manière, le principal problème qui est à la base des recherches d'Histria, celui du « développement des établissements esclavagistes du rivage pontique et de leurs rapports avec la population autochtone » a obtenu de nouveaux et importants points d'appui, en vue d'une solution certaine.

Pour la campagne de 1952, le plan des travaux a compris deux parties bien distinctes: *a)* l'étude des objectifs archéologiques situés sur le territoire même de la cité, et *b)* celle des objectifs archéologiques des régions voisines de la cité, sur un rayon d'environ 30 km.

A) Sur le territoire même de la cité, le but des fouilles a été d'élucider et de compléter les informations que l'on avait déjà, concernant 7 points différents: 1. le secteur X, 2. la section X-Z, 3. le mur d'enceinte du troisième vallum, 4. le secteur du temple grec, 5. l'enceinte romaine remontant au IIIe siècle de notre ère, 6. la maison de l'époque romaine avancée et 7. la section comprise entre cette dernière et les thermes.

Les trois premiers points, situés au delà de l'enceinte la plus récente, ont fourni des données fort intéressantes: habitations en pierre et huttes, matériel archéologique, en particulier céramique, de l'époque hellénistique (IIIe -Ier siècles av. n. è.). L'extension, au cours de cette période, de l'aire habitée de la ville ainsi que le matériel archéologique qu'on y a découvert, ont fourni certaines précisions utiles sur le développement des forces de production d'Histria, à cette époque.

C'est à cette même époque que remonte le mur d'enceinte mis à jour dans le troisième vallum de la cité, mur construit selon la technique grecque déjà connue à Olbia. Il faut relever le fait que, pardessus cette enceinte, probablement démolie lors de l'attaque de la cité par Burébista, on a trouvé des dépôts remontant aux Ier — IIe siècles de n. è., période qui, à Histria, est fort peu connue.

Le mur d'enceinte mis à jour dans le secteur SO de la cité, datant de la seconde moitié du IIIe siècle de n. è., offre un intérêt tout particulier, au point de vue topographique aussi bien qu'historique. Ce mur, antérieur à la grande enceinte que l'on a constatée avoir été construite au IVe siècle de n. é., illustre l'une des époques les plus tourmentées de l'histoire de la ville, postérieure au désastre de 248.

En continuant, les fouilles entreprises dans le secteur du temple grec ont entièrement dégagé un grand édifice remontant à l'époque de la conquête romaine, sur lequel se sont superposés, au cours des siècles IV — VI de n. è., d'autres édifices ayant probablement aussi un caractère public.

On a également fini de dégager l'habitation de l'époque romaine avancée (VIe s. de n. è.) qui permet de se rendre compte du mode de vie d'un grand propriétaire histrien de cette période, dans l'un des plus riches quartiers de cette ville.

B) Dans la zone voisine de la ville, les sondages et les fouilles ont entamé les quatre objectifs suivants, présentés dans l'ordre chronologique de leur développement: 1. Baïa; 2. Tariverde; 3. Sinoé et 4. Vadul.

1. Les fouilles de Baïa ont prouvé la continuité de la vie dans cette région, à partir de l'époque néolithique et jusqu'à la période préféodale. Il faut relever, en premier lieu l'apparition d'une nouvelle culture néolithique, documentée par une céramique pointillée pour laquelle les analogies les plus proches indiquent tant la culture Boïan que celle de la céramique linéaire, récemment découverte en Moldavie. Les découvertes fortuites de Mangalia se rattachent également à la culture matérielle de Baïa.

Des apports nouveaux pour la connaissance de l'âge du bronze et des premier et second âges du fer ouvrent des perspectives à une plus juste connaissance de l'évolution sociale et économique des populations de la Dobrogea.

2. Les fouilles de Tariverde, commencées en 1951 et continuées au cours de cette campagne, ont précisé l'étendue de l'un des plus importants établissements indigènes du secteur histrien, aussi bien que les phases de son évolution, à partir du VIe siècle avant n. è. et jusque fort avant, à l'époque romaine. Pour la période archaïque grecque et hellénistique (VIe — IIe s. avant n. è.), on a pu établir trois niveaux bien définis, illustrés par des habitations et par un matériel céramique gréco-indigène. Cinq huttes, appartenant à la phase archaïque, contiennent un riche matériel céramique grec et indigène, démontrant la manière dont s'est établi le contact entre les Grecs et les autochtones dès les premières années de l'établissement esclavagiste d'Histria. A l'époque hellénistique, l'influence de la production histrienne ainsi que celle du mode de vie grec se font encore davantage sentir: des demeures aux fondations de pierre remplacent les huttes; la céramique faite à la main cède le pas à la céramique travaillée au tour.

3. Les sondages et les fouilles de Sinoé ont identifié et étudié deux stations: la première, de peu d'étendue, près du village de Sinoé; la seconde, de proportions plus importantes, située sur le rivage abrupt du lac de Zmeïca. Attestée pour le moment par deux niveaux de vie seulement, remontant aux Ve — IIe siècles avant n. è., cette dernière station représente le second établissement indigène du secteur d'Histria, après Tariverde. Elle mérite une attention toute spéciale à l'avenir. Un riche matériel céramique, ainsi que les constructions aux fondations de pierre, mis à jour par ces fouilles, attestent, dans ce secteur également, l'interpénétration gréco-autochtone, à une époque où Histria avait atteint le plein développement de ses forces de production.

En conclusion, les recherches effectuées sur le territoire même de la ville, aussi bien que celles qu'on a faites dans les environs, ont donné des résultats précieux pour la résolution du problème principal, qui est celui des rapports entre les aborigènes et les Grecs, à l'époque de l'organisation escla-

vagiste. La station de Tariverde en particulier, pour ne faire mention que d'un seul des points extérieurs à la cité, devra jouir d'une attention accrue au cours de la campagne prochaine.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan des fouilles faites à l'intérieur de la Cité.
Fig. 2. — Carte des stations du territoire d'Histria.
Fig. 3. — Secteur du temple grec. Rue du VIe siècle de notre ère.
Fig. 4. — Secteur du temple grec. Chambre de la demeure datant du VIe s. de n.è.
Fig. 5. — Secteur du temple grec. Chambre de la demeure datant du VIe s. de n.è.
Fig. 6. — Secteur du temple grec. Chambre de la demeure datant du VIe s. de n.è.
Fig. 7. — Demeure de l'époque romaine avancée (VIe s. de n.è.). Angle S-E.
Fig. 8. — Rue romaine du VIe s. de n.è.
Fig. 9. — Secteur de l'enceinte du IIIe vallum — Le mur de l'époque hellénistique.
Fig. 10. — Céramique et inscription trouvées dans les fouilles du III-e vallum. En haut et au milieu, le vase qui renfermait le trésor de monnaies romaines.
Fig. 11. — Secteur X-Z. Plan des fouilles.
Fig. 12. — Secteur X. Traces de demeures de l'époque hellénistique.
Fig. 13. — Secteur X. Demeure remontant à la phase hellénistique la plus ancienne.
Fig. 14. — Secteur X. Demeure remontant à la phase hellénistique la plus ancienne.
Fig. 15. — Plan général des fouilles de Baïa-Hamangia (1952).
Fig. 16. — Baïa-Hamangia. Culture néolithique Baïa.
Fig. 17. — Tariverde. Plan général des fouiles.
Fig. 18. — Tariverde. Plan des fossés I et II et des fosses des huttes.
Fig. 19. — Tariverde. Bol ionien.
Fig. 20. — Tariverde. Vase hallstattien trouvé dans une hutte.
Fig. 21. — Tariverde. Vase grisâtre découvert dans une hutte.
Fig. 22. — Tariverde. Branche de mors en os.
Fig. 23. — Tariverde. Fibule en bronze.
Fig. 24. — Tariverde. Débris de murailles.
Fig. 25. — Le vicus de Sinoé. Sondage de 1952.
Fig. 26. — L'établissement gréco-autochtone des bords du lac de Sinoé-Zmeïca. 1952.
Fig. 27. — Portion centrale des fouilles de la station de Sinoé-Zmeïca, 1952
Fig. 28. — Céramique locale, travaillée à la main, de Sinoé-Zmeïca.
Fig. 29. — Fragments de céramique locale, démontrant l'influence réciproque gréco-autochtone.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

Dat fiind că întreitul caracter al aşezării dacice de pe Dealul Grădiştei, din hotarul localităţii Grădiştea Muncelului (acela de centru militar, politic şi religios), a fost scos în evidenţă prin cercetările din primii doi ani (1950 şi 1951)[1], colectivul acestui şantier şi-a propus pentru campania din anul 1952: a) *desvelirea* în întregime a unor construcţii, b) *lămurirea* unor probleme de ordin cronologic şi tehnic la sanctuare şi cetate, c) *lărgirea* cunoaşterii aşezărilor de pe diferitele terase ale Dealului Grădiştei şi *d) explorarea* împrejurimilor acestui centru de viaţă dacică. Lămurirea, în ansamblu, a aşezării, considerând-o terminată prin cercetările anterioare, campania din anul 1952 avea drept ţintă aprofundarea cunoaşterii până în cele mai mici detalii ale componentelor complexului de ruine, pentru o mai justă apreciere a formelor de viaţă, a intensităţii şi calităţii culturii materiale şi spirituale a Dacilor în ultimele două secole, care au precedat cotropirea romană.

Este dela sine înţeles că acest obiectiv necesită mai multe campanii de săpături şi că în anul 1952 el n'a fost decât iniţiat, cu rezultate care îndreptăţesc continuarea cercetărilor de detaliu încă în vreo două trei campanii.

In cele ce urmează vom înfăţişa, în linii mari, rezultatele obţinute.

1. SANCTUARUL MIC ROTUND DE PE TERASA A XI-a

(a se vedea fig. 1—3)

Descoperit încă din anul 1950[2], el a fost degajat aproape complet în acest an (a se vedeà Planul Incintei Sacre)[3]. Sanctuarul, după cum îl considerăm noi, e format din 114 stâlpi de andezit, aşezaţi în cerc perfect, al cărui diametru e de 12,50 m. In total, au fost 114 stâlpi de andezit, dintre care 13 mai laţi, iar 101 mai subţiri. Din aceştia, cei laţi au dispărut afară de unul singur, locul celorlalţi fiind vizibil prin golurile pe care le-au lăsat în seria regulată a stâlpilor înguşti. Stâlpii înguşti au rămas pe loc, însă cu capetele rupte, cu excepţia a cinci, care nu mai există.

---

[1] A se vedea Raportul preliminar pe anul 1950, « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 95—126 şi anul III, 1952 p. 281—310.
[2] « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 117.
[3] « SCIV », anul III, 1952, p. 282, fig. 1.

Aşezarea în cerc a stâlpilor s'a făcut după o regulă dinainte stabilită, având, fără îndoială, un anumit rost, şi anume: totalul de 114 stâlpi a fost grupat în 13 grupe, 11 grupe constau din câte 8 stâlpi înguşti şi 1 stâlp mai lat; o grupă e compusă din 7 stâlpi înguşti şi 1 stâlp mai lat, iar o grupă din 6 stâlpi înguşti şi 1 stâlp lat. Gruparea nu este întâmplătoare. Este

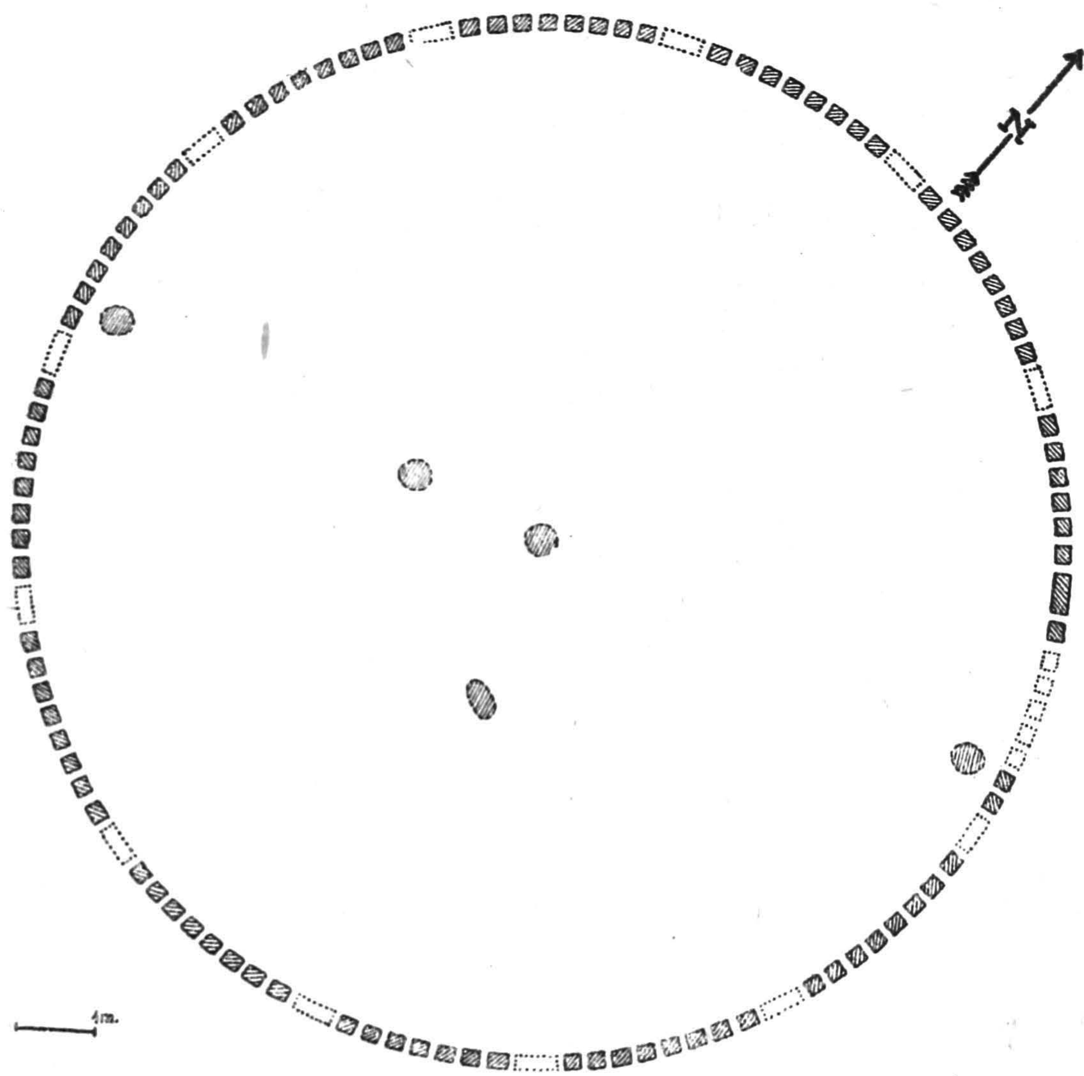

Fig. 1. — Sanctuarul mic rotund.

evidentă voita împărţire a cercului în 13 grupe, 11 formate din 8+1, iar 2 din 7+1, respectiv 6+1. Gândul ne duce, ca şi la Cercul mare[1], la o însemnătate simbolică, în legătură cu religia dacă, şi ea e raportată la anumite fenomene astrale (ar putea fi vorba de anul de 13 luni).

Stâlpii au fost aşezaţi pe o vatră de lut bine bătută, fără de nicio bază şi soclu. Dimensiunile lor sunt următoarele: stâlpii înguşti au înălţimea ac-

[1] « SCIV », anul III, 1952, p. 285, fig. 3.

Fig. 2. — Sanctuarul mic rotund.

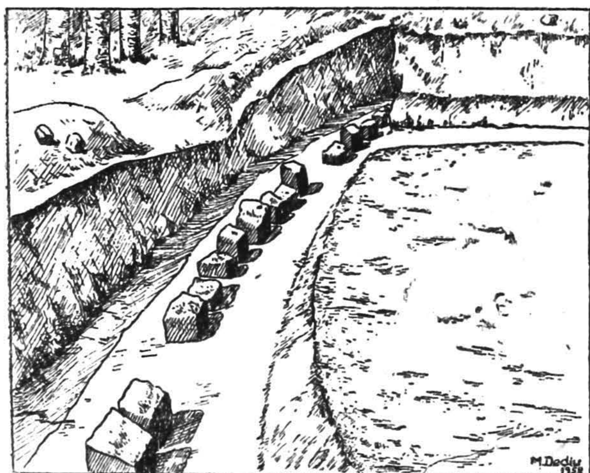

Fig. 3. — Sanctuarul mic rotund.

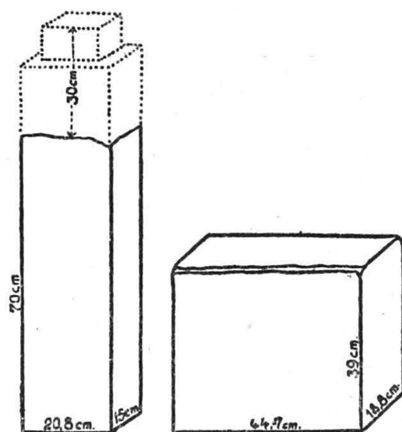

Fig. 4. — Sanctuarul mic rotund, stâlp îngust şi lat (desen).

tuală (capetele lor fiind, după cum s'a amintit, fără excepţie rupte *intenţionat*) 60—70 cm; lăţimea variază între 20,5 cm, 20,8 cm şi 21 cm; grosimea, e constantă —15 cm. (fig. 4). Din înălţimea originală a stâlpilor înguşti, care va fi fost, cu cap cu tot, cca 90—95 cm, cea mai mare parte era adâncită în pământ (ca 60 cm) restul ridicându-se deasupra nivelului antic al sanctuarului.

Dimensiunile stâlpilor mai laţi (originar 13, dintre care unul singur păstrat) au fost: înălţimea 39 cm, lăţimea 44,7 cm, grosimea 18,8 cm. Aceştia, după cât se vede din unicul exemplar păstrat, nu aveau partea de sus în forma unui cep, ca stâlpii înguşti, ci se terminau cu o suprafaţă (actuală) netedă (fig. 4). Ei nu aveau nevoie să fie înfipţi în pământ, decât doar 5—10 cm. Distanţa dintre stâlpi (şi dintre grupele de stâlpi) e de cca 10 cm.

Interiorul sanctuarului forma o vatră netedă de pământ bătut, pe care astăzi se observă un strat subţire de arsură şi cărbuni de lemn de brad, de 7—8 cm grosime. Urmele de arsură sunt mai accentuate la periferia cercului şi se atrofiază tot mai simţitor, fără a dispare, însă, cu totul, spre centru.

De-a-lungul diametrului, în direcţia E-V, se găseau 3 (poate 4) stâlpi de lemn, ale căror găuri se păstrează cu un diametru de 35 cm şi o adâncime de 30—40 cm sub nivelul antic. Gropile sunt pline de resturi de pământ ars şi cărbune. Peste vatra originală a sanctuarului, la cca 10—20 cm, se găseşte un nivel nou de arsură şi vatră bătătorită, cu lespezi de piatră de calcar ce încalecă şi peste stâlpii de andezit amintiţi ai cercului, cu urme de ţigle romane şi câteva fragmente de vase. Este, desigur, nivelul unei construcţii de lemn romane, aşezate şi în acest loc peste sanctuarul desfiinţat şi, expresia nu e de loc nepotrivită, *ras* de pe faţa pământului, după ce stâlpii de piatră şi restul din sanctuar fusese distrus de cotropitori. Dela această construcţie romană provine, se pare, şi groapa ovală din jumătatea sudică a cercului.

Locul din jurul cercului nu este încă evacuat, dar el ar putea conţine încă unele elemente noi pentru sanctuar.

2. SANCTUARUL MARE DE PE TERASA A X-a

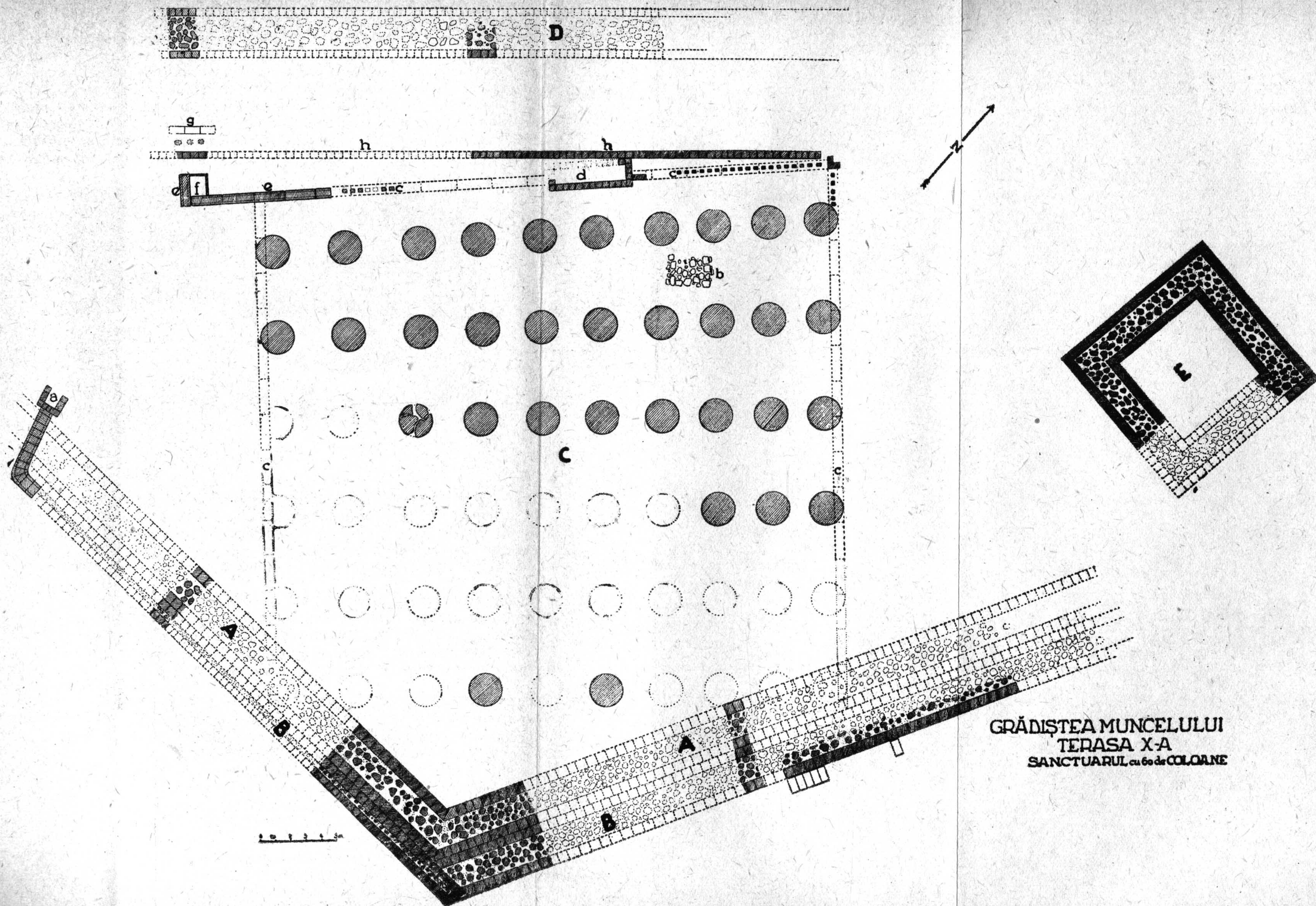
Sezisat încă din 1950 şi desvelit, în mică parte, în campania din anul 1951, acest sanctuar, care cuprinde aproape întreaga terasă a X-a (pl. I) este astăzi complet descoperit, refăcându-se şi terasa care, cu timpul, lunecase şi fusese spălată în porţiunea ei întreagă din spre terasa XI [1].

După cum se ştie [2], această terasă a X-a era susţinută de un dublu zid de terasă, dintre care, cel din spate (cel mai vechi) a fost desfiinţat în partea lui superioară la lărgirea terasei în vederea construirii sanctuarului cu coloane de andezit (pl. I, zidul A şi B, dintre care A este cel sacrificat în parte).

Faţă de rezultatele din anul trecut, lucrările de desvelire completă din acest an au adus unele elemente noi şi importante, alături de o serie de precizări mai exacte. In primul rând, s'a stabilit definitiv numărul coloanelor pe care-l avea sanctuarul: el e de 60 de coloane (nu 54 cum crezusem la

[1] A se vedea planşa I: porţiunea distrusă din terasa a X-a se observă din lipsa postamentelor rotunde ale coloanelor (cercurile goale din desen).

[2] A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, p. 289, fig. 5—6.

PLANŞA I. Terasa X.

început), descoperindu-se şi al 10-lea rând de postamente în marginea de V a terasei.

O noutate este şi stabilirea raportului acestui sanctuar şi a terasei însăşi faţă de terasa superioară (a IX-a). Incă din anul trecut am presupus existenţa unui zid de terasă, la spatele sanctuarului, între terasa a X-a şi terasa a IX-a superioară (spre NV). Acest zid ni s'a părut stabilit la o distanţă de cca 5 cm dela primul rând de postamente. In realitate, lucrurile stau acum, în felul următor:

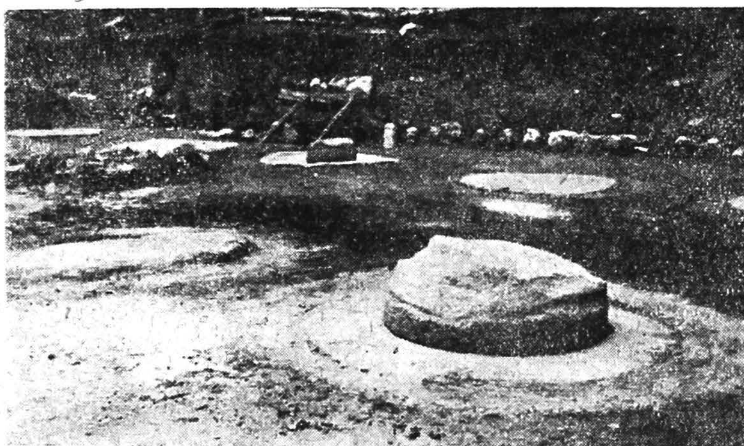

Fig. 5 a. — Vedere fotografică a terasei a X-a cu turn şi sanctuar.

In dosul sanctuarului, la o distanţă ce variază crescând în spre V, se întindea nu un zid de terasă, ci un gard de piatră de calcar, construit dintr'un singur rând de blocuri, înalt de cel puţin 3 m care se păstrează încă pe alocurea (pl. I, lit. h, şi fig. 5-a, b). Acest gard de piatră nu merge paralel cu linia sanctuarului, ci se depărtează de el pe măsura în care înaintează spre V.

Zidul de terasă (D) se află mult mai îndărăt şi merge *paralel cu gardul de piatră*, la o distanţă de 6 m de gard. Acest zid, pe lângă funcţia de a susţine terasa superioară (a IX-a), închidea, împreună cu gardul de piatră, un spaţiu rezervat, credem, trebuinţelor sanctuarului. In acest spaţiu rezervat se intra, probabil, prin nişte uşi sau porţi aplicate în gardul de piatră, dar care nu s'au mai putut constata precis.

Zidul de terasă (D) are o grosime de 3,20 m şi e construit după modelul zidurilor de piatră dacice, cu un amănunt decorativ în plus şi anume acela că, din loc în loc, blocurile ce constitue faţada zidului au câte o canelură verticală adâncă de 10—12 mm şi lată de 7 cm, care se continuă pe aceeaşi linie verticală pe toate blocurile dela cel mai de sus până jos la temelie. Pe lângă aceasta, din resturile de piese arhitectonice căzute şi aflate în molozul din preajma zidului, s'a stabilit că zidul acesta avea o balustradă din două elemente suprapuse şi încununată cu un capac de piatră semicilindric, ornamentat pe cele două laturi late cu câte un gât şi un cioc de pasăre, iar pe tot restul suprafeţei având brâie paralele în relief (fig. 6, 7). Infăţişarea zidului, mult mai înalt decât gardul de piatră, era de-a-dreptul impunătoare (fig. 8—10).

Existenţa unui sanctuar mai vechi decât cel cu coloanele de andezit s'a remarcat încă din 1951. Acum, acest fapt a câştigat o certitudine: pe terasa a X-a, anterior sanctuarului cu coloane de andezit a existat, la un nivel puţin mai jos, un sanctuar patrulater[1], împrejmuit de *stâlpi de calcar*. El ocupa, aproximativ, acelaşi spaţiu ca şi sanctuarul de mai târziu. In orice caz, lungimea (E-V) era aceeaşi (37,5/m), lăţimea (N-S) însă nu mai poate fi precizată decât ipotetic: cu siguranţă a avut o lăţime ce trecea de rândul al patrulea de postamente (deci de cca 26 m) după cum s'a putut stabili prin sondajele făcute în diferite locuri ale terasei, dar în partea de S a terasei, care s'a prăbuşit, urmele vechiului sanctuar n'au mai putut fi sezisate. E foarte probabil, însă, că şi acest sanctuar mai vechi, să se fi extins, în lăţime, până la zidul de terasă A.

Fig. 5 b. — Baze de coloană şi postament.

Fig. 6. — Zidul D.

Pe nivelul vechiului sanctuar, înafară de câteva resturi de ceramică de factură mai rudimentară (şi mai veche) nu s'a mai sezisat nimic deosebit[2].

Stâlpii şi blocurile de colţ (unul singur păstrat în colţul de NE) erau aşezaţi pe lespezi de piatră de calcar (late de cca 60 cm, groase de 10 cm şi lungi de 2,30 m cu variaţiuni minimale) care, la rândul lor, fuseseră bine strânse între pietre de stâncă. Forma stâlpilor, dimensiunile lor ca şi acelea ale pietrei de colţ este înfăţişată în desenul dela figurile 11—12.

Pe latura din spre gardul de piatră *h*, rândul de stâlpi al sanctuarului vechi este întrerupt de un coridor adâncit ca şi cel dela sanctuarul patrulater Nr. 2

[1] Despre felul sanctuarului mic patrulater (a se vedea « SCIV », anul III, 1952, p. 287, fig. 4).

[2] Poate că unii tamburi de calcar aflaţi în preajma zidului cetăţii să fi fost tocmai tamburii din interiorul acestui sanctuar, aşezaţi în aliniament ca aşa zisele « hambare » (= sanctuare) dela Costeşti.

de pe terasa a XI-a (fig. 13). Adâncimea lui e de cca 60 cm faţă de nivelul antic. Lungimea în interior, de 5 m; lăţimea, 1,30 m. Rostul lui nu-l vedem decât în legătură cu sanctuarul vechi. Azi, pereţii lui, dintr'un singur rând de piatră de calcar, se află sub nivelul sanctuarului cu coloane de andezit. E prea probabil, că tocmai în acest loc să fi existat şi o poartă în gardul de piatră.

Sanctuarul vechi a fost desfiinţat prin construirea noului sanctuar.

In privinţa sanctuarului nou (C), cu coloane de andezit, săpăturile din vara anului 1952 au limpezit unele chestiuni de detaliu: lungimea sanctuarului, adică a teritoriului ocupat de coloane, era de 37,50 m; lăţimea de 32 m. S'a verificat încă odată că rândul al 6-lea (în sensul lăţimii) a fost aşezat pe zidul A, desfiinţat în partea lui superioară (cu care ocazie s'a construit zidul de terasă B, în faţa lui A şi lipit de el). Nici prin săpăturile anterioare, nici prin cele din anul 1952 nu s'au găsit pe terasă fusele de coloană de andezit, care trebuiau să continue bazele din care câteva s'au aflat între gardul de piatră şi zidul de terasă D şi niciun alt element care să indice construcţia superioară. Explicaţia nu poate fi alta decât că fusele şi celelalte piese arhitectonice necesare continuării în sus a construcţiei nici n'au fost aduse pe terasă şi deci că sanctuarul *nu a fost terminat*, ci abia început la isbucnirea războiului cu imperiul roman [1]. Aceasta ni se pare, acum, cea mai probabilă justificare a lipsei oricăror altor elemente arhitectonice înafară de postamente şi baze.

Fig. 7. — Vederea zidului D şi a secţiunii dela jghiaburi.

[1] Câteva fuse de coloane de andezit se află răspândite pe coastă, spre Valea Godeanului, în apropierea băii romane de sub Cetate, iar altele, mai puţine, sunt încastrate în zidul cetăţii însăşi. Tot lângă baia romană se află şi un postament rotund de felul celor dela sanctuarul de care vorbim. E şi acest postament unul din cele în curs de transportare din Valea Godeanului sau există şi pe terasa cu baia romană un sanctuar anterior la fel? Prima ipoteză e mai verosimilă. Ca un asemenea postament să fie adus ulterior de pe terasa

Fig. 8. — Reconstituirea zidului D.

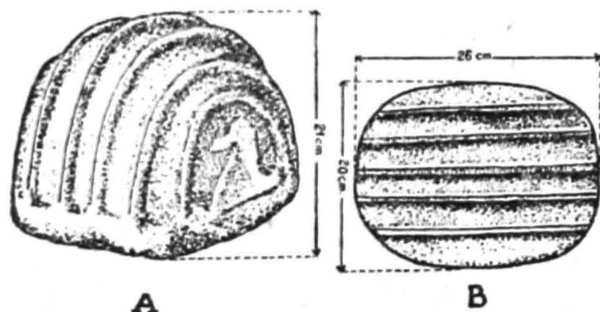

Fig. 9. — Capacul cu pasăre.

Fig. 10. — Capacul cu pasăre.

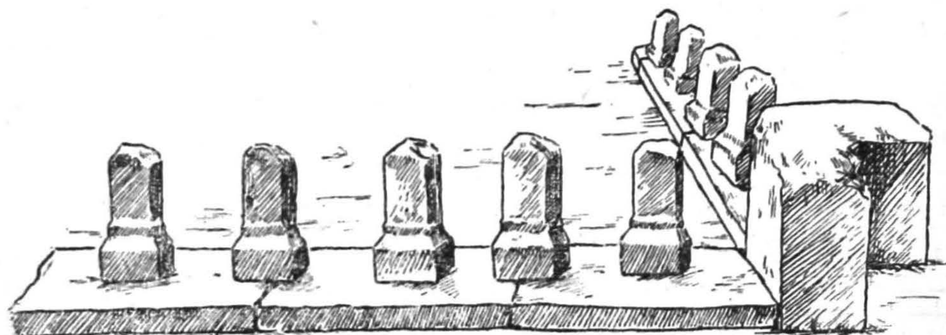

Fig. 11. — Stâlpii de calcar dela terasa a X-a, sanctuarul vechi.

Tot prin săpăturile anului 1952 s'a limpezit şi soarta pe care a avut-o terasa şi sanctuarul după căderea cetăţii. Pe locul sanctuarului, curăţit de cele câteva baze care fuseseră aşezate pe postamente, deasupra postamentelor[1] s'au ridicat două construcţii romane, de lemn: una în partea de NE a fostului sanctuar, cealaltă în partea opusă. Dela cea dintâi, avem restul de cuptor (b), iar dela a doua resturile unui canal deschis (e) ca şi mica încăpere cu pe-

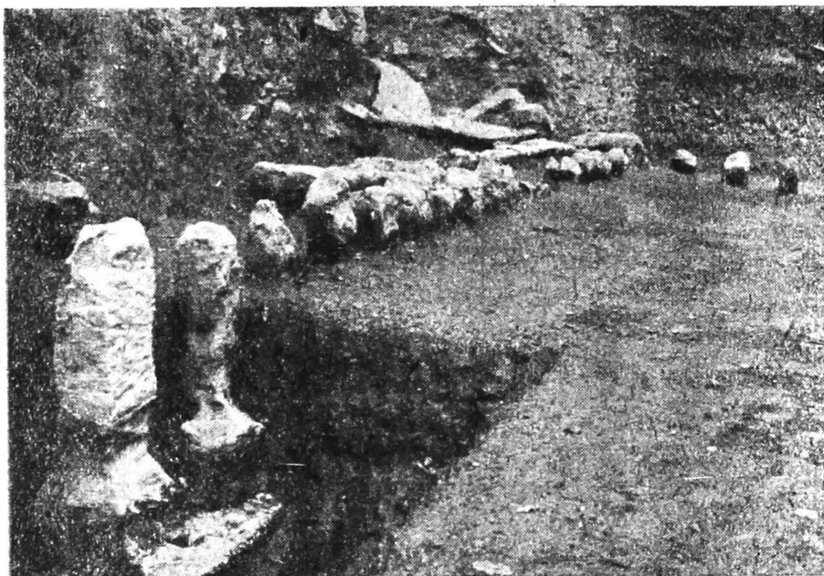

Fig. 12. — Stâlpii de calcar dela terasa a X-a, sanctuarul vechi.

reţii de ţiglă triangulară şi mortar (f). In a doua, care se întindea spre SV şi dincolo de teritoriul ocupat cu postamente (fig. 14), trebue să vedem o magazie de cereale (grâu, în primul rând). Resturi de vase romane, câteva instrumente de fier, obiecte de bronz (unele au putut cădea şi de pe terasele superioare), opaiţe, monete etc. mărturisesc despre aceste construcţii romane care, şi ele, au căzut jertfă unui puternic incendiu care le-a mistuit.

Urme romane, amestecate cu cele dacice (ceramică) se găsesc şi în spaţiul dintre sanctuar şi zidul de terasă, după cum a reieşit din secţiunea largă făcută la punctele e, f, g. In această secţiune s'a putut prinde, pe lângă cele arătate mai sus, şi deschizătura în gardul de piatră, trei găuri de stâlpi, şi o linie de pardoseală cu lespezi. (Acestea din urmă, din epoca dacică).

Dărâmăturile zidului de terasă D au acoperit, în cele din urmă, resturile de cultură materială dacică şi romană ce au mai rămas pe nivelul antic. Aceste dărâmături de zid se opresc în faţa gardului de piatră care, atât cât mai rămăsese, le-a oprit în prăvălirea lor (fig. 15).

a X-a până pe terasa cu baia romană, este absolut nelogic, dată fiind greutatea piesei. La fel trebue să fie şi cu alte piese arhitectonice de andezit aflate în zidul cetăţii (pietre de boltă, uşciori). Şi acestea erau *destinate* sanctuarului, dar au rămas în drum, pe terasele cetăţii şi au fost utilizate la consolidarea acesteia.

[1] Jghiaburile ce se văd pe marginea postamentelor provin încă dela Daci. Ele serveau pentru scurgerea apei de pe postamente.

Această secţiune largă, făcută la punctele f, g până în zidul de terasă (pl. I) aruncă o lumină şi asupra datei când a fost ridicat zidul de terasă D, ca şi

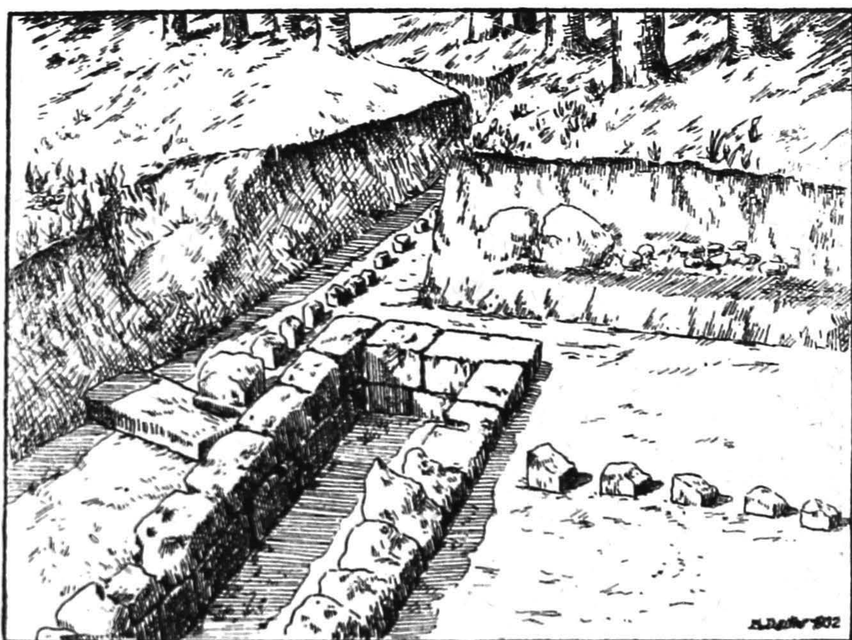
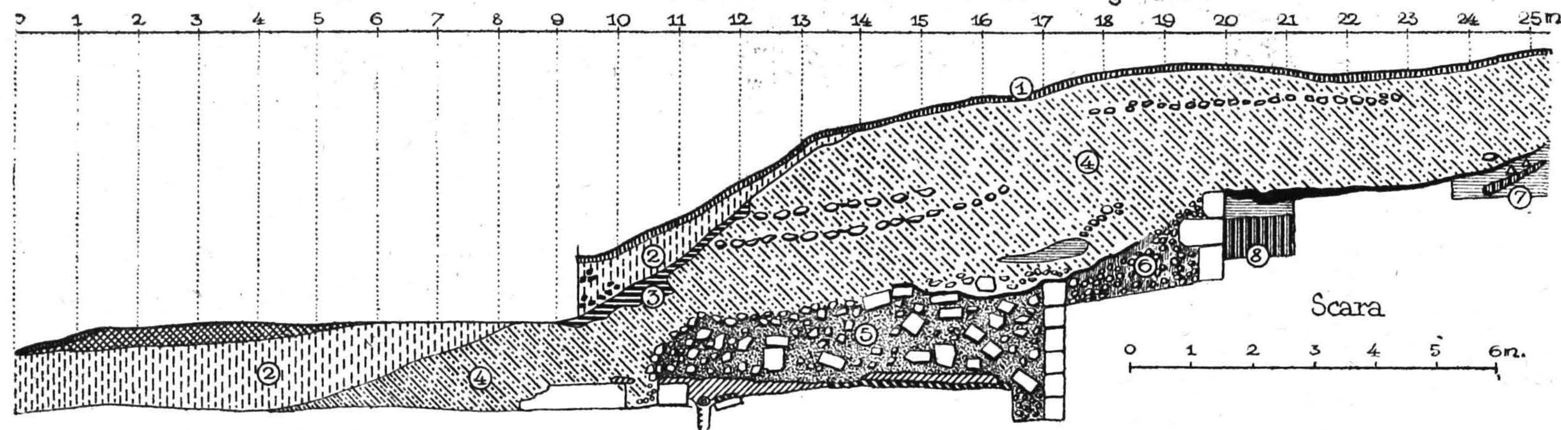

Fig. 13. — Coridorul dela Sanctuarul mare pătrat, terasa a XI-a.

asupra legăturii ce o are cu terasa a IX-a. Zidul de terasă D a fost construit dintru început, încă pe vremea sanctuarului vechi, de pe terasa a X-a căci blocurile lui cu caneluri merg mai adânc decât nivelul sanctuarului cu coloane de andezit. Indărătul lui, pe terasa a IX-a, la 2—1,50 m adâncime sub nivelul actual al terasei, s'a găsit un strat gros de arsură cu cereale carbonizate (grâu, mei şi bob), care urcă în pantă spre centrul terasei a IX-a pe o lungime de 5,30 m când se sfârşeşte. Pe măsura în care se depărtează de zid, stratul de arsură se subţiază. Este un indiciu că în dosul zidului, se afla un depozit de cereale, care a ars. Odată cu această ardere, partea superioară a zidului s'a dărâmat, unele blocuri căzând şi pe această magazie şi înfigându-se în stratul de arsură. La dărâmarea succesivă a zidului D, o parte din stratul de arsură s'a prelins şi peste dărâmăturile din zid spre terasa a X-a. După părăsirea aşezării, în cursul veacurilor, ploile şi lunecările de sus au

Fig. 14. — Secţiunea mare dela jghiab.

① Pământ vegetal, ② Pământ cu grăunţe arse, ③ Pământ cenuşiu deschis, ④ Pământ galben cu piatră de stâncă, ⑤ Pietre de stâncă şi blocuri de zid şi pământ lutos, ⑥ Umplutura zidului, ⑦ Lut cu pietre mărunte de stâncă, ⑧ Pământ brun şi pietre de stâncă,
Pământ rezultat din săpătură modernă, Făşie de arsură (grâu ars, mei şi bob), Vatră arsă cu resturi de ceramică, Cenuşă, Groapă de stâlp, Făşie de pământ brun-deschis (lut), Jghiab de piatră,
Blocuri de zid, Pietre de stâncă, Chirpic ars, Fragmente ceramice.

Fig. 15. — Profilul secţiunii dela jghiab.

acoperit şi acest strat, ca şi dărâmăturile zidului cu pământ şi pietre de stâncă mărunte. Nu este exclus însă, ca umplutura aceasta de pământ să se datoreze şi săpăturilor dela începutul veacului trecut, care, în mod sigur au săpat şi deranjat magazia de cereale romană de care s'a pomenit adineaori pe terasa a X-a[1].

In schimb, gardul de piatră (h) ce merge paralel cu zidul D a fost construit ulterior acestuia din urmă, căci el este aşezat pe nivelul nou, mai ridicat, al sanctuarului cu coloane de andezit.

In strânsă legătură cu sanctuarele (vechi şi nou) de pe terasa a X-a se găseşte şi turnul de pază (E) dela capătul estic al terasei. Şi el a fost desvelit complet în acest an, acum cunoscându-i-se şi a patra latură. Toate cele patru laturi măsoară în interior 6,70m deci este un pătrat (fig. 5 b). Grosimea zidurilor s'a putut măsura pe latura nou descoperită: 2,65 m. Rândul de jos al blocurilor de zid este aşezat pe stâncă. La fel şi vatra de pământ galben bătut a turnului. Turnul era construit, în partea de sus din lemn. Multele urme romane găsite în interiorul turnului (cărămizi triangulare, bucăţi de padiment *opus spicatum*, ţigle, mortar, un stilus de bronz, cioburi romane) arată în mod neîndoielnic că turnul a fost locuit şi în epoca romană. Original, el a servit ca turn de veghe pentru sanctuar.

3. TERASA A VIII-a. ATELIERUL

(a se vedea pl. II)

Această terasă mare, amenajată, ce se află deasupra teraselor cu sanctuare, orientată în sens longitudinal în direcţia NNE-SSV, a fost numai parţial desvelită în anul 1951. Rezultatele bogate obţinute atunci[2] au impus cu atât mai mult cercetarea integrală a ei în campania actuală.

Lucrările, cu rezultatele noi întrecând pe cele din anul precedent, fiind terminate aici, găsim cu cale să dăm acum o scurtă prezentare de ansamblu, ţinând seama şi de campania din anul 1951.

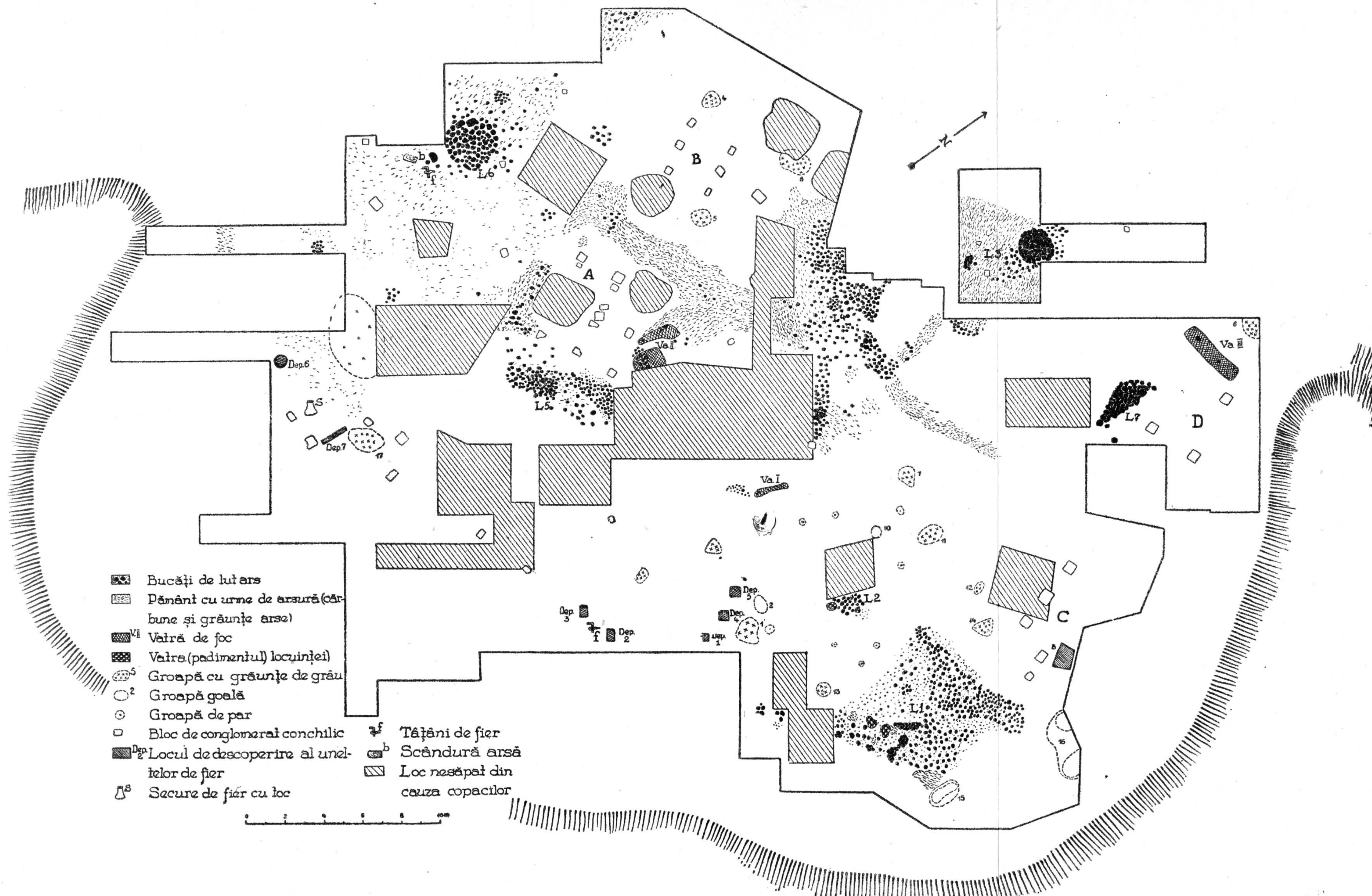
Intreaga terasă a fost cercetată şi desvelită, cu excepţia porţiunilor fără urme de aşezare şi a câtorva mici porţiuni, unde arborii şi rădăcinele lor împiedecau desgolirea totală.

Stratigrafia. Pe toată suprafaţa terasei se găsesc fagi înalţi ale căror rădăcini se afundă adânc în pământ. La suprafaţă, pământul vegetal, care variază ca grosime între 40—60 cm, este de coloare negru-cafeniu, cu multe rădăcini verzi sau putrezite. El conţine uneori resturi de cultură, mai ales grăunţe arse. Sub acest strat, apare un pământ galben-roşcat — puţin argintiu — solul de pădure. Linia de despărţire între aceste două straturi este în general şi linia nivelului antic, marcată în săpătură prin numeroasele fragmente ceramice, bucăţi de lipitură de lut ars, grăunţe carbonizate şi cărbune de lemn. Pe marginea de S. a terasei, sub pământul vegetal — aici în grosime de 25 cm — apar bucăţi mari de pietre de stâncă sfărâmată, printre

---

[1] Avem informaţii sigure că săpăturile după comori şi antichităţi dela începutul veacului al XIX-lea au fost mult mai intense decât apar în raportul maiorului Péchi şi au continuat şi în anii 1804 şi 1805.

[2] A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, p. 297 şi urm.

PLANȘA II. Terasa VIII.

care se găsesc numai arareori fragmente ceramice, mai ales de vase mari — chiupuri — de coloare roşu-cărămiziu. Urmele de cultură sunt mai numeroase în partea de E, N, şi NV a terasei, dovedite prin numeroasele şi variatele fragmente ceramice, bucăţi de chirpic şi arsură.

Pe tot cuprinsul terasei s'au constatat urmele unor răvăşiri ulterioare masive. Nicio urmă însă de două straturi sau nivele de vieţuire.

Locuinţele. Ca o dovadă sigură de îndelungată vieţuire pe această terasă sunt numeroasele bucăţi de lut ars aflate uneori în massă compactă, dovedind existenţa mai multor grupuri de locuinţe, cu pereţii de lut, toate sfârşind în urma unui incendiu. In colţul de E al terasei s'au aflat urmele unei mari cantităţi de lut ars cu amprentă de pleavă şi pari, care acoperă o suprafaţă rectangulară de aproximativ 8×6 m (L.1). Printre bucăţile de lut s'au aflat urmele vetrei de casă formată din pământ feţuit primind în urma arderii o coloare negru-cenuşiu. Mai la V, puţine resturi de lut şi vatră de casă dovedesc o a doua locuinţă (L. 2).

In colţul de N al terasei apare mult chirpic cu multă arsură, o ţiglă cu dungă (dacică), constituind al doilea grup de locuinţe (L. 3, L. 4 şi L. 7). In L. 5, chirpicul ajunge până la o grosime de 50 cm, constituind al treilea grup de locuire. In colţul de V urmele de chirpic, arsură şi o ţiglă cu dungă dovedesc al patrulea grup de locuire (L. 6). Pe toate aceste suprafeţe (L. 3, L. 4, L. 5, L. 6) massa de chirpic nu constitue o unitate, încât nu se pot preciza formele sau dimensiunile aproximative ale locuinţelor. Sub massa sau bucăţile de chirpic apare arsură şi fragmente de ceramică.

Pe întreaga terasă, în cursul săpăturilor s'au putut indentifica trei vetre de foc. Prima vatră de foc (V. I) se află aproximativ în centrul terasei, foarte aproape de axul longitudinal. Forma şi dimensiunile nu s'au putut preciza, fiind foarte distrusă. Pare totuşi să fi fost circulară. Ea se compune dintr'un strat de pământ gros de 10—12 cm, de coloare brun închis în jumătatea de jos, roşie, în partea superioară. La baza ei stă solul galben-roşcat şi pietre de stâncă. La un capăt al vetrei s'a păstrat locul unei găuri circulare cu diametrul de 5 cm, care străbate în întregime vatra şi pare să indice locul unuia din pari, care susţineau ceaunul şi vasele deasupra focului. Suprafaţa vetrei, deşi acum stricată, pare să fi fost netezită. In jurul ei urme de arsură şi bucăţi de chirpic.

Ceva mai spre V, întâlnim o a doua vatră (V. II) şi aceasta rău păstrată ca formă şi incomplet săpată. Forma a putut fi circulară sau patrulateră. La bază, vatra are un pat de pietre de stâncă înnegrite de foc. Grosimea lutului de vatră este de 15—30 cm. Numai la bază lutul e brun închis, restul e roşu intens. Vatra a fost refăcută, căci se disting cel puţin două straturi, amândouă cu suprafeţele netezite.

Spre marginea de NE a terasei s'a găsit a treia vatră, din ale cărei resturi n'a reieşit însă o formă precisă (V. III).

In afară de aceste construcţii de lut — pereţi de case şi vetre de foc — s'au mai întâlnit câteva blocuri de piatră de calcar de obicei în afara suprafeţelor cuprinse de chirpic, piatră cioplită la fel ca cele din cetate. Deşi nu s'au păstrat peste tot, s'a putut vedea că aceste blocuri care susţineau deasupra o construcţie de lemn, merg în formă de aliniament, păstrând anumite distanţe. Suprafaţa închisă de aceste blocuri este lipsită de orice urmă, pământul aici fiind întotdeauna curat. Mai caracteristice pentru forma aproximativă a acestor con-

strucţii sunt suprafeţele A, B, C şi D închise de astfel de blocuri de piatră. Alte blocuri s'au aflat şi în alte părţi, fără însă să închidă o suprafaţă regulată (a se vedea planul) şi aceasta, poate, datorită faptului că multe au fost mişcate sau duse dela locul lor iniţial.

Gropile. Pe întreaga suprafaţă a terasei au fost observate mai multe gropi variind între ele ca dimensiuni, formă şi conţinut. Gropile lipsesc aproape cu totul în partea de S şi de NE a terasei. Ca formă, cele mai multe acum nu mai au un contur precis, dar la origine ele par să fi fost rotunde aşa cum s'au şi găsit câteva. Altele au o formă triunghiulară, sau ovoidă, una chiar dreptunghiulară. Gropile variază apoi şi ca dimensiuni între 0,70 şi 2 m. O singură groapă ovoidală are un diametru de 4,50 m, dar fără să conţină altceva decât slabe urme de grăunţe arse. Adâncimea lor nu trece peste 1 m (Nr. 18).

In apropierea construcţiei B s'a aflat o groapă (5) care diferă de celelalte. Aici groapa, de o formă aproximativ rotundă, cu un diametru de 1 m, adâncă tot de 1 m, avea la bază pietre late de stâncă. In această groapă s'a găsit grâu ars şi fragmente dintr'un chiup roşu. Pe laturi chiupul era fixat de peretele gropii cu ajutorul altor pietre de stâncă.

In alte gropi s'au aflat bucăţi de lemn ars (lemn de brad) şi cuie de fier totul amestecat cu grâu ars, ceea ce ar dovedi că grăunţele erau conservate în vase de lemn adâncite în gropi.

După conţinut, gropile se pot împărţi în următoarele:

a) gropi cu grăunţe, în general grâu şi într'unul sau două cazuri şi mei (?) (Gropile Nr. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18),

b) gropi goale (pământ amestecat cu cărbune şi chirpic alunecat ulterior) (Nr. 2, 10, 15, 16) şi într'un singur caz o groapă cu unelte de fier (Dep. 8).

Pe cuprinsul terasei au mai fost descoperite câteva gropi mici de obicei rotunde cu un diametru de 20–30 cm şi adânci de cca 10–50 cm. Unele din aceste gropi pot fi considerate gropi de pari, în care ulterior a alunecat grâu ars şi cărbune de lemn (a se vedea planul).

Ceramica. Ceramica de pe terasa a VIII-a se poate împărţi în două mari grupe. Ceramică locală, obişnuită în aşezările geto-dacice, şi ceramică mai fină aflată numai pe unele terase dela Grădiştea Muncelului. Ceramica dacică la rândul ei este cea lucrată cu roata şi cu mâna. Ceramica dacică executată la roată o formează în general chiupurile cu buzele uşor răsfrânte înafară, întâlnite în cetăţile dacice dela Costeşti şi Piatra Roşie. Aici, chiupurile sunt de coloare roşu-cărămiziu. Pereţii unor chiupuri sunt ornamentaţi fie cu câte o linie dreaptă, fie cu o linie ondulată. Cealaltă ceramică autohtonă, la roată, este de coloare negru-cenuşiu, asemănătoare cu cele obişnuite în Latène-ul dacic. Vasele lucrate cu mâna sunt confecţionate dintr'o pastă poroasă şi de cele mai multe ori prost arsă, având o coloare roşu-cărămiziu, sau roşu negricios. Ca ornament, aceste vase au uneori butoni în relief.

Vasele mai fine aflate până acum numai la Grădiştea Muncelului sunt vase cu piciorul jos, boluri, capace, ceşti etc. Unele din aceste vase poartă urme de pictură (animale fantastice, păsări, patrupede, elemente florale, ornamente în formă de linii sau puncte). Ele sunt de coloare neagră, roşie sau cenuşie. Peretele vasului are o pojghiţă de coloare gălbuie sau alburie. Pictura, de cele mai deseori, este de coloare cenuşiu deschis, brună, roşie de diferite nuanţe. Aceste vase au uneori pe fund câte un semn: H, △, S Λ, ⩓, Ψ, ♀, X, alte vase câte două sau chiar trei semne. Menţionăm că şi vasele dacice

au câteodată pe fundul lor câte un semn. Vasele acestea de factură străină aşezărilor dacice au fost găsite mai ales în L. 1 şi apoi pe aproape întreaga suprafaţă din jumătatea de N a terasei (fig. 16—18).

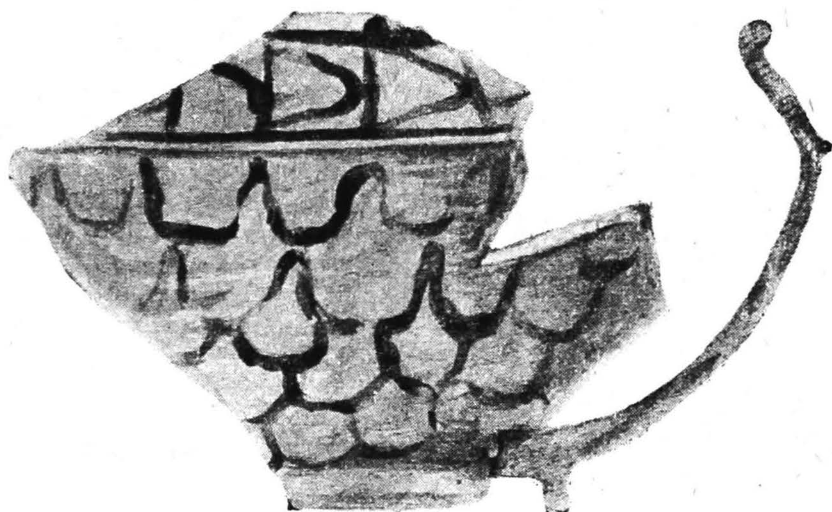

Fig. 16. — Vas pictat, terasa a VIII-a.

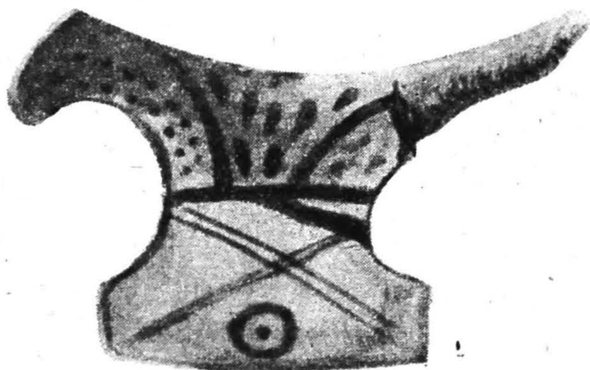

Fig. 17. — Toartă pictată, terasa a VIII-a.

Uneltele de fier. Grupurile cele mai numeroase de unelte de fier s'au aflat în partea de S.E. a terasei (a se vedea planul). Uneltele au fost aflate în cinci

grupuri, dintre care gr. 1, 4, 5 spre E iar gr. 2 şi 3 spre SE. Uneltele acestor cinci grupuri erau aşezate, grămadă, unele peste altele. Grupurile 1, 4, 5 conţin diferite unelte de agricultură, fierărie, dulgherie şi lemnărie. Grupul

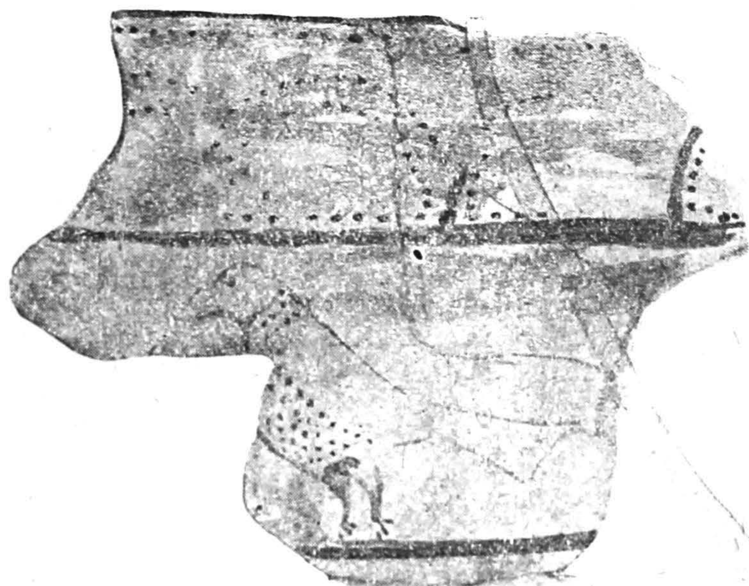

Fig. 18. — Vas mare pictat, terasa a VIII-a.

2 se compune numai dintr'o balama de fier şi dintr'un instrument lung cu toc, iar grupul 5 cuprinde securi şi săpoaie grupate unele lângă altele. Intre depozitele 2 şi 3 ca şi la V de L. 6. s'au aflat două balamale de uşă. In mijlocul acestei suprafeţe, unde s'au găsit uneltele, s'a dat peste două suprafeţe mai intense de arsură, subţiri (cca 5 cm). Grămezile de unelte s'au aflat la adân-

cimea de 60—80 cm, pe vatra antică, puţin adâncite în solul galben-roşcat de pădure. Toate uneltele poartă urme de uzură. Pe multe s'au păstrat urmele cozilor de lemn. Ele s'au găsit nu prea departe de vatra V. 1 = A, probabil înmagazinate într'o baracă de lemn şi ca dovadă ar fi arsura din apropiere şi ţăţânile de uşă. Greblele, de pildă, au fost aflate cu coada în sus, deci, probabil, au fost sprijinite de peretele barăcii.

In ordinea descoperirilor urmează grupa 6. In partea de V a terasei la o adâncime de 60 cm s'au aflat împreună 15 capete de « berbeci » de fier, aşezaţi într'o anumită ordine, unul peste altul, în formă de cerc (fig. 19). Pe aceeaşi linie spre E, la o distanţă de 2,50 m o secure de fier cu toc, iar mai departe spre E, tot pe aceeaşi linie, a şaptea grupă, la o distanţă de cca 4,5 m de grupa cu berbecii de fier. Grupa Nr. 7 se compune dintr'un cleşte lung 1,30 m, o greblă de fier cu patru dinţi, o bară de fier cu fluture la un capăt, un săpoi de fier, o prăsea de fier şi un călcâi (toc) de lance înfipt într'un dinte dela greblă. Această grupă de unelte se află la o adâncime de cca 50 cm şi aşezate toate de-a-lungul, probabil că au fost depuse într'o ladă, deoarece în apropriere s'au aflat fragmente de cuie de fier. De notat totodată că gr. 6 şi 7 sunt oarecum cam pe aceeaşi linie cu grupurile 2 şi 3, deşi departe unele de altele. Ultimul şi cel mai numeros grup este gr. 8. Acest mare depozit de unelte s'a găsit în partea de E a terasei, în apropiere de L. 1 şi a fost aşezat într'o groapă *sub nivelul antic* (fig. 20, 21). Groapa avea forma aproximativă a unui patrat cu dimensiunile de 1 × 1 m şi adâncă cam tot de 1 m. Aici au fost îngrămădite în jurul unui vas mare de fier, de forma unui chiup mijlociu şi mult adâncit, fără buze — o mulţime de unelte de fier (peste 180), ca uneltele de fierărie (ciocane, baroase, tăietoare de fier, îngăuritoare, dălţi, pile, răşpălău, cleşte de diferite mărimi etc.), unelte de dulgherie şi de lemnărie (ferestraie mici de mână, topoare, o cuţitoaie, fier de gilău, dălţi etc.), unelte de agricultură (fier de plug, brăzdare, coase — seceri, greble, o sapă), apoi ca armă — *o sabie recurbată scurtă* (fig. 22, a, b, c). In vasul de fier au fost depuse mai multe topoare, ciocane, dălţi şi un fragment de lance. Sabia scurtă reprezintă tipica armă a Dacilor, *falx dacica*. Atât ea, cât şi alte unelte împreună cu ceramica, indică clar apartenenţa acestor obiecte cercului de cultură dacică. Fără îndoială că multe din unelte apar, cum e şi firesc, şi în lumea greco-romană.

Fig. 19. — « Berbecii » grămadă.

Sporadic au mai fost aflate şi fragmente de sticlă unele încă transparente. Spre marginea de SV a săpăturii s'a găsit un vas de sticlă la cca 50—60 cm adâncime, dar deasupra nivelului antic, un fel de butelie, care s'a spart apoi ulterior şi al cărei mâner aducea mult cu a celor romane.

Uneltele de fier, ca dălţi, unealtă de scos cuie, cuţitaşe, au fost aflate mai ales printre dărâmăturile L. 3, L. 4 şi L. 6.

Concluzie. Pe terasă s'a aflat un singur strat de cultură şi în niciun caz nu poate fi vorba de două straturi succesive. Materialul arheologic cel mai abundent, aflat pe această terasă sunt fragmentele ceramice, care dovedesc suficient, cine au fost localnicii acestei terase. Fragmentele ceramice sunt cele obişnuite în cetăţile dacice dela Costeşti şi Piatra Roşie. Alte fragmente ceramice sunt cele ale vaselor de podoabă, vase de lux folosite la anumite ocazii şi care, măcar în parte, par să fie articole de import din lumea greco-romană. Mai verosimil însă e că avem de a face cu o ceramică pictată, imitaţie locală, după modelele ceramicii pictate helenistice târzii şi italice. Aflarea lor tocmai aici relevă într'o bună măsură şi gustul oamenilor care locuiau

Fig. 20. — Depozitul terasei a VIII-a cu oale de fier.

Fig. 21. — Depozitul terasei a VIII-a cu oale de fier.

această terasă, poziţia lor socială şi largile lor posibilităţi de procurare a acestor obiecte! Epoca romană nu ne este dovedită decât prin două cărămizi de formă triunghiulară, socotite ca fiind de factură romană, iar prezenţa lor oarecum singulară, răsleţită aici, nu dovedeşte în deajuns şi prezenţa unei construcţii romane fie ea cu caracter trecător civil ori militar, în acest punct.

Construcţiile par să fi fost de trei feluri: locuinţe din lemn lipite cu pământ, baráci de lemn cu pari înfipţi în pământ (?) şi pridvoare (târnaţuri) cu acoperişul sprijinit pe bârne aşezate pe blocuri de piatră cioplită. Nu s'a putut da un plan mai precis asupra acestor construcţii şi asupra felului cum au fost ele dispuse. Desigur că ele păstrau o anumită dispoziţie şi o ordine dinainte stabilită în planul general. In ceea ce priveşte construcţia L. 1, datorită faptului că dărîmătura pereţilor de lut s'a păstrat pe o suprafaţă de cca 8×6 m, în cazul că pereţii au căzut în interior, s'ar putea crede că locuinţa să fi avut o formă rectangulară. Legată de această locuinţă şi în continuarea ei spre N apare una sau două construcţii de lemn, sprijinite pe blocuri de piatră (C şi D) — aşa numitul pridvor sau târnaţ — în aşa fel încât împreună cu L. 1 pare să formeze un singur corp. Orientarea lor era E-V. Aceeaşi orientare o vedem şi la pridvoarele (târnaţurile) A şi B. Nu putem însă preciza dispoziţia celorlalte locuinţe de pământ, deoarece aici pereţii par să fi căzut pe laturi

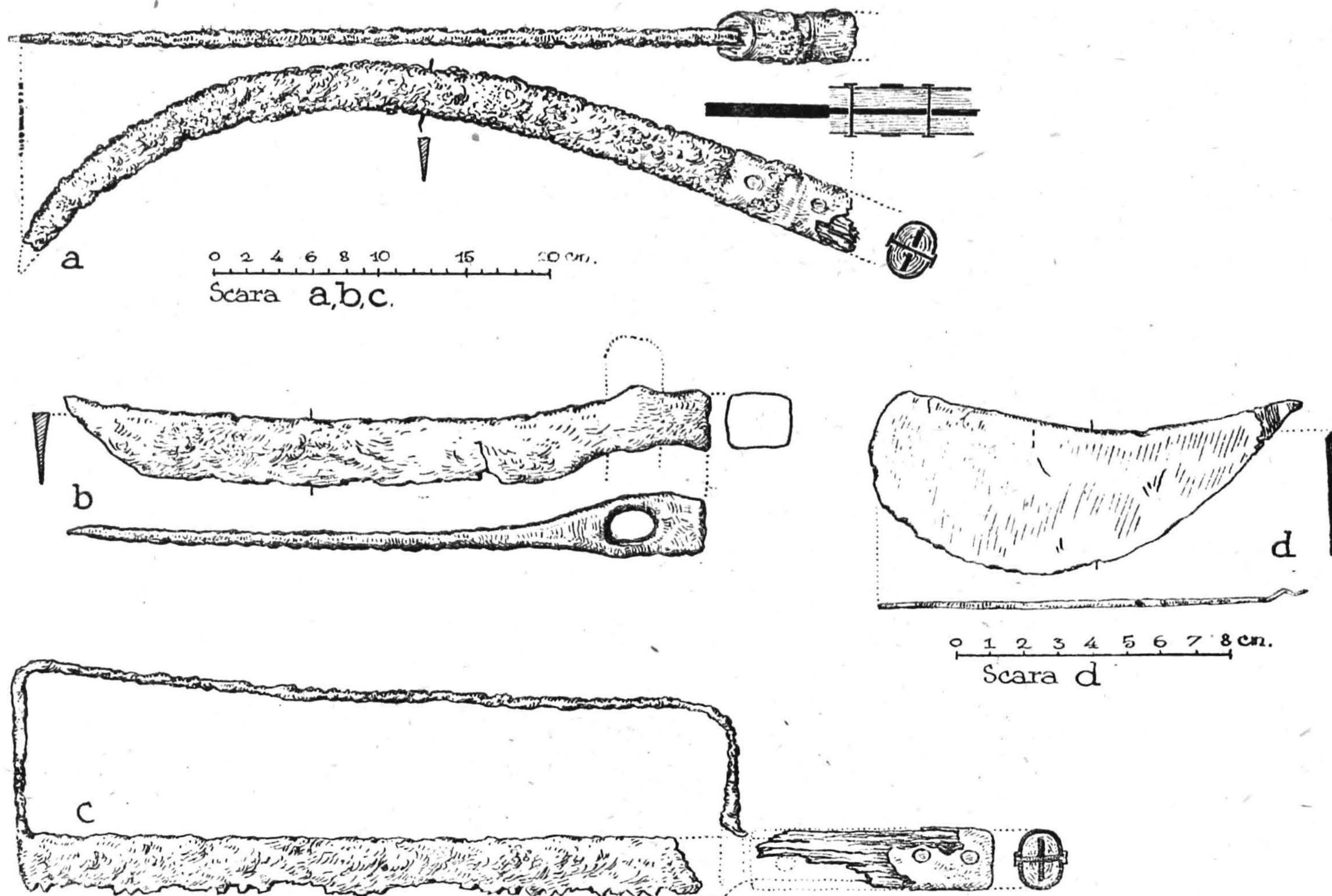

Fig. 22. — Uneltele de pe terasa a VIII-a (şi briciul *d*).

diferite. La construirea locuinţelor cu pereţii de lut s'a folosit şi o mare cantitate de lemn de brad şi aceasta o dovedeşte arsura de sub chirpic şi din jurul chirpicului precum şi cărbunele, cuiele şi piroanele care au fost folosite la încheierea scheletului şi susţinerilor de lemn. Interiorul locuinţelor de lut, înafară de faptul că au servit la locuit, au mai adăpostit la un moment dat şi chiupurile cu cereale. In barăcile de lemn se ţineau uneltele de tot felul precum şi cerealele conservate în gropi.

Numărul mare de unelte de fierărie — cu evidente urme de întrebuinţare — aflate de cele mai multe ori cu unelte de alte categorii şi depuse cu grijă în barăci de lemn sau ascunse în gropi în afara locuinţelor sau barăcilor, găsite însă şi răsleţ prin interiorul locuinţelor (mai ales în L. 3 şi L. 4), dovedesc, în mod cert, prezenţa unui atelier în acest loc. Vetrele de foc de o grosime apreciabilă şi înălţate mult deasupra solului antic, apoi resturile de arsură din preajma V. II, precum şi lipsa de gropi cu grăunţe (numai una) în partea de NE a terasei, par să dovedească prezenţa atelierului în această parte acoperită de dărâmături. De altfel sub dărâmăturile lui L. 3 şi L. 4 au fost aflate dălţile de fier, un braţ de cleşte de fier, multe bucăţi mărunte de fier puternic oxidate şi multă arsură.

Fig. 23. — Depozit de unelte, platoul A.

Uneltele găsite aici mai dovedesc că pe lângă un atelier de fierărie a fost probabilă şi existenţa unui atelier de tâmplărie.

Este foarte posibil ca meşterii care au lucrat aici să fi fost meşteri daci, deşi nu e exclusă şi prezenţa unor străini, care să fi lucrat pentru stăpânii acestei terase.

Terasa a mai servit totodată şi drept loc pentru depozitarea cerealelor. Aproape pe întreaga suprafaţă cercetată s'au aflat boabe de grâu ars. Cerealele erau de obicei depuse în chiupuri de lut şi îngropate în pământ sau îngropate în vase de lemn (butoaie). O mare cantitate pare să fi fost păstrată în barăci de lemn şi depuse, fie în lăzi sau butoaie de lemn, fie în saci, iar după incendiu cerealele s'au răspândit peste toată suprafaţa terasei. Unele grăunţe (de mei?) s'au conservat chiar sub forme de turte, păstrând forma de pe fundul butoiului. S'a constatat că pe terasă s'au depozitat în primul rând apreciabile cantităţi de grâu, apoi bob (mazăre?) şi încă alte două soiuri de grăunţe mărunte (mei?).

Faptul că în cursul săpăturilor nu s'a găsit nicio monetă, nu poate să constitue vreo îndoială cu privire la epoca de datare a formelor de viaţă de pe terasa a VIII-a. Ceramica cea mai răspândită e cea localnică şi specifică

ultimei faze din a doua perioadă a epocii de fier, epoca dacică (anul 100 în. e. n. şi 100 e.n.). Este adevărat că aici apar şi fragmente de ceramică neîntâlnită încă, dar aceasta, ca şi vasele de import, nu sunt romane.

Platoul A. Nu departe de terasa a VIII-a, spre N-NV, se află un platou mic despărţit în două părţi printr'o depresiune naturală, pe care l-am numit platoul A.

Câteva sondaje făcute pe acest platou au scos la iveală, pe partea sudică a lui, o construcţie de lemn mai mică, sprijinită pe stâlpi şi blocuri patrulatere de calcar. Lângă această construcţie s'a descoperit un mic depozit de 40 de unelte diferite de fier, ascunse într'o ladă de lemn şi îngropate într'o groapă săpată în solul stâncos (v. fig. 23). La E de acest platou, o groapă naturală plină cu fragmente de ceramică, între care şi unele pictate.

4. CERCETĂRI ÎN CETATE[1]

Scopul acestor cercetări a fost de a lămuri, prin sondaje şi desveliri suplimentare, unele probleme fundamentale, asupra cărora mai puteau exista îndoieli, şi de a stabili caracterul şi fazele de construcţie a cetăţii.

Una din probleme era dacă în cuprinsul incintei de forma unui patrulater neregulat au existat şi ziduri interioare care să împartă cetatea în mai multe curţi sau zone. Problema a preocupat colectivul încă din anul 1950, dat fiind existenţa în interiorul cetăţii a cinci terase. O cercetare sumară făcută în 1950 a dat răspuns negativ. Acest rezultat trebuia verificat din nou—în special în ce priveşte linia de despărţire între jumătatea nordică (de sus) a cetăţii — cu terasele I-a (« acropola »), a II-a şi a III-a şi cea sudică, de jos (terasele a IV-a şi a V-a) a ei.

Sondajul larg, executat în direcţia N-S la această linie de despărţire a celor două grupuri de terase, a demonstrat fără niciun echivoc că nici aici, unde un zid interior de incintă ar fi avut un rost, nu a existat un zid sau curtină. Terasa de jos (a se vedea planul cetăţii în pl. II din revista citată, la litera A) se despărţea de terasele de sus vecine (a II-a şi a III-a) numai printr'o pantă stâncoasă înclinată de 40—45°.

O nouă verificare a fost întreprinsă şi pe terasa I-a, considerată, după poziţia ei dominantă din interiorul incintei, ca o « acropolă » a cetăţii. Şi de data aceasta, sondajul lat şi suficient de adânc tras în acest loc a scos la iveală doar câteva fragmente neînsemnate şi răsleţe de vase dacice de tip comun: nicio fortificaţie sau locuinţă mai însemnată n'a putut exista aici.

O deosebită atenţie s'a dat stabilirii fazelor de construire a cetăţii şi distrugerii ei. Pentru aceasta, cel mai nimerit loc ni s'a părut poarta de V (în planul cetăţii)[2].

Cele două secţiuni făcute aici, una de 42 m lungime şi 2—5 m lărgime prin mijlocul presupus al porţii, de-a-curmezişul incintei, iar a doua de 7,50 m, tot perpendicular chiar lângă zidul cetăţii ce merge spre S, ca şi degajarea atât în interior cât şi în exterior a unor porţiuni de zid au adus o serie de precizări în această privinţă.

---

[1] A se vedea Raportul preliminar pe anul 1950, «SCIV», Nr. 1, anul II, 1951, p. 100 şi urm.

[2] « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, pl. II, la lit. m. l.

Secţiunea I (fig. 24) prezintă astfel lucrurile: sub pământul vegetal actual, un slab nivel antic dac şi roman. Pe acest nivel, la capătul din stânga (0 —1 m), restul pavajului de piatră de stâncă — drumul — iar mai la dreapta, între 4,50—7,50 m s'au găsit blocuri din zidul cetăţii, răsturnate şi deranjate, în orice caz nu la locul lor. Observăm că pe nivelul antic daco-roman, la m 13, s'au găsit 4 monete de bronz romane. Urmele drumului sezisat la capătul secţiunii apar şi mai departe între 28—34 m.

Sub acest nivel daco-roman, la o adâncime ce variază între 75—100 cm, se află un nivel mai vechi, reprezentat prin urme de arsură, cioburi de factură mai veche, vetre de locuinţe şi gropi. Şi nivelul daco-roman şi cel vechi urcă in pantă uşoară pe terasa a IV-a a cetăţii. Intre cele două nivele: pământ brun şi cenuşiu amestecat cu pietre de stâncă mărunte (umplutură, fără îndoială, dar şi proces natural). La m 40 în acest strat intermediar se observă o umplutură in forma de pilastru, format din pietre de râu şi lut-pământ, gros de cca 90 cm. şi inalt de 1,10—1,20 m. Asemenea stâlpi s'au mai constatat in peretele opus al secţiunii (unul) şi în mijlocul secţiunii (trei), după cum se arată la figura 24, în planul secţiunii.

Dacă privim acest plan şi urmărim fenomenele ce se prezintă pe fundul secţiunii, adică pe nivelul vechi, constatăm: în afara incintei actuale, la inceput chiar, o groapă, în partea de S a secţiunii. Nivelul de arsură e pretutindeni. (Blocurile ce se văd în plan se găsesc la un nivel mai înalt, răsturnate din zidul cetăţii şi adâncite puţin). Alte două gropi se văd mai la stânga, de data aceasta în interiorul incintei. Nivelul vechi cu urme de arsură continuă, în pantă, spre terasa a IV-a a cetăţii. Acolo unde panta se termină şi nivelul incepe să fie drept (orizontal), este locul a patru pari aşezaţi în careu, iar dincolo de ei se află acei pilaştri — umplutură, în număr de patru (1 şi 2 în centru, iar 3 şi 4 pe cele două laturi). Dintre ei, niciunul nu atinge însă nivelul vechi, ci se află la o înălţime de 30—50 cm deasupra acestui nivel. Un al cincilea pilastru se observă şi in peretele din fund al secţiunii.

A doua secţiune (fig. 25) trasă tot de-a-curmezişul zidului, pe latura sudică a porţii, lungă de cca 7 m şi adâncă de 2,50—2,60 m e şi mai grăitoare. Aici situaţia originală s'a păstrat mai bine: şi aici găsim nivelul cel vechi, ca un strat gros de arsură. Peste acesta, umplutura de pământ stâncos, iar pe acesta urmele unui pavaj cu lespezi de calcar calcinate, peste care se găseşte un strat de arsură solid cu urme de cărbuni şi lut ars chiar sub pietrele zidului de cetate.

Observăm, că stratul superior de arsură nu continuă decât foarte puţin in afara zidului, el se găseşte însă pe toată lărgimea porţii, unde un rest de zid şi un rând de lespezi de pavaj s'a păstrat aproape intact tot sub el (fig. 26). Sub zidul de cetate (fig. 30), stratul acesta de arsură nu pătrunde decât foarte puţin (2 m sub zidul ce merge spre S de poartă). El apare însă şi sub zidul dela N de poartă, şi anume in interior, la vreo 15 m depărtare de poartă (fig. 27).

O altă observaţie e aceea că nivelul inferior (cel vechi) continuă şi în exteriorul incintei, dar mai ales in interior. El n'a mai fost urmărit însă aici, mulţumindu-ne cu dovada secţiunii I.

In al treilea rând notăm că pe întreg teritoriul porţii se găsesc şi resturi de cultură materială romană.

Prin desvelirea unor porţiuni de zid din dreapta şi stânga porţii s'a putut preciza din nou procedeul dacic de a aşeza blocurile de zid pe un pat

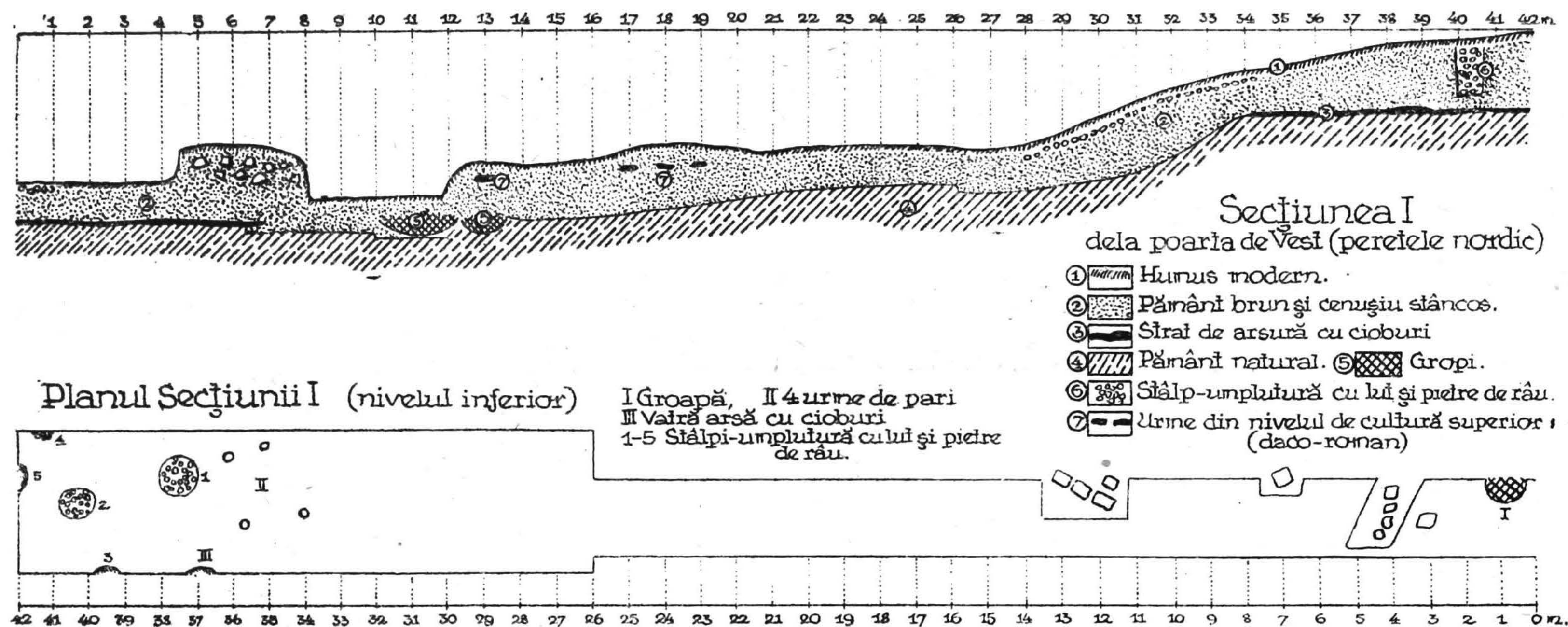
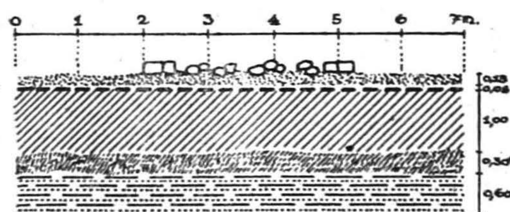

Fig. 24. — Secțiunea I, poarta de V.

Profilul secțiunii II dela Poarta de Vest
(deacurmezișul zidului de cetate, peretele sudic)

Zid. Strat de arsură. Pământ stâncos.
Strat gros de arsură, Pământ natural.
- - - Urme din pavajul cu lespezi.

Fig. 25. — Secțiunea II, poarta de V.

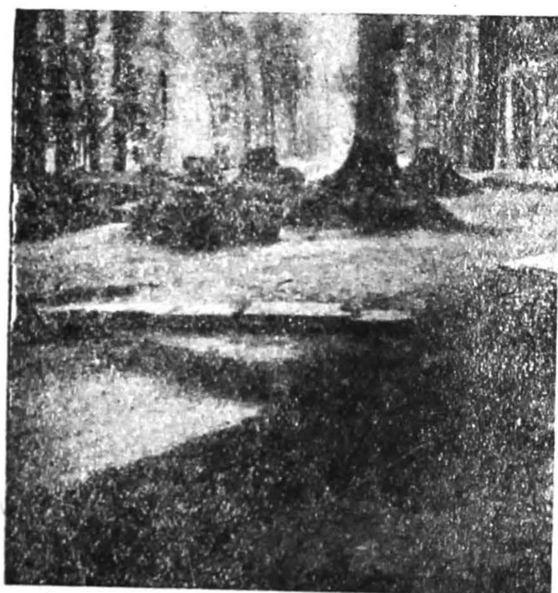

Fig. 26. — Pavajul porții de V.

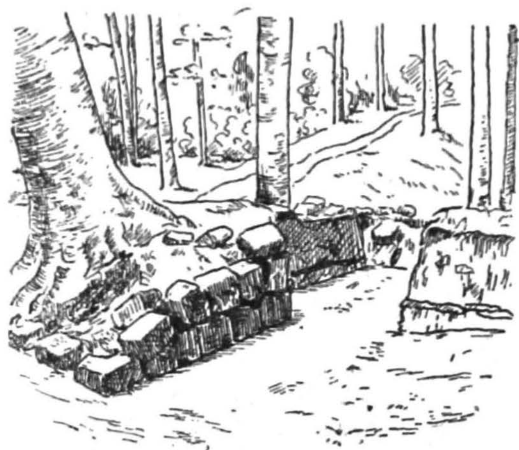

Fig. 27. — Turnul de pe latura interioară a zidului cetății.

de stâncă, completat, acolo unde era nevoie, de bucăţi de piatră de stâncă (fig. 28—30).

Fig. 28. — Zidul şi secţiunea II.

Fig. 29. — Vederea zidului cetăţii, poarta de V.

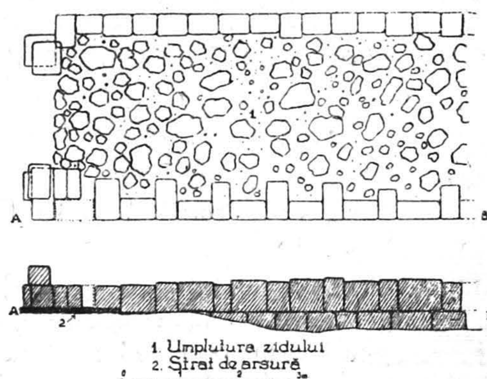

Fig. 30. — Zidul cetăţii, poarta de V.

Un element nou a apărut acum în legătură cu zidul cetăţii şi anume, acela al unor turnuleţe-platforme de luptă pe latura interioară a zidului, la fel

cum există şi la Costeşti, îndărătul curtinei dintre bastioanele I şi II[1]. Un asemenea turn-platformă a fost descoperit pe latura interioară a zidului, la N de poartă (fig. 31 şi 32).

In ce priveşte tehnica zidului cetăţii, în general, colectivul şi-a expus constatările sale în Raportul preliminar pe anul 1950. D data aceasta, ţinem să

Fig. 31. — Turnul de pe latura interioară a zidului cetăţii.

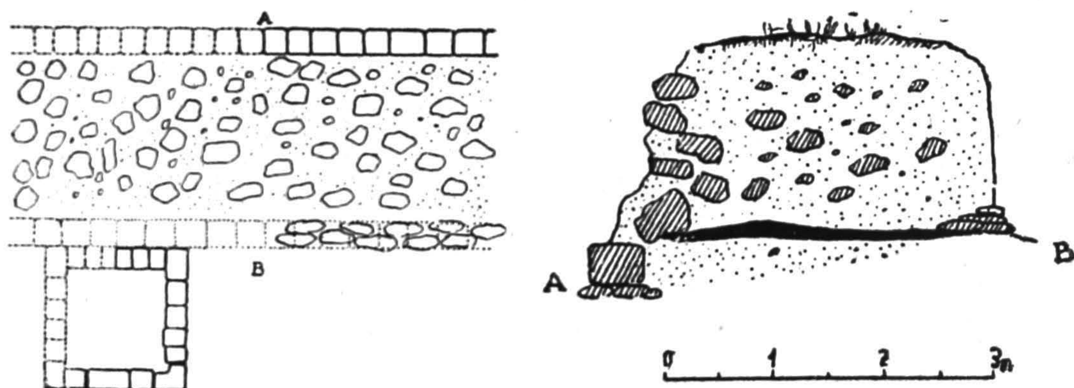

Fig. 32. — Turnul de pe latura interioară a zidului cetăţii.

subliniem tehnica slabă care se confirmă cu prilejul oricărei examinări noi: blocuri fără « babe », blocuri aşezate chiar în părţile de jos ale zidului cu «babele» întoarse, sau blocuri cu caneluri (dela zidul de terasă dela spatele sanctuarului cu coloane de andezit), piese arhitectonice, de andezit sau de calcar, utilizate în zid, stâlpi de calcar şi de andezit, înguşti, laţi sau dela colţuri etc., etc. La aceste constatări se mai adaugă observaţia că deosebirea dintre tehnica

[1] A se vedea C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1951, p. 14—15.

zidului din jumătatea de S şi tehnica zidului din porţiunea nordică a incintei nu este aşa de mare cum s'a părut la început. Totul trădează o pripă, o grabă ce s'a depus la ridicarea incintei în forma actuală, şi care nu poate fi explicată — cum înclinasem la început —printr'o dată mai veche a cetăţii dela Grădiştea Muncelului faţă de celelalte fortificaţii.

Pe baza celor observate şi constatate prin cercetările din 1952 atât la poarta de V, cât şi la restul incintei, vom încerca să dăm o explicaţie istorică a indicaţiilor arheologice obţinute până acum.

Dintr'un început, se elimină o cetate dacică anterioară celeia de care ne ocupăm. Stratul inferior (vechi) cu gropi, vetre de locuinţe, pari şi stâlpi-fundamente, pledează pentru existenţa unor aşezări civile în jurul porţii de V, anterioare cetăţii. Vechimea relativă a acestor aşezări o va da studiul comparativ al ceramicii găsite pe nivelul vechi. Ea nu ni se pare însă excesiv de mare. Foarte probabil, ele sunt contemporane cu resturile de aşezări constatate sub sanctuarul mare rotund. Dintr'o epocă intermediară datează stâlpii-fundamente din secţiunea I.

Stratul superior de arsură dela poartă şi care se întinde şi sub zidurile actuale (cel puţin în preajma porţii de V şi la cea de E) nu poate veni decât dela o distrugere a cetăţii, a porţilor în special şi a incintei din apropierea lor. Peste acest strat de distrugere s'au ridicat însă — după mărturia secţiunilor — din nou, zidurile. O a doua distrugere, voită, *cu incendiere*, nu se mai constată.

Intrebarea este, când a avut loc această distrugere cu un incendiu cumplit şi când au fost ridicate zidurile atât de neglijent şi pripit construite? Răspunsul ni-l pot da celelalte izvoare, interpretate acum la lumina cunoştinţelor furnizate de săpături.

In primul rând vine luat în considerare pentru aceasta, istoricul Dio Cassius, completat cu scenele atât de enigmatice de pe coloana traiană.

După rezumatele sărace din Dio Cassius, în primul război dacic (101/102), Sarmizegetusa (= Grădiştea Muncelului şi nu cea de lângă Haţeg), nu a fost cucerită, ci în faţa ei se încheie o pace — provizorie — între Roma şi Decebal. Totul ne îndreptăţeşte să credem că cetatea mare dela Grădiştea Muncelului exista atunci, clădită tocmai în vederea acelui iminent conflict cu Roma, pe viaţă şi moarte, care se proiectează încă de pe timpul lui Burebista, dar devine fatal, prin expediţiile de cotropire ale lui Domiţian.

Dacă nu a fost cucerită prin violenţă, cetatea dela Grădiştea Muncelului a trebuit să primească în schimb şi ea — ca şi celelalte fortăreţe — o garnizoană romană, cel puţin până la împlinirea condiţiilor impuse prin pacea din anul 102 [1]. Intre aceste condiţii era, însă, şi dărâmarea *tuturor fortificaţiilor*.

De voie, de nevoie, această condiţie trebuia să se aplice şi cetăţii de pe Dealul Grădiştei. Ea s'a şi aplicat, fără îndoială.

Neînfricatul rege al Dacilor nu se resemnează însă. Rupe aceste condiţii umilitoare şi — fie la retragerea trupelor de ocupaţie în urma condiţiilor îndeplinite, cum cred unii, fie prin isgonirea cu forţa a acestor garnizoane de pe teritoriul său — el îşi ia din plin libertatea de acţiune, cu orice risc,

---

[1] A se vedea Dio Cassius, 68,9, şi C. Patsch, Der Kampf um den Donauraum, p. 85 şi urm. Garnizoana dela Sarmizegetusa va fi fost — în ciuda unor discuţii contradictorii — tot legiunea IV *flavia felix*.

pentru a-şi apăra poporul şi independenţa: se pregăteşte de ceea ce era firesc să urmeze, al doilea război cu Roma.

Acum e momentul de a se reface în grabă cetăţile dărâmate de care mai are nevoie. In acest scurt interval de timp de 16—20 de luni se reface şi Cetatea dela Costeşti (valul roşu), şi cea dela Piatra Roşie (cetatea mare cu palisade) şi, tot acum, se reclădesc în pripă, cu tot ce cade în mână şi zidurile Grădiştei: iată explicaţia tehnicii neglijente pe care o constatăm la refacerea zidurilor peste nişte temelii care — după observaţiile făcute — fuseseră aşezate în toată regula şi rămăseseră, desigur, nedesfundate.

Deşi nu se specifică în amănunte, Dio Cassius relatează totuşi în legătură cu al doilea război (68, 14): « Iar Decebal, văzând că i s'a luat capitala, că ţara întreagă a fost ocupată... », ceea ce înseamnă că cetatea dela Grădiştea fusese şi ea cucerită de astădată prin forţă şi, desigur, pustiită, după cum ilustrează reliefurile coloanei din forul lui Traian.

Această trecere prin foc şi sabie o mărturiseşte stratul de arsură şi cenuşă dela poarta de V (şi E). Acum, împreună cu cetatea, sunt distruse şi sanctuarele, locuinţele, atelierele, sunt incendiate hambarele şi tot ce amintea de temutul duşman al imperiului.

Pentru a se reface şi transforma într'un lagăr întărit al noii garnizoane ce s'a aşezat aici — de teama unei neinlăturate răscoale — Romanii folosesc şi ei material smuls din sanctuarele pângărite şi distruse (stâlpii, *fără cap*, de andezit, de pildă, ce se găsesc în ziduri).

O nouă distrugere — prin foc — a cetăţii-lagăr nu ne este dovedită prin săpături. Dar dacă zidurile n'au suferit această distrugere într'o măsură mai mare pentru a lăsa urme, cu atât mai mult putem să spunem despre o distrugere şi incendiere a hambarelor şi lăcaşurilor romane din interiorul cetăţii şi de pe terasele cu sanctuare. Ele au căzut pradă nelipsitelor răscoale ale Dacilor din cursul secolului al II-lea, despre care, în mod explicit, grăiesc cunoscutele inscripţii găsite la Grădişte, la « Sub cununi ». Desvelirea mai amplă a interiorului cetăţii va aduce, credem, şi pentru aceste evenimente, o lumină.

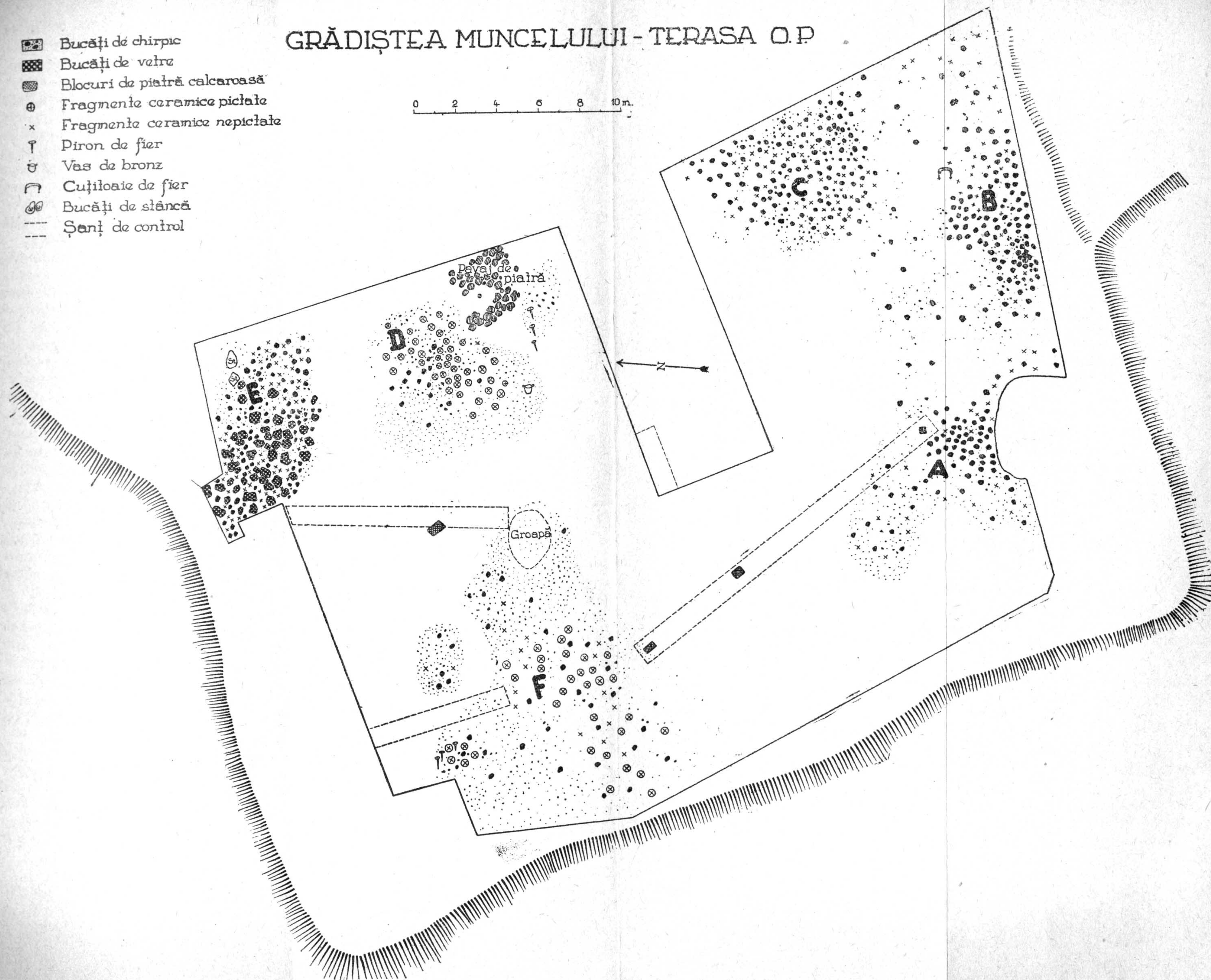
Cetatea însăşi, părăsită de Romani, probabil pe la sfârşitul secolului al II-lea, a început să cadă în ruină, devenind, în secolele următoare, un teren plin de ispită pentru căutătorii de comori.

5. CERCETĂRI PE TERASELE DEALULUI GRĂDIŞTEI

Şi în acest an, colectivul a ţinut să cerceteze unele din multele terase locuite de pe Dealul Grădiştei, convins că explorarea lor sistematică va contribui in mod simţitor la integrala înţelegere a complexului de viaţă desfăşurată aici.

O cercetare la suprafaţă a teraselor ce se întind la E de sanctuare a întregit cunoştinţele noastre în sensul că lăcaşurile civile şi meşteşugăreşti continuă în număr destul de mare şi în această direcţie. Unele din ele par a fi fost locuite şi în epoca romană. Pe un bot de deal, dintre două văi, pe Coasta din spre Valea Godeanului, s'a întrezărit şi o linie de turnuri de veghe (2—3), a căror cercetare se impune pentru viitor.

Din terasele cunoscute până acum pe porţiunea dela V de cetate, două ne-au atras atenţia în mod deosebit: una, pe un bot de deal ce se desprinde din spinarea Dealului Grădiştei şi se prelungeşte adânc deasupra Văii Godea-

PLANȘA III. Terasa cu oale pictate.

nului, dominând peste o prăpastie această vale[1], iar cealaltă mai aproape de Cetate, la 250 paşi depărtare, spre V de Cisternă, remarcabilă şi prin poziţia ei înaltă şi prin forma ei aproape rotundă, de dimensiuni puţin obişnuite.

La cea dintâi, ne aşteptăm la o fortificaţie mai însemnată — dată fiind aşezarea ei strategică — dar şi la o locuinţă mai răsărită. Săpăturile făcute aici n'au corespuns însă aşteptărilor colectivului, desigur pentru că acestea se bazau pe nişte consideraţii oarecum pur logice. Totuşi, explorarea temeinică n'a fost zădarnică şi dacă n'a satisfăcut pretenţiile noastre exagerate, a lămurit, în schimb, rostul modest, pur militar, al aşezării de aici.

Aproape de capătul botului aninat peste prăpastia ce coboară vertiginos în Valea Godeanului s'au desvelit bazele pătrate ale unui turn de veghe din lemn (fig. 33) din epoca dacică, după cum mărturisesc vasele (chiupurile) sfărâmate în apropiere, ca şi cele câteva obiecte de fier (un săpoi şi un călcâi de lance) şi de bronz (un brici de toată frumuseţea, fig. 22, d). In fond, bănuiala noastră de la început s'a adeverit, dar într'o formă mai redusă decât sperasem.

Fig. 33. — Promontoriul.

Cu atât mai bogate şi mai neaşteptate au fost, în schimb, rezultatele dela terasa « oalelor pictate », din apropierea cisternei (în schiţa amintită, a doua terasă la V de cota 1144, la stânga de cărarea ce duce pe culme spre Cetate). (A se vedea planul în pl. III).

Terasa aceasta este orientată aproape exact pe direcţia N-S. Spre E ea e mărginită de înălţimea spinării Dealului Grădiştei, spre V de o pantă destul de mare ce dă într'o altă terasă, iar spre N, de panta rar întreruptă de terase mai mici ce coboară spre Valea Albă. Numai spre S terasa coboară lin spre Valea Godeanului. Pe aici este, de altfel, şi drumul spre Cetate.

Ea a fost desvelită complet, putându-i-se repera suprafaţa locuită. Această suprafaţă măsoară în lungime (direcţia N-S) 40 m, iar în lăţime (direcţia E-V) cca 30 m. Stratul de cultură se află la abia 20—30 cm sub « hăbucul » frunzelor uscate. Datorită vegetaţiei şi umezelii, la care a fost expusă atâta timp, acest strat de cultură a suferit foarte mult, topindu-se şi pierzându-şi orice consistenţă mai mare.

Doar ceramica a mai rezistat, fiind bine arsă. Dar şi ea este fărâmiţată în bucăţi, smulsă de rădăcinile copacilor, sdrobită de trunchiurile uriaşe ale acestora în căderea lor şi răvăşită, după cât se pare, şi de oamenii secolelor noastre prin colibele tăietorilor de pădure, pădurari şi alţii. Din suprafaţa

[1] A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, la cota 661 şi p. 303, fig. 26.

vetrei aşezării a rămas puţin: o porţiune de pavaj (?) din stânca retezată pe latura de E, sfărâmături răsleţe din vetrele arse de foc şi din lipitura de lut ars ce acoperea pereţii de bârne frumos şi cu îngrijire lucrate. Nu lipsesc nici obişnuitele blocuri de calcar, suporturi ale stâlpilor de lemn din care s'au găsit, până acum vreo trei în rând, iar unul izolat. Până şi vatra locuinţelor, aşezate, din lut galben, pe un strat de pietre s'a topit în urma permanentei umezeli şi a sfărâmării prin rădăcini mici şi mari.

Datorită acestui fapt, timpul programat pentru lucrări fiind pe sfârşite, am rezervat explorarea cu amănunţime şi extremă precauţie a vetrei pentru campania viitoare. După cum am amintit, ceramica rezistentă la umezeală a rămas cel mai preţios indiciu, pe această terasă, a formei şi întinderii locuinţelor. După gruparea ei pe suprafaţa afânată a solului se pot deduce de pe acum unele detalii.

Judecând după răspândirea bucăţilor de lipitură arsă şi în deosebi după gruparea resturilor ceramice, terasa se împarte în trei grupuri de locuinţe, despărţite între ele prin spaţii sterile (curţi?). Un grup de trei locuinţe pe latura sudică din spre cărare (A, B şi C), conţinând resturi de ceramică comună dacică — nepictată; al doilea grup în colţul de NE al terasei (D şi E) cu multă ceramică, pictată în D şi cu ceramică nepictată în E; al treilea grup, dintr'o singură locuinţă (F) iarăşi cu multă ceramică pictată şi nepictată.

După cum se vede, cele două compartimente din centru, D şi F, alcătuesc şi prin poziţia lor centrală şi prin ceramica pictată, abundentă aici, şi aproape exclusiv numai aici, partea principală, a aşezării. Aici (la D)se află şi pavajul de piatră şi tot aici vasul de bronz complet măcinat. Nu departe de acest vas, se găsesc mai multe piroane de fier în rând; câteva piroane şi la F.

Incăperile A, B, C şi E vor fi servit ca magazii şi locuinţe mai modeste (în B, o cuţitoaie de fier) de tip şi fabricaţie romană (importantă!) cu stampila proprietarului de ergasteriu *Herennius* din secolul I al erei noastre. Un foarfece s'a găsit în clădirea C.

Despre forma geometrică a caselor nu ne putem pronunţa încă. Ea trebue să fi fost însă, ca de obicei, patrulateră.

Nicio urmă de ţiglă, semn că acoperişul a fost de şindrilă.

Foarte puţine resturi de cărbune au mai rămas, deşi aşezarea a fost probabil mistuită de foc (lipitura arsă), dar lucrul e explicabil, printr'o ardere totală.

Surprinzătoare a fost pe această terasă ceramica pictată, ieşită la suprafaţă în primele ore, într'o abundenţă neobişnuită. Din nefericire, toată recolta adunată cu multă grijă este în fragmente, niciun vas neputându-se găsi intreg. Sperăm că din cele câteva sute de fragmente, unele vor putea constitui şi vase întregi. Avem bănuiala că multe din fragmente au fost ridicate sau aruncate în vale.

Resturi de ceramică pictată au mai fost găsite şi adunate, în număr extrem de mic şi răsleţ şi în anul 1951, anume pe terasa a VIII-a. Această terasă a dat şi în acest an, o recoltă modestă de câteva fragmente cu urme de pictură, care ne-a atras atenţia asupra fenomenului pe care îl consideram ca ceva natural legându-l de posibilităţile unui import din S.

Mulţimea fără precedent a fragmentelor ceramice cu pictură, descoperite până acum pe o singură terasă, cum e terasa de care ne ocupăm, a pus însă

Fig. 34. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O. P.

Fig. 35. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O. P.

într'o lumină nouă toată problema, silindu-ne să reconsiderăm încă de pe acum poziţia avută la început în privinţa cioburilor cu urme de pictură.

Dintr'un început trebue să precizăm că fragmentele vaselor pictate, şi pe terasa a VIII-a şi aici pe terasa « cu oale pictate » au apărut în tovărăşia unor vase nepictate, de factură locală dacică şi într'un strat — unic — datat prin atâtea alte criterii în jurul începutului erei noastre. Acesta e cazul şi cu terasa a VIII-a şi cu terasa dela V de cisternă. Aici, chiar, cuţitoaia cu stampila atelierului *Herennii* precizează şi mai exact epoca: secolul I al erei noastre.

Nu poate fi vorba, prin urmare, de o ceramică mai veche, de tip helenic sau helenistic timpuriu, cum ar putea cineva să creadă.

Dacă pe terasa a VIII-a fragmentele puţine la număr provin, în majoritatea cazurilor, din vase mai mici (fig. 16 — vas — şi fig. 17, o toartă), deşi nici vasele mai mari, de tip amforă fără toarte nu lipsesc (fig. 18), pe terasa « cu oale pictate » (O. P.) predomină, după cât se pare, vasele mai mari, de tipul chiupurilor mici şi mijlocii, cu picior inelat şi cu capac, cu un buton-calotă puternic.

Dintr'o examinare provizorie a fragmentelor ar reieşi că vasele mici, cu pereţii subţiri, de o coloare cenuşiu deschis sau galbenă — coloarea verniului — ornamentate prin linii, figuri geometrice, pete mici sau puncte de coloare brun deschis sau mai închis, se deosebesc net de vasele mari, care prezintă alte caracteristici. Vasele acestea mici, neîntregi şi neîntregite încă aduc mai mult cu nişte străchini sau cu nişte cupe mici cu două toarte (fig. 16 şi 17).

Dimpotrivă, fragmentele ce compun vasele mari, de tip amforă (sau chiup mijlociu?) au pereţii groşi, dintr'o pastă bună, bine arsă şi modelată cu destulă îngrijire, fireşte la roată. Fundul lor — la puţine însă — e înzestrat cu un inel gros şi solid. Corpul acestor vase e pântecos, subţiindu-se spre gât, cu o gură totuşi destul de largă (după cum mărturisesc capacele) de cca 30 cm diametru. După cât se pare nu au toarte.

Pictura este aplicată pe o pojghiţă subţire de verniu (ce se deslipeşte azi foarte uşor) de diferite co'ori: alb-gălbui, galben şi, rareori, negru.

Motivele, în două-trei colori, printre care predomină roşul şi brunul de diferite nuanţe (foarte rar negrul), sunt dintre cele mai variate, fie de ordin geometric (linii — mai rar — brâie, romburi — reticulate) fie de flori stilizate, frunze de copac redate în stil naturalist, fie animale reale (cornute, feline, câini, păsări, în mişcare sau în repaus) sau fantastice (dacă nu cumva e o impresie falsă datorită stângăciei desenului). Figurile 34—38 pentru pasăre, compară cu pasărea pe capacul de piatră (fig. 9—10).

Intre motivele geometrice apare des cercul împărţit prin raze (de obicei în patru), cu linii raionante pe circumferinţă, dar şi fără acestea. Niciodată nu apare însă până acum figura umană.

De obicei, motivul decorativ e trasat anterior prin linii vizibile. Uneori, acest desen sgâriat cu un vârf ascuţit nu este umplut cu pictură, ci uitat nepictat sau e pictat fără a respecta conturурile desenului-model.

O altă caracteristică a picturii este că, atât spaţiile goale formate de liniile plantelor stilizate, cât şi suprafeţele corpului animalelor (bipede sau patrupede) sunt umplute cu puncte groase, destul de neglijent executate. Asemenea puncte se găsesc câteodată şi în interiorul cercurilor, fie ca un simplu şir de puncte, fie ca umplutură a unor brâie goale din acest cerc.

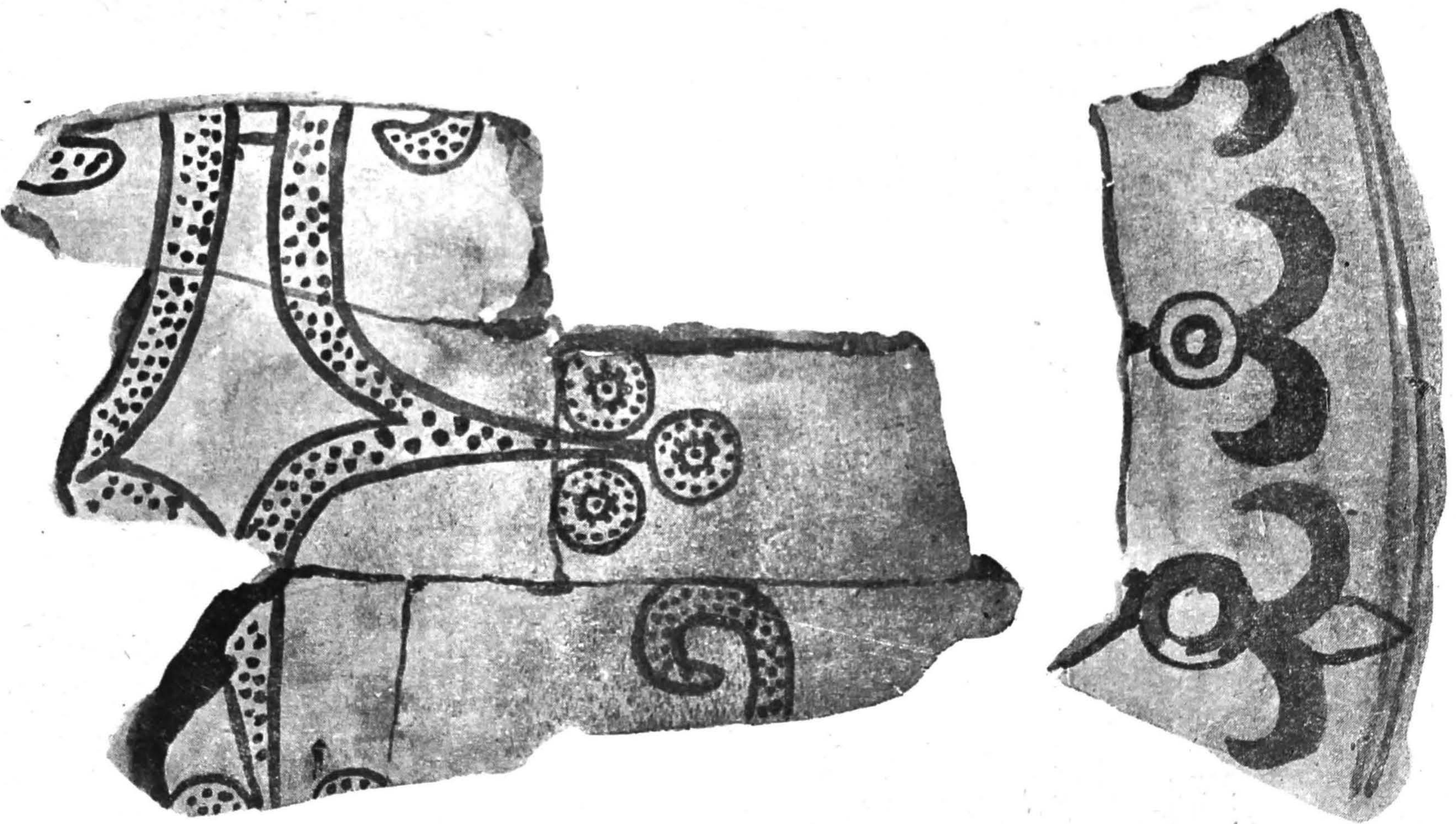

Fig. 36. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P,

Curăţirea şi întregirea în vase întregi sau în forme mai concludente a sutelor de fragmente, ne vor permite, desigur, să aducem şi alte precizări în privinţa acestei ceramice prezentate acum în mod sumar.

De pe acum însă ne putem pune şi trebue să ne punem întrebarea provenienţei acestei arte fictile. Ea trebue să ne preocupe în mod deosebit. Răspunsul nu poate fi însă categoric şi complet; cel puţin nu în momentul acesta. Apariţia unei ceramici pictate în aşezarea dacică dela Grădiştea Muncelului, oricât de mult ne-a surprins, nu e ceva neaşteptat. E chiar foarte firesc, dacă ne gândim la soarta pe care a avut-o ceramica pictată în lumea helenistică şi helenică chiar. Ea apare la Celţi, la Iberi, în Nordul Africii, în Italia de S, pentru a nu mai vorbi de Etruria. Ea este frecventă şi bogată în oraşele pontice. Este adevărat că în toate aceste părţi ale lumii mediteraneene apariţia ei e mai timpurie decât la Grădiştea Muncelului, iar în secolele I în. e. n. şi I. e. n., locul ei este luat în general de vasele reliefate *(terra sigillata)* şi de alte feluri de vase. Oriunde apare ceramica pictată, modelele clasice — greceşti — attice în speţă — sfârşesc prin a se transforma şi ca formă, şi ca motive decorative.

Ne-am putea gândi la un asemenea proces şi în privinţa ceramicii pictate dela Grădiştea Muncelului.

N'ar fi exclusă, desigur, o origine absolut autohtonă, desvoltată pe baze străvechi şi însufleţită eventual numai de modele din lumea clasică sudică, fie prin intermediul regiunilor din Sudul Dunării, fie prin oraşele de pe ţărmul Mării Negre. Această posibilitate este într'o mare măsură limitată şi exclusă chiar prin faptul că, pe de o parte, nu avem atestate fazele intermediare, iar pe de altă parte, ceramica pictată dacă nu apare până acum în nicio altă aşezare din acest timp. Nu ne pare verosimilă nicio legare a acestei ceramici cu ceramica pictată de origine celtică, din aceleaşi motive, dar şi pentru deosebirile mari ce se constată între una şi cealaltă.

Credem că ne apropiem de adevăr atunci când susţinem, cu rezerva cuvenită deocamdată, că în ceramica pictată dela Grădiştea Muncelului, noi trebue să vedem o *artă fictilă locală* provocată de modele venite din Sud, indiferent pe ce cale. Nu ar fi exclus ca locul de unde vin aceste modele să fie Sudul Italiei (Campania şi Lucania) de unde vasele de bronz pătrund, în aceeaşi vreme în abundenţă, în Dacia [1].

Ca modele originale, importate, ar putea fi privite categoria vaselor mici, de forme şi tehnică picturală oarecum deosebită, găsite pe terasa a VIII-a.

Prin maeştri străini, desigur sclavi din oraşele pontice, procedeurile şi tehnica pictării vaselor s'au putut încetăţeni uşor în centrul puterii dacice, meşteri locali luând meşteşugul şi aplicându-l, *în maniera şi gustul local, la o ceramică autohtonă, de lux, pentru clasa stăpânitoare, nobilimea şi sacerdoţimea.*

Acestor meşteri locali trebue să le atribuim vasele mari pe care, pe lângă motive imitate din arsenalul clasic, apar şi motive vechi locale, ca cercurile cu raze şi desenul reticulat, dar şi elemente vii din mediul înconjurător şi din viaţa de toate zilele, ca frunzele de copac redate naturalist, pasărea etc., într'un colorit nu prea variat, dar viu. Cu toată stângăcia execuţiei, nu se

[1] Un fragment mic de *terra sigillata*, de cea mai bună calitate, găsit pe terasa O. P., ar sprijini această părere.

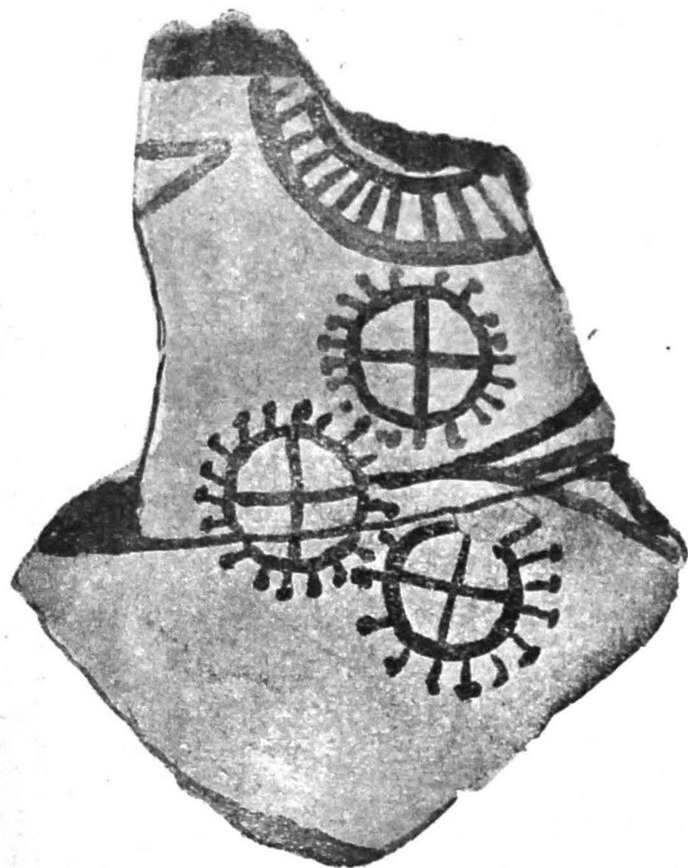

Fig. 37. – Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P.

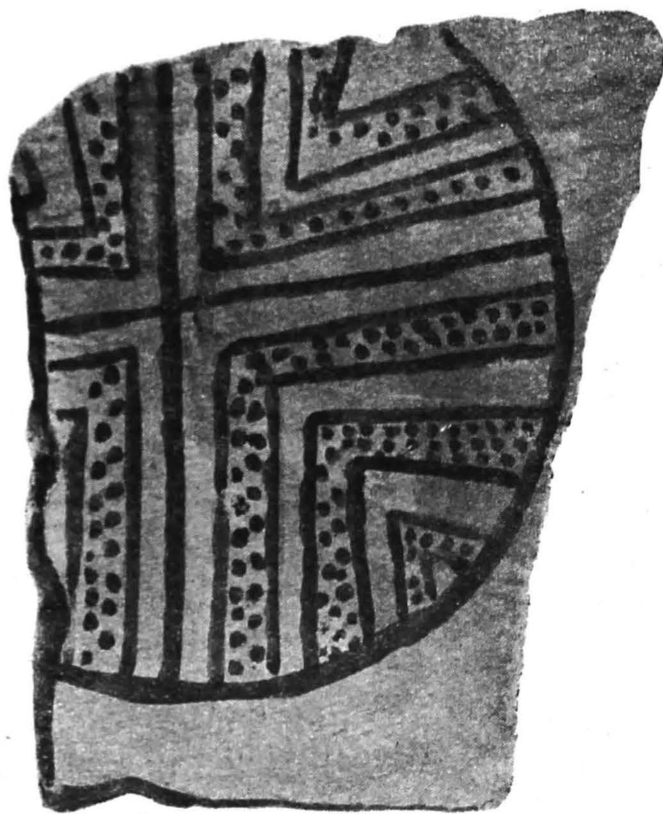

Fig. 38. – Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P.

poate tăgădui acestei picturi o anumită eleganţă şi preciziune, mai ales când e vorba de a reda figurile cu care sunt familiarizaţi.

Pentru unele motive decorative, ne putem gândi la cele ce apar în argintăria dacică, dar mai ales la figurile şi elementele decorative de pe monetele autohtone. Un izvor nesecat de inspiraţie trebue să fi constituit arta decorativă în lemn (ne gândim, în primul rând la motivele geometrice şi florile stilizate).

6. CERCETĂRI ASUPRA PEŞTERILOR ŞI AŞEZĂRILOR DIN ÎMPREJURIMILE GRĂDIŞTEI MUNCELULUI

Un membru al colectivului a avut sarcina de a cerceta, în cursul lunii Septembrie, regiunea cetăţilor dacice şi anume următoarele trei puncte:

1) La Vârtoape, deasupra Văii Aninieşului şi a poienii numită « Sub cununi »[1].

2) Cioclovina[2].

3) Ohaba-Ponor (La S de Cioclovina, nu departe de Pui).

Dăm rezultatul acestor cercetări în cele de mai jos:

1. La Vârtoape

S'a constatat existenţa, pe acest deal, a următoarelor peşteri:

a) *Peştera dela Piatra Bodii*[3]. In steiul de calcar de pe versantul stâng al Văii Rele cunoscute sub numele « Piatra Bodii » se află o peşteră, la o înălţime de peste 3 m în stânca aproape verticală, având o intrare de cca 3 m lăţime şi 2,50 m înălţime. In partea superioară, gura peşterii este aproape rotundă, spre fund se lărgeşte mai mult spre dreapta şi bolta se înalţă, apoi coboară spre o intrare strâmtă, aproape astupată cu dărîmături din tavanul peşterii. In mod sigur, peştera continuă dela această intrare. Nicio urmă de ceramică. S'a aflat doar un singur fragment din maxilarul inferior al unui urs de peşteră (tip mic). Peştera va trebui cercetată în continuare, spre a se vedea cât mai continuă. E posibil să fi fost locuită în paleolitic, alcătuind şi un bun refugiu în timpurile istorice. O săpătură sumară şi o cercetare a ramificaţiei din fund ar putea rezolva problema.

Peştera mică. In aceeaşi stâncă, vreo câteva sute de metri spre Vest, deasupra unui izvor puternic, se află o peşteră mică cu lut roşu şi puţin grohotiş pe fund. Un bârlog prea mic spre a fi putut fi locuit.

b) *Peştera din Dealul Mare*. In fundul unei doline, numită în partea locului « vârtop » — de unde şi numele de « Vârtoape » dat întregului masiv calcaros de aici — se află o peşteră cu gura aproape astupată de stânci şi lemne, având o deschidere de cca 5 m lăţime pe 2,50 m înălţime. Vârtopul în care se află este prăbuşit numai pe jumătate, peştera rămânând în stânca neprăbuşită.

---

[1] A se vedea C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 29—30 şi schiţa dela fig. 1 şi 29.

[2] Ibidem, p. 61 şi schiţa dela fig. 1—39.

[3] Ibidem, p. 29, fig. 1.

c) Gaura strâmtă. In Făget, dela « Preluca cu cornii deşi » sau « Cioaca cu corni », la primul vârtop spre S se află o gaură strâmtă, verticală, foarte adâncă.

d) La Găuri. In Dealul lui Cocoş, deasupra poienii locuită de Hârban Mihăilă, în stânca de calcar de aici, se află trei peşteri mici alăturate, prima comunicând cu a doua. Sunt uscate şi bune de locuit, ca şi peştera mare din Piatra Bodii. In timpul războiului din 1916—1918 au şi fost locuite de câteva familii. Sunt astupate cu multă piatră, lut şi hăbuc. In prima peşteră din stânga, cu prilejul locuirii, scoţându-se puţin pământ pentru amenajare, s'au aflat cioburi de oale groase şi un fier de cca 3 palme lungime, foarte ruginit. Un sondaj de 1 m adâncime în prima peşteră şi altul de 1,70 m în cea de a doua, nu au atins stratele inferioare cuaternare, ci numai depozitele recente de umplere prin prăvălirea pietrelor şi a lutului de pe coastă. Au ieşit la iveală doar câteva fragmente de ceramică dacică.

e) Peştera din « Capul (Cornul) Pietrii »[1], zisă şi peştera dela « Hoaga Opronii » sau « Gaura Scufundă », este aproape de sălaşul lui Coman Enăşescu [2]. Este o peşteră aproape verticală, destul de adâncă. După unele informaţii, este posibil ca, în steiul de pe versantul drept al Văii Mici, steï cunoscut sub numele de Cunună, să se afle încă o peşteră pe care nu am găsit-o.

Dintre aceste peşteri merită a fi cercetate din punct de vedere arheologic, Peştera Mare din Piatra Bodii şi cele trei peşteri din Dealul lui Cocoş. Celelalte credem că prezintă numai un interes speologic.

Tot în regiunea Vârtoapelor s'au constatat şi câteva urme de aşezări gospodăreşti, şi anume:

a) La sălaşul lui Alionesc, în grădina de cartofi, de lângă colibă, cu prilejul arăturilor, se găsesc fragmente de ceramică dacă şi urme de lut ars. Pe Poiana din jurul sălaşului se văd mai multe ridicături rotunde sau ovale plate, care arată locul vetrelor de locuire[3];

b) In grădina casei lui Lazăr, vecină cu sălaşul lui Alionesc, apar iarăşi fragmente de ceramică dacă;

c) In poiana fetei lui Alionesc se află iarăşi ridicături plate cu urme de locuire dacică;

d) La « Cioaca cu Frasini » apare ceramică dacă şi urme de pământ ars;

e) La cumpăna apelor, între izvoarele Văii Rele şi Văii Vârtoapelor care se varsă în Valea Mică, cu prilejul săpăturilor pentru drumul de exploatare forestieră din parchetul Vârtoape, s'au descoperit urmele a trei aşezări gospodăreşti. Una lângă pod, aproape de izvor, în formă de ridicătură plată, cu diametru de cca 20 m, alta mai la vale, la 30 m, alături de care este o groapă artificială şi a treia la cca 250 m mai la vale de pod, iarăşi în formă de ridicătură plată cu diametrul de 30 m.

In aceste locuri au apărut urme bogate de ceramică dacă şi un fragment de râşniţă. Menţionăm şi apariţia unei pietre făţuite ca aceea dela Cetate;

[1] A se vedea C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 30.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

f) Pe locurile arătoare ale lui Hârban, aflate pe Dealul lui Cocoş, sub cele trei peşteri, s'au descoperit urme de aşezări gospodăreşti, de unde s'a cules şi ceramică;

g) In grădina dela vale de casa lui Alionesc, sub Cunună, apar iarăşi fragmente de ceramică dacă şi o piatră de calcar cu dimensiunile 40 × 30 × 16.

Se constată deci că întregul platou calcaros al vârtoapelor, ca şi poalele lui, au fost intens locuite în această perioadă [1];

h) Pe platoul vârtoapelor, împrejurul Poienii cu Corni şi cu deosebire în Dealul Mare, apar multe movile rotunde cu diametrul şi înălţimea diferită, unele atingând chiar 2 m înălţime, grupate sau înşirate. La primul aspect s'a părut că ne aflăm în faţa unei necropole tumulare. Un sondaj făcut de arheologii Oct. Floca şi C. Nicolăescu-Plopşor într'una din ele, lângă Poiana cu Corni şi deplasarea în întregime a alteia din Dealul Mare până sub nivelul actual al solului, nu au dovedit însă aceasta. Ne aflăm în faţa unei puternice opere de curăţire a terenului în favoarea întinderii pământului şi a fâneţelor. Suprafeţe întinse au fost curăţate de bolovani în acest scop. Bolovanii ce se află încă nestrânşi par a fi ieşit mai târziu la suprafaţă datorită deselor căderi ale fagilor, care în răsturnarea lor, antrenează prin rădăcini pietrele din subsolul pădurii.

2. Cioclovina

a) Peştera mare. Masiva exploatare de guano de lilieci făcută de către fosta societate «Mica» a distrus aproape în întregime stratele paleolitice de aici. Din fericire, la vechea intrare a peşterii acoperită cu mult grohotiş, se păstrează încă o suprafaţă destul de bună în care se vor putea face săpături şi observaţii stratigrafice. Aceasta cu atât mai mult cu cât pe această suprafaţă se păstrează profilurile sondajelor făcute de M. Roska, precum şi o secţiune de cca 8 m până la stânca vie, rămasă pe urmele exploatării. Depozitele de umplere de aici, conţinând guano de foarte bună calitate şi osemintе de mamifere de peşteră, între care predomină ursul de talie mare şi de talie mică, au fost extrase şi cernute, încărcându-se zilnic cca trei vagoane care mergeau cu funicularul la Pui. Oasele au fost măcinate şi amestecate cu guano. Resturile rămase dela cernere au fost depozitate în grămezi sau asvârlite pe marginea liniei vagonetelor. Cu acest prilej s'au găsit multe silexuri paleolitice, care au fost trimise la Pui. Cu uşurinţă se pot găsi şi astăzi unelte paleolitice. Predomină mousterianul atipic reprezentat prin spărturi provenite din bulgări mici de silex şi apar şi lame aurignaciene. Notăm de asemenea prezenţa unui fragment ceramic aparţinând culturii Coţofeni.

Ceea ce însă este, credem, mai important, este stabilirea precisă a poziţiei stratigrafice în care a fost găsit craniul fosil publicat de Reiner şi Simionescu. El a fost aflat la o adâncime de cca 2 m sub crusta stalagmitică «coaja de apă» a peşterii în sectorul Nr. I al exploatării.

In partea stângă, unde s'a descoperit craniul, s'au exploatat depozitele de umplere până la peretele peşterii, deci nu mai avem o dovadă stratigrafică. Dar exact în acest loc, pe partea dreaptă, de teama unei prăbuşiri, stra-

[1] Cf. C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 30.

tele au rămas intacte, acoperite de o crustă stalagmitică pe care se păstrează încă stalagmite destul de groase: martor suficient pentru observaţii stratigrafice. Craniul, după mărturia unui lucrător la exploatarea depozitelor, s'a găsit la cca 2 m adâncime.

b) Peştera dela trecătoare. La cca 100 m mai sus, în steiul de piatră, deasupra tunelului de exploatare, se află o altă peşteră mai mică, uscată, foarte bună de locuit în paleolitic.

Reprezentanţii societăţii de exploatare au făcut aici două sondaje. Din lipsă de lumină bună nu s'au putut face observaţii stratigrafice precise. In primul sondaj sub stratul superior de calcar, a cărui grosime e de cca 23 cm, este un strat subţire de 5—6 cm în care se observă urmele unei vetre de foc cu cărbune. Sondajul din spre fundul peşterii arată iarăşi urme de locuire la o adâncime de cca 2,50 m. Aici lipseşte crusta de calcar de deasupra. Au apărut dinţi de urs de peşteră;

c) Ponorici. In stânga drumului ce urmează fostul traseu al liniei ferate înguste de exploatare forestieră, în dreptul poienii Ponoriciului, se află o dolină pe jumătate prăbuşită, în fundul căreia se văd pereţii peşterii şi continuarea acesteia spre dreapta şi spre stânga. Cercetarea acestei peşteri poate prezenta, credem, interes mai mult din punct de vedere geologic şi paleontologic decât arheologic;

d) Federiu. Pe Piatra Muntenilor, înafară de peştera Gaura Cocoşului, cercetată de M. Roska, se spune că s'ar afla « cioabe ». Cercetările făcute nu au aflat nimic.

8. Ohaba-Ponor

In cunoscuta peşteră dela Bordul Mare, cercetările făcute de M. Roska au atacat cu deosebire depozitele de umplere dela intrare, mergând, se pare, până la stânca vie. De asemenea, un sondaj redus a fost executat de către acelaşi arheolog în mijlocul peşterii. La intrare nu a fost lăsat niciun martor stratigrafic.

Având în vedere bogăţia în unelte şi faună paleolitică, descoperite în cele trei strate de cultură mousteriană de aici, se impune în viitor o săpătură temeinică pentru verificarea observaţiilor stratigrafice anterioare, pentru culegere de material arheologic şi paleontologic şi cu deosebire pentru aflarea unor eventuale resturi de om fosil, care este reprezentat aici, după cum se ştie, doar prin trei falange.

Fără îndoială, peştera continuă în fund unde este astupată de stalagmite şi are probabil legătură cu peştera mică din dreapta ei.

De notat că aici a apărut, la suprafaţă, ceramică de tip Coţofeni. De asemenea va trebui cercetat dealul din vecinătate, deal pe care se află « cioabe ».

CONCLUZII

In ce priveşte aşezarea de pe terasa a VIII-a situată deasupra sanctuarelor şi fazele cetăţii, concluziile au fost trase la sfârşitul capitolelor respective.

Acum nu ne rămâne decât a trage unele concluzii generale în privinţa ansamblului aşezării.

Săpăturile din vara anului 1952 au arătat, ceea ce părea de altfel firesc, că şi pe locul cetăţii din epoca marilor războaie existau aşezări civile mai vechi, alături de locul de cult sigur anterior epocii lui Decebal. Apare, astfel, tot mai evident, caracterul vechi al aşezărilor în jurul unui loc de cult, care, înlocuind totemismul din comuna primitivă devenise, în pragul civilizaţiei, un sanctuar gentilic, iar mai târziu, se ridicase la treapta de centru religios al întregului stat dacic [1].

Tot aceste săpături au confirmat apoi pe deplin, caracterul societăţii dacice din preajma războaielor cu Roma lui Traian, ca o societate evoluată, trecută de ultima etapă a comunei primitive şi trăind într'o orânduire cu toate trăsăturile specifice orânduirii de stat începător, cu clase antagoniste, aşa cum s'a întrezărit încă din primii doi ani de cercetări.

Nu poate fi acest stat cu contradicţii de neîmpăcat decât statul sclavagist, mai exact, *o formă a statului sclavagist* antic, deosebit, în faza lui incipientă, de statul sclavagist clasic, grec şi roman. Dacă, în stadiul său mai desvoltat, sclavagismul, legat de economia de marfă-bani şi de desvoltarea vaselor maritime, a stat la temelia statelor antice ale Greciei şi Romei [2], în statul începător dacic caracterul sclavagist se întemeia pe o sclavie care nu mai era aceea din societatea gentilică patriarhală, ci o sclavie care, deşi mai puţin generalizată, era exploatată pe *pământurile ce formau proprietatea privată a unei nobilimi înstărite şi puternice în frunte cu regele.*

Pe lângă dovezile materiale cunoscute din campaniile anterioare, acest caracter de societate desbinată pe clase se învederează şi prin deosebirile ce se constată în aşezările civile, unde, alături de aşezări modeste, cu unelte şi ceramică comună, apar şi locuinţe aparţinând unei pături înstărite, care îşi permite luxul unei ceramici şi a unor unelte de import, ba chiar întreţine pe seama sa, *o artă ceramică superioară*, *pictată*, *locală*, cu câţiva maeştri-iniţiatori — aduşi din Sud, (desigur sclavi) alături de care lucrează un număr mai mare de meşteri băştinaşi. Ei sunt aceia care imprimă şi formelor de vase şi motivelor de ornamentaţie, specificul şi stilul autohton.

Acesta este, fără doar şi poate, un *aspect cu totul nou în domeniul culturii dacice* şi *chiar a lumii antice.* Se demonstrează astfel, încă odată, teza marxistă că toate popoarele, fără deosebire de rasă şi limbă, pot trece dela cultura primitivă la civilizaţie, atingând şi cele mai evoluate forme ale culturii materiale.

Mulţimea locuinţelor civile de pe Dealul Grădiştei — între care apar, acum pentru prima oară, lăcaşuri cu un bogat şi superior inventar faţă de simplele căsuţe sau colibe de lemn, depun iarăşi o nouă mărturie pentru caracterul de început de « polis » — oraş al aşezării din jurul centrului militar (cetate) şi al centrului religios (sanctuarele).

Este prin urmare, pe deplin justificată denumirea de « polis », dată de geograful Ptolomeu localităţilor din Dacia liberă, şi astfel considerarea ca un *centru politic* a aşezării dela Grădiştea Muncelului (alături de cel militar şi religios) se verifică integral.

Elementul acesta nu este de mică însemnătate pentru caracterul societăţii dacice din acea vreme. Formarea oraşelor şi « contrastul dintre oraş şi sat începe odată cu trecerea dela orânduirea tribală la stat...» [3]

---

[1] Cf. V. K. Nicolschi, Copilăria omenirii, p. 154.
[2] Ibidem, p. 158.
[3] K. Marx şi Fr. Engels, Opere, ed. rusă, v. IV, p. 40-41

Neobişnuit de numeroasele unelte de agricultură, lemnărie şi fierărie aflate şi în acest an, dovedesc că descoperirea din anul trecut nu este un caz izolat, o descoperire întâmplătoare, ci o consecinţă firească a intensei agriculturi ce se practica în acest timp pe pământul Daciei libere şi a răspândirii masive a meşteşugurilor tipice epocii civilizaţiei — lucrarea lemnului, făurirea de felurite şi evoluate obiecte şi piese de metal (fier, în deosebi), ca şi cioplitul şi prelucrarea pietrei, chiar a celei mai dure — cum e andezitul.

Semnificativ este pentru această răspândire generală a meşteşugurilor şi agriculturii că diferitele unelte nu se găsesc numai în câteva depozite concentrate, ci aproape în fiecare aşezare, chiar dintre cele mai modeste.

Nivelul înalt al agriculturii şi al creşterii vitelor e strălucit documentat nu numai prin mulţimea şi varietatea plantelor cultivate de Daci (a se vedea Anexa), dar şi prin calitatea pură şi superioară a diferitelor specii, faţă de care cotropitorii romani — după mărturia descoperirilor atent controlate — nu aduc aproape nimic mai bun. Hotărât, societatea dacică se află în prima formă a subjugării « care caracterizează cele trei mari epoci ale civilizaţiei », în *civilizaţia sclavagistă*.

Suprastructura aceasta — după cum ne învaţă tot tovarăşul Stalin — n'a rămas însă, desigur, pasivă faţă de baza care a generat-o, ci, dimpotrivă, odată apărută, ea a devenit o forţă activă din cele mai mari, ajutând baza să capete formă şi să se consolideze... [1]

Astfel, devine pentru istoric perfect explicabilă forţa pe care o desfăşoară poporul dac, înfruntând un cotropitor atât de redutabil cum era statul roman sclavagist la începutul secolului al II-lea al erei noastre.

Aşa se explică tăria cu care, după o înfrângere suferită în prima campanie, Decebal şi poporul dac reiau ostilităţile, îşi refac cetăţile şi, într'o supremă sforţare, încearcă să alunge pe cotropitori în etapa a doua a războiului.

Vastele proporţii în care fuseseră concepute sanctuarele, pe terase largi şi amenajate cu lucrări uriaşe, monumentalitatea acestor construcţii ce se impuneau chiar arhitecturii clasice prin dimensiuni şi execuţie tehnică, cu păstrarea specificului autohton, dovedesc o putere centrală solidă, cu rădăcini adânci, o concepţie socială, politică, artistică şi religioasă evoluată ca o formă a suprastructurii, cu un ansamblu de instituţii ce nu puteau corespunde decât unei baze înaintate, cu totalitatea relaţiilor de producţie şi cu structura economică — după mărturia descoperirilor — tipică societăţii civilizate, divizate în clase antagoniste, tipică statului antic cu oameni liberi şi sclavi (într'o mai mică măsură), dar, fără îndoială, cu exploatatori şi exploataţi (nobili şi oameni de rând dependenţi).

Descoperirile arheologice — după cum vedem — scot la iveală o desvoltare puternică a forţelor de producţie în societatea dacică din secolul I e.n. Faptul acesta ar rămânea, într'o anumită măsură, inexplicabil cercetătorului, dacă s'ar conta numai pe ritmul normal al desvoltării acestor forţe. Geniala lucrare a tovarăşului Stalin, « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », ne dă cheia înţelegerii acestui avânt neaşteptat.

Intr'adevăr, în societatea dacică, se desvoltase pe timpul lui Burebista şi poate chiar mai dinainte, noi relaţii de producţie şi anume cele caracteristice proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie. « Noile relaţii

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. P.M.R., 1951, p. 15.

de producţie — ne arată tovarăşul Stalin — sunt acea forţă principală şi hotărîtoare care propriu zis determină desvoltarea continuă— o desvoltare puternică — a forţelor de producţie»[1]. Noile relaţii de producţie apărute în societatea dacică şi-au îndeplinit şi aici acel rol care «constă în a fi principalul motor al desvoltării continue a forţelor de producţie»[2].

Acestea sunt concluziile ce se desprind din a treia campanie de săpături pe care, sub conducerea Academiei R.P.R., colectivul nostru le-a executat la Grădiştea Muncelului[3].

Colectivul de antropologie al Academiei R.P.R., în colaborare cu şantierul arheologic Grădiştea Muncelului, a continuat lucrările în «Peştera Muerilor» dela Baia de Fier, obţinând următoarele rezultate:

I. In galeria M s'au precizat două strate de cultură paleolitică, cu unelte de cuarţit, silex şi os, de aspect mousterian final, în asociere cu faună de climă rece.

In sectorul A al acestei galerii au apărut resturi fosile umane, un craniu şi o tibie, aparţinând lui *Homo sapiens fossilis*, o mandibulă şi o scapulă cu caractere de *Homo primigenius*.

II. In stratul inferior al cotlonului şi galeriei S şi în galeria principală a apărut un mousterian mijlociu cu forme de tradiţie acheuleană, iar în stratul cuaternar superior au apărut unelte de silex aurignacoforme.

In stratul actual apare ceramică Coţofeni, Latène şi actuală.

La Polovragi au fost descoperite două cetăţui şi o aşezare dacică precum şi o necropolă tumulară.

ANEXĂ

PLANTELE CULTIVATE ÎN EPOCA DACICĂ

după seminţele găsite în aşezările dela Grădiştea Muncelului, determinate de Laboratorul de Controlul Seminţelor din Cluj

I. LA CISTERNĂ (epoca dacă şi romană)

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare* (puţin)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (predomină)
3. Secară — *Secale cereale*
4. Mei — *Panicum* sp.
5. Drăgaică — *Galium tricorne*
6. Zizanie — *Lolium* sp.

---

[1] I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 68.

[2] Ibidem, p. 69.

[3] Colectivul mulţumeşte conducerii IPEIL-ului şi Ocolului Silvic din Orăştie, ca şi tovarăşilor impiegaţi de mişcare şi frânari C.F.R. din Orăştie, Costeşti, Aninieşul şi Valea Albă, pentru înţelegerea cu care au tratat nevoile şantierului şi pentru tovorăşescul sprijin dat colectivului în greaua problemă a transportului de material şi persoane, ca şi pentru vagonetul împrumutat şantierului.

II. O TERASĂ NEEXPLORATĂ DE PE DEALUL GRĂDIŞTEI LA V DE CISTERNĂ

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare* (cu bob rotund şi cu bob lung)
2. O specie de grâu cărnău — *Triticum compactum* (predominant)
3. Secară — *Secale cereale*
4. Orz — *Hordeum vulgare*
5. Muştar de câmp — *Sinapis arvensis*
6. O specie de muştar de câmp — *Sinapis dissecta*
7. Zămoşiţa — *Hibiscus* sp.
8. Luşcă — *Ornithogalum pyramidale*

III. DELA POARTA DE V A CETĂŢII, DE PE VATRA DE ARSURĂ DE SUB ZID

1. Orzoaică — *Hordeum sativum*
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (amestec aproximativ în aceeaşi proporţie)

IV. TERASA A X-a (De pe vatra barăcii romane)

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (predominant)
3. Secară — *Secale cereale* (foarte puţin)
4. Drăgaică — *Hibiscus* sp. (trionum)
5. Bob — *Vicia faba minor*

V. TERASA A IX-a (la spatele zidului de terasă, la cca 2 m adâncime şi prelins peste dărâmăturile zidului de terăsă)

1. Orzoaică — *Hordeum sativum* } (toate trei în amestec)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* } (toate trei în amestec)
3. Grâu cârnău — *Triticum vulgare* } (toate trei în amestec)
4. Secară — *Secale cereale* (foarte puţin, câteva boabe)
5. Linte — *Lens culinaris* (microsperma)
6. Mei — *Panicum* sp. (predominant)
7. Muştar de câmp — *Sinapis arvensis* (foarte mult)
8. Muştar — *Sinapis alba* (foarte mult)

VI. TERASA A IX-a (magaziile de sub coastă, spre terasa a VIII-a)

1. Orz — *Hordeum vulgare* (predomină)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (dominant)
3. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
4. Orzoaică — *Hordeum sativum*
5. Secară — *Secale cereale*
6. Zizanie — *Lolium remotum*
7. Bob — *Vicia faba minor*
8. Mei — *Panicum* sp.
9. Rapiţă — *Brassica* sp.

VII. TERASA A VIII-a

1. Mei — *Panicum* sp. (foarte ars)
2. Bob — *Vicia faba minor*
3. Mac — *Papaver* sp.
4. Seminţe dela o iarbă furajeră nedeterminată încă (aglomerate)
5. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
6. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum*

DIN CETATEA DELA COSTEŞTI

Turnul-locuinţă Nr. 1

1. Spanac porcesc — *Chenopodium* sp. (f. probabil *Chenopodium hybridium)*
2. Mohor — *Setaria viridis*

DATE PRELIMINARE ASUPRA REZULTATELOR PALEANTROPOLOGICE DELA «PEŞTERA MUERILOR», BAIA DE FIER, R. NOVACI, REG. CRAIOVA

In urma cercetărilor şi săpăturilor din anul 1951, colectivul de antropologie al Academiei R.P.R., în colaborare cu şantierul arheologic Grădiştea Muncelului, a continuat anul acesta lucrările la «Peştera Muerilor» dela Baia de Fier.

Obiectivele cercetărilor au fost următoarele:

1. Continuarea săpăturilor în galeria M pentru observaţii stratigrafice şi obţinerea materialelor necesare unei înţelegeri cât mai complete a culturii şi faunei de aici.

2. Cercetări şi săpături pentru aflarea vechii intrări în galeria M.

3. O săpătură în galeria principală pentru stabilirea stratigrafiei, între depozitele culturale dela gura peşterii şi sondajul Plopşor 1929.

4. Continuarea sondajului transversal dela gura peşterii până la stânca vie, spre a se obţine un profil întreg al stratelor de cultură dela cele mai vechi până la ultimele depuneri istorice lăsate de om, aici.

5. Lărgirea şi adâncirea sondajului Plopşor 1929 din galeria principală pentru observaţii stratigrafice.

Timpul scurt, 1—30 August nu a permis atacarea tuturor obiectivelor, de aceea atenţia a fost concentrată mai mult asupra primelor trei.

I. Galeria M. Primul obiectiv îl putem considera aproape terminat. Galeria M a fost săpată în întregime până la stânca vie în sectoarele B-F, lăsându-se atât în stânga cât şi în dreapta fâşii suficiente, martori stratigrafici şi rezerve pentru eventuale săpături şi observaţii viitoare.

In această galerie s'au precizat două strate de cultură despărţite printr'un strat steril (fig. 1, 2).

Stratul I în grosimea de 40,50 cm se află direct pe patul peşterii, care în sectoarele E-F păstrează la bază un strat subţire stalagmitic de 2—3 cm sub care se află nisip fin sedimentar, depus de apele subterane, care au sculptat peştera. Ca aspect, acest strat este gălbui-roşcat, alcătuit din argilă în amestec cu pietre căzute din pereţii peşterii şi multe oase sparte. Nu s'au întâlnit cărbuni.

Urmele lăsate de omul paleolitic în acest strat sunt în deosebi unelte de piatră cioplită, de obicei cuarţit, rar silex şi frecvente spărturi de oase lungi, dintre care unele au fost folosite de om ca unelte.

Datorită materiei prime — cuarţitul — care nu se despică uniform, numai în rare cazuri uneltele se pot încadra în forme caracteristice, pe care să se observe o lucrare intenţionată, pentru obţinerea unor unelte cu forme predeterminate.

Granulaţia mare a cuarţitului şi liniile de clivare cuprinse în interiorul bulgărilor întrebuinţaţi ca nuclee, au dat forme grosolane, sau au acţionat contrar voinţei omului, liniile de despicare. Totuşi, unele dintre aceste unelte, care dintr'un început au aspectul unor spărturi şi aşchii în majoritate atipice, se înscriu în forme de aspect mousterian ca: vârfuri de mână şi lame late. Restul sunt aşchii pentru tăiat, răzuit şi răcâit.

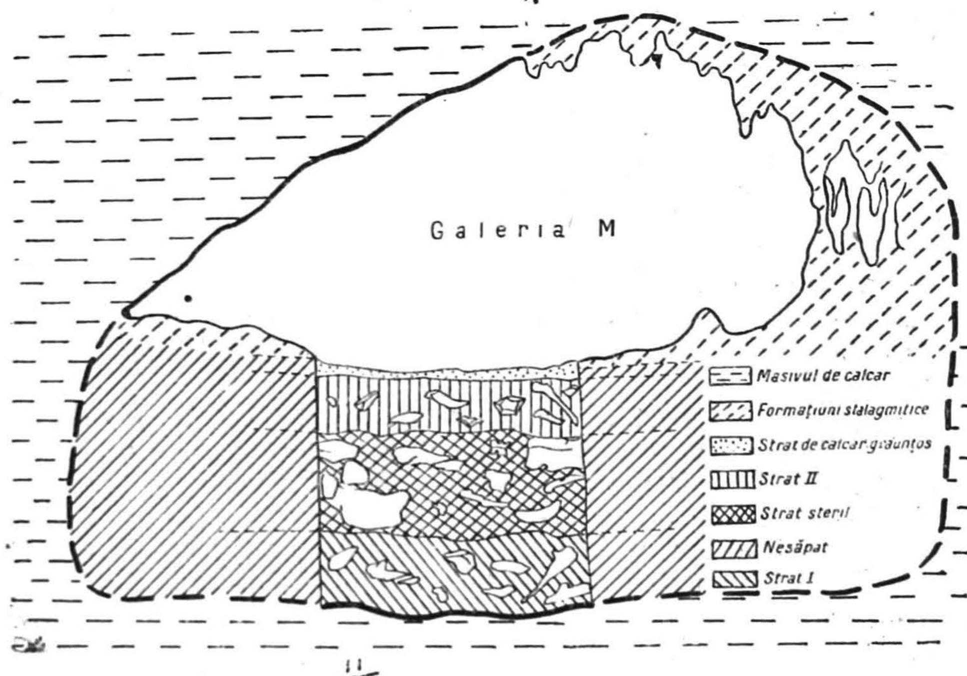

Fig. 1. — Secțiune stratigrafică în galeria M, sectorul C.

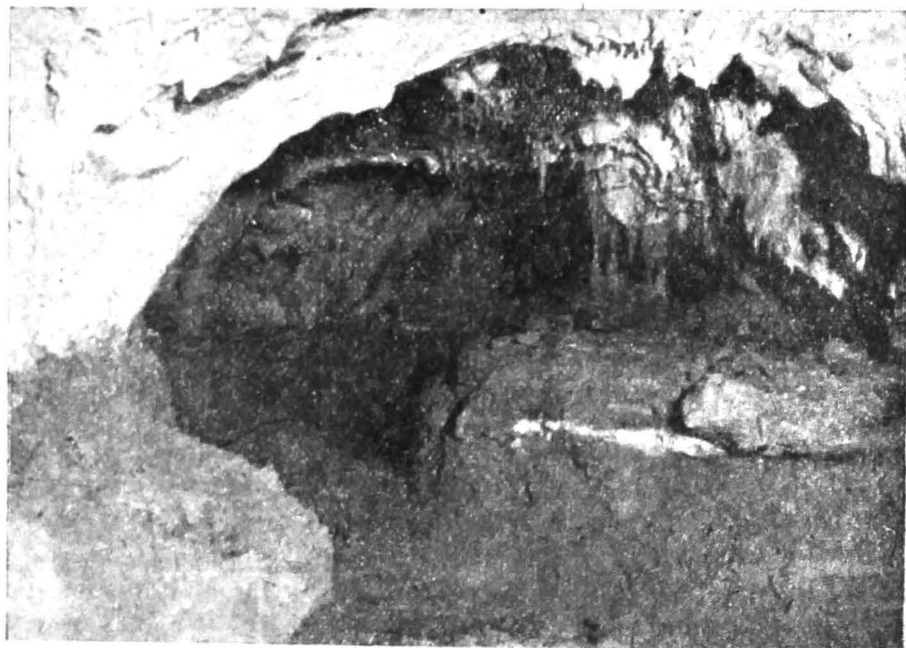

Fig. 2. — Galeria M. Vederea săpăturii sectorului C. Stratele de cultură sunt acoperite în dreapta de un planșeu stalagmitic.

Uneltele de silex — câteva vârfuri — trădează iarăşi un aspect mousterian fără a se înscrie în tehnica de lucru şi formele clasice ale acestuia. Apar două lame late de silex şi câteva aşchii dintr'o rocă dură grăunţoasă.

In ceea ce priveşte uneltele de os, în acest strat apar numeroase spărturi de oase lungi provenite din spargerile intenţionate făcute de om pentru extragerea măduvei. Din mulţimea acestor spărturi este greu să se afirme cu precizie dintr'odată care dintre ele pot fi considerate unelte şi care nu. S'au oprit totuşi majoritatea oaselor sparte pentru a avea la îndemână un material de studiu cât mai bogat pentru înţelegerea acestei importante probleme.

Un număr de pietre prezintă anumite caractere pe temeiul cărora le putem socoti drept unelte. Astfel:

1) forma lor nu este izolată, ea aparţinând unui tip sau variantelor acestui tip, care se repetă;

2) prezintă netăgăduite lovituri şi îndreptări pentru obţinerea formelor dorite;

3) iese în evidenţă întrebuinţarea, care este uşor de recunoscut datorită frânturilor, retuşelor de uzură şi şlefuirii în părţile cu care s'a lucrat mai mult: vârful sau tăişul.

Pe baza acestor criterii şi a observaţiilor făcute de alţi cercetători cu prilejul unor asemenea descoperiri, putem afirma că avem aici ca unelte de os: sule şi străpungătoare pentru găuritul pieilor, răzuitoare şi râcâitoare pentru curăţitul şi jupuitul pieilor, cojitul lemnului şi descărnarea oaselor, săpăligi de mână pentru scosul rădăcinilor şi tuberculelor plantelor comestibile, precum şi unele vârfuri de lance (fig. 3).

Fauna acestui strat este alcătuită din următoarele mamifere:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Felis (Linx) pardina Temminck *rasa spelaea*
Felis pardus L. *rasa spelaea* Koch.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Bison (Priscus Boj?)
Saiga tartarica L.
Capra ibex Hoer.
Rupicapra tragus Gray
Mustela martes L.
Rhinoceros (tychorrhinus Fisch?*)*

Stratul steril intermediar este mai cenuşiu la coloare având în amestec bolovani mari de calcar, între care unii cu diametrul de 25—40 cm şi oase întregi. El reprezintă o perioadă de timp, când galeria a fost părăsită de om şi animalele de peşteră — în deosebi ursul şi mai puţin lupul — au pus din nou stăpânire pe această galerie.

Spre deosebire de stratele de cultură în care toate oasele lungi sunt sparte de către om, aici, aceste oase sunt întregi.

Stratul al doilea de cultură, reprezintă o scurtă şi ultimă perioadă de locuire în această galerie. El este alcătuit din argilă gălbui-roşcat fără amestec de bolovani de piatră. Numai în sectorul E în dreptul cotlonului au apărut bolovani mari chiar la suprafaţă, rostogoliţi dintr'o galerie superioară

Către fundul sectorului E stratul de cultură se îngroaşe către SE, în timp ce stratul inferior de cultură se subţiază, iar stratul steril se pierde.

Uneltele de cuarţit, sunt asemănătoare cu cele din stratul inferior, cu deosebire că ele devin mai atipice, dând impresia că ne aflăm în faţa unor

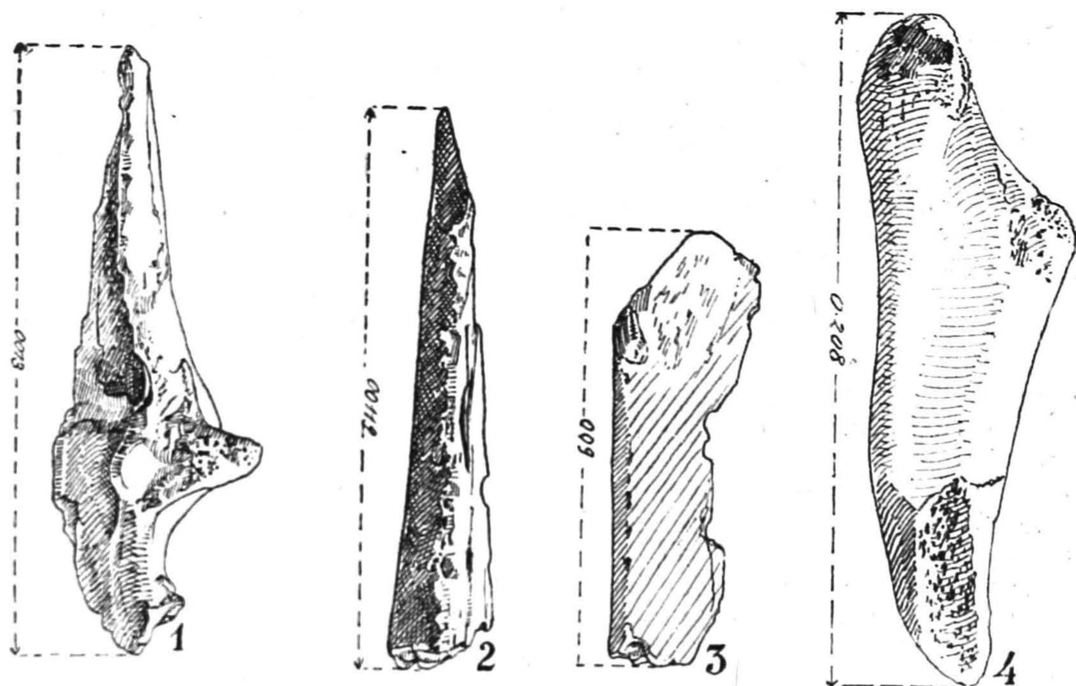

Fig. 3. — 1, pumnal, 2, străpungător. Galeria principală, strat II, 3, jupuitor. Galeria M, sectorul F, strat II, 4, săpăligă de mână. Galeria M, sectorul A, strat I.

spărturi aproape întâmplătoare; bulgării de cuarţit fiind isbiţi unul de altul, alegându-se aşchiile şi spărturile mai potrivite ce puteau fi întrebuinţate la tăiat, răzuit şi râcâit.

In acest strat, uneltele de os obişnuite sunt mai rare. Apare totuşi un element nou şi anume, şlefuirea intenţionată a osului; o singură piesă, element încă necunoscut în mousterian.

Fauna acestui strat:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea.* Goldf.
Felis (linx) pardina Temminck *rasa spelaea.*
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Cervus (megaceros) euriceros Aldrow.
Bos (taurus L. *rasa primigenius* Boj?*)*
Saiga tartarica L.
Mustela martes L.

In sectorul D şi în săpătura laterală din spre SV în sectorul E, au apărut urmele a două vetre de foc în care s'au păstrat câţiva cărbuni ce au fost opriţi pentru determinarea florei lemnoase.

Precizăm că în sectoarele B-E, chiar acolo unde nu s'a depus crusta stalagmitică, iar obiectele paleolitice au apărut la suprafaţă, nu s'a găsit niciun element mai nou, afară de sectorul A în care, deasupra stratelor pleistocene, într'o vreme târzie, s'au strecurat pe cotlonul care face legătura cu galeria principală, elemente cu totul recente.

S'au găsit aici chiar la suprafaţă, oase de animale domestice, asvârlite din galeria principală de populaţia satului, refugiată în această peşteră în cursul primului război mondial. Starea de conservare a acestor oase este foarte rea, net deosebită de a oaselor fosile din peşteră.

Sectorul A este situat la N de restul galeriei M şi denivelat faţă de aceasta cu 2 m, iar faţă de galeria principală cu 7,50 m.

Depozitele geologice de umplere ale acestui sector au rezultat din două scurgeri şi anume: una din galeria M, iar alta, din spre galeria principală, prin cotlonul folosit de noi pentru coborîre. Caracterul celor două depozite de umplere este deosebit, datorită pe de o parte modului lor de formare, iar pe de altă parte, datorită componenţei materialului.

Din spre galeria principală s'au scurs în partea de N a sectorului, antrenate de apele subterane, care au circulat prin peşteră: pietre rulate, pietriş, oase întregi sau sfărâmate şi rulate. Peste acest con de depunere s'au suprapus scurgerile galeriei M, care coboară în pantă spre partea de S a sectorului, imediat învecinată continuării galeriei.

In această porţiune s'au delimitaţ precis cele două strate de cultură din galeria M, despărţite printr'un strat steril identic, ceea ce dovedeşte contemporaneitatea depunerii acestor strate atât cu locuirea galeriei, cât şi cu perioada intermediară de părăsire.

Peste aceste depozite s'a suprapus un strat steril de pulbere fină şi grăunţi de calcar, provenit din descuamarea postglaciară a bolţii peşterii.

Observaţiile noastre arată că sub acest strat steril cu care se încheie pleistocenul în peşteră, nu au fost întâlnite resturi mai noi holocene, ceea ce duce la concluzia că stratele geologice din acest sector nu au suferit vreo remaniere ulterioară.

In sectorul A, în partea de N a sectoarelor B-F, succesiunea stratelor de cultură — după cum am văzut — este aceeaşi.

Aici, în stratul inferior de cultură, asociat cu o faună şi unelte corespunzătoare stratului I, acoperit de stratul steril intermediar şi de stratul superior de cultură, peste care se suprapune stratul steril de pulbere de calcar, au apărut câteva resturi umane şi anume: I. un craniu care păstrează mare parte din masivul facial (fig. 4—5); II. un fragment din jumătatea dreaptă a unei mandibule (fig. 6) şi alături, la baza stratului steril de pulbere de calcar în asociere cu oase de urs de peşteră, având aceeaşi fosilizare cu acestea, a apărut III. o tibie umană cu urme de roadere pe extremităţi, şi mai jos, la 30 cm sub acest strat, IV. o scapulă umană.

Poziţia stratigrafică precisă şi starea de fosilizare identică cu aceea a oaselor mamiferelor fosile descoperite în asociere cu resturile umane, precum şi uneltele de cuarţit şi os apărute (fig. 7) în acelaşi strat ne îndreptăţesc a le socoti cu certitudine resturi de oameni fosili. Craniul şi tibia aparţin lui *homo sapiens fossilis*, în vreme ce mandibula şi scapula posedă caractere de *homo primigenius*.

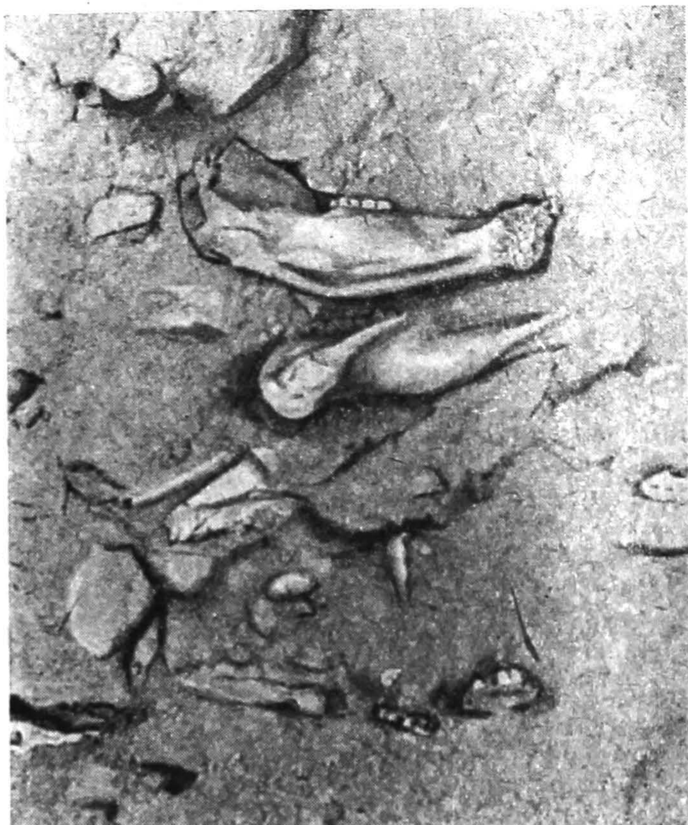

Fig. 4. — Galeria M, sectorul A. Maxilar uman *in situ*, stratul I.

Fig. 5. — Maxilarul uman, văzut mai de aproape.

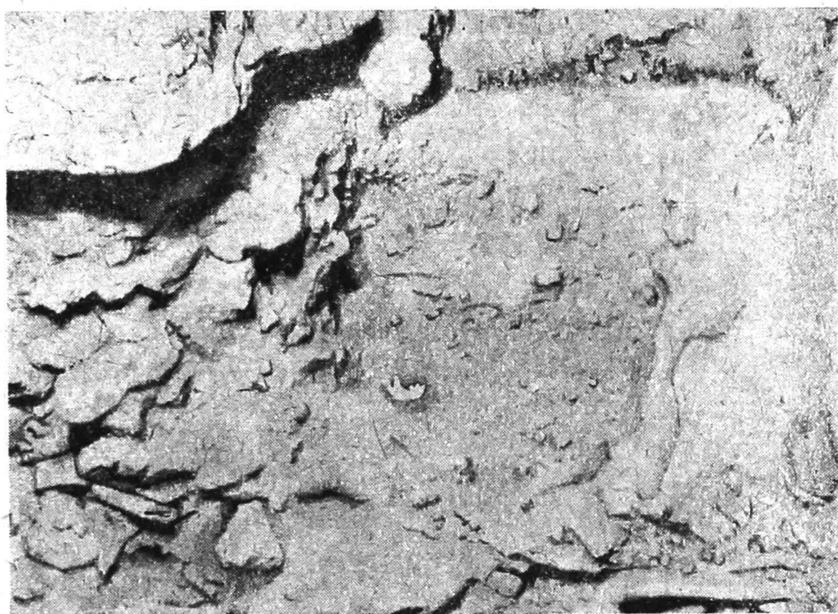

Fig. 6. — Galeria M, sectorul A. Mandibulă umană *in situ*.

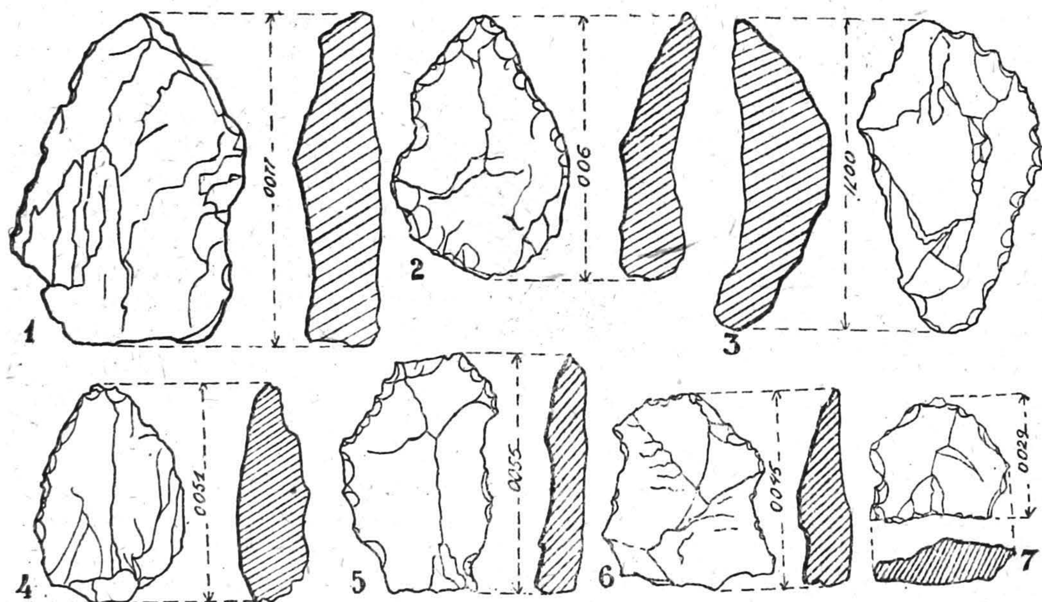

Fig. 7. — 1, 2, 4, vârfuri de mână — cuarţit ; 3, răzuitor — cuarţit ; 5, 6, aşchii — gresie ; 7, aşchie — silex. Galeria M, sectorul A, stratul I, în care au apărut resturile fosile umane.

Fauna stratului în care au fost descoperite resturile umane este alcătuită din:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Equus caballus L.
Bos (taurus L. *rasa primigenius* Boj?)
Saiga tartarica L.
Mustela martes L.

Uneltele de piatră sunt lucrate, în majoritate, din cuarţit. Dintre ele menţionăm un reuşit vârf de mână, aşchii pentru tăiat şi răzuit cu retuşe de uzură, precum şi o singură aşchie de silex.

Fig. 8. — Intrarea cotlonului S.

II. Pentru aflarea vechii intrări la galeria M a fost atacat cotlonul S din stânga galeriei principale, situat la 12,20 m dela gura peşterii.

După cum arată măsurătorile, acesta este punctul cel mai apropiat de fundul actual al galeriei M şi pe aici am presupus că a fost intrarea locuitorilor paleolitici spre această galerie (fig. 8).

Săpătura a mers până la stânca vie, pe care se observă nisip şi pietriş sedimentar la o adâncime de 4,90 m. Dela adâncimea de 3,40 m, la 4,10 m se deschid trei ramificaţii orizontale dintre care una orientată spre NV, exact în direcţia fundului galeriei M.

S'au făcut următoarele observaţiuni stratigrafice:

La bază între 4,90—4 m se află un strat compact de argilă gălbuie, în amestec de pietre cu calcar, între care unele destul de mari. Grosimea stratului de 0,90 m — greu de săpat — cuprinde unelte de cuarţit ca: toporaşe de mână, lucrate pe amândouă feţele, un silex gros în formă amigdaloidă, lucrat pe o singură faţă, o lamă groasă de silex, vârfuri de mână, aşchii şi spărturi de cuarţit.

Ca aspect, uneltele descoperite aici aparţin unui mousterian în care persistă forme de tradiţie acheuleană în asociere cu următoarea faună:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus L.
Cervus elaphus L.
Bison (priscus Boj?)
Saiga tartarica L.
Capra ibex Hoer.
Rhinoceros (tychorhinus Fisch?)
Elephas primigenius Blum
Mustela martes L.

Peste acest strat, se suprapune un strat mai puţin dens, de cca 0,50 m, conţinând aceeaşi faună fără *Elephas primigenius*, dar cu unelte de aspect deosebit: aşchii şi spărturi atipice şi vârfuri de mână, lucrate în cuarţit. E vorba de un mousterian întârziat, asemănător cu cel din stratul I al galeriei M.

Fără a schimba prea mult structura, în partea superioară, între 3,50—3 m, stratul conţinea încă 40 cm de pământ puţin mai afânat, furnizând un fragment de lamă de silex şi două aşchii de cuarţit aparţinând paleoliticului superior şi un molar 3 superior stâng de om în asociere cu:

Ursus spelaeus Blum
Felix leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Bison (priscus Boj).

Deasupra acestui strat, cotlonul este umplut până la gură, pe o adâncime de 2,90 m, cu lut negru cenuşos, mai compact în partea inferioară, în amestec cu bolovani mari de calcar. In acest strat, pe însuşi stratul pleistocen, în asociere cu ceramica de tip Coţofeni a apărut un schelet uman ale cărui oase s'au găsit răspândite între adâncimea 2,80—2,90 m. După desordinea în care au fost descoperite oasele nu ne putem gândi la o înhumare, ci mai degrabă la o prăbuşire sau o asvârlire a unui individ în cotlon. Totuşi, deasupra lui s'au găsit patru lespezi mari de piatră.

Deasupra scheletului, până la gura de umplere a cotlonului, urmează fragmente de ceramică Coţofeni în amestec cu ceramică Latène dacică din ce în ce mai frecventă în partea superioară unde apare şi ceramică modernă. Pătrunderea fragmentelor ceramice mai noi dacice şi amestecul lor cu ceramica de tip Coţofeni se datoreşte uşurinţei cu care acestea s'au putut strecura printre pietroaiele şi lespezile cotlonului care, în partea superioară, sunt înglobate într'un pământ foarte afânat.

III. Săpătura din galeria principală a mers până la 2,90 m adâncime fără a atinge patul peşterii, care nu poate fi prea adânc, întru cât s'a ajuns la stratul de bolovani rulaţi, nisip şi pietriş sedimentar depus de apele ce au circulat prin peşteră.

In partea inferioară avem un strat cultural, alcătuit din argilă roşcată-vineţie, uscată şi prăfoasă, a cărui grosime maximă este de 2,30 m în partea de N şi 1,14 m în partea de S. El corespunde ca timp cu stratul inferior din cotlonul S aparţinând mousterianului cu forme de tradiţie acheuleană. S'au descoperit în acest strat două bogate vetre de locuire, adevărate ateliere

pentru prelucrarea uneltelor de cuarţit, de unde s'a cules material bogat pentru înţelegerea tehnicii lucrării cuarţitului.

Au apărut nuclee mari, pe care se văd urmele de desprindere ale aşchiilor, topoare şi toporaşe de mână lucrate pe amândouă feţele (fig. 9), vârfuri de mână, spărturi şi aşchii de cuarţit, câteva vârfuri mousteriene de silex (fig. 10,4), precum şi o lamă lată cu planul de lovire faţetat (fig. 10,3).

Fauna acestui strat este alcătuită din următoarele specii:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea L.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Equus caballus fossilis
Bos (Taurus L. *rasa primigenius* Boj?*)*
Capra ibex Hoer.
Elephas primigenius Blum
Saiga tartarica L.
Cervus megaceros euriceros Androw.
Rupicapra tragus Gray

Stratul se subţiază către pereţii de S şi de V ai peşterii, locuirea mousteriană apărând ca două moviliţe de depuneri ale căror poale spre S ajung la peretele peşterii, având o grosime abia de 0,90 m spre N şi 1,14 spre S.

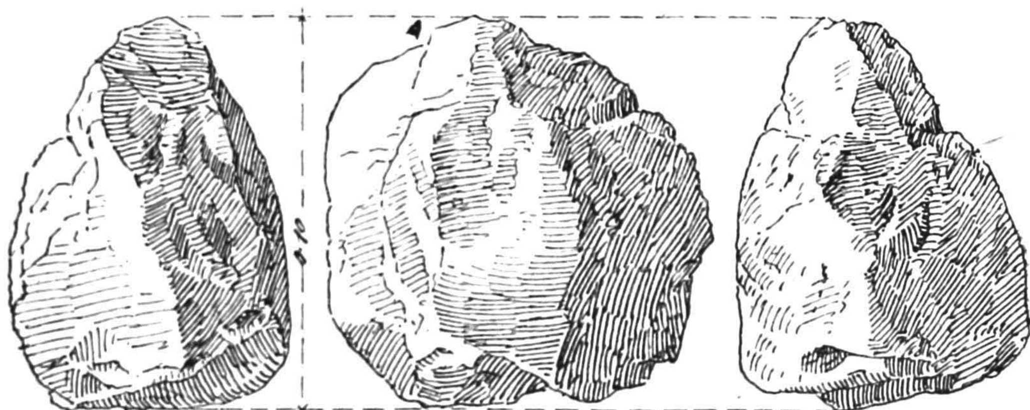

Fig. 9. — Toporaş de mână — cuarţit — lucrat pe amândouă feţele. Galeria principală, stratul I.

Peste această locuire continuă un strat de argilă de coloare galben închis, în amestec cu dărâmături şi bulgări mari de calcar, îngrămădiţi, mai ales, spre peretele peşterii. Către gura cotlonului S, acest strat devine uscat şi prăfos.

Stratul cuprinde un mousterian întârziat având abia 0,30 m grosime pe vârful depunerii superioare, iar spre margini este mai gros, atingând în partea de S—1,48 m.

Uneltele sunt în majoritate de cuarţit: aşchii, spărturi şi vârfuri de mână, iar la baza stratului, la o adâncime de 2,06 m a apărut o unealtă bifacială (fig. 10, 1), de formă ovalară, lucrată din silex, având aspectul unei limande acheuleene sau a unei foi de laur protosolutreene. In spre N apar la 1,65 m adâncime câteva unelte de os, între care un pumnal şi o săpăligă de mână.

Peste această locuire se suprapune un strat de cultură alcătuit din argilă nisipoasă, vânăt negricioasă cu intercalaţii de bulgări de calcar, bogat în oase sfărâmate de urs de peşteră şi cărbune. Grosimea lui variază între 0,25—0,72 m şi aparţine paleoliticului superior în care s'au descoperit aşchii de cuarţit de tradiţie mousteriană şi câteva lame înguste şi subţiri de silex, care pot fi atribuite aurignacianului asemănător cu cel descoperit în săpăturile din anul 1951, în sondajul dela gura peşterii.

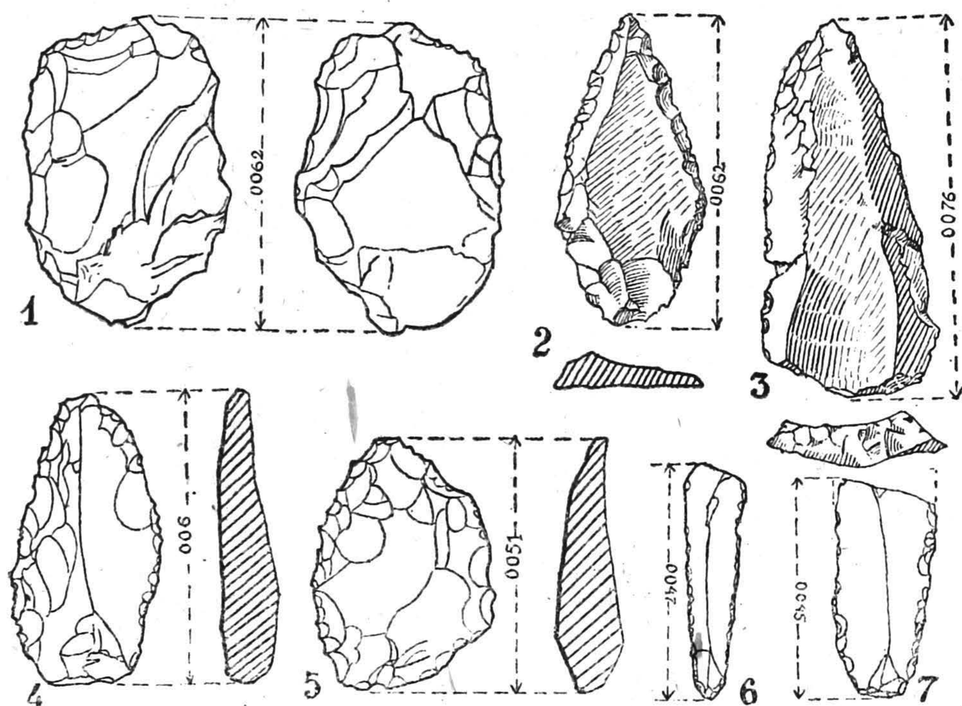

Fig. 10. — 1, unealtă ovalară — silex — lucrată pe amândouă feţele. Galeria principală, strat II. 2, vârf de mână lanceolat — silex — cu retuşe adânci pe faţa dorsală, favorabil la înmânuşare. Galeria principală, strat II. 3. lamă-cuţit — silex — cu planul de lovire faţetat. Pe latura stângă retuşe de întrebuinţare. Galeria principală, strat I. 4, vârf de mână — silex — cu retuşe adânci pe partea dorsală. Galeria principală, strat I. 5, unealtă amigdaloidă — silex — lucrat pe o singură faţă cu retuse adânci pe faţa dorsală. Galeria S, strat I. 6, 7, lame — silex — cu retuşe marginale. Galeria principală, strat III.

Fauna este reprezentată aproape exclusiv de *Ursus spelaeus:* mandibule sfărâmate sau întregi, oase lungi, vertebre, numeroşi atlasuri, molari şi canini în spre N la baza stratului, s'a descoperit axa osoasă a cornului unui *bos* tânăr.

După un strat steril, alcătuit din argilă gălbuie, în amestec cu bulgări de calcar, urmează o vatră de locuire Coţofeni cu bogate resturi ceramice peste care se găsesc câteva fragmente din prima epocă a fierului Hallstatt, în amestec cu ceramică Latène dacică lucrată cu mâna şi la roată (fig. 11) şi ceramica actuală a ultimului refugiu din timpul primului război mondial, în asociere cu fauna actuală: bou, oaie, porc, câine, oase de păsări şi liliac. Ca animale sălbatice sunt prezente mistreţul (*Sus scrofa ferrus* L.) şi capra neagră (*Rupicapra rupicapra* L.).

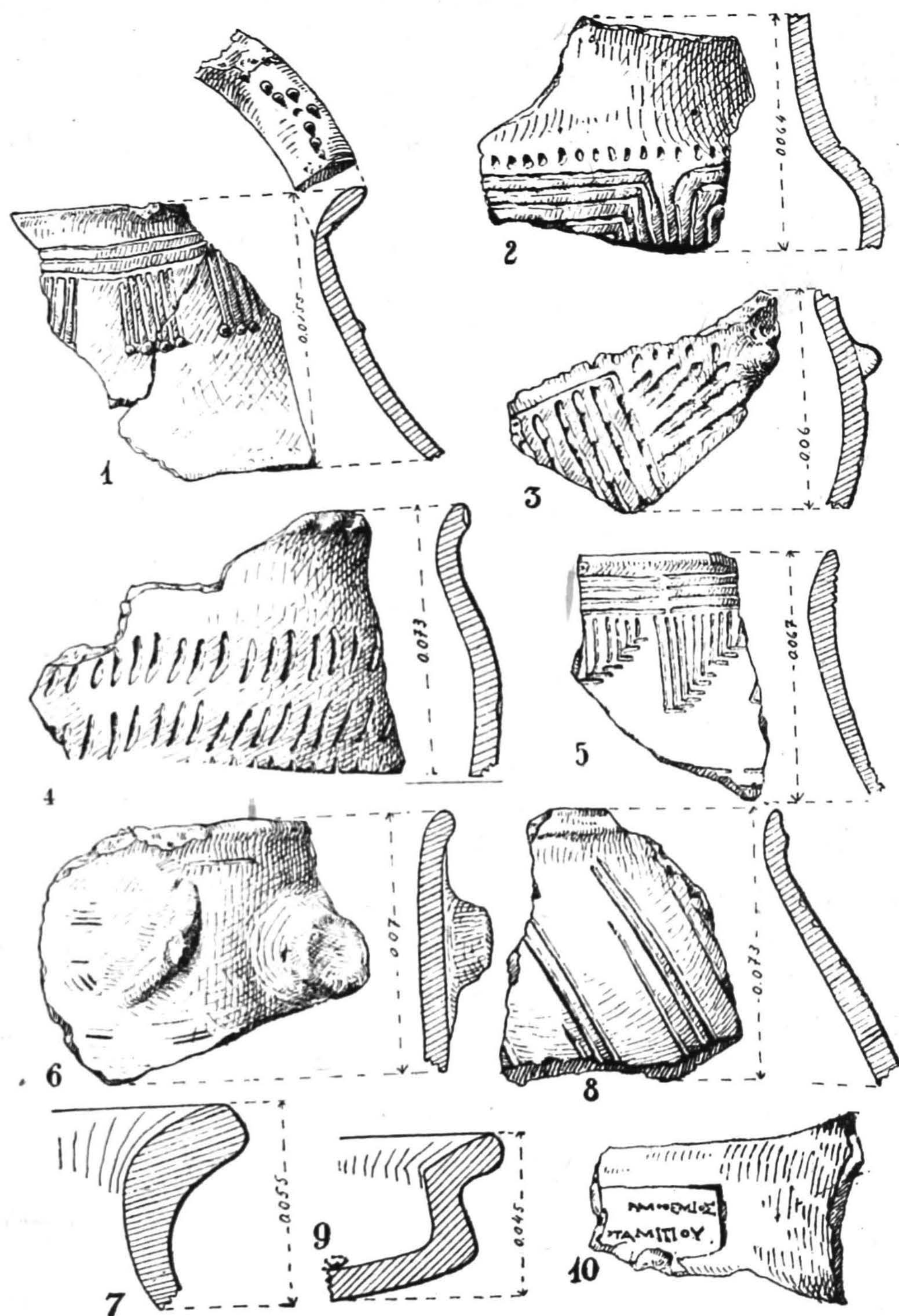

Fig. 11. — 1—5, fragmente ceramice tip Coţofeni. 6 — 9, fragmente ceramice Latène dacic. 10, mănuşe de amforă grecească rhodiană cu inscripţie. Stratul actual. Galeria principală şi cotlonul S.

IV. Ca încheiere, săpăturile şi cercetările executate de colectivul nostru în « Peştera Muerilor » dela Baia de Fier, Regiunea Craiova, au dat la iveală un strat de cultură mousteriană cu forme de tradiţie acheuleeană în cotlonul S şi sectorul I din galeria principală, un mousterian final decadent şi întârziat în sectorul I, cotlonul S şi cele două strate ale galeriei M şi un aurigancian în sectorul I şi cotlonul E, corespunzător cu cel dela gura peşterii.

Peste stratele de cultură paleolitice, în cotlonul E şi sectorul I din galeria principală, apar urme de locuire — refugii — bogate în epoca de bronz, faza Coţofeni, rare în prima epocă a fierului şi bogate în a doua epocă a fierului, Latène-ul dacic.

După aceasta, peştera n'a mai servit ca loc de refugiu decât în vremurile istorice apropiate.

Adăugându-se la aceasta descoperirea resturilor umane fosile din sectorul A al galeriei M, socotind că rezultatele săpăturilor noastre au o doesebită importanţă pentru înţelegerea acestor îndepărtate vremuri şi perspectivele ce se deschid îndreptăţesc continuarea lucrărilor pe viitor.

In campania de cercetări şi săpături pe anul 1953 ne propunem:

1. Realizarea obiectivelor restante din 1952;
2. Continuarea unor săpături mai întinse de locuiri paleolitice din această peşteră;
3. Săparea completă a sectorului A din galeria M pentru descoperirea altor resturi umane fosile şi observaţii stratigrafice;
4. Cercetări şi săpături pentru aflarea locurilor de eventuală inhumare a locuitorilor paleolitici ai peşterii;
5. Sondaje în peşterile vecine din cheile Olteţului dela Polovragi.

Note asupra unor descoperiri arheologice în împrejurimile comunei Baia de Fier

Intr'o excursie de cercetări, făcută în satul vecin, la Polovragi, după vizitarea peşterilor din cheile Olteţului, urcând pe piscul dela « Oborul Jidovilor », cercetat pe vremuri de Teohari Antonescu, s'au descoperit două puternice întărituri dacice, situate la 950 m altitudine, cu urme de palisade, valuri şi ziduri (fig. 12).

Ne aflăm în faţa unor poziţii naturale apărate spre V de peretele stâng al cheilor Olteţului, perete prăpăstios, aproape vertical, spre S, N şi E, apărate de stânci abrupte.

S'a cules ceramică Latène dacică, lucrată cu mâna şi cu roata (fig. 13).

In câmpia Olteţului, în spatele mânăstirei, la poala masivului de calcar pe care sunt aşezate cetăţile, s'a descoperit o aşezare dacică. Din gropile de bordee, retezate de unele viroage, s'a cules ceramică asemănătoare celei de pe cetăţi, ceea ce documentează contemporaneitatea.

Tot în câmpia Olteţului, spre E de Polovragi, s'a descoperit o necropolă tumulară.

S'au cercetat de asemenea urmele vechilor exploatări de fier de pe valea Galbenului, la N de sat, exploatări care sunt cu siguranţă mai vechi decât ocupaţia austriacă a Olteniei — cum s'a crezut — întru cât satul este cunoscut sub numele Baia de Fier încă dela 1500 (fig. 14).

Fig. 12. — Polovragi. Cetăţuia dacă I, văzută de pe Cetăţuia II, de care este despărţită printr'o şea naturală.

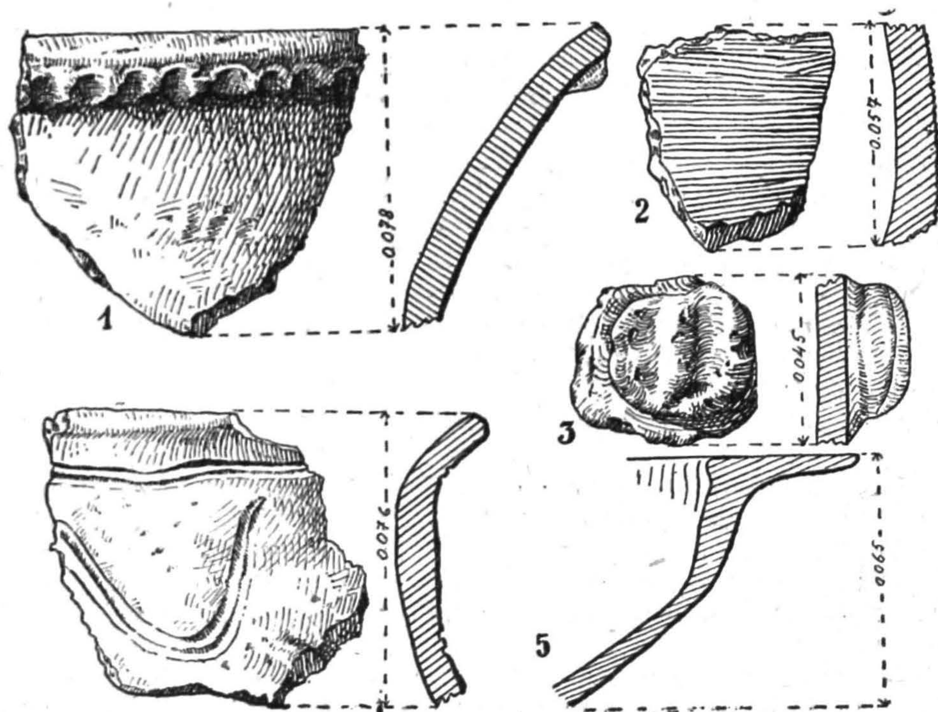

Fig. 13. — Polovragi. Ceramică Latène dacică de pe Cetăţuia dacică I.

S'a precizat locul extragerii minereului, depozite de minereu părăsite, ruinele unei construcţii, locul de topire al minereului şi canalizările care duceau apa la şteampul pentru sfărâmat minereul.

Peşterile — loc de refugiu, cetăţile — adevărate cuiburi de rezistenţă, aşezarea la poala muntelui, metropola şi probabil, şi vechea exploatare a

Fig. 14. — Baia de Fier. Movilă de minereu părăsită, la locul numit La Băi, Valea Galbenului, N satului.

fierului, documentează în această regiune un complex dacic a cărui legătură peste munte se putea face prin pasul plaiului Novaci.

O cercetare a acestui complex va duce, fără îndoială, la rezultate bogate pentru înţelegerea acestei vremi, de aceea socotim necesară programarea unor săpături arheologice, aici.

C. Daicoviciu—responsabil, St. Ferenczi, A. Bodor, C. Nicolescu-Plopşor, N. Goştar, D. Radu, M. Detiu, P. Duka; studenţi: *H. Deac, A. Dankanits, C. Bulz, L. Fodor, E. Gasparoglu, E. Popovici, P. Căpăţână*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРЭДИШТЯ МУНЧЕЛУЛУЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Систематическое вскрытие дакийского поселения в Грэдиштя Мунчелулуй началось в 1950 г. после завершения полного вскрытия дакийской крепости в Пятра Рошие в 1949 г.

Раскопки дакийского поселения на холме Грэдиштя в течение кампании 1950—1951 гг. выявили тройной характер этого поселения, а именно характер религиозного, политического и военного центра.

Исследования 1952 года имели целью расширение и углубление сведений об этом тройном характере селения в Грэдиштя Мунчелулуй. Эта цель преследовалась следующими работами: а) полным вскрытием некоторых строений, б) выяснением, при помощи исчерпывающих зондирований в святилищах и в крепости, некоторых вопросов хронологического и технического порядков, в) раскопками некоторых селений на различных террасах холма Грэдиштя в непосредственном соседстве с крепостью и со святилищами, г) разведками окрестностей этого центра дакийской жизни.

В связи с пунктом а) были вскрыты в 1952 г. 2 святилища: малое, круглое святилище на XI-ой террасе к востоку от большого круглого святилища и четырехугольное святилище с 60 колоннами на X-ой террасе. Малое круглое святилище построено из 114 андезитовых столбов, размещенных на совершенно правильной окружности диаметром в 12 1/2 м. Как и в большом круглом святилище имеются столбы из андезита двух сортов, 101 тонких и 13 более широких. Размещение столбов по кругу придерживается заранее установленного правила, имевшего без сомнения какую-то цель. Столбы сосредоточены в 13 группах. 11 групп состоят из 8 тонких и одного более толстого столба каждая; одна группа состоит из 7 тонких и одного более толстого столбов. Смысл этой группировки должен быть поставлен в зависимость от религии даков и отнесен к известным астральным явлениям (быть может, дело касается разделения года на 13 месяцев).

Вторым, полностью вскрытым, было святилище на X-ой террасе. Здесь установили, что на месте более раннего четырехугольного святилища, огражденного рядом тонких столбов из известняка, построили также четырехугольное святилище, длиною в тридцать семь с половиной метров и шириной в тридцать два метра, занявшее таким образом почти всю террасу. Это новое святилище сооружено из 60 андезитовых колонн, установленных на известного рода круглых равным образом андезитовых подставках диаметром в 2—2,20 м.

На месте сохранилось некоторое количество подставок, несколько оснований колонн, но ни единого пилястра. Значительное количество оснований колонн, предназначенных для этого святилища, имеется в стене крепости или на южном склоне холма Грэдиште, недалеко от святилищ. По всей вероятности, этот величественный храм с андезитовыми колоннами больших размеров еще не был закончен, и постройка его была прервана вспыхнувшими дако-римскими войнами. На эту мысль наводит то обстоятельство, что на X-ой террасе не было найдено ни пилястров колонн, ни капителей или прочих архитектурных принадлежностей верхней части здания и что такого рода предметы все же находятся либо в стене крепости, либо на склоне холма.

На месте храма возвели после падения крепости римскую деревянную постройку.

Как древнее, так и новое святилище были обведены с северной стороны каменной изгородью, а сама терраса была защищена с северной стороны тщательно построенной каменной террассированной стеной, такой же, как террассированная стена, отделяющая X-ую террасу от XI-ой.

Для выяснения некоторых вопросов хронологического порядка пункт б программ ы) были путем зондирований установлены в крепо-

сти (и в святилищах) следующие даты: в центральной части поселения на холме Грэдиштя первоначально имелось поселение гражданского и религиозного типа. Согласно всем до сих пор достигнутым результатам раскопок, установлено, что святилища являются более древними, чем сооружения военного характера (крепость). Современными с постройками религиозного характера являются самые древние гражданские селения на террасах крепости или на террасах святилищ.

Крепость в Грэдиштя Мунчелулуй более поздних времен, чем гражданские поселения и первые религиозные постройки. Она очевидно построена именно в виду неизбежного столкновения на жизнь и на смерть с Римом, ставшего роковым при захватнических экспедициях Домициана. Эта крепость, назначение которой было служить убежищем и местом для последней обороны, не была разрушена римлянами в первую войну. Она однако должна была быть разрушена вследствие навязанных условий мира 102 года. Позже, в промежутке между этими двумя войнами, ее должны были наспех восстановить. Эта поспешность объясняет также небрежный способ сооружения и наличие посторонних материалов, при возведении каменных стен.

В течение второй войны, в частности к концу похода, летом 106 года, римские завоеватели разрушили огнем и мечем крепость, которую они затем восстановили в общих чертах, и которой они в течение нескольких десятилетий пользовались для гарнизона в качестве охраны от постоянно восстававших даков.

Третий пункт программы работ был выполнен посредством разведок на нескольких террасах близ святилищ и крепости. В первую очередь были завершены раскопки поселеня гражданского и ремесленного характера на VIII-ой террасе.

Постройки на этой террасе состояли из деревянных жилищ, бараков, равным образом из дерева, и из открытых крылец на столбах, поставленных на каменные блоки. Необыкновенно многочисленные орудия столярные, кузнечные и хозяйственного характера (свыше 300), а также очаги, свидетельствуют о существовании в этом комплексе по меньшей мере двух мастерских.

Как система строения, так и найденная на этой террасе керамика указывают, что жители и мастера, работавшие здесь, были без сомнения местными мастерами, даками.

Другая вскрытая в течение этих работ терраса близ цистерны внесла новый и неожиданный элемент для ознакомления с материальной культурой даков. На этой террасе открыли расписную дакийскую керамику— без сомнения, производства нескольких местных мастеров, которые вдохновлялись при исполнении расписных сосудов как моделями поздней расписной эллинистической керамики, так и традициями керамического искусства и автохтонной орнаментации. Двух-трех цветными мотивами на белой, желтой или черной поливе являются геометрические фигуры, цветы и животные (человеческие изображения отсутствуют). Открытие дакийской расписной керамики является, без сомнения, одним из самых важных результатов современных археологических исследований.

Разведки окрестностей центра дакийской жизни в Грэдиштя Мунчелулуй составили четвертое задание программы работ. Результатом

этих разведок было выявление пещер в известняковых холмах в непосредственном соседстве, обитаемых по всей вероятности и в эпоху расцвета независимого дакийского государства.

Равным образом были уточнены пункты большие или меньшие поляны, со следами хозяйственных поселений дакийской эпохи, проверяющие и подтверждающие лишний раз большое число поселений в районе дакийской крепости и плотность населения в этом центре зарождающейся дакийской государственной власти.

В течение этой экспедиции исследовали равным образом более отдаленные пещеры этого края, известные еще в прошлом как обитаемые человеком палеолита, а именно большую пещеру в Чокловина и пещеру в Огаба Поноре.

Еще одним результатом исследований археологического коллектива в Грэдиштя Мунчелулуй явилось научное установление некоторых сортов зерновых и кормовых трав, возделываемых даками, на основании семян, найденных на различных террасах, в особенности в гражданских поселениях. Отмечается наличие двух сортов пшеницы, *Triticum compactum* и *Triticum vulgare*, ржи, проса, ячменя, двугранного ячменя, фасоли, чечевицы, горчицы, мака, бора и репака. При сравнении этих растений, возделанных даками, с растениями, возделанными римлянами, при помощи семян, найденных в бесспорно римских более поздних поселениях, не обнаруживается никакого качественного улучшения, ни увеличения числа разновидностей.

Наряду с большим развитием всевозможных ремесел в дакийском обществе до покорения, подтверждаемым значительным количеством и разнородностью орудий и инструментов или передовым и уточненным гончарным искусством, необычайное количество и отборные качества всевозможных семян говорят в пользу далеко зашедшей стадии дакийского общества тех времен, перешедшей из последнего этапа первобытного общества в начальную фазу общества, разделенного на антагонистические классы, фазу древнего первобытного рабовладельческого государства, отличающегося в своем первоначальном виде от вполне развившегося ,классического рабовладельческого государства того времени.

Этому материальному базису соответствует и государственная надстройка, проявленная в архитектуре, искусстве, религии, военной мощи и политической организации дакийского общества, так, как это было выявлено археологическими раскопками последних трех лет.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Небольшое круглое святилище.
Рис. 2. — Небольшое круглое святилище.
Рис. 3. — Небольшое круглое святилище.
Рис. 4. — Небольшое круглое святилище; узкие и широкие столбы.
Рис. 5 а. — Снимок террасы X с башней и святилищем.
Рис. 5 б. — Основание колонны и постамент.
Рис. 6. — Стена D.
Рис. 7. — Вид стены D и разрезов кровельных желобов.
Рис. 8. — Восстановление стены D.
Рис. 9. — Покрышка с птицей.

Рис. 10. — Покрышка с птицей.
Рис. 11. — Известняковые столбы с террасы X; старое святилище.
Рис. 12. — Известняковые столбы с террасы X; старое святилище.
Рис. 13. — Коридор большого квадратного святилища; терраса XI.
Рис. 14. — Большой разрез желоба.
Рис. 15. — Профиль разреза желоба.
Рис. 16. — Расписной сосуд; терраса VIII.
Рис. 17. — Расписная ручка; терраса VIII.
Рис. 18. — Большой расписной сосуд; терраса VIII.
Рис. 19. — Нагроможденные тараны.
Рис. 20—21. — Склад железных горшков; терраса VIII.
Рис. 22. — Орудия и бритва; терраса VIII.
Рис. 23. — Склад орудий; плато А.
Рис. 24. — Разрез I; западные ворота.
Рис. 25. — Разрез II; западные ворота.
Рис. 26. — Мостовая западных ворот.
Рис. 27. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
Рис. 28. — Стена и разрез II.
Рис. 29. — Вид крепостной стены; западные ворота.
Рис. 30. — Крепостная стена; западные ворота.
Рис. 31. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
Рис. 32. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
Рис. 33. — Выступ.
Рис. 34—38. — Фрагменты расписной керамики; терраса О. Р.
Таблица I. — Терраса X.
Таблица II. — Терраса VIII.
Таблица III. — Терраса с расписными горшками.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ПАЛЕАНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ В «ПЕШТЕРА МУЕРИЛОР», БАЙЯ ДЕ ФИЕР, РАЙОН НОВАЧ, ОБЛАСТЬ КРАЙОВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Антропологический коллектив Академии РНР в сотрудничестве с коллективом археологического участка раскопок Грэдиштя Мунчелуй продолжал работы в «Пештера Муерилор» в Байя де Фиер; были получены следующие результаты.

I. В подземном ходе *M* установлены два слоя палеолитической культуры с орудиями из кварцита, кремня и кости, формы конца эпохи мустериана, в сочетании с фауной холодного климата.

В отрезке *A* этого хода найдены ископаемые человеческие остатки, череп и большая берцовая кость, принадлежащие Homo sapiens fossilis, нижняя челюсть и лопатка с характерными чертами Homo primigenius.

II. В нижнем слою углубления и хода S и в главном ходе обнаружен средний мустериан с формами, проявляющими ашельские традиции а в верхнем четвертичном слою найдены кремневые орудия ориньякских форм.

В теперешнем слою встречается керамика Коцофень, Латена и современная. В Половраджи обнаружены две крепостцы, дакийское поселение и курганный некрополь.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Стратиграфический разрез галлереи М, участок С.

Рис. 2. — Галлерея М. Вид раскопа участка С. Слои культуры покрыты справа сталагмитовым слоем.

Рис. 3. — 1 — кинжал, 2 — сверло. Главная галлерея, слой II. 3 — скребок. Галлерея М, участок F, слой II. 4 — ручная мотыга, Галлерея М, участок А, слой I.

Рис. 4. — Галлерея М, участок А. Человеческая челюсть in situ, присходящая из слоя I.

Рис. 5. — Человеческая челюсть, представленная вблизи.

Рис. 6. — Галлерея М, участок А. Человеческая челюсть in situ.

Рис. 7. — 1, 2. 4. — кварцитовые ручные наконечники, 3 — кварцитовый скребок. 5, 6 — отщепы песчаника, 7 — отщепы кремня. Галлерея М, участок А, слой I, в котором были обнаружены остатки ископаемого человека.

Рис. 8. — Вход в нишу S.

Рис. 9. — Кварцитовый ручной топорик, с двусторонней обработкой. Главная галлерея, слой I.

Рис. 10. — 1 — Овальное орудие — кремень, с двусторонней обработкой. Главная галлерея, слой II. 2 — копиевидное ручное острие — кремень — с глубокой подправкой на спинке, годное для втульчивания. Главная галлерея, слой II. 3 — Ножевидная пластинка — кремень — с обработанным фацетками режущим краем. На левой стороне не видны следы употребления. Главная галлерея, слой I. 4 — ручное острие — кремень — с глубокими следами ретуши на спинке. Главная галлерея, слой I. 5 — орудие миндалевидной формы — кремень — обработанное только с одной стороны с глубокой ретушью на спинке. Галлерея S, слой I. 6, 7 — кремневые пластинки, обработанные ретушью по краям. Главная галлерея, слой III.

Рис. 11. — 1 — 5, фрагменты керамики типа Коцофени. 6 — 9, дакийские фрагменты керамики Латен. 10 — ручки родосской греческой амфоры с надписью, современный слой, главная галлерея и ниша S.

Рис. 12. — Половраджи. Небольшая дакийская крепость I, вид с Четэцуи II, от которой она отделена естественным порогом.

Рис. 13. — Половраджи. Дакийская керамика латен из дакийской крепостцы I.

Рис. 14. — Байя де Фиер. — Монета из руды, заброшенная в месте, называемом «Ла Бэй», Валя Галбенулуй, к северу от села.

LE CHANTIER DE GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

(RÉSUMÉ)

Le dégagement systématique de l'établissement dace de Grădiştea Muncelului a commencé en 1950, après le dégagement complet de la forteresse dace de Piatra Roşie, effectué en 1949.

Les fouilles exécutées au cours de la campagne de 1950 — 1951, à Grădiştea, ont mis en lumière le triple caractère de centre religieux, politique et militaire de cet établissement.

Le but des recherches de 1952 a été d'élargir et d'approfondir les connaissances que l'on avait au sujet du triple caractère de la station de Grădiştea Muncelului; ce qui a été réalisé au moyen des travaux suivants: *a)* par le dégagement complet de certaines constructions, *b)* par l'élucidation de certains problémes, d'ordre chronologique et technique, à l'aide de larges sondages dans l'enceinte du sanctuaire et de la place forte, *c)* en mettant à jour certains établissements des différentes terrasses de la colline de Grădiştea à proximité immédiate de la place forte et des sanctuaires, *d)* en explorant les environs de ce centre de vie dace.

En ce qui concerne le point *a)*, deux sanctuaires ont été mis à jour en 1952: le petit sanctuaire circulaire, sur la terrasse XI, à l'est du grand sanctuaire circulaire, et le sanctuaire quadrilatère à 60 colonnes, de la terrasse X. Le petit sanctuaire circulaire est constitué par 114 piliers d'andésite, rangés en un cercle parfait, dont le diamètre est de 12,5 m. Comme pour le grand sanctuaire circulaire, les piliers d'andésite sont de deux sortes: 101 piliers minces et 13 plus épais. L'ordonnance circulaire des piliers suit une règle par avance établie et a, sans nul doute, une signification particulière. Les piliers sont groupés en 13 groupes. Onze de ces groupes sont formés chacun par 8 piliers sveltes et un pilier plus massif, un autre groupe est composé de 7 piliers minces et un pilier massif et un dernier, par 6 piliers minces et un pilier épais. La signification de ce groupement doit se rapporter à la religion des Daces et avoir trait à certains phénomènes astraux (il pourrait s'agir, par exemple, de la division de l'année en 13 mois).

Le deuxième sanctuaire que l'on a complètement mis à jour est celui de la terrasse nº X. On y a établi que, sur l'emplacement d'un sanctuaire quadrilatère antérieur, entouré d'une rangée de minces piliers en pierre calcaire on en avait édifié un autre, également quadrilatère, long de 37,5 m et large de 32 m, qui occupait la presque totalité de la terrasse. Ce nouveau sanctuaire se compose de 60 colonnes en andésite, placées sur des piédestaux ronds, d'un diamètre de 2 m à 2,20 m, également en andésite.

Plusieurs piédestaux et quelques bases de colonnes sont demeurés sur place, mais nul fût de colonne. Un nombre important de fûts de colonnes destinées à ce sanctuaire se trouve dans la muraille de la place forte ou sur la pente méridionale de la colline de Grădiştea, non loin des sanctuaires. Selon toute probabilité, ce sanctuaire imposant, à colonnes d'andésite de dimensions importantes, n'avait pas été achevé. Le déclenchement des guerres contre Rome en a interrompu la construction. Cette hypothèse est soutenue par le fait que, sur la terrasse X, on n'a trouvé ni fûts de colonnes, ni chapiteaux ou autres pièces architectoniques supérieures de l'édifice, alors que de telles pièces se trouvent cependant dans les murs de la place forte ou sur le flanc de la colline.

Après la chute de la place forte, une construction romaine, en bois a été élevée sur l'emplacement du sanctuaire.

L'ancien sanctuaire, ainsi que le nouveau, étaient ceints, vers le nord, par une clôture en pierre. La terrasse même était défendue, vers le nord également, par un mur construit avec soin, tout comme celui qui sépare la Xᵉ terrasse de la XIᵉ.

Les sondages exécutés à la place forte (et aux sanctuaires), en vue d'élucider certains problèmes d'ordre chronologique (point *b* du programme), ont permis d''établir la chronologie suivante: sur la colline de Grădiştea, au point central de la station, il y a eu, dès le commencement, un établissement d'un caractère civil et religieux. D'après les résultats des fouilles effectuées jusqu'à présent, les sanctuaires sont antérieurs aux constructions militaires (la place forte). Les plus anciens établissements civils constatés sur les terrasses de la place forte ou sur celles des sanctuaires sont contemporains des constructions à caractères religieux.

La place forte de Grădiştea Muncelului est ultérieure aux anciens établissements civils et aux premiers édifices religieux. Elle a été construite, semble-t-il, justement en vue de l'imminent conflit à vie et à mort avec Rome,

conflit que les expéditions d'envahissement de Domitien ont rendu fatal aux Daces. Au cours de la première guerre, les Romains n'ont pas détruit cette place forte, destinée à servir de refuge et de dernier retranchement aux Daces. Mais les conditions de la paix de l'an 102 en ont imposé la démolition. Elle a été refaite ensuite, en hâte, pendant l'intervalle entre les deux guerres. Cette hâte explique la technique négligée de la construction et les matériaux étrangers employés au relèvement des murs.

Au cours de la seconde guerre, vers la fin de la campagne, pendant l'été de l'année 106, la place forte est mise à feu et à sang par le conquérant romain qui la reconstruisit ensuite de façon sommaire. Pendant quelques dizaines d'années, elle sert de garnison à un détachement romain destiné à surveiller les Daces, constamment soulevés.

Le 3e point du programme a été réalisé par l'exploration de quelques terrasses à proximité des sanctuaires et de la place forte. En premier lieu, on a fini de dégager l'établissement civil et des artisans de la VIIIe terrasse.

Les constructions de cette terrasse consistent en demeures en bois, en baraques également bâties en bois et en galeries ouvertes, soutenues par des poutres assises sur des blocs de pierre. L'extraordinaire multitude d'outils de menuiserie, de ferronnerie et de ménage (plus de 300), ainsi que les foyers, prouvent l'existence d'au moins deux ateliers dans ce complexe de bâtiments.

La méthode de construction aussi bien que la céramique de cette terrasse indiquent de façon certaine que les habitants et les artisans qui ont travaillé en cet endroit étaient des Daces.

Une autre terrasse mise à jour au cours de ces travaux, à proximité de la citerne, a apporté une contribution nouvelle et inattendue à la connaissance de la culture matérielle des Daces. On a découvert sur cette terrasse une poterie peinte, sans doute l'oeuvre des artisans locaux, qui s'inspiraient des modèles hellénistiques aussi bien que des traditions de l'art céramique indigène. Les motifs exécutés en deux ou trois couleurs, sur un fond de vernis blanc, jaune ou noir, sont des motifs géométriques, des fleurs et des animaux (la figure humaine en est exclue). La découverte de la céramique dace constitue sans conteste l'un des plus importants résultats des recherches archéologiques actuelles.

L'exploration des environs du centre de vie dace de Grădiştea Muncelului a constitué la quatrième tâche du programme des travaux. Le résultat de ces explorations a été l'identification de certaines cavernes des flancs des collines calcaires, du voisinage immédiat, qui, selon toute probabilité, ont continué d'être habitées à l'époque de prospérité de l'état dace libre.

On a également précisé l'existence de plusieurs points, clairières plus ou moins larges, portant les traces d'établissements ménagers, de l'époque dacique. Ceci vérifie et confirme une fois de plus la multitude des établissements de la région et la densité de la population de ce centre du pouvoir de l'état dace.

C'est également au cours de cette périégèse que l'on a visité les cavernes les plus lointaines de cette contrée, déjà connues pour avoir été habitées par l'homme paléolithique, à savoir la Grande Caverne (Peştera Mare) de Cioclovina, et la caverne de Ohaba Ponor.

Un autre résultat des recherches du collectif d'archéologie de Grădiştea Muncelului a été d'établir, de façon scientifique, certaines variétés de céréales

et de plantes fourragères des cultures daces en s'étayant des semences trouvées sur les différentes terrasses et surtout dans les établissements civils. Parmi celles-ci, on rappelle la présence des deux espèces de blé, *Triticum compactum* et *Triticum vulgare*, du seigle, millet, orge, orge distique, fèves, lentilles, moutarde, pavot, panic et colza. Par rapport aux plantes cultivées par les Daces, celles que les Romains cultivaient et que l'on a identifiées à l'aide des semences trouvées dans les établissements ultérieurs, certainement romains, n'ont apporté ni amélioration qualitative ni multiplication des variétés.

Parallèlement à l'essor des métiers dans la société dace antérieure à l'envahissement, essor confirmé par la multitude et la variété des outils et des instruments de toute sorte ou par l'art avancé et raffiné de la poterie, la quantité inaccoutumée et la qualité choisie des différentes semences témoignent du stade fort avancé de la société dace de l'époque. Ce stade avait dépassé la dernière étape de la commune primitive et se trouvait à la phase de début de la société divisée en classes antagonistes, à la phase de l'état antique primitif — esclavagiste, différant naturellement, à ses commencements, de l'état esclavagiste évolué, classique, de l'époque.

La superstructure de l'état, qui se manifeste par l'architecture, l'art, la religion, la puissance militaire et l'organisation politique de la société dace et telle qu'elle ressort des fouilles exécutées au cours des trois dernières années, correspond à cette base matérielle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Le petit sanctuaire circulaire.
Fig. 2. — Le petit sanctuaire circulaire.
Fig. 3. — Le petit sanctuaire circulaire.
Fig. 4. — Le petit sanctuaire circulaire: piliers mince et massif (dessin).
Fig. 5. a) — Vue photographique de la terrasse X, avec la tour et le sanctuaire.
Fig. 5. b) — Bases de colonnes et soubassement.
Fig. 6. — Le mur D.
Fig. 7. — Vue du mur D et de la section aux gouttières.
Fig. 8. — Reconstitution du mur D..
Fig. 9. — Couvercle à oiseau.
Fig. 10. — Couvercle à oiseau.
Fig. 11. — Les piliers en calcaire de la terrasse X; ancien sanctuaire.
Fig. 12. — Les piliers en calcaire de la terrasse X; ancien sanctuaire.
Fig. 13. — Corridor du grand sanctuaire quadrilatère; XI-e terrasse.
Fig. 14. — Grande section à la gouttière.
Fig. 15. — Profil de la section à la gouttière.
Fig. 16. — Vase peint; VIII-e terrasse.
Fig. 17. — Anse peinte; VIII-e terrasse.
Fig. 18. — Grand vase peint; VIII-e terrasse.
Fig. 19. — « Les béliers » en tas.
Fig. 20—21. — Le dépôt contenant des pots de fer; VIII-e terrasse.
Fig. 22. — Outils de la VIII-e terrasse (*d*. le rasoir).
Fig. 23. — Dépôt d'outils, plateau A.
Fig. 24. — I-ère section; porte de l'ouest.
Fig. 25. — II-e section; porte de l'ouest.
Fig. 26. — Pavage de la porte ouest.
Fig. 27. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.
Fig. 28. — Mur et II-e section.
Fig. 29. — Vue du mur de la place forte; porte ouest.

Fig. 30. — Mur de la place forte; porte ouest.
Fig. 31. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.
Fig. 32. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.
Fig. 33. — Le promontoire.
Fig. 34—38. — Fragments de céramique peinte; terrasse O.P.
Planche I. — X-e terrasse.
Planche II. — VIII-e terrasse.
Planche III. — La terrasse ou se trouvaient les vases peints.

DONNEÉS PRÉLIMINAIRES SUR LES RÉSULTATS PALÉANTHROPOLOGIQUES DE «PEŞTERA MUERILOR», BAIA DE FIER DISTRICT DE NOVACI, RÉGION DE CRAIOVA

(RÉSUMÉ)

Le collectif d'Anthropologie de l'Académie de la République Populaire Roumaine, en collaboration avec le chantier archéologique de Grădiştea Muncelului, a continué les travaux à « Peştera Muerilor » de la Baia de Fier. On y a obtenu les résultats suivants:

I. On a précisé, dans la galerie M, deux niveaux de culture paléolithique, à outils de quartzite, silex et os, d'un aspect moustérien final, associés à une faune de climat froid.

Dans le secteur A de cette galerie, apparaissent des fossiles humains — un crâne et un tibia — appartenant au *homo sapiens fossilis*, une mandibule et un scapulum à caractères de *homo primigenius*.

II. Dans la couche inférieure de la niche et de la galerie *S* ainsi que dans la galerie principale, apparaît un moustérien moyen à formes de tradition acheuléenne; dans le quaternaire supérieur, apparaissent des outils en silex d'aspect aurignacien.

Dans la couche actuelle on trouve de la céramique Coţofeni, Latène et actuelle.

On a découvert, à Polovragi, deux citadelles et un établissement dace ainsi qu'une nécropole tumulaire.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Section stratigraphique à travers la galerie M, secteur C.

Fig. 2. — Galerie M. Vue des fouilles du secteur C. Les niveaux de culture sont recouverts, à droite, d'un plancher stalagmitique.

Fig. 3. — 1, poignard, 2, perçoir. Galerie principale, II-e niveau. 3, écorçoir (râcloir). Galerie M, secteur F, II-e niveau. 4, houe à main. Galerie M, secteur A, I-er niveau.

Fig. 4. — Galerie M, secteur A. Mâchoire humaine du I-er niveau, *in situ*.

Fig. 5. — Mâchoire humaine, vue de plus près.

Fig. 6. — Galerie M, secteur A. Mandibule humaine, *in situ*.

Fig. 7. — 1, 2, 4, pointes à main en quartzite; 3, râcloir en quartzite; 5, 6, éclats en grès, 7, éclat de silex. Galerie M, secteur A, I-er niveau, où sont apparus les restes fossiles humains.

Fig. 8. — Entrée de la niche S.

Fig. 9. — Hachette à main en quartzite dont les deux faces sont travaillées. Galerie principale, I-er niveau.

Fig. 10. — 1, outil ovalaire en silex dont les deux faces sont travaillées, galerie principale, II-e niveau. 2, pointe à main lancéolée en silex à profondes retouches sur la face

dorsale, favorables à l'emmanchement. Galerie principale, II-e niveau. 3, lame-couteau en silex dont le tranchant (plan de choc) présente des facettes. Sur le bord gauche on voit des retouches qui en démontrent l'emploi. Galerie principale, I-er niveau. 4, pointe à main en silex dont la partie dorsale porte de profondes retouches. Galerie principale, I-er niveau. 5, outil amygdaloïde en silex, travaillé sur un seul des côtés et à profondes retouches sur la face dorsale. Galerie S, I-er niveau. 6, 7, lames en silex, à retouches marginales. Galerie principale, III-e niveau.

Fig. 11. — 1—5, fragments céramiques de type Coţofeni; 6 — 9, fragments céramiques du second âge de fer, 10, anse d'amphore rhodienne à inscription. Niveau actuel. Galerie principale et niche S.

Fig. 12. — Polovragi. L'oppidum dace I, avec vue de l'oppidum II, dont il est séparé par un fossé naturel.

Fig. 13. — Polovragi. Céramique de l'oppidum dace I,

Fig. 14. — Baia de Fier. Amas en minerai abandonné au lieu dit « La Băi » dans la Valea Galbenului, au nord du village.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL SPANŢOV

Cu prilejul perieghezei efectuate în luna Mai 1952, în comuna Spanţov (r. Olteniţa, Reg. Bucureşti), s'a identificat, pe baza materialului descoperit anterior de către locuitorii comunei, un important punct arheologic situat chiar în sat, la locul denumit Malul Bulicoaia (fig. 1). Cercetând mai în deaproape aceste urme arheologice la faţa locului, s'a constatat că avem de a face cu o aşezare ce aparţine orânduirii comunei primitive şi cu un cimitir de inhumaţie, care străpunge depunerile materiale ale aşezării.

Staţiunea cu cimitirul se situează pe prima terasă a Dunării, care se ridică deasupra luncii fluviului cu cca 8—10 m, prezentând în acest punct o râpă perpendiculară, dela baza căreia locuitorii comunei scoteau lut pentru nevoile lor gospodăreşti. Din această cauză se despicau din platformă bucăţi mari de pământ, care, prăvălindu-se la piciorul terasei, lăsau să iasă la iveală material arheologic, alcătuit uneori din vase întregi. Două vase găsite sigur în acest loc de locuitorul Chimon Mailat şi alte trei, descoperite în anul 1952, au fost dăruite Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti.

Având în vedere importanţa materialului şi mai ales ameninţarea cu distrugere a aşezării şi cimitirului, Academia R.P.R. a programat şi a organizat o săpătură de salvare în toamna anului 1952, între 15 Octombrie şi 15 Noembrie (fig. 2).

Punctul arheologic amintit mai sus se situează în marginea de SV a comunei, la o distanţă de cca 110 m S de biserică şi la cca 180 m S de Şcoala elementară (fig. 3). In acest loc, terasa Dunării formează o evidentă mamelonare a terenului, care se poate urmări până spre drumul ce duce spre gospodăria de stat Spanţov.

Colectivul, potrivit planului său de lucru, a executat săparea acelei porţiuni din aşezare, care era mai ameninţată cu distrugerea. In acest scop s'a trasat, aproximativ paralel cu râpa, un şanţ lung de 58 m şi lat de 2 m, orientat 330°NNV şi 135°SSE, denumit şanţul I. Paralel cu primul, s'a trasat un alt şanţ, lung de 42 m, lat de 2 m, denumit şanţul I A, care a cercetat terenul până la râpă, pe o distanţă de 22 m, începând dela capătul lui de SE. Restul terenului, cuprins între râpă, şanţul I A şi şanţul I, a rămas nesăpat, fiind protejat deocamdată de gunoaiele aruncate de locuitorii comunei. Pentru a sonda terenul spre NE, cu scopul de a prinde limitele aşezării şi cimitirului, s'au trasat, perpendicular pe şanţul I, alte trei şanţuri, în funcţie de acoperirile existente pe teren: şanţul II, lung de 9,30 m, şanţul III, lung de 26,70 m

Fig. 1. — Harta Spanţov şi împrejurimi.

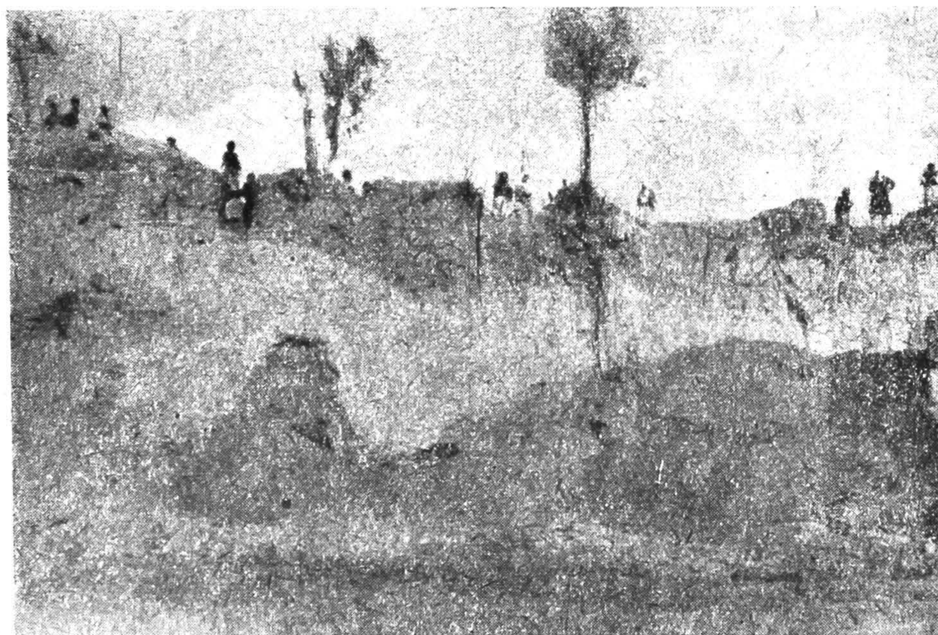

Fig. 2. — Vedere din spre SV a aşezării cu râpa.

şi şanţul IV, lung de 13,30 m, fiecare având lăţimea de 1 m (fig. 4. — Planul general).

In urma săpăturii de salvare întreprinsă aici, care are un caracter de sondaj, s'a putut constata în mod clar existenţa unei bogate aşezări neolitice aparţinând culturii Boian A, urme sporadice din prima epocă a fierului, apoi existenţa unui întins cimitir din epoca prefeudală (secolul al IV-lea e.n.) şi

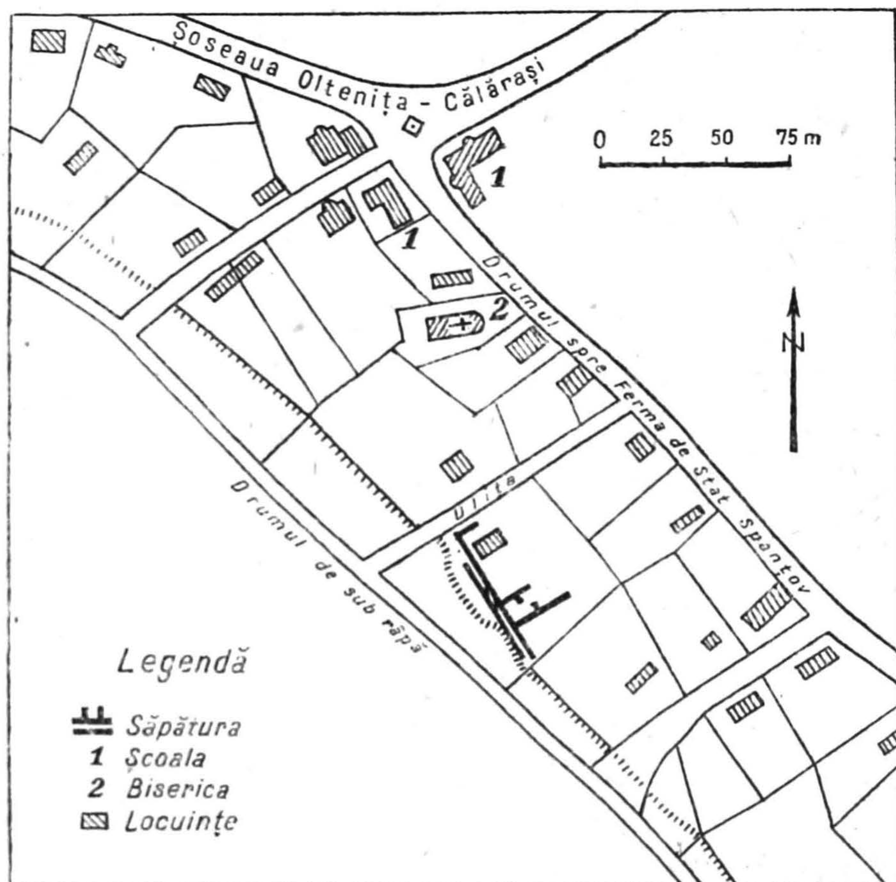

Fig. 3. — Planul comunei şi al săpăturii.

o urnă de incineraţie dintr'o epocă ulterioară, care indică fie numai o grupă de urne, fie un întreg cimitir de incineraţie.

In cele ce urmează ne vom ocupa pe scurt despre fiecare categorie de descoperiri în parte, iar la sfârşit vom menţiona câteva noi aşezări şi descoperiri, efectuate împrejurul comunei Spanţov, în urma cercetărilor întreprinse de colectiv în anul 1952.

I. AŞEZAREA NEOLITICĂ

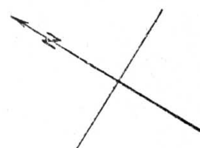
Cercetarea culturii materiale de tip Boian A, din aşezarea dela Spanţov, cât şi observaţiile de ordin stratigrafic, au fost mult îngreuiate de faptul că stratul de cultură a fost răvăşit de gropile cimitirului prefeudal şi mai ales de gropi moderne. Resturile neolitice au fost întâlnite chiar dela suprafaţa

Propr Vasile I Ivan

SPANȚOV - 1952

Propr Leana Șerban Apostol

U l i ț ă

0 5 10 m

Casa
Ioana I Popescu

Șanțul II

Șanțul IV

Șanțul III

M.8
-1,50

M 14
-0,40

M.4
-1,40

M.5
-1,15

M.9
-1,60

Șanțul I

M.2
-1,00

M.6
-1,50

M.1
-0,50

M.10
-1,00

M.13
-1,20

M.3
-1,65

Șanțul IA

M.12
-1,40

M.11
-1,65

M.7
-1,00

Fig. 4. — Planul general al săpăturii dela Malul Bulicoaia.

actuală a solului, de unde începe stratul de cultură şi până la adâncimea de cca 2,40 m şi în puţine cazuri, până la maximum 3 m.

Stratul neolitic suprapune loessul de coloare galben curat şi se prezintă, în sectorul săpat, astfel:

Dela adâncimea de 2,40 m până la 2 m pământul e de coloare galben-cenuşie, fiind un amestec de loess cu cenuşă. La baza acestui nivel au fost surprinse patru gropi care pătrundeau în pământul viu. Dintre acestea, două sunt probabil gropi ale unor bordeie din prima fază de locuire a aşezării dela Spanţov.

Dela adâncimea de 2 m şi până la 1,20 m, coloarea pământului devine treptat mai închisă, datorită cenuşei pe care o conţine. In acest nivel s'a

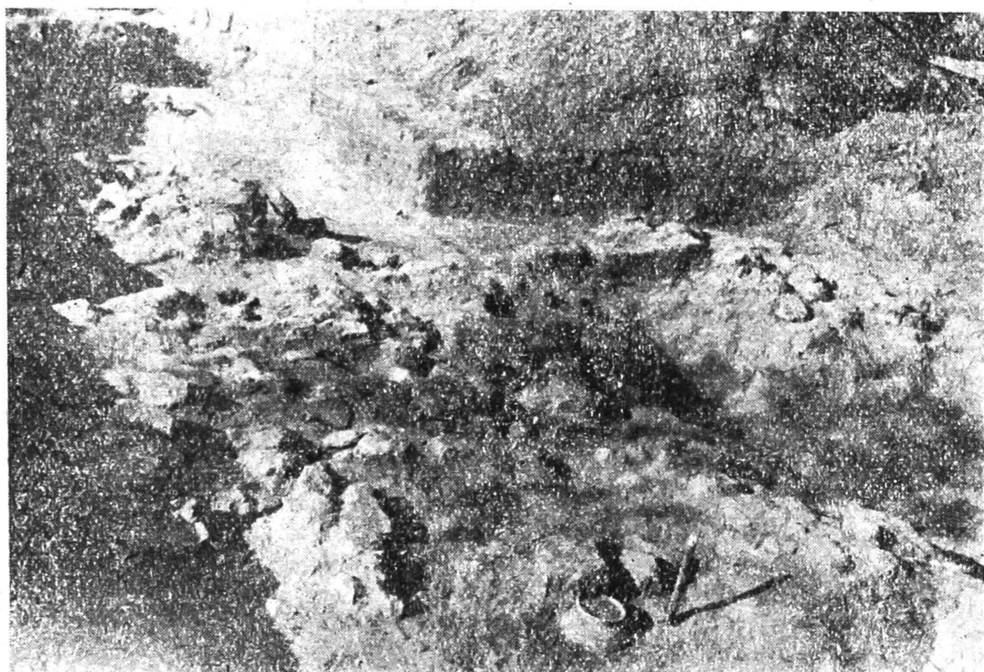

Fig. 5. — Massă de chirpic din locuinţa 1.

observat în profilul de V al şanţului I, existenţa unor suprafeţe de chirpic ars. Aceste urme fiind situate tocmai deasupra gropilor de care s'a amintit mai sus, documentează o a doua etapă de locuire a aşezării, în care sistemul de construire a locuinţelor a progresat dela bordeie din prima fază, la cele de suprafaţă.

Intre adâncimea de 1,20 şi până la 0,50 m pământul este de coloare negru cenuşiu, conţine nisip şi cenuşă şi devine apoi negru, bogat în materii organice către suprafaţă.

Dela adâncimea de 0,80 m şi până la suprafaţa actuală au fost descoperite numeroase masse de chirpic ars de dimensiuni relativ mari, resturi ale unor locuinţe arse şi prăbuşite, care documentează clar şi precis ultima fază de locuire a aşezării (fig. 5).

Dacă reconstituirea formei unei case neolitice din cultura Boian A nu a putut fi urmărită în această campanie, descoperirea unei locuinţe de lut

în miniatură ne dă un preţios ajutor pentru a cunoaşte care era aspectul său (fig. 6). De formă paralelipipedică, locuinţa miniatură este înaltă de 0,08 m şi are pereţii uşor înclinaţi spre exterior, iar acoperişul în dublă pantă. Două mici suprafeţe dispuse pe ambele pante ale acoperişului, par a reprezenta greutăţile care se puneau pe el spre a-l fixa. Pereţii sunt ornamentaţi cu linii frânte, însoţite de puncte. Exemplare asemănătoare au fost descoperite în R. P. Bulgaria, la Tell Denev, lângă Salmanovo [1] şi la Kodjadermen [2].

Dintre numeroasele resturi de locuinţe, documentate prin masse de chirpic, au fost degajate numai cele două găsite în cuprinsul şanţului I şi anume, numai pe porţiunea apărută în şanţ. Restul locuinţelor întâlnite în celelalte şanţuri au fost acoperite cu pământ, rămânând ca ele să formeze obiectivul

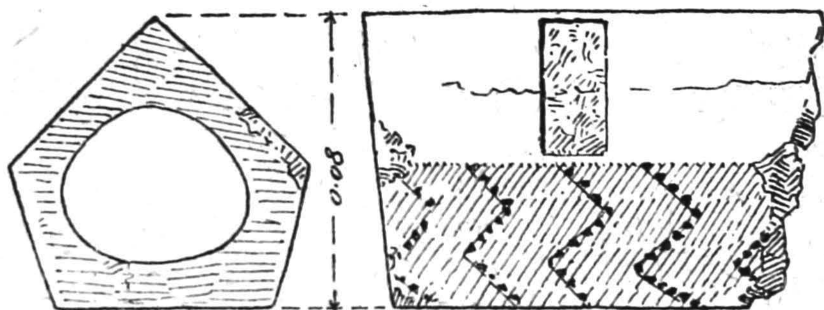

Fig. 6. — Colibă de lut în miniatură.

unor viitoare cercetări, deoarece timpul şi alte motive obiective nu ne-au permis extinderea săpăturilor. Degajarea celor două locuinţe ne-a îngăduit să facem o serie de observaţiuni pe care le consemnăm mai jos. Fragmentele de chirpic sunt arse puternic până la roşu. Ele poartă urmele parilor care constituiau scheletul locuinţei şi al trestiilor pe care s'a aplicat lipitura. In compoziţia chirpicului mai intră pleavă şi paie. Pereţii, groşi de cca 0,15 m, au fost feţuiţi în mai multe rânduri, după cum arată straturile subţiri de lut ars ce se desprind de pe bucăţile de chirpic. Sub dărâmăturile locuinţelor s'a găsit un bogat material ceramic, de care va fi vorba mai departe şi care zăcea pe un strat subţire de pământ galben albicios, reprezentând podeaua de lut a locuinţei.

Materialele arheologice, descoperite în aşezarea neolitică dela Spanţov, reuşesc să dea o imagine destul de clară asupra modului de viaţă al comunităţii gentilice care a locuit-o. Numeroasele săpăligi, lucrate din corn de cerb, precum şi râşniţele primitive de mână, descoperite în aşezare, sunt o dovadă că era cunoscută şi practicată pe scară întinsă cultivarea primitivă a plantelor. Oasele animalelor domestice: bou, oaie, capră, porc, câine, au fost descoperite în număr suficient de mare, încât să ne permită să credem că şi creşterea vitelor constituia o ocupaţie de seamă în viaţa acestor oameni. Locuitorii aşezării mai erau vânători şi pescari, după cum reiese din resturile osteologice aflate în cursul săpăturii. Ei vânau mistreţul, bourul şi cerbul, din coarnele căruia îşi făceau săpăligi. In legătură cu bourul, menţionăm

[1] « Izvestiia » Sofia, IV, 1914, p. 197, fig. 180.
[2] Ibidem, VI, 1916—1918, p. 133, fig. 135 şi p. 134, fig. 137.

faptul că s'a găsit un craniu lung de 0,80 m (fig. 7). El aparţine speţei *Bos primigenius* (Boj). Oamenii pescuiau în Dunăre şi în bălţile învecinate, fapt atestat de prezenţa numeroaselor vertebre de peşti, unele de dimensiuni mari, precum şi de greutăţile de plasă, dintre care unele probabil că puteau servi şi la războiul de ţesut. Această din urmă îndeletnicire mai este documentată şi printr'un număr restrâns de fusaiole.

Pentru multiplele sale trebuinţe, omul îşi confecţiona unelte din cremene şi piatră. Din cremene s'au descoperit numeroase cuţite în formă de lame, răzuitoare deosebit de îngrijit lucrate, adesea la ambele capete, precum şi străpungătoare. Din piatră dură îşi făcea topoare frumos şlefuite, în formă de calapod şi uneori cu gaură de înmănuşare.

O ocupaţie importantă a locuitorilor neolitici dela Spanţov era olăritul. In nivelele I şi II ceramica a fost descoperită în mare cantitate, dar în stare

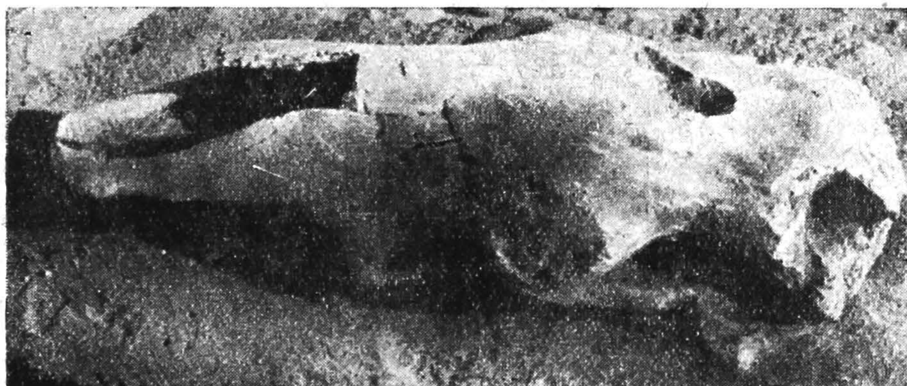

Fig. 7. — Craniu de bour *in situ* (*Bos primigenius*, Boj).

aproape exclusiv fragmentară, ceea ce îngreunează prezentarea formelor. O primă categorie cuprinde ceramica lucrată dintr'o pastă neagră, cenuşie sau cărămizie, cu strate superficiale negre, cărămizii sau galben-cenuşii, cu suprafaţa bine lustruită, ornamentată prin excizii şi incrustaţie cu alb. Remarcăm că această categorie, caracteristică culturii Boian A, s'a descoperit într'o cantitate relativ mică, faţă de alte aşezări aparţinând aceluiaşi tip, fapt care ne face să credem că ne aflăm într'o fază târzie a culturii Boian A.

A doua categorie ceramică, lucrată dintr'o pastă mai fină, de nuanţă închisă, cu strate superficiale negre, cenuşii sau cenuşii-cafenii, bine lustruită, este ornamentată cu caneluri fine.

A treia categorie cuprinde ceramica dintr'o pastă grosolană, conţinând uneori păioase, suprafaţa neglijent netezită, de coloare cărămizie sau galben-cenuşie, ornamentată cu incizii, brâuri alveolare sau acoperită cu barbotină, netezită cu mâna.

In câteva cazuri s'au găsit fragmente ceramice ornamentate în interior cu pictură crudă, linii albe pe fond roşu, iar în exterior, pictură cu grafit. Trei fragmente ceramice descoperite în primul nivel sunt ornamentate cu linii punctate, foarte asemănătoare celor descoperite în R. P. Bulgaria, la Tell Denev, lângă Salmanovo [1].

[1] « Izvestiia », Sofia, IV, 1914, p. 160, fig. 121.

Fragmentele ceramice descoperite în primele două nivele indică numeroase forme de: pahare cu pereţii subţiri, cilindro-tronconice şi fundul îngust. Suprafaţa bine lustruită este ornamentată pe partea superioară adeseori cu caneluri fine, paralele cu buza. In interior buza e teşită şi vopsită cu roşu. S'au găsit apoi fragmente de vase mari cu corpul cilindro-tronconic. Pereţii părţii superioare sunt ornamentaţi prin tehnica exciziei şi incrustaţiei cu alb. Buza, adesea pictată cu grafit, prezintă un prag pe care se sprijinea capacul (fig. 8). Numeroasele capace descoperite au suprafaţa superioară netedă sau excizată, iar suprafaţa interioară decorată cu pictură crudă, de coloare roşie sau benzi albe pe fond roşu. Deşi găsite sub formă numai de fragmente, putem

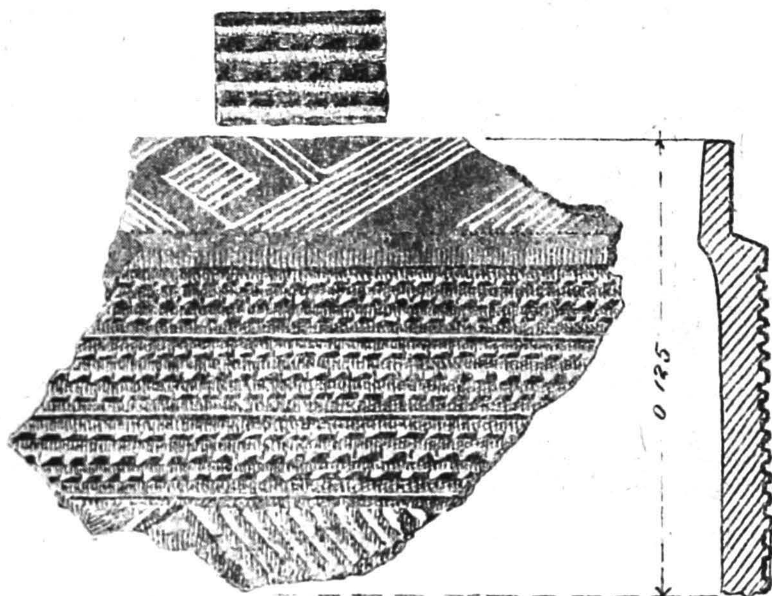

Fig. 8. — Fragment ceramic ornamentat prin excizii şi cu grafit.

afirma că suporturile de vase, cu două orificii pe partea superioară, aveau o largă răspândire. O altă formă e constituită de suporturile cilindrice.

In vasele de uz comun este răspândită forma de oală cu pereţii uşor bombaţi şi ornamentaţi cu benzi alveolare, dispuse oblic pe corpul vasului.

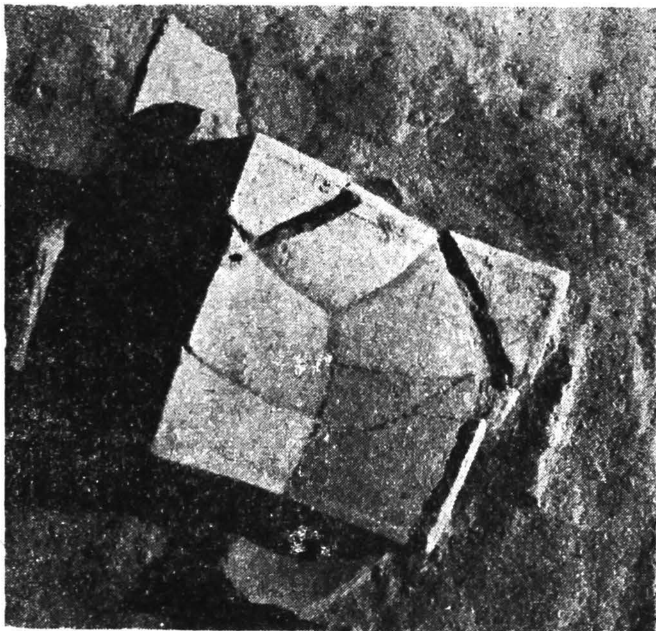
Vrednic de remarcat este un vas în formă de castron, cu pereţii la partea superioară uşor înclinaţi spre interior şi tronconic la partea inferioară. Partea superioară este ornamentată prin caneluri, iar sub buză are o proeminenţă cilindrică perforată, pentru scurgerea lichidului din vas. Acest exemplar constitue încă un element de legătură între cultura Boian A şi cultura Bükk din NE R. P. Ungară şi R. Cehoslovacă, în care s'au găsit numeroase vase cu astfel de orificii [1].

Cu privire la ceramica descoperită în nivelul III, avem date mai sigure, întru cât vasele descoperite sub resturile celor două locuinţe, pe care le-am degajat, au putut fi, în parte, reconstituite. Pasta lor a devenit cărămizie în urma arderii secundare. Menţionăm în primul rând un vas mare de provizii,

---

[1] «Archaeologia Hungarica», V-VI, 1929, pl. XIX, XXIV, XXXII, XXXV.

de formă relativ bitronconică, cu deschidere largă şi acoperit cu barbotină. In acest vas, descoperit în locuinţa 2, se aflau în momentul prăbuşirii pereţilor, încă două vase în formă bitronconică, având suprafaţa tratată cu barbotină şi o cutie suport (fig. 9—10). Pereţii laterali ai acestei cutii sunt excizaţi şi încrustaţi cu alb pe toată suprafaţa (prin ardere, materia albă calcaroasă a fost distrusă, ne mai păstrându-se decât în mici porţiuni) cu excepţia unor benzi înguste, de-a-lungul muchiilor care au fost lustruite. Suprafaţa superioară este lustruită şi poartă două orificii circulare. In aceleaşi locuinţe au mai fost descoperite capace şi fragmente de vase mari cilindro-tronconice şi unele şi altele ornamentate prin excizii şi incrustaţie cu alb. Ceea ce trebue precizat asupra tehnicii exciziei întâlnite în aşezarea dela Spanţov este că ea se efectuează, în majoritatea cazurilor, pe suprafeţe foarte largi şi e puţin adâncă.

Fig. 9. — Vas suport în formă paralelipipedică, descoperit în locuinţa 1 *in situ.*

Alte forme de vase întâlnite în al treilea nivel de locuire sunt cupele cu buza uşor teşită în interior şi vopsită cu roşu, formă întâlnită şi în nivelele anterioare, apoi cupe mici cu picior şi tăvi întinse circulare cu pereţii scunzi şi uşor înclinaţi în afară. Tot acestei faze de locuire aparţine un vas descoperit într'o groapă. Acesta are forma unui castron cu pereţii înalţi, uşor înclinaţi spre interior la partea superioară şi tronconic la partea inferioară. Buza cu prag de susţinere a capacului, e lustruită, iar pereţii sunt decoraţi cu linii incizate verticale. Ornamentul incizat este delimitat, atât sus cât şi jos, de câte un şir de împunsături. Forma acestui vas este caracteristică celor întâlnite în faza de transiţie dela cultura Boian A la cultura Gumelniţa.

Ceramica nivelului III, în ceea ce priveşte tehnica şi ornamentul, nu ne îngădue să facem o diferenţiere precisă între acest nivel şi cele inferioare. Asupra formelor putem afirma că se continuă cele vechi, dar apar şi elemente noi, care fac legătură cu materialele descoperite la Tangâru, în nivelul II, la Petru Rareş, nivelul I, şi la Vidra în nivelul II A.

Elementele noi sunt forma vaselor bitronconice, pictura cu grafit, pictura crudă cu alb şi roşu, care apare relativ des, şi maniera exciziei.

Pe baza datelor de care dispunem în prezent, suntem înclinaţi să credem că aşezarea dela Spanţov se plasează spre sfârşitul culturii Boian A, nivelul III reprezentând ultima sa fază, având afinităţi evidente cu faza denumită

Petru Rareş şi Gumelniţa A 1, dar constituind o fază imediat anterioară acestora. Aspectul cultural neolitic dela Spanţov se leagă mai mult cu cel descoperit la Tell Denev, lângă Salmanovo în NE R. P. Bulgaria.

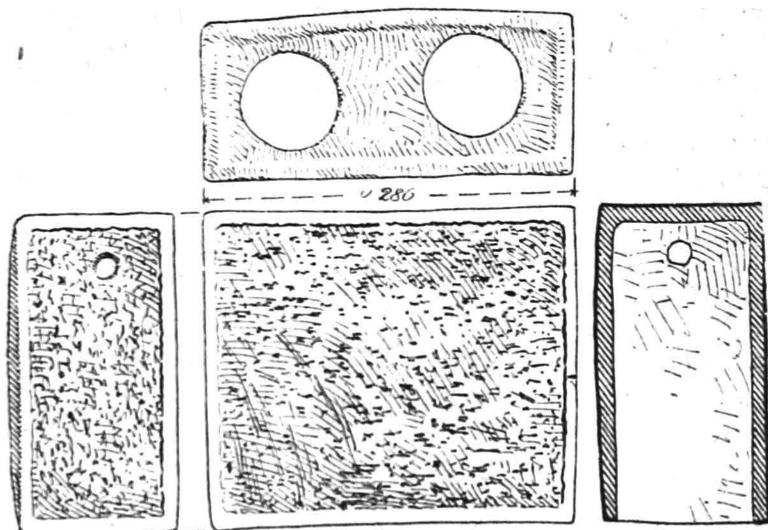

Fig. 10. — Vasul suport (amănunte).

II. URME DIN PRIMA EPOCĂ A FIERULUI

In cursul săpăturii a fost găsit un singur fragment ceramic ce poate fi atribuit primei epoci de fier. Este vorba de un fragment din buza şi pereţii unei strachini ce are marginea mult răsfrântă înafară, iar în interior este ornamentat printr'un motiv incizat. După formă şi decor acest fragment aminteşte strachinile descoperite la Basarabi, Reg. Craiova [1], unde asemenea vase au fost găsite în morminte de inhumaţie. Intru cât la Spanţov n'au fost sezisate urme de aşezare mai noi decât cele neolitice, nu este exclus, şi noi credem că este chiar probabil, ca în viitoarele săpături să se afle, pe acelaşi loc, şi morminte din prima epocă a fierului.

III. CIMITIRUL DE INHUMAŢIE DIN SECOLUL AL IV-LEA e. n.

In cursul săpăturii au fost sezisate şi desvelite, în total 13 morminte de inhumaţie. In majoritatea cazurilor, scheletele s'au găsit în poziţia iniţială, dar s'au întâlnit şi cazuri în care mormintele erau deranjate, unele probabil din vechime spre a fi jefuite, iar altele erau distruse în total sau în parte, cu ocazia diferitelor săpături executate pe acest teren în epoca noastră, fie pentru diverse construcţii, fie pentru gropi de bucate.

Pe lângă aceste două categorii de morminte mai există şi o a treia, documentată deocamdată printr'un singur caz, M. 12, în care nu numai că nu s'a găsit scheletul, dar nici măcar fragmente sau resturi de oase. Totuşi în acest

---

[1] Raport asupra activităţii Muzeului Naţional de Antichităţi pe anii 1942—1943, Bucureşti, 1944, p. 85—86 şi fig. 17.

mormânt vasele, trei la număr, au fost aflate *in situ* pe fundul gropii şi între ele un pieptene, toate nederanjate.

Scheletele zac în general, în mormintele nederanjate sau nejefuite, întinse pe spate, cu mâinile în lungul corpului (fig. 11).

In ceea ce priveşte orientarea, cea mai mare parte a scheletelor o au N—S, cu uşoare abateri de câteva grade, cu excepţia M. 2 şi M. 11, care au orientarea SV-NE (a se vedea planul, fig. 4).

Adâncimea medie la care au fost aflate scheletele este de 1,50 m, cu excepţia lui M. 1, găsit la 0,50 m.

La desvelirea scheletelor s'a găsit, depus ca ofrandă în mormânt, un material relativ bogat de inventar. După natura şi funcţiunea lor, aceste obiecte se pot clasifica în: *a)* obiecte de podoabă, *b)* ustensile pentru toaletă şi *c)* vase de lut şi sticlă. Vom da câteva relaţii asupra fiecărei categorii în parte.

Din prima categorie, aceea a obiectelor de podoabă, fac parte mărgele, fibule şi o cataramă (fig. 12).

Mărgelele, în cea mai mare parte, sunt făcute din pastă sticloasă de coloare vânătă, au formă poliedrică şi dimensiuni puţin mai mici de 1 cm (fig. 12,1). Atât materialul precum şi dimensiunea şi faţetarea lor, aminteşte întru totul pe cele cunoscute dela Sânt Ana de Mureş [1]. O altă speţă de mărgele, de dimensiuni mai mici, are o formă discoidală. In sfârşit, într'un singur mormânt, în M. 3, s'au găsit două mărgele de cornalină, plate şi frumos faţetate, cu lungimea de 0,015 m (fig. 12,2). Şi această speţă de mărgele este cunoscută în cimitirul dela Sânt Ana de Mureş. Mai amintim o ultimă categorie de mărgele, lucrate dintr'un material calcaros sau scoică, a cărui natură urmează să fie stabilită ulterior.

In M. 4 s'au găsit două fibule de bronz (fig. 12,3) şi o cataramă (fig. 12,4) din acelaşi metal. Fibulele aparţin categoriei cunoscute sub denumirea « fibule cu piciorul răsucit pe dedesubt » şi se datează, împreună cu catarama, în secolul al IV-lea e.n. Ele au fost găsite în mormânt în dreptul umerilor, ceea ce dovedeşte întrebuinţarea lor la prinsul îmbrăcămintei.

Din cea de a doua categorie de obiecte fac parte trei piepteni de os şi două lame de cuţit de toaletă, lucrate din bronz. Doi piepteni întregi au fost găsiţi unul în M. 4 şi altul în M. 12 (fig. 12,5) şi unul fragmentar în M. 6. Ei sunt în general formaţi din două părţi principale: partea inferioară, care poartă dinţii, şi partea superioară sau mânerul, format din două plăci, de formă semicirculară, prinse între ele prin ţinte de bronz. Atât pe mâner, cât şi pe corpul pieptenului nu se observă nicio decoraţie.

Tot din această categorie de obiecte fac parte două lame de bronz, găsite una în M. 7 şi alta în M. 10, care probabil aparţin unor cuţitaşe de toaletă.

Materialul cel mai bogat găsit în morminte îl constitue vasele, în marea lor majoritate de lut ars, iar în două cazuri, de sticlă. Acestea din urmă au fost aflate, unul în M. 10, în formă de caliciu, şi altul în M. 13, de formă conică. Vase asemănătoare de sticlă au fost găsite şi în cimitirul dela Sânt Ana de Mureş, la care ne-am referit mai sus şi în R. S. S. Ucraineană [2].

Ceramica aflată aproape în fiecare mormânt, constitue materialul cel mai numeros şi variat. Acesta este motivul pentru care a fost lăsat mai la urmă,

---

[1] I. Kovács, în « Dolgozatok », III, 1912, p. 304, fig. 74; p. 307, fig. 78; p. 310, fig. 83.

[2] A. T. Smilenko, în « Arheologhiia », Kiev, 1952, VI, pl. 63, pl. III, fig. 2.

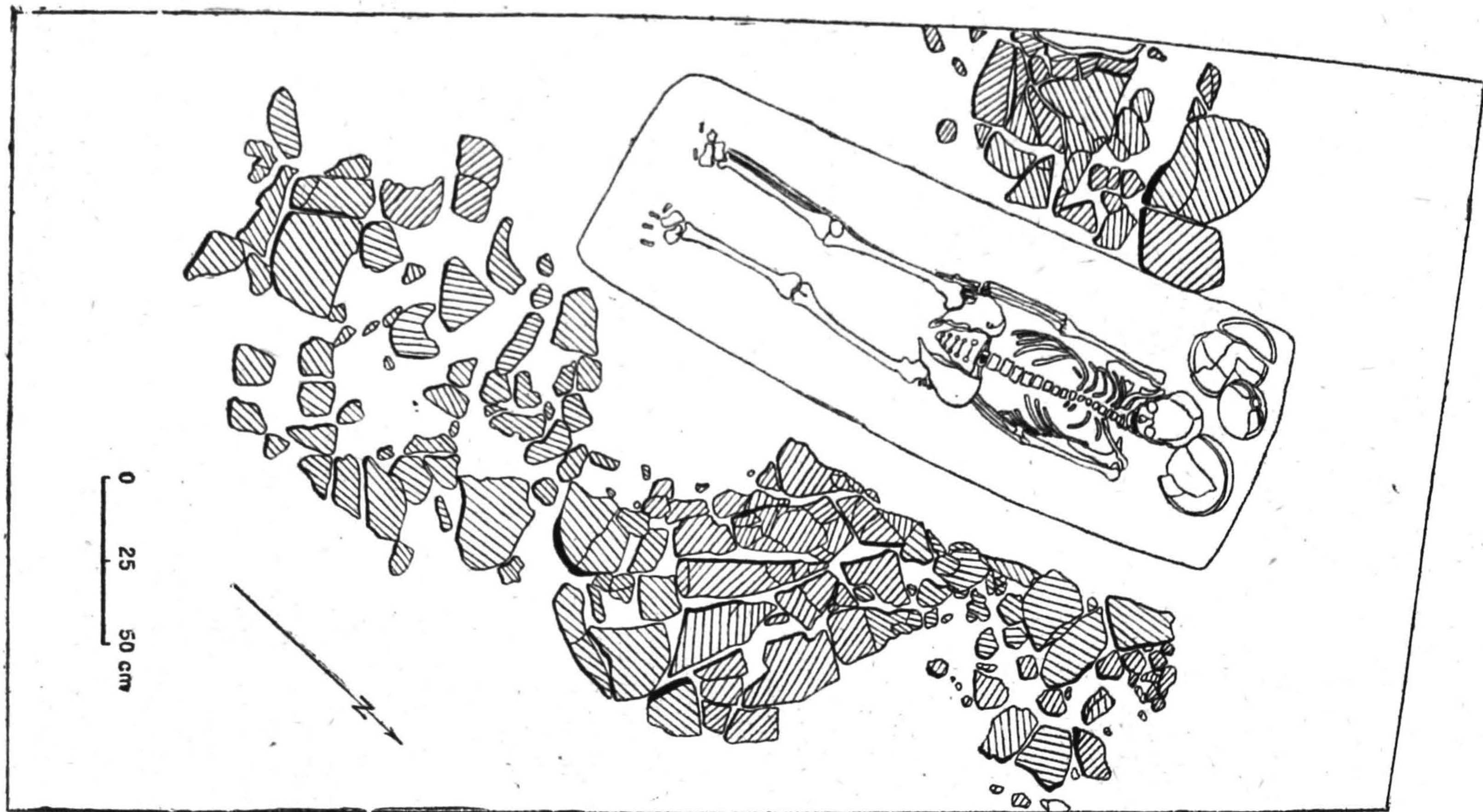

Fig. 11. – Mormântul 5 cu inventarul şi massa de chirpic pe care o străpunge.

fiindcă asupra lui vom zăbovi mai mult, şi tot el ne va îngădui, în urma unui studiu preliminar, să ajungem la interesante concluzii istorice.

In ceea ce priveşte poziţia în care acest material-ofrandă este aşezat în morminte, nu poate fi stabilită o regulă. Uneori el este grupat în întregime la picioarele scheletului, ajungând până în dreptul genunchilor, cum este cazul la M. 4, alteori este grupat în jurul capului, ca la M. 5, iar alteori

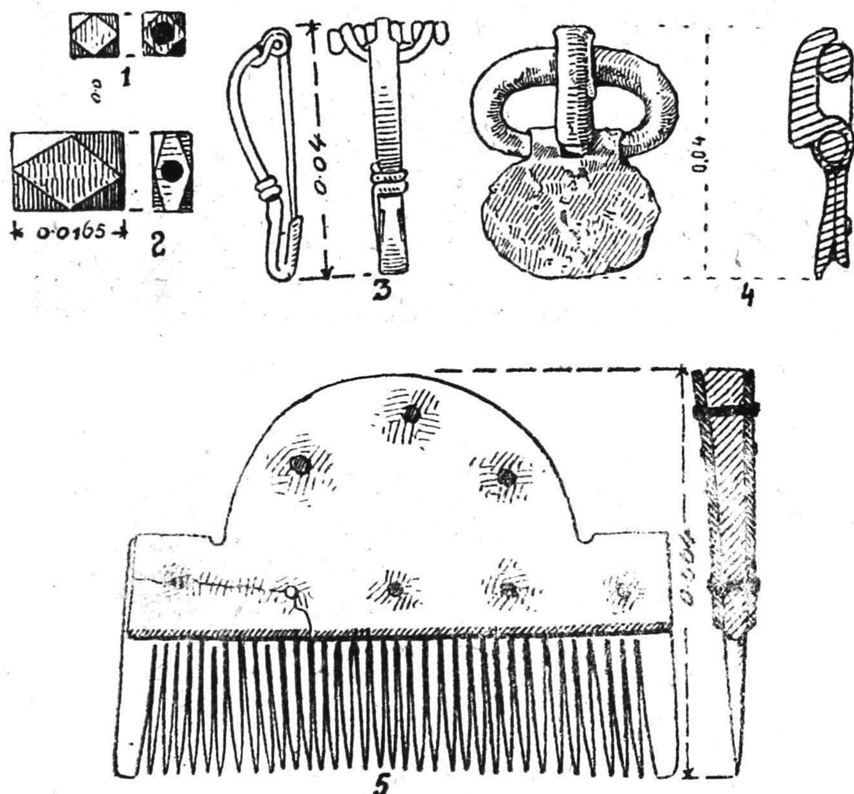

Fig. 12. — Obiecte de podoabă şi toaletă: 1, mărgele de pastă sticloasă; 2, mărgea de cornalină; 3, fibulă; 4, catarama; 5, pieptene de os.

este aşezat atât la cap cât şi la picioare, cum este cazul la M. 8, sau în regiunea pieptului, ca la M. 1.

Socotim necesar să remarcăm o situaţie cu totul deosebită, în ceea ce priveşte aşezarea vaselor ofrandă în morminte, întâlnită la M. 3, M. 6, M. 12, şi M. 13. In aceste morminte o parte din materialul ceramic a fost găsit aşezat pe fundul gropii, iar o altă parte, tot în mormânt, dar mai sus, la o înălţime ce variază între 0,40 şi 1 m, faţă de fundul gropii (fig. 13). Ne rezumăm deocamdată de a semnala această practică funerară necunoscută nouă.

In ceea ce priveşte vasele de lut descoperite în morminte, ele pot fi grupate în patru mari categorii.

O primă categorie şi cea mai numeroasă o formează materialul ceramic lucrat la roată, din pastă omogenă, bine aleasă, fină, de coloare cenuşiu închis şi, în general, bine arsă. Atât formele cât şi dimensiunile acestei categorii

Fig. 13. — Mormântul 3 deranjat şi vasul aşezat mai sus.

Fig. 14. —Strachină de lut din sec. IV.

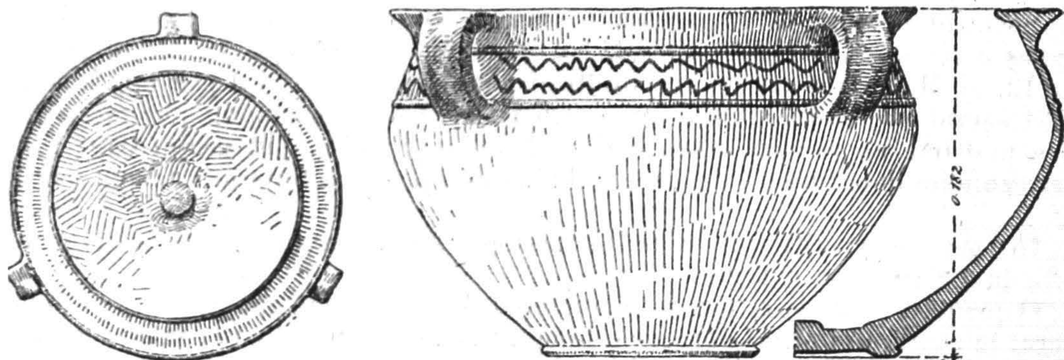

Fig. 15. — Vas de lut cu trei toarte, găsit în mormântul 3.

ceramice sunt diferite şi variază dela ulcele fără toartă, înalte de 0,05 m, până la castroane mari, cu sau fără toarte. Ca speţe putem aminti, înafară de cele menţionate mai sus, strachini (fig. 14), castroane cu trei mănuşi laterale (fig. 15), căni şi căniţe de diferite mărimi, unele dintr'o pastă fină de coloare galbenă (fig. 16), iar altele de coloare neagră sau cenuşiu închis (fig. 17).

A doua categorie este constituită dintr'un grup de oale care sunt caracterizate printr'o pastă negricioasă, ce întrebuinţează mult nisipul sau piatra pisată mărunt, ca degresant, încât dau, atât interiorului cât şi exteriorului, un aspect sgrunţuros. Forma lor este în general sveltă schiţând în partea

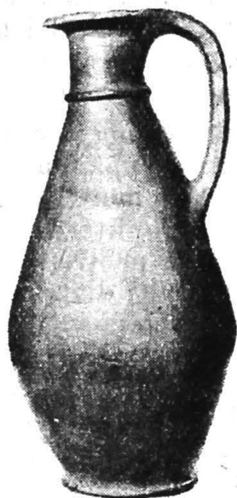

Fig. 16.— Cană de lut de coloare galbenă.

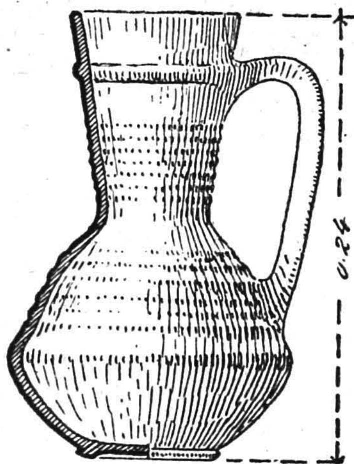

Fig. 17. — Cană de lut de coloare negru-cenuşiu, găsită în momântul 13.

de sus un umăr uşor arcuit, din care porneşte un gât scurt ce se termină cu o buză răsfrântă puţin înafară. Intreaga această categorie ceramică este lucrată la roată şi reproduce forma lui « olla » romană. De notat că aceste vase nu au toartă şi poartă adeseori urme de arsură şi funingine.

In categoria a treia se includ vase lucrate cu mâna, dintr'o pastă cu multe impurităţi, având forme ce pot fi urmărite atât în Latène cât şi în epoca ulterioară.

Ultima categorie, cea de a patra, este reprezentată prin vase de import romane şi este documentată prin amforete sau ulcioare de factură romană aflate în morminte. Ele reprezintă în mediul în care ne aflăm noi, alături de paharele de sticlă, de mărgele etc., articole de import din lumea romană de peste Dunăre.

Semnalăm ca o descoperire cu totul aparte şi a cărei importanţă excepţională nu va scăpa nimănui, prezenţa printre vasele ofrandă din M. 10 a unei ceşti (fig. 18) (afumătoare), dacice. Că acest vas a fost depus intenţionat ca ofrandă şi deci este contemporan cu celelalte vase din mormânt, reiese din faptul că s'a găsit aşezat cu gura în jos, peste unul din vasele aceluiaşi mormânt, care aparţine primei categorii de vase. Asupra acestei importante descoperiri vom reveni mai jos.

Constatăm lipsa totală, din inventarul mormintelor, a monetelor şi armamentului.

Intreg complexul descoperit la Spanţov — este vorba de morminte şi inventarul lor — se încadrează în marea grupă culturală pe care o putem urmări în mod clar, începând din R. S. S. Ucraineană (Cerniahov) [1], care se prelungeşte şi în ţara noastră, cunoscută prin descoperiri mai vechi sau mai noi, ca de exemplu la Sânt Ana de Mureş (Transilvania), Izvoare, Glăvăneşti, Corlăteni, în Moldova, la Băeşti Aldeni, Ploieşti-Triaj, Hereşti şi Oinac, în Muntenia, pentru a nu aminti decât pe cele mai importante.

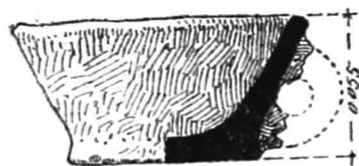

Fig. 18. — Ceaşcă dacică găsită în mormântul 10.

Pe baza elementelor de inventar, ca fibule cu « piciorul răsucit pe dedesubt » cataramă şi mai ales ceramică, putem data cimitirul dela Spanţov în secolul al IV-lea e.n.

Cercetătorii de până acuma, cu rare excepţii [2], au atribuit această grupă, culturală, în întregime, populaţiilor gotice aflate în migraţie [3]. Mai mult, în sprijinul tezei lor, aceşti cercetători, citau o serie de izvoare literare contemporane, care într'adevăr menţionează în această vreme pe Goţi şi pentru regiunea noastră. Concluzia la care au ajuns cei mai mulţi dintre ei era că întreg acest material documentează prezenţa populaţiei germanice. Această concluzie şovină excludea posibilitatea ca cel puţin o parte din material ar putea să fie atribuit populaţiei autohtone.

Descoperirea ceştii dacice în M. 10 din cimitirul dela Spanţov ne obligă să reconsiderăm întreagă această problemă, de data aceasta pe baza noilor documente aflate în condiţiuni obiective ştiinţifice.

Pe de o parte socotim necesar să specificăm în prealabil că, pe întreaga porţiune săpată şi în împrejurimi, nu s'a găsit nicio urmă de aşezare dacică sau în general din cea de a doua epocă a fierului, care ar putea într'un fel oarecare să explice prezenţa ceştii în mormânt. Nu rămâne deci nicio posibilitate de interpretare decât aceea că ceaşca despre care este vorba a fost întrebuinţată de către cei care au îngropat-o în acest mormânt. Pe de altă parte reamintim un fapt cunoscut şi admis de toţi cercetătorii că această ceaşcă se găseşte în mod curent în toate aşezările dacice din cea de a doua epocă a fierului: în Transilvania [4], în Moldova [5], şi în Muntenia [6]. Ba chiar mai mult, tocmai datorită faptului că ceaşca aceasta apare aşa de frecvent şi are o factură caracteristică, a fost considerată ca specific dacică. Chiar când o găsim în regiuni mai îndepărtate de Nordul ţării [7], sau la Budapesta pe înălţimea

[1] A. A. Spiţin, Polia progrebalnih urn, în « Sovetscaia arheologhiia », 1948, X, p. 57 şi urm.

[2] Kovács I., în « Dolgozatok » III, 1912, p. 367, şi în general C. Daicoviciu, în Le problème de la continuité en Dacie, passim.

[3] M. Ebert, art. Südrussland, în Reallexicon, XIII, p. 112—114.

[4] C. Daicoviciu, Le problème de la continuité en Dacie, în « Transilvania », VI. Extr. şi pl. I, fig. 4; Székély Z., Tezaurul dacic dela Şimleul Silvaniei, Bucureşti, 1951, p. 44 şi pl. I, 1—4.

[5] R. şi E. Vulpe, în « Dacia » v. III-IV, p. 290 (Poiana).

[6] V. Pârvan, Getica, p. 189 şi urm., fig. 59—63 şi p. 578 cu fig. 415.

[7] M. Smişko, în Arheologhiia, Kiev, 1948, v. II, p. 119, pl. II, fig. 7.

Tabán [1], ea apare într'un mediu arheologic caracteristic dacic şi întotdeauna a fost pusă în legătură cu prezenţa mai mult sau mai puţin trecătoare a Dacilor în acele locuri. Este stabilit deci că această speţă de vas atât prin forma cât şi pasta din care este lucrat, documentează prezenţa Dacilor, sau, când se vorbeşte de teritoriul patriei noastre, populaţia autohtonă.

Dacă acest fapt este cunoscut şi admis de către toţi cercetătorii pentru a doua epocă a fierului, nu se cunoştea până acum că această speţă de vas continuă şi în secolele următoare; în cazul nostru, în secolul al IV-lea e.n. Or, descoperirea dela Spanţov ne dovedeşte în mod clar şi convingător că ceaşca dacică continuă să fie lucrată şi în această vreme.

Ce concluzii cu caracter istoric putem noi trage din prezenţa acestui vas, aflat în cimitirul dela Spanţov?

In primul rând putem conchide, şi acest fapt se impune dela sine, că populaţia locală a continuat să existe, şi numai ea a putut lucra acest vas. Dar mai este şi o a doua concluzie de un aspect mult mai larg, mult mai general, cu implicaţii mai vaste. Nu cumva cel puţin o parte din inventarul aflat în aceste morminte trebue pus pe seama populaţiei autohtone şi nu a celei germanice, aşa cum s'a făcut în majoritatea cazurilor până acum? Deşi acest aspect al problemei depăşeşte cadrul unui raport preliminar, s'ar putea afirma încă de pe acum că cel puţin o parte din material documentează, în aceste locuri, prezenţa populaţiei locale. Precizări în acest sens vor putea fi aduse în urma studierii materialului din toată această grupă culturală, când se vor putea stabili ce este local şi ce rămâne de pus pe socoteala Goţilor.

IV. URNA DE INCINERAŢIE

In cursul săpăturii s'a găsit în şanţul III, la o adâncime numai de 0,40 m, o urnă de lut fără capac, ce conţine cenuşă şi resturi de oase calcinate (fig. 19).

Atât în ceea ce priveşte forma, cât şi pasta, urna se apropie de categoria de vase sgrunţuroase din cimitirul de inhumaţie, dar este mai sveltă, de formă uşor tronconică şi cu buza răsfrântă orizontal înafară. Pasta din care este lucrată conţine pietricele pisate, este arsă superficial şi din această cauză se sfarîmă uşor.

Fig. 19. — Urnă de incineraţie.

Faptul că s'a găsit până acum numai un singur exemplar, nu ne îngădue să tragem concluzii istorice mai precise, dar în acelaş timp nu ne împiedecă de a pune problema. Credem că este vorba sau de un grup de urne sau de un cimitir de incineraţie, care, dată fiind mica adâncime la care se află îngropat, a fost distrus în parte de lucrările agricole ale terenului.

[1] Nagy Lajos, în « Arch. Értesitö », 1942, p. 167 şi pl. XXI, fig. 3.

Ca datare, această urnă trebue să succeadă cimitirului de înhumaţie, probabil între secolele VI—X. Va trebui ca noi exemplare, pe care sperăm să le descoperim cu prilejul săpăturilor viitoare, să ne aducă precizări cu privire la datare şi la populaţia pe care o documentează, care ar putea, probabil, să fie slavă.

V. RECUNOAŞTERI ARHEOLOGICE

In cursul anului 1952 a avut loc o recunoaştere arheologică în jurul comunei Spanţov, cu care prilej s'au făcut o serie de descoperiri de noi aşezări, aparţinând orânduirii comunei primitive şi epocii prefeudale.

1. La cca 2 km SE de satele Stancea şi Clinciu, imediat la E de dig şi la N de balta Buldu, în gropile de împrumut pentru dig, s'au cules dela suprafaţa terenului şi din pereţii gropilor, fragmente ceramice neolitice, unelte de cremene, fragmente ceramice din a doua epocă a fierului, o amforă grecească şi numeroase resturi ceramice de tip slav, ornamentate cu val.

2. Pe acelaşi teritoriu, aproximativ la 100 m E de dig şi la 30 m N de dig, pe terenul cultivabil al satului Surlari, comuna Chiselet, unde se observă o uşoară ridicătură, s'au recoltat dela suprafaţa solului fragmente ceramice aparţinând celei de a doua epoci a fierului, anume ceramică dacică de coloare cenuşie.

3. Tot prin teritoriul satului Surlari, pe islazul comunal, de-a-lungul bălţii Buldu, la cca 500 m E de dig, s'au găsit fragmente ceramice neolitice, unele de tip Boian A, câteva unelte de silex şi resturi ceramice dacice.

4. Pe teritoriul satului Tatina, comuna Spanţov, la punctul denumit « Răsturnica », aflător imediat la S de şoseaua Olteniţa-Călăraşi, s'au găsit la suprafaţa solului urme ceramice neolitice, câteva unelte de cremene şi numeroase fragmente ceramice dacice şi de tip slav, ornamentate cu val.

In râpa pe care o prezintă acest teren, se poate urmări stratul de cultură ce merge până la 1,50 m. Urme de chirpic ars şi vetre, care se văd în acest profil, indică prezenţa unei aşezări. Intru cât tot în acest perete se observă fragmente de oase umane, este probabil că avem de a face şi cu un cimitir de inhumaţie.

5. La V de această aşezare, la cca 500 m, tot pe aceeaşi terasă, la punctul denumit « Dealul Comorii », s'au cules fragmente ceramice, tot dela suprafaţă, aparţinând epocii neolitice, celei dacice şi celei prefeudale, de tip slav.

M. Bucur — responsabil, C. Puda, S. Morintz, C. Mateescu; studenţi: *O. Apăvăloae, Gh. Dănăilă.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СПАНЦОВЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Село Спанцов расположено на берегу Дуная, примерно в 18 км к востоку от впадения в него реки Арджеша (рис. 1).

Получив сведения, что в селе обнаружена стоянка первобытно общинного строя, Академия РНР постановила произвести осенью 1952 г. раскопки для спасения остатков.

Было установлено наличие поселения первобытного общества, а именно типа Бойан *А*., в котором пока обнаружили три последовательных уровня обитания. Одни их этих уровней документирует посредством найденных орудий и керамического материала явную связь с подобными поселениями, открытыми в Тангыру, Петру - Рареше, Видре, все той же области, а также с поселением в Тель Деневе близ Салманова (Народная Республика Болгария). Поселение приурочено к концу культуры Бойан *А* и началу культуры Гумельница.

Был найден один единственный керамический фрагмент, относящийся к первой эпохе железа, похожий на найденные в Басараби, в Олтении.

В IV веке н. э. тот же участок был использован как могильник для трупоположений. На могильнике было вскрыто 13 могил, в которых был помещен в качестве пожертвований ряд глиняных сосудов (рис. 14, 15, 17,) гребни (рис. 12), фибулы, пряжки, бусы и проч., документирующие свою принадлежность к большой культурной группе Чернигова (Украинская ССР), а затем к Сынтана де Муреш (Трансильвания), Извоаре (Молдавия), и Ойнак (Мунтения). Любопытно то, что в одной из могил — *М* 10, была обнаружена наряду с сосудами жертвоприношений, специфически дакийская чаша (рис. 18). Обнаруженный в могилах керамический материал, толковавшийся до сих пор как документирующий, исключительно готов, подлежит проверке, чтобы выяснить, не может ли он быть приписан также автохтонному населению того-же времени, так как вышеупомянутая чаша является характерным изделием дакийского населения.

На том же участке была найдена урна с трупосожжениями, принадлежащая более позднему периоду (VI—X), и, вероятно, должна рассматриваться в связи с славянами (рис. 19).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта Спанцова и окрестностей.
Рис. 2. — Вид поселения с оврагом с юго-западной стороны.
Рис. 3. — План селения и раскопа.
Рис. 4. — Общий план раскопок Малул Буликоя.
Рис. 5. — Груда обмазки из соломы и глины из жилища № 1.
Рис. 6. — Глиняная хижина в миниатюре.
Рис. 7. — Череп зубра in situ (Bos primigenius, Boj).
Рис. 8. — Орнаментация фрагмента керамики резьбой и графитом.
Рис. 9. — Сосуд-подставка формы пероллелепипеда, обнаруженный в жилище № 1 in situ.
Рис. 10. — Сосуд-подставка (детали).
Рис. 11. — Погребение № 5 с инвентарем, пробивающее насквозь груду обмазки из соломы и глины.
Рис. 12. — Украшения и туалетные принадлежности: 1—бусы из стекловидной массы; 2 — сердоликовая бусинка; 3 — фибула; 4 — пряжка; 5 —костяной гребень.
Рис. 13. — Потревоженная могила с сосудом у изголовья.
Рис. 14. — Глиняная миска IV в.
Рис. 15. — Глиняный сосуд с тремя ушками, найденный в погребении № 3.
Рис. 16. — Глиняный кувшин желтой окраски.
Рис. 17. — Глиняный кувшин черно-пепельной окраски, найденный в погребении № 13.
Рис. 18. — Дакийская чаша, найденная в погребении № 10.
Рис. 19. — Урна трупосожжения.

LE CHANTIER DE SPANȚOV

(RÉSUMÉ)

Le village de Spanțov se trouve sur le bord du Danube, environ 18 km à l'est du confluent de l'Argeș et du Danube (fig. 1).

Etant donné qu'on avait signalé, près de ce village, un établissement datant de l'époque de la Commune primitive, l'Académie de la République Populaire Roumaine a décidé de faire exécuter des fouilles de sauvegarde, au cours de l'automne 1952.

On y a constaté l'existence d'un établissement neolithique du type Boian A. Pour le moment, on a pu y observer trois niveaux successifs d'habitation. Les outils et le matériel céramique découverts attestent des rapports précis avec les stations similaires de Tangâru, Petru-Rareș, Vidra, toutes situées dans la même région, ainsi qu'avec l'établissement de Tell Denev près de Salmanovo (R. P. Bulgarie). L'établissement date environ de la fin de la culture Boian A et des débuts de la culture Gumelnița.

Du *premier âge du fer*, on n'a découvert qu'un seul fragment céramique, similaire à ceux découverts à Basarabi, en Olténie.

Au cours du IVe siècle de notre ère, ce même endroit a servi de nécropole à inhumation. On a mis à jour 13 sépultures de cette nécropole; elles contenaient une série de vases en terre glaise, déposés en offrande (fig. 14, 15, 16, 17), des peignes (fig. 12), des fibules, des boucles, des perles, etc., matériel attestant l'appartenance au groupe culturel plus important de Tcherniakhov (R.S.S. Ucraine), auquel se rattachent aussi les nécropoles de Sânt Ana de Mureș (Transylvanie), Izvoare (Moldavie) et Oinac (Valachie). Il est intéressant de constater que dans une des tombes de Spanțov (10) on a trouvé, à côté de vases d'offrande, une tasse de type spécifiquement dace (fig. 18).

On doit soumettre à une révision le matériel céramique découvert dans les tombes, qui, par l'interprétation donnée jusqu'à présent, semblait attester exclusivement les Goths et voir s'il ne pourrait être tout aussi bien attribué aux autochtones de l'époque, étant donné que la tasse citée ci-dessus est un produit caractéristique de la population dace.

On a également trouvé, sur le même emplacement, une urne à incinération appartenant à une époque ultérieure, VIe — Xe siècles, qu'on doit probablement rattacher aux Slaves (fig. 19).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de Spanțov et des environs.
Fig. 2. — La station et le ravin; vue prise du sud-ouest.
Fig. 3. — Plan du village et des fouilles.
Fig. 4. — Plan général des fouilles de Malul Bulicoaia.
Fig. 5. — Masse de bousillage de la demeure 1.
Fig. 6. — Hutte de terre glaise en miniature.
Fig. 7. — Crâne d'auroch *in situ* (*Bos primigenius*, Boj).
Fig. 8. — Fragment céramique ornementé d'excisions et de graphite
Fig. 9. — Vase-support de forme parallélépipédique *in situ*, découvert dans la demeure 1.
Fig. 10. — Vase-support (détails).

Fig. 11. —La sépulture 5, son inventaire et la masse de bousillage qu'elle traverse.

Fig. 12. —Objets de parure et de toilette: 1. Perles en pâte de verre; 2. Perle en cornaline; 3. Fibule; 4. Boucle; 5. Peigne en os.

Fig. 13. — La tombe 3, en désordre, et le vase placé plus haut.

Fig. 14. — Ecuelle en terre glaise, du IV-e siècle.

Fig. 15. — Vase en terre glaise, à trois anses, trouvé dans la tombe 3.

Fig. 16. — Broc en terre glaise de couleur jaune.

Fig. 17. — Broc en terre glaise de couleur noire grisâtre, trouvé dans la tombe 13

Fig. 18. — Tasse de caractère dacique, trouvée dans la tombe 10.

Fig. 19. — Urne à incinération.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL GARVĂN-DINOGEŢIA

Planul de perspectivă al Academiei R.P.R., în ceea ce priveşte săpăturile arheologice, prevede continuarea lucrărilor şi în aşezarea din epoca feudală timpurie dela Garvăn (Reg. Galaţi), până la completa desvelire a stratului respectiv, cu scopul de a putea realiza, pentru prima dată în arheologia din ţara noastră, descoperirea unui întreg complex din această epocă.

In vederea acestui scop s'a programat şi pentru campania din anul 1952, continuarea lucrărilor începute cu câţiva ani mai în urmă. Planul prevedea săpături în patru sectoare, notate în cursul prezentării ce urmează prin literele B, C, D, W_1 (fig. 1—3), iar deosebit de aceasta, un mic sondaj pe malul de V al gârlei Lăţimea, precum şi adâncirea unui şanţ de cercetare, însemnat prin S_1, început dar neterminat în campania de săpături din 1951, către SV de incinta fostei cetăţi romane.

Din cauza situaţiei stratigrafice specifice, datorită anume faptului că bordeele şi numărul mare de gropi din epoca prefeudală sunt săpate şi adâncite în stratul de dărâmături aparţinând epocii romano-bizantine, săpăturile au ajuns, în oarecare măsură, şi în stratul romano-bizantin (sec. IV—VI e.n.). Aceasta s'a întâmplat mai cu deosebire în sectorul C, unde a fost nevoie să se degajeze complet basilica descoperită încă de anul trecut. Observaţii asupra succesiunii diferitelor faze de construcţii romano-bizantine s'au făcut şi în sectorul B. Deosebit de importante sunt descoperirile din şanţul S_1, unde s'a identificat, mai precis decât în campaniile precedente, un nivel de locuire din secolul al II-lea e.n., caracterizat prin apariţia în aceeaşi locuinţă a unor vase de factură băştinaşă, alături de ceramică tipic romană.

Descoperirile din campania 1952 completează cu numeroase amănunte datele obţinute în campaniile precedente. Pentru straturile de locuire anterioare epocii prefeudale, ele aduc o serie de elemente cu totul noi, care ne ajută să reconstituim mai just tabloul desvoltării aşezării dela Garvăn.

In raportul de faţă, vom prezenta sumar rezultatele săpăturilor din cetate, pe nivele şi straturi, începând dela ceea ce este mai nou la ceea ce este mai vechi. In continuare, vom înfăţişa descoperirile din sectorul B, din şanţul S_1 şi din secţiunea dela V de gârla Lăţimea, pentru ca la sfârşit să încercăm o scurtă sinteză a rezultatelor obţinute în cursul campaniei de săpături din anul 1952.

★

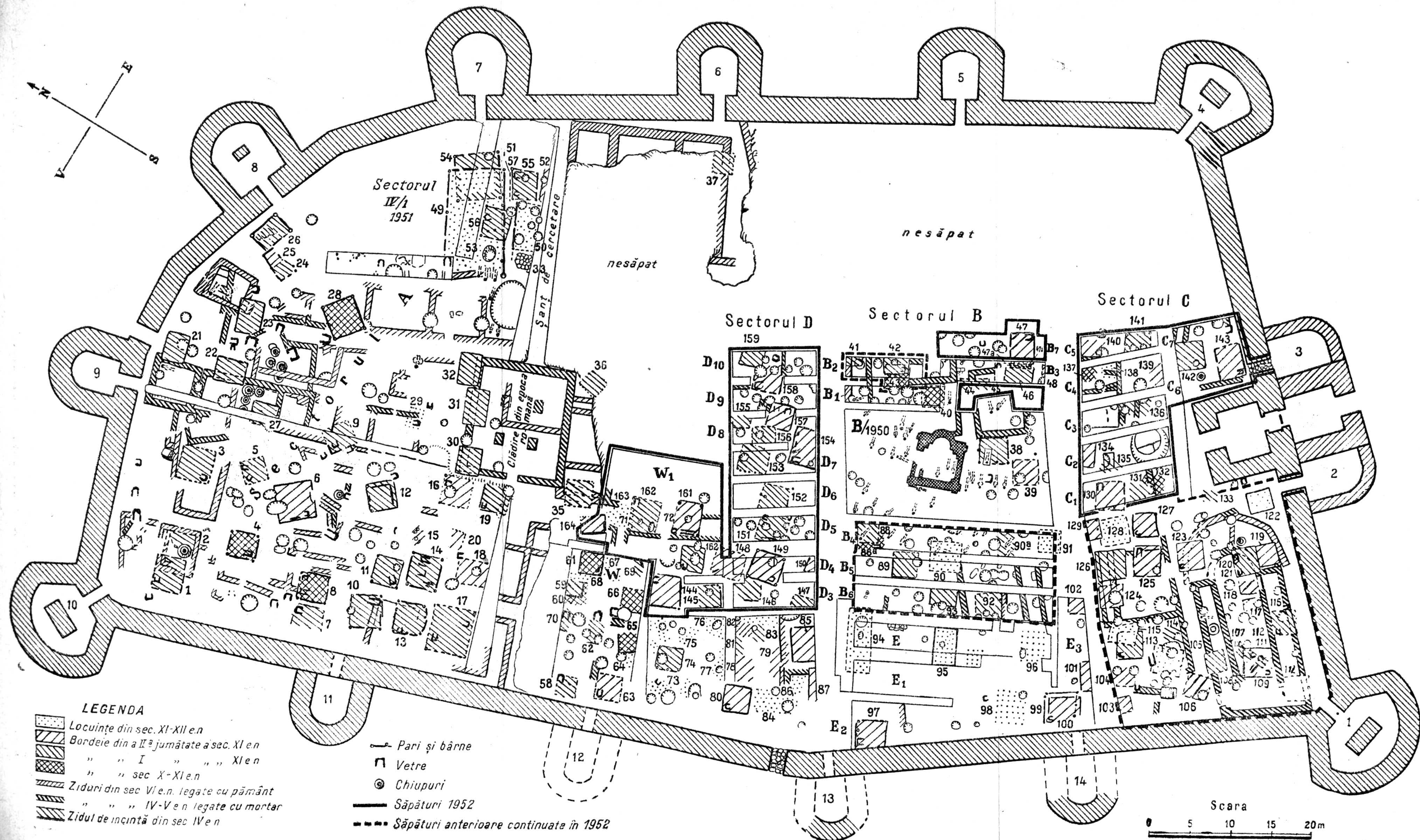

Fig. 1. — Planul general al așezării.

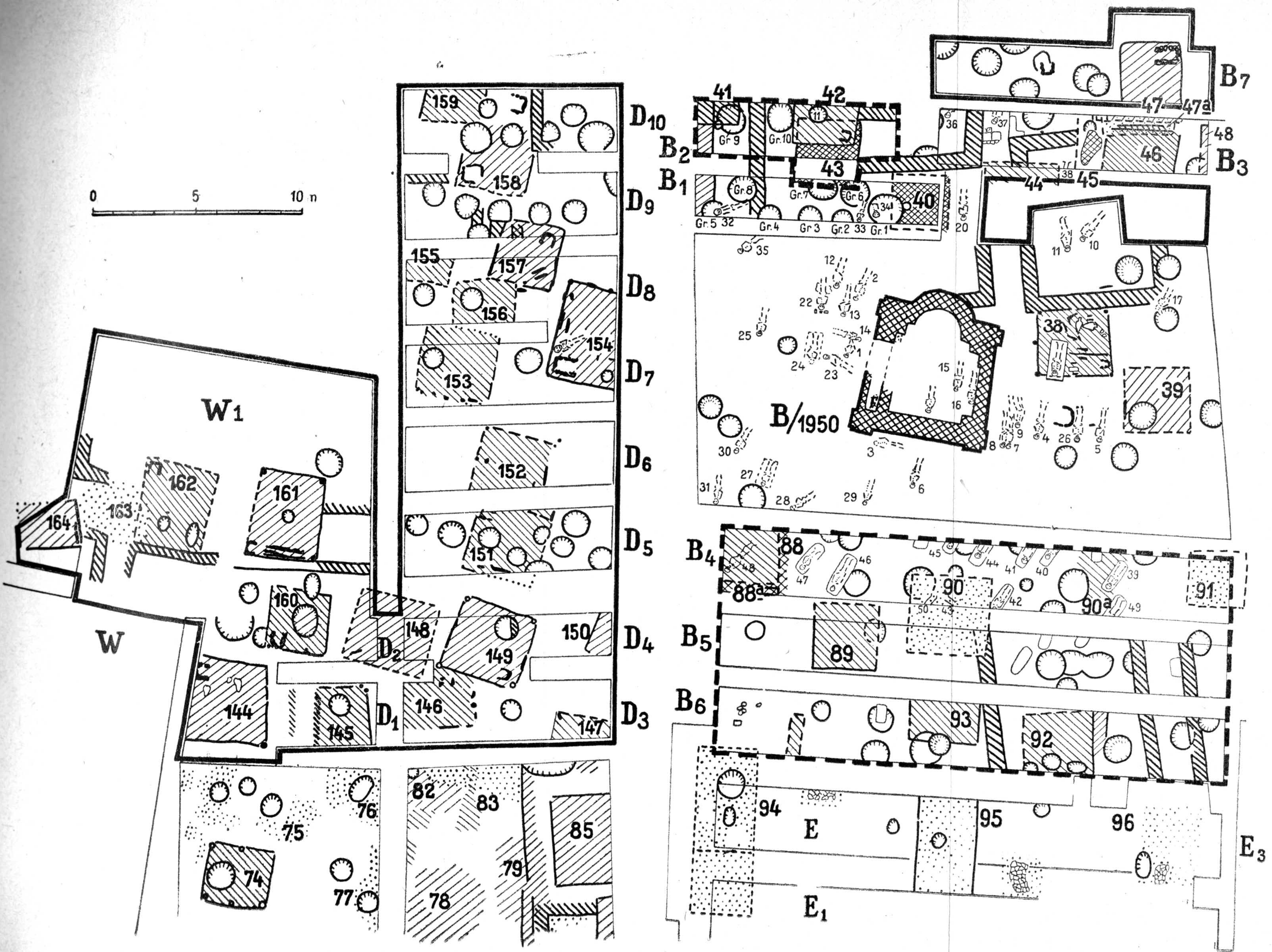

Fig. 2. — Planul săpăturilor din sectoarele B, D şi W_1.

Fig. 3. — Planul săpăturilor din sectorul C.

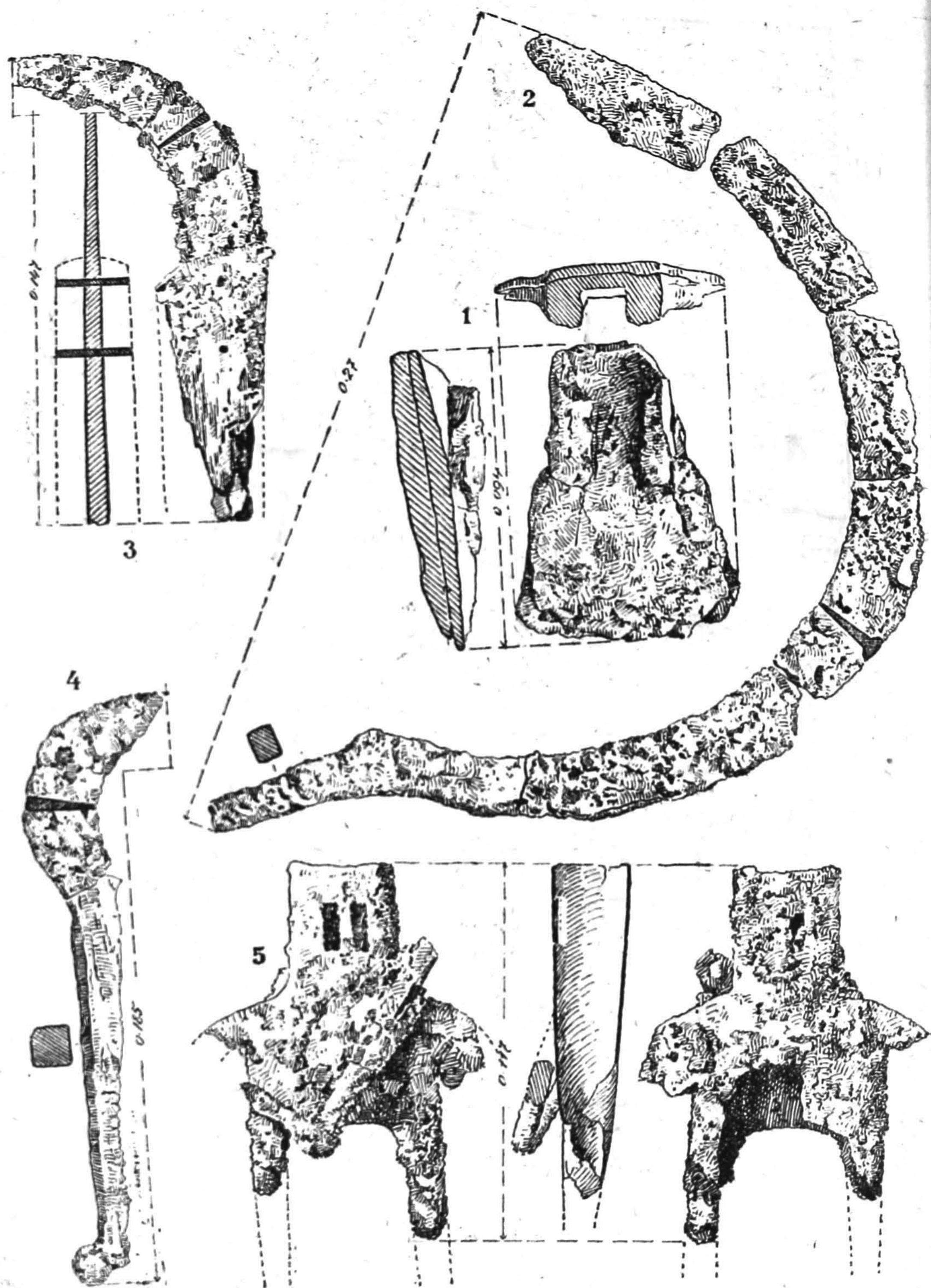

Fig. 4. — Unelte de fier — (sec. XIXII).

In raportul de anul trecut, se arăta că în stratul prefeudal s'au identificat patru nivele de locuire. Observaţiile din cursul campaniei din 1952 confirmă această identificare.

Nivelul I (cel mai nou). Problema acestui nivel, caracterizat prin îngrămădiri de pietre de mărime mijlocie, închizând porţiuni de teren patrate sau dreptunghiulare, de dimensiunile unor încăperi, rămâne încă necomplet rezolvată. In toate sectoarele săpate sunt numeroase indicii despre existenţa acestui nivel. Astfel este de pildă, apariţia unui şir de pietre în şanţul C_3, resturi de podea din pământ şi fragmente de lipitură de pereţi, purtând amprente de nuele, în şanţul C_4.

Faptul că acest nivel apare încă de pe la 5—10 cm. sub solul vegetal, îngreunează foarte mult cercetările. Lucrările agricole au răvăşit depunerile arheologice. Observaţia că multe gropi de bucate aparţin ultimului nivel, precum şi alte amănunte, pledează însă în sprijinul existenţei acestuia. Inventarul răvăşit nu permite încă să vedem ce material arheologic aparţine exclusiv ultimului nivel. Monetele din vremea Comnenilor — mai numeroase dela Alexios I Comnenul, dar şi una din vremea împăratului Ioan al II-lea Comnenul (1118—1143) — apar numai în acest ultim nivel, ceea ce constitue o dovadă evidentă că, după distrugerea prin foc, pe care a suferit-o aşezarea în jurul anului 1070, un număr de oameni, alţii decât cei ce locuiseră în bordeele distruse, s'au aşezat pe locul pustiit de incendiu şi au trăit acolo, în locuinţe de alt tip, până în prima jumătate a secolului al XII-lea.

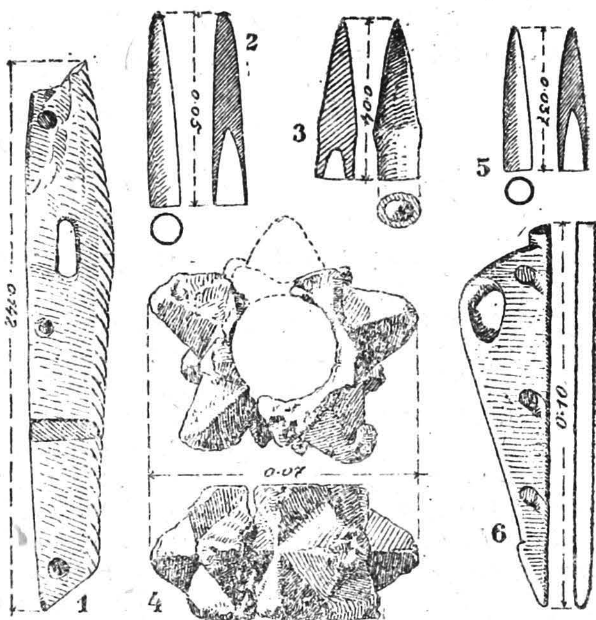

Fig. 5. — Arme de luptă şi de vânătoare (sec. XI—XII).

Am arătat deja că inventarul ultimului nivel nu are nimic esenţial specific. Ceramica este destul de fărâmiţată. Face excepţie o oală de tip slav neornamentată, găsită în C_4. Apar greutăţi de plasă de pescuit, fusaiole de gresie, mânere de os, lame de cuţite de fier, fragmente dintr'o seceră şi o săpăligă de fier (fig. 4,1), precum şi un clopoţel de bronz (fig. 6,5). Aşa numitele «vetre portative» s'au dovedit a nu fi caracteristice numai acestui nivel. Ele erau fixate într'un loc, fie direct pe pământ, fie pe un cuptor. Unele obiecte, ca, de exemplu: o piesă de os dela un arc (fig. 5,1), precum şi un vârf de săgeată de os (fig. 5,3), o bucată dintr'un lacăt de bronz (fig. 6,6), de tipul celor aflate la Bolgary, pot arăta nu numai legături comerciale cu regiunile din spre Volga, ci chiar pătrunderea unor elemente etnice din regiunea stepelor pontice.

Nivelul II este bine documentat în aşezarea dela Garvăn. Imprejurări necunoscute au făcut ca locuinţele acestui nivel să fi ars cu tot inventarul în interior. Locuinţele fiind de tipul bordeelor, cu mult lemn, lipitură pe pereţi şi stuf pe acoperiş, gropile lor s'au astupat cu un strat de arsură gros de 30–50 cm, care a conservat foarte bine inventarul surprins de incendiu. Am mai prezentat şi în rapoartele precedente asemenea bordee. Ele se caracterizează prin tălpi de bârne de lemn, fixate la colţuri de pari masivi.

Faţă de nivelul solului actual, adâncimea lor variază între 1,00 şi 1,50 m, iar faţă de nivelul contemporan datei când ele s'au construit, între 50–60 cm.

Fig. 6. – Unelte de lucru şi obiecte de podoabă (sec. XI–XII).

In sectorul C s'au descoperit două bordee aparţinând acestui nivel (Nr. 130 şi Nr. 143).

Bordeiul Nr. 130 era de formă patrată, având latura de 3,60 m. Din cadrul de bârne al bordeiului se păstrează puţine urme. Cuptorul construit din pietre legate cu lut galben, se află în colţul de N, având gura îndreptată către SV (fig. 7). Dimensiunile exterioare ale cuptorului sunt de 1,20 × 1 m; gura are o lărgime de 0,38 m şi înălţimea de 0,40 m. Ea era formată din două pietre mari aşezate vertical, iar o a treia, culcată orizontal, cu capetele sprijinite pe cele dintâi. Restul cuptorului era format din pietre mai mici, lipite cu lut. Vatra lui este cu cca 10 cm mai jos decât nivelul podelei bordeiului. Nu s'a observat nicio deschidere pentru circulaţia fumului în spatele sau pe vreo latură a cuptorului. In interiorul acestuia s'a găsit o mare cantitate de pământ galben făinos, iar către fund multă cenuşă alburie, în care se aflau înfundate trei oale fără toarte şi anume, o ulcică cenuşie cu linii orizontale incizate pe corp şi cu un şir de gropiţe pe umăr, alte două mai mari, dintre care una cu linii neregulate, în care se afla o ulcică mică, lucrată cu mâna, iar cealaltă având şi linii incizate, învălurite, pe umăr (fig. 8,1–4). Toate aceste vase aparţin tipului de olărie locală, de o tehnică şi pastă inferioară. Pe lângă ele şi câteva alte fragmente din aceeaşi categorie, în cuprinsul cuptorului au mai apărut fragmente de amfore şi de ulcioare, un fragment de stra-

chină cu smalţ şi cu benzi de coloare castanie pe faţa interioară şi un os ars de animal.

In interiorul bordeiului s'au găsit diferite fragmente de oale de tip local, o oală de acelaşi tip, către mijlocul laturii de S, iar în colţul de V o amforă cu toarte supraînălţate, sfărâmată. Alte fragmente, printre care un gât de ulcior cu gura trilobată, au fost descoperite în stratul de arsură al bordeiului. Amintim aici şi o fusaiolă de gresie roşiatică, oase de animale şi două fragmente de coarne de cerb, printre care unul retezat şi un fragment de lipitură de lut cu amprente de nuele.

Fig. 7. — Cuptorul bordeiului Nr. 130.

Bordeiul Nr. 143 (fig. 9) se găseşte lângă zidul de incintă al cetăţii romane, la NE de poarta cea mare. Laturile acestui bordei sunt neegale — cea mai lungă fiind de 4,12 m iar cea mai scurtă de 3,30 m. Acest bordei avea de asemenea, tălpile de bârne de lemn. Interesante observaţii s'au făcut în ceea ce priveşte modul de fixare a bârnelor în două puncte. Astfel, înafară de parii de colţ, s'au găsit *in situ* şi resturile unor pari care sprijineau scheletul de lemn ce s'a observat, în condiţii mai puţin lămurite, şi în alte cazuri. Pe latura de SV, la 1,85 m de colţul de V, au apărut doi pari, unul sprijinind bârnele pe partea dinafară, iar celălalt pe partea interioară. Aceeaşi observaţie s'a făcut şi în colţul de V. Este clar că în anumite cazuri, pentru a asigura mai bine rezistenţa pereţilor bordeelor, bârnele erau prinse între doi pari. Parii interiori, aflaţi cam la mijlocul a două laturi opuse, puteau servi şi la fixarea grinzii principale, în vederea construirii acoperişului.

Din cauza locului pe care-l ocupă bordeiul, cuptorul a fost construit în colţul de SV. Datorită faptului că latura de S se află imediat deasupra unei pante greu de urcat, intrarea se afla pe latura de N, unde s'a şi găsit o porţiune neocupată de vase, dar cu multă lemnărie arsă.

In ceea ce priveşte cuptorul însuşi, el are 80 cm lungime, 50 cm înălţime şi 30 cm lărgime la gură. Acestea sunt dimensiunile interioare. Ca de obicei, vatra cuptorului se află cu 10 cm mai jos de podeaua bordeiului. Ceea ce este vrednic de reţinut în construcţia acestui cuptor, este apariţia, pentru prima dată în aşezarea dela Garvăn, a bolţii, construită din cărămizi mai vechi, aşezate pe muchie şi radial, fireşte cu oarecare stângăcie, dar îndeplinind funcţiunea de boltă.

In interiorul bordeiului au apărut cinci amfore cu toarte supraînălţate, o piatră de râşniţă pe care s'a lipit un strat gros de lut galben, lucru ce s'a mai observat şi în alte cazuri şi căruia nu putem să-i dăm încă o explicaţie

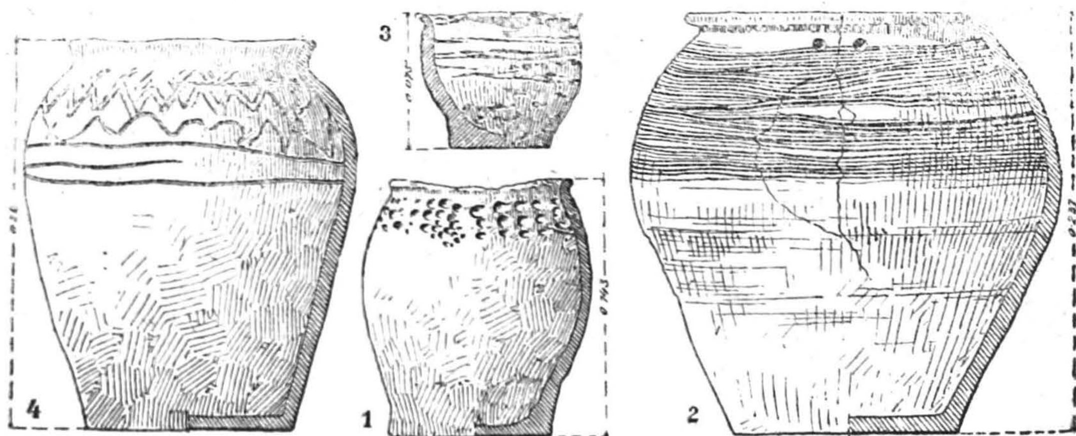

Fig. 8. — Oale găsite în cuptorul bordeiului Nr. 130.

Fig. 9. — Bordeiul Nr. 143.

şi o oală obişnuită de pastă cenuşie şi tehnică inferioară. Pe gâtul sau umerii unora dintre amfore apar diferite semne sgâriate. Semnalăm semnul apărut pe gâtul uneia dintre acestea.

La NE de bordeiul Nr. 143, s'a descoperit, fără să se încadreze într'o încăpere, un cuptor mai mare decât cele întâlnite în bordee, format din pietre

Fig. 10. — Cuptor în aer liber, la N de bordeiul Nr. 143.

Fig. 11. — Bordeiul Nr. 144.

(fig. 10). Vatra acestui cuptor se găseşte la o adâncime de 1,55 m faţă de nivelul solului actual. Partea superioară era acoperită cu un strat gros de lut, întărit prin ardere. Se pare că e vorba de un cuptor în aer liber, care era folosit în anumite ocazii, mai ales vara, când o parte din treburile gospodăriei nu era necesar să se facă în interiorul bordeelor. In orice caz, el pare a fi contemporan cu bordeiul Nr. 143 şi că aparţine acestuia.

In cursul săpăturilor din sectorul C au mai apărut şi alte urme de bordee aparţinând nivelului II (Nr. 134, 139, 140).

In sectorul D s'au descoperit cinci bordee de tipul celor din nivelul II. Primul (Nr. 144, fig. 11), situat în partea de NV a sectorului, cu podeaua la adâncimea de 1,25 m, are laturile de 4 × 4,20 m, construite, ca de obicei, din bârne prinse în pari la colţuri şi sprijinite de asemenea şi la mijlocul fiecărei laturi. Cuptorul se afla în colţul de NE, iar intrarea pe latura de S. In interiorul bordeiului s'au descoperit douăzeci şi două de vase, dintre care şapte amfore cu toarte supraînălţate şi 15 vase locale, împodobite cu linii orizontale neregulate. Tot aici a apărut o unealtă de pescuit, numită astăzi « ostie ». Aceasta este un fel de furcă mică de fier cu doi colţi cu cârlig (fig. 4,5). Furca aceasta se introducea într'o coadă de lemn, în care se fixa cu două cuie ce treceau prin două găurele lăsate anume în tubul de fier. In podeaua bordeiului s'a descoperit o mică groapă plină cu pietricele pisate şi sfărâmături de cochilii de melci. Acest amestec era folosit în compoziţia pastei oalelor. Cum asemenea descoperiri s'au verificat şi în alte locuri, se confirmă că o parte din ceramică se lucra chiar de localnici.

O monetă de bronz din timpul împărătesei Theodora, aparţinând probabil inventarului bordeiului, confirmă datarea pe care ne-o oferă bordeiul Nr. 47, din sectorul B.

Al doilea bordei (Nr. 149, fig. 12) s'a descoperit în apropierea celui dintâi, spre S, sub un grup compact de pietre, la adâncimea de 1,20 m. Cuptorul se afla în colţul de SV, însă era prăbuşit. Inventarul acestui bordei numără 15 vase de tip local, cele mai multe ornamentate cu linii neregulate, incizate orizontal, un opaiţ fără capac, de tipul celor obişnuite în stratul prefeudal dela Garvăn, precum şi patru amfore cu toarte supraînălţate.

Un alt bordei (Nr. 154) s'a descoperit la N de bisericuţa cimitirului, la adâncimea de 1,20 m dela nivelul solului vegetal actual. Deşi acest bordei are toate caracteristicile bordeelor arse, în ceea ce priveşte inventarul, se deosebeşte prin aceea că în el s'a găsit foarte puţin material ceramic. Este probabil, aşa dar, că locuitorii lui au putut să-şi salveze lucrurile înainte de prăbuşirea bordeiului. Nu poate fi vorba de o cercetare ulterioară dezastrului, deoarece stratul de incendiu nu poartă urme de deranjare ulterioară. Ceea ce interesează în mod deosebit în prezentarea acestui bordei este faptul că exact deasupra umpluturii gropii lui, fără să se atingă stratul de incendiu, s'a îngropat mai târziu un mort. Acest mormânt pare a indica limita nordică a cimitirului descoperit în jurul bisericuţei. Cronologic, el este mai nou decât bordeele nivelului II, reprezentând o altă fază din viaţa aşezării dela Bisericuţa-Garvăn, poate faza reprezentată de rămăşiţele arheologice ale nivelului I.

Alt bordei (Nr. 157) s'a descoperit în partea de E a sectorului, la o adâncime de 1,30 m. El are dimensiunile de 3,45 × 3,45 m. Pe podeaua de pământ bătătorit, s'a găsit un inventar sărac, constând din fragmente de vase de tip local, fragmente de amfore ş.a. Interesantă este descoperirea unei vetre (plite)

de lut cu marginile înălţate, lipită deasupra cuptorului de tip obişnuit. In urma acestei descoperiri, vor trebui urmărite în campaniile viitoare, cu mai multă atenţie, raporturile dintre cuptoare şi vetrele pe care, găsindu-le izolate, am fost înclinaţi să le socotim ca vetre ce se puteau mişca din loc. In cuprinsul acestui bordei s'au descoperit mai multe fragmente dintr'o seceră (fig. 4,2), iar în afara lui, şapte gropi de bucate care pătrundeau adânc până în ruinele stratului romano-bizantin.

Ultimul bordei (Nr. 158) din sectorul D se afla în partea de E a acestuia. Podeaua lui e la adâncimea de 1,60 m. Groapa bordeiului a pătruns în stratul

Fig. 12. — Bordeiul Nr. 149.

de dărâmături romano-bizantin şi latura de N a acestuia este formată de un zid de piatră şi mici bucăţi de cărămidă cu mortar, în care s'a descoperit o monetă din vremea împăratului Justinian. Podeaua bordeiului este de lut bine bătut. Pe latura lui de V s'a descoperit cuptorul din pietre şi cărămizi. Importantă este observaţia că pe cuptor se găsea lipită o vatră de lut cu margine înaltă, din care jumătate rămăsese *in situ*, pe când cealaltă jumătate se prăbuşise. Inventarul ceramic foarte sărac şi fărâmiţat, din cauza prăbuşirii zidului romano-bizantin, lasă unele îndoeli asupra nivelului, rămânând deschisă posibilitatea atribuirii lui, nivelului III.

Către extremitatea de E a sectorului, a apărut un cuptor din piatră şi lut galben aparţinând, probabil, unui bordei care va fi degajat în campania următoare. In preajma acestui cuptor, s'a găsit o ulcică de tip slav, ornamentată cu linii în val sub buză şi cu benzi de linii orizontale pe corpul vasului.

Nivelul II este reprezentat şi în sectorul W_1 prin două bordee. Primul (Nr. 161, fig. 13) a fost descoperit încă din campania precedentă, fără a fi fost explorat în întregime. Pământul de umplutură al acestui bordei este de coloare galben-cenuşie. El a apărut chiar sub solul vegetal, fără să fi existat deasupra lui nivelul locuinţelor de suprafaţă (nivelul I). Podeaua bordeiului se află la adâncimea de 1 m. Laturile lui sunt de 4,40 × 3,95 m. Pe jumătatea de V a acestuia s'au descoperit mai multe grinzi arse. Către colţul de SV au apărut resturile arse a patru pari cu diametrul de 5—8 cm. Este foarte probabil ca aceşti pari să fi servit la fixarea unei trepte de coborîre. Sub

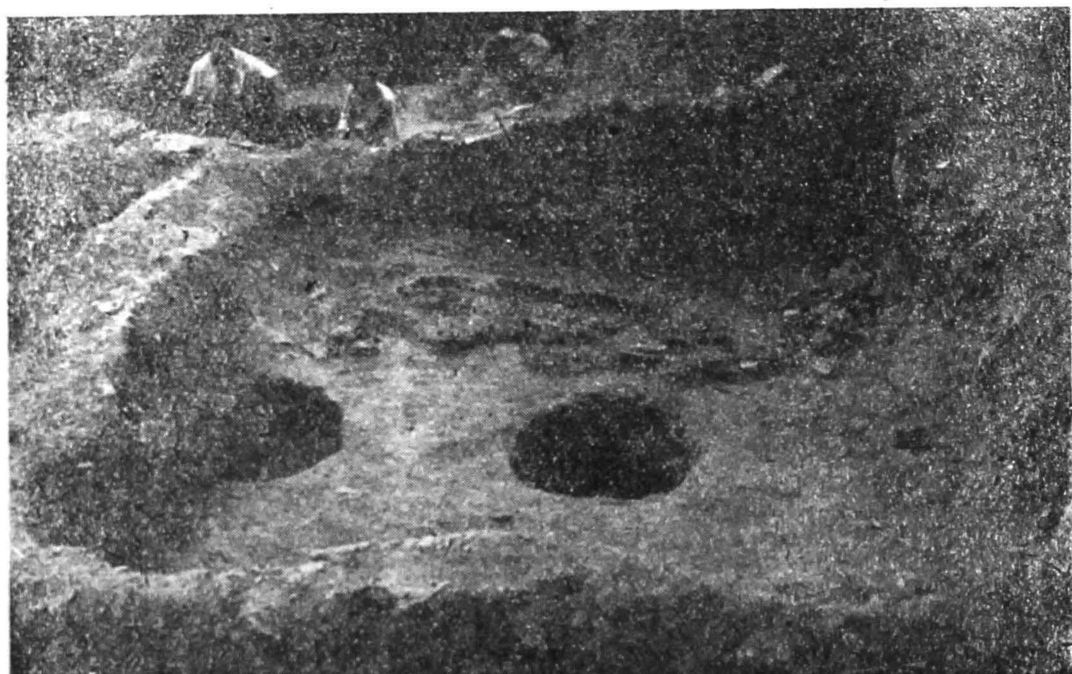

Fig. 13. — Bordeiul Nr. 161.

podeaua bordeiului s'au descoperit două gropi care aparţin însă unui nivel mai vechi de locuire, deoarece ele erau acoperite de aceasta.

Al doilea bordei (Nr. 164) fusese descoperit într'o campanie anterioară, dar nu fusese săpat în întregime. Singura latură păstrată întreagă, latura de S, are 3,15 m lungime. Aici s'a observat, din cauza arderii necomplete, că pereţii erau făcuţi nu din bârne, ci din scânduri aşezate orizontal, în două rânduri, cu un spaţiu între ele, în care se îndesa pământ.

Din resturile acestui bordei s'a scos o amforă sfărâmată, de tipul celor cu toarte supraînălţate şi două opaiţe fără capac.

Nivelul III se caracterizează prin bordee fără urme de incendiu şi fără un inventar propriu *in situ*. Podelele bordeelor din acest nivel erau din pământ bine bătătorit.

In sectorul C au fost desvelite două bordee, unul în şanţul C_5, celălalt în C_7. In ceea ce priveşte bordeiul din C_5 (Nr. 141), laturile de S şi de N ale

Fig. 14. — Funduri de oale cu stampile.

acestuia purtau încă urmele bârnelor care formau talpa lui. Podeaua se afla la adâncimea de 1,50 m. Către colţul de V se găsea o groapă uşor adâncită, plină cu cărbuni şi cenuşă, probabil o vatră de foc, în locul cuptorului obişnuit în celelalte bordee. Pe marginea de SV a acesteia erau înfipte două coarne de animale. Intrebuinţarea acestora nu este clară, necunoscând nicio analogie.

Bordeiul din C_7 (Nr. 142) n'a fost desvelit în întregime decât pe latura de SE. Această latură are lungimea de 3,10 m. In colţul de E se afla cuptorul clădit din pietre de diferite mărimi, într'un chiup roman-târziu (sec. VI e.n.), sfărâmat. In pământul care umplea groapa bordeiului, s'au descoperit mai multe cioburi de oale de tip slav, fragmente ceramice bizantine, ornamentate în tehnica numită « sgraffito » şi altele cu smalţ şi câte o jumătate din două cruciuliţe (engolpioane) de bronz.

Către capătul de N al şanţului C_2 (Nr. 135), la adâncimea de 1,20 m, s'a descoperit în cenuşa unui cuptor, o mărgea de lut ars, de mărimea unui ou de porumbel, găurită la un cap şi împodobită cu acolade de smalţ galben şi verzui, ce abia se recunosc din cauza arderii secundare. Astfel de obiecte au mai apărut în aşezarea de la Bisericuţa-Garvăn şi asemănarea lor cu cele cunoscute pe teritoriul U.R.S.S. a fost deja semnalată [1].

Printre obiectele care alcătuesc inventarul acestui nivel, trebue să semnalăm un vârf de seceră, un vârf de răşchitor de corn (fig. 6,8), unelte de pescuit (greutăţi de diferite tipuri) şi obiecte de podoabă. Cu totul deosebit trebue să amintim o monetă de bronz din vremea lui Mihail al IV-lea Paflagonianul (1034—1041), găsită la un loc cu un fund de oală de tip slav, având pe partea exterioară semnul Y (fig. 14), ceea ce dovedeşte că nivelul III se datează în prima jumătate a secolului al XI-lea e.n.

In ceea ce priveşte uneltele, nu putem surprinde o deosebire esenţială între cele aparţinând acestui nivel şi nivelului II. Cele mai numeroase sunt greutăţile pentru plasa de pescuit, tăiate în general din cărămizi vechi, cuţite, gresii de piatră locală — chiar un fragment de piatră de tocilă — şi numeroase mânere pentru instrumente — unele terminate, altele în curs de prelucrare. Pentru aceasta se întrebuinţa cornul — în special de cerb — în a cărui prelucrare se ajunsese la o deosebită îndemânare. O probă a acestei îndemânări o constitue mânerul împodobit cu ornamente incizate, reprezentat în figura 6,2.

Ceramica recoltată în acest nivel este de o calitate mai bună decât cea din nivelul II. Forma cea mai frecventă este tot aceea de oală fără toartă, însă, pe lângă faptul că tehnica este mai îngrijită, pasta mai bine pregătită, formele mai regulate, din cauza întrebuinţării roatei cu învârtire repede, ornamentarea este mult mai regulată, constând fie din linii orizontale, fie din benzi de linii orizontale. Uneori aceste benzi sunt închise de linii în val, incizate pe umărul sau pe gâtul vasului. Ornamentele executate cu rotiţa dinţată sunt mai rare. De semnalat faptul că în acest nivel apar multe mărci în relief pe funduri de vase (fig. 14), ceea ce constitue o altă deosebire între acest nivel şi nivelul II, în care ceramica este lucrată într'o tehnică mai înapoiată şi nu se întâlnesc mărcile de olar.

---

[1] « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 22, fig. 4. Pentru cele din U.R.S.S., cf. Rîbacov, Meşteşugurile în Rusia Veche, Moscova, 1948, ed. rusă, pl. 98.

La adâncimea de 1,80 m, exact sub bordeiul Nr. 123, s'a descoperit o cruciuliţă de bronz bine păstrată, reprezentând pe Hristos răstignit (fig. 15). O monetă de bronz din vremea împăratului Mihail al IV-lea Paflagonianul, găsită în acelaşi loc, constitue un important element de datare nu numai pentru cruciuliţa amintită, dar şi pentru întreg nivelul III.

In sectorul D s'au descoperit patru bordee (Nr. 145, 151, 152, 153) care aparţin cu siguranţă acestui nivel. Ele se află la adâncimi sub 1,00 m faţă de nivelul solului actual. In afara podelelor de pământ bine bătătorit, de urmele de pari şi de bârne care delimitează marginile gropilor bordeelor, în interiorul lor s'au găsit numai cuptoarele şi materiale de umplere. Este clar că interiorul a fost golit de către locuitori de întreg inventarul lor; mai apoi gropile respective s'au umplut cu pământ şi diferite resturi.

Fig. 15. — Cruciuliţă de bronz (prima jumătate a sec. XI).

Bordeiul Nr. 151 are laturile de 3,50 × 3,40 m. Caracteristica acestui bordei o constitue o prispă care se întindea în faţa laturii de S.

Acest nivel este reprezentat şi în sectorul W_1 prin două bordee. Primul (Nr. 162) are laturile de 3,65 × 4 m. Podeaua bine bătătorită se găseşte la adâncimea de 1,45 m şi este străbătută de două gropi mai noi. Una ajunge până la 1,10 m sub nivelul podelei. Ea aparţine unui nivel superior — nivelul II — lucru ce se poate dovedi printr'o monetă din timpul împărătesei Theodora. Cealaltă groapă merge până la adâncimea de 1,20 m sub podea. Inventarul umpluturii acestui bordei se leagă de nivelul imediat superior — nu aparţine bordeiului însuşi, care a fost evacuat de locuitori. Podeaua bordeiului a alunecat în partea de NE, din care cauză şi cuptorul s'a afundat. O asemenea alunecare poate fi explicată prin tasarea dărâmăturilor din epoca romano-bizantină, pe care se afla aşezat bordeiul, poate şi în urma unui cutremur în regiunea aceasta în care cutremurele sunt destul de frecvente. O astfel de mişcare tectonică a putut provoca chiar alunecarea pereţilor, deoarece groapa bordeiului a fost săpată în stratul de dărâmături netasate bine, din perioada romano-bizantină.

Celălalt bordei (Nr. 160, fig. 16) se află spre latura de V a suprafeţei W_1 şi are laturile de 3,65 × 3,40 m. Podeaua acestui bordei este perforată de o groapă săpată dintr'un nivel mai recent. Din ea s'au scos, pe lângă ceramică fragmentară şi o mare cantitate de cochilii de melci.

Nivelul IV este mai greu de sezisat şi ca inventar este foarte asemănător nivelului III. Acolo unde se mai păstrează urme ale acestui nivel, se observă că ele se suprapun direct dărâmăturilor romano-bizantine. Stratigrafic, acest nivel apare în câteva locuri în chip limpede sub bordeele nivelului III. Astfel, un fragment de podea de pământ bătătorit a apărut în partea de S a şanţului C_1, la o adâncime de 0,20 m sub o podea, aparţinând nivelului III. O altă

urmă a apărut în şanţul C_1, fără resturi de incendiu şi direct pe stratul de dărâmături romano-bizantine.

Caracteristice pentru acest nivel sunt cuptoarele construite în dărâmăturile stratului romano-bizantin. Asemenea cuptoare apar de exemplu, în interiorul basilicii romano-bizantine, unul chiar în absidă, sprijinit de zidul semicircular al acesteia, care este înnegrit de fum pe porţiunea respectivă. Parte din ele se aflau în interiorul unor locuinţe — cum este de exemplu cel aflat

Fig. 16. — Bordei fără inventar (Nr. 160).

sub locuinţa Nr. 126 — altele însă par a fi fost clădite în aer liber, uneori la adăpostul vreunui zid mai vechi. Construirea acestor cuptoare direct peste sau printre ruinele zidurilor romano-bizantine, par a indica trecerea nemijlocită la forme de viaţă mai precare. Felul de construcţie al cuptoarelor, precum şi faptul că ele se găsesc până şi în absida unei basilici, indică prezenţa în cuprinsul acestor ruine a unor oameni neobişnuiţi cu tehnica construcţiilor de piatră şi nelegaţi de respectul unui locaş de cult creştin.

Dacă această fază reprezintă ceva trecător în viaţa aşezării dela Garvăn sau chiar punctul de plecare al unei desvoltări noi, nu se poate spune încă. In orice caz nivelarea dărâmăturilor cu moloz constatată în regiunea bordeelor Nr. 125—129 şi la NE de bordeiul Nr. 123, separă clar ceea ce aparţine perioadei romano-bizantine de ceea ce este strat post romano-bizantin.

Ceramica este încă în studiu. Până acum n'am mai putut determina cu precizie ce fel de olărie caracterizează acest nivel. Astfel, sub bordeiul Nr. 104, într'un strat de pământ galben compact, cu mici bucăţi de cărbune, au apărut, la un loc cu cioburi romano-bizantine din pastă roşie, cioburi de oale de tip slav, cu buza răsfrântă în afară şi cu gâtul mai înalt decât

cele obişnuite, de o tehnică destul de bună, ornamentate pe toată faţa exterioară cu linii fine orizontale, iar pe umăr cu o bandă de linii în val. Ele sunt de o coloare cenuşie sau alburie. Rămâne încă nedeslegată problema datării acestei ceramice. Ea pare însă ceva mai veche. Poate cele două monete de bronz din vremea lui Ioan Tzimisces, găsite în puncte diferite în stratul de pământ cenuşiu-gălbui compact, la adâncimea de 1,80—2 m, să ne ofere anumite puncte de reper pentru datarea ei.

Prezenţa unui nivel vechi prefeudal — nivelul IV — s'a observat şi în alte sectoare. Nicăieri el n'a fost prins în condiţii absolut clare, pentru a-l putea data cu mai multă preciziune.

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra gropilor care apar în complexul aşezării din epoca prefeudală din Garvăn, ca unul din cele mai interesante elemente. Numărul acestor gropi este foarte mare. Cele mai multe aparţin nivelelor celor mai recente. Dar nu este totdeauna uşor de stabilit dacă aparţin ultimului sau penultimului nivel. Pe de altă parte, datorită faptului că aceste gropi străbat toate nivelele prefeudale şi pătrund chiar şi în stratul de dărâmături ale epocii romano-bizantine, inventarul lor nu este totdeauna unitar.

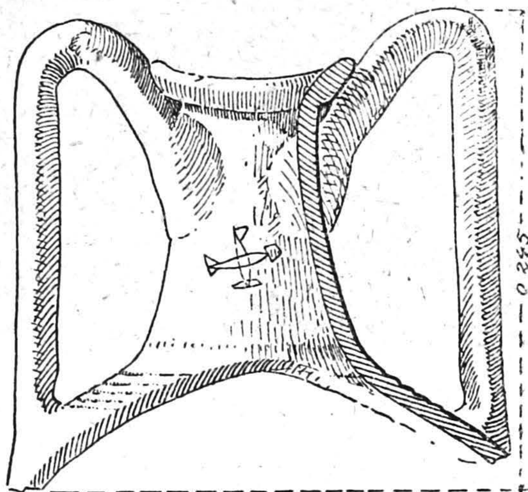
Nivelului I îi aparţine, între altele, o groapă din şanţul C_5, secţionată de malul de E al acestuia. Din inventarul gropii amintim două fragmente dintr'o măciucă de bronz ghintuită, a unui buzdugan (fig. 5,4), câteva plăcuţe nituite şi butoni de bronz şi fier, probabil piese de harnaşament, indicii ale prezenţei unor luptători călăreţi în nivelul cel mai recent al aşezării. Acest fapt pare a fi confirmat şi prin descoperirea unor vârfuri de săgeţi de os şi a unei piese de tolbă sau de arc (fig. 5, 2, 3, 5, 6).

Spre capătul de S al şanţului C_2 a apărut o groapă în formă de pâlnie, care porneşte de sub stratul vegetal, înlătură pietrele ultimului nivel de locuire, străbate toate nivelele de depuneri, inclusiv drumul roman care urcă dela poartă în cetate şi pătrunde adânc în stâncă. Adâncimea ei ajunge până la 5,25 m. Această groapă a fost săpată, fără îndoială, târziu, în epoca feudală sau, mai curând, modernă. In inventarul foarte variat al pământului care o umplea, au apărut cioburi romane, medievale, bucăţi de cărămizi şi olane, printre care unul cu un ornament în relief în formă de P, fragmente de brăţări de sticlă, o monetă de bronz din timpul împăratului Filip Arabul, bătută în oraşul Messembria, precum şi o monetă din vremea împărătesei Theodora a Bizanţului. Câteva fragmente de lulele turceşti dovedesc data relativ recentă a umplerii gropii. Faptul că această groapă sparge stânca, lucru observat de altfel şi în alte locuri, în deosebi în partea de V a porţii, poate sugera ipoteza că s'a urmărit scoaterea de piatră pentru nevoile gospodăriilor târzii, constituite în aşezarea de pe Bisericuţa. In sectorul C/1951 s'au găsit astfel de gropi care perforează zidurile romano-bizantine şi pardoseala de cărămizi a basilicii. Se poate, aşa dar, presupune că locuitorii nivelului I şi II fac aceste gropi şi pentru a scoate pietrele necesare cuptoarelor ori întăririi bazei pereţilor caselor lor sau cărămizile din care îşi făuresc greutăţile de plasă atât de necesare pescuitului, pe care îl practicau pe scară întinsă. Aceste gropi se umpleau după aceea cu tot felul de resturi (gunoaie), pentru a se nivela terenul.

Alte gropi pornesc din nivelul II. Printre cele mai interesante, prin inventarul şi observaţiile prilejuite, este groapa aflată imediat la E de bordeiul Nr. 123, la cca 2,50 m N de absida basilicii. Groapa are gura la adâncimea

de 0,60 m, iar fundul la 3 m, străbătând la 1,20 m un zid cu cărămizi şi mortar. Diametrul gurii este de 1,20 m. Inventarul constă din solzi şi oase de peşte, oase de animale, cioburi de vase de tip slav, mai puţine de vase cu smalţ verde măsliniu şi romano-bizantine. Aici s'a găsit şi o coastă de animal cu crestături pe o margine, pentru a servi, foarte probabil, ca pieptene la ornamentarea vaselor prin benzi de linii (fig. 6, 1), precum şi o mărgea cilindrică, fragmente de brăţări de sticlă şi câteva fragmente de piese de bronz, împreună cu o monetă de bronz din vremea lui Vasile al II-lea Bulgarohtonul. Caracterul inventarului este foarte amestecat. In acest caz, moneta nu poate constitui un element sigur de datare. Stratigrafic, groapa aparţine nivelului II, care este posterior epocii lui Vasile al II-lea.

In nivelul III au fost constatate de asemenea, câteva gropi, ca de exemplu în C_3, C_6, sub bordeiul ars din sectorul W_1 etc. Studiul inventarului acestor gropi va putea duce la precizarea particularităţilor lui, care, la prima vedere, nu apar clar. Ar fi poate de reţinut faptul că într'o groapă apărută sub bordeiul Nr. 104, plină cu pământ sgrunţuros de baltă, s'a găsit un gât de amforă cu toarte supraînălţate (fig. 17), de o tehnică şi pastă mai fină decât amforele analoage din nivelul II, ea reprezentând poate una din verigele care leagă amforele nivelului II de cele ale epocii romano-bizantine.

Fig. 17. — Fragment de amforă (sec. X—XI).

In ceea ce priveşte nivelul IV, numai o groapă, aflată sub bordeiul Nr. 113, pare că aparţinea acestui nivel. Ea are forma de sac, având gura la adâncimea de 1,80 m şi fundul la 3,20 m.

STRATUL ROMANO-BIZANTIN

Faptul că aşezarea prefeudală dela Bisericuţa-Garvăn s'a format pe ruinele cetăţii romano-bizantine, că, pe de altă parte, modul de construcţie al locuinţelor şi folosirea aşa de frecventă a gropilor face ca în mod obişnuit acestea să pătrundă în stratul de dărâmături mai vechi, ne-au obligat ca în cursul săpăturilor, să ne ocupăm pe alocuri şi de zidurile clădirilor întâlnite.

Nu ne vom ocupa de toate fragmentele de ziduri întâlnite, deoarece ele vor forma obiectivul altor campanii de săpături. Vom prezenta numai unul din monumentele explorate, am putea spune, în întregime. Este vorba de basilica romano-bizantină aflată în partea de SV a cetăţii şi desvelită în bună parte cu prilejul campaniei de săpături din anul 1951 (fig. 3 şi 18). Lungimea ei, fără absidă, era de 16 m; lărgimea navei centrale de 4,70 m, iar a navelor laterale de 1,80 m fiecare. Zidurile, care despărţeau navele, sunt foarte mult stricate, mai ales în partea din spre absidă. Ele erau groase de 0,65—0,70 m. Construite din piatră cu mortar, zidurile serveau ca suport coloanelor. Dintre

acestea nu se păstrează *in situ* decât o singură bază de piatră calcaroasă, având dimensiunile de 0,65 × 0,55 m. Intre pietrele ridicate din dărâmăturile aflate în interiorul basilicii, au mai apărut o bază de coloană şi un mic fragment

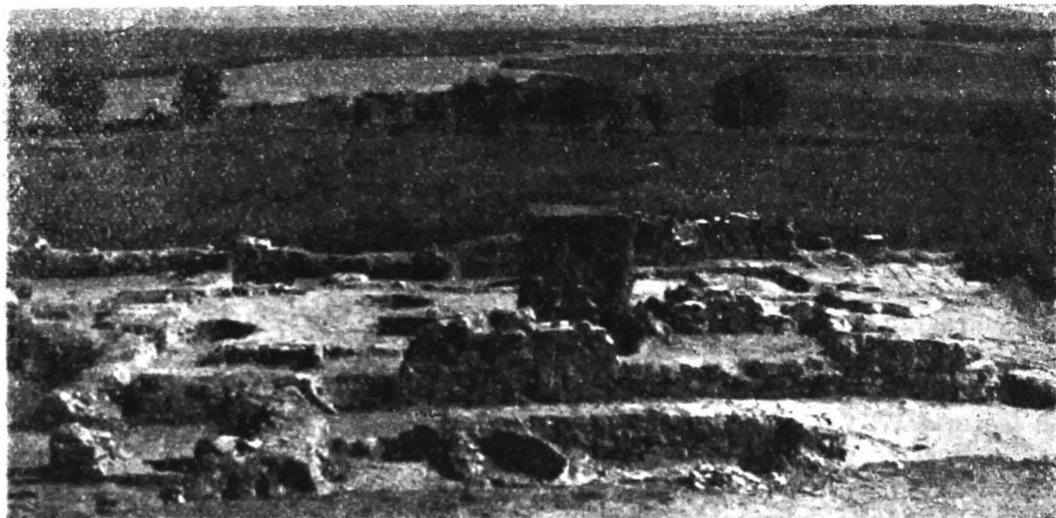

Fig. 18. — Ruinele basilicii romano-bizantine (Vedere din spre NV).

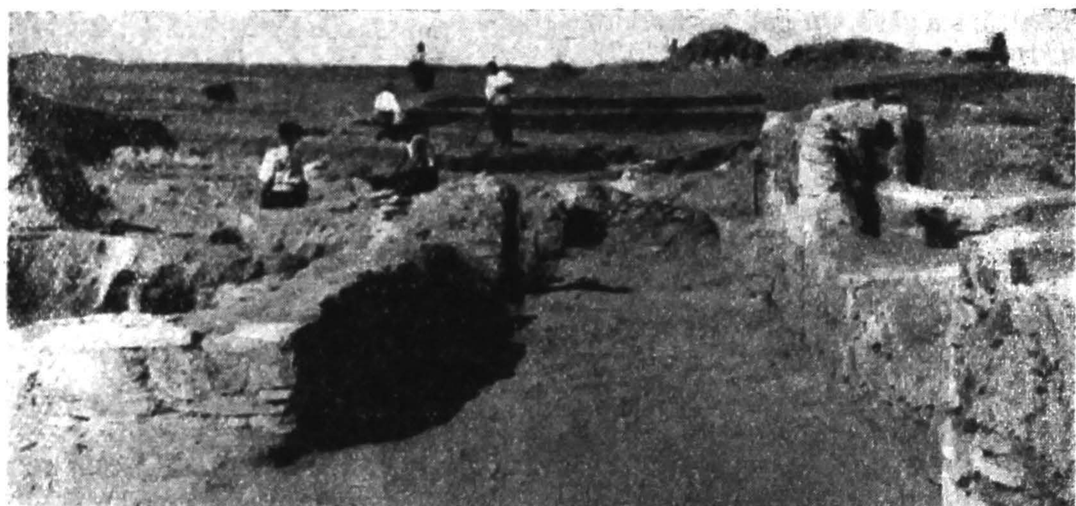

Fig. 19. — Uliţa dintre clădirea şi basilica romano-bizantină.

de fus de coloană din gresie. Din loc în loc, mai ales în partea de SV a basilicii, s'au descoperit bucăţi de lemn ars şi piroane de fier, toate provenind din partea superioară de lemn a clădirii. Numai un lemn carbonizat, ce se afla pe mijlocul zidului, chiar lângă baza de coloană amintită mai sus, pare să indice urma unei balustrade de lemn. Basilica era pavată cu cărămidă. Acest pavaj s'a păstrat numai în câteva locuri din spre intrare, unde urmele de locuire prefeudală sunt aproape inexistente. Observaţia făcută în raportul

ıreliminar din 1951, cu privire la existenţa a două nivele de pavaj din cără- nidă, între care unul din vremea împăratului Anastasius (491—518), iar elălalt mai vechi, a fost verificată şi anul acesta. Pe zidul care despărţea ıava centrală de nava de N, nu departe de absidă, s'a găsit o monetă din ·remea lui Justinian, din 538—539 e.n.

Printre bucăţile de moloz din absidă, au apărut câteva mici fragmente le tencuială, purtând urme de pictură cu roşu, albastru închis şi castaniu. n ceea ce priveşte clădirea anexă, descoperită la E de absidă, săpăturile lin campania acestui an au precizat că zidul exterior al acesteia are forma ınui arc de cerc larg deschis, dublând zidul semicircular al absidei (a se vedea ig. 3). Zidul a fost complet distrus în partea de N—NV. Această clădire n'a ›utut îndeplini funcţia unui *deambulatorium*, deoarece ea era împărţită în două amere, printr'un zid transversal. Simetria cere chiar o a treia cameră în partea le N; însă până acum n'a apărut nicio urmă de zid în acea parte. Din dărâmăturile acestei anexe au fost scoase multe bucăţi de cărămizi şi de olane, ate de 0,35 m şi uşor albiate, caracteristice pentru secolul al VI-lea e.n. Aşa ;um am arătat în raportul asupra campaniei din 1951, atât tehnica zidului — construit din piatră cu lut — cât şi inventarul, dovedesc că anexa a fost ıdăugată mai târziu, probabil în secolul al VI-lea.

La N de basilică au fost degajate în mare parte ruinele unei clădiri de nari dimensiuni şi care era despărţită de aceea printr'o uliţă largă de cca l,50 m (fig. 3 şi 19). Inăuntrul şi în afara acestei clădiri au apărut cărămizi ›bişnuite şi de chirpic, bucăţi de olane, piroane şi scoabe de fier, bucăţi de ;eam, chiupuri sfărâmate, cioburi de amfore, două opaiţe piriforme, un capac le vas, cu buton (sec. V—VI) etc. Pe un fragment de cărămidă era sgâriat ın «ţintar». O menţiune aparte merită patru fragmente de cărămizi, pur- ;ând pe margine stampila cu numele împăratului Anastasius. Printre desco- peririle din interiorul clădirii semnalăm în deosebi un fier de plug (fig. 20) ;i o mare greutate din piatră de calcar, găurită orizontal în partea de sus. Câteva vârfuri de săgeţi de fier şi unul singur de bronz, o monetă din secolul al IV-lea, trei din vremea lui Justinian şi alta cu chipurile împăraţilor Justin ;i Sofia, din anii 572—573, au apărut de asemenea în diferite puncte ale stratului romano-bizantin din regiunea basilicii şi a clădirii vecine cu ea.

Inafară de aceste două clădiri, în sectorul C au fost desvelite diferite ziduri legate cu mortar sau cu pământ, ce vor fi urmărite mai în de aproape în campaniile de săpături viitoare, O deosebită importanţă prezintă drumul roman ce pornea în pantă dela poarta cea mare a cetăţii. Acesta a apărut în şanţul C_2, la adâncimea de 1,50—1,60 m. El se afla direct pe stânca ale cărei neregularităţi au fost nivelate. Urmează ca lărgimea drumului şi alte amănunte în legătură cu acesta să fie precizate după înlăturarea malurilor lăsate între şanţuri.

In colţul de N al şanţului C_4, deasupra stâncii mai joase, s'a desvelit un strat de cărămidă sfărâmată, ce fusese aşezat pentru nivelarea terenului.

Dintre descoperirile făcute în alte puncte ale sectorului C, merită să fie amintite câteva chiupuri sfărâmate, aflate *in situ* şi mai multe obiecte mărunte, ca de exemplu: o bucată de cărămidă cu stampila împăratului Anastasius, un fund de farfurie romană târzie, pe a cărei faţă interioară este imprimată o cruce, diferite fragmente de vase de lut şi de sticlă etc. Un toporaş neolitic a fost de asemenea găsit în stratul de dărâmături romano-bizantine (fig. 21). O monetă din secolul al II-lea e.n., găsită într'o groapă prefeudală, deasupra

drumului roman, arată începuturile cotropirii romane, după cum altele două, din vremea împăratului Mauriciu Tiberiu, din anii 589—591, arată sfârşitul acestei cotropiri.

Paralel cu săpătura din sectorul C s'au făcut investigaţii şi au fost identificate intrările în turnurile Nr. 2 şi Nr. 3, ce se află de o parte şi de alta a porţii principale a cetăţii. Prima dintre acestea e largă de 1,30 m, iar cealaltă de 1,13 m, fiind închisă prin zidire.

In acelaşi timp s'a desvelit parţial turnul Nr. 14, de pe latura de V a cetăţii, către colţul de SV al acesteia. Faptul că în interiorul turnului s'au găsit resturi prefeudale sub un strat gros de peste 1 m de

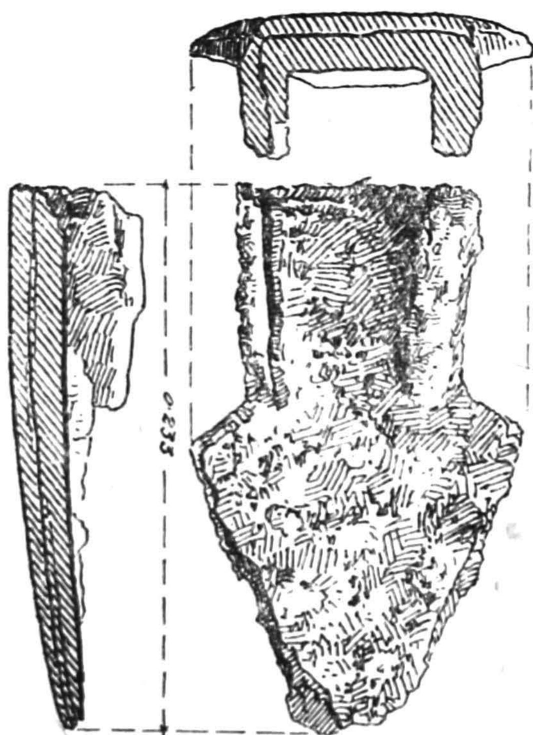

Fig. 20. — Fier de plug roman.

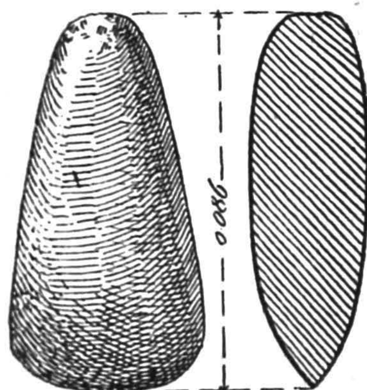

Fig. 21. — Toporaş neolitic.

pietre, provenite din zidul lui, arată că, măcar în parte, acest turn s'a dărâmat în timpul, sau la sfârşitul perioadei prefeudale (sec. X—XII e.n.).

SECTORUL B

Sectorul B ocupă o fâşie de teren orientată E-V, în regiunea sud-centrală a aşezării prefeudale târzii, de pe Bisericuţa. Nicăieri depunerile arheologice din acest sector nu trec de grosimea de 2,50 m, dovedind o locuire mai slabă, datorită probabil cimitirului prefeudal, spre deosebire de sectoarele de lângă zidurile cetăţii, unde, după cum rezultă din descoperirile făcute, viaţa a fost mai intensă.

Cele mai vechi resturi de vieţuire omenească descoperite în sectorul B, datează din epoca neolitică, însă, după toate probabilităţile, topoarele fragmentare găsite în diferitele şanturi au fost aduse din altă parte a popinei sau dintr'o aşezare neolitică mai îndepărtată.

In sectorul B nu s'au păstrat *in situ* depuneri arheologice. Din epoca geto-dacică şi din primele trei secole ale erei noastre se pot aminti doar câteva monete imperiale romane din secolele I—III e.n. Din epoca de construire

a cetăţii (sec. IV e.n.), un singur rest de zid se păstrează în partea de N a şanţului B_3. Această porţiune de zid este formată din câteva pietre legate între ele cu mortar de bună calitate, făcut din var amestecat cu cărămidă pisată. Restul de zidărie este acoperit de o porţiune dintr'un pavaj de ţigle. Singurele resturi romano-bizantine păstrate pe loc, sub depunerile arheologice prefeudale, sunt acelea care datează dela sfârşitul secolului al V-lea şi din secolul al VI-lea e.n.

O serie întreagă de ziduri a fost descoperită încă de anul trecut. Unele sunt legate cu mortar, iar altele cu lut. Judecând situaţia cu mai multă atenţie, ne dăm seama că avem de a face cu un complex de ziduri contemporane. Datarea s'a făcut printr'o monetă din timpul lui Justinian, prin compoziţia mortarului şi prin fragmentele de olane caracteristice secolelor V—VI, acestea din urmă, folosite ca materiale de construcţie la temelia zidului.

Dacă avem în vedere lipsa aproape totală a resturilor arheologice *in situ*, care să dateze din secolele I — V, ne socotim îndreptăţiţi să ajungem la câteva concluzii de caracter istoric. După cât se pare, nu mult după construirea ei, cetatea a fost cucerită de popoarele aflate în migraţie, poate de Goţi, căci în bună măsură *limes*-ul dunărean a fost fortificat pentru a preveni atacurile lor. Construcţiile din interiorul cetăţii au stat vreme îndelungată pradă intemperiilor şi s'au ruinat. La sfârşitul secolului al V-lea, în timpul împăratului Anastasius, cetatea a fost reparată. Cele mai importante lucrări de reconstrucţie, pe care le constatăm pe întreaga suprafaţă a sectorului B, se fac în timpul lui Justinian. Toate zidurile anterioare acestei vremi, înafară de cele câteva pietre amintite mai sus, au fost distruse până la temelie şi toate resturile arheologice din secolul al IV-lea au fost curăţate până la stâncă, făcându-se noi construcţii.

In funcţie de zidurile descoperite în sectorul B, putem spune că în timpul lui Justinian, dela poarta principală a cetăţii ducea către centrul ei, pe direcţia axului lung, o stradă principală, largă. In dreapta şi în stânga ei se ridicau clădiri dreptunghiulare (cu axul lung pe direcţia NS), construite din piatră cu mortar. Intre aceste clădiri erau ulicioare largi de 1,50 m. Până în prezent, în sectorul B, s'au desvelit trei porţiuni din astfel de ulicioare. De notat că ele nu cad faţă în faţă cu ulicioarele aflate de cealaltă parte a străzii principale. Ceva mai târziu, în funcţie de acelaşi plan, se adaugă lângă latura de E a unei construcţii dreptunghiulare, o altă clădire, ale cărei ziduri au fost ridicate din pietre legate cu lut. Aproape în fiecare încăpere s'au găsit fragmente de chiupuri mari pentru păstrarea cerealelor. Dacă ne bizuim pe prezenţa unui mare număr de chiupuri în cuprinsul cetăţii, socotim că în secolul al VI-lea popoarele care atacau cetăţile bizantine de pe malul Dunării obişnuiau să le asedieze, din care cauză garnizoanele acestor fortificaţii erau nevoite să-şi asigure mari cantităţi de cereale, pe care le păstrau în chiupuri. Anul acesta s'a descoperit în şanţul B_2 o jumătate de chiup *in situ*, care ne permite să aducem unele precizări. Deoarece resturile arheologice din secolul al IV-lea fuseseră curăţate de pe stânci, iar chiupurile trebuiau sprijinite, s'au săpat gropi emisferice în stâncă, în care gropi se introducea partea inferioară a chiupului. Locul rămas liber din jurul vasului era astupat cu lut.

Starea prosperă a cetăţii în secolul al VI-lea nu durează prea mult, deoarece această cetate a fost din nou cucerită (poate de Avari) şi trecută iarăşi prin foc. Dacă avem în vedere faptul că în niciunul din chiupuri nu s'a găsit

grâu carbonizat, ne credem îndreptăţiţi să admitem că această cetate a fost cucerită după un lung asediu, în timpul căruia apărătorii ei şi-au terminat proviziile şi au fost nevoiţi să se predea.

Din această vreme datează stratul gros de arsură, aflat pe întreaga întindere a cetăţii. In el se găsesc fragmente de chiup, cărămizi de chirpic şi diferite fragmente ceramice. Zidurile construcţiilor din interior rămân în picioare. Bizantinii au fost respinşi de pe linia Dunării, iar cetatea a fost părăsită. Spre sfârşitul secolului al VI-lea, probabil în timpul domniei lui Mauriciu

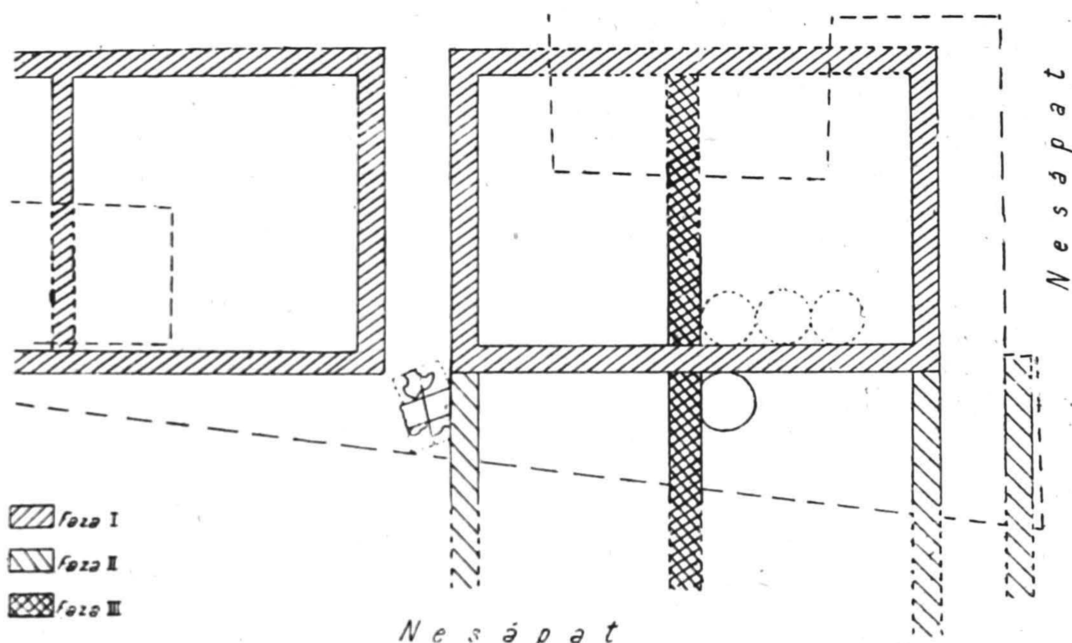

Fig. 22. — Construcţii romano-bizantine din sectorul B.

Tiberiu, stăpânirea bizantină s'a întins din nou până la gurile Dunării, iar cetatea de pe Bisericuţa a fost reocupată şi refolosită de bizantini. Dela arderea construcţiilor din interiorul cetăţii şi până la reocuparea ei, n'a trecut vreme îndelungată. Ca să dovedim acest fapt vom prezenta, pe scurt, situaţia din interiorul unei construcţii bizantine din partea de NE a sectorului (fig. 22). In regiunea şanţurilor $B_1 - B_3$, s'au descoperit resturile unei clădiri justinianeice, construită cu mortar. De-a-lungul unui zid al clădirii, de o parte şi de alta, se găseau înşirate chiupurile de provizii. Deasupra marginii jumătăţii de chiup, despre care am vorbit mai sus, s'au găsit resturile unui zid de piatră construit cu pământ. Temelia lui începe cu 47 cm deasupra stâncii şi este mărginită de depuneri arheologice romano-bizantine. O parte a zidului acoperă marginea chiupului şi se sprijină pe zidul justinianeic. Scopul acestui zid era acela de a împărţi în două încăperea prea mare a construcţiei din timpul lui Justinian. El dovedeşte că zidurile din prima jumătate a secolului al VI-lea erau încă suficient de tari şi de înalte, spre a nu fi nevoie ca ele să fie dărâmate şi reclădite.

In ce condiţii a fost părăsită cetatea la sfârşitul secolului al VI-lea, încă nu ştim. Odată cu această nouă părăsire, fortificaţia îşi pierde caracterul militar.

Ca şi în campania de săpături din anul trecut, nici în vara aceasta, în sectorul B, nu s'au putut determina cu precizie resturi arheologice din secolul al VII-lea până în a doua jumătate a secolului al X-lea. Sunt totuşi unele indicii că astfel de resturi există. In malul de E al şanţului B_2 s'a descoperit gura unui cuptor, care se află alături de groapa bordeiului Nr. 43, dar la o adâncime mai mare decât podeaua acestuia. Cuptorul datează dintr'o etapă mai veche decât bordeiul Nr. 43, care se dovedeşte, stratigrafic, a fi cel mai vechi bordei din sectorul B.

Din groapa bordeiului Nr. 43, care s'a golit în campania din acest an, au fost adunate toate fragmentele ceramice. Materialul încă n'a fost studiat în întregime, totuşi s'a făcut observaţia că procentul mărcilor de olar de pe fundul fragmentelor de vase adunate este mai ridicat decât procentul mărcilor de olar de pe ceramica nivelului următor (penultim). In colţul de SV al gropii bordeiului Nr. 43, s'a descoperit cuptorul acestuia. El se deosebeşte de celelalte cuptoare prin aceea că are aşezate în părţi, de-a-lungul laturilor gropii bordeiului, câteva pietre mari, care poate au servit ca scăunele.

Existenţa a două nivele de bordee, golite de întreg inventarul lor, s'a confirmat prin descoperirea dela capătul de N al şanţului B_4. Anul trecut, în acea parte a sectorului, se desvelise cuptorul şi groapa bordeiului Nr. 88. Făcându-se o secţiune prin podeaua bordeiului şi prin depunerile prefeudale mai vechi, s'a constatat că sub ea există o altă podea de bordei. Cuptorul acestuia din urmă a rămas alături şi aproape la aceeaşi adâncime cu a cuptorului din bordeiul Nr. 88.

O problemă însemnată pentru cunoaşterea reală a evoluţiei istorice a comunităţii omeneşti prefeudale de pe Bisericuţa era aceea a raportului dintre bordeele arse şi pietrele dela baza ultimului nivel de locuire prefeudală. De anul trecut a fost secţionată pe suprafaţa şanţului B_3 marginea unui bordei ars, într'o regiune sub care, în stratul de humus a fost desvelit un grup de pietre. Bănuindu-se că în acest loc se va putea rezolva problema amintită mai sus, s'a trasat paralel cu şanţul B_3 un alt şanţ, B_7. Intr'adevăr, sub solul vegetal s'a desvelit o suprafaţă continuă de pietre din ultimul nivel de locuire, iar la baza nivelului s'a descoperit lipitură de pământ bătătorit. Mai adânc a apărut şi arsura din bordeiul 47. Astfel, s'a putut face precizarea că o bună parte din numărul bordeelor arse reprezintă penultimul nivel de locuire al aşezării prefeudale de pe Bisericuţa. Golindu-se groapa bordeiului Nr. 47, s'au găsit în diferite puncte, în arsură, patru monete arse din timpul împărătesei Theodora (11 Ianuarie 1055 – 21 August 1056). Nu mai poate fi nicio îndoială că o bună parte dintre bordeele arse datează dela sfârşitul celui de al şaselea sau dela începutul celui de al şaptelea deceniu, al secolului al XI-lea e. n., în care timp au putut să mai fie în circulaţie monetele împărătesei Theodora.

O altă observaţie făcută în timpul golirii gropii bordeiului Nr. 47 se referă la problema vetrelor cu marginile înalte. In groapa bordeiului Nr. 47, aco-

perite de arsură şi arse, se găseau mai multe fragmente dintr'o astfel de vatră. Despre vetrele de acest fel se credea că au fost folosite numai de oamenii din ultima etapă de locuire a aşezării prefeudale. Se dovedeşte însă, prin observaţia făcută în bordeiul Nr. 47, că lucrurile stau altfel. Vetrele cu margini înalte au fost întrebuinţate şi de oamenii ce au trăit în bordeele din deceniul al şaselea al secolului XI-lea e. n.

O altă problemă, care merită toată atenţia noastră, este aceea a scheletului de lemn al acoperişului bordeelor. Cercetându-se răspândirea resturilor de bârne carbonizate de pe podeaua bordeiului Nr. 46, s'a ajuns la concluzia că acoperişul era în două pante şi a fost format dintr'o bârnă orizontală la mijloc, pe care se sprijineau în părţi câte cel puţin trei bârne aşezate simetric, una în faţa alteia.

In anul 1950, când s'au făcut săpăturile pentru desvelirea ruinelor bisericuţei prefeudale, s'au adunat din preajma zidurilor ei, mai multe fragmente de olane ce aveau la exterior litere în relief (K, P). S'a crezut că bisericuţa a fost acoperită cu astfel de olane. Cercetându-se anul acesta poarta exterioară (din sec. VI) a cetăţii, s'a observat că olanele cu litere în relief au servit ca material de construcţie în zidurile acesteia. Rezultă că olanele cu litere în relief sunt mult mai vechi decât bisericuţa şi n'au nicio legătură cu zidurile ei.

Determinându-se atât monetele descoperite în sectorul B (1951 — 1952), cât şi cele recuperate din alte sectoare săpate mai de mult, s'a constatat că din totalul de 142 monete găsite, 74 sunt bizantine târzii, (sec. X — XI e. n.) iar celelalte sunt mai vechi (sec. I — VI e. n.).

In ordine cronologică, monetele bizantine târzii se repartizează astfel:

3	din	timpul	lui	Ioan Tzimisces
8	»	»	»	Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea
1	»	»	»	Roman al III-lea
3	»	»	»	Mihail al IV-lea
4	»	»	»	Constantin al IX-lea
20	»	»	»	Theodora
1	»	»	»	Isaac Comnenul
10	»	»	»	Constantin al X-lea Ducas
5	»	»	»	Constantin al X-lea şi Evdochia
4	»	»	»	Mihail al VII-lea
5	»	»	»	Alexios I Comnenul
10	monete bizantine nesigure.			

Din datele listei de mai sus suntem îndreptăţiţi să ajungem la unele concluzii.

Intre anii 1055 — 1067, pe teritoriul Dobrogei de NV, circulaţia monetară a fost intensă. Faptul se argumentează prin aceea că din timpul împărătesei Theodora şi a împăraţilor Isaac Comnenul şi Constantin al X-lea Ducas datează 36 monete, adică jumătate din numărul total al monetelor bizantine târzii. Intensificarea circulaţiei monetare este o dovadă directă a creşterii nivelului schimburilor comerciale din regiune, care la rândul lor sunt datorite unei perioade de linişte relativă. Numărul destul de ridicat al monetelor din vremea lui Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea se explică prin îndelungata lor domnie.

Bizuindu-ne pe toate resturile de vieţuire omenească din aşezarea prefeudală, descoperite în sectorul B, în urma săpăturilor din anii 1951 — 1952, ajungem la unele concluzii provizorii.

In sectorul B avem documentate, în mare, două faze de locuire din perioada prefeudală, dintre care prima constând din patru etape, iar a doua fază dintr'o singură etapă, corespunzătoare unui singur strat arheologic. Cele două mari faze se deosebesc aproape total în privinţa modului de viaţă (locuinţe, cuptoare, vetre, inventar). Dacă avem în vedere această caracteristică esenţială, socotim că este vorba de două populaţii de origine şi obiceiuri cu totul deosebite.

Populaţia mai veche a primelor patru etape, documentate până în prezent, a cărei vieţuire pe popina Bisericuţei se încheie aproximativ la anul 1065, era originară dintr'o regiune de câmpie, lipsită de piatră, cu metode de construcţie bazate pe lemn. Oamenii ce făceau parte din aceea comunitate locuiau în bordee săpate în pământ, cu acoperişul în două pante. In interiorul bordeelor, lângă un colţ, era făcut un cuptor de pietre.

Purtătorii celei de a doua faze au fost originari dintr'o regiune de dealuri, de unde vin cu obiceiul de a construi locuinţele de suprafaţă cu pietre la sau lângă temelii şi cu pereţii din bârne. Ei obişnuiau să paveze şi locul din jurul casei cu piatră. Numai astfel putem explica suprafeţele acoperite cu pietre mici, amestecate cu oase de animale şi cioburi.

Cantităţile mari de oase şi solzi de peşte găsite în gropile bordeelor din prima fază şi prezenţa numeroaselor râşniţe şi oase de animale, descoperite în strânsă legătură cu resturile ultimei faze de locuire prefeudală, ne permit să credem că între cele două populaţii erau deosebiri importante şi în privinţa ocupaţiilor principale.

ŞANŢUL S_1

Urmărind să obţinem date noi cu privire la întinderea aşezării din afara zidurilor cetăţii şi succesiunea nivelelor de locuire cele mai vechi, s'a început în campania din 1951 o secţiune denumită S_1. Cum grosimea depunerilor s'a dovedit mai mare decât ne aşteptam, secţiunea n'a putut fi terminată în campania din anul trecut. In campania din 1952 am procedat la adâncirea acesteia către capătul de N, sub forma unui sondaj (fig. 23). In raportul de faţă vom prezenta elementele noi pe care le-am obţinut cu ocazia adâncirii săpăturii în stratul cel mai vechi — întâlnit până acum.

La adâncimea de cca 3,20 m, s'a descoperit o massă de ţigle şi olane arse puternic secundar, printre care apăreau cioburi de vase romane. Ridicându-se aceste dărâmături, am pătruns în interiorul unei locuinţe incendiate, ale cărei margini n'au putut fi prinse, din cauza îngustimii şanţului. Degajarea în întregime a acestei locuinţe se va putea face prin lărgirea şanţului. Sub stratul de ţiglă şi olane se afla o mare cantitate de ceramică, bucăţi de lemn ars, bucăţi de piroane de fier şi fragmente de vase de sticlă, dintre care unele erau puternic deformate prin topire.

Este destul de probabil, având în vedere lipsa zidurilor de piatră sau de chirpic, ca această locuinţă să fi fost construită din materiale uşoare (lemn şi lut), singur acoperişul folosind ţigla şi olana romană.

Din fragmentele ceramice recoltate în această locuinţă, s'a putut reconstitui până acum un număr de 12 vase. Din restul cioburilor sperăm să reconstituim alte vase, mai cu seamă după ce vom lărgi sondajul, deoarece unele fragmente trebue să se găsească încă în porţiunile rămase nesăpate într'o parte sau alta a şanţului.

Ceramica este de două tipuri: *a)* ceramică romană, *b)* ceramică de tradiţie şi factură locală, băştinaşă.

Prima categorie este reprezentată prin următoarele vase (fig. 24, 1 — 10):

1. Amforă cu corpul globular, gât în formă de pâlnie şi toarte relativ

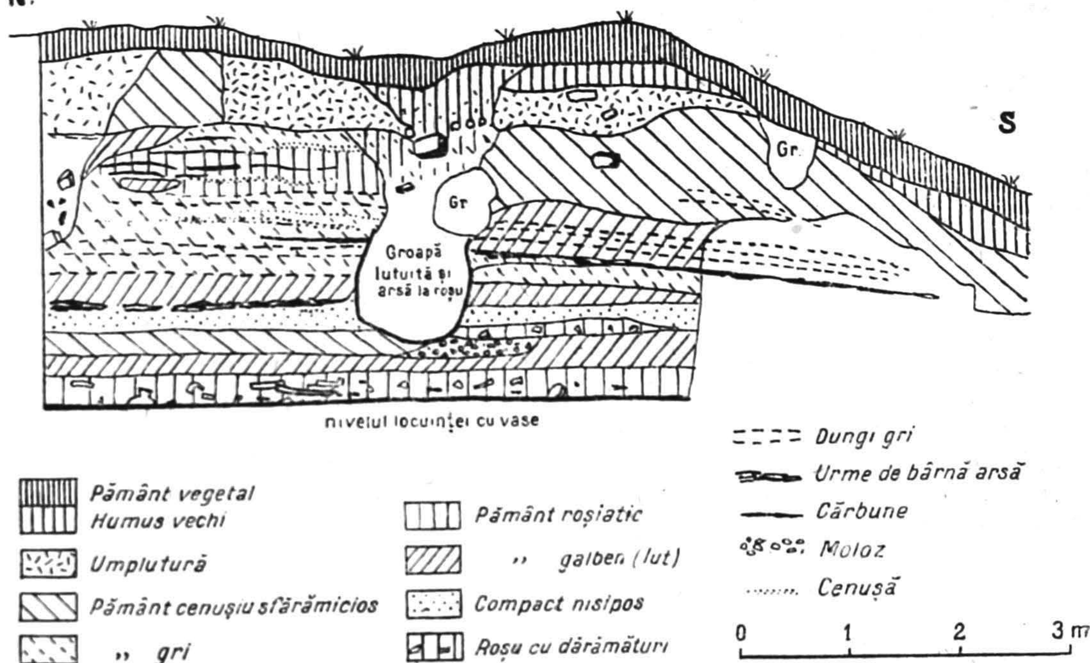

Fig. 23. — Profilul capătului dela N al şanţului S_1

scurte, răsucite. Suprafaţa amforei este acoperită cu o pojghiţă subţire de vopsea roşie, roasă şi afumată din cauza incendiului.

2. O cană (oenochoe) cu gura prevăzută cu un cioc de turnat.

3. Un ulcioraş cu gura dreaptă.

4. O căniţă de pastă cenuşiu-neagră, cu două toarte, având partea superioară ornamentată cu linii incizate înainte de ardere, destul de neregulate.

5 — 6. Două farfurii largi, una având buza îngroşată şi răsfrântă în afară, cealaltă — buza îndoită oblic spre interior.

7. O farfurie-castron, cu marginea dreaptă şi peretele arcuit.

8. Un castronaş cu buza dreaptă, peretele arcuit şi faţa interioară a fundului uşor bombată.

9. O oală cu toarta împărţită în cinci caneluri longitudinale. De observat că partea superioară a vasului are o angoba cenuşiu-neagră şi un număr de trei inscripţii sgâriate pe pasta moale, înainte de aplicarea angobei. Aceşti grafitti cu litere amestecate — majuscule şi minuscule — sunt latineşti şi par a conţine numai nume.

10. O oală din pastă cărămizie, cu angobă roşiatică pe faţa exterioară.

Ceramica de tradiţie şi factură locală, băştinaşă, este reprezentată printr'un mare număr de cioburi. Din acestea s'au putut reconstitui deocamdată numai două vase (fig. 25 şi 26); este probabil să putem reconstitui şi altele.

1. Primul dintre cele două vase reconstituite este în formă de oală fără toarte, cu fund drept și buza ușor întoarsă înafară. Pe partea sa superioară,

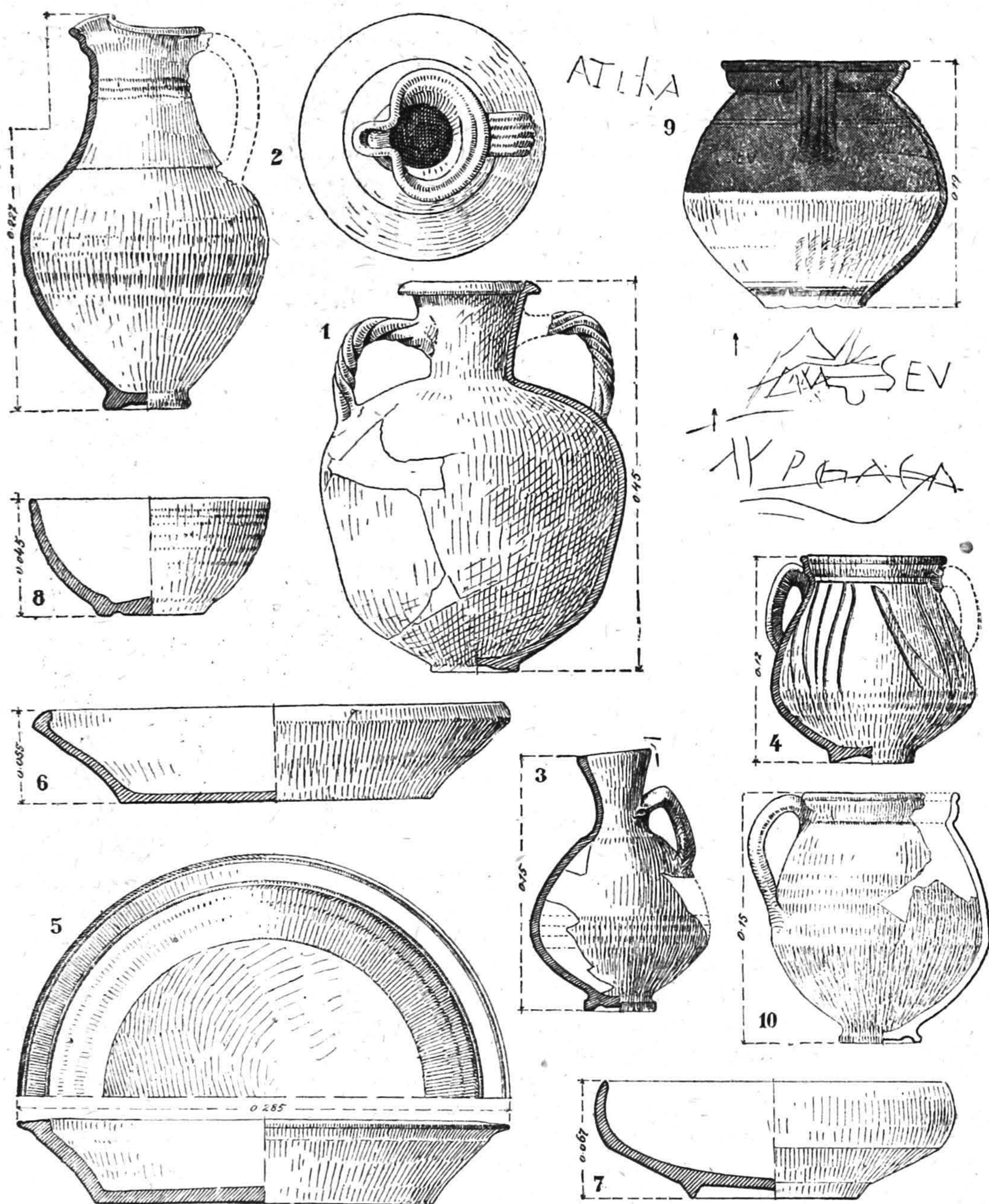

Fig. 24. — Vase romane din sec. II e.n., din șanțul S_1

vasul are un brâu în relief cu crestături neregulate, uneori devenind scobituri (fig. 25).

2. Cel de al doilea exemplar este tot o oală de tipul primului exemplar, cu deosebire că peretele este mai arcuit şi curbura gâtului mai pronunţată. Ca ornament apar patru butoni (mici proeminenţe) cu mijlocul puţin adâncit, aşezaţi la distanţe egale pe umărul vasului (fig 26).

Ambele vase sunt lucrate cu roata înceată, dintr'o pastă şi tehnică specifică olăriei locale. Atât forma vaselor, cât şi ornamentarea sunt obişnuite ceramicei geto-dace.

Intregul complex se datează printr'un fund de opaiţ cu marcă, din care se păstrează numai ultimele două litere... SI, evident CASSI. Numele lui Cassius este bine cunoscut, de pe lămpile secolului al II-lea. O datare şi mai precisă ne oferă o monetă de bronz din timpul împăratului Antoninus Pius şi anume din anii 155 — 156. Dată fiind împrejurarea că acest complex a fost găsit închis, nederanjat de intervenţii ulterioare, el capătă o importanţă deosebită. Aşa cum se ştie din rapoartele noastre de săpături anterioare, cetatea romană se păstrează în forma pe care a căpătat-o la începutul secolului al IV-lea e.n., când ea s'a ridicat în întregul ei. Elementele mai vechi au apărut sporadic şi în cuprinsul cetăţii, dar un strat precis anterior construcţiei din secolul al IV-lea n'a fost încă surprins în săpăturile de până acum. Fragmente arhitectonice refolosite cu ocazia construcţiei cetăţii din secolul al IV-lea, s'au descoperit ici-colo în zidurile cetăţii.

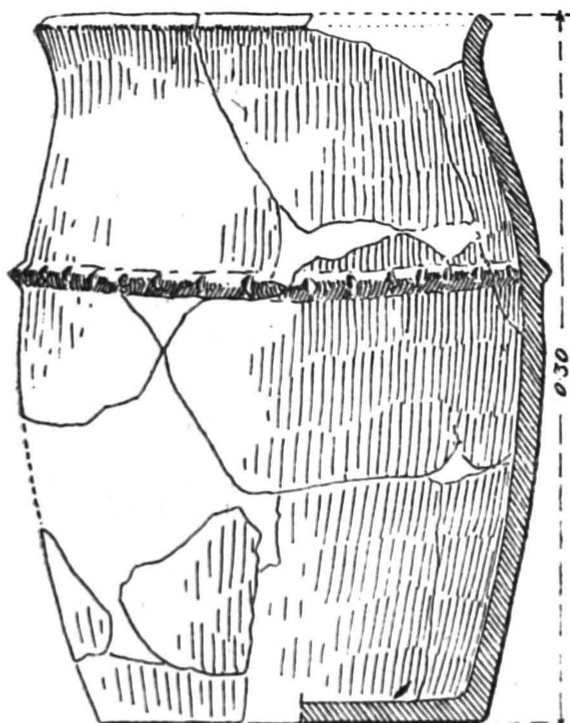

Fig. 25. — Oală geto-dacică (sec. II e.n.) din şanţul S_1.

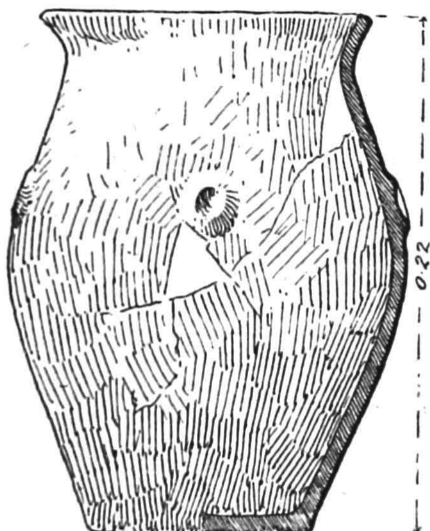

Fig. 26. — Oală geto-dacică (sec. II e.n.) din şanţul S_1.

Descoperirea locuinţei din S_1 dovedeşte clar aşezarea Romanilor pe popina Bisericuţa, în secolul al II-lea e. n. Dar apariţia în acelaşi strat, mai mult încă, în aceeaşi locuinţă, a olăriei dacice, ne arată că şi aici ca şi în alte locuri, populaţia băştinaşă, cu cultura ei specifică, n'a fost alungată, ci a rămas mai departe ca un element constitutiv important. Ceramica băştinaşă

continuă să se lucreze şi să se folosească nu numai în îndepărtate gospodării izolate, ci şi în centrele în care invadatorii se aşează în mijlocul băştinaşilor.

Locuinţa incendiată deschide problema urmăririi în săpăturile viitoare, a nivelului de locuire căruia îi aparţine. Când noi constatăm că ruinele acestei locuinţe n'au fost deranjate, că peste ele s'a aşternut un strat de pământ după care, de abia prin secolele IV — V, s'au construit alte locuinţe, este firesc să ne punem întrebarea dacă acel incendiu a fost numai o întâmplare izolată sau dacă întreaga aşezare a fost distrusă prin foc, în vremea lui Antoninus Pius. Pentru a putea trage concluzii de ordin istoric, va trebui, aşa dar, să extindem săpăturile noastre spre a culege cât mai multe elemente care să ne ajute la o judecată de ansamblu a situaţiei.

Cum moneta din anii 155 — 156 ne oferă un termen *post quem*, putem admite sub formă de ipoteză, că distrugerea prin foc a acestei locuinţe s'a petrecut ceva mai târziu, poate în vremea urmaşului lui Antoninus Pius, când ştim că lumea « barbară » era în plină ofensivă la Dunăre. Invazia Costobocilor prin Dobrogea, în urma slăbirii puterii romane prin deplasarea în Dacia a legiunii a V-a Macedonica, poate fi prilejul aşteptat de populaţia exploatată de a isbi pe exploatatori şi în acest colţ al Dobrogei, aşa cum izvoarele dovedesc că s'a întâmplat în alte locuri din provincia noastră dintre Dunăre şi Mare.

SONDAJUL DELA V DE GÂRLA LĂŢIMEA

Informaţiile pe care le primisem dela locuitorii proprietari de pământ pe porţiunea dintre malul gârlei Lăţimea şi şoseaua dintre Garvăn şi Comuna 23 August (Azaclău) cereau un control al acestui teren, pentru a urmări dacă se găsesc urme arheologice şi cărei epoci îi aparţin. In acest scop, s'a înscris în planul de lucru un sondaj în porţiunea amintită. Cum informaţiile erau în general vagi, alegerea locului în terenul de cultură a fost destul de grea. Fără a avea indicaţiuni mai precise, bizuindu-ne mai mult pe examinarea formelor terenului, am ales un loc aflat între grădinăria din faţa cetăţii şi şoseaua Azaclău-Garvăn. Şanţul trasat are 14 m lungime pe 2,50 m lărgime, începând dela cca 40 m E de şosea. Dela început se constată lipsa ceramicii de tip slav târziu şi prezenţa fragmentelor de ţigle şi cărămizi romane târzii. Ciobурile de vase sunt puţine şi foarte fragmentate. Pe alocurea, apar grămezi de pietre fără urme de mortar.

La 2,50 m E de capătul de V al şanţului şi la adâncimea de 0,95 m faţă de nivelul actual al solului, s'a descoperit un mort având orientarea E — V. Scheletul nederanjat zăcea întins pe spate, cu faţa spre E şi cu mâinile pe pântece. Oasele poartă urme de eroziuni. Craniul era alunecat spre piept. Singurele obiecte de inventar sunt doi cercei verige din sârmă de bronz, având grosimea de 1 mm. Nu s'au găsit urme de coşciug. Scheletul aparţine unei femei. Orientarea şi poziţia mâinilor arată că ea era creştină. In ceea ce priveşte datarea, în lipsă de elemente mai precise care să ne ajute, socotim că poate fi atribuit secolelor V — VI, când creştinismul a cunoscut o largă răspândire în rândurile populaţiei dobrogene. Lipsa ceramicii târzii ne opreşte de a ne gândi la vremurile de după secolul al VI-lea.

La 50 cm E de capătul de V al şanţului, s'a descoperit un craniu de copil cu partea superioară a scheletului rău păstrată. Mortul fusese orientat pe

direcţia NS. Partea inferioară a scheletului intra în malul de N al şanţului. Adâncind şanţul, am constatat că sub mormântul femeii prezentat mai sus, se găseau resturile unui alt schelet, în mare parte deranjate sau distruse, iar în apropiere resturile craniului unui al patrulea mort.

Toate observaţiile duc la concluzia că aici se afla un cimitir care a cunoscut o durată lungă, mormintele mai noi deranjând uneori pe cele mai vechi. Până la o cercetare mai largă a acestui cimitir, nu putem data mormintele mai vechi, iar pe cele din nivelul superior le putem atribui epocii dintre sfârşitul secolului al IV-lea şi sfârşitul secolului al VI-lea e. n. Se pare că e vorba de un cimitir de oameni săraci, din populaţia rurală, dată fiind sărăcia inventarului şi lipsa unei construcţii speciale, cum îşi pregăteau în mod obişnuit cei cu stare.

Inafară de aceste descoperiri, lângă malul gârlei Lăţimea, în dreptul cetăţii Dinogetia, a fost găsită întâmplător o monetă de brónz olbiană, din a doua jumătate a secolului al doilea e.n [1].

CONCLUZII

Pentru a încheia raportul preliminar asupra săpăturilor dela Bisericuţa-Garvăn, vom încerca să prezentăm evoluţia vieţii din această aşezare, sintetizând, în linii sumare, rezultatele obţinute.

Descoperiri sporadice de unelte de piatră şlefuită confirmă existenţa unei comunităţi omeneşti, chiar dacă nu pe popina Bisericuţa, dar, în orice caz, în apropiere, încă din epoca neo-eneolitică. Urme din această îndepărtată epocă nu s'au găsit în strat aflat *in situ*, dar obiectele apărute în timpul săpăturilor nu puteau fi aduse dela o mare depărtare.

Din epoca bronzului încă nu avem resturi arheologice, însă din prima epocă a fierului, aşezarea dela « Mlăjitul Florilor », la o depărtare de mai puţin de 2 km SV de Bisericuţa, ne-a oferit un material tipic.

Din vremea geto-dacică există unele urme chiar în cetate, însă găsite în stratul de nivelare semnalat într'un raport anterior. Descoperirea vaselor getice din şanţul S_1, aparţinând secolului al II-lea e. n., nu poate fi însă întâmplătoare. Dacă populaţia utiliza şi, desigur, modela aceste vase în vremea cotropirii romane, faptul se datoreşte tocmai prezenţei Geto-Dacilor. Ar fi absurd să admitem că această populaţie a venit aici de abia în timpul ocupaţiei romane. De altfel, denari romani din secolul I în. e. n. şi I e. n., descoperiţi întâmplător în apropierea cetăţii şi chiar în cetate, precum şi o monetă olbiană, achiziţionată anul acesta, nu sunt întâmplătoare. Monetele nu se găsesc acolo unde n'au trăit oameni.

Aşa cum am arătat mai sus, săpăturile anterioare n'au descoperit *in situ* un nivel roman mai vechi de secolul al IV-lea. Desvelirea resturilor locuinţei din secolul al II-lea, prezentată mai sus, confirmă descoperirile sporadice făcute mai înainte în cuprinsul cetăţii. Cetatea dela Bisericuţa a fost construită pela începutul secolului al IV-lea. Dacă a existat mai înainte şi o cetate, pe lângă aşezarea civilă identificată sigur, nu putem încă spune. Basilica de pe latura de S a fost construită mai târziu decât cetatea, cel mai de vreme în a doua jumătate a aceluiaşi secol.

---

[1] Cf. A. N. Zograf, Anticinie moneti, Moscova-Leningrad, 1951, p. 144, pl. XXXIV, Nr. 14.

Pe la sfârşitul secolului al IV-lea, cetatea pare-se a fi fost cucerită de popoarele migratorii (Goţi sau Huni) şi ruinată. In vremea împăratului Anastasius, stăpânirea imperială din Constantinopol s'a întărit din nou şi s'au făcut în cetate o serie de lucrări de reconstrucţii. Marele număr de cărămizi cu numele lui Anastasius, descoperite nu numai în sectorul Basilicii, ci şi în alte puncte, dovedeşte că el s'a îngrijit atât de refacerea acestui locaş de cult, care avea să servească populaţiei civile şi garnizoanei cetăţii, cât şi de refacerea altor construcţii.

O nouă operă de refacere se constată în vremea lui Justinian. Ruinele clădirilor mai vechi sunt curăţate în cea mai mare parte şi se procedează la ridicarea de noi construcţii, axate pe strada principală care mergea pe direcţia SN, din care porneau uliţe largi de cca 1,50 m. In aceste clădiri noi apar, de regulă, chiupuri *(dolia)* pentru păstrarea cerealelor. In legătură cu numărul mare de chiupuri şi cu faptul că în acestea nu s'au găsit cereale, va trebui explicată pricina pentru care ele, deşi se află deobicei într'un strat gros de arsură, care dovedeşte un incendiu ce a mistuit întreaga cetate, sunt golite de conţinutul lor. Rămâne să se examineze posibilitatea unei evacuări care a precedat incendiul sau aceea a unei rezistenţe a garnizoanei impinse până la epuizarea rezervelor de hrană, ceea ce ar însemna nu cucerirea prin asalt, ci încetarea luptei în urma unui asediu îndelungat.

Condiţiile locale în care Romanii au pierdut cetatea nu se cunosc. Ultimele monete datează din vremea lui Mauriciu Tiberiu. Este firesc să ne gândim la atacurile Avarilor şi Slavilor, care au constituit factorul determinant în eliberarea Dobrogei şi, în general în eliberarea peninsulei balcanice, în secolul al VI-lea.

Nici în campania din 1952 nu s'au putut determina urme precise de locuire din secolele VII — IX e. n. Sunt unele indicii că astfel de urme ar exista. Astfel, în malul de E al şanţului B_2 s'a descoperit gura unui cuptor care se afla alături de groapa bordeiului Nr. 43, dar la o adâncime mai mare decât podeaua acestuia. Prin urmare, se poate presupune că acest cuptor este anterior bordeiului Nr. 43, care se dovedeşte stratigrafic a fi cel mai vechi bordei din sectorul B (nivelul IV de sus în jos). Din groapa bordeiului Nr. 43 au fost adunate toate fragmentele ceramice. Materialul este în curs de studiere însă se poate remarca de pe acum că procentul mărcilor de olar de pe fundul vaselor este mai mare decât procentul mărcilor din nivelul următor nivelul III, de sus în jos).

Existenţa a două nivele de bordee, caracterizate prin lipsa de inventar, s'a confirmat în deosebi prin observaţiile făcute la capătul de N al şanţului B_4. In campania precedentă se descoperise în această parte cuptorul şi groapa bordeiului Nr. 88. Executându-se o secţiune prin podeaua acestui bordei, s'a constatat că sub ea există o altă podea. Cuptorul acestui nivel mai vechi a rămas neatins alături, la o adâncime mai mare decât aceea a cuptorului din bordeiul Nr. 88.

Aceste două nivele mai vechi de bordee, din aşezarea feudală timpurie dela Garvăn, se caracterizează prin lipsa urmelor de incendiu şi prin inventarul redus la fragmente ceramice. Este bine să se reţină, totuşi, că majoritatea ceramicii aparţine unor vase lucrate cu oarecare îngrijire, cu roata cu învârtire rapidă, ornamentate cu benzi de linii fine sau cu rotiţa dinţată.

De asemenea este de reţinut că mărcile de olar apar numai pe această categorie de vase, lipsind de pe vasele caracteristice nivelului următor (nivelul II, de sus în jos).

Nivelul următor (penultim) este reprezentat prin urmele cele mai numeroase şi cele mai bogate ca inventar. Pentrucă ele au fost prezentate şi în alte rapoarte anterioare şi în cel de faţă, la locul respectiv din acest raport, aici ne vom opri pe scurt numai asupra elementelor de datare şi asupra ceramicii specifice. Aşa cum am arătat mai sus, în cuprinsul acestor bordee s'au găsit monete din a doua jumătate a secolului al XI-lea, mai precis, din deceniile şase şi şapte ale acestuia.

In ceea ce priveşte ceramica, din marele număr de vase găsite întregi sau care pot fi întregite, niciunul nu poartă mărci de olar. Mai mult încă, din punct de vedere tehnic, aceste vase sunt mult inferioare ceramicii din cele două nivele mai vechi: formele mai puţin reuşite, lucrate la roata înceată, pereţii groşi, ornamente constând din linii orizontale incizate neregulat sau din adâncituri de formă neregulată, aşezate pe umărul vasului, pasta cu multe pietricele şi bucăţele de cochilii de melci, ardere slabă.

Este limpede că s'a produs o schimbare deosebită, care arată o evoluţie însemnată în viaţa aşezării însăşi. De bună seamă ceramica celor două nivele mai vechi se lucra în ateliere, de meşteri care erau bine utilaţi şi aveau interes să-şi marcheze produsele lor prin mărci de olar. Noi am denumit altă dată această categorie de olărie, ceramică de târg. Credem că aceste ateliere se găseau în alte centre mai îndepărtate decât Dinogetia.

In schimb, vasele din nivelul penultim sunt produsele unor olari localnici, care n'au nici pricepere, nici utilajul necesar pentru conlucrarea unei olării mai bune. Credem, aşa dar, că ele reprezintă începuturile desvoltării unui meşteşug local, ţărănesc, sub impulsul creşterii forţelor de producţie locale. Este drept că n'am descoperit până acum cuptoare de olari, dar nici nu este neapărată nevoie ca ele să se găsească chiar în centrul aşezării. Pe de altă parte, lipsa mărcilor de olar arată că producţia nu era mare, că nu se lucra decât pentru nevoile imediate ale comunităţii respective. Descoperirea unor mici depozite de piatră şi cochilii de melci mărunt sfărâmate, chiar în interiorul unor bordee (a se vedea bordeiul Nr. 144), sprijină această ipoteză.

Faptul că bordeele din cele două nivele mai vechi n'au fost incendiate, că ele au fost evacuate de conţinutul lor înainte de a fi fost părăsite, este o dovadă că ele nu reprezintă decât faza de refaceri normale, după un anumit număr de ani. Chiar tehnica folosită în construcţia acestora arată că nu se întâmplă nicio violenţă, că aceiaşi oameni îşi refac locuinţele într'un ritm normal. Bordeele din nivelul penultim nu se deosebesc ca tehnică constructivă de cele dintâi. Trecerea la o producţie locală în ceea ce priveşte ceramica şi chiar meşteşugul fierăriei, este consecinţa unor condiţii istorice noi, care duc la întreruperea legăturilor cu centrele de producţie şi provoacă începuturile unei economii închise.

In schimb, incendiul general care distruge bordeele nivelului penultim se datoreşte unor forţe dinafară. Oamenii cărora li s'au distrus locuinţele, nu mai revin să-şi caute rămăşiţele gospodăriei lor.

In locul bordeelor caracteristice pentru cele trei nivele, apare un nivel de locuinţe de suprafaţă, mai mult colibe.

Astfel, aşezarea prefeudală alcătuită în cursul secolului al X-lea, cunoaşte o scurtă epocă de desvoltare în cursul secolului al XI-lea, pentru ca, în a

doua jumătate a acestuia, în urma unei distrugeri masive, să se producă o «spargere» a satului înfloritor de odinioară şi pe ruinele lui să se continue o viaţă precară până în prima jumătate a secolului al XII-lea.

Ştefan Gh. — responsabil, I. Barnea, E. Bujor, E. Comşa, St. Constantinescu, Gh. Pompilian; studenţi: *Gh. Bitir, Em. Bolde, F. Constantin, P. Diaconu.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГАРВЭНЕ-ДИНОГЕТИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки, произведенные летом 1952 года в Гарвэне, Галацкой области, в дальнейшем преследовали преимущественно эволюцию человеческой жизни в пределах поселения эпохи раннего феодализма (X—XII века н. э.). С этой целью производились раскопки на четырех участках: B, C, D. и W_1, (рис. 1—3). Для изучения последовательности археологических слоев вне пространства, огороженного более древней оборонительной стеной римской крепости и ранне-феодальной эпохи села, углубили зондирование S_1 и произвели небольшое зондирование на западном берегу рукава Лэцимя.

Излагаются вкратце в хронологическом порядке более существенные результаты, достигнутые в 1952 г.

Наиболее древние развалины принадлежат II веку н. э. Таким образом, к юго-западу от крепости, обнаружили под остатками жилища (II века н. э.) довольно значительное количество автохтонной гетской керамики вместе с инвентарем римского производства. Найденный материал доказывает устойчивость местного населения в северо-западном районе Добруджи во время римского вторжения. В юго-западном углу крепости были вскрыты следы базилики и в связи с этим сделаны любопытные наблюдения. Базилика была построена в V веке и переделана во времена Анастасиуса, что доказано кирпичами, найденными на восстановленном полу здания. Они снабжены вытесненными клеймами с именем императора. Имеется также кладбище этой эпохи для бедного населения, открытое к западу от берега рукава Лэцимя. На различных подразделениях раскопок найдены развалины времен Юстиниана и его наследников (Маврикий Тиберий включительно), которые позволяют распознать частично планы зданий в крепости и методы постройки в VI веке н. э.

В слоях археологических отложений X—XII веков н. э. были определены четыре этапа обитания, датированные византийскими бронзовыми и золотыми монетами: монеты времен императоров от Иоанна I Цимисхия (969—976) до Иоанна II Комнена (1118— 1143). Судя по типу жилищ было установлено, что остатки раннего феодализма можно разделить на две фазы.

Первая фаза, относящаяся приблизительно к 970—1070 годам, характеризуется жилищами вида полуземлянок. Они состояли из квадратных ям (приблизительно 4 × 4 м) и не более 1 м глубины по отношению к тогдашней поверхности почвы. Края ямы были облицованы бревнами. В одном из углов ямы имелся каменный очаг глиняной кладки и обмазанный глиной. Над землей имелись, вероятно, деревян-

ные невысокие стены и крыша с бревенчатым остовом, крытая, весьма вероятно, камышом. Керамика имеет те же формы и орнаментации, как и керамика, обнаруженная в предыдущие кампании.

Первой фазе обитания соответствуют три уровня землянок. В ямах землянок начала этой фазы не встречаются предметы и целые сосуды. Это явление объясняется переселением семейств в другие жилища в пределах того же поселения. Последний этап обитания, соответствующий третьему уровню этой фазы, характеризуется остатками жилищ — землянок, разрушеннных огнем. Под пеплом сохранился в целости весь домашний инвентарь — десятки сосудов, орудия и украшения из стекла и бронзы. Относительно керамики этого последнего этапа, устанавливается, что она отличается по форме и украшениям от керамики более древних этапов, вероятно из-за ухудшения социально-экономического и исторического положения того времени. Разрушение жилищ огнем, к концу первой ранне-феодальной фазы обитания, произошло приблизительно между 1060 и 1070 годами, так как в пепелищах встречаются поврежденные огнем бронзовые монеты времен императрицы Феодоры и Константина X Дукаса.

Вторая фаза обитания, приуроченная к раннему феодализму, датируется концом XI века по приблизительно 1140 год. Ее конец отмечен монетой времен Иоанна II Комнена (1118—1143). Жители погорелых землянок бежали из этих мест и не вернулись больше. Здесь строится новое поселение, жители которого сооружают жилища из дерева на поверхности земли. Кругом жилищ имеются каменные настилы небольших размеров. В жилищах имеются очаги из лощенной глины. По форме и орнаментации керамика отличается в известной степени от керамики первой фазы. Пока еще не удалось установить, по каким причинам обитание этого селения прекратилось в первой половине XII века.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий план поселения.
Рис. 2. — План раскопок в секторах B, D. и W_1.
Рис. 3. — План раскопок в секторе C.
Рис. 4. — Железные орудия (XI—XII вв.).
Рис. 5. — Военное и охотничье оружие (XI—XII вв.).
Рис. 6. — Рабочие инструменты и украшения (XI—XII вв.).
Рис. 7. — Печь землянки № 130.
Рис. 8. — Плитки, найденные в печи землянки № 130.
Рис. 9. — Землянка № 143.
Рис. 10. — Печь вне жилища к северу от землянки № 143.
Рис. 11. — Землянка № 144.
Рис. 12. — Землянка № 149.
Рис. 13. — Землянка № 161.
Рис. 14. — Донышки горшков с клеймами.
Рис. 15. — Бронзовый крестик (первая половина XI вв.).
Рис. 16. — Землянка без инвентаря (№ 160).
Рис. 17. — Фрагменты амфоры (X—XI вв.).
Рис. 18. — Руины римско-византийской базилики (вид с северо-запада).
Рис. 19. — Улица между зданием и римско-византийской базиликой.
Рис. 20. — Лемех римского плуга.
Рис. 21. — Неолитический топорик.
Рис. 22. — Римско-византийские сооружения сектора B.
Рис. 23. — Профиль северного края рва S_1.

Рис. 24. — Римские сосуды II в. н. э. из рва S_1.
Рис. 25. — Гетский горшок (II в. н. э.) из рва S_1.
Рис. 26. — Гетский горшок (II в. н. э,) из рва S_1.

LE CHANTIER DE GARVĂN-DINOGEŢIA

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques accomplies au courant de l'été 1952 à Garvăn (rég. de Galaţi) ont surtout poursuivi l'évolution de la vie humaine dans l'enceinte de l'établissement féodal ancien (X^e -XIIe siècles de notre ère). Dans ce but, on a effectué des fouilles dans quatre secteurs: B,C,D, et W_1 (fig. 1-3). Afin de se renseigner sur la succession des niveaux archéologiques antérieurs, en dehors de l'enceinte romaine et du village féodal ancien, on a approfondi le sondage S_1 et on en a fait un autre, de peu de profondeur, sur les bords ouest d'un bras du Danube, du nom de Lăţimea.

On relate brièvement, dans un ordre chronologique, les résultats les plus importants que l'on a obtenus en 1952.

Les ruines les plus anciennes datent du IIe s. de n.è. Ainsi l'on a découvert, au sud-ovuest de la cité, sous les décombres d'une demeure du IIe s. de n.è. un lot suffisamment important de céramique gète, autochtone, en même temps qu'un inventaire de facture romaine. Le matériel mis à jour prouve la persistance de la population locale de la région du nord-ouest de la Dobrogea jusqu'au temps de la conquête romaine même. A l'angle sud-ouest de l'enceinte, on a dégagé les restes d'une basilique, ce qui a donné lieu à d'intéressantes observations. La basilique a été construite au Ve siècle et restaurée au temps d'Anastase, comme le prouvent les briques qu'on a trouvées dans le plancher rénové de l'édifice. Ces briques portent une estampille au nom de l'empereur. C'est également à cette époque que remonte le cimetière des pauvres, découvert à l'ouest des bords du Lăţimea. Dans différents secteurs du chantier, on a trouvé des ruines, datant de Justinien et de ses successeurs (Maurice Tibère y compris) qui renseignent, du moins en partie, sur le plan des édifices de l'intérieur de l'enceinte et sur les méthodes de construction du VIe s. de n.è.

On a déterminé dans la couche archéologique des Xe -XIIe s. de n.è. quatre étapes d'habitation, attestées par des monnaies byzantines en bronze et en or: monnaies des empereurs ayant régné entre Jean Tzimiscès (969—976) et Jean II Comnène (1118—11 3). On a constaté que, d'aprés le type des demeures, on peut grouper les restes féodaux anciens en deux phases.

La première phase, comprise approximativement entre les années 970 et 1070, est caractérisée par des demeures à moitié enterrées, presque des huttes. Elles se composaient d'une fosse de forme carrée (d'environ 4×4 m) d'une profondeur de 1 m, au maximum, par rapport à la surface du sol de l'époque. Les parois de la fosse étaient revêtues de poutres. Dans l'un des angles se trouvait le four en pierres, liées et enduites d'un mortier de terre glaise. A partir de la surface du sol, s'élevaient probablement les parois en bois, peu élévées, et le toit, formé d'un squelette de poutres, recouvert, fort probablement, de chaume. La forme de l'ornementation de la céramique est la même que pour la céramique découverte au cours des campagnes précédentes.

A la première phase de l'habitation, correspondent trois niveaux de huttes. Dans les fosses des huttes datant du début de cette phase, on ne trouve pas d'objets ni de vases entiers. Le fait s'explique par le déplacement des familles dans d'autres huttes de l'enceinte de l'établissement. La dernière étape d'habitation, correspondant au troisième niveau de cette phase, est caractérisée par des restes de huttes détruites par l'incendie. A cause du feu qui a dévoré les demeures comprises dans l'établissement, tout l'inventaire ménager, composé de dizaines de vases, outils et parures en verre et en bronze, est conservé intact sous les cendres. Quant à la céramique de cette dernière étape, on constate que, de par sa forme et son décor, elle diffère de celle des étapes précédentes. La cause en est, probablement, l'aggravation de la situation sociale-économique et historique de l'époque. L'incendie des huttes, à la fin de la première phase d'habitation féodale ancienne, a dû avoir lieu vers les années 1060-1070, car, dans les cendres, on a trouvé des monnaies de bronze, roussies par le feu, datant de l'impératrice Théodora et de l'empereur Constantin X Ducas.

La seconde phase d'habitation féodale ancienne de cette station date de la fin du XIe siècle, jusqu'à l'année 1140, environ. La fin en est marquée par une monnaie du temps de Jean II Comnène (1118–1143). Les habitants des huttes incendiées ont abandonné la région pour n'y plus revenir. A cet endroit, un nouvel établissement s'est élevé, dont les habitants ont construit des demeures en bois à la surface du sol. Autour de ces demeures, ils ont fait des pavages en pierre, de dimensions réduites. A l'intérieur, on trouve des foyers en argile polie. La forme et le décor de la céramique la distinguent, en une certaine mesure, de celle de la première phase. On ne peut pas encore préciser les raisons pour lesquelles la vie de cet établissement a cessé, au cours de la première moitié du XIIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan général de la station.
Fig. 2. — Plan des fouilles des secteurs B, D et W_1.
Fig. 3. — Plan des fouilles du secteur C.
Fig. 4. — Outils en fer (XIe – XIIe siècles).
Fig. 5. — Armes de combat et de chasse (XIe – XIIe s.).
Fig. 6. — Outils de travail et objets de parure (XI – XIIe s.).
Fig. 7. — Four de la hutte no 130.
Fig. 8. — Pots découverts dans le four de la hutte no 130.
Fig. 9. — La hutte no 143.
Fig. 10. — Four en plein air, au nord de la hutte no 143.
Fig. 11. — La hutte no 144.
Fig. 12. — La hutte no 149.
Fig. 13. — La hutte no 161.
Fig. 14. — Fonds de pots à estampilles.
Fig. 15 — Petite croix en bronze (première moitié du XIe siècle).
Fig. 16. — Hutte dépourvue d'inventaire (no 160).
Fig. 17. — Fragment d'amphore (X – XIe s.).
Fig. 18. — Les ruines de la basilique romano-byzantine (vues du nord-ouest).
Fig. 19. — La ruelle entre la bâtisse et la basilique romano-byzantine.
Fig. 20. — Soc de charrue romaine.
Fig. 21. — Hachette néolithique
Fig. 22. — Bâtisses romano-byzantines du secteur B.
Fig. 23. — Le profil de l'extremité nord du fossé S_1.
Fig. 24. — Vases romains du II-e siècle de notre ère trouvés dans le fossé S_1.
Fig. 25. — Pot gète (II-e s. de n.è.) du fossé S_1.
Fig. 26. — Pot gète (II-e s. de n.è.) du fossé S_1.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

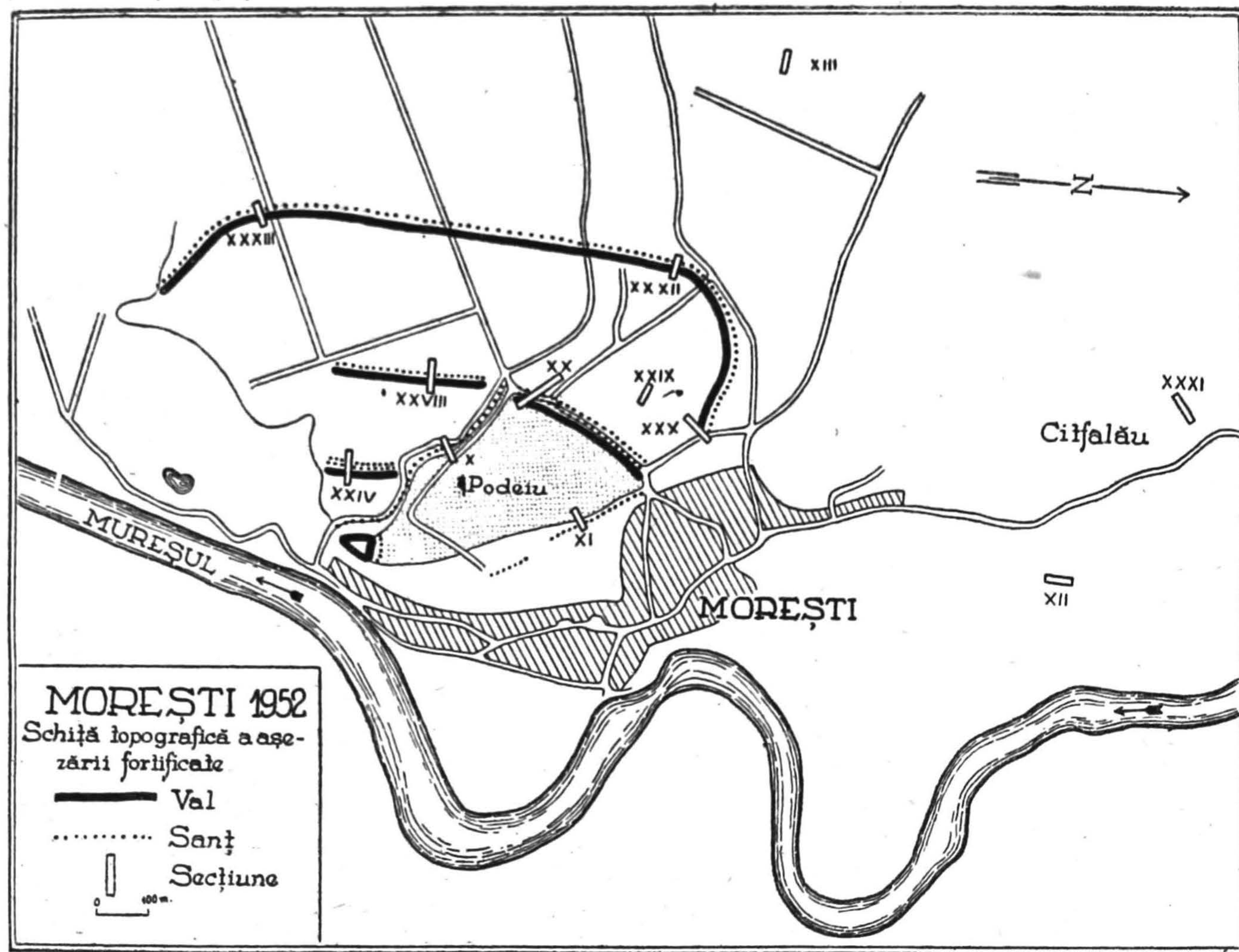
ŞANTIERUL MOREŞTI

După primele săpături făcute către sfârşitul campaniei din anul 1951, în aşezarea fortificată dela Moreşti, urma să se verifice în cursul cercetărilor din 1952 atât încadrarea sa culturală cât şi cronologia şi aspectul său topografic. Această verificare trebuia să fie stabilită pe baza unor săpături întinse, concepute după un plan mai vast. Academia R.P.R., acordând săpăturilor din staţiunea dela Moreşti o importanţă deosebită, a pus la dispoziţia şantierului toate mijloacele necesare ca cercetările să se desvolte în condiţii cât mai bune. Luând în consideraţie una dintre concluziile trase din săpăturile efectuate în cursul anului 1952, se poate afirma că rezultatele săpăturilor au confirmat şi au lărgit observaţiile din 1951. Cercul problemelor legate de aşezarea dela Moreşti nu s'a simplificat, ci dimpotrivă, a primit o mai mare amploare.

In raportul preliminar despre campania din 1951 s'a subliniat că « cercetările dela Moreşti din anul 1951 reprezintă numai începutul explorării arheologice a acestei aşezări, încât se pot abia recunoaşte multiplele probleme pe care le ridică această fortificaţie. Sintetizarea rezultatelor întâmpină anumite dificultăţi ». Săpăturile din anul 1952 au arătat că, sub raport cronologic, aşezarea nu aparţine numai celei de a doua jumătăţi din primul mileniu al erei noastre, ci că ea a fost locuită dela începutul epocii prefeudale. Aşezarea din perioada prefeudală timpurie (sec. IV — V în.e.n.) a fost precedată şi ea de o serie de aşezări, aparţinând la şase faze deosebite din epoca orânduirii comunei primitive.

După descrierea săpăturilor, se vor rezuma rezultatele fiecărui sector în parte, dându-se o caracterizare a fiecărei epoci, reprezentată în aşezarea dela Moreşti şi în împrejurimile ei. Se vor trata apoi, grupate pe probleme, unele din constatările făcute cu privire la epoca prefeudală, cum ar fi locuinţele, viaţa economică, fortificaţiile. In încheiere, se vor trage anumite concluzii de ordin istoric. Desigur, cadrul unui raport preliminar, redactat la abia o lună după încheierea săpăturilor, nu permite o expunere mai detaliată şi o argumentare mai largă, bazată pe un material ilustrativ complet şi pe o prelucrare sistematică a descoperirilor şi a observaţiilor făcute în timpul săpăturilor.

Activitatea şantierului a început în 19 Iunie şi a durat fără întrerupere până la 30 Septembrie. In tot timpul verii, săpăturile au continuat fără întrerupere. Timpul extrem de secetos a favorizat săparea secţiunilor adânci,

Planșa I. Planul săpăturilor dela Moreşti 1952.

fără ca acestea să fie periclitate de prăbuşire sau surpare; au 'ngreunat însă, pe de altă parte, într'o măsură considerabilă, cercetarea suprafeţelor, unde a trebuit să se aducă o cantitate mare de apă pentru a le uda artificial. Faptul că interiorul aşezării fortificate « Cetatea » şi « Podeiul » sunt în întregime teren agricol a determinat şi planul de muncă al şantierului, în sensul că, până la seceriş, adică până pe la mijlocul lunii Iulie teritoriul cel mai important, aşezarea propriu zisă nu era disponibil pentru săpături. Până la această dată, atenţia principală s'a îndreptat asupra cercetării fortificaţiilor şi numai după eliberarea unor terenuri cultivate cu păioase s'a putut trece la problema principală a săpăturilor, adică la teritoriul aşezării propriu zise. Pentru a înlătura această dificultate în viitoarea campanie din anul 1953, s'au luat de pe acum măsurile necesare ca o parte a terenului agricol să fie chiar dela începutul lucrărilor la dispoziţia şantierului, exceptându-se o anumită parte a lui din planul de însămânţări.

Cercetările din 1951 au urmărit, în primul rând, să delimiteze, în linii mari, întinderea şi caracterul aşezării. Pentru aceasta, s'au trasat o serie de şanţuri de încercare (I — IX), renunţându-se însă, din cauza timpului înaintat la trasarea de suprafeţe şi la cercetarea unor fenomene, cu excepţia vârfului aşezării « Cetatea », unde arsura roşie a fortificaţiei permitea într'o oarecare măsură o cercetare mai temeinică. Durata scurtă a săpăturilor din 1951 a dat un caracter ipotetic unor concluzii aşa cum s'a subliniat şi în raportul preliminar anterior.

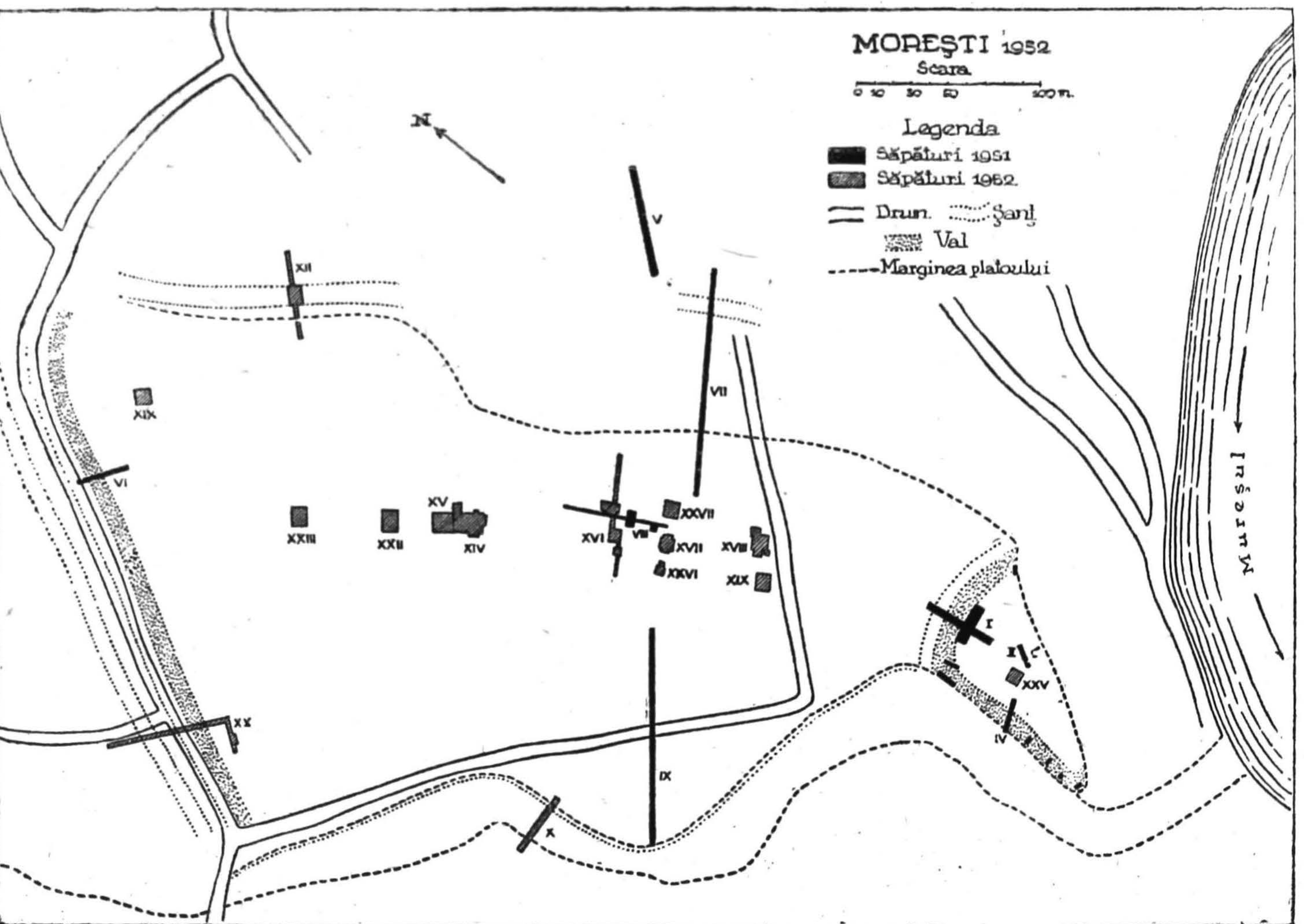
Bazate pe punctele de reper, câştigate în 1951, cercetările din 1952 puteau să treacă la aprofundarea şi, în parte, la lămurirea problemelor puse de această aşezare. Constatările făcute la diferitele sectoare, numerotate în continuare în ordinea în care au fost săpate dela X — XXXIII (pl. I) se vor înfăţişa grupate după următoarele criterii topografice: A. Interiorul aşezării, B. Fortificaţiile ce înconjoară aşezarea şi C. Punctul « Citfalău ».

A. INTERIORUL AŞEZĂRII

(pl. II şi fig. 1)

In general, s'a încercat să se plaseze suprafeţele săpate la anumite intervale într'o linie dreaptă pe întinderea aşezării, pentru ca ele să formeze laolaltă o secţiune întinsă deasupra aşezării, oferind astfel aspectul configuraţiei ei. Sistemul şanţurilor de încercare propriu zise, late de 1 m, s'a aplicat numai în legătură cu suprafaţa XVI, dar a fost abandonat, deoarece nu dădea rezultate mulţumitoare. Aceste şanţuri dădeau o impresie fragmentară din conturul locuinţelor şi stricau mai mult decât favorizau, recunoaşterea şi reconstituirea planurilor bordeelor. Mărimea suprafeţelor desvelite, pătrate de 8 — 10 m, variază după lăţimea fâşiei de pământ de pe care se ridicase recolta, şi pe care se putea deci săpa.

Suprafaţa XIV (fig. 2). Prima suprafaţă săpată a fost totodată şi una dintre cele mai bogate în rezultate. Iniţial, ea avea o mărime de 10 × 10 m. Apoi ea a fost lărgită cu anumite firide pentru a se putea desveli în întregime forma bordeelor. S'au descoperit aici trei bordee, dintre care două care se întretaie. Dimensiunile lor sunt patru: 4,3 × 2,80 şi 2,80 × 2,80 m. Primele două bordee sunt adâncite în lut până la 1,15 m şi au câte trei urme de stâlpi pe două laturi, a treia are câte un stâlp în mijlocul a două laturi opuse. In

Planşa II. Planul săpăturilor de pe « Podeiu », 1952.

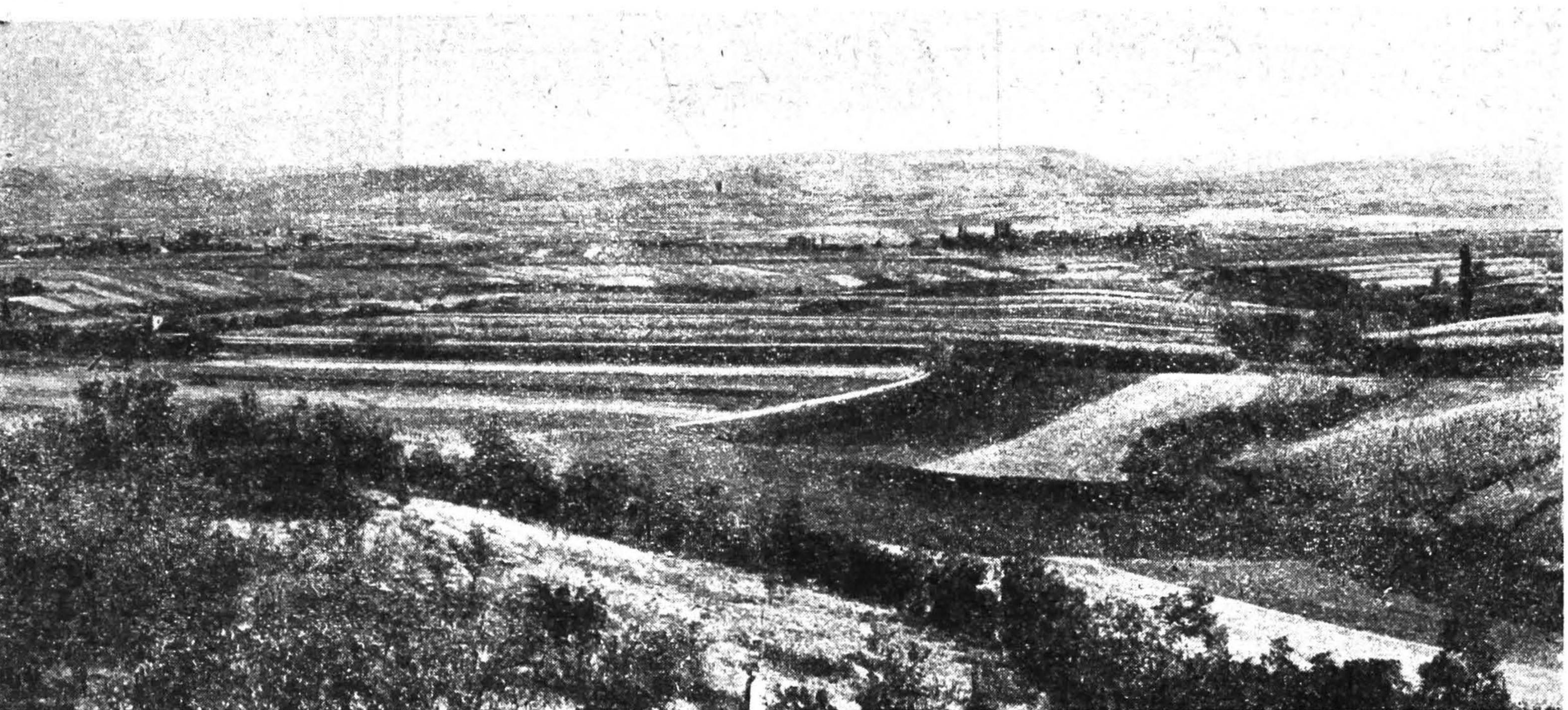

Fig. 1. — Vederea generală a « Podeiului » din spre N—V.

bordeiul cel mare s'a găsit la fund fragmentul unei cărămizi romane, ca de altfel şi în suprafaţa XVI şi suprafaţa XVIII, fragmentul unei râşniţe şi o fibulă cu cinci butoane la cap (fig. 4, 2). Această fibulă datează cele două bordee în secolul al VI-lea. Ceramica din cele trei bordee aparţine categoriei cenuşii.

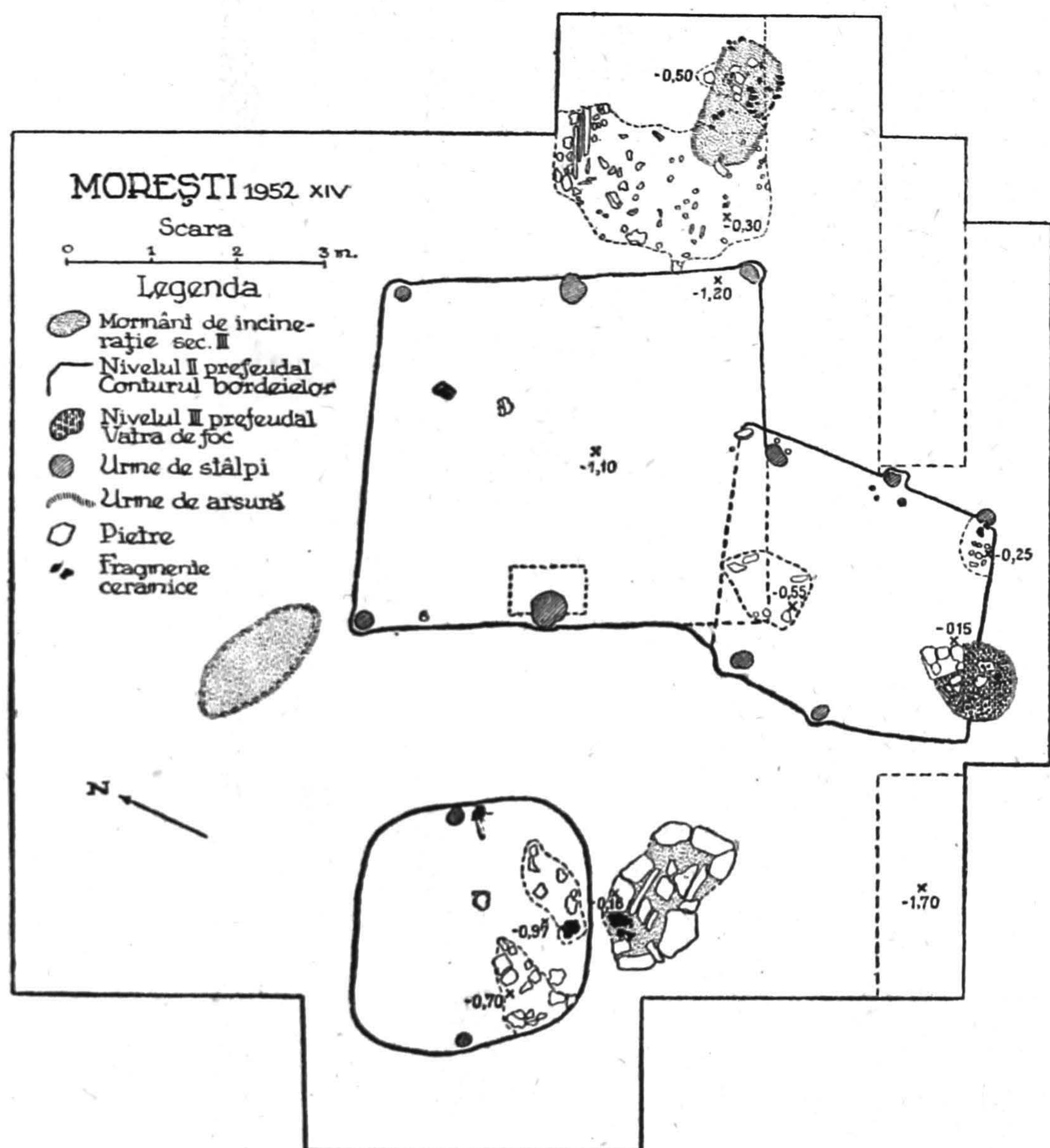

Fig. 2. — Planul suprafeţei XIV.

In apropierea celei de a doua s'a găsit un vas sferic cu tub de turnare şi cu ornamente stampilate (fig. 3, 6). Deasupra laturii sudice a celui de al doilea bordei este aşezată, la o adâncime de 0,60 m, o vatră care întretaie conturul bordeiului şi indică o fază ulterioară de locuire, a cărei ceramică nu se poate însă determina. Un al treilea nivel îl reprezintă trei morminte romane de

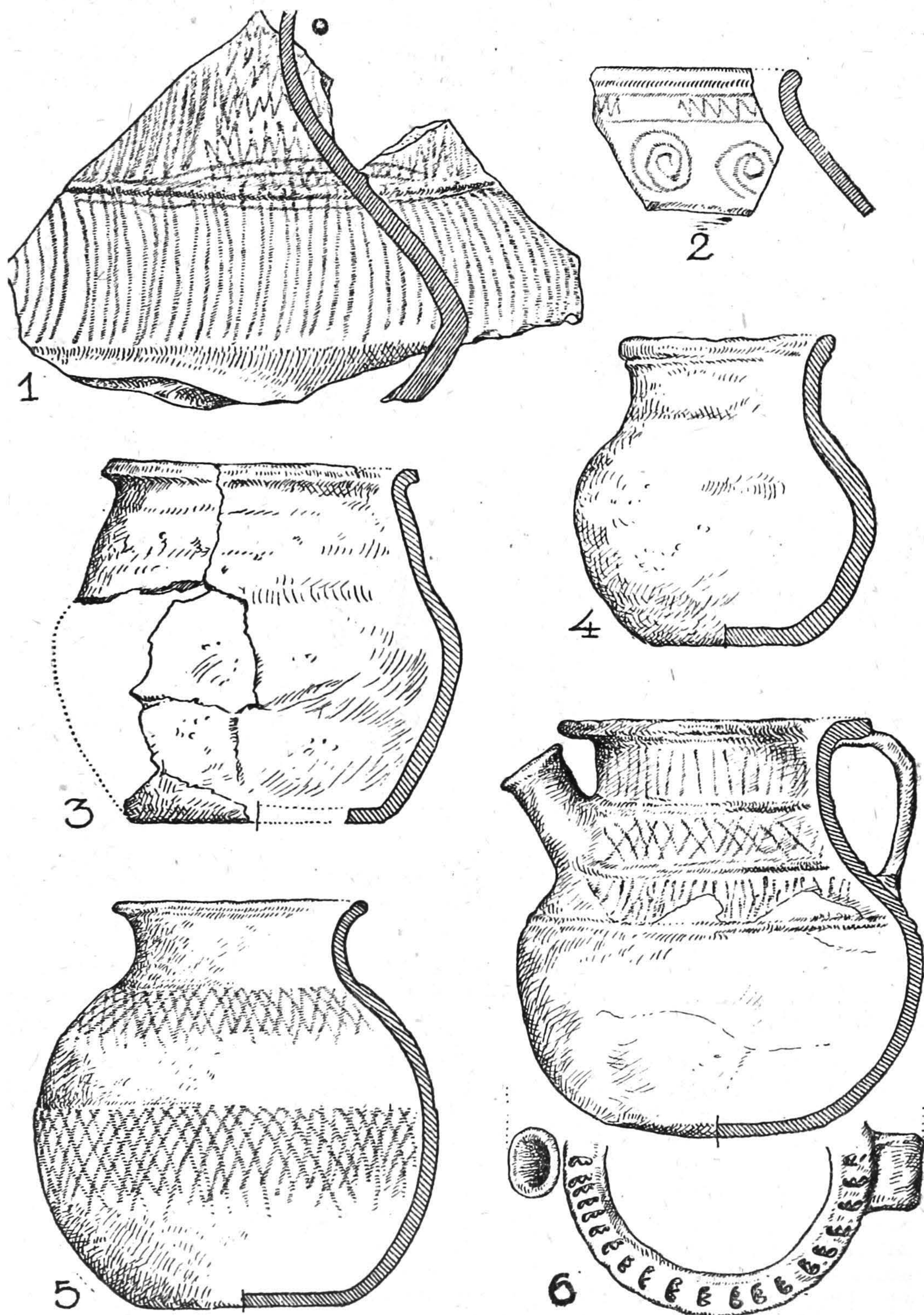

Fig. 3. — Ceramica cenuşie, sec. IV—VII.

incineraţie orientate E-V şi aflate la o adâncime de 0,15 – 0,50 m. Ele se găsesc chiar la locul incineraţiei. Urmele arsurii cu cenuşă, cărbune şi oase calcinate au o formă ovală, cu lungimea de cca 1,50 m. Un mormânt era acoperit şi îngrădit cu plăci de piatră, imitând un sarcofag. Inafară de cca

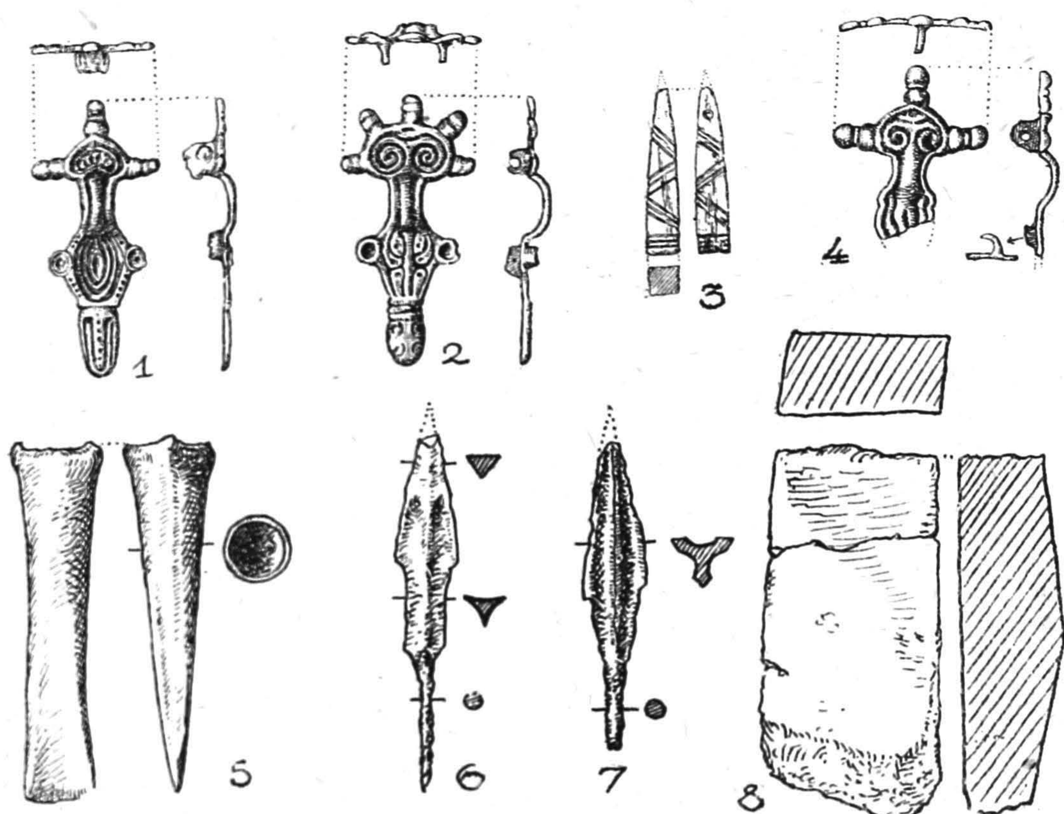

Fig. 4. — Fibule din sec. V-VI (1, 2, 4). Pandantiv de os din epoca prefeudală (3). Daltă din epoca de bronz (5). Vârfuri de săgeată, sec. VII-VIII (6, 7). Piatră de ascuţit, epoca prefeudală (8).

2 – 4 vase, care fuseseră sparte – poate intenţionat – deasupra mormântului s'a mai găsit şi o fibulă cu picior îndoit şi arc turnat, datând din secolul al III-lea e.n. (fig. 5).

Suprafaţa XV este în materiale arheologice mai săracă, dar ea completează observaţiile din suprafaţa XIV. In mijlocul ei se conturează la o adâncime de 0,50 m un nivel din epoca de bronz, cu chirpic, pietre şi ceramica neornamentată având câte odată fragmente cu buze ascuţite. Lângă el se află o groapă de bordei cu un diametru de 1,40 şi o adâncime de 2,30 m, aparţinând, după ceramica găsită în ea, secolelor XI – XII e.n., o încadrare confirmată şi de observaţiile făcute în suprafaţa XXII. In colţul sudic se află încă un mormânt de incineraţie din epoca sclavagistă romană, conţinând patru vase. Astfel, s'au constatat cinci nivele deosebite de cultură numai în cele două suprafeţe XIV şi XV în stratul de cultură care ajunge până la 1 m grosime.

Suprafaţa XIV — XV. După astuparea celor două suprafeţe învecinate s'a săpat terenul intermediar, rămas necercetat. Aici predomină mormintele de incineraţie, întâlnite şi în suprafeţele învecinate. S'a constatat la adâncimea

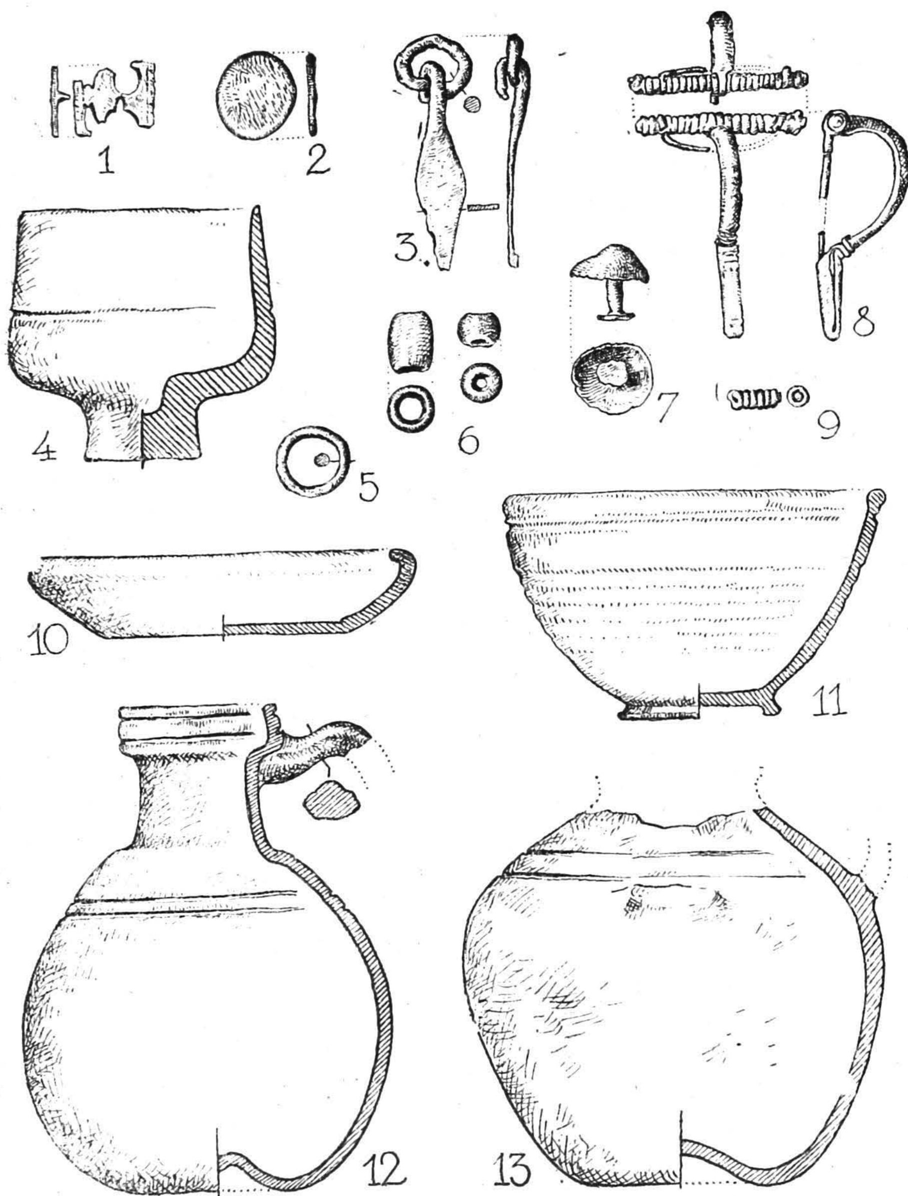

Fig. 5. — Inventarul mormintelor de incineraţie din epoca romană sclavagistă, sec. III.

de cca 0,60 m existenţa a şapte morminte, cu o înfăţişare obişnuită de gropi ovale cu fundul plat (fig. 6), conţinând urme de arsură, cenuşă, oase calcinate, 2 — 4 vase şi fragmente ale unor obiecte mici de bronz, distruse în urma incineraţiei. Unul dintre morminte este tăiat de un bordei prefeudal, care ajunge

până la adâncimea de 1,45 m şi care are un contur mai rotunzit, neregulat. Aici s'au observat pentru prima dată, ca un caz izolat, urme de cenuşă şi cărbune într'un bordei. Ca în suprafaţa XIV, şi la acest bordei, marginea este suprapusă la 0,40 m de o vatră care trebue să fie posterioară bordeiului: nu se poate preciza însă cărei faze a epocii prefeudale aparţine.

Suprafaţa XVI. Prima suprafaţă din acest sector n'a dat niciun rezultat. De aceea s'au trasat, plecând din laturi opuse, două şanţuri de încercare. In cel răsăritean s'a săpat un bordei asemănător celor din suprafaţa XIV, având dimensiuni de 2,80 × 4 m, cu câte trei urme de stâlpi pe două laturi opuse. In el s'a descoperit fragmentul unei cărămizi romane, chiar cu stampila legiunii a XIII-a şi un vas aproape întreg de tip Bandul de Câmpie şi datând deci bordeiul în secolul al VII-lea e.n. (fig. 3, 4). Lângă primul bordei, la o distanţă de 0,90 cm se află un al doilea bordei de 3,90 × 4 m, cu şase urme de stâlpi, în el s'a găsit de asemenea un fragment de cărămidă romană. Intre aceste două bordee se află o construcţie rotundă adâncită până la 1,50 m în pământ, singura de acest fel găsită în cursul săpăturilor. Diametrul său este de 2,80 × 2,50 m, iar conţinutul lui este destul de sărac.

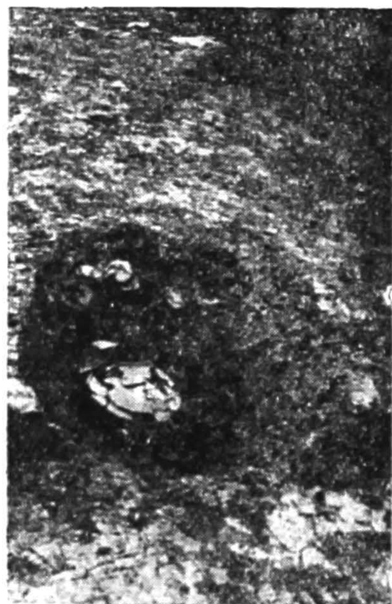

Fig. 6. — Mormânt de incineraţie din epoca sclavagistă romană.

Suprafaţa XVII este cea mai importantă şi reprezentativă dintre suprafeţe. La o adâncime de 1 m s'a constatat aici un bordei cu ceramica târzie « hallstattiană » — timpurie dacică şi, dedesubtul lui, până la 1,35 m, ceramica cenuşie prefeudală. In cursul săpăturilor s'a lămurit această inversare stratigrafică, în sensul că bordeiul prefeudal taie un colţ al locuinţei din epoca orânduirii primitive. Acest bordei este cel mai mare, din cele găsite; el măsoară 5,60 × 6,20 m. Corespunzător dimensiunilor sale, suportul acoperişului trebue să fi fost deosebit de masiv. In cele două colţuri de pe latura nordică s'au găsit câte trei găuri de stâlpi; cele aşezate în colţ aveau bârne cioplite pătrat, iar celelalte, rotunde. Pe latura sudică opusă, s'au întrebuinţat câte doi stâlpi, întocmai ca şi în mijlocul laturii de V, N şi E. Numai spre S, unde era intrarea, s'a găsit un singur stâlp mai mic în mijloc. Intărirea deosebită a construcţiei de lemn a acoperişului pe latura nordică pare să indice o construcţie cu o singură pantă, deosebită de cea obişnuită cu două pante. In interior s'a găsit ceramică cenuşie, două fragmente de cărămizi romane, o bucată de marmoră şi oase; între acestea s'a dat şi peste craniul unui câine. Importanţa deosebită a acestui bordei rezultă însă din faptul că s'au constatat aici urmele sigure a trei războaie de ţesut, arătând că această casă nu era folosită ca locuinţă, ci ca atelier de ţesut. Pe latura nordică s'au desvelit, pe o distanţă de cca 2 m, 35 de greutăţi de lut conice (fig. 8 şi 9, 4), considerate până acum, ori ca greutăţi de plasă pentru pescuit, ca suporturi pentru depănatul tortului, ori ca greutăţi de ţesut. Constatările dela Moreşti sprijină

Fig. 7. — Bordeiul cu trei războaie de țesut, sec. VI-VII.

Fig. 8. — Greutățile unui război de țesut, suprafața XVII.

fără posibilitate de negare ultima interpretare. Prin arderea lemnului războiului, greutăţile au căzut pe pământ, şi indică, prin felul cum se găsesc risipite pe sol, lungimea aproximativă a războiului. Acesta s'a prăbuşit spre V, iar urmele lui carbonizate se întind în continuare pe latura de N. Sub dărîmăturile de cărbuni şi de arsură s'a găsit o placă rotundă de lut, pe care s'a imprimat desenul unei ţesături (fig. 9, 3). Din el rezultă că se cunoştea o tehnică destul de complicată, în romburi. Resturile celui de al doilea război

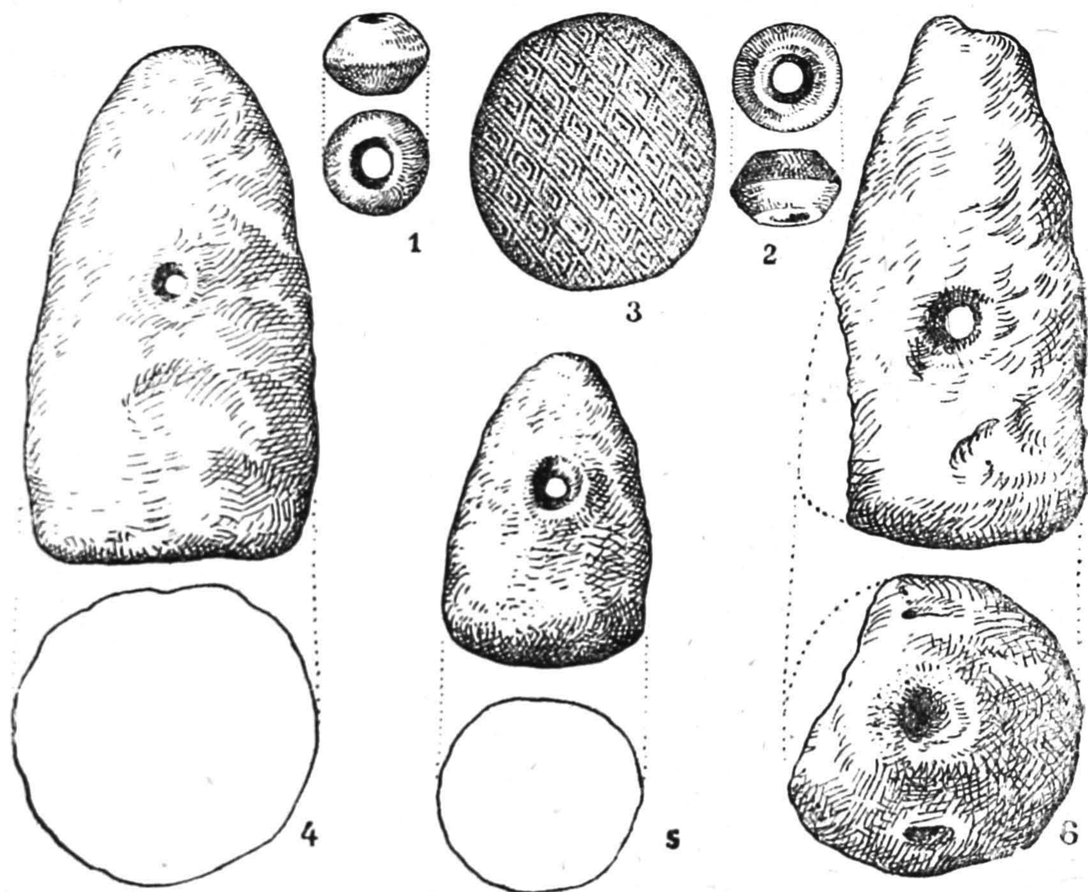

Fig. 9.—Bordeiul cu ţesătoria, sec. VI—VII. Prisnele sau mărgele (1—3). Placă de lut cu amprentele unei ţesături (4). Tipurile greutăţilor de ţesut ale celor trei războaie (5—7).

s'au constatat pe latura estică, unde s'au găsit vreo 15 greutăţi de aceeaşi mărime cu a celor dela primul război, deosebite însă prin conturul lor (fig. 9, 6), încât nu puteau proveni dela primul război. Greutăţile erau confecţionate iniţial din lut nears, iar arderea lor este întâmplătoare, petrecută probabil în timpul incendiului care a mistuit cele trei războaie. Aşa s'ar explica faptul că ele aveau numai o scoarţă înroşită, iar altele nu erau arse deloc, deosebindu-se de lutul înconjurător numai prin coloarea lor galbenă mai deschisă. Lemnele carbonizate ale războiului s'au păstrat lângă perete în spatele grămezii cu greutăţi. Al treilea război se afla pe latura de V. Aici au fost întărite

prin ardere numai câteva din greutăţi, iar partea cea mai mare a lor se contura numai ca o pată de lut galben deschis. Pe al treilea război se lucrau ţesături mai fine, căci greutăţile sunt cu mult mai mici (fig. 9, 5), atârnând de fire subţiri, mai puţin rezistente. Bârna masivă a războiului, carbonizată, s'a păstrat aici deosebit de bine. Se poate pune întrebarea dacă urmele de cărbune nu provin cumva din podea ori din acoperişul căzut în interiorul bordeiului. Dar faptul că în celelalte bordee nu s'au păstrat urmele lemnăriei sprijină afirmaţia că în bordeiul cu ţesătoria, bârnele şi urmele de cărbune aparţin războaielor de ţesut, mai cu seamă că ele au fost observate în legătură cu greutăţile celor trei războaie.

Fig. 10. — Cuptor slav târziu, sec. XI—XII.

Suprafaţa XVIII, având iniţial o mărime de 8 × 8 m, situată mai mult spre vârful aşezării, cuprinde iarăşi trei nivele deosebite. In colţul de N se afla un bordei cu dimensiunile de 3,20 × 3,60 m, cu colţuri mai rotunzite şi cu urme de stâlpi în trei colţuri. In bordei s'au găsit un craniu de cal şi un fragment de ţiglă romană. De remarcat este ceramica de aici, cu ornamente lustruite, oferind un indiciu sigur pentru datarea bordeiului în secolele IV — V (fig. 3, 1). Pe latura opusă, la adâncimea de 1,35 m, se află un al doilea bordei de 4 × 4,20 m, care aparţine epocii slave târzii. Diferenţa de epocă rezultă şi din construcţia deosebită, într'un colţ, a unui cuptor de 1 × 1 m (fig. 10), construit din plăci de gresie. Ceramica este de coloare roşie conţinând acele caracteristice buze evoluate şi cu semne stampilate pe fund (fig. 11), reprezentând roţi cu spiţe sau un patrat; ea aparţine secolelor XI — XII. La o diferenţă de nivel de 0,50 m urmează, deasupra bordeiului, un al treilea nivel, compus dintr'un pavaj compact de pietre mari de râu, care trebue să fie ulterior bordeiului, dar fără a se deosebi în timp prea mult de el, după cum rezultă şi din ceramica identică celei din bordei. Alături de bordei se află o vatră de foc rotunzită şi adâncită; nu se poate preciza cărui nivel aparţine. In colţul de S al suprafeţei, la adâncime de 60 cm, s'a dat de un schelet deteriorat din care s'a păstrat numai craniul acoperit cu o lespede de piatră. Craniul este deformat şi alungit artificial, după un obicei caracteristic popoarelor răsăritene dela începutul epocii prefeudale, încât mormântul trebue pus mai degrabă în legătură cu ceramica lustruită.

Suprafaţa XIX a fost săpată pe latura de N a aşezării, imediat în spatele valului; probabil de aceea n'au ieşit aici la iveală urme de locuire. S'au găsit însă două vârfuri de săgeată din fier cu trei muchii (fig. 4, 6 — 7), în general considerate ca «avare» şi datând aproximativ din secolele VII — VIII. Apariţia lor în această suprafaţă este explicabilă prin apropierea ei de fortificaţia aşezării peste care au fost trase din exteriorul ei.

La *suprafaţa XXI*, de 8 × 8 m, s'a crezut, că fiind aşezată lângă suprafaţa XVIII, va oferi un aspect tot atât de variat. S'au găsit însă numai urmele unei locuinţe din prima vârstă a fierului (ceramica hallstattiană târzie sau dacică timpurie), care fiind aşezată pe lutul galben nu se contura cu destulă precizie în stratul negru de cultură şi putea fi sezisată numai pe baza ceramicii.

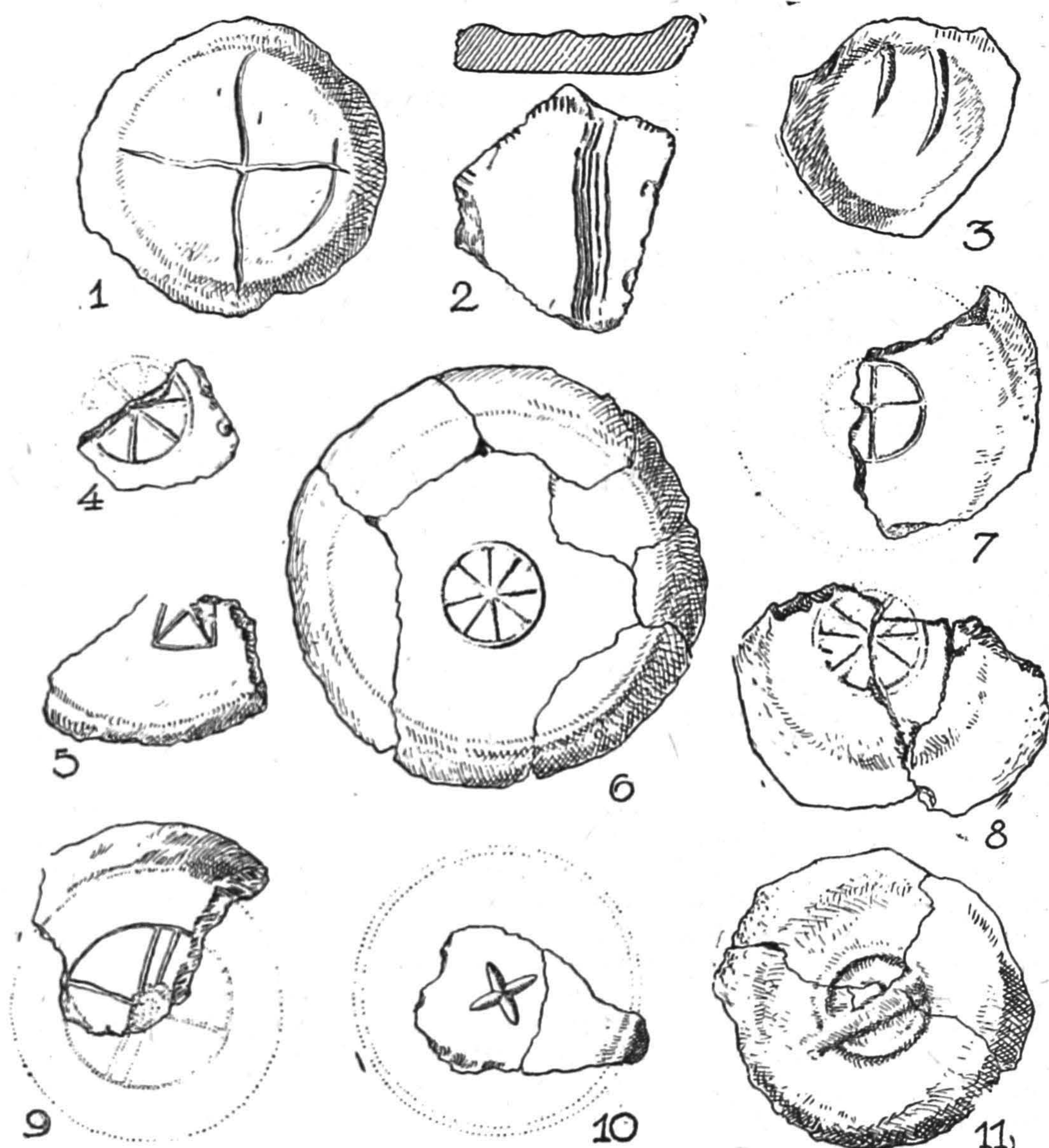

Fig. 11.— Mărci de fund ale ceramicii cenuşii (1—3) şi ale ceramicii roşii (4—11).

Suprafaţa XXII, de 8 × 10 m, este destul de săracă; cuprinde însă şi ea trei nivele. In colţul de SV se află o groapă în formă asimetrică, 2,40 × 2,60 m, fundul ei fiind la 1,20 m. Conţinutul ei este puţin însemnat. Deasupra ei la 0,40 m, se întinde un nivel al ceramicii cenuşii, care este, deci, posterior bordeiului neregulat de dimensiuni mai mici. La cca 0,30 m se sezisează lângă

bordei nivelul din secolele XI — XII, întâlnit în alte urme de locuiri ale suprafeţei şi reprezentat printr'o groapă rotundă de provizii sau de gunoi, asemănătoare celei din suprafaţa XV, cu un diametru de 1,40 m, de o adâncime de 2 m. Ceramica aflată aici are profile puternic conturate şi mărci de olar stampilate pe fundul vaselor.

Suprafaţa XXIII nu conţine, înafară de ceramică, urmele unor locuinţe cum ar fi de exemplu vetre, bordee ori ceva asemănător; deci nu aduce elemente arheologice importante.

Suprafaţa XXV. Vârful aşezării ocupă prin fortificaţia ei deosebită, cercetată încă în 1951, o poziţie aparte. Prin suprafaţa XXV, de 8 × 8 m, urma a se lămuri înfăţişarea interiorului cetăţii. S'a observat însă numai o nivelare artificială a pantei înclinată spre V, rezultând din straturi succesive de lut

Fig. 12. — Bordeiul cu oasele de animale găsite în el, sec. IV.

galben mai închis şi mai deschis, observată încă în secţiunea IV din 1951. Suprafaţa XXV o dovedeşte acum şi pentru mijlocul platoului cetăţii. S'au găsit aici două fibule cu trei braţe la cap (fig. 4; 1, 4), aproximativ din secolul al V-lea provenind atât din stratul de umplutură, cât şi din stratul de sub el. Ele arată că nivelarea este posterioară acestui secol.

Suprafaţa XXVI (fig. 12) este spre V de atelierul de ţesut, şi are dimensiuni mai reduse, de 6 × 6 m. La 0,20 m s'a desvelit un pavaj, compus din pietre mici, aproape din pietriş, nedatat prin ceramică, iar lângă el un bordei de formă aproape de 4 × 4,40 m şi cu două găuri de stâlp. Ceramica găsită aici îl datează destul de timpuriu, probabil chiar în secolul al IV-lea. Fragmente de factură aproape romană sunt amestecate cu buze caracteristice de *dolia* cenuşii, ornamentate cu benzi ondulate, frecvente în epoca romană şi cu alte fragmente mai târzii având ornamente lustruite. Un alt element propriu acestui bordei este cantitatea enormă de oase de animale aflate în el, incomparabil mai multe decât cele aflate în alte locuinţe. Este o problemă deschisă dacă locuinţa atribuită secolului al IV-lea va fi fost ulterior întrebuin-

ţată ca groapă de gunoi şi anume în mod special pentru depozitarea oaselor, ori dacă ele se găsesc în conţinutul bordeiului din timpul locuirii acestuia. Urmează ca oasele să fie determinate mai precis; se poate observa însă de pe acum că majoritatea lor sunt de vite cornute, de o rasă mai mică, de stepă.

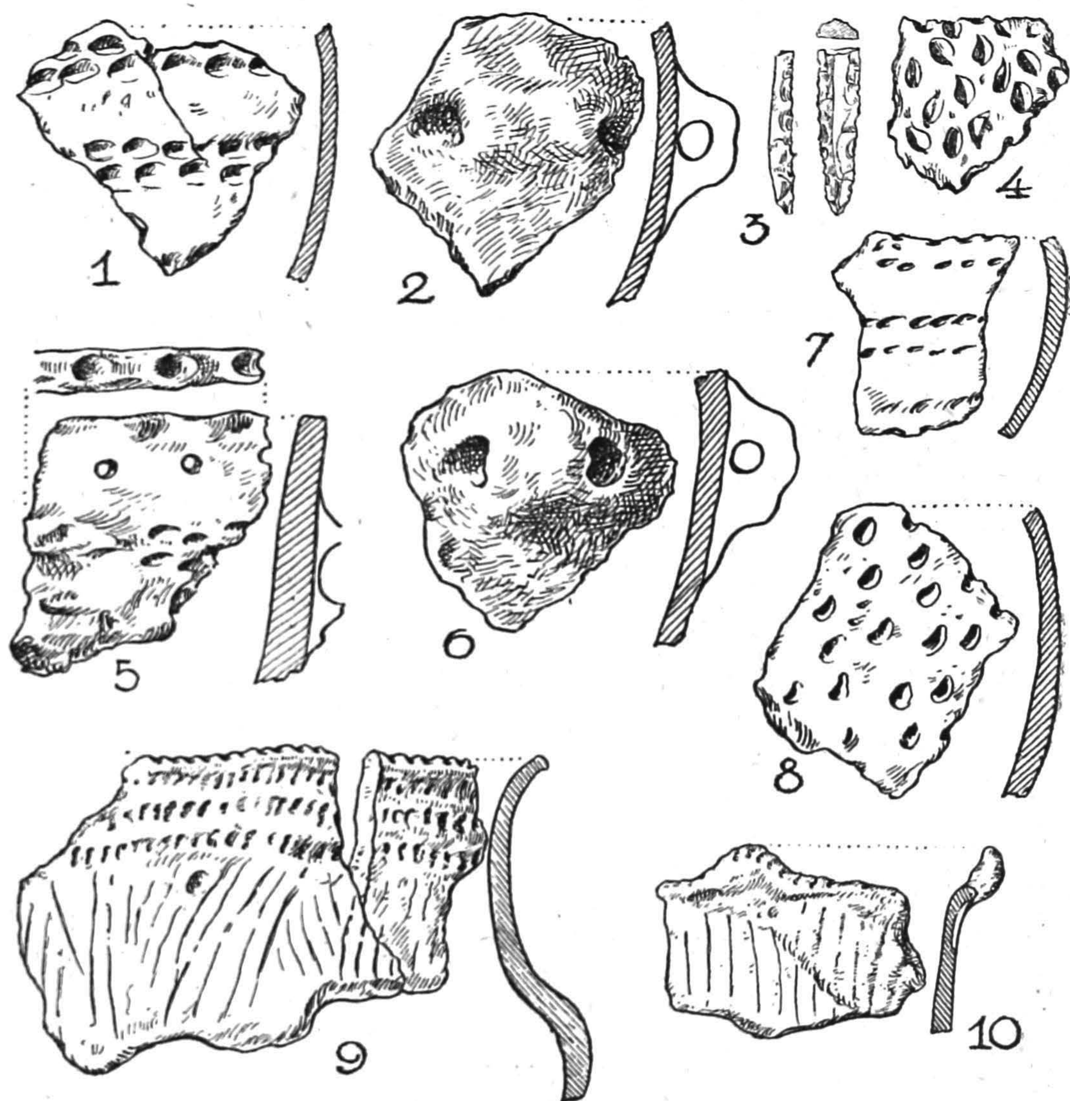

Fig. 13. — Ceramica culturilor de tip Criş (1—8) şi Coţofeni (9—10).

Suprafaţa XXVII oferă material mai mult din epoca orânduirii primitive. Aici s'au găsit unele dintre puţinele fragmente aparţinând cu siguranţă unui vas de tip Coţofeni (fig. 13, 9). Fără a avea un nivel precis, aproximativ la 0,50 m se află ceramica « hallstattiană » mai degrabă târzie şi unele cioburi celtice de tip « C ». Pe latura de S se află un bordei prefeudal de 3 × 3,40 m, fără urme de stâlpi.

B. TERENUL FORTIFICAŢIILOR

(pl. I)

Triunghiul aşezării este înconjurat de un teritoriu întins de fortificaţii, compus din şanţuri şi valuri. Spaţiul dintre aceste linii de fortificaţii a fost şi el locuit, fiind împestriţat de bordee. Deoarece platoul aşezării, aparţinând terasei a doua a Mureşului, este încadrat într'o regiune de alunecare, cercetarea fortificaţiilor punea o serie de probleme în legătură cu caracterul natural, de ordin geologic, sau artificial al sistemului defensiv şi a elementelor sale constitutive specifice.

Secţiunea X a fost trasată prin « Pârâul cetăţii », şanţul care trece de-a-lungul laturii apusene a aşezării. Folosind o vale naturală, s'a săpat aici primul şanţ de apărare a cetăţii, la care amenajarea artificială a terenului este neîndoelnică. Şanţul are la baza lui actuală o lăţime de 19 m. Dar secţiunea n'a putut fi adâncită mai mult de 1 m, căci s'a umplut cu apă ce izvora din panta şanţului; a trebuit, deci, să fie abandonată.

Secţiunea XI tăia latura opusă, răsăriteană, a aşezării în « Groapă ». Constructorii fortificaţiilor s'au folosit aici de asemenea, de o adâncitură naturală rezultată din alunecarea terenului, amenajându-o apoi ca şanţ defensiv. Ca şi la secţiunea X, apa de izvor, consistenţa redusă a pământului în terenul de alunecare, cât şi peretele de pietriş pe panta interioară n'au permis săparea decât până la 5,50 m, fără a ajunge la fundul şanţului amenajat. Datorită configuraţiei terenului, distanţa între platoul aşezării şi vârful valului natural este de 38 m, iar adâncimea şanţului faţă de platou de cca 20 m.

Secţiunea XIII urma să lămurească a doua linie de valuri spre N de aşezare, împreună cu secţiunea XII. Existenţa acestei linii a fost presupusă, deoarece se observau aici valuri asemănătoare primei linii din jurul aşezării. Interpretarea secţiunii dela « Râpele mici » a întâmpinat însă dificultăţi prin faptul că era în mod neîndoios o deplasare a solului, lutul galben fiind aşezat deasupra pământului negru, vegetal. Urmărind aceste nuanţe de colori care se conturau de-a-lungul unor linii perfect vizibile, până în adâncime, s'a constatat însă că ele erau rezultatul unor fenomene de alunecare, de origine geologică. In acest sens s'a pronunţat şi expertiza geologică.

La concluzii identice s'a ajuns şi cu privire la *secţiunea XII* trasată în apropierea Mureşului. Cele două secţiuni au dovedit, deci, că valurile, spre N de aşezare, sunt de origine naturală şi n'au suferit nicio amenajare artificială, încât nu fac parte din sistemul defensiv al aşezării. O astfel de observaţie este valabilă şi pentru valurile dela Cerghid, unde s'au făcut de asemenea două şanţuri de încercare de către colectivul nostru.

Secţiunea XX (pl. III) urma să completeze secţiunea VI din 1951, trasată prin marginea nordică a aşezării. Terenul fiind deja puţin înclinat, umplutura valului s'a scurs aici aproape integral, încât s'a păstrat la o distanţă de 11 m de începutul primului şanţ numai o grămadă de lut galben, indicând capătul interior şi lărgimea valului. Primul şanţ, cu o pantă abruptă în interior şi un vârf ascuţit, are o adâncime de 5,40 m, urcând în exterior cu obişnuitul terasament intermediar. Lăţimea lui este de 8,80 m. La adâncime de 3,80 s'au găsit încă fragmente prefeudale. La o distanţă de 6 m, urmează al doilea şanţ, lat de asemenea de 8,80 m, cu treapta intermediară pe panta exterioară, fiind însă mai puţin adânc, adică numai de 3,60 m. In afara celui de al doilea şanţ

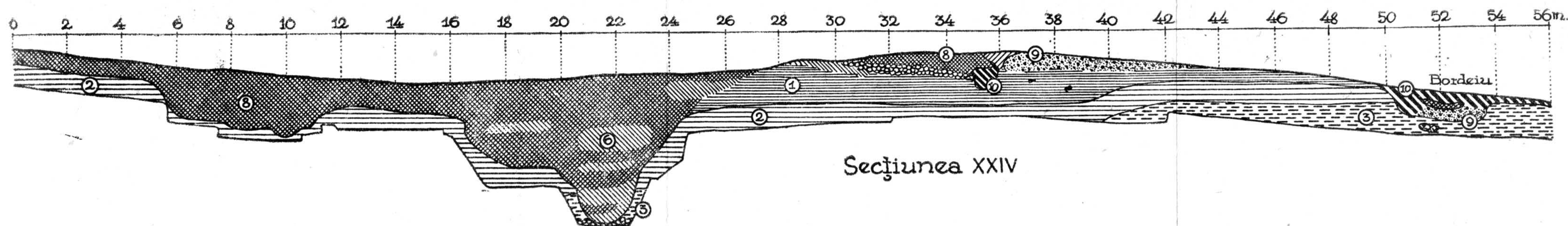
urmează o necropolă prefeudală, din care s'au desvelit şapte morminte, care se găsesc la adâncimea de 0,80 — 1 m; scheletele sunt orientate E — V. Inventarul mormintelor cuprinde: piepteni de os, o fibulă datând cea din secolul al VI-lea. Această descoperire duce la concluzia că aici era o parte din cimitirul populaţiei, care locuia la un moment dat în aşezare.

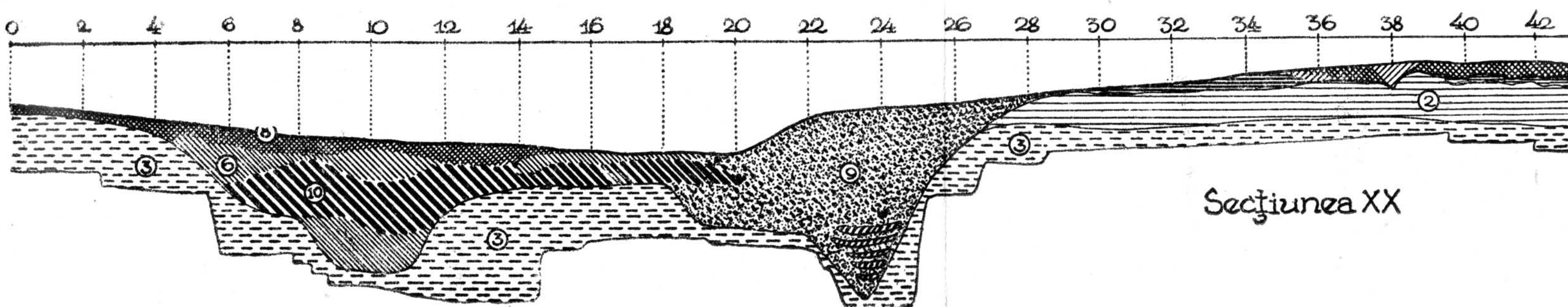
Secţiunea XXIV (pl. III) aparţine zonei intermediare între valul cel mare ce înconjoară aşezarea spre N şi primul şanţ de apărare din « Pârâul cetăţii ». Ea întretaie hotarul numit « Borşofed » (borsoföld). Valul este aici la fel ca în secţiunea XX; aproape integral nivelat, păstrându-se însă acea dungă de lut galben, caracteristică, indicând aceeaşi lărgime a valului de 10, 80 m. Primul şanţ are adâncimea de 6,20 m, cu panta abruptă în interior şi cu treapta caracteristică în exterior. Lăţimea lui este de 8,20 m. La interva ul de 5,80 m urmează un al doilea şanţ, lat de 5,20, adânc de 2 m. El arată profilul caracteristic asimetric, propriu şanţului fortificaţiilor. In umplutura şanţurilor, mai ales în cel de al doilea, s'au aflat fragmente ceramice aparţinând culturii « Criş » (fig. 13, 1 — 8), ceea ce dovedeşte locuirea acestei terase din cea mai veche fază a neoliticului. In dosul valului, la distanţă de 14 m, s'a secţionat un bordei slav târziu, cu dimensiunile 3 × 3,40 m şi cu şase stâlpi pe două laturi opuse. In colţul de NE se află un cuptor de 1,20 × 1,20 m. Ceramica descoperită aici este caracterizată prin mărci de olar stampilate pe fundul vaselor şi ornamentaţie ondulată. Se pare că terenul din spatele valului era un loc preferat pentru aşezarea bordeelor, deoarece atât în secţiunea VI, cât şi în secţiunea XXVIII s'au aflat bordee.

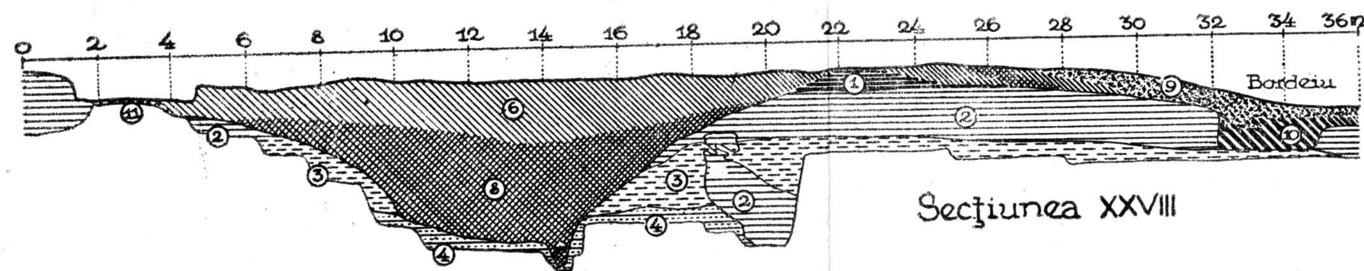
Secţiunea XXVIII (pl. III), a fost trasată la locul numit « Ciurgău ». Ea ocupă o poziţie analoagă secţiunii XXIV, dovedind aici existenţa unui val şi a unui şanţ, terminate în colţul de NV al aşezării, cu direcţia piezişă spre S. Valul este şi aici aproape în întregime spălat, dar se recunoaşte încă lăţimea lui de 10 — 11 m. Şanţul are o lăţime de 12 m şi adâncime de 5,80 m, cu fundul ascuţit. Conturul lui este cel obişnuit cu pantă abruptă în interior, urcându-se spre exterior cu terasamentul intermediar. Spre interior se observă in profil, lângă şanţ şi în parte, sub val, o suprafaţă castaniu închis-negru, având înfăţişarea unui alt şanţ. Găsindu-se aici acele linii specifice, rezultate din alunecarea terenului, s'a putut constata că blocul acesta de pământ negru nu este strat de umplutură, ci rezultatul unei suprapuneri geologice de straturi. Astfel, profilul ilustrează simultan aspectul şi nuanţele de colori ale pământului mişcat prin munca omului şi prin fenomene geologice. Spre deosebire de secţiunea XX şi de secţiunea XXIV, există aici un singur şanţ în faţa valului. La marginea exterioară a şanţului se află două cuptoare rotunde cu un diametru de 1 × 1,30 m, datând după ciobурile întrebuinţate în pavajul lor, din secolele XI — XII, ele indicând deci săparea anterioară a şanţului. Inapoia valului, la distanţă de 8 m, s'a secţionat un bordei de 2,80 × 2,80 m, conţinând ceramică cenuşie.

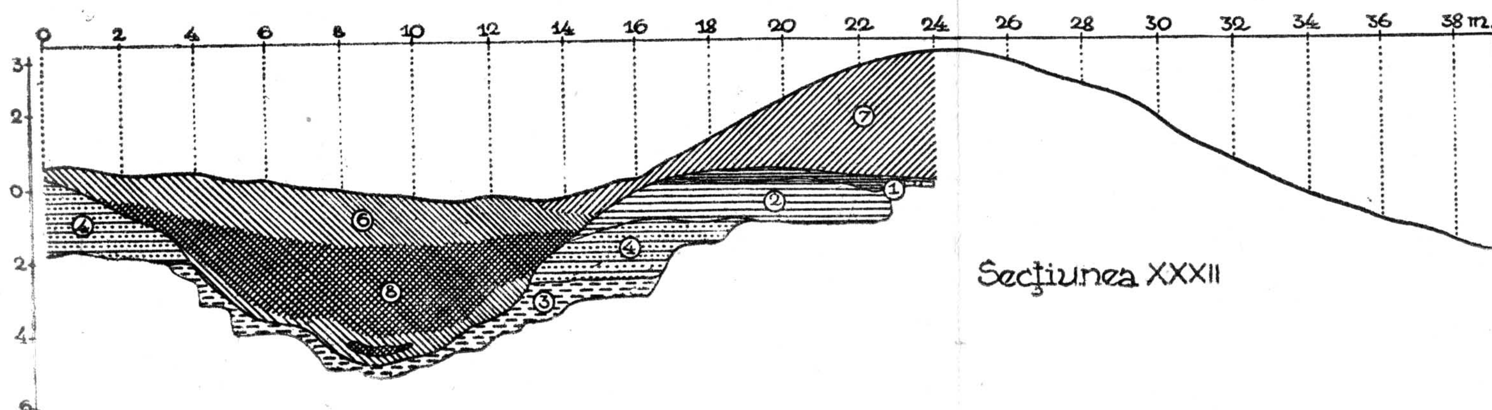
Secţiunea XXIX, trasată pe terenul platoului, cade în afara aşezării, dar în interiorul valului exterior; ea n'a dat vreun rezultat deosebit. Rezultă de aici, că acest teren n'a fost locuit, ci mai curând că a fost folosit pentru adăpostirea turmelor şi ca cimitir, cum indică prelungirea secţiunii XX.

Secţiunea XXX taie colţul platoului dincolo de aşezare. Ea confirmă de asemenea observaţiile din secţiunea XXIX, făcute la prelungirea secţiunii

Legenda

1. Sol vegetal antic.
2. Lut brun.
3. Lut galben.
4. Argilă.
5. Pietriș.
6. Lut brun de umplutură
7. Lut galben de umplutură.
8. Pământ negru de umplutură.
9. Pământ amestecat (galben-brun) de umplutură.
10. Pământ amestecat (galben-negru) de umplutură.
11. Urme de arsură.
12. Fragmente ceramice
13. Pavaj de pietre

MOREȘTI 1952

Scara

Planşa III. Profilele secţiunilor XX, XXIV, XXVIII, XXXII.

XI, că marginea răsăriteană a aşezării n'a fost fortificată întru cât panta abruptă cu şanţul din faţă apărau în această parte accesul spre cetate. S'au aflat în secţiune, la adâncime de 1 m, două cranii omeneşti izolate; celelalte părţi din schelete erau descompuse.

Secţiunea XXXII (pl. III) poate fi considerată împreună cu secţiunea XXXIII ca una din cele mai importante, pentru determinarea planului cetăţii. Deasupra terasei se ridică o coamă de deal, lângă cimitirul actual dela locul zis « La furci », unde se află o ridicătură de pământ, având înfăţişarea identică celei dela « Râpele mici » (XIII), astfel încât şi ea putea să reprezinte numai un val de alunecare. Secţiunea a dovedit însă mai presus de orice îndoială, originea artificială a valului. Spre deosebire de celelalte secţiuni (XX, XXIV, XXVIII), înălţimea iniţială a valului s'a păstrat aici aproape intactă, fiind dependentă de dimensiunile şanţului şi de cantitatea pământului scos din el. Valul are astăzi o înălţime de 4 m deasupra solului vegetal vechi şi o lăţime la bază de 22 m, constând exclusiv din pământ galben de umplutură, aşezat aici prin munca omului, după cum a confirmat expertiza geologică. In interior, la baza lui, s'a constatat un pavaj cu pietre de râu, a cărei întrebuinţare însă nu s'a putut lămuri deoarece secţiunea n'a putut fi prelungită pe panta opusă a valului, intrând în actualul cimitir al comunei. Se poate afirma în general că până în prezent nu s'au observat urme sigure de stâlpi sau bârne, astfel încât construcţia valurilor este încă nelămurită. Se pare că ele au fost făcute fără ajutorul unui schelet sau unor pereţi exteriori de lemn. Se poate presupune însă că de-a-lungul peretelui interior al valului se afla o construcţie care susţinea valul, indicată prin acele dungi de lut galben din secţiunile XX şi XVIII. Şanţul are o lăţime de 14 m şi o adâncime de 4,60 m. Treapta, în panta lui exterioară, este mai puţin accentuată decât la celelalte secţiuni, probabil şi din cauza lăţimii şanţului. La adâncimea de 3 m, s'a găsit un craniu de cal, iar în umplutura lui câteva fragmente ceramice din epoca scitică. Este posibil ca şanţul să fi tăiat o aşezare din această perioadă, dar, va trebui să se ţină seama la cercetările viitoare şi de eventuala existenţă a unor fortificaţii premergătoare aşezării prefeudale, mai ales că şi în umplutura şanţului din secţiunea XXXIII s'au aflat fragmente din epoca orânduirii comunei primitive. Cele din secţiunea XXXII datează însă mai curând din epoca bronzului.

Prin *secţiunea XXXIII*, identică celei anterioare, s'a precizat traseul valului exterior, sesisat prin secţiunea XXXII. Aici se conturează încă linia solului vegetal, suprapusă de umplutura galbenă a valului. In interiorul ei se observă dungi mai închise, rezultate din amestecul pământului la ridicarea valului. Lipseşte însă pavajul constatat în secţiunea XXXII. Valul are o înălţime de 1,40, lăţimea de 17 m. Diferenţa faţă de lăţimea valului din secţiunea XXXII se explică prin faptul că acolo, lipsind profilul complet al interiorului valului, s'a socotit şi pământul de umplutură, scurs de pe val care a lărgit baza valului spre interior. Lăţimea şanţului este de 14 m.

C. PUNCTUL « CITFALĂU »

Spre E de aşezarea fortificată se află, la o distanţă de cca 1 km, locul numit « Citfalău », păstrând în acest nume amintirea unui sat ce figurează în documentele dela inceputul secolului al XVII-lea ca localitate pustiită. Secţiunea XXXI (fig. 14), trasată peste movila «La biserici» pentru a veri-

MOREȘTI 1952 XXXI
„Citfalău-La Biserici"
Zid scos
Zid scos secțional
Mormânt

Fig. 14. — Planul săpăturilor dela « Citfalău », XXXI.

fica dacă toponimicul indică de fapt locul acestei aşezări din epoca feudală, a scos la iveală sub construcţiile unei biserici, iar în jurul ei un cimitir din care s'au descoperit 24 de morminte (fig. 15). Zidurile bisericii, construite din pietre legate cu mortar erau scoase până la temelie, încât reconstruirea planului s'a putut face numai după traseul temeliilor sale umplute cu moloz. La construcţie s'au întrebuinţat şi cărămizi, probabil pentru unele părţi ulterioare; cărămizile sunt de 4—5 × 15 × 17 cm. Adâncimea temeliei este de 1,10 m faţă de suprafaţa actuală a solului, iar grosimea zidurilor de cca 1 m. Planul bisericii indică o epocă destul de târzie, aparţinând stilului gotic.

Fig. 15. — « Citfalău ». Cimitirul din sec. XII-XVI.

Cimitirul a existat aici încă înainte de construirea bisericii, căci s'au observat oase risipite în interiorul ei şi chiar sub temelie. Pe de altă parte locul continuă să fie întrebuinţat ca cimitir şi după distrugerea bisericii, aşa cum arată câteva cărămizi sparte, întrebuinţate la îngrădirea şi delimitarea unor morminte. Orientarea mormintelor este E — V, cu capul spre apus şi o deviere de 25 — 65° spre S. Starea de conservare a scheletelor este mediocră, iar adâncimea mormintelor variază dela 0,20 — 0,90 m, depinzând în parte şi de poziţia lor în pantă. Inventarul lor se compune din inele de bronz de tâmplă cu răsucitura caracteristică a capătului în formă de S, din inele de deget, împletite şi ace de păr din bronz cu cap sferic turtit (fig. 16). In regiunea gurii s'au observat la câteva schelete urme verzi de oxidaţie, fără a se găsi însă vreo monetă păstrată. In pământul de umplutură s'a descoperit însă, provenind probabil dintr'un mormânt răvăşit o monetă a lui Bela al II-lea (1131 — 1141). Pe baza acestei monete şi a inelelor de tâmplă, mormintele în care ele au apărut, trebue datate cel mai târziu în secolul al XII-lea, căci nu avem dovezi în Transilvania că această podoabă, atât de specifică culturii materiale slave târzii, să fi fost purtată şi în secolul al XIII-lea.

Din descrierea suprafeţelor şi secţiunilor săpate, rezultă aspectul variat şi complex al aşezării dela Moreşti; lunga locuire a sa nu schimbă însă cu nimic importanţa ce o are în deosebi pentru epoca prefeudală, care determină caracterul său.

ORÂNDUIREA COMUNEI PRIMITIVE

1. Locuirea platoului « Podeiu », cât şi a văilor laterale din jurul lui, e dovedită chiar dela începutul neoliticului. Ceramica tipică a culturii Criş (fig. 13, 1 — 8), cât şi fragmentul unui topor de piatră neperforată au apărut în secţiunea IX din 1951 şi în secţiunea XXIV dela « Borşofed ». Aici s'au găsit fragmente de vase redând forme sferice, ornamentate cu impunsături de unghie, cu incizii în formă de spice de grâu şi proeminenţe, iar lutul arată acel amestec cu pleavă, propriu primelor produse de ceramică. Caracterul şi felul aşezării din această perioadă nu se poate determina cu precizie, deoarece produse ceramice de tip Criş au fost găsite numai în preajma fortificaţiilor prefeudale, săpate pe terenul, care probabil a fost locuit odinioară de purtătorii culturii Criş. In această privinţă ar trebui să se întreprindă în « Borşofed » cercetări speciale pentru lămurirea acestei probleme.

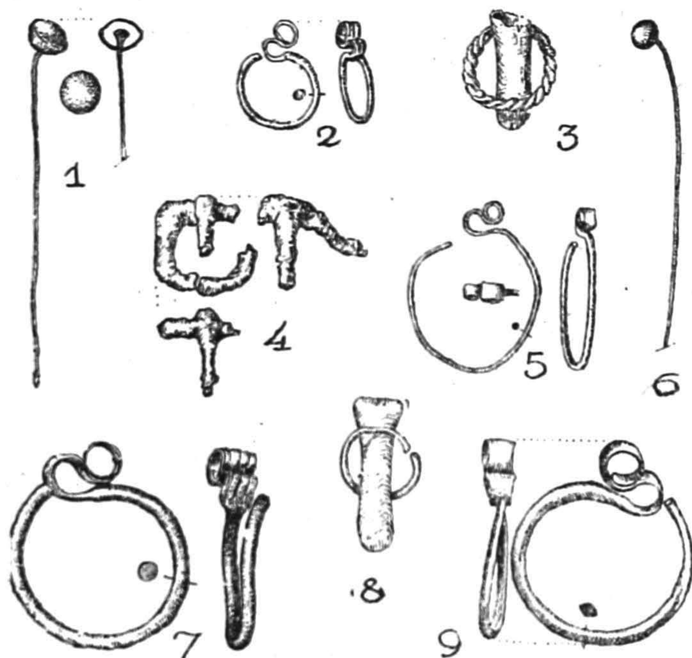

Fig. 16. — Inventarul mormintelor dela « Citfalău », sec. XII.

2. Deocamdată lipsesc la Moreşti dovezi ale prezenţei aici, a celorlalte faze şi culturi ale neoliticului (de exemplu ceramica pictată sau cultura Turdaş). Din faza de transiţie spre epoca metalelor dela începutul mileniului II în.e.n. s'au găsit urme sporadice aparţinând culturii Coţofeni (fig. 13, 9, 10). Ele au apărut în mijlocul platoului « Podeiului » de exemplu în suprafaţa XVI şi în suprafaţa XXVII.

3. Din epoca bronzului până la sfârşitul mileniului I în. e. n., materialul ceramic este mai bogat, fără a putea fi însă încadrat într'una din puţinele culturi care au fost până în prezent relativ mai bine studiate pe teritoriul Transilvaniei, cum ar fi de exemplu cultura Wietenberg sau complexul vaselor dela Gorăneşti. Factura ceramicii, buzele, în parte ascuţite, permit însă determinarea ceramicii ca aparţinând epocii bronzului, probabil unei faze evoluate. In suprafaţa XV s'a constatat chiar un nivel mai compact al acestei epoci, care, ca toate celelalte nivele, se află în stratul de cultură deasupra

pământului galben, până la adâncime de 1 m. Aici s'a găsit şi o dălţiţă de bronz (fig. 4,5).

4. In mileniul I în.e.n. locuirea platoului este mai intensivă. Se constată chiar bordee, ca de exemplu cel din XVII, pe care l-a tăiat bordeiul prefeudal, în care se aflau războaiele de ţesut. Determinarea ceramicii acestei faze, din punct de vedere cronologic, întâmpină greutăţi din lipsa unor cercetări mai aprofundate în Transilvania asupra ceramicii numite cu un termen uzual « hallstattiană ». Există fragmente din lut negru, lustruite în exterior şi buze de farfurii cu proeminenţe obişnuite epocii scitice. N'ar fi exclus ca această categorie să se lege chiar cu ceramica dacică timpurie, descrisă la punctul următor.

5. Fragmente de factură cu siguranţă celtică de tip C şi fragmentul unei brăţări de sticlă albastră permit încadrarea cronologică a acestei faze. Aceste fragmente s'au găsit împreună cu buze de farfurii din care se desvoltă vasele dacice cu suport, cât şi fragmente cu proeminenţe şi brâuri specifice ceramicii dacice. Asocierea acestei ceramici cu fragmente celtice datează această fază în secolele III — II în. e.n. După această dată încetează locuirea efectivă a platoului, probabil odată cu apariţia unei infiltraţii celtice, iar epoca dacică propriu zisă (corespunzând cetăţilor dacice) nu mai este reprezentată pe platou. Am putea să ne gândim, independent de presupusul factor extern al unei cotropiri celtice, şi la cauze interne de ordin social şi economic, care să fi determinat abandonarea aşezării. Dimensiunile aşezărilor din epoca dacică sclavagistă sunt mai reduse, ocupând promontorii mai mici, faţă de mărimea aşezărilor de tip « hallstattian », situate pe platouri întinse. N'ar fi deci exclus ca « Podeiul » să nu mai fi corespuns condiţiilor strategice schimbate, probabil şi în legătură cu anumite modificări în modul de producţie dela sfârşitul orânduirii comunei primitive.

EPOCA SCLAVAGISTĂ ROMANĂ

6. In cursul săpăturilor s'a constatat că urmele culturii materiale din epoca sclavagistă romană sunt destul de bogate. Ceramica roşie, monetele, obiectele mici de bronz erau destul de frecvente cu toate că nu s'a reuşit a se distinge un nivel deosebit al acestei epoci care să fie caracterizat măcar prin bordeele unei populaţii rustice, lipsite de construcţii cu ziduri şi mortar. Explicaţia acestui fenomen s'a găsit abia către sfârşitul lucrărilor de săpătură, când după ridicarea ceramicii de factură romană s'a constatat că ea era pe morminte de incineraţie. Acestea au înfăţişarea unor gropi puţin adâncite de formă ovală, lungi de cca 1,40 m, largi de 0,60 m, la baza cărora se află cărbune de lemn, cenuşă şi oase calcinate, iar în jurul lor se contureză marginea roşie a pământului ars cu ocazia incineraţiei (fig. 6); aceasta s'a făcut deci pe locul înmormântării, fără ca cenuşa şi oasele cadavrului să fi fost adunate într'o urnă. Din acest punct de vedere, ritul de incineraţie se deosebeşte de cel constatat la Lechinţa-de-Mureş, pe muntele Corabia lângă Zlatna sau la Caşolţ, asemănându-se mai mult cu cel dela Ighiel, unde înmormântarea se făcea pe locul incineraţiei, fără a se întrebuinţa urne. Spre deosebire însă de Ighiel, la Moreşti lipseşte de obicei imitarea sarcofagelor din plăci de piatră aşezate deasupra mormântului. Din cele zece morminte cercetate în suprafeţele XIV, XIV — XV, XV numai unul singur avea deasupra lui o construcţie de piatră asemănătoare celor dela Ighiel. In conţinutul mormintelor dela

Moreşti s'au găsit fragmente de obicei din 2 — 4 vase, (care s'ar putea să fi fost intenţionat sparte deasupra mormântului), ace, bucăţi de sticlă, piese ornamentale din bronz, o monetă şi într'un caz o fibulă cu arc turnat şi cu picior întors (fig. 5). Fibula oferă un indiciu cronologic sigur şi arată că o parte dacă nu chiar toate mormintele datează din secolul al III-lea e.n. Importanţa lor este considerabilă, atât pentru cunoaşterea diverselor variante ale ritului de incineraţie din epoca sclavagistă romană cât şi pentru caracterul autohton al populaţiei din jurul cimitirului; practicând ritul de incineraţie aceşti locuitori sunt de origine locală, neromană, ei formând nucleul acelei populaţii care se va aşeza apoi, la începutul epocii prefeudale pe « Podeiu ». Poziţia aşezării din epoca romană încă nu s'a putut identifica. Am putea să ne gândim chiar la Cristeşti, care se află la o distanţă de cca 4 km de « Podeiu ». In mai multe bordee prefeudale (XIV, XVI, XVII, XVIII) s'au găsit fragmente de ţigle şi cărămizi romane, una cu stampila legiunii a XIII-a, şi o bucată de marmoră lucrată. Aceste fragmente ar putea proveni dela Cristeşti. Se poate aminti, de altfel, că între bogatul material dela Cristeşti (care se găseşte în Muzeul dela Târgu-Mureş) există mai multe monete datând din secolele IV — V, determinate de numismatul colectivului nostru. Intre acestea au putut fi identificate: o piesă aparţinând lui Constantius I (sau II, Cohen [1], VI, 177, Nr. 15), opt piese lui Constantius II (Cohen [1], VI, 235, Nr. 135, 313, Nr. 224, 315, Nr. 241, 316, Nr. 247), patru piese lui Valentinian I (Cohen [1], VI, 404, Nr. 50, 52, 405, Nr. 55) şi o piesă lui Honorius (Cohen [1], VI, 483, Nr. 56). Ele arată că aşezarea romană dela Cristeşti continuă să fie locuită chiar până în secolul al V-lea, până când resturile locuitorilor de aici au preferat să se retragă din lunca deschisă a Mureşului în aşezarea fortificată dela Moreşti.

PERIOADA DE TRECERE SPRE FEUDALISM

Descrierea fazelor prefeudale, reprezentate la Moreşti, se va face pe baza nivelurilor arheologice care s'au putut deosebi în cursul săpăturilor, completată cu materialul ce se leagă de acestea.

7. Prima fază prefeudală sesisabilă pe « Podeiu » datează din secolele IV — V e.n. Ei îi aparţin probabil bordeele din XIV — XV, XVIII, XXII, XXVI, unde s'au găsit fragmente ceramice cu ornamente lustruite, lucrate îngrijit, din pastă dură şi fină, neagră, cenuşie sau castanie la suprafaţă, considerată în general ca datând din secolele IV — V. Ea se îmbină cu o categorie de ceramică legată încă strâns de ceramica epocii sclavagiste premergătoare, reprezentată în deosebi în suprafaţa XXVI, cu buzele caracteristice acelor vase mari cenuşii pentru provizii, ornamentate cu benzi ondulate, cu fragmente la care factura lutului se apropie de produsele romane etc. După aceste indicii, bordeiul din suprafaţa XXVI ar putea să fie cel mai timpuriu. Alte produse ceramice au o suprafaţă cenuşie « săpunoasă », considerate ca aparţinând de asemenea secolului al IV-lea. Observaţiile în privinţa formei bordeelor nu sunt concludente, dar se pare că locuinţele acestei faze se caracterizează printr'un plan mai puţin regulat şi prin colţuri rotunzite, numărul şi poziţia stâlpilor fiind variabile. Probabil şi cele două fibule găsite în pământul de umplutură şi mai jos în suprafaţa XXV (fig. 4, 1, 4) datează încă din secolul al V-lea. După cum s'a amintit, în suprafaţa XVIII s'a descoperit şi un schelet cu un craniu deformat artificial, un obicei de origine vădit răsă-

ritean, care s'a manifestat în regiunile noastre la începutul epocii prefeudale, tocmai în perioada căreia îi aparţine şi bordeiul învecinat din aceeaşi suprafaţă. Se poate deci presupune că există o legătură directă între bordeiul şi mormântul amintit, în sensul că măcar în parte, în acea epocă, înmormântarea se făcea aproape de locuinţe, chiar în aşezare.

8. Nivelul arheologic următor e reprezentat de bordeele mai mari, până la 6×6 m, patrate şi simetrice, de obicei cu câte trei stâlpi pe două laturi opuse şi având un acoperiş bilateral în formă de şea. Ceramica specifică acestui nivel este cea cenuşie cu forme mai bombate, sferice, din pastă, şi de factură mai puţin îngrijită, având dungi puternice mai ales pe fundul interior al vaselor, rezultate în urma lucrării cu roata. Suprafaţa lor este de obicei neornamentată. Intr'o executare mai simplă continuă să se facă ornamente lustruite, compuse numai din linii adâncite, fără să fie însă exceptate din suprafaţa lustruită. In acest stadiu de desvoltare, tehnica liniilor lustruite se păstrează chiar până în mediul ceramicii slave roşii dela Blandiana, cum rezultă din conexul vaselor cenuşii şi roşii de acolo. Câteodată, pe fundul vaselor se află incizat semnul crucii (fig. 11, 1). Putem presupune că acest obicei este preluat apoi de ceramica slavă roşie, prin acele mărci de olar stampilate pe fundul vaselor, acolo însă sunt redate în relief. Ca o formă aparte se poate aminti vasul cu un tub de turnare lateral, cu o suprafaţă îngrijit lustruită şi cu stampile triunghiulare, alungite. Există şi o ceramică fină, cenuşie, cu stampile mici adâncite, imitând foi sau cruci. Delimitarea cronologică şi încadrarea ceramicii cenuşii din această fază, cât şi a nivelului în general, nu este pe deplin lămurită. Din caracterizarea ceramicii cenuşii rezultă că ea trebue să fie ulterioară celei din secolele IV — V. O fibulă din secolul al VI-lea, găsită în umplutura bordeiului din suprafaţa XIV (fig. 4, 2) arată că nivelul acesta exista deja în secolul al VI-lea, mai cu seamă că în suprafaţa XXII nivelul ceramicii cenuşii se suprapune unui bordei mai mic «curbolinear». Vase întregi sau care pot fi întregite, aproape că nu s'au găsit; din fragmente mai mari şi dintr'un vas întreg se poate însă deduce că formele ceramicii cenuşii există şi în cimitirul dela Bandu, datat în prima jumătate a secolului al VII-lea. Astfel, poate fi considerat ca sigur că acest orizont arheologic aparţine secolelor VI—VII; dar nu se poate indica deocamdată limita lui inferioară, dată fiind lipsa obiectelor de metal care pot fi datate sau datorită lipsei unor inventare funerare concludente. Pe baza descoperirii vaselor cenuşii cu cele slave de coloare roşie dela Blandiana, datate în secolele IX — X, n'ar fi exclus ca acest orizont să se prelungească chiar până în secolele VIII — IX. In ultimele zile ale săpăturilor s'au desvelit în prelungirea secţiunii XX, şapte morminte, făcând probabil parte dintr'o necropolă mai întinsă. Pe baza unei fibule, câteva dintre aceste morminte pot fi datate în secolul al VI-lea. Spre deosebire de mormintele dela Bandu, la Moreşti nu s'au găsit încă vase accesorii, ceea ce poate să fie o simplă întâmplare, putând fi însă şi un element specific al ritului funerar deosebit de cel dela Bandu. In această fază există deja şi fortificaţiile aşezării, cum rezultă din poziţia acestor morminte faţă de valul şi şanţul dublu din secţiune.

9. Al treilea nivel prefeudal s'a putut sesisa în timpul săpăturilor, dar nu se poate încă preciza ce fel de ceramică îi aparţine. In niciunul dintre bordeele nivelului prefeudal II, nu s'au găsit vetre de foc. Faptul că în secţiunile XIV şi XIV — XV s'a constatat câte o vatră aşezată deasupra marginii bordeiului, după ce acesta a fost deja umplut, indică un nivel posterior bor-

deelor. Acesta nu poate să aparţină însă nivelului IV din secolele XI — XII, deoarece în bordeele acestuia există câte o vatră-cuptor, chiar în interiorul bordeiului. Alte precizări, mai ales de ordin cronologic, încă nu se pot face, înafară de constatarea că acest nivel se intercalează între nivelul ceramicii cenuşii şi cel slav târziu.

10. Al patrulea nivel prefeudal este bine conturat prin construcţiile de locuinţe şi prin ceramica lui. Aici, de asemenea, forma generală a locuinţelor este bordeiul. S'au săpat două bordee. In cel din suprafaţa XVIII nu s'au observat urme de stâlpi, dar în celălalt, mai mic, stâlpii obişnuiţi, în număr de trei, au fost identificaţi pe două laturi opuse. Amândouă bordeele au într'un colţ un cuptor clădit din pietre, în exterior de formă patrată, în interior având un loc rotund pentru foc (fig. 10). Ceramica găsită în amândouă bordeele este identică, de factură slavă târzie, roşie, cu mărci de olar stampilate pe fundul vaselor, ornamentată cu incizii şi benzi ondulate, iar buzele sunt evoluate având un contur puternic. In ambele bordee s'au aflat sule de os folosite, pe cât se pare, la ornamentarea vaselor (fig. 17, 3, 4). Pe baza ceramicii, acest orizont poate fi datat în secolele XI — XII. Independent de aceste bordee s'au observat în alte două suprafeţe (XV şi XXII) gropi rotunde cu diametrul de cca 1,50 m, adânci de 2 m, conţinând aceeaşi ceramică târzie. Intrebuinţarea lor nu este lămurită. După cum s'a observat încă în cursul campaniei de săpătură din 1951 « Cetatea », botul « Podeiului », este fortificată separat, şi aparţine pe baza ceramicii tot acestei faze, iar sfârşitul ei se datoreşte unui incediu, cum rezultă din arsura roşie ce înconjoară vârful platoului. Cu această dată, probabil în cursul secolului al XII-lea, încetează locuirea efectivă a aşezării. Nu încetează însă viaţa omenească în jurul platoului.

ORÂNDUIREA FEUDALĂ

11. Incă în 1951 s'au găsit dedesubtul « Cetăţii », în secţiunea III, buze de vase care au fost atribuite, în raportul preliminar, secolelor XIV — XV. Intr'un punct, la « Citfalău » (distanţă de cca 1 km de aşezarea fortificată), s'au putut descoperi dovezile continuării vieţii în această regiune în epoca feudală (XXXI: fig. 14, 15, 16). O indicaţie precisă despre începutul aşezării din acest punct o dă o monetă aflată în umplutura bisericii, provenind probabil dintr'un mormânt şi aparţinând lui Bela al II-lea (1131 — 1141). Documentele atestă aici un sat care la începutul secolului al XVII era deja pustiit. S'a putut desveli temelia unei biserici aparţinând, după planul ei, stilului gotic, iar în jurul ei, un cimitir, unde cele mai vechi morminte cu inele de tâmplă datează, după cum arată şi moneta menţionată, din secolul al XII-lea, fiind contemporane aproximativ cu sfârşitul « Cetăţii » dela Moreşti. Cimitirul este anterior bisericii, deoarece temeliile ei sunt aşezate parţial chiar pe morminte mai vechi; el continuă până mai târziu, iar mormintele mai aproape de suprafaţă sunt încadrate de cărămizi, provenite probabil chiar din biserica dărîmată. Astfel, chiar în cadrul epocii feudale s'ar putea distinge trei faze deosebite.

După expunerea rezultatelor săpăturii din punct de vedere topografic şi cronologic urmează să se trateze pe scurt unele aspecte deosebite ale săpăturii, cum ar fi fortificaţiile, forma locuinţelor, necropolele, viaţa economică şi socială, dându-se anumite indicaţii pentru integrarea aşezării dela Moreşti în cadrul istoric general al epocii.

Fortificaţiile. In raportul preliminar asupra cercetărilor din 1951, s'a subliniat în mod deosebit că afirmaţiile făcute în legătură cu fortificaţiile din jurul aşezării prefeudale dela Moreşti au deocamdată « caracterul unei ipoteze de lucru, fiind formulate fără sondaje sau săpături, numai pe baza recunoaşterilor pe un teren acoperit în bună parte cu tufişuri de salcâmi, greu de pătruns.

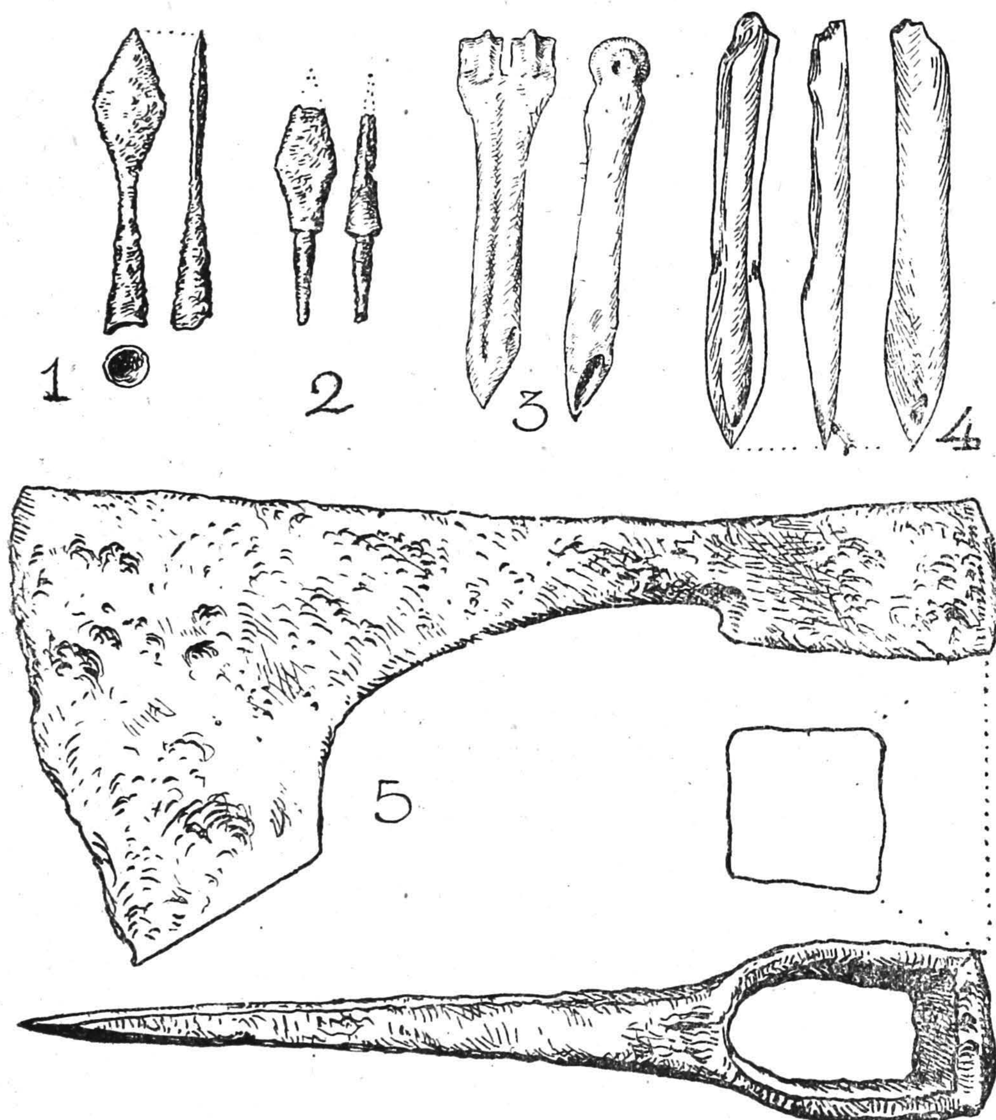

Fig. 17. — Vârfuri de săgeţi, cca sec. XII (1, 2). Sule de os, sec. XI-XII, (3, 4). Topor de fier sec. XI-XII (5).

Pe intinderea teritoriului, în jurul aşezării, orice adâncitură aproape imperceptibilă poate să reprezinte un şanţ de dimensiuni considerabile şi orice ridicătură poate, dar nu trebue să fie de origine artificială ». In anul 1952 a început, pe baza unei serii de secţiuni, verificarea fortificaţiilor. Astfel, dacă la începutul descoperirii s'a presupus o reţea prea complicată şi vastă de fortificaţii,

pe harta anexată acestui raport i se dă prea puţin, fiind introduse numai linii de fortificaţie identificate cu ajutorul secţiunilor (pl. I). De aceea harta este, în deosebi, pentru împrejurimea aşezării spre S şi E, desigur incompletă.

Precizarea elementelor constitutive ale sistemului defensiv a întâmpinat greutăţi datorită faptului că platoul aşezării, unde nu s'au petrecut mişcări de teren, este încadrat într'un teritoriu de alunecări, în care configuraţiile naturale geologice se îmbină cu formaţiunile artificiale arheologice, astfel încât numai cu ajutorul secţiunilor se poate determina caracterul fiecăruia în parte. De un sprijin valoros au fost în această privinţă expertizele geologice. După starea actuală a cercetărilor se pot ivi următoarele patru posibilităţi:

a) Formaţiuni naturale care fac impresia unor lucrări artificiale. In această categorie intră valurile de alunecare dela « Citfalău » şi « Râpele mici ». Secţiunile XII şi XIII au arătat aici cu toate diferenţele de colori neobişnuite, — pământul galben fiind aşezat deasupra celui negru — liniile caracteristice ale oglinzilor de fricţiune, datorite alunecării terenului. Astfel a doua linie de fortificaţie — presupusă — a aşezării spre N este de origine naturală şi trebue eliminată.

b) Formaţiuni artificiale, care în aparenţă fac o impresie naturală. Acestei grupe îi aparţin valurile intermediare, secţionate la XXIV şi XXVIII (pl. III) şi valul cel mare exterior, identificat prin secţiunile XXXII şi XXXIII. Forma şi dimensiunile caracteristice ale şanţurilor din XXIV şi XXVIII, apariţia cioburilor până în fundul lor şi lipsa liniilor de fricţiune dovedesc, împreună cu valul, în spatele lor, caracterul artificial. Compoziţia valului mare din pământ galben de umplutură care se ridică deasupra solului vegetal negru, arată şi la XXXII ca şi la XXXIII originea neîndoelnic artificială.

c) In a treia ipoteză, anumite depresiuni formate prin alunecare ori văi naturale au fost ulterior amenajate pentru scopuri de apărare, cum este cazul la « Groapă » şi la « Pârâul Cetăţii », care se întind de-a-lungul laturii de E şi de V a « Podeiului » (secţiunile X şi XI).

d) In sfârşit, există fortificaţii care se întind pe platoul însuşi şi unde o intervenţie sau transformare geologică se exclude prin poziţia lor pe terasa a doua, la care nu există fenomene de alunecare (secţiunea I, VI, XX). Cu aceste criterii se va putea deosebi clar, de acum înainte, caracterul fiecărei formaţiuni. In timp ce nuanţările de colori ale unei alunecări se disting net parcă ar fi trase cu linia, conturul şanţurilor săpate este mai teşit, mai puţin pronunţat.

In privinţa elementelor de bază ale sistemului de fortificaţie, secţiunile XX, XXIV şi XXVIII dau o imagine destul de clară, mai cu seamă că, deşi situate în puncte deosebite, cuprind o serie de elemente identice. Valul care trebue să aibă iniţial o înălţime corespunzătoare adâncimii şanţului, are la bază, în toate trei cazurile, o lăţime de 10 — 11 m. Şanţul, urmând în faţa lui fără intermediul unei berme, are spre interior o pantă abruptă, iar spre exterior este întreruptă întotdeauna de o scară intermediară. Lăţimea primului şanţ este de 9 m, dacă este urmat de un al doilea şanţ la interval de 5 — 6 m, iar dacă există un singur şanţ (în secţiunea XXVIII), el are lăţimea de 14 m; adâncimea primului şanţ este de 4,20 — 5,30 m.

Faţă de acest tip al fortificaţiilor cu dimensiuni şi elemente identice, valul exterior se caracterizează prin dimensiuni mai mari, (secţiunile XXXII şi XXXIII). Şanţul adânc de 4,50 m are o lăţime de cca 16 m, iar valul de cca 18 m. Dimensiuni enorme au şi primele şanţuri din jurul aşezării; dar ele

reprezintă amenajări artificiale ale unor depresiuni naturale, încât mărimea lor este condiţionată de formele naturale ale terenului.

A treia categorie de fortificaţii reprezintă construcţiile de pe « Cetate », cercetate încă în 1951, cu acea fâşie de pietre, valul fiind susţinut şi învelit de lemne, a căror existenţă este indicată de arsura roşie, rămasă în urma incendierii lor. Spre deosebire de « Cetate », la celelalte fortificaţii nu s'a putut aduce o dovadă sigură pentru întrebuinţarea materialului lemnos la construirea fortificaţiilor.

In legătură cu sistemul de fortificaţii se mai pune şi problema datării lui şi a determinării pe mai multe faze de construcţie. Mormintele din secţiunea XX, datând parţial din secolul al VI-lea, ţin cont, prin poziţia lor, de existenţa liniei de fortificaţie. Aceasta arată că fortificaţiile trebue să fi existat în acel secol înainte de amenajarea mormintelor menţionate. Un indiciu asemănător rezultă din secţiunea XXVIII unde, în dosul valului, s'a constatat un bordei cu ceramică cenuşie, fapt care iarăşi arată că aproximativ în secolul al VI-lea exista şi această linie de fortificaţie. De aici se poate presupune că fortificarea aşezării trebue să dateze din prima jumătate a mileniului I, când s'a făcut amenajarea celor două şanţuri de-a-lungul laturii de V şi E a « Podeiului». In privinţa valului mare exterior, s'a amintit că în umplutura şanţului au fost aflate fragmente din epoca de bronz şi din prima vârstă a fierului, ceea ce ar putea să pledeze pentru datarea lui anterioară, în epoca orânduirii primitive. Fără a nega posibilitatea existenţei unor fortificaţii anterioare, încă din epoca orânduirii primitive, pare să fie totuşi mai verosimilă datarea tuturor fortificaţiilor din epoca prefeudală, inclusiv linia exterioară de fortificaţii, reprezentată prin valul cel mare.

Forma locuinţelor din epoca prefeudală. Făcând abstracţie de un bordei « hallstattian » târziu, tăiat de bordeiul prefeudal cu cele trei războaie de ţesut, nu s'au cercetat în cursul săpăturilor alte locuinţe din epoca orânduirii primitive. De aceea observaţiile noastre se referă deocamdată numai la locuinţe din epoca prefeudală. Ca observaţie general valabilă se poate menţiona că nu s'a dovedit existenţa locuinţelor la suprafaţă, ci numai bordee de forme diferite. Asemenea constatare nu exclude însă posibilitatea existenţei unor case la suprafaţa solului, deoarece tocmai pentru vetrele nivelului III prefeudal, care suprapun bordeele nivelului II, nu s'a găsit conturul corespunzător al locuinţelor adâncite. Un alt element ce trebue subliniat este lipsa observaţiilor asupra scheletului de lemn al locuinţelor. S'ar putea să fie cazul unor deficienţe în tehnica de săpătură, îngreunată prin seceta îndelungată în timpul cât s'au executat lucrările; dar, înafară de urmele negre ale stâlpilor, adâncite în lutul galben nu s'au găsit dungi negre de bârne sau urmele lor carbonizate. Subliniindu-se în mod expres că împărţirea locuinţelor se bazează pe un număr relativ mic de bordee cercetate, se pare că e posibil a deosebi după forma şi conţinutul lor trei categorii principale de locuinţe, corespunzând nivelurilor prefeudale constatate.

1. Caracteristic pentru prima categorie sunt bordeele din suprafeţele XVIII şi XXVI. Dimesiunile lor nu se deosebesc prea mult de cele din faza următoare (3,20 × 3,60 m şi 4 × 4,40 m), având de asemenea forma unui patrat cu laturi variind în jurul a 4 m. Spre deosebire însă de acelea, construcţia ca atare, a bordeiului este mai puţin îngrijită. Colţurile sunt rotunzite iar numărul şi poziţia stâlpilor pentru susţinerea acoperişului variază. In interiorul lor nu s'a găsit vreo vatră de foc sau cuptor, încât aceste instalaţii

trebue să fi existat în afara bordeiului. Ceramica aflată în aceste locuinţe arată că ele sunt construcţii timpurii, datând din secolele IV — V.

2. O formă mai evoluată reprezintă, pe cât se pare, bordeele mai târzii din secolele VI — VII, având ca plan un patrat cu colţuri în unghi drept şi de obicei cu câte trei stâlpi pe laturi opuse, indicând construcţia acoperişului în formă de şea. Dimensiunile variază de asemenea în jurul unui patrat de 4 m, dar construcţiile mari pot să ajungă chiar până la 6 × 6 m (XIV 4× 4 m, 3 × 2,80 m, XVI 2,80 × 4 m, 3,90 × 4 m, XVII 5,60 × 6,20 m, XXVIII 3 × 3,40 m). In interiorul lor lipseşte de asemenea vatra. Un tip deosebit îl constitue bordeiul cu planul perfect rotund din suprafaţa XVI, cu diametrul de 2,50 × 2,80 m. Datarea lui nu se poate preciza, deoarece conţinutul ceramic al bordeiului este sărac, iar forma lui s'a întâlnit numai odată.

3. Construcţiile slave târzii din secolele XI — XII corespund, în linii mari, celor anterioare. Dimensiunile celor două bordee săpate în suprafeţele XVIII şi XXIV sunt 4 × 4,20 m şi 3 × 3,40 m. Intr'unul nu s'au observat urme de stâlpi; un element care deosebeşte însă în mod net aceste bordee de cele anterioare este existenţa unui cuptor într'unul din colţurile bordeiului, clădit din pietre. Datarea bordeelor rezultă din ceramica găsită în ele, având mărci de olar stampilate pe fundul vaselor şi ornamente în valuri.

Inafară de bordeele amintite mai sus, există unele construcţii mai mici, ca cele din suprafeţele XIV (2,80 × 2,80 m) şi XXII (2,40 × 2,60 m), pe care nu le putem încă încadra mai precis.

Evident că schema dată pentru elementele constitutive ale locuinţelor prefeudale dela Moreşti se bazează încă pe un număr prea restrâns de bordee săpate. De aceea, observaţiile făcute ar trebui verificate şi completate pe viitor, amplificându-se pe măsură ce se înmulţeşte şi materialul comparativ.

Necropolele constatate în cursul săpăturilor au fost caracterizate la descrierea topografică şi cronologică a săpăturilor, aşa că ele vor fi semnalate aici numai pe scurt, indicându-se poziţia lor, numărul mormintelor desvelite şi epoca din care datează.

1. Pe « Podeiu » s'au desvelit 10 morminte de incineraţie din epoca sclavagistă romană. Dintre acestea unele datează din secolul al III-lea e.n.

2. In suprafaţa XVIII s'a aflat un schelet cu craniu deformat artificial, datând probabil din secolele IV — V.

3. Lângă colţul de NV al aşezării fortificate s'au descoperit 7 morminte, unul datat din secolul al VI-lea e.n.

4. La punctul « Citfalău » se întinde în jurul unei biserici feudale un cimitir din secolele XII — XVI, din care s'au desvelit 24 morminte.

Săpăturile din 1952 aveau, în primul rând, menirea de a lămuri cadrul cronologic şi topografic al aşezării. Secţiunile şi suprafeţele desvelite, lămuritoare din acest punct de vedere, erau totuşi prea mici pentru a deduce din ele concluzii mai ample în privinţa aspectului vieţii economice şi sociale. In anul 1953 va începe desvelirea propriu zisă a aşezării pe un teritoriu mai întins şi unitar, unde observaţiile despre locuinţe, în ansamblu vor furniza desigur şi date mai concludente şi complexe pentru caracterizarea elementelor constitutive ale perioadei prefeudale dela Moreşti. Anumite constatări se pot face totuşi încă de pe acum. In general, urmele culturii materiale sunt relativ sărace, reducându-se în esenţă la ceramică, iar locuinţele nu se disting prin dimensiunile şi forma lor prea mult de cele cunoscute în orânduirea comunei primitive.

CONSIDERAŢII ISTORICE

Acad. M. Roller a arătat recent cum trebue privite principalele probleme ale epocii prefeudale şi mai ales problema Slavilor, cu urmările pe care le-a avut îndelungata convieţuire a Slavilor cu populaţia daco-romană, ocupându-se în această ordine de idei şi cu rezultatele săpăturilor dela Moreşti[1]. Redăm mai jos cele mai importante pasaje din acest studiu: «... Chiar din datele existente, reiese că majoritatea populaţiei nu a părăsit teritoriul patriei noastre la plecarea Romanilor din Dacia. Populaţia nu a fost nimicită sau smulsă de pe teritoriul ţării, nici în timpul migraţiunii, deşi o mică parte a populaţiei s'a putut ataşa triburilor migratoare, aşa precum o parte din populaţia migratoare a putut deveni sedentară. Populaţia romanizată (daco-romană) a convieţuit din vremuri îndepărtate cu populaţia slavă dela care am primit numele de Valah (dela Bulgari) şi Voloh (dela Slavii de Răsărit).... După cum arată recentele cercetări sovietice, triburile *ante*, strămoşii populaţiei sudice a *Slavilor de Răsărit*, s'au răspândit în secolele al III-lea şi al IV-lea al erei noastre pe o mare întindere, cuprinzând teritoriul *Moldovei*, *regiunea Carpatică şi chiar Nord-Estul Transilvaniei*. De aici reiese că strămoşii *Slavilor de Răsărit* au venit pe teritoriul ţării noastre în perioada retragerii aureliene şi au convieţuit cu populaţia băştinaşă romanizată (daco-romană). Istoricul Iordan (secolul al VI-lea) vorbeşte despre legenda unor războaie duse de Anţi împotriva Ostrogoţilor şi pe baza aceasta, unii istorici susţin că *unirea Anţilor din secolul al IV-lea* a avut loc în condiţiile luptei triburilor slave împotriva Goţilor şi Hunilor. In secolul al V-lea şi al VI-lea, Sclavinii (istoricul bizantin Procopie din secolul al VI-lea numeşte şi pe Anţi, Sclavini, Sclavi, adică Slavi) încep lupte împotriva Imperiului Bizantin, şi la începutul secolului al VII-lea se desăvârşeşte procesul de răspândire a Slavilor în întreaga peninsulă balcanică. Din evocarea sumară a acestor date reiese că prezenţa Anţilor — Slavilor — pe teritoriul ţării noastre nu a avut un caracter sporadic. Prezenţa Anţilor se atestă din secolele III — IV şi continuă în secolele care urmează. La aşezarea slavă — valahă din Moreşti (Regiunea Autonomă Maghiară) săpăturile arheologice au început în 1951, dar se desfăşoară din plin abia anul acesta. Din materialele găsite până astăzi, reiese deocamdată datarea secolului al VII—VIII-lea. Este posibil ca noi date să apară. Or, toponimia, monumentele culturii materiale, mormintele din partea de mijloc a Mureşului vorbesc despre Slavii de Răsărit. Acad. Prof. Emil Petrovici ne-a confirmat că cercetările lingvistice din Regiunea Autonomă Maghiară — Tg. Mureş — atestă că este vorba de Slavii de Răsărit. Fără a pierde din vedere o clipă existenţa populaţiei băştinaşe romanizate (daco-romane), ar trebui studiată problema dacă procesul de formare a Slavilor de Răsărit a avut loc parţial, sau nu a avut loc, şi pe o parte a teritoriului ţării noastre».

De aici rezultă că aşezarea prefeudală dela Moreşti trebue privită în lumina existenţei şi convieţuirii populaţiei autohtone cu triburile slave timpurii, venite din răsărit.

Continuarea săpăturilor va permite încadrarea mai amplă a aşezării dela Moreşti în schema periodizării, expusă de Acad. B. D. Grecov în «Periodi-

---

[1] «Studii», anul 5, 1952, III, p. 148—155.

zarea istoriei U.R.S.S. în lumina învățăturii tovarășului Stalin »[1]. Se poate sublinia încă de pe acum că analiza istorică a rezultatelor dela Morești, făcută înainte de a cunoaște expunerea marelui savant sovietic, confirmă schema evolutivă pe care a precizat-o, arătând valabilitatea ei și pentru teritoriul R.P.R. Astfel, faza secolelor IV—V ar trebui să corespundă perioadei orânduirii gentilice în descompunere, urmată de faza secolelor VI — VIII, care reprezintă perioada de transiție dela democrația militară la statul feudal. Fortificarea deosebită a « Cetății » din secolele XI — XII, care, nu mai cuprinde ca fortificațiile anterioare, întreaga așezare, ilustrează în sfârșit încheierea procesului de feudalizare a societății slave târzii dela Morești.

Așezarea dela Morești poate fi plasată alături de cele mai reprezentative stațiuni arheologice, cunoscute, din Transilvania, ca de exemplu Turdaș, Ariușd, Wietenberg sau cetățile dacice, apropiindu-se în privința dimensiunilor și, în general, a transformării artificiale a terenului, chiar de acestea din urmă. Moreștii ocupă pentru epoca prefeudală o poziție asemănătoare cu așezările amintite pentru epocile respective.

K. Horedt—responsabil, E. Chirilă, N. Lascu, A. Palko, I. I. Russu, M. Rusu, I. Winkler; studenți: *Z. Banner, B. Bassa, I. Costan, M. Covaci, G. Ferenczi, C. Mirea, E. Nagy, A. Popa.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МОРЕШТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

После открытия к концу кампании раскопок 1951 года укрепленного поселения в Морешти, раскопки 1952 года должны были проверить заключения, полученные на основании зондирований, о культурном и хронологическом приурочении и о топографическом виде поселения.

Оно тянется по правому берегу Муреша, над селом Морешти, и имеет треугольную форму, 300 м в основании и 600 м в длину. Вершина плато «Подею» заканчивается особенным укрепленным выступом, названным «Четате».

Обитание плато и боковых долин вокруг него датируется началом неолита и длится до феодальной эпохи, продолжая свое существование до наших дней в современном селе. За этот долгий срок можно различить следующие главные фазы обитания, в числе которых все же дофеодальная эпоха занимает передовое место.

Эпоха первобытного общества

1. Начало поселения конца IV тысячелетия отмечено культурой типа Криша.

2. Из переходной фазы к эпохе металлов был обнаружен в слою начала II тысячелетия керамический материал культуры Коцофени.

3. От эпохи бронзы до конца I тысячелетия до н. э. керамический материал богаче, указывая на более развитую фазу бронзы.

---

[1] B. D. Grecov, Periodizarea istoriei U.R.S.S. în lumina învățăturii tovarășului Stalin. Ed. A.R.L.U.S., Cartea Rusă, 1952.

4. В I тысячелетии до н. э. обитание на плато становится более интенсивным. Установлены землянки, приуроченные к первому периоду железа, и керамика, специфическая для скифской эпохи.

5. Фрагменты кельтского изготовления позволяют хронологическое приурочение этой фазы и говорят о возможности проникновения этих завоевателей и исчезновения в связи с этим раннего дакийского поселения.

Эпоха римского рабства

6. В середине плато обнаружен могильник с погребениями трупосожжения III или IV века, иллюстрирующий обычай трупосожжения автохтонный, не римский характер населения в соседстве с кладбищем.

Дофеодальная эпоха.

Следы предыдущих эпох, представленные на известных участках, не меняют, однако, собственно дофеодальный характер поселения.

7. Первая дофеодальная фаза, поддающаяся установлению на «Подею», относится к IV—V векам, она датируется серой полированной керамикой, найденной в землянках.

8. Следующий археологический уровень представлен большими землянками, до 6 х 6 м, содержащими керамику, продолжающую керамику предыдущей фазы. Этот археологический слой принадлежит VI—VII векам, но его нижняя граница не поддается определению. Не исключено, что он продолжается даже до VIII—IX веков.

9. Третий дофеодальный слой намечается только на основании некоторых очагов, вклиняющихся между уровнем VI—VIII веков и уровнем XI—XII веков.

10. Четвертый дофеодальный уровень отчетливо очерчен постройкой жилищ-хижин, датируемых XI—XII веками, славянской керамикой, украшенной ленточноволнистыми полосами и клеймами на донышках. Вершина «Подею» — «Четатя» укреплена особо и принадлежит равным образом этой эпохе.

Феодальная эпоха.

11. В урочище «Читфалэу», на расстоянии приблизительно 1 км к северо-востоку от укрепленного поселения, было найдено близ церковного фундамента конца XIII века кладбище, существовавшее, как указывает монета короля Белы II (1131—1141), с первой половины XII века до начала XVII века.

Укрепления поселения относятся к дофеодальной эпохе, и даже не исключено, что некоторые укрепления были сооружены еще во времена первобытного общества. Плато «Подею» расположено на обширной территории дислокации, которая представляет, своей складчатостью, благоприятные условия для ее приспособления под укрепленную линию (Пэрыу Четэции «Гроапа»). Однако имеются также валы и рвы, сооруженные человеческой рукой, как например вал, проведенный вдоль короткой стороны к северо-западу плато, или вал, окружающий широким полукругом поселение с севера, длиной свыше 1 км.

Значение поселения в Морешти вытекает из его длительного характера, охватывающего период в несколько тысячелетий. Оно равным образом иллюстрирует различными фазами дофеодальных поселений историческую сущность этой эпохи, о которой до настоящего времени были известны лишь кладбища и клады. Более полные исторические заключения можно будет вывести из археологических данных Морешти лишь в дальнейшем, когда число обнаруженных дофеодальных поселений в Трансильвании будет увеличено. Однако уже не подлежит сомнению явное преобладание восточных элементов в материальной культуре и собственно славянский характер находок, принадлежащих более развитым дофеодальным фазам. Таким образом, поселение в Морешти следует рассматривать в свете наличия автохтонного населения, отмеченного могильником трупосожения периода III—IV веков, и его сожительства с ранними славянскими племенами, пришедшими с востока (анты), из которых создадутся во второй половине I-готысячелетия дакославяне.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий вид вершины плато «Подеюлуй» с северо-западной стороны.
Рис. 2. — План площади XIV в.
Рис. 3. — Керамика IV — VII вв. пепельной окраски.
Рис. 4. — Фибулы V—VI вв. (1,2,4). Костяная подвеска дофеодальной эпохи (3). Долото эпохи бронзы (5). Наконечники стрелы VII—VIII вв. (6, 7). Точильный камень дофеодальной эпохи (8).
Рис. 5. — Инвентарь могил трупосожжения римской рабовладельческой эпохи III в.
Рис. 6. — Могила трупосожжения римской рабовладельческой эпохи.
Рис. 7. — Землянка с тремя ткацкими станками VI—VII вв.
Рис. 8. — Тяжести ткацкого станка, площадь XVII.
Рис. 9. — Землянка с ткацкой установкой VI—VII вв. Пряслица или бусы (1—3). Глиняная плитка с оттисками ткани (4). Типытяжестей трех ткацких станков (5—7).
Рис. 10. — Позднеславянская печь XI—XII вв.
Рис. 11. — Клейма на донышках керамики пепельной окраски (1—3) и керамики красной окраски (4—11).
Рис. 12. — Землянка IV в. с найденными в ней костями животных.
Рис. 13. — Керамика культа типа Криш (1—8) и Коцофени (9—10).
Рис. 14. — План раскопок в «Читфалэу», XXXI.
Рис. 15. — «Читфалэу». Кладбище XII—XVI вв.
Рис. 16. — Инвентарь могил XII в. в «Читфалэу».
Рис. 17. — Наконечники стрел, приблизительно XII в. (1, 2). Костяные шила XI—XII вв. (3, 4). Железный топор XI—XII вв. (5).
Таблица I. — План раскопок в Морешти, 1952. г
Таблица II. — План раскопок на «Подею», 1952 г.
Таблица III. — Профили срезов XX, XXIV, XXVIII, XXXII.

LE CHANTIER DE MOREŞTI

(RÉSUMÉ)

Les fouilles de 1952 devaient vérifier les conclusions des sondages effectués lors de la découverte — vers la fin de la campagne de fouilles de 1951—de l'établissement fortifié de Moreşti, en ce qui concerne son cadre culturel et chronologique et son aspect topographique.

L'établissement s'étend sur la rive droite du Mureş, au-dessus du village de Moreşti; il affecte une forme triangulaire, dont la base est de 300 m et la longueur, de 600 m. La pointe du plateau « Podeiu » est terminée par un promontoire fortifié indépendamment, qui porte le nom de « Cetate » (forteresse).

Le plateau et les vallées adjacentes furent habités à partir du début du néolithique jusqu'à l'époque féodale et, par le village actuel, jusqu'à nos jours. Au cours de ce long intervalle de temps, on peut séparer les suivantes habitations principales, parmi lesquelles l'époque préféodale occupe une place de premier rang:

L'époque de la société primitive

1. Le début de l'établissement, vers la fin du IVe millénaire av. n.è., est indiqué par la culture Criş.

2. De la phase de transition vers l'âge des métaux, vers le début du IIe millénaire, on a discerné du matériel céramique de la culture Coţofeni.

3. Depuis l'âge du bronze jusqu'à la fin du Ier millénaire avant notre ère, le matériel céramique est plus riche, indiquant une phase plus évoluée du bronze.

4. Au premier millénaire avant notre ère, le plateau est plus intensément habité. On constate des huttes appartenant au premier âge du fer et une céramique caractéristique de l'époque scythe.

5. Il este permis de fixer le cadre chronologique de cette phase par la présence des fragments d'aspect Latène qui rendent probable l'infiltration des Celtes causant éventuellement la fin d'un établissement dace antérieur.

L'époque esclavagiste romaine

6. On a découvert, au milieu du plateau, un cimetière à incinération, dătant du IIIe ou bien du IVe siècle, lequel illustre par la pratique du rite de l'incinération, le caractere autochtone, non romain, de la population du voisinage de cette nécropole.

L'époque préféodale

Les vestiges des époques antérieures, représentées dans certaines portions du terrain, ne changent nullement le caractère préféodal proprement dit de l'établissement.

7. La première phase préféodale qu'on peut dépister sur le « Podeiu » appartient aux IVe —Ve siècles; elle est datée par la céramique grisâtre, polie qu'on a trouvée dans les huttes.

8. Le niveau archéologique suivant est représenté par de grandes huttes, allant jusqu'à 6 m × 6m, qui contiennent une céramique continuant celle de la phase antérieure. Cet horizon archéologique appartient aux VIe —VIIe siècles; mais on ne peut en indiquer la limite inférieure. Il n'est pas impossible qu'il se soit prolongé jusque vers les VIIIe —IXe siecles.

9. Le troisième niveau préféodal peut être dépisté uniquement à l'aide de quelques foyers intercalés entre le niveau des VIe — VIIIe siècles et celui des XIe —XIIe siècles.

10. Le quatrième niveau préféodal est assez bien contouré par les constructions d'habitations-huttes, datées des XIe — XIIe siécles, au moyen de la céramique slave à décor rubanné et à estampilles sur le fond. La « Cetatea » (forteresse), à la pointe du « Podeiu », est fortifiée indépendamment et appartient égalemont à cette époque.

L'époque féodale

11. Au lieu dit « Citfalău », à environ 1 km au nord-est de l'établissement fortifié, on a trouvé, autour des fondations d'une église datant de la fin du XIIIe siécle, une nécropole dont les débuts, ainsi qu'en témoigne une monnaie de Béla II (1131 —1141), sont de la première moitié du XIIe siècle, et qui dure jusqu'au commencement du XVIIe .

Les fortifications de l'établissement datent de l'époque préféodale, même s'il n'est pas exclu que certains retranchements aient été construits encore du temps de la commune primitive. Le plateau appelé « Podeiu » est encadré dans un vaste terrain de glissement dont les ondulations se prêtaient à être aménagées en lignes de fortifications (« Pârâul Cetăţii », « Groapa »). Il y a cependant des vallums et des fossés construits par l'homme, tels le vallum qui longe le côté le moins long, au NO plateau, ou bien celui qui, long de plus d'un kilomètre, contourne l'ètablissement en un large demi-cercle, vers le nord.

L'importance de l'établissement de Moreşti ressort de sa longue durée, qui s'étend sur un intervalle de plusiurs millénaires. Il illustre en même temps, par les différentes phases préféodales, l'essence historique de cette époque, dont on ne connaissait jusqu'à présent que des nécropoles et des trésors. Des conclusions historiques plus amples ne pourront être tirées des données archéologiques de Moreşti que lorsque le nombre des stations préféodales de Transylvanie sera plus important. Mais dès à présent, la prépondérance évidente des éléments orientaux est indubitable dans la culture matérielle et la facture proprement dite slave des découvertes des phases préféodales plus développées. C'est pourquoi l'établissement de Moreşti doit être considéré à la lumière de l'existence de la population autochtone, attestée par la nécropole à incinération des IIIe —IVe siècles et de sa vie en commun avec les tribus slaves très anciennes, venues de l'est (les Antes) dont sont issus, dans la seconde moitié du Ier millénaire, les Dacoslaves.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Vue générale du « Podeiu », prise du NO.
Fig. 2. — Plan de la surface XIV.
Fig. 3. — Céramique grisâtre, des IV-e-VII-e siècles.
Fig. 4. — Fibules des V-e-VI-e siècles (1, 2, 4). Pendentif en os de l'époque préféodale (3). Ciseau de l'âge du bronze (5). Têtes de flèches, VII-e-VIII-e s. (6, 7). Pierre à aiguiser, de l'époque préféodale (8).
Fig. 5. — L'inventaire des sépultures à incinération de l'époque romaine esclavagiste, III-e s.

Fig. 6. — Sépulture à incinération de l'époque esclavagiste romaine.
Fig. 7. — La hutte contenant trois métiers à tisser, VI-e-VII-e s.
Fig. 8. — Les contrepoids d'un métier à tisser, surface XVII.
Fig. 9. — La hutte du tisserand, VI-e-VII-e s. Fusaïoles ou perles (1—3). Plaque en terre glaise portant l'empreinte d'un tissu (4). Types de contrepoids des trois métiers à tisser (5—7).
Fig. 10. — Four de l'époque slave avancée, XI-e-XII-e s.
Fig. 11. — Marques des fonds de la céramique grisâtre (1—3) et de la céramique rouge (4—11).
Fig. 12. — Hutte et ossements d'animaux qu'on y a trouvés, IV-e s.
Fig. 13. — Céramique des cultures Criş (1—8) et Coţofeni (9—10).
Fig. 14. — Plan des fouilles de « Citfalău », XXXI.
Fig. 15. — « Citfalău ». Cimetière des XII-e-XVI-e siècles.
Fig. 16. — L'inventaire des tombes de « Citfalău », XII-e s.
Fig. 17. — Têtes de flèches environ du XII-e siècle (1, 2). Poinçons en os, XI-e-XII-e s. (3, 4). Hache en fer, XI-e-XII-e s. (5).
Planche I. — Plan des fouilles de Moreşti, 1952.
Planche II. — Plan des fouilles effectuées sur le « Podeiu », 1952.
Planche III. — Coupes des fouilles XX, XXIV, XXVIII, XXXII.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL HLINCEA-IAŞI

In toamna anului 1952, un colectiv arheologic din Iaşi, în urma însărcinării primite din partea Academiei R.P.R., a efectuat la Hlincea-Iaşi sondaje arheologice care au durat aproape patru săptămâni.

Terenul cercetat se află la E de Iaşi, pe malul drept al pârâului Nicolina, între şanţul înălţimii « Cetăţuia », pe care se află mânăstirea cu acelaşi nume şi satul Hlincea la E şi SE de cartierele Nicolina-Târguşor. Aproximativ jumătate din acest teren se află pe teritoriul oraşului Iaşi, iar altă jumătate pe teritoriul satului Hlincea, comuna Ciurea. Din acest motiv denumirea exactă a şantierului trebue să fie Hlincea-Iaşi.

Pe vale a fost un iaz, după cum ne-o dovedeşte profilul aluvionar al şesului, astăzi în formă de terasă. Vechimea acestui iaz nu poate fi încă precizată.

Forma de teren din acest loc este foarte neregulată, din cauza alunecărilor de teren, care s'au produs în deosebi după defrişarea pădurii de pe panta dela E. După informaţiile geografilor dela Iaşi, în unele locuri alunecările au început să se oprească şi să fie îngropate de colmatările de pantă, care au umplut în mod natural depresiunile micro-reliefului dela alunecare.

Inafară de aceasta, terenul cuprins între poalele înălţimii « Cetăţuia » şi satul Hlincea a fost mult deranjat de către diferite săpături, care se efectuează şi astăzi, contribuind treptat la distrugerea aşezărilor de pe acest loc.

Cu prilejul acestor săpături au ieşit la iveală numeroase fragmente ceramice de factură slavă târzie şi medievală, ca şi unele obiecte de fier şi ardezie roşie, care au fost colectate aproape în întregime în vara anului acesta, în urma recunoaşterilor arheologice întreprinse în Iaşi şi împrejurimi de către Muzeul de Antichităţi din Iaşi.

Din recunoaşterile făcute la faţa locului s'a constatat că au existat aici două aşezări, una mai veche, în care predomină ceramica de factură slavă târzie şi alta medievală cu ceramică moldovenească. Inafară de aceasta, s'a mai stabilit că, în sectoarele central şi sudic al acestei forme de teren se găsesc morminte de inhumaţie cu schelete în poziţia întinsă, dintre care unele zăceau foarte aproape de suprafaţa solului, iar altele se vedeau în malul drept al pârâului Nicolina, lângă podul de cale ferată. Acestea din urmă se aflau la cca 1 m adâncime.

După resturile de locuire descoperite pe acest loc, rezultă că oamenii au locuit aici pe teren neted, în pantă sau pe monticulele de alunecare. Deşi condiţiile de locuire nu erau din cele mai bune din cauza terenului mocirlos,

au preferat totuşi aceste locuri, în primul rând din cauza protecţiei pădurii din spate şi apoi a locurilor întinse din faţă, unde puteau să se ocupe cu agricultura şi cu creşterea vitelor.

Prin sondajele efectuate în acest an s'a urmărit să se precizeze şi să se dateze aspectele de cultură materială din acele două aşezări şi să se determine centrele lor principale de locuire, care urmează să fie cercetate mai intens prin săpăturile viitoare.

Avându-se în vedere întinderea terenului (cca 1.100 m), ne-am hotărît să-l împărţim în trei sectoare principale: unul la N, lângă poalele de SV ale înălţimii pe care se află mânăstirea «Cetăţuia»; altul central, în dreptul cantonului C.F.R., şi ultimul la S, lângă satul Hlincea.

Cele şapte suprafeţe cercetate dintre aceste sectoare, denumite A—G, au fost secţionate cu şanţuri de câte 1 m lăţime, a căror adâncime a variat între 0,50 m şi 1,60 m. Toate şanţurile sunt perpendiculare pe marginea de V a terenului respectiv şi au aceeaşi orientare în sectoarele N şi S şi puţin diferită în sectorul central. In total, s'au săpat 660 m².

SECTORUL NORDIC

Acest sector s'a impus dela început atenţiei noastre, atât prin forma netedă de teren, mai bună pentru locuire, cât şi printr'un număr mai mare de fragmente ceramice de factură slavă târzie, găsite în deosebi pe un teren mai jos, în apropiere de şanţul «Cetăţuiei». La acestea se mai adaugă şi faptul că tot aici am identificat şi un cuptor săpat în groapă, care fusese distrus parţial de către o săpătură mai veche.

Indiciile sigure de locuire din acest sector ne-au determinat să săpăm aici mai mult, în total 382 m², cercetând prin 11 şanţuri şi mai multe casete două suprafeţe alăturate, denumite A şi B (fig. 1) dintre care una mai jos (A) şi alta mai sus (B).

In ambele suprafeţe s'au descoperit unele resturi de locuire mai vechi, aparţinând unei aşezări rurale din secolele XI—XII şi câteva fragmente ceramice mai noi, probabil din secolul al XII-lea.

Inafară de acestea, în suprafaţa din vale, printre chirpicul unei colibe dela baza solului de ravinare, s'au mai găsit câteva fragmente ceramice medievale mai vechi, probabil din secolele XIII—XIV, prin comparaţie cu ceramica corespunzătoare dela Bedeháza, Frumuşeni I şi Cluj-Telefoane.

Resturile de locuire mai veche se găsesc, în deosebi, într'un strat de pământ de coloare brună, cu grosimea medie de 0,30—0,40 m, şi sporadic în solul de ravinare, suprapus peste acest strat (fig. 2). Fragmentele ceramice mai noi zac la baza solului de ravinare.

Din punct de vedere stratigrafic, în suprafaţa A, s'au putut deosebi două nivele de locuire, dintre care unul inferior, dintr'o depunere de pământ de coloare brună şi altul superior în solul de ravinare, suprapus peste această depunere. Inafară de aceste depuneri, în jumătatea de E a suprafeţei săpate s'a constatat şi o depresiune mai naturală mai accentuată, umplută cu sol de coloare cafenie mai închis.

In fiecare din aceste nivele de locuire s'a găsit câte o colibă, care a fost secţionată parţial de către şanţurile respective. Coliba dela baza nivelului inferior se caracterizează prin lipituri subţiri aplicate peste împletituri de nuiele, iar aceea dela baza nivelului superior prin bucăţi de chirpic mai

masive. In ceea ce priveşte coliba din nivelul de locuire superior, ea fiind doar secţionată, nu se poate încă preciza dacă această colibă aparţine unui nivel de locuire superior cu ceramică de factură slavă târzie, probabil din secolul al XII-lea, sau poate unui nivel de locuire mai nouă, din epoca medievală (secolul XIII—XIV), după cum ar indica cele câteva fragmente cera-

Fig. 1. — Sondajele din suprafaţa B din sectorul nordic. Vedere dinspre E

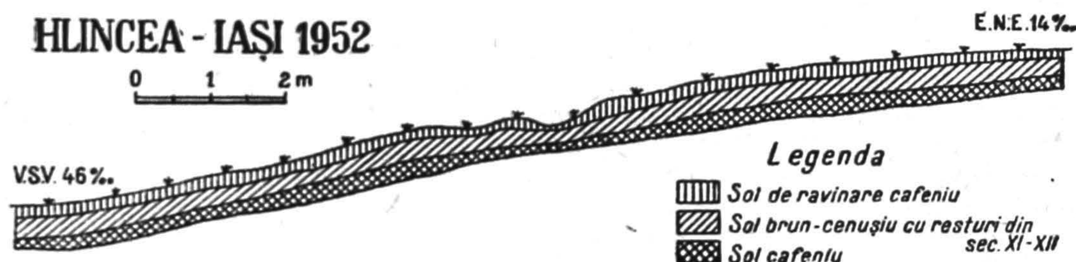

Fig. 2. — Capătul de V al profilului peretelui de N al şanţului II din suprafaţa A (sectorul nordic).

mice descoperite în cuprinsul colibei. Această problemă se va putea rezolva numai după ce se va desveli în întregime coliba. Atunci se va lămuri dacă în suprafaţa din vale au fost sau nu două nivele de locuire cu ceramică de factură slavă târzie.

Din nivelul de locuire inferior, înafară de coliba amintită, mai fac parte un bordei de formă rectangulară neregulată (fig. 3) şi două gropi dintre care una de formă rectangulară şi alta rotundă.

Bordeiul are dimensiunile 3,20 m × 3,50 m şi adâncimea de 0,55 m dela baza solului în care a fost săpat. In interiorul bordeiului s'a găsit o porţiune mare de pământ ars, de formă rectangulară, provenind dela o vatră mare, deschisă. Pământul de coloare cafeniu închis, dela partea inferioară a bordeiului, ca şi unele pietre mici şi mijlocii din interiorul bordeiului sau de lângă el, s'ar putea să provină din pereţii prăbuşiţi ai bordeiului, care au fost construiţi pe sol. In acest caz, pământul scos cu prilejul săpării bordeiului se aduna lângă el, servind la ridicarea pereţilor, care erau probabil consolidaţi mai mult sau mai puţin cu ajutorul pietrelor. Peste aceşti pereţi se aşeza apoi un acoperiş simplu, susţinut probabil de pietre mai mari. Din lipsă de date, construcţia şi forma acoperişului nu au putut fi determinate.

In ceea ce priveşte gropile, adâncimea lor faţă de baza solului dela care au fost săpate este de 0,50 m pentru groapa de formă rectangulară şi 0,85 m pentru aceea de formă rotundă. In solul de umplutură al gropii rectangulare s'au găsit câteva oase de animale, dintre care unele calcinate, mai multe bucăţi de cărbune şi fragmente ceramice de factură slavă târzie. Groapa rotundă conţinea foarte puţine resturi în solul ei de umplutură.

Inafară de aceste resturi de locuire, în nivelul inferior de locuire din suprafaţa B a sectorului nordic s'au găsit mai multe pietre de dimensiuni mici şi mijlocii, calcaruri şi gresii sarmatice din regiune, despre care încă nu se

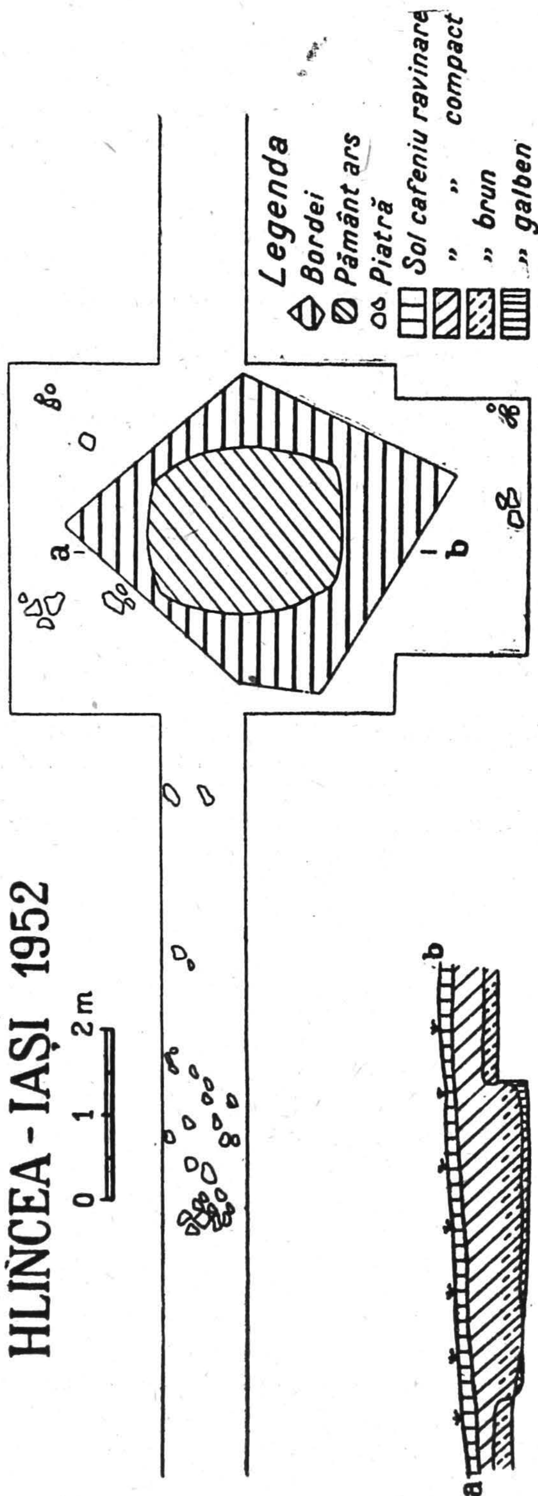

Fig. 3. — Planul şi secţiunea bordeiului din secolele XI – XII din suprafaţa B (sectorul nordic).

poate preciza la ce au putut servi. De asemenea, nu se poate încă şti în ce măsură toate pietrele din acest nivel de locuire sunt *in situ*. Din cercetările de suprafaţă făcute pe platoul dela E de suprafaţa B, nu s'a găsit niciun indiciu în legătură cu vreo construcţie de piatră, din care eventual s'ar fi putut scurge unele pietre pe pantele de V ale «Cetăţuiei».

In ambele suprafeţe s'au descoperit numeroase fragmente ceramice de factură slavă târzie din secolele XI—XII şi mai multe obiecte de lut ars, fier, os, precum şi un cercel decorat în tehnica filigranului, datând din aceeaşi epocă.

Inafară de acestea, s'au mai descoperit în solul cafeniu de sub stratul brun câteva fragmente ceramice neolitice, un vas mic, întreg (fig. 4, a) şi o daltă mică de piatră (fig. 4, b), aparţinând probabil culturii Cucuteni A, iar în solul de ravinare mai multe fragmente ceramice medievale, datând probabil din secolul al XII-lea. Resturile neolitice sunt sporadice şi probabil în legătură cu o aşezare din apropiere, care urmează să fie precizată de acum înainte.

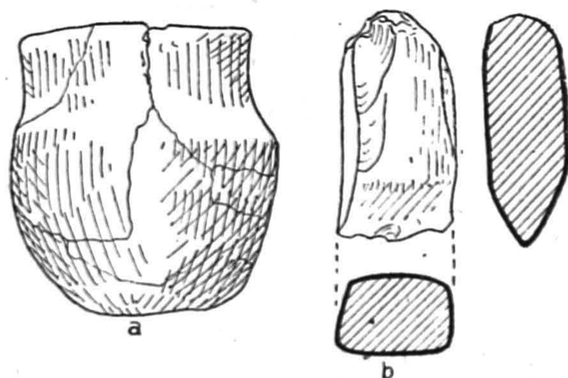

Fig. 4. — Un vas mic (*a*) şi o daltă de piatră (*b*), aparţinând probabil culturii Cucuteni A.

Cele mai multe fragmente ceramice de factură slavă s'au găsit în suprafaţa A, în special în sectorul cel mai de jos, de lângă capetele de V ale primelor două şanţuri. In suprafaţa B, fragmentele ceramice de factură slavă sunt mai rare. In schimb, aici sunt ceva mai numeroase fragmentele ceramice medievale mai noi, probabil din secolul al XII-lea. Acestea din urmă se întâlnesc în sectorul nordic în mod sporadic, neputând fi puse deocamdată în legătură cu nicio urmă precisă de locuire.

Ceramica de factură slavă din acest sector se caracterizează prin tehnica pastei, forme şi decor.

Vasele sunt lucrate la roată dintr'o pastă bine frământată, omogenă şi consistentă, de coloare cenuşie în interior şi brun-cărămiziu sau numai cărămizie la exterior. Ca materie degresantă se folosesc: nisip, scoici pisate şi bucăţi mici de calcar. De obicei, pereţii vaselor confecţionate din această pastă sunt netezi la exterior şi nesgrunţuroşi. Această pastă, caracteristică ceramicii de factură slavă târzie din sectorul nordic dela Hlincea, lipseşte la Moreşti şi în alte locuri din Transilvania, în care s'a descoperit ceramică de factură slavă târzie.

Inafară de această pastă, din care s'a confecţionat majoritatea ceramicii, se mai întâlneşte sporadic şi o alta, compactă şi sgrunţuroasă, asemănătoare pastei vaselor din sectorul central.

Formele vaselor nu pot fi reconstituite decât cu o oarecare aproximaţie, din cauza stării fragmentare a materialului ceramic descoperit.

Majoritatea fragmentelor ceramice provin din borcane şi numai câteva din cazane.

Borcanele se caracterizează prin forma marginii şi a umărului. Marginea, îndoită lin (fig. 5, 1) sau mai accentuat (fig. 5,2), este răsfrântă mai mult

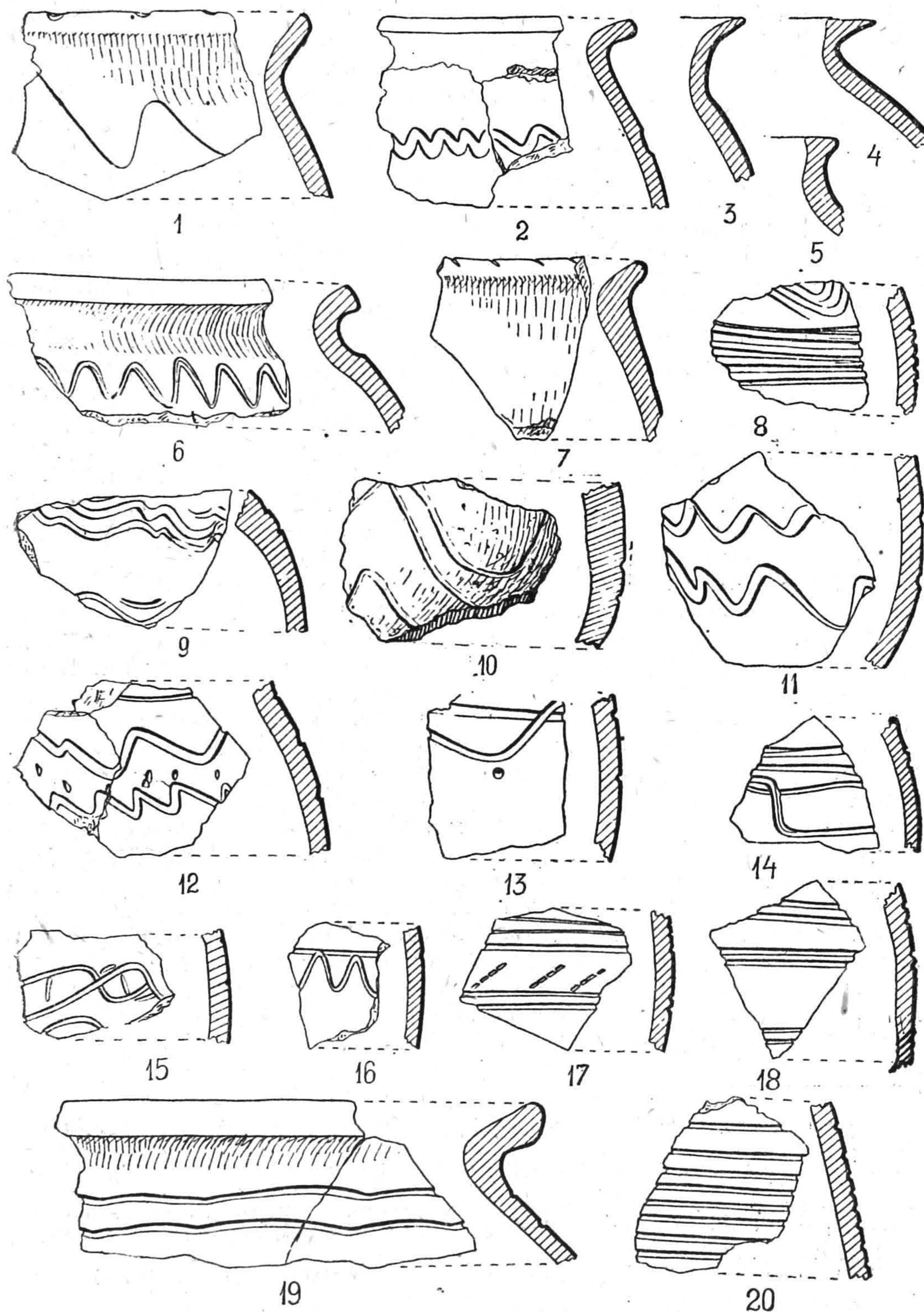

Fig. 5. — Fragmente ceramice de caracter slav din sec. XI-XII din sectorul nordic.

sau mai puţin inafară şi are buza de aceeaşi grosime cu pereţii vasului (fig. 5, 1,2) subţiată (fig. 5, 3, 7) sau lăţită la exterior (fig. 5, 4) şi uneori şi la interior (fig. 5,5). In acest din urmă caz buza este plată. Numai excepţional buza prezintă la interior o foarte uşoară arcuire sau o mică şănţuire. Umărul borcanelor este bombat şi uneori indicat printr'un mic prag (fig. 5, 6).

Cazanele au buza plată şi lăţită parţial în spre interior, în dreptul celor două orificii verticale, care serveau pentru suspendatul vasului (fig. 6, 5). Inafară de aceasta, la exterior buza este mai mult sau mai puţin trasă înafară (fig. 6, 6). Atât orificiile, cât şi marginea lăţită, ajutau la punerea şi scoaterea de pe foc a acestor recipiente mari, care erau folosite ca vase de fiert pe vatră deschisă [1]. Forme similare s'au mai găsit în ceramica de factură slavă târzie din Dobrogea [2], Transilvania [3], R.P. Ungară [4], Germania [5] etc.

Decorul se distinge atât prin tehnica execuţiei lui, cât şi prin motivele ornamentale. In ceea ce priveşte tehnica decorului, motivele au fost incizate cu un vârf ascuţit, adâncite eventual cu un instrument dinţat sau executate în relief pe fundul vasului cu ajutorul motivelor săpate pe discul roţii olarului.

După fragmentele ceramice păstrate, rezultă că erau ornamentate buza şi umărul borcanului. Pe buză se intâlnesc crestături simple scurte (fig. 5, 1) sau mai lungi (fig. 5, 7) şi mai mult sau mai puţin adâncite. Umărul vasului a fost ornamentat cu următoarele motive decorative:

a. *Linii ondulate*. In majoritatea cazurilor sunt linii ondulate izolate (fig. 5, 1—3), apropiate (fig. 5, 9, 10), distanţate (fig. 5, 11, 12) sau între-tăiate (fig. 5, 13—15) şi numai excepţional benzi de linii ondulate (fig. 5, 8). In toate cazurile motivele de linii ondulate sunt dispuse orizontal. Liniile ondulate izolate pot fi mai mari sau mai scunde. Liniile ondulate mai mari sunt strânse sau desfăcute şi au capete rotunzite sau unghiulare. Liniile ondulate mai mici sunt de obicei strânse şi suprapun uneori cu capetele lor una sau mai multe dungi orizontale incizate, care le limitează (fig. 5, 16). Alteori linia ondulată, scundă, lată şi strânsă se continuă cu o altă linie ondulată mai desfăcută (fig. 5, 2). Liniile ondulate apropiate sunt strânse şi limitate uneori de câteva dungi orizontale incizate. Liniile ondulate distanţate sunt paralele. De obicei una din ele este mai mare, mai regulată, mai desfăcută, iar alta mai scundă, mai neregulată, mai strânsă şi uneori cu capetele unghiulare (fig. 5, 11, 12). Două sau mai multe linii ondulate simplu, care se intretaie, sunt mărginite uneori de câteva dungi orizontale (fig. 5, 13), iar alteori în spaţiul oval, format din încrucişarea liniilor ondulate se află câte o scurtă bară oblică (fig. 5, 15). Benzile din linii ondulate strânse sunt puţin adâncite şi limitate de benzi din dungi orizontale.

---

[1] Iosef Höllrigl, Árpádkori kerámikánk, în « Archeólogiai Ertesitö », 1932—1933, v. XLVI, p. 203.

[2] In al doilea nivel de locuire dela Dinogetia, datat în secolul al XI-lea (Cf. « SCIV », anul III, 1952, p. 22).

[3] De exemplu la Ciugud, Lechinţa, eventual Sebeş şi în alte localităţi cu începere din secolul al XI-lea (Cf. Kurt Horedt, Ceramica slavă din Transilvania, în « SCIV » Nr. 2, anul II, 1951, p. 213).

[4] In ceramica din câmpia Panoniei, unde au fost datate din secolul al XIII-lea (Cf. Iosef Höllrigl, op. cit., p. 204).

[5] In ceramica din Germania se întâlnesc în secolele XII-XIII şi într'o formă evoluată din secolul al XIV-lea (Cf. Iosef Höllrigl, op. cit., p. 203).

b. *Benzi din linii orizontale şi oblice.* De cele mai multe ori sunt linii orizontale şi oblice incizate mai depărtate, la intervale egale între ele sau grupate câte două (fig. 5, 18, 19). In schimb, se întâlnesc mai rar benzile din linii orizontale apropiate (fig. 5, 20).

c. *Impresiuni rotunde* sau oval alungite şi rectangulare, patrate sau dreptunghiulare, mai mult sau mai puţin regulate şi uneori puţin oblice. dispuse în şiruri orizontale (fig. 6, 1—4). Intr'un caz, impresiunile mici neregulate decorează câmpul liber dintre două linii ondulate simplu (fig. 5, 12),

d. *Linii scurte şi oblice*, din impresiuni mici rectangulare dispuse între benzi din câteva dungi orizontale (fig. 5, 17).

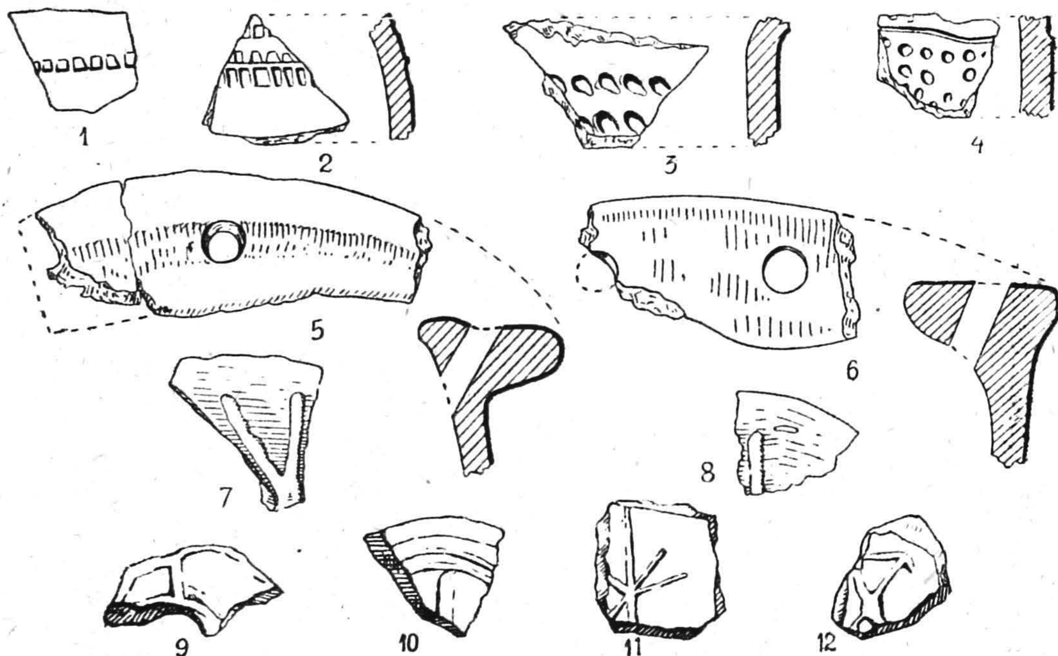

Fig. 6. — Fragmente ceramice de caracter slav şi bucăţi din funduri stampilate din secolele XI-XII din sectorul nordic.

e. *Stampile de fund* (fig. 6, 7—12). S'au găsit câteva fragmente din funduri stampilate, fără ca să se poată întregi nicio stampilă. Inafară de aceasta, şi unele porţiuni păstrate din stampile sunt de obicei foarte şterse, din care motiv nu pot fi reconstituite uşor. Din resturile păstrate se poate totuşi deduce că s'au folosit următoarele motive: cercuri, patrate, triunghiuri, probabil cruci şi spiţe. Dintre acestea, crucea înscrisă într'un cerc se întâlneşte foarte des pe stampilele din secolele X—XIII în cele mai diferite regiuni [1]. In general semnele acestea simple sau mai complicate, considerate astăzi ca semne ale meşterilor olari, au apărut pe ceramica slavă din U.R.S.S., la începutul secolului al X-lea, după ce s'a încetăţenit roata olarului [2]. Ele sunt caracte-

[1] B. A. Rîbacov, Remeslo drevnei Rusi, Moscova, 1948, p. 176.
[2] Ibidem, p. 177.

ristice pentru ceramica slavă, întâlnindu-se înafară de U.R.S.S. şi în ţara noastră, apoi în R.P. Bulgaria, R.P. Polonă şi R. Cehoslovacă [1].

Cazanele sunt decorate uneori la exterior, sub marginea plată, cu o linie ondulată mai lată, care se compune din porţiuni mai strânse şi altele mai desfăcute.

Inafară de fragmentele ceramice din vasele decorate s'au găsit şi altele din vase nedecorate. Numărul acestora din urmă se pare că este tot atât de mare ca şi al vaselor decorate, dacă nu chiar mai mare.

Obiectele de lut ars, sunt reprezentate prin câteva fusaiole mici bitronconice (fig. 7, 1), precum şi printr'una plată, cărămizie, în formă de rondelă (fig. 7, 2). Aceasta din urmă prezintă pe una din feţele late două cercuri neregulate, sgâriate în jurul orificiului şi haşurate din loc în loc prin grupe de liniuţe, alături de care se găseşte şi un semn în formă de Y.

Semnele sgâriate de pe faţa plată a fusaiolei dela Hlincea-Iaşi reprezintă probabil semne de proprietate, ca şi acelea de pe fusaiolele de ardezie confecţionate în atelierele dela Ovruci şi împrejurimi de pe teritoriul R.S.S. Ucraineană.

Această presupunere este întărită prin faptul că s'au găsit semne asemănătoare şi pe fusaiolele de ardezie de pe teritoriul U.R.S.S. [2]. Inafară de aceasta şi la Hlincea-Iaşi s'a descoperit întâmplător anul acesta o fusaiolă de ardezie roşie de tip Ovruci, care însă nu prezenta niciun fel de semn.

Din os s'a mai găsit numai un fragment dintr'un mâner cu marginea inferioară crestată şi cu corpul decorat cu o împletire de benzi oblice din linii incizate (fig. 7, 12).

Obiectele de fier sunt reprezentate prin unelte de producţie şi arme. Dintre uneltele de producţie cele mai numeroase sunt cuţitele, care aparţin la două tipuri principale: cu limbă la mâner (fig. 7, 3, 4) şi cu un cui de înfipt în lemnul mânerului (fig. 7, 5, 6). In cadrul acestor două tipuri se pot deosebi mai multe variante, după formele şi dimensiunile lamei cuţitelor. Inafară de cuţite, s'au mai găsit două amnare de tip obişnuit (fig. 7, 7), un ac cu capul perforat (fig. 7, 11) o sulă cu corpul de secţiune rectangulară şi mai multe obiecte nedeterminate. In ceea ce priveşte armamentul, s'au descoperit câteva vârfuri de săgeată, dintre care unele cu lama tăiuşului triunghiulară (fig. 7, 8, 9) şi altele cu două aripioare ascuţite şi prelungite în jos (fig. 7, 10), un fragment dintr'un pinten şi mai multe inele de zale îmbucate între ele.

Singurul obiect de podoabă descoperit în acest sector este un cercel cu un glob perforat, prin care trece o sârmă de bronz răsucită şi împodobit în tehnica filigranului, cu sârmă de argint răsucită în ochiuri mici foarte simetric (fig. 7, 13). In ceea ce priveşte compoziţia argintului, din lipsa analizei, nu se poate preciza dacă este curat sau conţine un procent de cupru. Piese înrudite ca tehnică şi formă s'au găsit pe teritoriul U.R.S.S., în tezaurele dela Cernigov, care datează din secolul al XII-lea [3].

---

[1] B. A. Rîbacov, Remeslo drevnei Rusi, Moscova, 1948, p. 196.

[2] Ibidem, p. 197, fig. 38.

[3] B. A. Rîbacov, Drevnosti Cernigova, în « Materialî i issledovania po archeologhii S.S.S.R. », 1949, Nr. 11, p. 59.

SECTORUL CENTRAL

S'a ales acest sector pentru a se cerceta o porţiune de teren mai netedă din vale, de lângă apa Nicolinei şi pentru a se obţine unele precizări în legă-

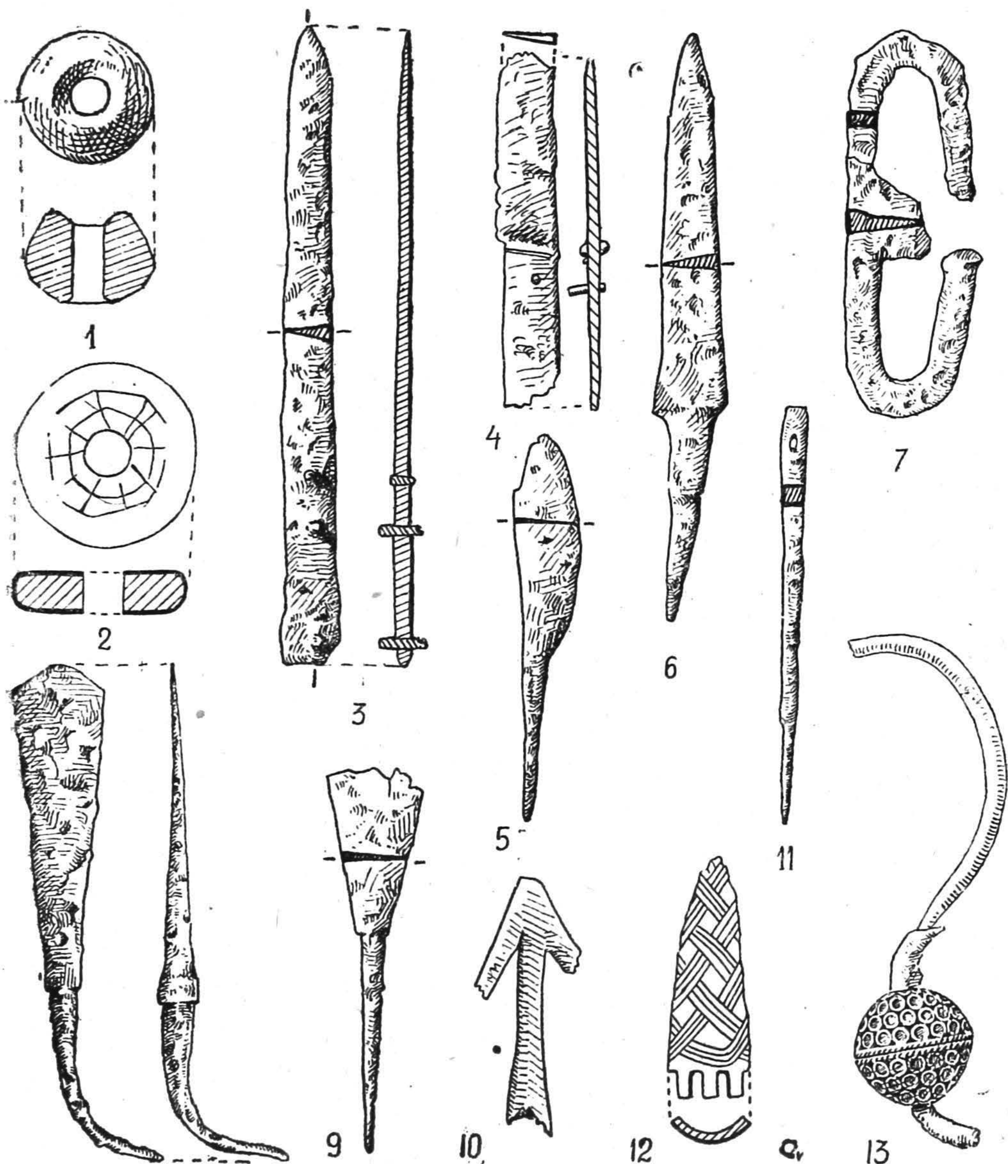

Fig. 7. — Obiecte din secolele XI-XII din sectorul nordic: fusaiole de lut ars (1—2), cuţite de fier (3—6), amnar de fier (7), vârfuri de săgeţi de fier (8—10), un ac de fier (11), o piesă de os decorată (12) şi un cercel cu globul împodobit în tehnica filigranului (13).

tură cu câteva îngrămădiri de pietre secţionate de săpăturile recente şi cu mormintele de înhumaţie de pe versantul de E, ajunse la suprafaţă prin spălarea solului.

Pentru aceasta s'au săpat 132 m², dintre care 72 m² în vale în suprafaţa C de pe malul drept al Nicolinei şi 60 m² în suprafaţa D şi E de pe versantul de E. In vale s'au săpat patru şanţuri şi două casete iar pe versantul de E, pe locul unei îngrămădiri de pietre s'au îndreptat malurile şanţurilor deja existente pentru a se obţine secţiuni mai clare şi s'a început o casetă,

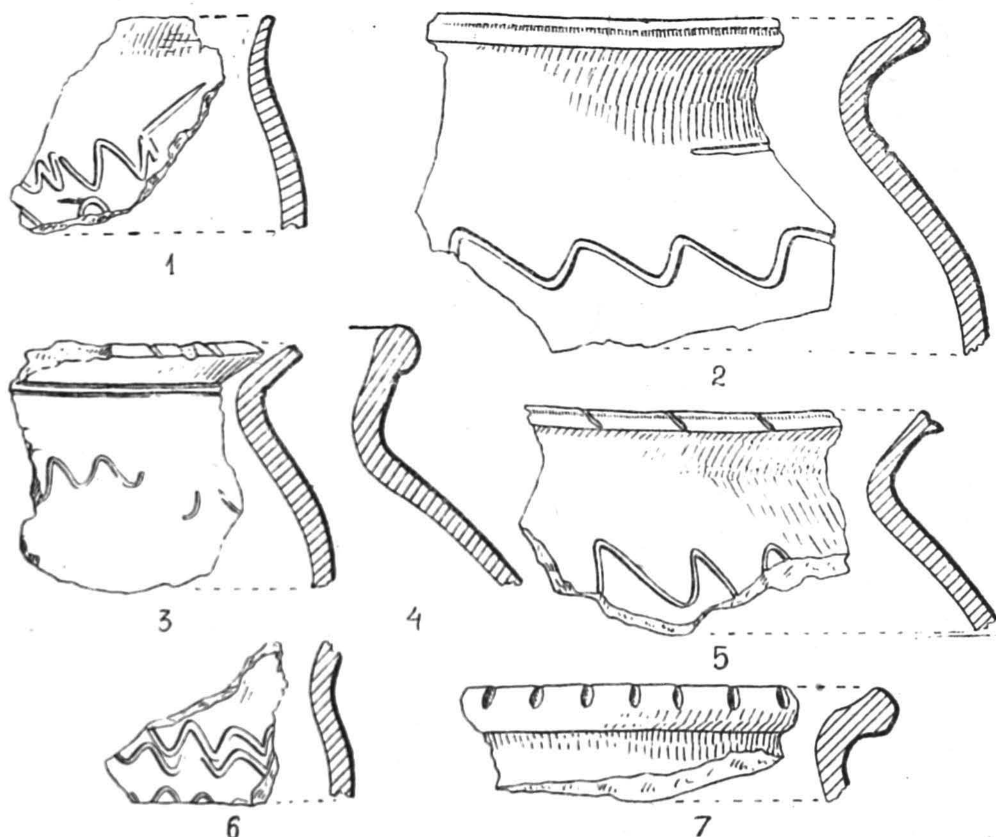

Fig. 8. — Fragmente ceramice de caracter slav din secolul al XII-lea din sectorul central.

iar în regiunea mormintelor s'au săpat trei şanţuri de câte 5 m interval şi o casetă.

Cu prilejul săpăturilor din vale s'a precizat că atât stratul de pământ, cât şi materialul ceramic descoperit în el se deosebesc în parte de ceea ce s'a constatat şi găsit în sectorul nordic. Astfel, stratul reprezentativ, care conţine ceramica de factură slavă târzie, nu mai este de coloare brună, ci cenuşiu deschis. Acest strat este suprapus de o pătură subţire de coloare cafenie, provenită dela ravinare, în care s'au găsit de asemenea fragmente ceramice de factură slavă târzie şi altele medievale şi moderne, alături de câteva cuie şi obiecte de fier nedeterminate. Sub stratul cenuşiu urmează o depunere groasă de 0,20 m — 0,30 m de coloare cafenie mai deschis chiar decât coloarea solului de ravinare, foarte sfărâmicioasă şi cu pigmentare feruginoasă. Această depunere la rândul ei este suprapusă peste o alta mai compactă, de coloare cenuşie şi pigmentată, care reprezintă un sol îngropat.

Cele mai multe fragmente ceramice de factură slavă provin dintr'o groapă ovală şi puţin adâncă şi de pe laturile de E şi N ale suprafeţei C, unde stratul cenuşiu se îngroaşe, corespunzându-i la suprafaţa terenului o bombare mai mult sau mai puţin accentuată.

Ceramica de factură slavă, după tehnica pastei, se deosebeşte de ceramica de aceéaşi factură din sectorul nordic. Astfel, pasta ceramicii din suprafaţa C este mai compactă şi sgrunţuroasă şi conţine mai mult calcar decât aceea din suprafeţele A şi B.

Forma principală este tot aceea de borcan cu marginea mai mult sau mai puţin răsfrântă (fig. 8, 2, 3, 5, 6) şi cu buza lăţită sau teşită oblic la exterior şi cu o şănţuire la interior (fig. 8, 7). Inafară de forma aceasta obişnuită de borcan, se mai întâlneşte alta, caracterizată prin marginea dreaptă şi buza îngroşată la exterior (fig. 8, 4).

Decorul vaselor din această suprafaţă constă din crestături verticale (fig. 8, 7) sau oblice pe buză (fig. 8, 3—5) şi în linii ondulate simple, izolate (fig. 8, 1—3, 5) sau orizontale pe umăr. Liniile ondulate sunt de obicei uşor incizate şi mai rar adâncite uniform sau inegal. In mod frecvent se foloseşte linia scundă ondulată, strânsă şi cu capetele unghiulare, dispusă într'unul sau mai multe şiruri orizontale, distanţate sau chiar apropiate (fig. 8, 6). Liniile ondulate pot fi regulate sau neregulate. In acest din urmă caz se întâlnesc porţiuni strânse alături de altele mai largi (fig. 8, 1). Uneori liniile ondulate scunde şi uşor incizate sunt suprapuse peste dungi orizontale incizate. Alteori liniile ondulate mai mari se întretaie, ca şi pe unele fragmente ceramice din sectorul nordic.

Specia aceasta ceramică, prin comparaţie cu speciile înrudite dela Moreşti, Cluj şi Frumuşeni, datează din secolul al XII-lea, fiind ceva mai nouă decât majoritatea ceramicii de factură slavă târzie din nivelele de locuire reprezentative ale celor două suprafeţe din sectorul nordic.

In ceea ce priveşte tehnica pastei şi decorul, această ceramică prezintă unele asemănări cu aceea din solul de ravinare din sectorul nordic. Astfel, în ambele suprafeţe pasta este mai compactă şi sgrunţuroasă, iar unele vase sunt decorate cu crestături simple pe buză sau cu linii ondulate scunde pe umăr şi suprapuse parţial peste dungi orizontale. Deocamdată, nu se poate încă şti dacă aceste fragmente ceramice din solul de ravinare din sectorul nordic pot fi atribuite sau nu unui nivel de locuire mai nou cu ceramică de factură slavă târzie.

Ceramica medievală se caracterizează prin borcane cu pereţi subţiri din pastă sgrunţuroasă de coloare neagră sau neagră-cenuşie. Marginea acestor vase se deosebeşte în special prin profilul variat şi mai complicat al buzei îngroşate la exterior şi interior şi prin şănţuirile de pe feţele interne şi externe (fig. 9, 1—4). Această ceramică medievală, după analogiile pe care le prezintă cu o ceramică corespunzătoare dela Suceava, datează probabil din secolul al XV-lea.

Ceramica modernă, probabil din secolul al XIX-lea, este în legătură cu o construcţie de cărămidă din această vreme.

Pe versantul de V s'au cercetat suprafeţele D şi E, săpându-se în total 60 m². In suprafaţa D, din profilele obţinute prin îndreptarea malurilor şanţului existent, s'a dedus că în acest loc a existat un bordei, pe fundul căruia, în spre E, zăcea un grup compact de pietre mari, provenite probabil dela un cuptor din interiorul bordeiului. Atât construcţia de piatră, cât şi bordeiul

propriu-zis urmează să fie cercetate în viitor. Inafară de aceasta, în depunerea cafenie s'au găsit şi câteva fragmente ceramice grosolane, care datează probabil din neolitic.

In suprafaţa E s'a cercetat mai atent, prin trei şanţuri şi o casetă, sectorul cu morminte. Cu acest prilej s'au descoperit la suprafaţa solului şi la o foarte

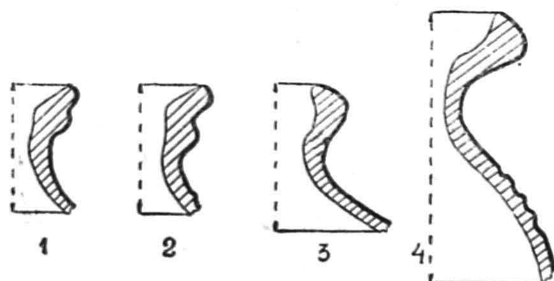

Fig. 9. — Profile de margini de vase medievale, probabil din secolul XV, din sectorul central

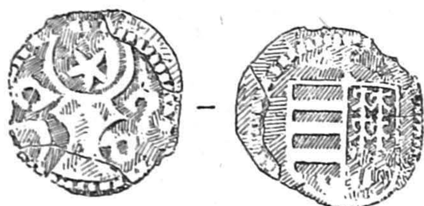

Fig. 10.— Monetă anepigrafă de argint dela Alexandru cel Bun sau urmaşii săi, găsită în sectorul central

mică adâncime, trei morminte cu schelete în poziţie întinsă, mai mult sau mai puţin deranjate, cu capul la N—NV, privirea către E—NE şi picioarele la S—SE. Scheletele nu pot fi datate, deoarece, înafară de o bucată mică de fier dela un obiect neidentificat cu urme de lemn pe ea, nu s'a găsit niciun alt element de inventar.

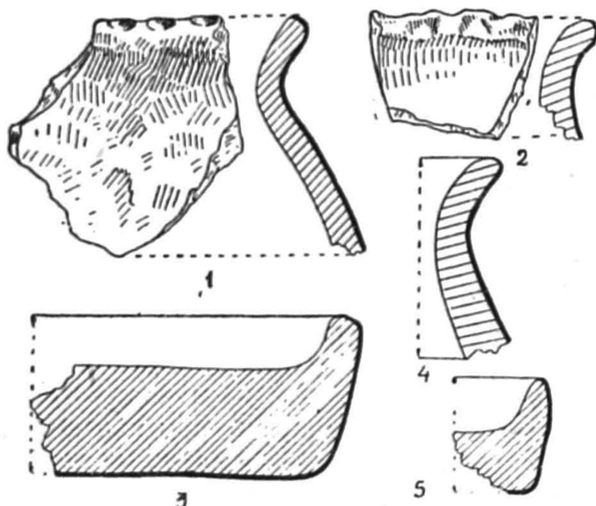

Fig. 11. — Fragmente ceramice neolitice din sectoarele central (3) şi sudic (1, 2, 4, 5)

In preajma mormintelor s'a descoperit şi o platformă de pietre în formă semiovală, care urmează să fie cercetată în viitor. După poziţia ei această platformă datează din aceeaşi vreme cu ceramica de factură slavă târzie.

Din punct de vedere stratigrafic, în suprafaţa E, sub solul de ravinare de coloare cafenie urmează o pătură de pământ de coloare cafeniu mai închis, la baza căruia s'au găsit pietre mici şi oase de animale. Această pătură la rândul ei, este suprapusă peste o alta de coloare brun-cenuşiu cu mult carbonat de calciu, care s'ar putea să reprezinte un cernoziom. In această depunere s'au găsit câteva oase de animale, mai multe pietre mici, un fragment dintr'o fusaiolă bitronconică de lut ars şi foarte puţine fragmente ceramice de factură slavă târzie, printre care sunt câteva dintr'o margine de cazan. Printre pietrele din sectorul de V, care zac la baza acestei depuneri s'au găsit câteva fragmente ceramice grosolane (fig. 11, 3), probabil neolitice, provenite din stratul de pământ de coloare cafenie de sub nivelul de zacere al pietrelor din acest sector.

Rezultă deci, că în acest loc au existat două nivele de locuire, dintre care unul cu ceramică de factură slavă târzie şi altul mai nou, din care s'au păstrat puţine resturi, doar câteva pietre mici şi mai multe oase de animale. Avându-se în vedere că în caseta din dreptul construcţiei de piatră s'a găsit în nivelul de locuire mai nou o monetă moldovenească de argint anepigrafă dela Alexandru cel Bun sau urmaşii săi (fig. 10), nu este exclus ca acest nivel de locuire să dateze tot din secolul al XV-lea, ca şi ceramica dela capătul de V al suprafeţei C din vale.

SECTORUL SUDIC

Al treilea sector, cercetat anul acesta, este acela sudic, care se află lângă marginea de N a satului Hlincea, la cca 200 m spre N de culturile de porumb. In acest loc terenul este accidentat din cauza alunecărilor de pământ şi deranjat în bună parte de către unele săpături recente şi parţial de către drumul de care dela Iaşi la Hlincea.

In acest sector s'au cercetat două suprafeţe, dintre care una se află în vale, lângă drumul care duce spre Hlincea, iar alta pe versantul de E.

In suprafaţa din vale, denumită G, s'au săpat doar două şanţuri şi trei casete, care însumau în total 81 m².

Din punct de vedere stratigrafic, s'a precizat, că în această suprafaţă sub solul de ravinare de coloare cafeniu mai deschis urmează stratul de cultură de coloare brun-cenuşiu, care este suprapus peste un sol de coloare cafeniu închis. Inafară de aceste depuneri, care se întâlnesc de obicei pe toată lungimea şanţurilor, s'a mai identificat încă una parţială, de coloare cafeniu mai închis, cuprinsă între solul de ravinare şi stratul brun-cenuşiu.

In solul de ravinare s'au găsit fragmente ceramice medievale, iar la baza lui o grămadă mică de pietre mai mari arse, care zăceau în poziţie orizontală sau pe muchie, fiind numai parţial suprapuse. Pietrele acestea provin probabil dela o vatră deschisă mai nouă, care datează din aceeaşi vreme cu fragmentele ceramice medievale din solul de ravinare.

Alte fragmente ceramice medievale s'au descoperit în pătura de pământ de coloare cafeniu mai închis, de sub solul de ravinare. Aceste fragmente provin din vase cu gâtul desvoltat şi corpul bombat, decorate cu smalţ, pictură de coloare roşie, alveole şi benzi din dungi orizontale incizate. Smalţul, de coloare cafenie sau verde, acoperă pereţii vasului la interior, iar la exterior numai buza, restul suprafeţei fiind uneori decorat cu motive pictate. In acest din urmă caz, pe margine, la exterior, sunt pictate motive în formă de arcade, iar pe corp, dungi orizontale (fig. 13, 1).

Aceste fragmente ceramice, ca şi acelea din solul de ravinare, pot fi datate în secolul al XVII-lea, atât prin analogiile cu ceramica similară dela Suceava, cât şi pe baza unei monete, care este o imitaţie de şiling suedez al reginei Christina. Această monetă ca şi altele dela Sigismund III, descoperite prin săpături în suprafaţa F şi întâmplător în regiune, provin probabil din monetăria lui Eustaţie Dabija dela Suceava.

In stratul de coloare brun-cenuşiu şi în solul cafeniu închis de sub el s'au găsit câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, confecţionate dintr'o pastă mai sgrunţuroasă decât aceea a vaselor din sectorul C. O ceramică asemănătoare s'a găsit la Moreşti, Gilău şi Cluj, neputându-se încă preciza vechimea ei în cadrul ceramicii de factură slavă.

In legătură cu acest strat, pot fi puse două bordeie şi o groapă, săpate dela baza lui. In ceea ce priveşte bordeie'e, unul a fost cercetat în cea mai mare parte, iar celălalt numai secţionat parţial de şanţul respectiv.

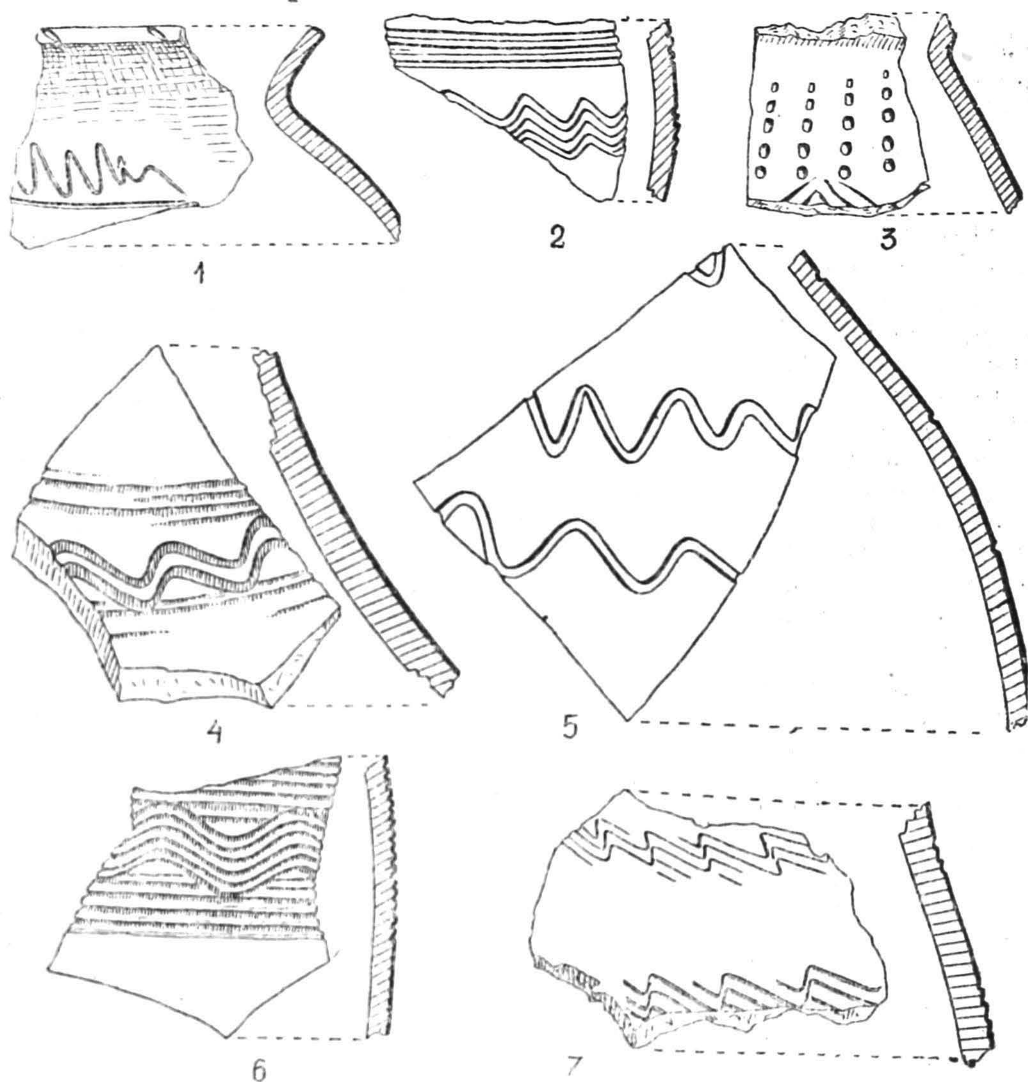

Fig. 12. — Fragmente ceramice din sec. XII (1, 2) şi din sec. III-IV (3—7) din sectorul sudic.

Bordeiul săpat mai mult are o formă rectangulară, laturile lungi sunt paralele şi fundul neuniform. Adâncimea medie a bordeiului este de 0,90 m faţă de nivelul dela care s'a săpat. In interiorul bordeiului, lângă latura de N, s'a lăsat nesăpată o porţiune de pământ, care formează o laviţă înaltă de 0,25 m. Pe această laviţă şi anume lângă latura de SV, s'a construit un cuptor, din care s'au păstrat vatra în formă de potcoavă şi mai multe pietre de gresie şi calcar, care fac parte probabil din pereţii cuptorului. Peste aceste pietre s'au mai găsit trei rânduri compacte de pietre de râu suprapuse mai mult sau mai puţin regulat şi cu pământ între ele, care depăşesc în întin-

dere resturile propriu-zise ale cuptorului. Aceste pietre se găsesc pe acelaşi loc şi aparţin stratului de pământ de coloare brun-cenuşiu, care în acest loc conţine multă cenuşă şi bucăţi de cărbune. O situaţie similară s'a întâlnit şi într'un bordei dela Moreşti, cercetat anul acesta, care conţinea în interior o vatră construită pe o laviţă de pământ. Atât la Moreşti, cât şi la Hlincea nu se poate încă preciza la ce au putut servi aceste pietre. Dimensiunile lor reduse le fac improprii pentru susţinerea acoperişului. Este mai probabil că au avut o altă întrebuinţare. In legătură cu aceasta, se poate bănui că pământul de coloare cafenie, scos din groapa bordeiului cu prilejul săpăturii lui, a fost aşezat lângă marginea bordeiului, servind eventual la ridicarea pereţilor acestuia. La rândul lui, acest perete de pământ a fost consolidat probabil cu ajutorul pietrelor. După dărâmarea bordeiului, pământul cafeniu şi pietrele au alunecat în groapa bordeiului umplând-o la partea lui inferioară. Cuptorul bordeiului servea atât pentru copt, cât şi pentru încălzit. Din resturile păstrate ale acestui bordei nu s'a putut determina dacă cuptorul a fost sau nu acoperit cu o boltă. Tot în interiorul bordeiului, lângă peretele

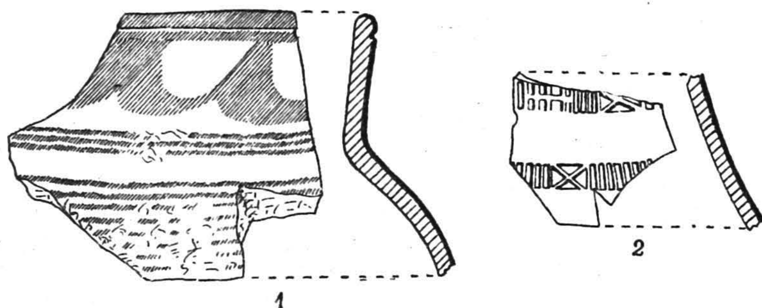

Fig. 13. — Fragmente ceramice medievale din sec. XII din sectorul sudic.

de SV terenul este uşor adâncit, iar lângă peretele de S al laviţei se afla o groapă rotundă, în care s'au găsit câteva fragmente ceramice, bucăţele de cărbune şi pietre. In solul de deasupra laviţei bordeiului şi chiar pe ea, zăceau mai multe fragmente ceramice de factură primitivă, probabil neolitice, provenite din vase mai grosolane (fig. 11, 1, 2, 4) şi dela o tipsie cu pereţii scunzi, (fig. 11, 5). Aceste fragmente ceramice au fost scoase din solul cafeniu, probabil cu prilejul săpării bordeiului.

Bordeiul secţionat mai adânc şi săpat tot dela baza solului brun-cenuşiu, se caracterizează printr'o pătură cafenie la partea inferioară şi alta brun-cenuşie la aceea superioară. In pătura cafenie s'au găsit depuneri subţiri de cenuşă, pământ ars şi cărbune, oase de pasăre şi de animale, precum şi câteva fragmente ceramice de factură slavă.

In această suprafaţă, înafară de bordeiele amintite, s'a mai găsit şi o groapă ceva mai mare, săpată tot dela baza solului brun-cenuşiu. In pământul de umplutură al acestei gropi se aflau câteva pietre mici, un cap de animal şi unele fragmente ceramice medievale.

Pe versantul de E s'au săpat trei şanţuri şi două casete, în total 65 m², pe o porţiune de teren mai înaltă şi bombată, care se detaşa clar din restul terenului mai frământat din jur. Săpăturile efectuate aici au adus unele precizluni atât în ceea ce priveşte forma iniţială a terenului, cât şi stratigrafia.

Astfel, resturile de locuire din acest sector s'au format pe un monticul. Deci bombarea actuală a terenului din acest loc nu se datoreşte unor îngrămădiri mai mari ale resturilor de locuire pe un spaţiu restrâns, ci formei naturale a terenului.

In ceea ce priveşte stratigrafia, s'a constatat că în solul de ravinare se găsesc resturile unei colibe construite din chirpic subţire şi mai multe fragmente ceramice de factură slavă şi altele medievale.

Fragmentele ceramice de factură slavă, găsite în dărâmăturile colibei şi înafară de ea, pot fi datate în secolul al XII-lea, deoarece se aseamănă cu acelea din suprafaţa C, prin tehnica pastei, formă şi decor. Astfel, în ambele suprafeţe, C şi F, pasta de coloare cenuşie la interior şi brun-cărămiziu la exterior, este mai compactă şi mai sgrunţuroasă conţinând ca materie degresantă nisip, pietricele, bucăţele de calcar şi cioburi pisate. Forma caracteristică de vas din ambele suprafeţe este aceea de borcan cu marginea răsfrântă mai puternic înafară. In sfârşit, în suprafaţa F, ca şi în C, vasele sunt decorate de obicei cu linii ondulate izolate, puţin adâncite, strânse sau mai desfăcute, regulate sau neregulate (fig. 12,1) şi mai rar cu benzi din linii ondulate strânse şi uneori mai adâncite, mărginite de o bandă din linii orizontale (fig. 12, 2). Inafară de aceste motive, se mai întâlnesc pe margine crestături simple, iar pe umăr dungi orizontale incizate şi adâncituri rotunde sau ovale.

Fragmentele ceramice medievale se caracterizează prin forme de vase cu marginea dreaptă sau răsfrântă şi cu buza îngroşată de obicei la exterior, şi mai rar, la interior. Uneori, marginea vasului este arcuită lin la interior iar alteori prezintă una sau chiar două şănţuiri orizontale la exterior. Aceste vase sunt decorate cu smalţ de coloare verde sau cafenie, aplicat la interior, iar la exterior numai pe buză, motive pictate cu coloare roşie, impresiuni triunghiulare şi rectangulare (fig. 13, 2), caneluri şi crestături pe margine.

Această ceramică datează din secolul al XVII-lea, fiind găsită împreună cu câteva imitaţii de monete de aramă poloneze, dela Sigismund al III-lea, provenite din monetăria lui Eustaţie Dabija dela Suceava sau eventual din alte bănării din N Moldovei.

Locuirea medievală din secolul al XVII-lea s'a suprapus imediat peste resturile mai vechi din secolul al XII-lea, din care face parte probabil şi coliba dela baza solului de ravinare.

In solul de coloare brun-cenuşiu de sub solul de ravinare, s'au găsit fragmente ceramice lucrate cu mâna din pastă sgrunţuroasă, asemănătoare pastei din suprafaţa G şi altele lucrate la roată din pastă bună, de coloare cenuşie sau roşie.

Vasele din pastă sgrunţuroasă cu marginea răsfrântă înafară sunt decorate cu benzi din linii în formă de dinţi de ferestrău (fig. 12, 7) şi prin şiruri de împunsături alături de linii ondulate obişnuite (fig. 12, 3).

Vasele din pastă mai bună sunt decorate cu linii ondulate simple sau chiar cu benzi din linii ondulate, cuprinse între benzi din linii orizontale (fig. 12, 4—6). Aceste din urmă vase, prin tehnica pastei şi decor datează din epoca migraţiilor, probabil din secolele III—IV. Datarea mai timpurie, în secolul al III-lea, este sprijinită şi pe faptul că în acest sector s'a descoperit întâmplător şi un denar roman dela Caracalla.

In cazul în care prin săpăturile viitoare dela Hlincea se va confirma asocierea dintre aceste două specii ceramice, se va obţine un punct de sprijin cronologic şi pentru specia sgrunţuroasă asemănătoare lucrată cu mâna

dela Moreşti, Gilău şi Cluj, care deocamdată n'a putut fi încă datată cu precizIune.

Tot în legătură cu resturile de locuire mai veche, se pot pune un bordei şi mai multe gropi, săpate dela baza solului brun-cenuşiu şi care au fost secţionate parţial de către şanţurile de cercetare din această suprafaţă.

CONCLUZII

Recentele sondaje dela Hlincea-Iaşi au contribuit la obţinerea unor rezultate care interesează arheologia prefeudală şi feudală din Moldova.

Astfel, cel mai important rezultat este descoperirea unei întinse aşezări rurale din secolele XI—XII şi XIII, corespunzătoare seliştilor slave de pe teritoriul U.R.S.S. Aceasta este prima aşezare de acest fel, cunoscută până în prezent în Moldova. Prezenţa ei aici ne îndreptăţeşte să presupunem că, prin cercetările viitoare din Moldova, se vor găsi şi alte aşezări rurale de acelaşi fel sau chiar grădişti întărite, corespunzătoare acelora din U.R.S.S.

Această presupunere este întărită de faptul că în imediata apropiere a Moldovei, pe teritoriul U.R.S.S., expediţia slavă de pe Nistru organizată în 1950 de Institutul de Istoria Culturii Materiale şi de Filiala Academiei de Ştiinţe din Capitala R.S.S. Moldoveneşti a descoperit 44 de aşezări vechi slave pe malul drept al Nistrului, dintre care 6 erau grădişti întărite [1]. Cu prilejul continuării cercetărilor din 1951 s'au descoperit importante resturi slave, în special în grădiştea întărită dela Echimăuţi (r. Rezina), care datează din secolul al IX-lea până la mijlocul secolului al XI-lea [2].

Din cercetările făcute până în prezent la Hlincea-Iaşi, rezultă că centrul principal de locuire al aşezării a fost din secolele XI—XII în sectorul nordic, de unde apoi în secolul al XII-lea s'a extins spre S, în spre sectoarele central şi sudic.

In cuprinsul aşezării, oamenii au locuit în bordeie simple de formă rectangulară şi puţin adâncite sau în colibe construite la suprafaţa solului cu pereţii din nuiele, peste care se aplicau lipituri subţiri de lut sau vălătuci mai groşi. Nu se ştie încă cum erau construiţi pereţii şi acoperişul bordeiului. In ceea ce priveşte pereţii, se poate doar presupune că s'ar fi folosit chiar pământul scos din bordei, ridicându-se cu ajutorul lui un fel de maluri, care pentru a rezista mai bine erau probabil consolidate şi cu pietre. In interiorul bordeiului îşi pregăteau hrana şi se încălzeau la o vatră mare deschisă de formă rectangulară sau la un cuptor cu pereţii din piatră, în care focul era aprins cu ajutorul amnarului. Resturile de gunoaie le depozitau în gropi de formă rectangulară sau rotundă şi de obicei de dimensiuni reduse.

In ceea ce priveşte dispoziţia locuinţelor în cuprinsul aşezării, nu se constată nimic deosebit. Bordeiele şi colibele se află la distanţe neegale între ele şi sunt împrăştiate după posibilităţile terenului, fiind cât mai departe de piciorul pantei şi mai aproape de latura de V a formei de teren pe care sunt construite. Acest tip de aşezare face parte din categoria aceluia cu locuinţe împrăştiate [3].

---

[1] G. B. Feodorov, Slaveane Podnestroviea (k itogam rabot Slaveano-Dnestrovski expediţii v 1951 godu). « Vestnic Academii Nauc » S.S.S.R., 1952, Nr. 2, p. 93.

[2] Ibidem, p. 94.

[3] Lubor Niederle, Manuel d'antiquité slave, v. II; La civilisation, Paris, 1926, p. 206.

Deşi condiţiile de locuire din acest loc erau grele din cauza terenului mocirlos, oamenii au preferat să locuiască aici, în vale, deoarece aveau în apropiere pădurea, în care puteau vâna şi să se retragă la nevoie, cât şi terenuri întinse la V, unde puteau să se îndeletnicească cu agricultura. Inafară de acestea, firul apei din vale deşi era mic, putea totuşi să constitue un element pentru pescuitul în formă neorganizată.

In ceea ce priveşte inventarul aşezării, cel mai important element este ceramica de factură slavă, denumită aşa, deoarece prezintă trăsăturile caracteristice ale acestei specii ceramice, devenită la un moment dat uniformă în marea ei arie de răspândire[1].

Prin tehnică, formă şi decor, ceramica dela Hlincea-Iaşi face parte din specia ceramică lucrată la roată, de factură slavă târzie. In cuprinsul acestei ceramice se deosebesc la Hlincea-Iaşi două categorii, una mai veche în sectorul nordic şi alta ceva mai nouă în sectoarele central şi sudic. Categoria mai veche datează din secolele XI—XII prin comparaţie cu ceramica corespunzătoare dela Dinogetia, Moreşti, Moldoveneşti şi Ciugud, iar aceea mai nouă din secolul al XII-lea prin analogiile pe care le prezintă cu ceramica dela Moreşti, Cluj-Piaţa Libertăţii şi Frumuşeni.

In această vreme, producţia ceramicii de factură slavă lucrată la roată este foarte desvoltată. Prezenţa ştampilelor cu semne simple sau mai complicate pe fundul vaselor lucrate la roată ne indică existenţa unor meşteri olari, care îşi însemnau vasul cu semnul lor pentru a se recunoaşte proprietatea personală [2]. In legătură cu aceasta tot ca semne de proprietate trebue interpretate probabil şi semnele sgâriate de pe o fusaiolă de lut ars dela Hlincea-Iaşi.

In inventarul aşezării, înafară de ceramică, producţia locală este bine documentată prin unelte de producţie de fier şi mai puţin prin arme de fier. Dintre uneltele de producţie de fier predomină cuţitele. Armamentul este reprezentat doar prin câteva vârfuri de săgeată, mai multe verigi dintr'o zale şi eventual printr'un pinten.

Prelucrarea fierului presupune existenţa unor meşteri fierari care aveau inventarul necesar pentru fierărie şi cunoşteau toate procedeele tehnice mai importante [3]. In ceea ce priveşte materia primă, nu putem şti dacă s'au folosit sau nu şi la noi minereurile de baltă, ca în regiunea de silvostepă din U.R.S.S., unde Slavii răsăriteni au avut la îndemână aceste minereuri aproape pretutindeni [4].

Tot în legătură cu producţia locală a avut loc în cuprinsul aşezării prelucrarea osului şi a fusaiolelor de lut ars.

In schimb, cercelul decorat în tehnica filigranului, ca şi fusaiola de ardezie roşie de tip Ovruci, nu mai pot fi considerate ca produse ale meşterilor locali dela sate. Astfel, cercelul cu filigran reprezintă probabil, ca şi la Slavii răsăriteni, un produs orăşenesc ajuns la sate prin intermediul comerţului intern[5], iar fusaiola de ardezie roşie, originară din Volhinia, dintr'un atelier dela Ovruci sau împrejurimi, ne documentează legătura cu statul din Kiev[6]).

---

[1] K. Horedt, op. cit., p. 190.

[2] B. A. Rîbacov, Remeslo drevnei Rusi, Moscova, 1948, p. 178.

[3] Ibidem, p. 141.

[4] Ibidem, p. 125.

[5] Ibidem, p. 142.

[6] G. B. Feodorov, Tiverţî, « Vestnic Drevnei Istorii », 2 (40), 1952, p. 258; Slaveane Podnestroviea, p. 98.

Resturile de cultură materială descoperite până în prezent la Hlincea-Iaşi ne dovedesc că aşezarea rurală de aici din secolele XI, XII şi XIII se caracterizează în special printr'o ceramică de factură slavă târzie.

Această aşezare nu se leagă deocamdată organic de resturile de locuire mai veche din perioada prefeudală (secolele III—IV), descoperite atât în sectorul sudic al terenului cercetat, cât şi pe înălţimea din dreptul cartierului Târguşor, de pe malul stâng al pârâului Nicolina. Aceasta nu exclude totuşi posibilitatea ca prin cercetările viitoare din această regiune să se găsească formele de transiţie dela secolul al IV-lea la secolul al XI-lea, dovedindu-se prin aceasta o continuitate de viaţă pe aceste locuri.

Inafară de aceasta, descoperirile recente de resturi de locuire neolitică din cuprinsul aşezării cercetate şi din prima epocă a fierului, din marginea de E a cartierului Târguşor, ne dovedesc că locuirea de aici a fost de mai lungă durată, începând încă din vremea orânduirii comunei primitive.

Această îndelungată locuire, stabilită deocamdată cu întreruperi, din vremea orânduirii comunei primitive şi până târziu în epoca feudală, credem că nu poate fi pusă în legătură decât cu populaţia băştinaşă din această regiune.

Elementele de caracter slav din cultura materială a acestei populaţii se datoresc convieţuirii cu triburile cele mai apropiate de Slavi răsăriteni, precum şi legăturilor cu statul din Kiev şi cu cnezatul din Halici.

In ceea ce priveşte triburile de Slavi răsăriteni, este foarte probabil ca localnicii să fi fost în legătură mai strânsă cu Tiverţii consideraţi băştinaşi în regiunea Nistrului şi despre care în « Povestea vremurilor de demult » ni se spune că au ocupat un teritoriu mai întins, dela Nistru la Mare, ajungând la V până la Dunăre[1].

Alt rezultat important al cercetărilor dela Hlincea-Iaşi din acest an îl constitue descoperirea unei aşezări medievale cu resturi de locuire sporadică din secolul al XV-lea şi mai dese din secolul al XVII-lea, datate cu ajutorul monetelor descoperite şi pe baza analogiilor cu ceramica corespunzătoare dela Suceava. Centrul principal de locuire din secolul al XVII-lea se află în sectorul sudic, în spre satul Hlincea. Prin cercetările viitoare va trebui să se precizeze dacă aşezarea din acest sector poate fi pusă în legătură cu vechiul sat Hlincea, despre care avem informaţii în documentele din secolul al XVII-lea sau eventual cu vreun alt vechi sat dispărut.

Inafară de aceste resturi de locuire din sectoarele central şi sudic, nu este exclus ca în sectorul nordic să fi existat o locuire medievală şi mai veche, probabil în secolele XIII—XIV.

Deci, societatea omenească a continuat să se desvolte pe aceste locuri şi după secolul al XII-lea, când încetează cel mai nou nivel de locuire cu ceramică de factură slavă târzie. Această desvoltare a durat apoi fără prea mari întreruperi până în secolul al XVII-lea inclusiv şi mai sporadic până în secolul al XIX-lea, de când datează probabil o construcţie de cărămidă din sectorul central al terenului cercetat.

Rezultatele obţinute anul acesta la Hlincea-Iaşi impun pe de o parte continuarea cercetărilor începute, iar pe de alta prospectarea unei regiuni

[1] G. B. Feodorov, Tiverţi, p. 252 şi urm.

mai întinse din Nordul Moldovei, în vederea descoperirii altor aşezări şi eventual grădişti întărite.

Continuarea cercetărilor este necesară pentru a se lămuri mai bine aspectele de cultură materială din diferitele faze din evoluţia acestei aşezări şi ca să se precizeze legăturile cu cultura materială a Slavilor răsăriteni, în special din regiunea Nistrului. Pentru aceasta, aşezarea dela Hlincea-Iaşi prezintă condiţii bune de cercetare, deoarece diferitele faze de locuire sunt reprezentate prin depuneri, care se deosebesc clar stratigrafic. Din acest punct de vedere se poate determina destul de bine inventarul nivelului de locuire din secolele XI—XII de acela din secolul al XIII-lea, deoarece în genere aceste depuneri nu sunt suprapuse ci alăturate.

De asemenea, înafară de acestea, prin continuarea cercetărilor din sectorul central se va lămuri din ce vreme datează mormintele de înhumaţie cu scheletele întinse, descoperite recent acolo.

Prospectarea unei întinderi mai mare de teren din N Moldovei este absolut necesară, în primul rând pentru lămurirea problemei desvoltării societăţii omeneşti de aici, din secolele V-X, pentru care lipsesc deocamdată dovezi.

Aceste cercetări vor trebui efectuate de către un colectiv, din care să facă parte cel puţin un arheolog şi un istoric, care s'au mai ocupat cu perioada prefeudală şi epoca feudală.

Colectivul dela Hlincea-Iaşi, din acest an, a fost preocupat în deosebi de latura arheologică, căutând să delimiteze cât mai clar topografic şi cronologic diferitele aspecte de cultură materială din această întinsă aşezare.

N. Petrescu Dâmboviţa—responsabil, E. Wienckievici, E. Zaharia, N. Zaharia.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГЛИНЧА-ЯССЫ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Осенью 1952 г. ясский археологический коллектив произвел археологические зондирования в Глинча-Яссах, порученные ему Академией РНР, длившиеся почти четыре недели. Всего было раскопано 660 м².

Этот участок расположен к востоку от Ясс, на правом берегу ручья Николина. Поверхность местности здесь очень неровная вследствие оползней почвы, происшедших в особенности после корчевки леса на востоке.

Наиболее существенным результатом исследований было обнаружение обширного поселения сельского типа XI—XII и XII веков, соответствующего славянским селищам на территории СССР. Это первое известное до сих пор поселение такого рода в Молдавии.

В пределах селения люди обитали в простых, прямоугольных, неглубоких землянках или в хижинах, построенных на поверхности земли.

Что касается инвентаря поселения, то наиболее значительным элементом его является керамика, которая по технике, форме и украшениям, принадлежит к виду позднего славянского изготовления на гончарном круге.

Помимо керамики были еще найдены орудия производства и железное оружие, предметы из кости и жженной глины, пряслo из красного сланца типа Овруч и серьги с украшением филигранной работы.

Другим значительным результатом исследований в Глинча-Яссы является находка средневекового селения с остатками случайных жилищ XV века и, чаще всего, XVII века, датированных при помощи найденных монет и по аналогии с соответствующей керамикой из Сучавы.

Кроме того были обнаружены на исследованной территории остатки неолитических обитаний, дофеодального периода (III — IV веков н. э.). и феодального периода (вероятно, XIII—XIV века), а вблизи восточного края предместья Тыргушор, обитание первого периода железного века.

Это долговременное обитание, установленное пока с перерывами, начиная с времен строя первобытного общества до поздней феодальной эпохи, повидимому, может быть поставлено в связь лишь с автохтонным населением этой области.

Славянские черты элементов материальной культуры этого населения XI—XII и XII веков обусловлены сожительством с наиболее близкими восточно-славянскими племенами, вероятно, с тиверцами и связями с Киевским государством и Галицким княжеством.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Зондирование площади *B* в северном участке. Вид с востока.

Рис. 2. — Западный край профиля северной стены рва II площади *A* (северный сектор).

Рис. 3. — План и разрез землянки XI—XII вв. площади *B* (севе рныйучасток).

Рис. 4. — Небольшой сосуд (*a*), каменное долото (*b*), вероятно относящиеся к культуре Кукутень *A*.

Рис. 5. — Фрагменты керамики славянского типа XI—XII вв. северного участка.

Рис. 6. — Фрагменты керамики славянского типа с черепками клейменных донышек XI—XII вв. северного участка.

Рис. 7. — Объекты XI—XII вв. северного участка: пряслица из обоженной глины (1—2), железные ножи (3—5), железные огнива (6—7) железные наконечники стрел (8—10), железная игла (11), орнаментированный костяной предмет (12), серьга с филигранной шарообразной подвеской (13).

Рис. 8. — Фрагменты керамики славянского типа XII в. из центрального участка.

Рис. 9. — Профили ободков средневековых сосудов, вероятно, XV в., из центрального участка.

Рис. 10. — Безымянная серебряная монета времен Александра Доброго или его потомков, найденная в центральном участке.

Рис. 11. — Неолитические фрагменты керамики из центральных (3) и южных (1—2, 4—5) участков.

Рис. 12. — Фрагменты керамики XII в. (1—2) и III—IVв. (3—7) из южного участка.

Рис. 13. — Фрагменты средневековой керамики XII века из южного участка.

LE CHANTIER DE HLINCEA-IASSY

(RÉSUMÉ)

Un collectif archéologique de Iassy, chargé par l'Académie de la République Populaire Roumaine, a effectué, dans l'automne de 1952, des sondages archéologiques à Hlincea-Iassy; les travaux ont duré quatre semaines, totalisant 660 m² fouillés.

Le terrain exploré se trouve à l'est de la ville de Iassy, sur la rive droite du ruisseau Nicolina. A cet endroit, la forme du terrain est fort irrégulière à cause des glissements de terrain ayant eu lieu notamment après le défrichement de la forêt située plus à l'est.

Le résultat le plus important de ces fouilles fut la découverte d'un vaste établissement rural, datant des XIe XIIe-siècles, et qui correspond aux sites slaves du territoire de l'U.R.S.S. Cet établissement est le premier de ce genre qui soit connu jusqu'à l'heure actuelle, en Moldavie.

Les habitations étaient de simples huttes, enfoncées dans le sol peu profondes et de forme rectangulaire, ou bien des cabanes construites à la surface du sol.

En ce qui concerne l'inventaire de la station, l'élément le plus important est constitué par la céramique; cette dernière fait partie, par la technique, la forme et le décor, de la catégorie faite au tour, de facture slave avancée.

Outre la céramique, on y a trouvé des outils et des armes en fer, des objets en os et en terre cuite, une fusaïole en ardoise rouge, de type Ovroutchi, et une boucle d'oreille décorée de filigrane.

Un autre résultat important des fouilles de Hlincea-Iassy est la découverte d'un établissement médiéval à traces d'habitation sporadique du XVe siècle et, plus nombreuses, du XVIIe. On a pu dater ces habitations au moyen des monnaies qu'on y a découvertes, ainsi qu'à l'aide des analogies avec la céramique de Suceava.

On a encore découvert, sur l'emplacement fouillé, des vestiges d'habitation néolithique, de la période préféodale (IIIe et IVe siècles de notre ère) et de l'époque féodale (probablement XIIIe et XIVe siècles et tout près de là, vers la limite E du quartier de Târgşor, des restes du premier âge du fer.

On peut croire que cette longue durée d'habitation établie pour le moment, avec des interruptions, qui va du temps de la commune primitive et jusque fort avant dans l'époque féodale, ne peut être rapportée qu'à la population autochtone de cette région.

Les éléments de caractère slave de la culture matérielle de cette population des XIe-XIIe et XIIIe siècles, sont dus à la cohabitation avec les tribus les plus rapprochées des Slaves orientaux, probablement les Tivertses, et aux rapports avec l'Etat de Kiev et la principauté de Halitch.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Les sondages de la surface B du secteur nord. Vue prise de l'est.

Fig. 2. — L'extrêmité ouest du profil de la paroi nord du fossé II. Surface A (secteur (nord)

Fig. 3. — Plan et section de la hutte des XI-e-XII-e siècles. Surface B (secteur nord).

Fig. 4. — Petit vase (*a*) et ciseau en pierre (*b*), se rattachant probablement à la culture Cucuteni A.

Fig. 5. — Fragments céramiques de caractère slave, des XI-e-XII-e s. (secteur nord).

Fig. 6. — Fragments céramiques et tessons de fonds à estampilles des XI-e-XII-e s. (secteur nord).

Fig. 7. — Objets du secteur nord remontant aux XI-e-XII-e s.: fusaïoles en terre cuite (1—2), couteux en fer (3—5), briquets en fer (6—7), pointes de flèches en fer (8—10), épingle en fer (11), pié ce en os décorée (12) et boucle d'oreilles ayant un globule décoré filigrane (13) à

Fig. 8. — Fragments céramiques de caractère slave, du XII-e s. (secteur central)

Fig. 9. — Profils de rebords de vases du moyen âge, datant probablement du XV-e s. (secteur central)

Fig. 10. — Monnaie en argent, anépigraphe, d'Alexandre le Bon ou de ses successeurs, trouvée dans le secteur central.

Fig. 11. — Fragments céramiques néolithiques, des secteurs central (3) et sud (1—2, 4—5).

Fig. 12.— Fragments céramiques, du XII-e s. (1—2) et des III-e-IV-e s. (3—7), du secteur sud.

Fig. 13. — Fragments céramiques du moyen âge, XII-e s. (secteur sud)

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2, 1953

ŞANTIERUL SUCEAVA

Potrivit planului de lucru al şantierului, în cursul campaniei de săpături din anul 1952 s'a săpat şi s'au făcut cercetări în trei puncte diferite: I. Cetatea de Scaun; II. Platoul din faţa Cetăţii şi III. Cetatea dela Şcheia (fig. 1). In cele ce urmează vom vorbi pe rând despre fiecare din aceste puncte în parte, menţionând problemele urmărite, datele noi câştigate, precum şi aspectele rămase încă neclare, rămânând ca acestea din urmă să fie cercetate şi lămurite în viitoarele campanii de săpături.

I. CETATEA DE SCAUN

Cetatea de Scaun a voevozilor Moldovei a încetat de a mai fi întrebuinţată sau locuită în urma distrugerii ei de către Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino în 1675, iar apoi resturile din zidăria înaltă s'au prăbuşit din cauza vremii şi masivităţii lor, îngropând sub propriile-i dărâmături, resturi de construcţie aflate la suprafaţa solului sau chiar la subsol. In această situaţie au rămas până la începutul secolului nostru, când arhitectul austriac K. Romstorfer a întreprins o serie de săpături prin care a îndepărtat tot ce era moloz şi prăbuşire şi a consolidat o parte din porţiunile păstrate. Numeroasele ziduri şi încăperi de tot felul au fost notate apoi pe plan şi însoţite de o prezentare, sub formă de monografie.

O lipsă serioasă a lucrării lui K. Romstorfer este absenţa totală a preocupării de a determina diferitele etape de construire a cetăţii, cu planurile respective, din care să reiasă adausurile ulterioare şi acestea precizate în timp, legate de anumite evenimente istorice.

Aceste probleme trebuiau să fie pe primul plan în mintea unui arhitect, cum era K. Romstorfer, şi era de datoria lui, ca prim săpător al Cetăţii, să le pună şi să încerce o rezolvare a acestor probleme. Or, cercetătorul amintit n'a fost frământat de aceste aspecte — cel puţin după cum reiese din monografia lăsată.

O altă lipsă a lucrării amintitului cercetător este completa neglijare a stratigrafierii depunerilor arheologice, deşi el a săpat şi apoi a îndepărtat dărâmăturile pe mari întinderi.

Aceste lipsuri au obligat colectivul să treacă în planul său de lucru cercetări care să umple golurile serioase lăsate de cercetătorul austriac.

Pentru a verifica şi stabili succesiunea depunerilor arheologice din interiorul Cetăţii de Scaun, colectivul a mai executat o secţiune în curtea interioară a Cetăţii de Scaun — una se mai efectuase în 1951 — iar pentru a determina şi preciza etapele principale de construcţie, deci pentru a încerca

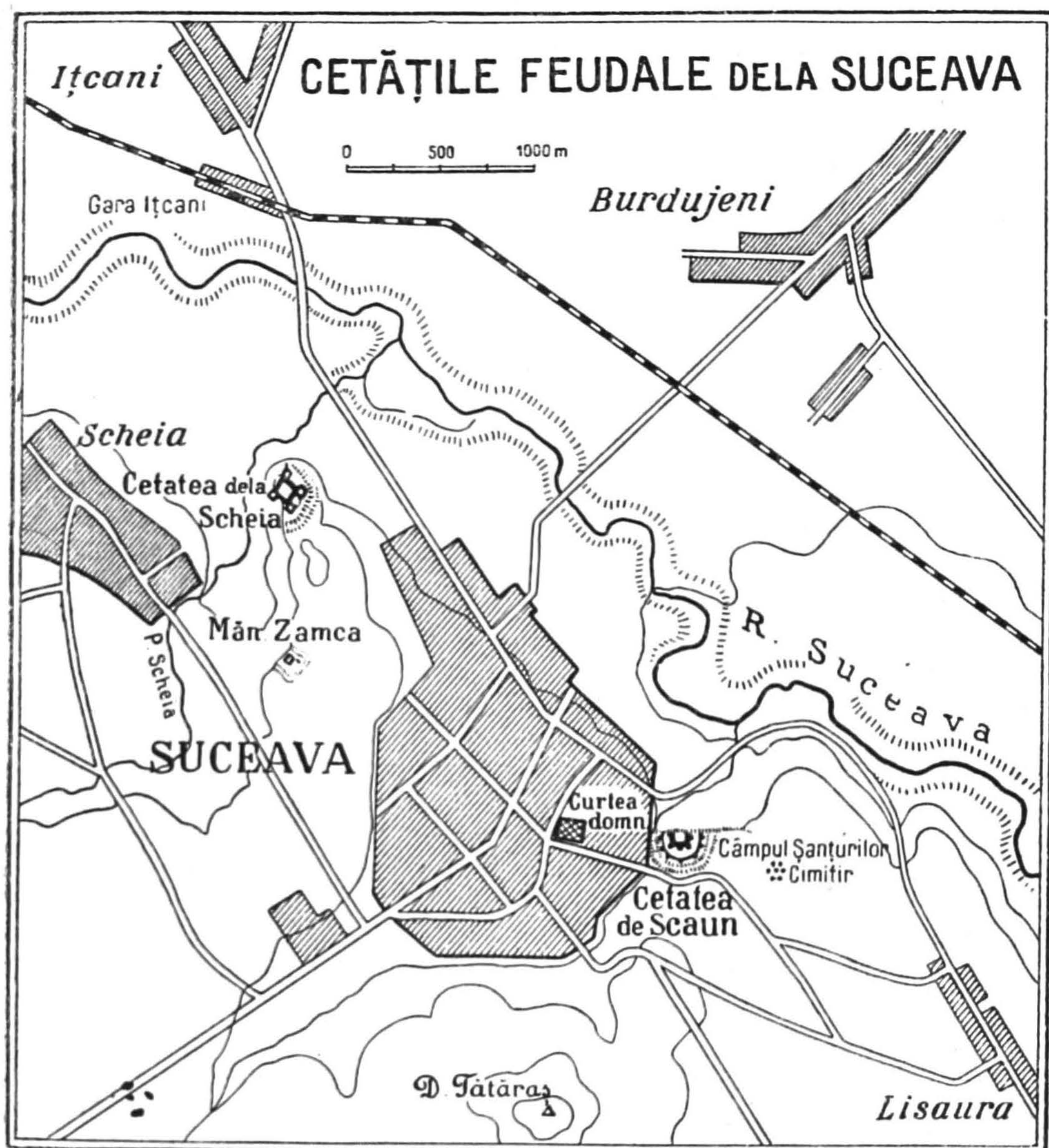

Fig. 1. — Cetăţile feudale din jurul Sucevei.

să facem un pas înainte în aflarea formei iniţiale a Cetăţii, precum şi a adausurilor şi modificărilor ulterioare, colectivul a întreprins o serie de cercetări şi a făcut numeroase observaţiuni ce vor fi desvoltate mai departe. Toate acestea nu constitue decât un început al unui şir de cercetări şi săpături ce vor trebui să urmeze în campaniile viitoare.

SUCEAVA
Cetatea feudală și „Câmpul Șanțurilor"

A

B

C

Cimitirul feudal

Capela

Supr. A

spre Lisaura

N

Legenda

Sondagiile din anul 1951

„ „ „ 1952

Ziduri degajate

Lucrări de consolidare

0 50 100 m

Fig. 2. — Planul general al săpăturilor din cetate și de pe platoul din fața Cetății.

In urma publicaţiei lui K. Romstorfer au mai rămas nelămurite şi alte probleme în legătură cu Cetatea de Scaun. Două din ele au fost preluate spre cercetare în acest an: *a)* arcul astupat din zidul de incintă al curţii interioare, aflat între turnurile 38 şi 39 (plan Romstorfer), precum şi *b)* problema « Cisternei » din curtea interioară.

Ne vom ocupa mai întâi de secţiunea din curtea interioară, apoi de arcul din curtina dintre turnurile 38 şi 39, spre a trece apoi la problema « Cisternei » şi apoi vom menţiona unele observaţii în legătură cu etapele mai importante de construire a Cetăţii de Scaun.

1. SECŢIUNEA DIN CURTEA INTERIOARĂ A CETĂŢII

In vederea trasării acestei secţiuni a fost ales un loc mai puţin frământat pe latura de S a curţii interioare, care să dea posibilitatea unor ulterioare desvoltări ale săpăturii. Direcţia generală a secţiunii este E-V şi începe de lângă beciurile de V ajungând până la zidurile care susţin foişoarele

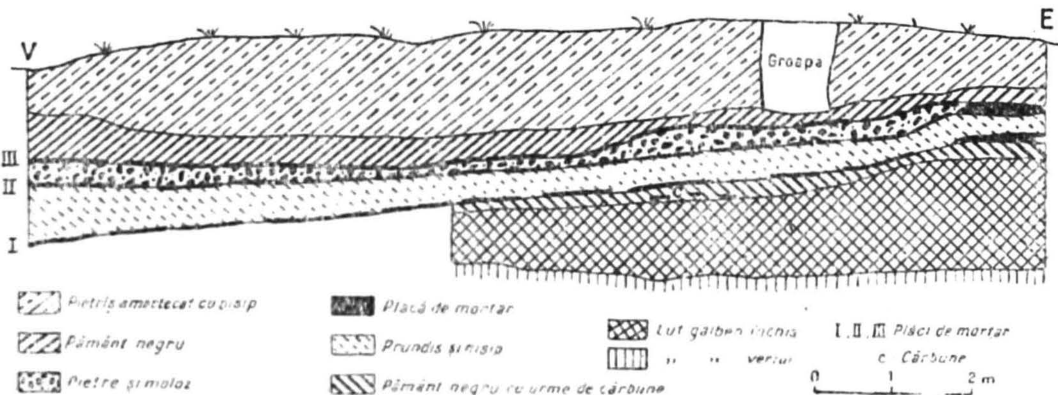

Fig. 3. — Profilul secţiunii din curtea interioară a cetăţii.

din apropierea paraclisului. S'a săpat până la pământul viu numai pe o porţiune din capătul de V al secţiunii, iar în rest, numai până ce s'a dat de ultimul pavaj, care e cel mai recent în Cetate (fig. 3).

Rezultatele obţinute ne îngădue să ne dăm seama de stratificarea depunerilor geologice şi arheologice de pe dealul pe care a fost construită Cetatea de Scaun.

La bază, ca de altfel peste tot în regiune, se află un lut galben-verzui din terţiar, suprapus de un alt lut de coloare galben închis, murdar. Ambele straturi constitue pătura de pământ viu în ordinea indicată. Peste ultimul strat se suprapune unul de pământ negru, cu urme de cărbune, cu o grosime ce variază între 0, 05—0,10 m. Acest nivel reprezintă solul pe care au călcat constructorii cetăţii. O urmărire atentă a lui în viitoarele campanii ne va putea arăta dacă înainte de construcţia cetăţii a existat pe acest loc o întăritură oarecare, aşa cum bănuesc unii istorici[1].

---

[1] K. Romstorfer, Cetatea Sucevei, publicată în româneşte cu o notiţă istorică de A. Lapedatu, Ed. Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1913, p. XX.

Deasupra acestui strat de pământ negru s'a aflat o placă de mortar groasă de 0,01 —0,02 m, ce a putut fi urmărită din dreptul pivniţelor de V, pe toată lungimea secţiunii. Legătura ce a existat între această placă de mortar, care constitue *primul pavaj* (deci cel mai vechi) din interiorul Cetăţii şi cea apărută la baza arcului aflător pe curtina dintre turnurile 38 şi 39 (a se vedea mai jos), precum şi datarea ei prin material arheologic mai numeros, rămâne să se facă prin cercetări viitoare. Deocamdată putem atribui acest prim pavaj vremii lui Alexandru cel Bun, pe baza unei monete dela acest voevod, găsită pe primul pavaj în secţiunea executată în 1951, în aceeaşi curte interioară a Cetăţii.

Deasupra acestei plăci de mortar se aflä depus un strat de nisip şi prundiş, gros de 0,10—0,15 m, uneori amestecat cu lut, peste care se găseşte o *a doua placă de mortar* ce a putut fi urmărită în secţiune numai pe o anumită porţiune; în spre capătul de E al ei, cele două plăci se unesc. Deasupra acestei a doua plăci se află un strat de dărâmături, format din pietre, moloz etc., peste care se află o *a treia placă de mortar.* Deasupra acestei ultime plăci se află un strat de pământ negru, cu o grosime ce variază între 0,10—0,30 m şi apoi unul de pietriş amestecat cu nisip.

Rezultatul acestei secţiuni ne indică etapele principale de reconstrucţie, etape ce se regăsesc şi în alte părţi, ca, de exemplu, la podul de intrare de pe platou în Cetate.

Rămâne ca cercetările viitoare să strângă date mai numeroase pentru a putea data fiecare nivel în parte, prin materialul ce se va găsi pe fiecare placă de mortar.

2. ARCUL DIN CURTINA AFLĂTOARE INTRE TURNURILE 38—39

Prezenţa arcului aflător în curtina dintre turnurile 38 şi 39 ale curţii interioare a Castelului rămăsese în monografia lui K. Romstorfer nelămurită (fig. 4). Se pune problema: nu cumva aici a fost o poartă mai veche ce a fost astupată într'o etapă de refacere ulterioară a cetăţii? In acest caz trebuia să se afle în pământ şi în zid urme concludente care să rezolve şi această problemă. Pentru elucidarea acestei chestiuni s'a executat o secţiune perpendiculară pe latura exterioară a curtinei, între turnurile 38 şi 39 şi o a două, de-a-lungul zidului, în faţa boltei (fig. 5 şi 6).

Cu această ocazie au fost făcute o serie de constatări consemnate în această lucrare şi care aduc lumină în rezolvarea unor probleme a căror soluţionare a întârziat până acum.

Atât în secţiunea paralelă cu zidul, din faţa arcului, cât şi în peretele de V al celei perpendiculare pe el, s'a observat prezenţa unei plăci de mortar ce se continuă şi în zidul de incintă al Castelului, dar numai în porţiunea de sub arc. Aceasta înseamnă, foarte probabil, că aici avem de a face cu o poartă dintr'o fază veche a cetăţii ce a fost apoi astupată mai târziu. Pentru a culege toate datele arheologice necesare, va trebui ca umplutura de zidărie de sub arc să fie demontată în viitoarea campanie şi apoi astupată la loc.

Ca o dovadă că în acest loc s'a lucrat este şi prezenţa unei gropi vechi ce a fost constatată în faţa arcului, în cele două secţiuni efectuate aici. Rolul gropii ne rămâne deocamdată necunoscut.

Fig. 5. — Planul secţiunilor din faţa porţii.

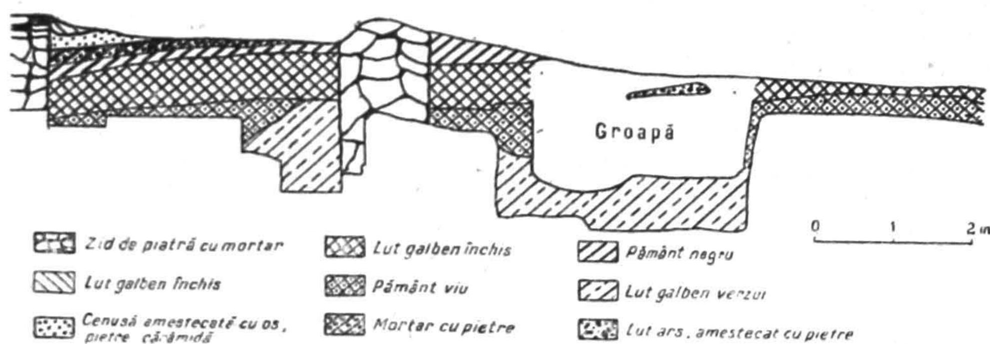

Fig. 6. — Profilul secţiunii din faţa porţii. Peretele a.

Deasupra plăcii de mortar, dar separat de ea printr'un nivel de depuneri, se află o rigolă de piatră, aşezată şi ea în partea superioară pe o pernă de mortar. Capătul ei de NE a apărut cam la mijlocul arcului din zid, dar nu s'a găsit nicio legătură între rigolă şi zid sau arc. Aceasta poate să însemne că rostul ei era de a colecta apa de ploaie de pe acoperiş ce era condusă probabil într'un fel oarecare în spre această rigolă. Ea are o uşoară înclinare, fiind aşezată cu capătul ei de NE mai sus şi străbate, prin lăcaşuri anume amenajate, toate zidurile pe care le întâlneşte în cale, până ajunge la şanţul mare

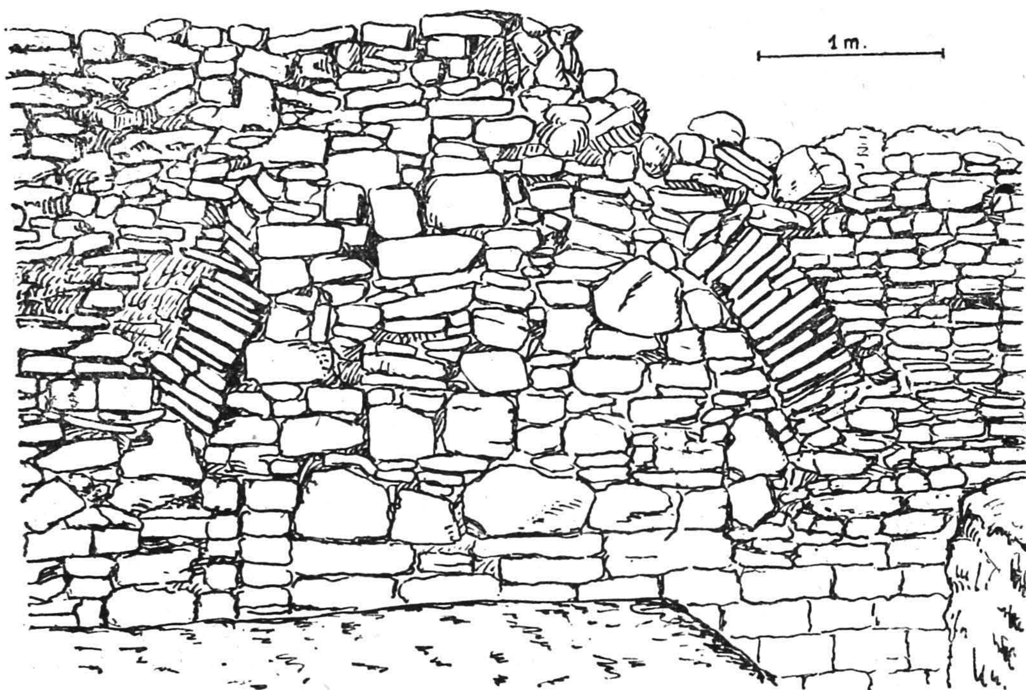

Fig. 4. — Arcul porţii.

al Cetăţii. Capătul din spre şanţ şi o mică porţiune din ea au fost descoperite de K. Romstorfer, iar restul a fost descoperit în săpăturile noastre.

Urmărindu-se traseul rigolei, a mai fost precizată existenţa unui zid ce se întinde pe întreaga porţiune dintre turnurile 38 şi 39, ca o dublură a celui de incintă.

Tot cu ocazia executării secţiunii perpendiculare pe aceeaşi curtină, s'a observat existenţa, în peretele de E al ei, a unei gropi din vechime, care ne-a dus apoi la observaţia că turnul 39, în forma lui de azi, a fost clădit pe o zidărie mai veche. Deci, în acest punct, avem de urmărit şi explicat în viitor cu ce se leagă şi din ce anume etapă face parte această zidărie.

3. «CISTERNA» DIN CURTEA CASTELULUI

O altă problemă rămasă încă nedeslegată este şi aceea a aşa zisei «Cisterne». Se susţinea că avem de a face cu o groapă în pământ, care are un diametru de circa 5 m şi este adâncă de 4 m, după care s'a dat de «pământ

viu ». Avem de a face cu « un simplu basin pentru strângerea apei, adică o cisternă ». Peste ea se mai păstrează încă şi azi un pod în formă de arc, cu o lăţime de peste un metru, consolidat în ultima vreme printr'un filar de sprijin (fig. 7).

Pentru identificarea « Cisternei » lipsesc însă elemente arhitectonice esenţiale din pereţii şi baza ei, singurele în măsură să-i precizeze funcţia adevărată. In acest scop cercetarea a fost reluată şi după ce a fost demontat zidul sec, s'a executat o secţiune pe latura de V, până la filarul de sprijin al arcului.

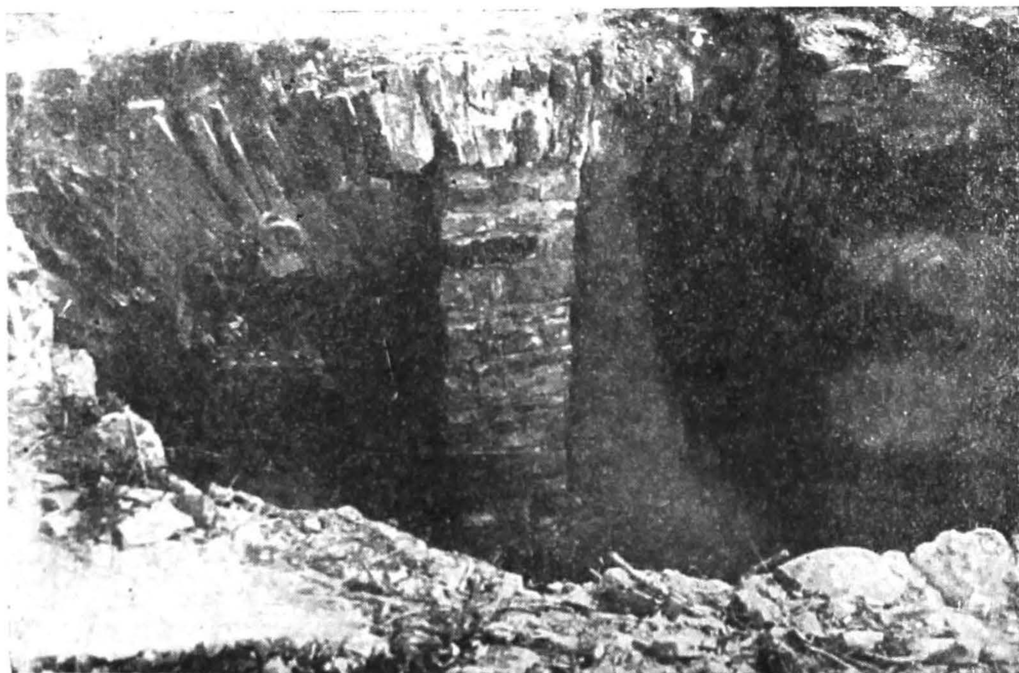

Fig. 7. — « Cisterna » cu arcul şi filarul de consolidare.

S'a constatat cu această ocazie că ceea ce crezuse K. Romstorfer că e pământ viu nu este în realitate pământ viu, că dărâmăturile continuă să fie sezisate şi mai adânc, şi în săpăturile noastre, deşi s'a ajuns la o adâncime de vreo 6,50 m, totuşi nu s'a reuşit să i se dea de fund. In pământul de umplutură s'au găsit rare blocuri de piatră de mărime mijlocie, bucăţi de moloz, fragmente ceramice şi de lemn. Datele care au fost culese în prezent ne dovedesc că nu poate fi vorba de o « Cisternă » şi săpăturile viitoare vor trebui continuate, cu amenajări speciale, şi după demontarea filarului de sprijin, spre a-i preciza în mod sigur funcţiunea.

4. CONSOLIDĂRILE ŞI OBSERVAŢIILE FĂCUTE IN LEGĂTURĂ CU ETAPELE DE CONSTRUCŢIE ALE CETĂŢII DE SCAUN

La Cetatea de Scaun s'au iniţiat lucrări de consolidare sprijinite de Comitetul Aşezămintelor Culturale. Aceste lucrări s'au extins în cursul săpăturii la complexul bastioanelor de la poartă (poarta de NE), la incinta interioară

(ziduri şi turnuri) şi la clădirile din interiorul acelei incinte, inclusiv arhivolta «Cisternei», dar exclusiv beciul de V.

De fapt, încă dela început, colectivul şantierului arheologic şi-a dat seama că lucrările de curăţire necesitate de opera de consolidare oferă un prilej unic pentru a verifica, completa şi rectifica planul şi constatările făcute de K. Romstorfer, acum 50 de ani. Astfel, am putut observa că în coridorul porţii (18) zidul de N nu e unitar şi nici nu se leagă cu zidul porţii (17), cum rezultă din planul lui K. Romstorfer; zidul se compune de fapt din două ziduri paralele, construite în epoci diferite şi niciunul nu e ţesut cu cel al incintei. Totodată am notat că zidul interior, care face cot spre S, e cu 1,95 m mai lung spre V, căzând aproximativ în acelaşi plan vertical ca şi picioarele de zid din interiorul curţii (e, f) adăugate ulterior pentru susţinerea unui foişor la etaj, îndreptăţind astfel ipoteza că acest zid interior e contemporan cu picioarele de zid ale foişorului. S'a mai constatat apoi că poarta şi incinta (c şi 17) zac într'un singur plan vertical, nu cum le prezintă planul lui K. Romstorfer; şi în zona dintre « c » şi « d » din acelaşi plan, zonă lăsată nerezolvată, se poate iarăşi distinge un zid mai vechi, încălecat de bastionul 16. Stâlpul din S (spre camera 14) al bastionului 16, desparte ziduri cu o poziţie inversă a planurilor verticale, în raport cu cele notate de K. Romstorfer; multe alte amănunte au dus la hotărîrea de a ridica din nou planul cetăţii în acest sector (fig. 8). Rezultatul acestor cercetări e planul alăturat, la scara 1: 200. Această ridicare a favorizat o serie de observări şi pe baza lor s'a încercat — în mod cu totul provizoriu — să se determine ordinea cronologică de executare a diferitelor ziduri, încercare ce nu poate avea altă valoare decât aceea a unei ipoteze de lucru. De altfel, încă în cursul acestei campanii, urmărind în de aproape curăţarea zidurilor clădirilor din incinta interioară, s'au putut face o serie de observaţii, pe baza cărora se poate întocmi o ipoteză a cronologiei clădirilor din interior. In incinta interioară, cel mai vechi corp de clădire pare a fi fost cel de V, cuprinzând beciul (50, 51) şi etajul de deasupra. Celelalte clădiri din interior, din spre S şi E — cele din spre N sunt prăbuşite în prăpastie cu teren cu tot — sunt ulterioare şi nu par a fi nici ele adăugate dintr'o singură perioadă, căci prezintă diferite prefaceri. Dar toate aceste observaţii constitue deocamdată numai puncte de plecare pentru cercetările viitoare.

II. PLATOUL DIN FAŢA CETĂŢII

Platoul ce se întinde imediat la S-SV de Cetate a fost denumit de către K. Romstorfer Câmpul Şanţurilor, din cauza prezenţei pe întreaga suprafaţă, a unor şanţuri de asediu ale căror urme mai erau vizibile pe timpul când el a început săpătura. Denumirea aceasta este cu totul improprie, dar o păstrăm deocamdată, până ce vom putea găsi o alta mai bună care să exprime funcţiunea pe care a avut-o acest platou.

Săpăturile din anul 1952, pe de o parte, au continuat şi extins pe cele din 1951, tot în sistemul reţelei de şanţuri cu scopul de a sonda terenul spre a ne da seama de urmele arheologice pe care le ascunde, iar pe de altă parte, aŭ atacat probleme noi, ivite în cursul activităţii din acest an. Astfel, pe versantul sud-vestic al platoului s'au trasat o serie de şanţuri de sondare — parte, în continuarea celor din 1951 — cu scopul de a se stabili rolul jucat de această

margine de platou în sistemul de apărare al cetăţii, ţinând seama că din această parte, Cetatea putea fi accesibilă atacatorilor. Trebuia cercetat dacă nu există un sistem înaintat de fortificaţii al apărătorilor cetăţii. Rezultatul după datele pe care le-am obţinut până acum, este negativ.

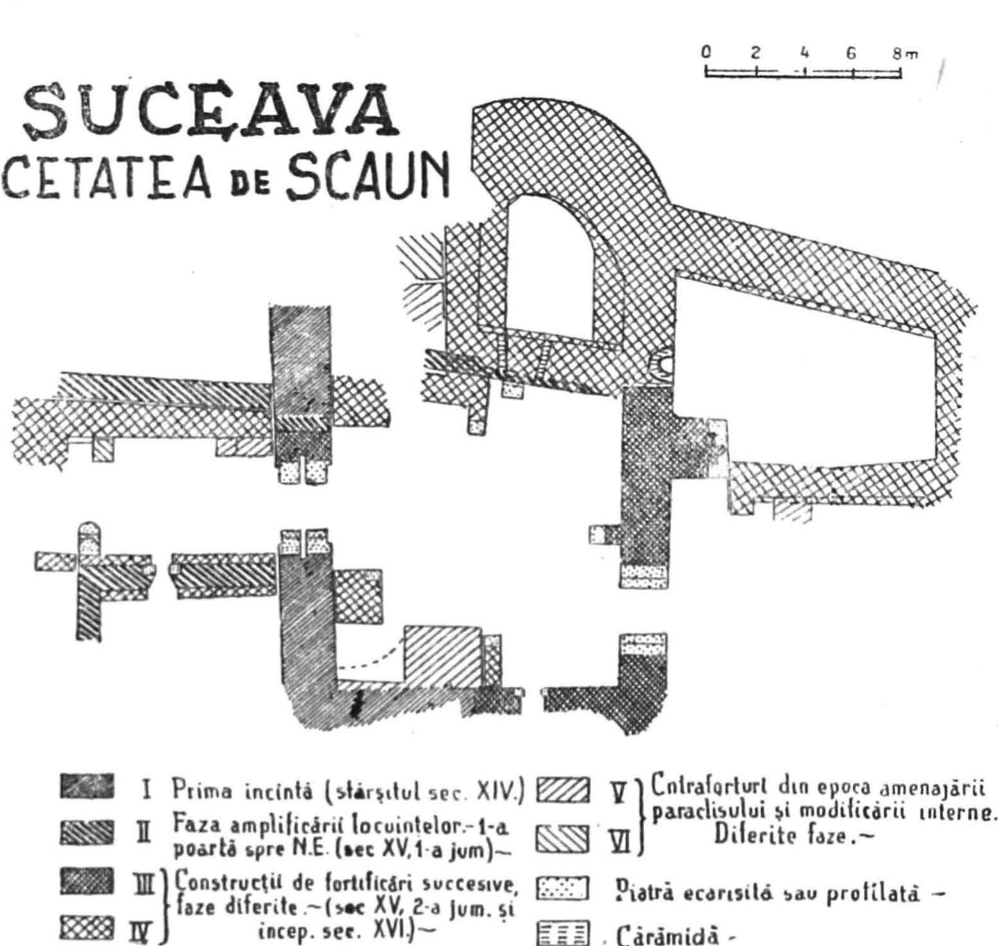

Fig. 8. — Sectorul porţii interne. Colţul de NE.

Săpăturile au fost continuate şi în direcţia Lisaura, până aproape de punctul numit « La jitărie » şi au fost întâlnite pe anumite porţiuni o serie de pavaje şi resturi de locuire.

Pe versantul de E-NE al platoului s'a săpat în sectorul cuptoarelor, unde unul a fost desvelit aproape în întregime, iar altele au apărut în secţiune, în imediata apropiere. In urma acestei acţiuni de sondare au fost aduse completări şi precizări noi la unele observaţii făcute în 1951, iar lucrările s'au concentrat apoi, în special asupra următoarelor obiective mai importante, întâlnite în cursul săpăturilor:

1. Sectorul poartă, cu scopul de a lămuri cum se făcea legătura între Cetatea de Scaun şi complexul de pe platou; 2. locuinţele din suprafaţa B şi cea de pe versantul de V-SV al platoului, precum şi cuptoarele aflate pe latura de lui E; 3. capela; 4. cimitirul.

SUCEAVA
Câmpul Şanţurilor
Caseta P
1952

Legenda

- *Placa de mortar de pe humusul actual*
- *Placa de mortar de pe lutul de nivelare*
- *Pavajul „ Alexandru cel Bun"*
- *Lespezile „ Alexandru cel Bun"*
- *Zidul de sprijin al podului de peste şanţul de apărare*
- *Pavajul din moloz*
- *Placa de mortar de pe humusul medieval distrusă*
- *Şanţul pentru construirea zidului plin de fragmente de cărămidă*
- *Şanţurile lui Romstorfer*
- *Punctele faţă de care s'a luat adâncimi*
- *Porţiunile tăiate dintr'un strat neridicate în plan*

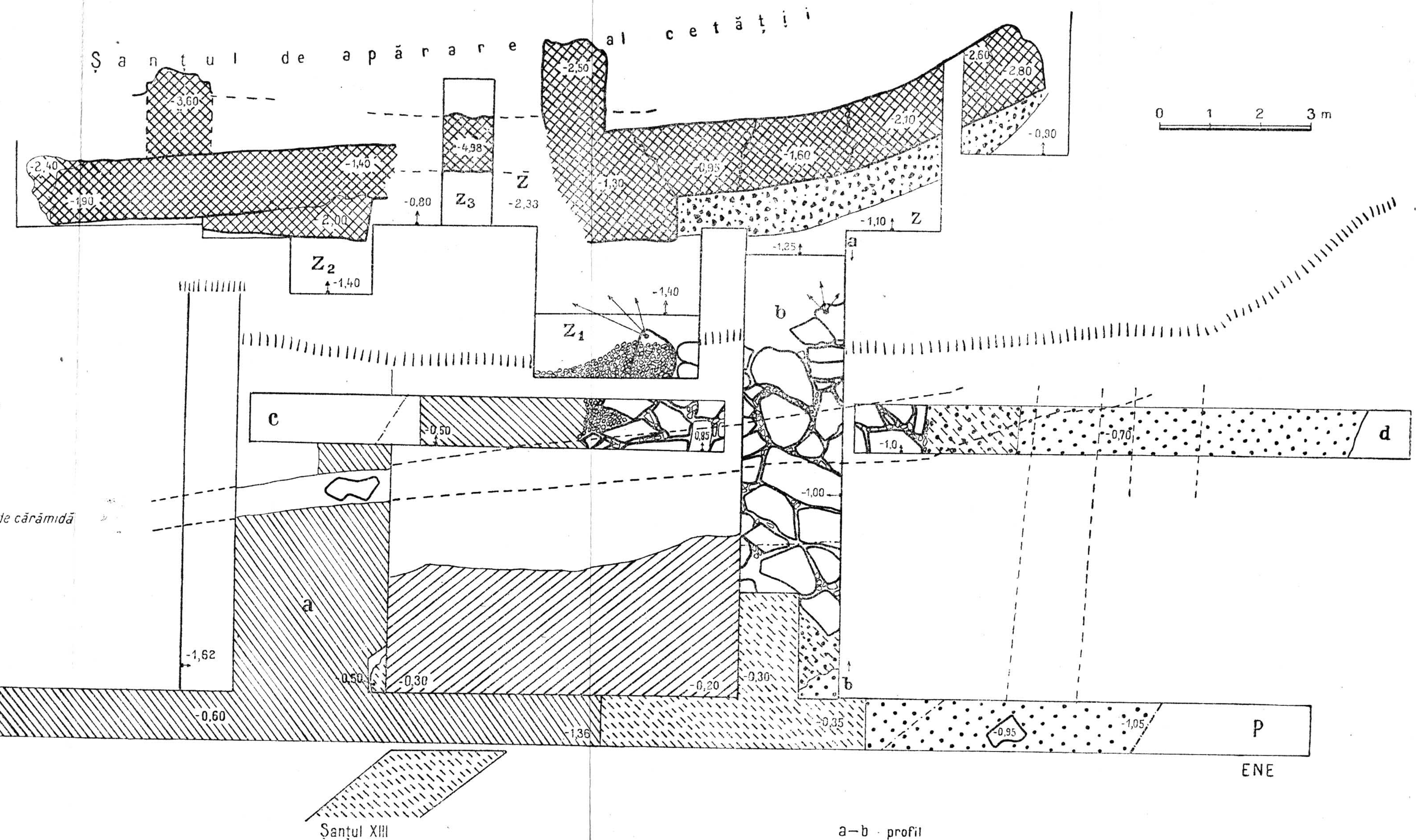

Fig. 9. — Planul sectorului poartă.

1. SECTORUL POARTĂ

Problema care se punea pentru acest sector era de a fixa pe teren locul precis pe unde se făcea comunicaţia între Cetatea de Scaun şi platou, peste şanţul de apărare. Trebuia să se cerceteze şi să se vadă dacă în tot timpul utilizării Cetăţii, capătul podului a fost în acelaşi loc sau s'a deplasat, şi atunci se pune întrebarea, când şi în ce direcţie. Acest fapt este de o deosebită importanţă, întru cât are legături strânse cu însuşi planul arhitectural al Cetăţii de Scaun.

Trebuiau cercetate urmele care se mai păstrează şi se găsesc în pământ, căci şi în această problemă, ca şi în atâtea altele, concluziile la care a ajuns K. Romstorfer sunt incomplete şi vagi.

In acest scop, colectivul a trasat şi a săpat în suprafaţa A două şanţuri paralele, XII şi XIII, prin care se urmărea să se facă legătura între pavajele

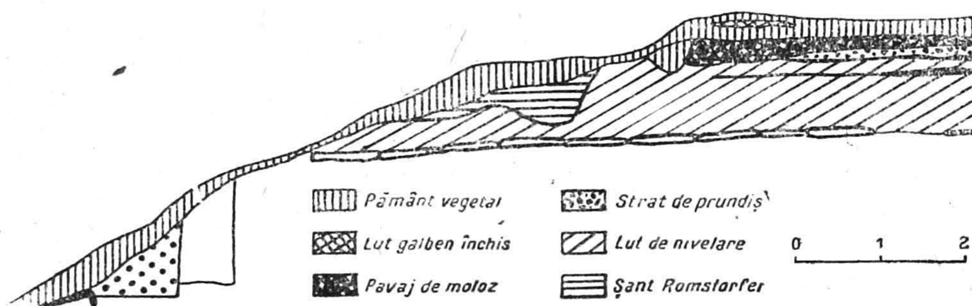

Fig. 10. — Profil din sectorul poartă.

aflate anterior pe platou şi cele aflate pe marginea exterioară a şanţului de apărare al Cetăţii. Printr'un şanţ secundar de legătură s'a ajuns până în spaţiul unde, în şanţul de apărare, dar pe latura lui exterioară, se află resturi de zidărie (fig. 9 şi 10).

Prin săpăturile efectuate în şanţurile menţionate, s'a constatat că primul pavaj, care reprezintă cel mai vechi nivel feudal, se continuă coborînd în pantă destul de accentuată în această parte, pentru a se lega organic de un pavaj format din lespezi mari de piatră. Acest dalaj se plasează pe teren pe latura exterioară a şanţului de apărare şi imediat în spatele urmelor de zidărie aflate în şanţ; există deci o legătură sigură între unele şi altele. Suprafaţa pe care o acoperă acest pavaj format din lespezile amintite, deşi n'a fost în întregime desvelită, ci doar secţionată, pare a fi de 7 pe 6 m. Lespezile de piatră ating uneori dimensiuni de 1,30 pe 0,80 m, groase de 0,10—0,12 m şi sunt în aşa fel aşezate pe teren, încât spaţiile libere dintre ele să rămână cât mai mici, fiind de altfel umplute cu nisip şi prundiş (fig. 11).

Deşi lucrările din acest sector nu s'au terminat, ele trebuind să continue în viitoarele campanii, materialul strâns din acest sector, precum şi datele dobândite din restul săpăturii, ne îngădue să precizăm că pe acest loc a trebuit să fie capătul podului din spre platou. In acest sens documentează şi cele două urme arheologice: zidăria din şanţul de apărare — cunoscută de mai înainte — şi dalajul găsit recent în spatele ei. Preciziunea adusă are legături cu planul Cetăţii: în faţa acestei porţi se găseşte actualmente în

Cetate un turn rotund. Este evident că el reprezintă o construcţie ulterioară şi că în viitor va trebui să se cerceteze dacă se mai pot găsi resturi din substrucţiile piciorului de pod din Cetate, şi desigur şi ale intrării care trebue să fi fost pe aici.

Terenul pe care am aflat dalajul a mai fost săpat înaintea noastră de către K. Romstorfer, care a bănuit o intrare în acest loc. Şanţurile executate de el spre a sonda terenul au fost interceptate de săpăturile colectivului şi s'a dovedit că n'au atins nicăieri pavajul cu lespezi, întotdeauna oprindu-se cu 0,10—0,15 m deasupra lor. De aici urmează că el nu l-a cunoscut, de altfel nici nu-l menţionează şi deci nu putea să-l întrebuinţeze pentru a documenta capătul de pod.

Resturile de zidărie ce se află în şanţul de apărare, dar pe latura lui exterioară, şi care au servit drept sprijin pentru pod, au fost considerate ca fiind două bucăţi distincte. In urma săpăturilor întreprinse aici s'a găsit fundamen-

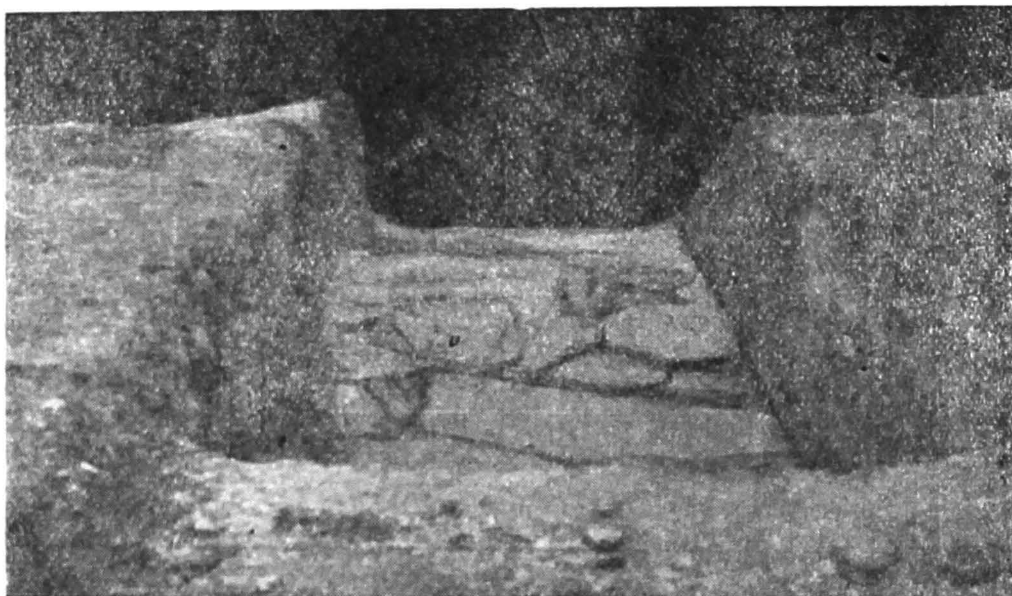

Fig. 11. — Aspectul pavajului de lespezi din sectorul porţii.

tul porţiunii pe care K. Romstorfer nu-l găsise şi deci nici nu-l semnalase în planul său, împreună cu un rest de zid ce face legătura între cele două porţiuni. Astfel se întregeşte acest pilon, care a avut rolul de a sprijini capătul podului din spre platou.

Cu ocazia executării secţiunilor din sectorul porţii au mai fost făcute şi alte observaţii, de data aceasta de ordin stratigrafic, care dovedesc, în linii generale, că şi la poartă se găsesc aceleaşi nivele pe care le-am mai întâlnit fie pe platou, fie în secţiunile din Cetate.

De subliniat faptul că în cursul săpării şanţului XII, s'au găsit unele monete, care aduc noi preciziuni în ce priveşte datarea primului pavaj (cel mai vechi) de pe platou.

In cursul săpării şanţului XII au fost aflate trei monete din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, tocmai pe acest prim pavaj, ceea ce ne per-

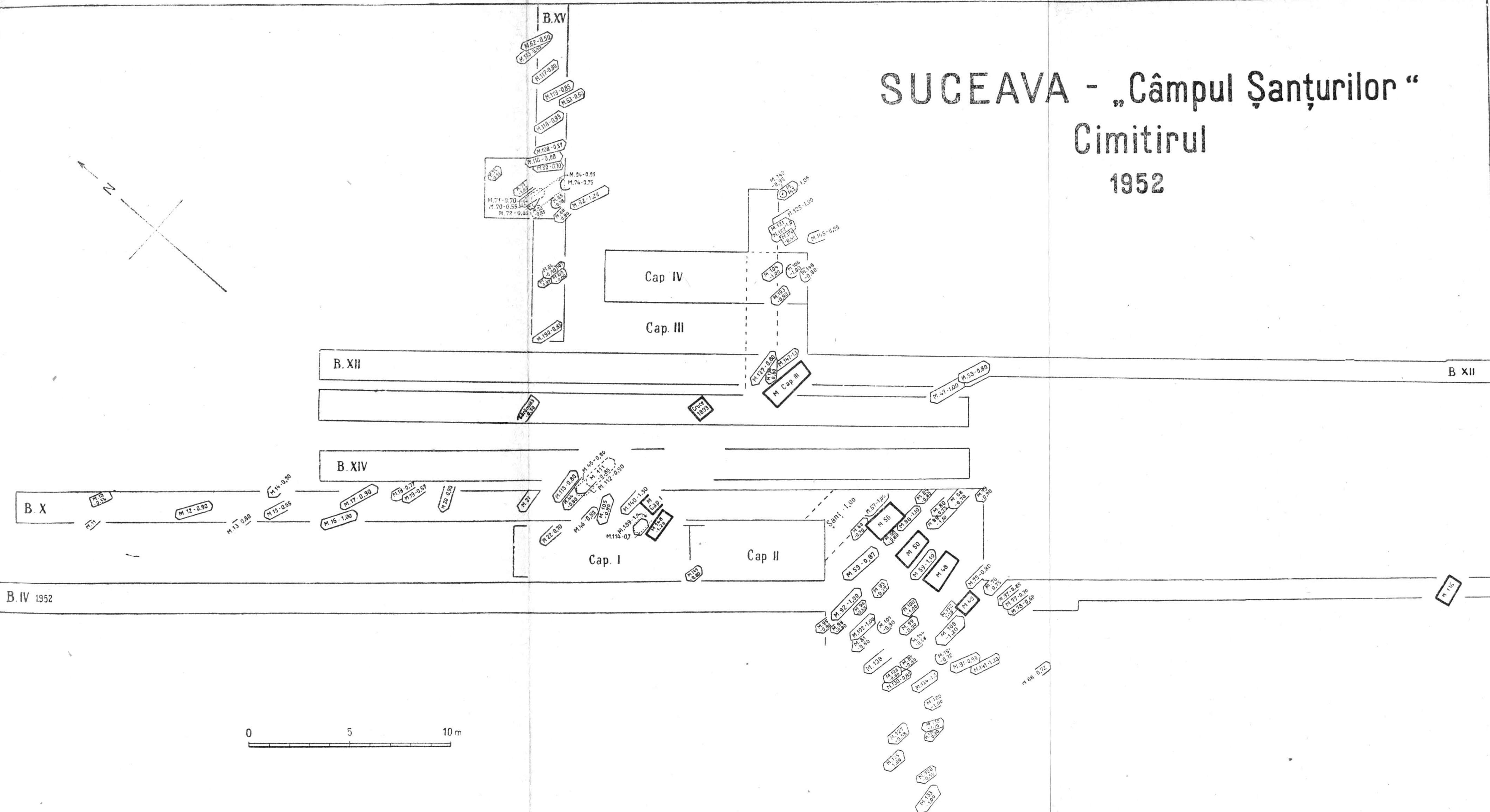

Fig. 21. — Planul cimitirului.

mite să împingem înapoi în timp datarea celui mai vechi pavaj aflător pe platou. Informaţia şi concluzia aceasta ne este confirmată şi de o descoperire din campania anului 1951, când s'a aflat în secţiunea din Cetate, pe cea mai veche placă de mortar, o monetă din timpul aceluiaşi voevod. Aceasta înseamnă că o parte din construcţiile dela Suceava trebue să fie trecute pe seama lui Alexandru cel Bun, deşi documentele scrise şi păstrate nu pomenesc nimic în acest sens.

2. LOCUINŢELE DIN SUPRAFAŢA A ŞI B

In sectorul B au fost găsite rămăşiţele unei case din paiantă. Această clădire a avut o formă dreptunghiulară şi era împărţită în două încăperi

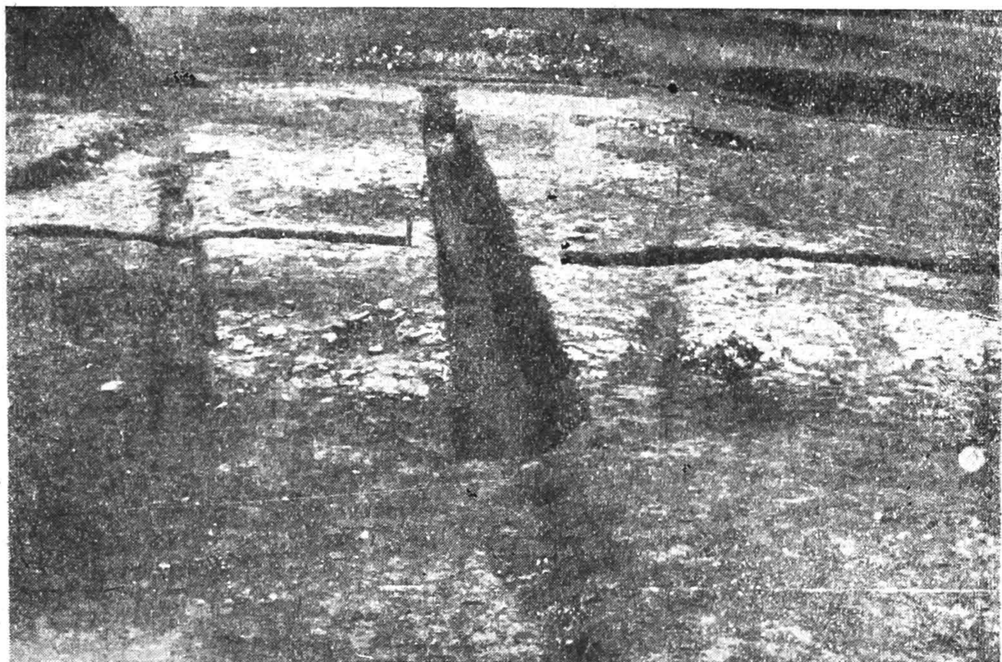

Fig. 13. — Podeaua de lut şi massa de chirpic din locuinţa din suprafaţa B.

(fig. 12). Talpa de lemn de stejar era aşezată pe pământ, formând marginile construcţiei de lemn şi cu ocazia săpăturii, resturile păstrate au delimitat şi întinderea casei. Urma unei grinzi despărţitoare a dat indicaţia că această casă a fost împărţită într'o încăpere mai mare şi una mai mică. Suprafaţa casei întregi era acoperită cu chirpic ars, cu urme de lemn care arată că pereţii erau făcuţi din lemn şi lipiţi cu lut. In acest strat au fost găsite o mulţime de cuie, care aparţineau tot acestei construcţii de lemn.

Drept podea, casa avea în interior un strat de lut galben bătut şi apoi făţuit (fig. 13). Această făţuială în partea sudică a întrecut suprafaţa casei şi a fost găsită şi înafară de casă. In încăperea cea mică, lângă zidul de E, nişte pietre găsite în formă de postament făcut cu var, indică existenţa unei sobe. In secţiunea executată în direcţia NS a fost găsită în podea gaura unui par susţinător de acoperiş, care arată că locuinţa a avut un acoperiş în pante

duble. Casa era acoperită cu paie sau cu material lemnos, fiindcă nu s'a găsit nicio bucată de ţiglă. Ea era aşezată în direcţia EV, avea o lungime de cca 10 m şi o lărgime de cca 8 m.

Casa a fost nimicită prin incendiu; aceasta se dovedeşte prin faptul că pe latura sudică şi vestică şi în mijlocul casei au fost găsite grinzile de margini carbonizate, precum şi podeaua arsă sub chirpic.

O monetă turcească bătută în vremea lui Baiazid al II-lea în 1481 a fost găsită exact pe podeaua încăperii celei mari, sub dărâmături. Prin aceasta,

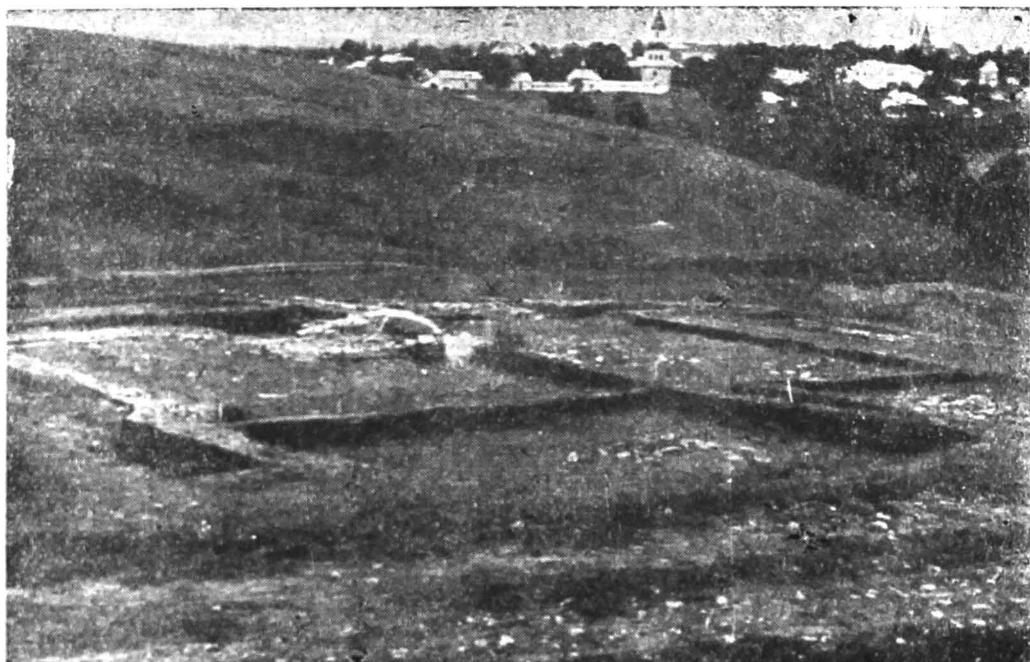

Fig. 14. — Locuinţa din sectorul A.

întreg complexul, casa şi ceramica aflată acolo, se datează către sfârşitul secolului al XV-lea.

Pe suprafaţa casei au fost găsite mai multe gropi târzii, care au spart podeaua casei. Gropile acestea au fost pline cu urme de arsură. cu rămăşiţe de foiţe de monete ale reginei suedeze Christina. Mai târziu s'a făcut o nivelare, cu ocazia căreia nişte fragmente de piatră sculptată în stil gotic dintr'o clădire (biserică?) au fost aşezate deasupra suprafeţei casei. Astfel de fragmente au fost găsite şi înafară de casă, pe latura vestică, unde s'a găsit un strat de pavaj gros de 0,60 m, format din bucăţi de piatră, căzute cu ocazia prelucrării pietrelor. Fragmentele arhitectonice se datează în secolul al XV-lea. Această locuinţă a mai fost denumită şi «casa pietrarului».

Pe platou, în apropierea drumului care duce în Cetatea de Scaun, s'au găsit rămăşiţele unei case cu zid de piatră, gros de 0,50 m. Casa avea trei încăperi, dintre care două erau aşezate în direcţia nordică, iar a treia era aşezată în direcţia vestică (fig. 14). Fundaţia de piatră a casei pe latura vestică şi sudică a încăperii a treia lipsea, de asemenea, şi în partea vestică a încăperii a doua. In încăperea întâia, lângă peretele de N, au fost găsite rămăşiţele

unui cuptor făcut din cărămizi şi pietre de râu. Lângă pereţi, pe latura sudică şi înafară de zidul de piatră, s'a găsit un strat de chirpic ars, care arată că pereţii erau făcuţi din lemn şi lipiţi cu lut. In interiorul casei au fost găsite fragmente de vase pe baza cărora s'a putut constata că această casă a fost făcută, foarte probabil, în secolul al XVI-lea. Cu ocazia nivelării terenului, zidurile au fost scoase, în unele locuri chiar până în fundaţie.

Resturile acestor două case ne indică două tipuri de locuinţe dela finele secolului al XV-lea şi din secolul al XVI-lea, din această regiune. Unul e un tip de casă în paiantă, asemănător caselor ţărăneşti de astăzi, iar celălalt tip, cu fundaţia de piatră, cu pereţii de lemn şi cu trei încăperi, oglindeşte un nivel de viaţă mai înstărită.

CERAMICA

Pe platou, în sectoarele cercetate în campania acestui an, s'a găsit — ca şi în anul trecut — o ceramică ce atestă o perioadă de locuire mai veche decât aceea românească-feudală.

Astfel, fragmente de ceramică cucuteniană (fig. 15), din epoca bronzului

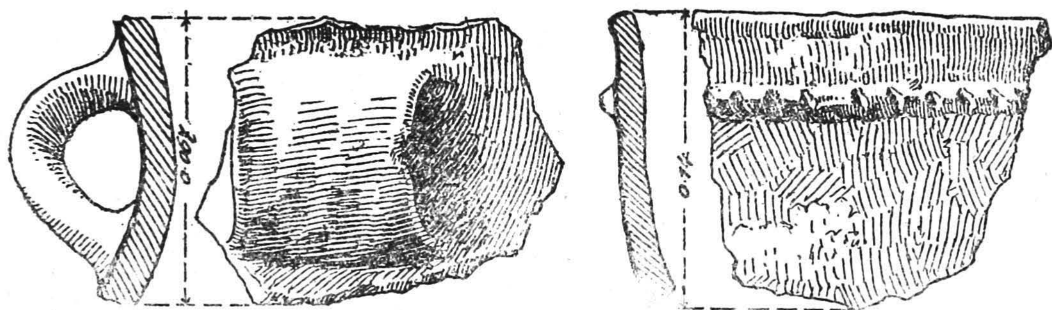

Fig. 15. — Fragmente ceramice din orânduirea comunei primitive.

şi din Latène, au fost găsite sporadic în diferite puncte ale secţiunilor de pe platou, mai ales în zona cimitirului şi a porţii.

Câteva fragmente de olărie feudală timpurie, caracterizate printr'o pastă impură, plină de pietricele pisate, lucrată primitiv cu mâna, au apărut în zona capelei şi a porţii.

Ceramica moldovenească din secolul al XV-lea apare în multe puncte pe platou, dar mai ales în zona porţii şi a caselor de chirpic. Această ceramică este reprezentată prin oale, cu pereţii groşi de 5—6 cm, dintr'o pastă neagră-cenuşie, mai rar roşiatică, conţinând multă piatră pisată. Deoarece nu s'au găsit fragmente, din care să se poată reconstitui în întregime forma acestor oale, se vor da câteva indicaţii asupra aspectului buzelor, toartelor şi modului de ornamentare ale acestor vase (fig. 16 şi 17).

Buzele variate sunt, fie drepte cu caneluri, fie teşite brusc sau rotunzite exterior. Toate au o scobitură accentuată pe faţa interioară. Toartele pornesc imediat din buză, sunt late şi au una sau două caneluri pe mijlocul lor.

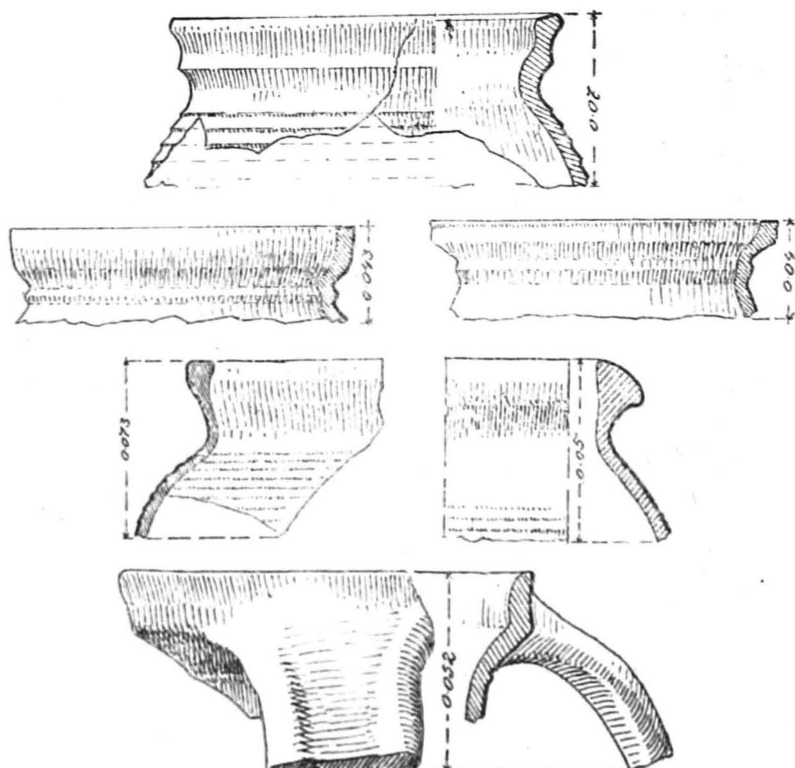

Fig. 16. — Fragmente ceramice moldoveneşti din sec. XV.

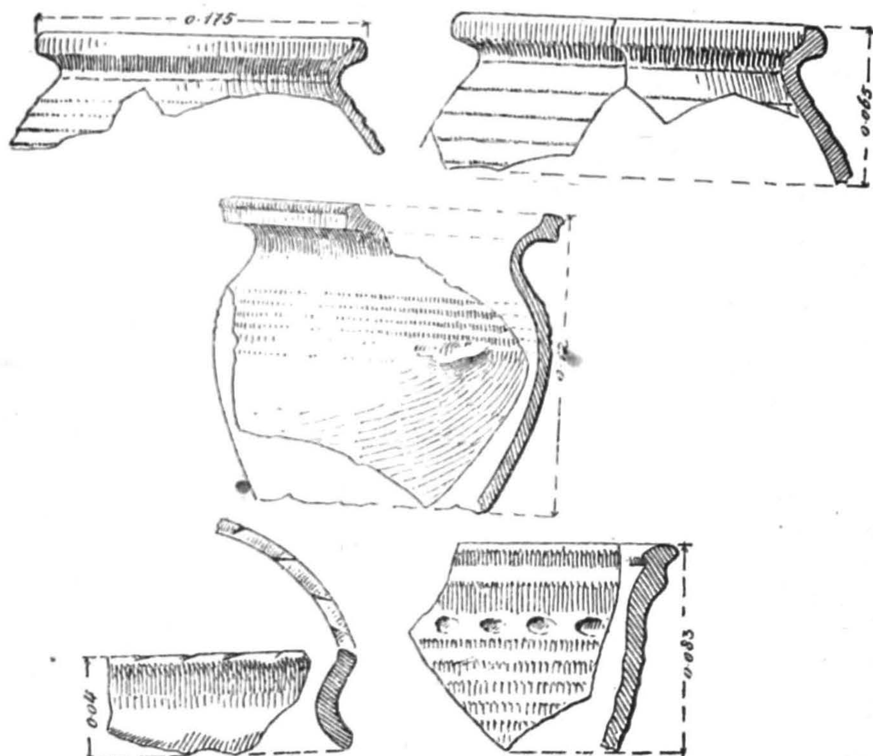

Fig. 17. — Fragmente ceramice moldoveneşti din sec. XV.

Ornamentele sunt dispuse pe umăr, constând mai ales din caneluri, val şi împunsături.

O mare parte din această ceramică este de coloare negru-cenuşiu, fiind arsă în mediu inoxidant. Ea se leagă prin forma, tehnica şi ornamentaţia pe care o are, de ceramica străveche, a cărei persistenţă poate fi urmărită până azi, cu mici diferenţe în Moldova (Marginea, Tg. Frumos etc.).

Această ceramică se continuă, cu variaţii mici, şi în veacul al XVI-lea, de când mai apar pe platou şi fragmente ale unei ceramici mai luxoase, smălţuite.

Ceramica smălţuită a veacului al XVI-lea, găsită în mică cantitate, constă din fragmente de farfurii şi vase. In această ceramică se poate deosebi, în cadrul desvoltării tehnicii locale, o tradiţie propriu-vorbind autohtonă şi una care continuă elementele tradiţiei bizantine. Fragmentele de farfurii păstrate sunt smălţuite, au fondul cafeniu, ornamentele verzi, şi decorate cu cornul cu motive ca: melcul, ochiul broaştei etc., păstrate până azi în ceramica populară. Aceste fragmente sunt înrudite strâns cu ceramica contemporană dela Curtea de Argeş.

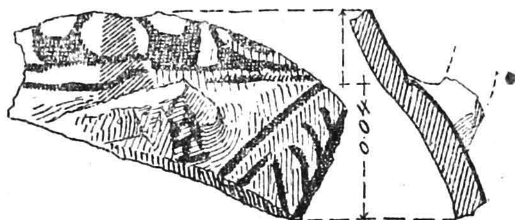

Fig. 18. — Fragment de vas de lut smălţuit.

Alte fragmente, cum sunt acelea de vase, găsite pe podeaua casei 1, din sectorul B, se leagă de o altă tradiţie, şi anume de cea care a preluat o parte a tehnicii şi a ornamentelor ceramicii bizantine. Este o ceramică mai luxoasă, cu pastă pură, pereţii subţiri, bine arsă, smălţuită verde cu motive negre, în tehnica « champ-levé » (fig. 18). Ornamentele, constând din palmete şi vreji, de coloare neagră sau verde închis, sunt redate printr'o uşoară scobire a fondului, astfel că ele dobândesc un mic relief.

In afară de olărie s'au mai găsit, mai ales în zona porţii, fragmente de ceramică decorativă şi plăci de sobe din epoca lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi.

Câteva fragmente mai importante de plăci pavimentare, găsite în zona porţii sunt lucrate în aceeaşi tehnică « champ-levé » şi ornate cu semipalmeta obişnuită epocii lui Ştefan cel Mare, motiv întâlnit în toate genurile de manifestări artistice ale acestei vremi (fig. 19).

Ceramica din veacul al XVII-lea abundă pe întregul platou. Din acest secol s'au găsit numeroase fragmente de olărie (strachini, oale, ulcioare), de ceramică neagră. Aceasta se caracterizează printr'o pastă fină, neagră, bine arsă şi lustruită. Formele sunt cele tradiţionale, cu variaţii de detaliu, ornamentele sunt mai ales valul, făcut cu « capra ». Inafară de ceramica neagră, tot acum apare o olărie de calitate superioară, dintr'o pastă albă, smălţuită în interior cu un smalţ de bună calitate, verde sau brun. Din această ceramică apar numeroase fragmente de oale, strachini şi chiar obiecte mai puţin obişnuite, cum este plosca.

Această ceramică are ornamente liniare, făcute cu humă cafenie, dispuse la gură şi pe umăr.

Folosirea smalţului este un lucru comun acestui veac, deoarece au fost găsite numeroase fragmente de farfurii şi ulcioare smălţuite, mai ales în verde (fig. 20, 1, 1 a, 3, 5).

In această vreme, tehnica sgrafitto, împrumutată ceramicii bizantine, este aplicată formelor şi ornamentelor locale, fapt care apare într'un fragment de farfurie şi în fragmente dintr'un vas (fig. 20, 4).

Plăcile de sobă din această epocă sunt de două categorii, unele nesmălţuite, decorate cu motive geometrice, lucrate mai primitiv; altele mai luxoase, smălţuite, sunt decorate cu motive vegetale, frunze de stejar formând o rozetă

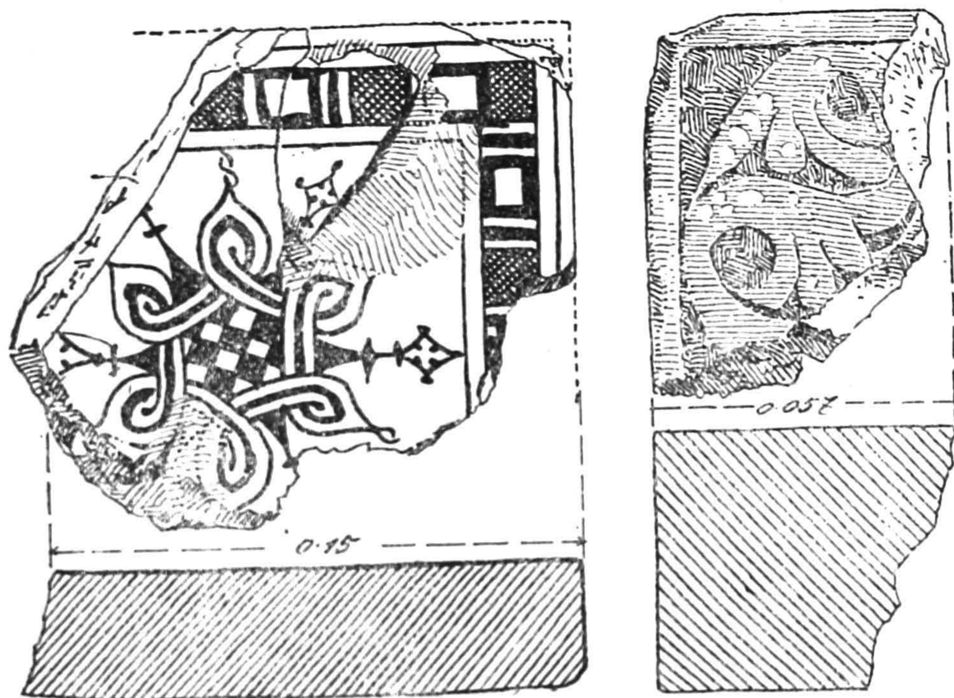

Fig. 19. — Plăci pavimentare smălţuite din epoca lui Ştefan cel Mare.

care acoperе placa întreagă, sau frunze de vreji de acant. Prin decorul lor, aceste plăci de sobă sunt înrudite cu cele din aceeaşi vreme, în Ţara Românească.

Ceramica de import

Din puţinele fragmente de ceramică străină, găsită pe platou se poate totuşi urmări, timp de aproape trei secole, ceramica de import folosită la Curtea Sucevei.

Apare mai ales ceramica turcească din secolul al XVI-lea, caracterizată printr'o pastă fină, albă, smălţuită, cu decor albastru pe fond alb, ornată cu motive florale şi palmete.

In a doua jumătate a secolului al XVII-lea a pătruns până la Curtea Moldovei ceramica olandeză de Delft, din care apar numeroase fragmente mici în sectorul porţii.

In multe puncte, dar mai ales în zona porţii, în stratul de cultură materială din secolul al XVII-lea, apar numeroase fragmente de pahare de sticlă de import.

★

Ceramica descoperită pe întregul platou este deosebit de importantă pentrucă îmbrăţişează un timp de mai multe secole. Studiul viitor al acestei

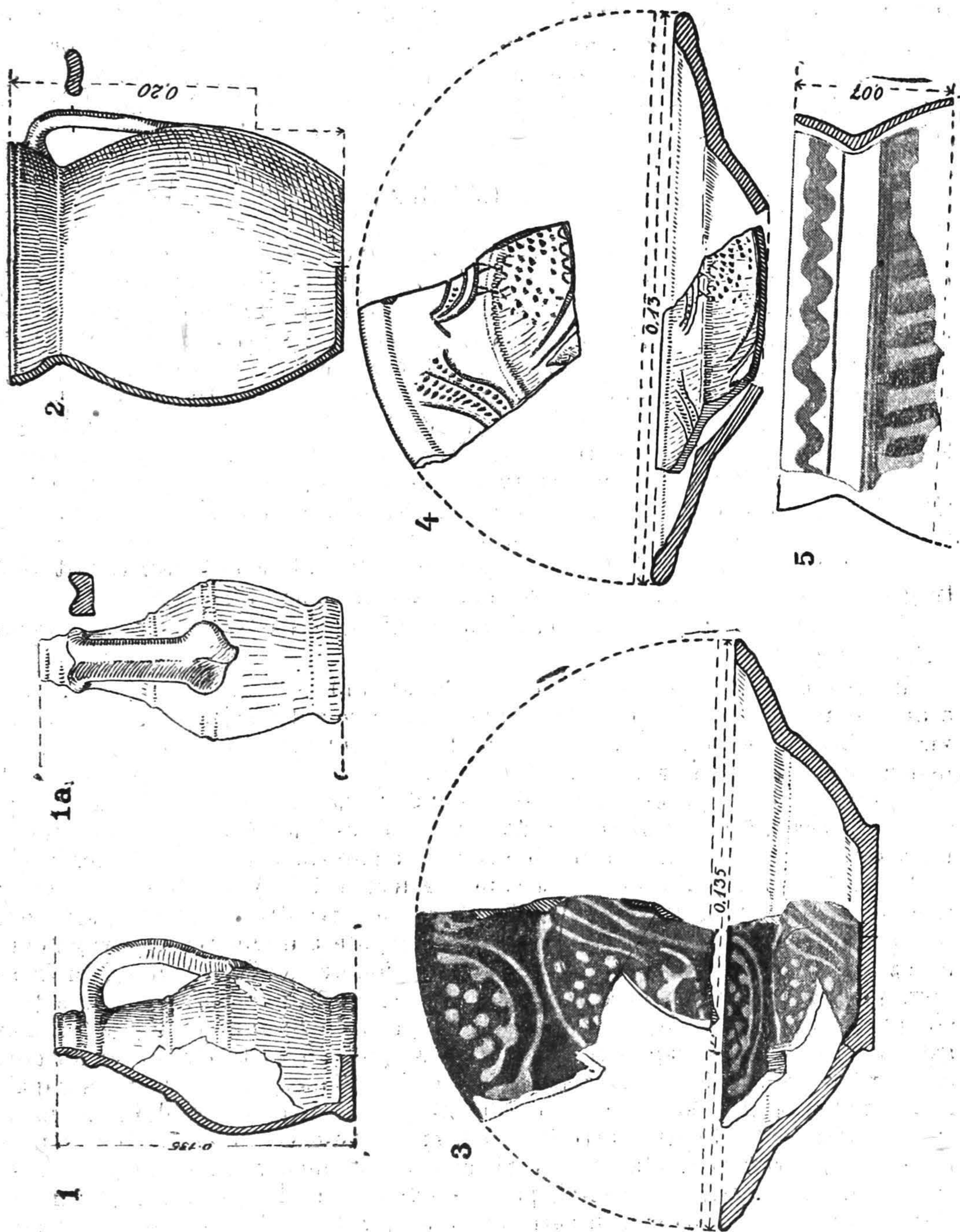

Fig. 20. — Ceramică moldovenească din sec. XVI şi XVII.

ceramici va da posibilitatea cunoaşterii în ansamblu a ceramicii feudale moldoveneşti. In viitoarele campanii se va putea ajunge la concluzii certe cu privire la periodizarea ceramicii moldoveneşti.

Deosebit de important este faptul că aici se va putea studia ceramica de factură locală, populară care a fost sezisată acum în mod sigur în veacul al XV-lea şi în veacul al XVII-lea. In cercetările asupra ceramicii feudale româneşt de până acum, acest aspect nou al ceramicii feudale era aproape cu totul necunoscut, preocupările fiind mai ales legate de ceramica decorativă şi luxoasă, folosită de clasa dominantă. Tot aici se pot sezisa fazele de adaptare şi de împământenire a tehnicii de tradiţie bizantină, formelor şi decorului local.

3. CAPELA

O problemă aparte o formează capela, situată în centrul cimitirului, pe locul marcat azi printr'o cruce, pusă în 1899 de K. Romstorfer. Planul şi informaţiile publicate de acest cercetător fiind neconcludente şi inutilizabile pentru încadrarea tipologică a capelei, s'a decis desvelirea din nou a fundamentelor păstrate. Resturile de zidărie şi fundamente, păstrate parţial şi desvelite, constau din pietre de mărime mijlocie prinse în mortar, care se găsesc pe laturile de N şi V. Numai pe latura de S se păstrează urme masive de lespezi de piatră, necunoscute lui K. Romstorfer, care par a fi constituit un mic pridvor. Nu se mai găsesc *in situ* urmele capetelor de E ale pereţilor laterali şi nici ale altarului, încât se naşte bănuiala că nici K. Romstorfer nu a dispus de elemente mai palpabile în aceste puncte şi că planul său e mai mult o întregire ipotetică, ceea ce explică şi faptul că el însuşi a evitat să tragă vreo concluzie categorică pe baza acelor constatări.

Totuşi nu se poate spune că rezultatul verificării noastre are numai această valoare negativă.

Inainte de toate credem că trebue reţinut faptul că bisericuţa cimitirului a avut două faze de existenţă. Rămâne încă de văzut dacă urmele de arsură, vizibile în profile şi constatate şi în şanţuri, în interiorul capelei, pot fi puse în legătură cu prima fază a capelei, sau nu.

Aceste urme se găsesc la cca 0,20 până la 0,35 m sub nivelul actual al solului şi cca 0,10 m mai jos decât fundaţiile de piatră ale ultimei capele. Nu s'a putut încă găsi niciun fel de urmă dela zidurile acelei capele; din acest motiv trebue să bănuim că prima capelă a fost în întregime de lemn. Totuşi trebue menţionat faptul că în molozul capelei, rezultat în mare parte din săpăturile făcute de K. Romstorfer, s'au găsit, afară de numeroase fragmente de cărămidă, explicabile prin pavajul de cărămidă al fazei a doua şi fragmente de plăci pentru sobe şi mai ales cărămizi smălţuite, care par a aparţine sfârşitului veacului al XV-lea, mai precis epocii lui Ştefan cel Mare. S'a mai găsit apoi o serie de fragmente de epitafe de piatră cu litere şi decor absolut asemănător celor din biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi (vrejuri de semipalmete, palmete inversate, toate executate în relief plat, cu două planuri: suprafaţă şi fond, săpate foarte îngrijit), epitafe din gresie locală foarte friabilă şi puţin rezistentă la intemperii şi care, în mod normal nu puteau fi aşezate decât în interior. Astfel, pare neîndoelnic că în epoca lui Ştefan cel Mare existase aici o capelă în care fuseseră aşezate aceste epitafe, acum sfărâmate.

Notez că printre fragmentele găsite se află şi unul pe care se poate citi data 7000, precum şi cifra unităţilor (alta nu este) care pare a fi un a. Această

dată executată în relief, cu suprafaţa înegrită în coloare, corespunde deci anului 7001 (1492—1493) şi coincide perfect cu datarea bazată pe elementele decorative şi pe cărămizile smălţuite. Se mai poate preciza că aceste epitafe au aparţinut capelei din prima fază, pentrucă unul din fragmente poartă urme de tencuială chiar pe relief.

Probabil că această primă capelă a fost distrusă curând, datorită poate unui incendiu, dacă stratul de arsură menţionat se va dovedi că provine dela prima capelă, fără să putem preciza dacă acest incendiu a fost întâmplător sau provocat. Epitafele sfărâmate au fost apoi aruncate şi unele fragmente s'au găsit în afara zonei capelei, împrăştiate până în şanţul B.XII. In schimb, este mai greu să se atribue capelei şi pietrele profilate arhitectonice, găsite în « Casa Pietrarului » din suprafaţa B, de pe platou, deşi stilistic, piesele specific gotice târzii (cu profiluri în muchie şi cavete formând loburi) aparţin tot epocii lui Ştefan cel Mare. Fragmentele de plastică arhitectonică amintite ar putea proveni mai de grabă din Cetatea de Scaun, dela o faţadă de clădire, pentrucă par a fi format o friză de nişe şi arcade oarbe întretăiate, un motiv necunoscut de arhitectură bisericească din Moldova.

O nouă capelă (faza a doua) a fost probabil ridicată scurt timp după dezastrul căruia îi căzuse pradă bisericuţa precedentă. Acestei faze noi îi aparţin fundamentele de piatră măruntă şi mijlocie, legate cu mortar, identificate în diferite puncte ale laturilor de N, V şi S. Aceste fundamente sunt însă inconsistente, şi par mai degrabă nişte fundaţii de zidărie brută pentru pereţi de bârne, cum crezuse şi K. Romstorfer. De acord cu acest cercetător, trebue remarcat că clădirea avusese un paviment de cărămidă, vizibil încă în interior pe anumite porţiuni, cărămizi, aşezate fie direct pe pământ, fie pe un pat de mortar, precum şi peste cavoul din interior. Intrarea normală în această capelă se poate presupune în V, dar s'ar putea mai degrabă ca traseul peretelui de V să fi fost poligonal (în speţă cu trei laturi), după cum par a dovedi pietrele fundamentului, păstrate mai bine aici. Asemenea planuri cu latura de V poligonală se cunosc şi din arhitectura de piatră (Bălineşti, 1499, apoi Dragomirna, capela mică. 1602), dar planurile acestea sunt mai ales specifice bisericilor de lemn din Moldova. In orice caz, capela a avut anexe în colţul de SV: un pridvor şi o nişe pentru clopot. Dela aceste anexe au rămas *in situ* lespezi mari de gresie şistoasă. Şirul de pietre mai îngrijit aşezate, formând pereţi drepţi, atât spre exterior, cât şi spre interior, unde se continuă cu cărămizi dela paviment, un şir de pietre larg de 40 cm, ar putea proveni dela un prag: bisericuţa avea deci o intrare laterală (poate singura) în pridvorul de pe latura de S.

Se pune acum problema: dece această capelă nu a putut data din epoca lui Ştefan cel Mare şi dece trebue să admitem stratul de arsură de sub capelă a o fază anterioară a capelei şi nu ca urma unui strat de vieţuire prefeudală?

1. Pentrucă stratul de arsură e foarte întins şi apare în diferite părţi din interiorul capelei.

2. Pentrucă stratul de arsură aparţine unei clădiri dintr'o epocă în care cimitirul era deja în funcţiune, dovadă: M. 46 în B. X, care zace sub acest strat. Din nefericire în M. 46 nu s'a găsit alt inventar decât resturi textile cu numeroase fire de aur, care nu permit însă o datare mai precisă. Astfel, capela s'a clădit într'un cimitir deja existent, însă la o dată ce nu poate fi precizată. După distrugerea acestei capele s'a săpat mormântul 22, care taie stratul de incendiu (urmele stratului sfărâmat se găsesc în pământul de umplu-

tură al mormântului), dar zace la rândul său sub zidul de bază al capelei II. Tot în zona de sub zidul capelei din spre N cad şi mormintele 44, 45 şi 115, dar despre acestea nu se mai poate spune dacă erau anterioare şi capelei I sau nu, deoarece stratul superior fusese aici răvăşit de săpătura lui K. Romstorfer. In sfârşit, numeroasele morminte din interiorul capelei, din spre V, M. 105, M. 114, M. 140, M. 139, M. 112, M. 111 şi M. 148, dintre care primele două datate *post quem* prin monete şi mai ales M. 148, cu lespedea aşezată cu 15 cm mai adânc decât M. găsit în sectorul Capelei I, par a aparţine perioadei anterioare capelei II şi prin orientarea lor arbitrară, care nu ţine seama de orientarea capelei.

Capela aceasta a II-a, care ar putea fi datată pe baza cavourilor din interior (M. Capela din sectoarele I şi II, pentrucă M. Cap. III trebue considerat neapărat ca un cavou aşezat complet în afara capelei, nu « sub zidul de SE », cum presupune K. Romstorfer) pe la mijlocul secolului al XVI-lea, a putut dăinui până în secolul al XVII-lea. In orice caz trebue notat că pe pavajul din colţul de NE al capelei, mai precis în B. XII, car. 8, s'au găsit urmele stratului cu oase de animale, atribuit epocii asediului din 1653. Urmele acestui strat care a fost identificat la aceeaşi adâncime (0,17—0,22 m) şi în şanţul învecinat B. XV, car. 1 — 3 au rămas până azi vizibile pe pavajul din colţul amintit al capelei (oase de animale, un pinten, cioburi, cuie, centură de leucă, cataramă, o tocilă de piatră, bucăţi de plumb pentru gloanţe), ceea ce denotă că după 1653 acest pavaj nu a mai fost întrebuinţat.

4. CIMITIRUL

Pentru a se face sondaje cât şi pentru a se cerceta din nou existenţa unei capele în partea de E şi de SE a platoului s'au trasat următoarele secţiuni: B. IX, B. X, B. XI, B, XII şi B. IV-52. In zona străbătută de aceste secţiuni a fost identificat un cimitir din veacul al XV-lea şi primele decade ale secolului al XVI-lea. Centrul acestui cimitir se găseşte în regiunea capelei traversată de şanţurile B. IV-52, B. X, B. XII, B. XIII şi B. XIV, la care se mai adaugă zonele intermediare, marcate Capela I—V. Spre E de această zonă s'au mai trasat încă două secţiuni, B. XV şi B. XVII, pentru a se cerceta pe o suprafaţă mai întinsă cimitirul şi a surprinde limitele lui (fig. 21) în această parte (a se vedea planul).

In campania de săpături din acest an, limitele cimitirului nu au putut fi stabilite decât pe laturile lui de V şi de SV, prin secţiunile B. XII, B. IV-52, B. XI şi B. X.

In zona capelei, unde K. Romstorfer găsise, cu prilejul săpăturilor pe care le-a făcut, trei morminte-cavouri de cărămidă, au mai fost descoperite încă patru de acelaşi tip, necunoscute de el. Tot aici s'au săpat cca 70 de morminte din cele 150 cercetate în această campanie. Se pare însă că cimitirul este şi mai întins, şi că o bună parte din el va constitui obiectivul unor cercetări viitoare.

Este de reţinut că suprafaţa din jurul capelei, împreună cu şanţurile B. XV şi B. XVII poate fi considerată ca nucleul cimitirului, fiindcă aici sunt mormintele cele mai vechi, conţinând inventarul cel mai bogat şi mai important.

Aproape în întreg cimitirul s'a obişnuit suprapunerea mormintelor în două, uneori chiar în trei şi în patru etaje. Această situaţie în care morminte

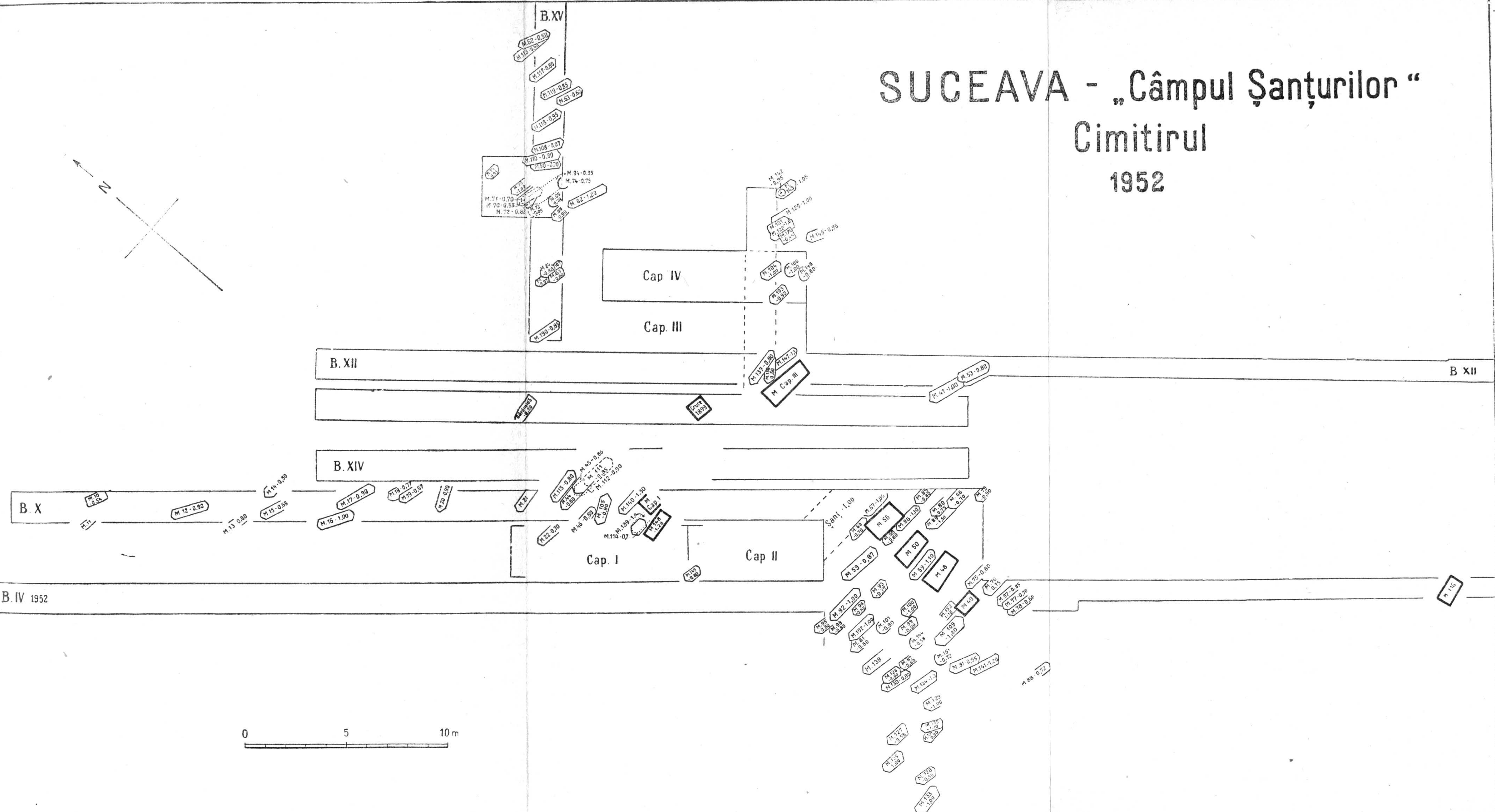

Fig. 21. — Planul cimitirului.

vechi sunt deranjate de altele noi, sau morminte noi se suprapun uneori exact peste altele mai vechi, apare cel mai des în zona capelei şi în şanţurile B. XV şi B. XVII.

In şanţul B. XVII au fost descoperite patru suprapuneri succesive de morminte. Mormântul 70, datat cu o monetă dela Iliaş, a deranjat M. 69, fiind aşezat însă aproape la aceeaşi adâncime cu acesta — 0,55 m. Sub aceste două morminte, la adâncimea de 0,70 m. a apărut un alt mormânt, ce a fost marcat M. 71, nedatat, iar mai jos, la 0,85 m — 1,00 m, s'au găsit alte trei morminte, M. 72, M. 73, M. 74, dintre care unul, M. 73, este datat cu monetă dela Alexandru cel Bun.

Această suprapunere, sezisată în mod constant în tot cimitirul, duce la concluzia folosirii aceluiaşi spaţiu într'un răstimp destul de îndelungat, care, după datele pe care le avem până acum, este de cca 130 de ani. Limitele stabilite în timp, pe baza monetelor găsite în mâinile morţilor, sunt fixate în primele decade ale domniei lui Alexandru cel Bun şi epoca urmaşilor lui Ştefan cel Mare (Bogdan şi Ştefăniţă). Cele mai vechi morminte sunt dela începutul secolului al XV-lea (M. 73, M. 58, M. 86, M. 89, M. 94, M.128, M. 147), datate prin monete care au fost identificate ca aparţinând domniei lui Alexandru cel Bun. Cele mai noi morminte sunt datate pe baza monetelor ungureşti din anii 1515, 1516 şi 1520. (M. 78, M. 116, M. 117, M. 105, M. 133, M. 141).

Desvelirea şi cercetarea unui atât de bogat număr de morminte au dus la o serie de observaţii asupra felului de înmormântare, a ritului şi a obiectelor de inventar găsite în aceste morminte.

Majoritatea mormintelor cercetate sunt simple gropi drepunghiulare, săpate la adâncimea maximă de 1,20 m şi minimă de 0,50 m, cele mai multe însă fiind la adâncimea de 0,80—0,90 m.

O altă categorie, cu mult mai redusă, este formată din morminte acoperite cu lespezi de piatră, care indică locul gropii. Unele dintre acestea sunt acoperite cu lespezi simple, nefasonate, de gresie şistoasă. Intr'un singur caz s'au aşezat şapte rânduri de lespezi succesiv (fig. 22).

Un al treilea tip de mormânt este caracterizat printr'o îngrăditură de lespezi nefasonate, cu dimensiuni ce ajung până la lungimea de 0,50 m şi sunt dispuse vertical în jurul gropii, amintind unele morminte preistorice (M. 116). Uneori această îngrădire este făcută din cărămizi dispuse neregulat în picioare (M. 124). Intr'un singur caz groapa este acoperită cu o lespede de piatră cioplită special în acest scop (M. 148).

Ultima serie de morminte, care aparţine desigur celei mai înstărite categorii sociale, dintre cei îngropaţi aici, sunt mormintele-cavouri, construcţii drepunghiulare de cărămidă legată cu mortar, acoperite cu bolţi în plin centru (fig. 23).

Pe latura de SV a capelei s'au descoperit patru morminte de acest gen, alte trei fiind găsite de K. Romstorfer chiar în perimetrul capelei şi puse în legătură cu aceasta. In cavourile acestea sunt morminte de copii, cu un inventar relativ bogat (obiecte de podoabă şi fragmente de îmbrăcăminte); însă ele nu sunt datate prin nicio monetă. Unul dintre aceste cavouri taie morminte mai vechi (M. 58 şi M. 89), datate prin monete dela Alexandru cel Bun. Deci cavourile sunt posterioare acestei epoci.

Descoperirea, săparea şi desvelirea acestor cavouri a permis câteva precizări, pe care K. Romstorfer nu le-a dat cu ocazia desvelirii celorlalte trei.

Fig. 22. — Mormântul 47 acoperit cu lespezi.

Fig. 23. — Morminte-cavouri.

Toate cavourile sunt construite din cărămidă şi mortar, acoperite cu bolţi cilindrice. S'a putut constata, după pata de lut care le anunţa, că aceste morminte fuseseră săpate exact după dimensiunea pe care trebuia s'o aibă cavoul. Astfel, zidarul, stând în groapă, a zidit de jur împrejur cei patru pereţi făţuindu-i numai spre interior, exteriorul sprijinindu-se direct de peretele groapei. Planul este dreptunghiular, pereţii se ridică până la 0,60 m, apoi urmează o mică retragere, formând cornişa interioară pe ambele laturi lungi, pentru a susţine cofrajul de lemn, sprijinit în capete pe lunete de cărămidă pentru construirea bolţii. Urmele scândurilor folosite la cofraj se mai păstrează vizibil în mortarul bolţilor. Pe acest cofraj, făcut după depunerea cosciugului în groapă, se zidea bolta, peste care se punea un strat de pământ de cca 0,20 m. Nici azi bolţile acestor cavouri n'au fost găsite mult mai adânc sub nivelul solului. Totuşi, cu excepţia cavoului marcat, M. 48, toate celelalte morminte de acest fel au fost găsite pline cu pământ negru fin, provenit din infiltraţie. Cavourile au pe fund două sau trei rânduri de cărămizi, dispuse transversal, formând un fel de praguri, pe care se aşeza sicriul. Numai unul dintre ele este în întregime pardosit cu cărămizi.

Printre numeroasele morminte de copii din zona capelei, au fost găsite, în mod excepţional, morminte duble (M. 121—122, M. 104).

Morţii au fost găsiţi în frecvente cazuri în sicriele lor, ale căror urme s'au păstrat într'atât, încât să se poată stabili dimensiunile şi forma lor. In cavoul M. 50 a fost găsit sicriul cel mai bine păstrat, făcut din loasbe de lemn, groase de 6—7 cm, lungi de 0,53 m, având lăţimea de 0,44 m la căpătâi şi de 0,36 m la picioare.

Sicriile sunt de două tipuri: unele trapezoidale, cu pereţii drepţi şi capacul plan, altele dreptunghiulare. Ele sunt prinse la capete cu piroane mari, a căror lungime ajunge până la 15 cm. Forma cuielor este variată, cele mai multe au capul în formă de T, cu secţiunea pătrată, altele însă au floarea conică, turtită. Mult mai rar apar la sicrie şi scoabe mici.

In legătură cu ritul de înmormântare s'au putut face observaţii cu privire la poziţia morţilor, orientarea lor şi obiectele caracteristice care îi însoţeau, în afara podoabelor şi fragmentelor de vestminte.

Morţii sunt culcaţi pe spate, cu braţele paralel cu corpul şi îndoite din cot, formând un unghi aproape drept. Mâinile se găsesc de cele mai multe ori în zona superioară a abdomenului, aşezate una peste alta, în mod obişnuit mâna stângă peste cea dreaptă. In unele cazuri, mai rare, mâinile sunt aşezate una peste alta chiar pe stern, astfel că braţul formează cu antebraţul un unghi ascuţit. In mâna stângă, de obicei, mortul poartă o monetă; niciodată în gură. In câteva cazuri, urme de lemn, altul decât acela dela sicriu, par a fi dela un obiect — iconiţă sau cruce — aşezat pe piept (M. 19, M. 59, M. 12). Intr'un singur caz, într'un mormânt de copil mic, pe piept a fost găsită o cruciuliţă de bronz.

Mormintele sunt orientate EV (capul la V şi picioarele la E). Variaţiunile de orientare spre SE sau SV, în general destul de mici, sunt probabil în legătură cu anotimpul înmormântării.

Inventarul cimitirului poate fi considerat în general sărac, atât din punct de vedere al numărului de obiecte găsite în raport cu numărul mormintelor săpate, cât şi din punct de vedere al calităţii şi valorii artistice a obiectelor,

fapt care poate duce la unele concluzii interesante cu privire la starea socială a acelora îngropaţi aici.

Inventarul constă din următoarele obiecte: monete, podoabe (inele, cercei, nasturi şi copci, şiraguri de mărgele) şi fragmente din materialul hainelor.

1. *Monetele*

In 20 de morminte s'au găsit monete. Ele erau puse în mâna mortului, înfăşurate într'o pungulită din pânză de cânepă, având exact forma şi dimensiunea monetei. Cu excepţia mormântului 12, în care s'au găsit trei monete, şi a mormintelor 147 şi 89, în care au fost câte două monete, în toate celelalte nu s'a găsit decât o singură monetă.

Monetele existente sunt mai ales din vremea lui Alexandru cel Bun, unele din prima parte a domniei acestuia; numai două monete sunt emise în timpul urmaşilor săi, Iliaş şi Ştefan al II-lea, iar celelalte sunt, în majoritate, monete ungureşti. Dintre acestea una singură este dela Matei Corvin (M.59), celelalte fiind mai ales din anii 1515, 1516 şi 1520. Monetele ungureşti sunt de argint, una dintre ele, găsită în mormântul 105, prinsă de un ac, deci servind ca podoabă, este de aur.

In două morminte s'au găsit monete turceşti; una dintre ele este de aur şi a servit ca medalion (M. 60).

2. *Obiecte de podoabă*

a) *Nasturii*. In cca 50% din morminte au fost găsiţi nasturi cu care se încheiau cămăşile la gât sau hainele la piept. Aceştia sunt de metal, în cele mai multe cazuri de argint sau un aliaj de argint, uneori aurit, de formă globulară, cu fundul uşor turtit şi cu o mică ureche de prins în partea superioară (fig. 24). Forma lor este puţin diferită, dimensiunile variind în cele mai multe cazuri. In puţine cazuri apar şi nasturi formaţi din două emisfere uşor turtite, sau alţii perfect globulari. Intr'un singur caz, într'un grup de nasturi obişnuiţi, există un nasture lucrat cu ornamente ajurate.

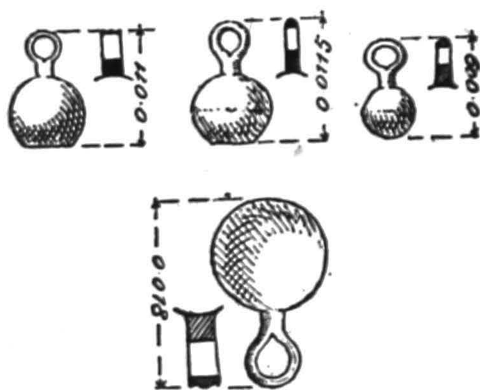

Fig. 24. — Nasturi de argint găsiţi în morminte, din sec. XV.

Numărul lor variază. In cele mai multe cazuri sunt câte 2—3 găsiţi pe vertebrele cervicale, indicând prin poziţia lor, închiderea unui guler. Alteori sunt înşiraţi pe stern, sau pe vertebrele dorsale, fiind clar că au servit la încheerea hainei, pe piept. In unele cazuri au fost găsiţi prinşi de şnurul care mărginea haina, şi introduşi în cheutorile cu care se închideau (M. 59). In alte cazuri nasturii sunt cu mult mai numeroşi, între 20 şi 30, încheind haina până în talie.

b) *Cerceii*. Dintre podoabele propriu-zise, găsite în morminte, cele mai bine reprezentate sunt cerceii, apoi inelele şi şiragurile de mărgele.

Cerceii sunt cei mai variaţi ca forme, mai perfecţionaţi ca tehnică şi din material luxos.

Se pot distinge câteva tipuri de cercei, care circulau în aceeaşi epocă (fig. 25). In mormântul 17 s'a găsit o pereche de cercei-pandeloc, cu veriga în formă unui S de care este prinsă montura formată din trei pandantive decorate în partea inferioară cu câte două bobiţe metalice, una plină şi una ajurată (fig. 25, 4). Acest tip de cercei se aseamănă cu cei întâlniţi frecvent în portretele doamnelor, în tablourile votive din bisericile lui Ştefan cel Mare şi ale urmaşilor săi, şi se leagă de asemenea în linii mari cu cerceii Mariei de Mangup, dela Putna.

Inrudiţi cu aceştia ca formă, însă mult mai simplificaţi sunt cerceii alcătuiţi dintr'o verigă simplă de care este atârnat un fir metalic, pe care uneori este răsucit în spirală un alt fir, sau un lănţişor (fig. 25, 3), având la capăt o bobiţă metalică sau o piatră semipreţioasă (M. 106, M. 12, M. 60, M. 123).

Un al doilea tip de cercei sunt cei formaţi dintr'o verigă mare, pe care sunt înşirate boabe metalice, pline sau ajurate. Astfel de cercei din argint aurit, lucraţi cu o deosebită fineţe, au fost găsiţi în mormântul 118, împreună cu un inel şi un şirag de mărgele (fig. 25,5).

Cerceii cei mai des întâlniţi sunt cei formaţi dintr'o verigă, uneori simplă, alteori răsucită într'o torsadă fină pe care este prinsă montura de formă poliedrică. Poliedrul are feţele dreptunghiulare sau rombice, fiecare faţetă fiind uneori terminată într'o piramidă. Aceşti cercei (fig. 25, 1, 2) sunt în cele mai multe cazuri din argint aurit, lucraţi cu o tehnică fină, legându-se de unele bijuterii din Transilvania (M. 20, M. 13, M. 57, M. 50, M. 63, M. 48, M. 8).

Intr'un singur caz s'au găsit cercei de tipul cel mai simplu, formaţi dintr'o verigă, care are la un capăt o mică spirală; aceştia sunt de bronz.

In unele cazuri s'a păstrat firul de mătase cu care cerceii se legau.

c) Inelele. In comparaţie cu cerceii, inelele sunt mult mai simple şi mai primitive ca tehnică. Intr'un singur caz (M. 59), inelul este mai artistic, lucrat într'o tehnică asemănătoare cu a cerceilor. Acest inel, datat. cu o monetă dela Matei Corvin, este format dintr'o verigă lată cu o nervură pe mijloc, montura fiind un poliedru cu şase feţe, care poartă o piatră, acum distrusă (fig. 26, 3).

Celelalte inele sunt simple verigi, uşor îngroşate pe faţa exterioară, care, în unele cazuri, este faţetată şi poartă un ornament gravat (fig. 26, 1).

Un ultim tip îl constitue inelele cu montura circulară, asemănătoare întru câtva inelelor cu pecete. In acest caz (fig. 26, 2), montura este uneori gravată, fie cu motive geometrice (M. 118), fie cu motive vegetale (M. 94). Acest ultim inel este datat cu monetă dela Alexandru cel Bun (fig. 26, 4).

d) Inelele de buclă. In câteva morminte (M. 71, M. 73, M. 118, M. 117, M. 125) au apărut inele de buclă, din bronz, formate dintr'o verigă simplă, cu o mică spirală la un capăt. Aceste inele de buclă prezintă un interes cu totul deosebit pentrucă dovedesc păstrarea până în secolul al XV-lea a unei străvechi tradiţii slave (fig. 27).

e) Şiragurile de mărgele. In două morminte (M. 60 şi M. 118) s'au găsit două şiraguri de mărgele dintr'o pastă sticloasă opacă, de coloare albastru deschis, roşiatică şi cafenie. Mărgelele sunt de diferite forme, unele tubulare, altele inelare şi poliedrice. Intre mărgelele mărunte apar din loc în loc inter-

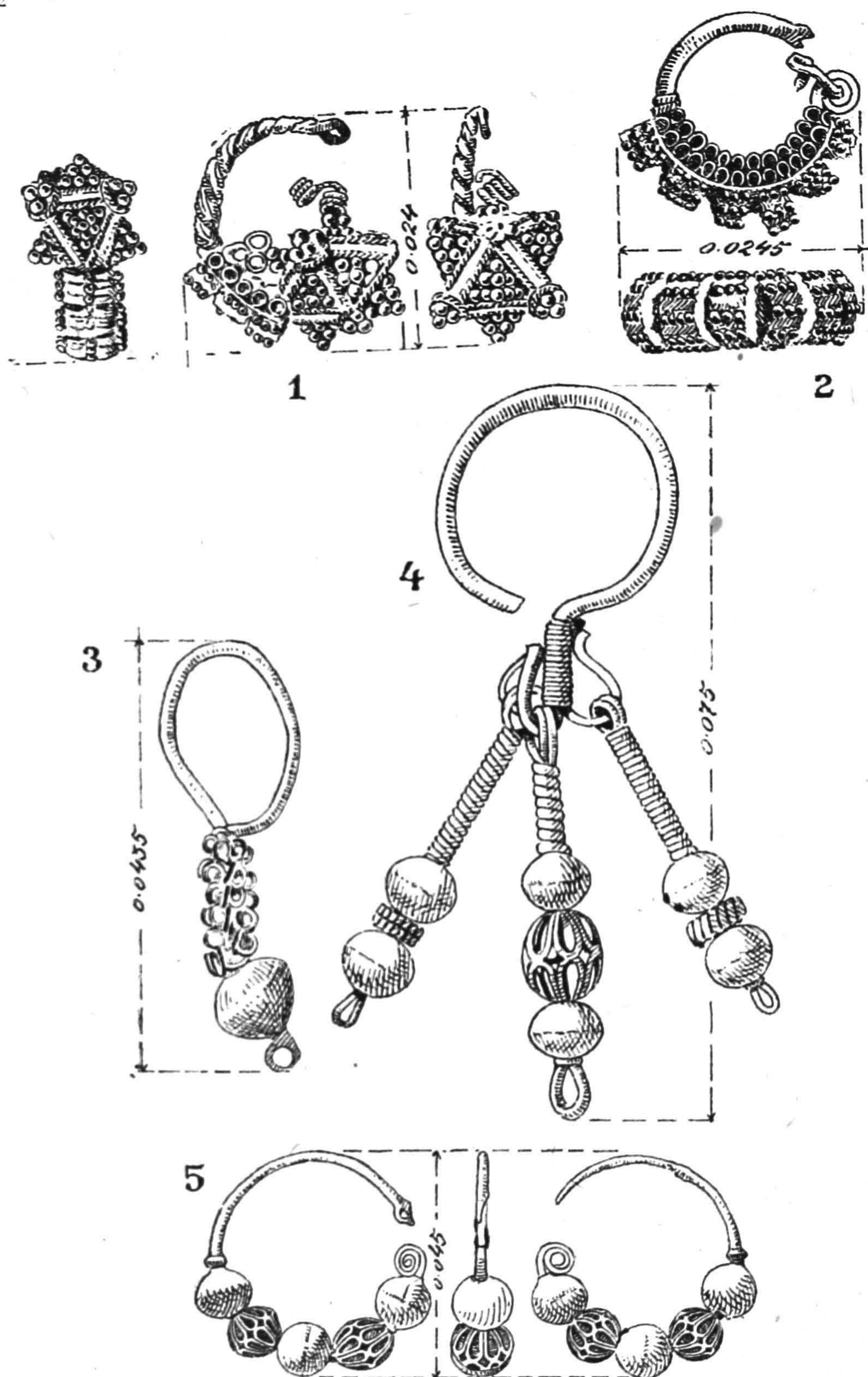

Fig. 25. — Diferite tipuri de cercei din sec. XV.

calate boabe mai mari dintr'o pastă sticloasă translucidă, albastru închis cu incrustaţii de pastă albă, roşie sau cafenie Aceste mărgele mari sunt neregulate ca formă.

In şiragul de mărgele M. 118 s'au găsit intercalate opt ghiocuri.

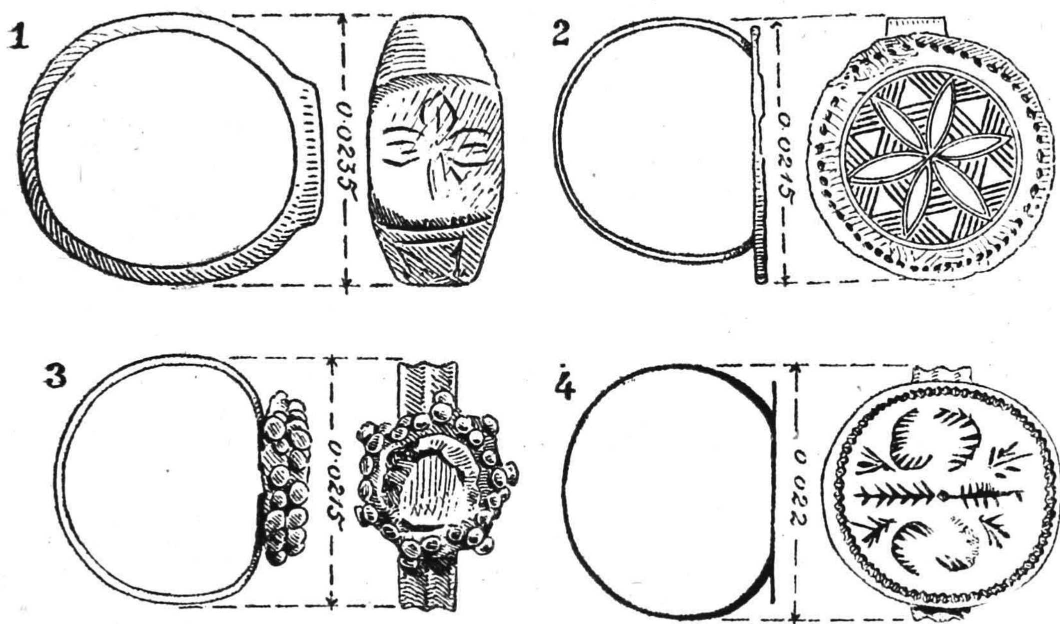

Fig. 26. — Inele din sec. XV.

In mormintele de copii, fie prinşi în şiragul de mărgele (M. 118), fie cu un lanţ de bronz, se găsesc zurgălăi de metal de formă sferică, cu o bilă în interior (M. 60).

3. *Fragmente de îmbrăcăminte*

In 14 morminte s'au mai păstrat într'o stare foarte precară de conservare urme reduse din materialul îmbrăcămintii. De multe ori sunt numai fire metalice, alteori bucăţi mai mari, care permit chiar identificarea tehnicii, a materialelor şi a ornamentelor pe care le foloseau localnicii în îmbrăcămintea lor.

Aceste fragmente au fost găsite mai ales sub cap, sau în jurul gâtului, fiind probabil resturi ale unui guler. Intr'un singur caz s'au păstrat două manşete (M. 48); în mormântul 59 datat din vremea lui Ştefan cel Mare, o bună parte din pieptii hainei (fig. 28), şi în al treilea caz, o bucată aparţinând probabil unei podoabe de cap (M. 50).

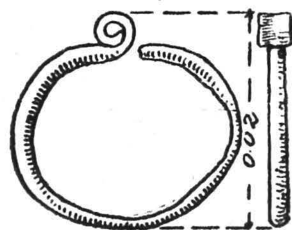

Fig. 27. — Inel de buclă din bronz.

Ele sunt ţesături şi cusături din lână sau mătase cu fir de argint aurit la foc, înfăşurat pe fir de mătase. Toate sunt decorate numai cu motive geometrice, în care predomină rombul simplu şi rombul cu cârlige, zig-zagul etc. (fig. 29).

Aceste fragmente de îmbrăcăminte sunt de un interes cu totul deosebit pentrucă prin tehnică, materialul şi ornamentaţia lor se leagă de tradiţia artei populare.

Din cercetarea inventarului se pot desprinde unele concluzii, ce urmează a fi confirmate în campaniile viitoare, cu privire la o anumită apartenenţă socială a celor îngropaţi aici, cât şi la stadiul de desvoltare a atelierelor meşteşugăreşti locale.

In mormintele veacului al XV-lea, s'au găsit cele mai numeroase şi importante obiecte de inventar, cât şi fragmente de îmbrăcăminte de tradiţie evident ţărănească, mormintele mai noi din secolul al XVI-lea fiind cu mult mai sărace. In măsura în care cimitirul acesta a folosit oamenilor cetăţii, faptul trebue pus în legătură cu evoluţia politicii domneşti şi a mijloacelor militare folosite de Ştefan cel Mare, în a doua perioadă a domniei, când acest domnitor a utilizat pe scară largă răzeşi şi slujitori mărunţi în organizarea armatei sale.

Pe lângă contactul cultural între slujitorii cetăţii şi modul de viaţă popular, dovedit prin modul de îmbrăcăminte, în care se regăsesc elemente de artă populară, faptul semnalat aici mai dovedeşte încă existenţa unor centre meşteşugăreşti locale, care furnizau obiecte de podoabă şi îmbrăcăminte slujitorilor curţii şi familiilor lor.

Obiectele descoperite în acest cimitir prezintă interes şi pentru înţelegerea artei populare, ale cărei urme materiale sunt păstrate până în ziua de azi.

Rămâne de urmărit în campaniile viitoare şi de căutat explicaţia absenţei totale a monetelor moldoveneşti din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi din secolul al XVI-lea, cât şi întărirea concluziilor enunţate mai sus.

III. CETATEA DELA ŞCHEIA

In campania anului 1952 a fost săpată Cetatea dela Şcheia.

Cetatea dela Şcheia nu a fost cunoscută istoriografiei şi arheologiei, exceptând o ştire măruntă într'o lucrare a arhitectului austriac K. Romstorfer, care, în urma săpăturilor dela Suceava, făcute acum 50 de ani, a încercat câteva sondaje în preajma turnului de NV al Cetăţii.

K. Romstorfer, după secţiunile pe care le-a făcut a ajuns la concluzia că este vorba de un turn izolat care avea ca scop să domine valea pârâului Şcheia.

Pe lângă acestea sunt adăugate în notiţă câteva fraze privitoare la un tunel care ar fi plecat de sub acest turn şi ar fi făcut legătura pe sub pământ cu târgul Sucevei.

Tradiţia a păstrat însă amintirea existenţei unei cetăţi a lui Ştefan cel Mare, ţesând o serie de legende pe seama ei, legende ce au fost transmise din generaţie în generaţie, şi se păstrează până azi prin satele din împrejurimi.

Cetatea dela Şcheia este situată la cca $2^1/_2$ km NV de oraşul Suceava şi la cca 800 m N de Mânăstirea Zamca.

Forma de teren pe care a fost construită Cetatea este aceea a unui pisc de deal situat la 380 m faţă de nivelul mării. Platoul pe al cărui bot de deal

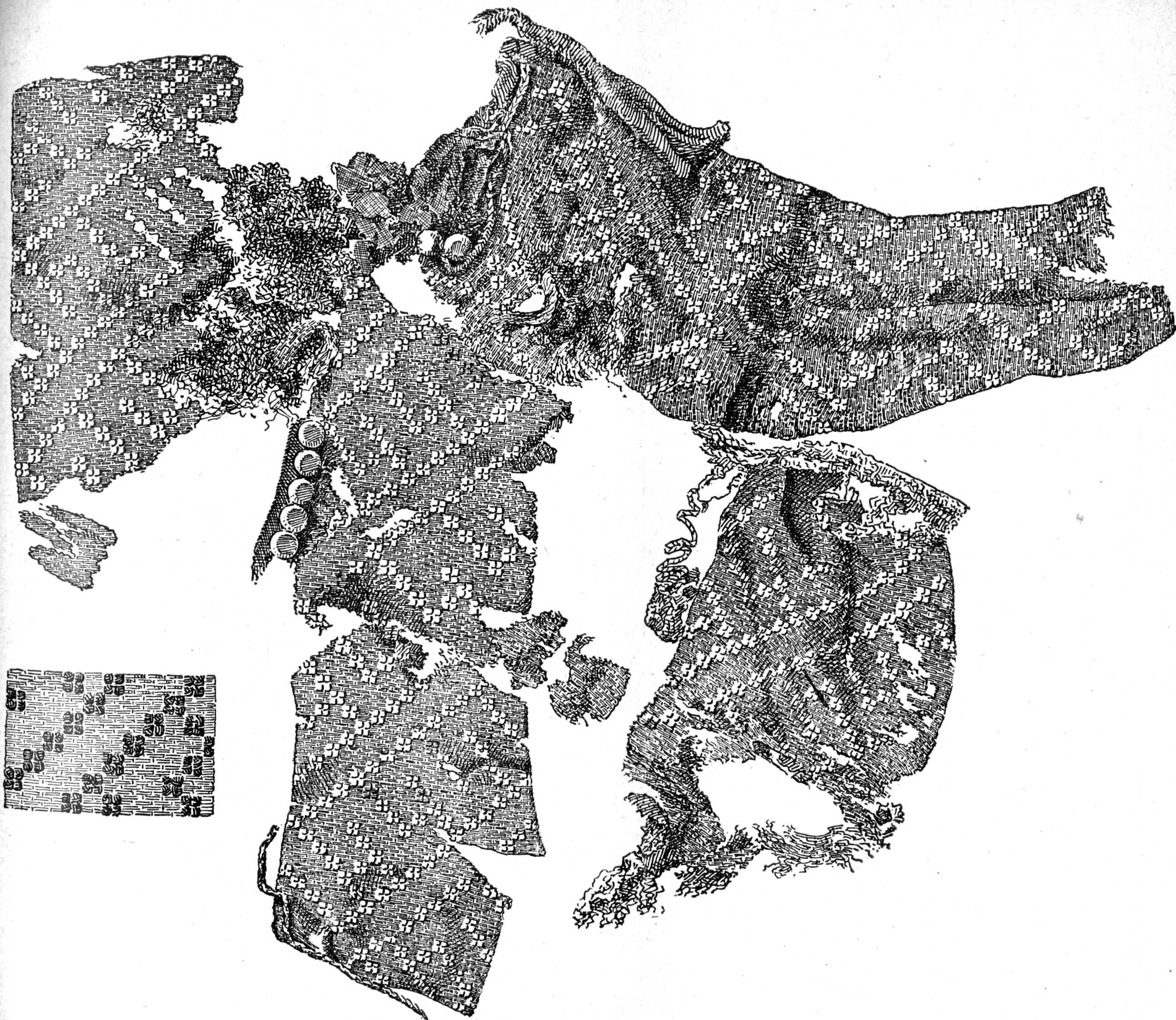
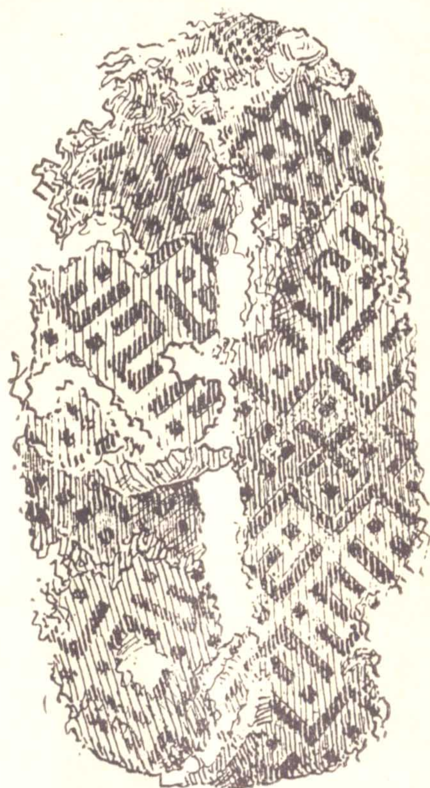

Fig. 28. — Fragmente de țesătură (planșă).

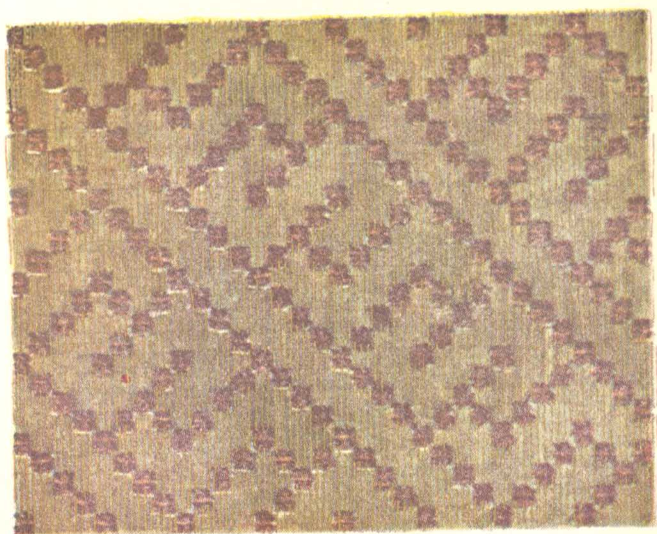

Fig. 29. — Fragmente de ţesătură: reconstituire a motivului (*în culori*).

se află cetatea este înfipt adânc în lunca apei Suceava. Vizibilitatea posibilă în spre Valea Sucevei este de cca 15 km, iar la V, în spre valea care duce la Gura Humorului pe rază de cca 20 km. Cetatea domină drumul din Nordul Carpaţilor în spre Transilvania.

In partea de NV a pintenului pe care a fost construită Cetatea, câteva terase abrupte coboară în spre şoseaua Iţcani—Suceava.

Pe laturile de N şi NV, pintenul este mărginit de o prăpastie adâncă de 90—100 m.

Locul obligat de trecere prin care se poate intra în cetate este platoul din spre Suceava—Zamca, pe latura de S a cetăţii.

Acest platou este orientat pe direcţia NV-SE, iar pe mijlocul lui călăreşte o creastă care îl desparte în două (fig. 30). Versantul de NE, din spre Iţcani—Burdujeni, are limita sudică în marginea unui cartier al oraşului Suceava, la V este mărginit de creasta amintită mai sus, limita de E o formează terasele din spre şoseaua Iţcani—Suceava, iar limita de Nord este formată din şanţul şi valul de apărare al cetăţii. Versantul de NV al platoului are de asemenea ca limită sudică, marginea cartierului amintit, iar în spre SV se continuă în spre poalele botului de deal pe care este clădită Mânăstirea Zamca. Limita de E a platoului o formează creasta care îl desparte de versantul de NE, iar la V este mărginit de o prăpastie care cade în spre pârâul Şcheia. Limita de N a acestui versant o formează de asemenea şanţul şi valul de apărare al Cetăţii.

Creasta care călăreşte platoul deschis se continuă până la extremitatea de N a botului de deal pe care a fost construită Cetatea. Această creastă a fost inclusă de constructori în incintă, apoi secţionată de către aceştia cu ocazia amenajării şanţului şi valului de apărare. Creasta din incintă a fost pavată de constructori. Ea desparte incinta în două. Partea de NE a incintei este păstrată în întregime, în schimb partea de NV a incintei a alunecat în spre prăpastia din spre pârâul Şcheia.

Atât platoul descris, cât şi botul de deal pe care se află Cetatea, au un aspect foarte frământat.

Inainte de începerea campaniei, ca o mărturie a existenţei cetăţii, am găsit turnul de NV păstrat pe jumătate, aşa cum îl descrie şi K. Romstorfer [1].

Pe versantul de NE, în două locuri, pe suprafaţa de cca 2 m² existau urme din zidurile de N şi S, desvelite de săpători clandestini.

O mărturie mai concludentă care a determinat conducerea săpăturii şi a colectivului de a săpa în acest punct a fost urma unui şanţ militar din secolul al XX-lea, săpat de-a-lungul crestei pe care se află cetatea, cu direcţia NV-SE. In pereţii acestui şanţ au fost găsite urme de pavaj în câteva locuri pe porţiuni de 5—6 m, vizibile în ambii pereţi.

In rest, întreaga construcţie era îngropată sub pământ, începând cu pavajul din incintă, păstrat numai pe latura de NE, acoperit cu un strat de pământ vegetal care variază în grosime dela 0,20-0,40 m.

Din zidurile Cetăţii (demantelate încă din secolul al XV-lea) nu au mai rămas decât fundaţiile acoperite cu un strat de pământ purtat, care, în

[1] K. Romstorfer, Cetatea Sucevei, publicată în româneşte cu o notiţă istorică de Al. Lapedatu, Bucureşti, 1913, Ed. Casa Şcoalelor, p. 11.

momentul începerii săpăturilor, era gros de 0,50—1 m. Pe suprafaţa săpată am constatat la începerea lucrării numeroase gropi şi şanţuri făcute neorganizat şi nesistematic, probabil urmele săpătorilor clandestini şi a căutătorilor de comori.

Săpătura a început la 1. VII. 1952 şi a fost încheiată la 30. IX. 1952.

Au fost scăpate 32 de secţiuni de 1,50 m lăţime şi 2 secţiuni de 1 m lăţime, totalizând cca 1220 m lungime. Suprafaţa în m² săpată în secţiuni este de cca 1800 m². Au fost deschise 8 casete pe suprafaţa dela 30/50 m², fiecare cu adâncimea dela 30 cm la 2 m.

Suprafaţa săpată în casete este de cca 426 m².

Suprafaţa totală săpată în această campanie la Cetatea dela Şcheia este de cca 2230 m².

Colectivul şi-a propus în această campanie să precizeze planul cetăţii. In acest scop a fost mai întâi marcată o linie de creastă cu direcţia NV-SE pe care au început să fie apoi trasate secţiuni perpendiculare atât pe latura de NE (A) cât şi pe latura de NV (B).

După ce au fost interceptate zidurile şi turnurile Cetăţii, s'a trecut la desvelirea pe suprafaţă, atât a unora dintre ziduri, cât şi a turnurilor.

Paralel cu aceastea au fost făcute sondaje în şanţul şi valul de apărare al cetăţii pe platoul din spre Sud (C) şi SV (D).

Cetatea dela Şcheia este de tipul cetăţilor de câmpie polono-baltice, cu un plan geometric regulat (fig. 31); constructorii, în cazul de aici, au fost siliţi însă să se adapteze la forma de teren descrisă mai sus (în genere improprie pentru astfel de construcţii).

Forma geometrică a Cetăţii este aceea a unui romb la care două câte două din laturi sunt aproape egale. La colţuri se ridică patru bastioane puternice, de asemenea patrulatere, construite în afara incintei. Bastioanele diferă ca mărimi; cele de pe versantul de NE sunt mai mari atingând suprafaţa de 45—50 m², pe când cele de pe versantul de NV au o suprafaţă de cca 20—25 m².

Bastioanele de NV, SV şi SE au forma unui pătrat regulat. Excepţie face bastionul de NE care are forma unui romb, neavând niciun unghi de 90° la încheeturi. Laturile acestui turn au lungimea de 7 m fiecare şi sunt egale. Lăţimea zidurilor care închid turnul variază dela 2,50 la 3 m, cifră valabilă pentru toate bastioanele. Forma acestui bastion credem că a fost determinată de direcţia zidului de E şi legătura lui cu zidul de N, deoarece ambele ziduri formează câte o latură a acestui turn. In colţul exterior (NE) al acestui bastion se leagă o construcţie de zidărie lată de 2 m, lungă de cca 12 m. Rostul acestei construcţii rămâne să-l determinăm după cercetări viitoare. Bastionul cel mai mare al Cetăţii este cel de SE, care are forma unui pătrat cu latura de 7,50 m. Acest bastion domină cea mai bună parte a punctului obligat de trecere în spre Cetate, platoul de NE, din spre Suceava. Bastionul de NV are de asemenea forma unui pătrat regulat cu fiecare latură de 4,50 m lungime, în partea interioară. Aceasta este singurul bastion păstrat mai bine în înălţime, în schimb latura de V împreună cu părţi din laturile de N şi S au fost distruse. Bastionul de SV este cel mai rău păstrat. Din acest bastion se mai păstrează un fragment din colţul de SE. Acest turn presupunem că era de proporţiile celui de NV, după indiciile stratigrafice prinse în acest sector.

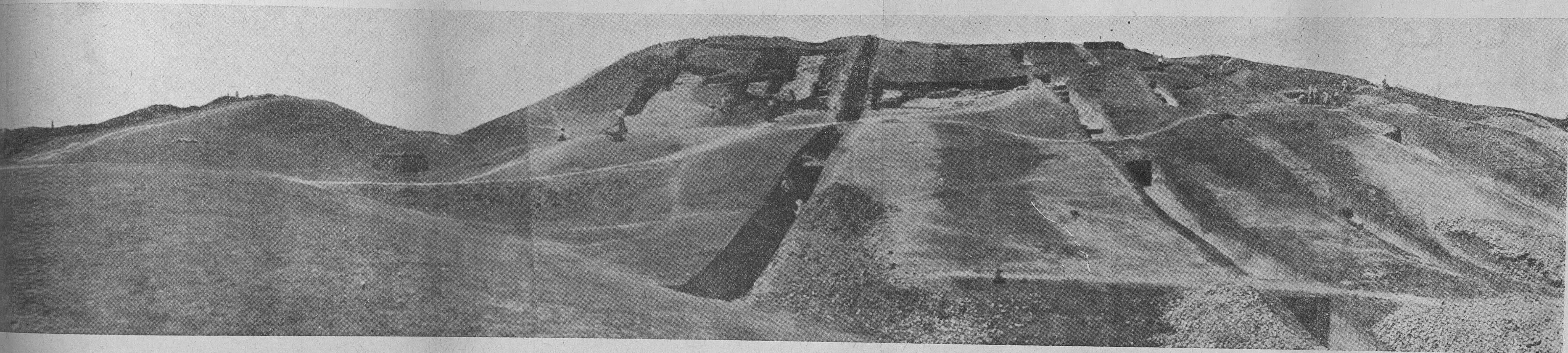

Fig. 30. — Vedere generală a săpăturilor dela Cetatea dela Şcheia.

Zidul de E, păstrat mai bine în comparaţie cu celelalte, face legătura între bastioanele de NE şi SE. El are o direcţie în diagonală faţă de linia crestei.

In partea de N el formează legătura bastionului de NE cu incinta, iar în partea de S se suprapune pe bastionul de SE. In această regiune legătura cu turnul lipseşte, zidul fiind scos pe o porţiune de cca 1 m.

Lungimea zidului de E este de 37 m. De acest zid se leagă 3 contraforţi puternici, lungi de cca 4 m şi laţi de 3 m, la distanţă de 4 m unul de altul, având ca scop susţinerea zidului.

Zidul de S al cetăţii, lung de 39 m, face legătura între bastioanele de SE şi SV, formând laturile de N ale celor două turnuri, dintre care cea dela bastionul de SV nu se mai păstrează.

Zidul de N, lung de 37 m face legătura dintre bastioanele de NV şi NE. El formează spatele popriu zis al Cetăţii, nefiind flancat de bastioane. Acest zid este în partea cea mai prăpăstioasă a piscului pe care a fost clădită cetatea. Din zidul de N se păstrează partea care închide bastionul de NE, în spre N continuându-se pe direcţia V până în caseta 5 A. Zidul lipseşte pe toată lungimea casetei apoi reapare în şanţurile III şi V A. Legătura lui cu bastionul de NV nu se mai păstrează (a se vedea planul).

Din zidul de V, astăzi dispărut, se mai păstrează un ieşind de 1 m pe latura de S a turnului de NV.

Ca mărturie a fostelor construcţii din spre V, o secţiune de a noastră la piciorul pantei, 80—100 m de pârâul Şcheia, a scos la iveală un bloc de cca 3 m lungime şi 2 m lăţime.

Până la rezolvarea problemei laturii de V a Cetăţii, în urma calculelor făcute pe baza planului, suprafaţa aproximativă a Cetăţii este de 1500 m², inclusiv suprafaţa celor patru turnuri.

Intre bastioanele de SE şi SV, constructorii au lăsat intenţionat o suprafaţă de cca 100 m² în afara incintei; această suprafaţă, mărginită de zidul de S al Cetăţii şi de şanţul de apărare, a fost pavată de constructori şi formează o acropole de aceeaşi înălţime cu coama sau creasta cetăţii. Ea este cu cca 2½ m mai înaltă decât platforma pavată dintre creastă şi zidul de E. Cetatea şi acropolea sunt despărţite de platoul intrării printr'un şanţ şi val de apărare. Lungimea valului şi şanţului pe latura de S este de cca 15 m. Pe latura de SV, lungimea valului este de 70 m, iar lăţimea de cca 15 m.

In partea de V a valului de SV am identificat prin secţiuni pe versantul (D) urmele unui şanţ şi ale unui val mai mic care avea probabil ca scop să flancheze şanţul mare din spre V.

Dimensiunile acestui şanţ nu ne sunt încă cunoscute. Punctul cel mai adânc al şanţului de apărare, în dreptul acropolei, în situaţia de astăzi se găseşte faţă de cel mai înalt punct al crestei, la adâncimea de cca 13 m. Valul de pământ face o frântură în faţa acropolei chiar pe creasta care desparte platoul intrării în două.

In această regiune a fost interceptată prin secţiuni o suprafaţă pavată de cca 300 m². La extremitatea de V a suprafeţei pavate a fost descoperit un drum pietruit şi un turn cu trei laturi sprijinite în pământul viu al crestei care desparte platoul intrării.

Pe suprafaţa pe care a fost extinsă săpătura din campania aceasta a fost prinsă pretutindeni urma unei dungi de cenuşă, care variază ca grosime între 10—15 cm.

Fig. 31. — Planul general al săpăturilor dela Cetatea dela Şcheia.

Inafară de cărbuni, urme de viaţă materială nu au fost găsite în acest strat de cenuşă.

Se pare că dunga de cenuşă este rezultatul defrişării şi arderii unei păduri pe care constructorii au înlăturat-o la construirea cetăţii; ea indică astfel peste tot nivelul terenului găsit de constructori în momentul începerii construcţiei. Dunga de cenuşă este anterioară constucţiei, deoarece zidurile o taie pretutindeni. Ea este în schimb târzie unei epoci mai vechi, deoarece numeroase fragmente de ceramică neolitică au fost găsite întotdeauna sub dunga de cenuşă. La acestea se adaugă o groapă cucuteniană prinsă în şanţul VIII B pe acropole, care nu taie dunga de cenuşă (fig. 32).

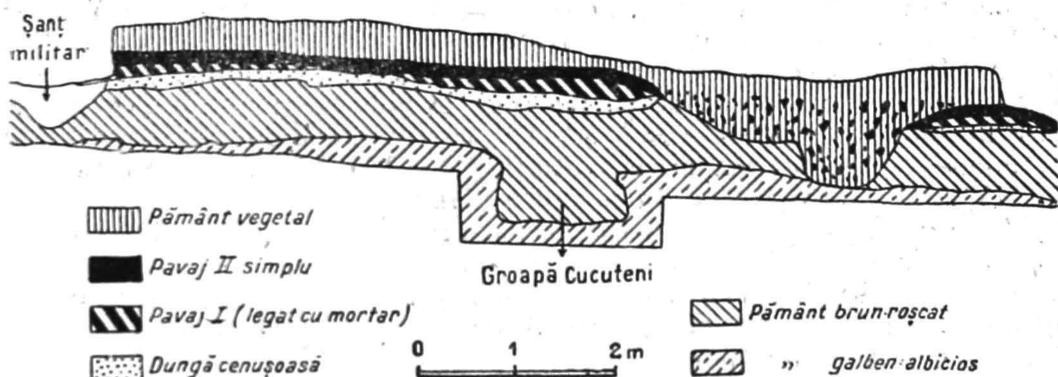

Fig. 32. — Profilul şanţului VIII B.

Dunga de cenuşă este imediat anterioară construcţiei Cetăţii. Pavimentul din incinta Cetăţii şi cel de pe acropolea Cetăţii este întotdeauna deasupra dungii de cenuşă. Câteva elemente prinse în partea exterioară a Cetăţii ne duc la aceeaşi concluzie.

Se observă în câteva profile pietre incastrate în stratul de cenuşă. Ele provin din munca de construirea Cetăţii (aşchii de piatră) aruncate în timpul lucrării prin selectarea materialului.

Peste dunga de cenuşă s'au descoperit, în diverse sectoare, cantităţi de pământ purtate de constructori în vederea amenajării spaţiului dintre Cetate şi şanţul de apărare.

In câteva viroage naturale care brăzdau înainte de construcţie porţiunea de pământ dintre Cetate şi actualul şanţ de apărare (în partea de E) au fost găsite pe fundul lor, peste dunga de cenuşă, urme de piatră măruntă şi mijlocie ca rezultat al pietrei nefolosite la construcţie. Această piatră nu poartă urme de mortar. Peste dunga de cenuşă şi piatră scursă în viroage a fost adusă humă galben-verzuie, pentru a nivela terenul dintre zidul de E şi şanţul de apărare (fig. 33).

In jurul bastioanelor de NE şi SE, constructorii au înălţat terenul peste dunga de cenuşă cu cca 60 cm —1m.

In profilul peretelui de N al casetei 2 A, se constată că peste dunga de cenuşă în care sunt incastrate aşchiile de piatră amintite mai sus, avem un strat de humă galben-verzuie şi câteva lentile de pământ brun-roşcat, depuse

intenţionat de constructori. In preajma bastionului de NE, am găsit deasupra acestui strat de pământ purtat, un pavaj simplu, acoperit cu pământ vegetal de cca 20 cm grosime (fig. 34).

Pentru a lumina problema amenajărilor făcute de constructori, redăm desenul profilului dela şanţul I D, peretele de V, în care se constată că peste

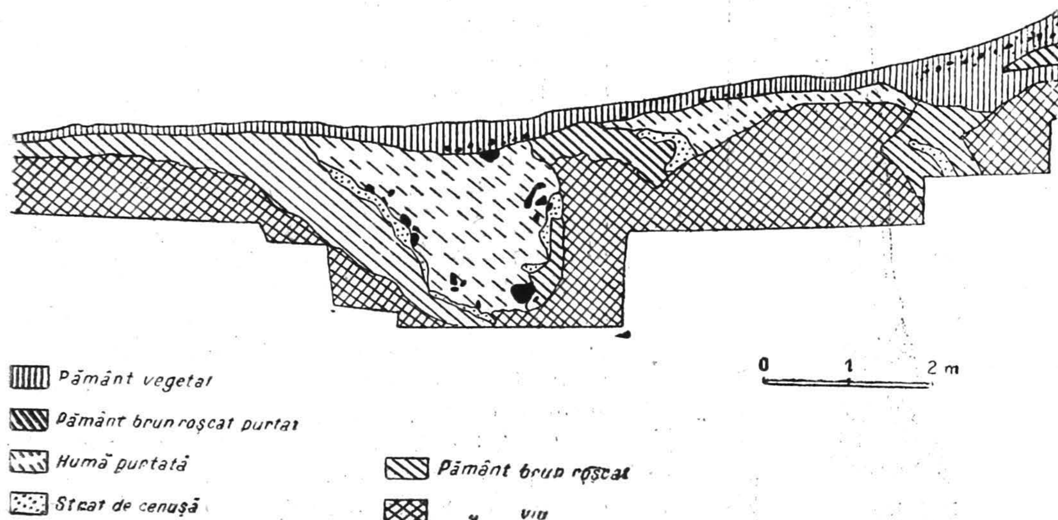

Fig. 33. — Profilul şanţului VII A.

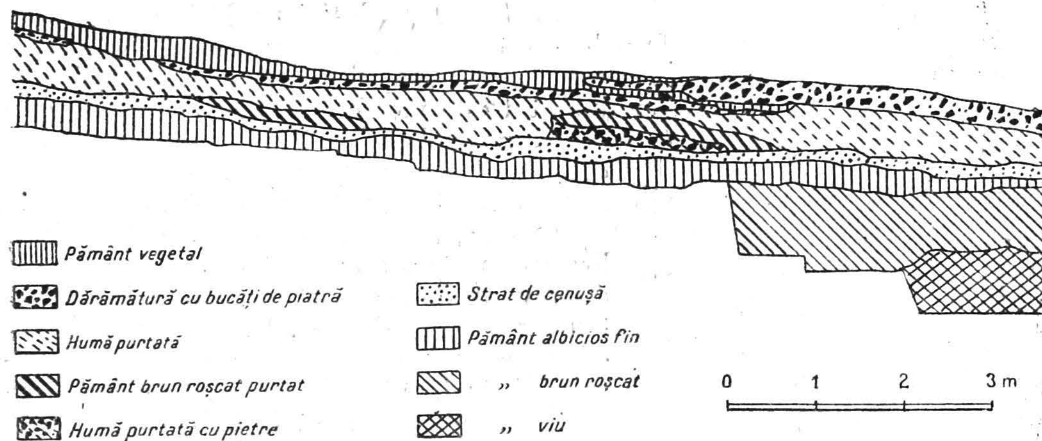

Fig. 34. — Profilul peretelui din caseta 2 A.

dunga de cenuşă, pe toată lungimea valului mare, sunt depuse cantităţi mari de pământ reprezentate în profil prin lentile de diverse mărimi. Acest pământ purtat peste dunga de cenuşă a fost adus din şanţul de apărare al Cetăţii. In profil, în partea de NV la prima treaptă, apare în buza valului de apărare dunga de cenuşă (care se întindea urcând spre acropolea de azi a Cetăţii înainte de adâncirea şanţului). Urmărirea dungii de cenuşă pe traseul profilului ne dă şi o imagine aproximativă a formei de teren pe care au găsit-o constructorii înainte de începerea lucrării (fig. 35).

★

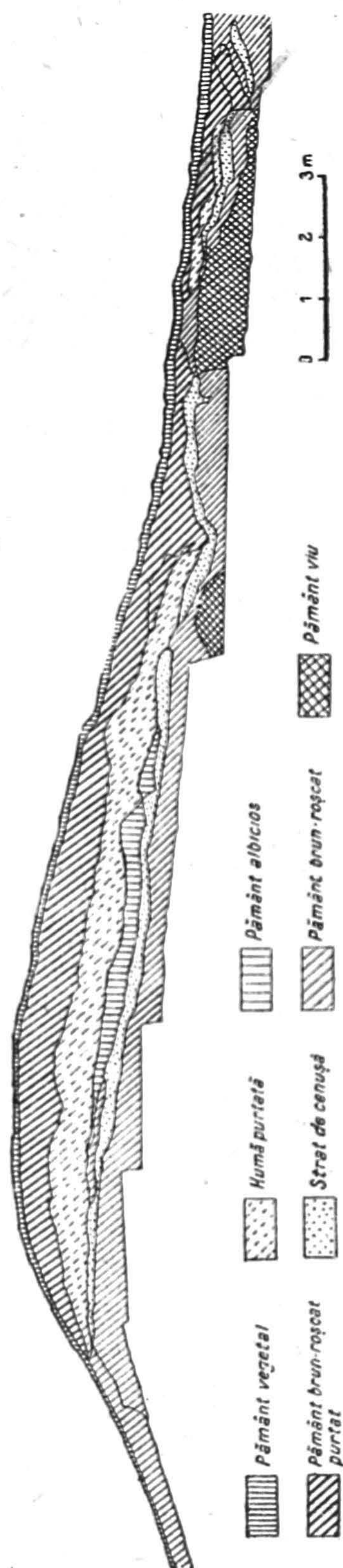

Fig. 35. — Profilul peretelui şanţului I D.

Grosimea zidurilor la Cetatea dela Şcheia variază între 2,50—3 m.

Fundaţia zidurilor s'a făcut până la o adâncime de 1,50—2 m sub dunga de cenuşă, mergând în trepte în lungimea fiecărui zid. Aceste trepte au fost făcute de constructori în mod obligatoriu, deoarece ei au folosit creasta naturală pe care a fost construită Cetatea, fără a nivela terenul la începerea construcţiei.

Treptele au fost făcute de constructori acolo unde pământul viu (terţiar) urca sau cobora. In profilul treptei dela peretele de N al casetei 5 A distingem treapta făcută de terţiar pe direcţia V a zidului de N. Fundul casetei reprezintă fundaţia fostului zid de N, scos pe această porţiune. Acolo unde în profil se observă că terţiarul urcă, făcea şi zidul o treaptă (fig. 36).

Pe întreaga suprafaţă săpată unde s'a mers până la fundaţie, am constatat că în adâncime, şanţurile, în care au fost fundate zidurile, taie cca 50 cm din pământul viu.

Săpătura fundaţiei pe lăţimea zidurilor depăşeşte foarte rar grosimea actuală a zidurilor cu cca 50 cm. Acest spaţiu de cca jumătate de metru (fig. 37), a fost umplut pe lângă ziduri cu humă galben-verzuie după înălţarea zidului (a se vedea profilul zidului treptei din şanţul IV A).

In rest, săpătura de fundaţie a zidurilor este umplută cu piatră fără a se putea distinge urma secţiunii constructorilor pentru fundarea zidurilor. In schimb la bastioane, constructorii au lăsat urme în pământul de lângă zidurile care închid turnurile din partea pantei. In această pantă fiind nevoiţi să fundeze zidurile de turnuri mai adânc ca cele de incintă, s'a simţit nevoia ca în partea din spre pantă să se sape din mal pentru a da posibilitate de mişcare în timpul construcţiei.

Un caz de acest fel îl avem reprezentat în profilul de S al şanţului de 1 m dela bastionul de SE (fig. 38).

In acest profil, deosebim pământul viu, deasupra lui, cel brun-roşcat, iar peste brun-roşcat, dunga de cenuşă. Dunga de cenuşă în spre partea de E a profilului dispare,

deoarece a fost secţionată de constructori cu ocazia tăierii din pantă pentru fundaţia zidului de turn.

Dela dunga de cenuşă în spre zid distingem pământ galben-verzui purtat, care la bază formează o linie uşor albiată care îl desparte de terţiar. Acesta este pământul adus de constructori după înălţarea zidului. In acest pământ de umplutură galben-verzui se disting nişte lentile de pământ brun-roşcat,

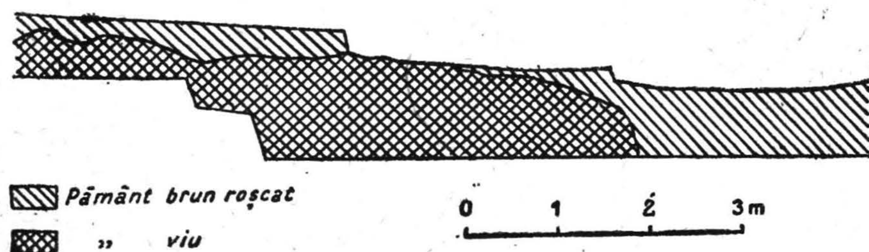

Fig. 36. — Profilul peretelui casetei 5 A.

amestecate cu mortar şi piatră măruntă. Fiecare lentilă reprezintă etapa în care constructorii au lucrat pentru înălţarea zidului pe o porţiune de cca 1 m. După o etapă de înălţare, spaţiul dintre pantă şi zid se umplea cu pământ. O nouă etapă de ridicare a zidului pe înălţimea de 1 m forma iarăşi o pătură de pământ călcat de constructori, reprezentat în profil prin lentilă.

Acelaşi sistem de lucru în construcţia zidurilor dela turnuri a fost observat şi la bastioanele de NV şi NE, ceea ce demonstrează că ori de câte ori constructorii au sprijinit una din laturi în pământul viu în pantă au folosit acest procedeu.

In partea de V a Cetăţii, constructorii, cu ocazia fundării turnului de NV, au mers până la stânca naturală. In timpul reconsolidării părţii de V a zidului de N al acestui bastion am constatat că aici fundaţia zăcea pe stâncă (fig. 39).

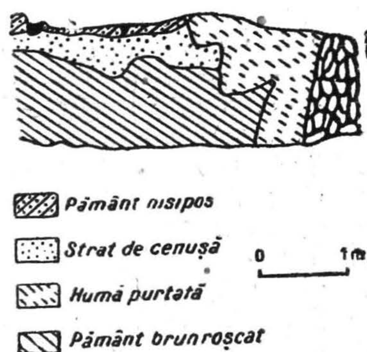

Fig. 37. — Profil treaptă, şanţul IV A.

Zidurile de incintă au fost fundate mult mai la suprafaţă decât turnurile. Ele se suprapun pe cele patru turnuri.

Piatra folosită de constructori este de mărime mijlocie şi mare şi nu este ajustată de zidari. Ea pare să fie aruncată fără îngrijire în timpul construcţiei şi totuşi se îmbină solid şi armonios în massa de mortar, dând imaginea unui zid natural.

Natura pietrei folosite este cea calcaroasă: calcar oolitic, gresie calcaroasă şi foarte rar calcar numulitic, provenite probabil din carierele din împrejurimile oraşului Suceava.

Mortarul cu care s'a făcut legătura pietrei, este cel « gras », în compoziţia căruia se disting urme de var, nisip, cărbune şi, foarte rar, fragmente de cărămidă.

In câteva locuri, pe ziduri sau la încheieturile lor cu contraforţii, au fost descoperite urme de tiranţi de formă dreptunghiulară. Pe zidul de E al bastionului de SE am sezisat urma unui tirant cu interiorul în formă de potcoavă în care se mai păstrează resturi din lemne de stejar pietrificate (fig. 40)

Am amintit mai sus că partea de NV a incintei Cetăţii de V a suferit o deteriorare care nu ne-a permis în această campanie să rezolvăm problemele legate de ea.

Partea de incintă care ne-a ajutat să tragem câteva concluzii este versantul de NE şi creasta sau coama pavată.

Constructorii au găsit la începerea lucrului aici botul de deal despre care

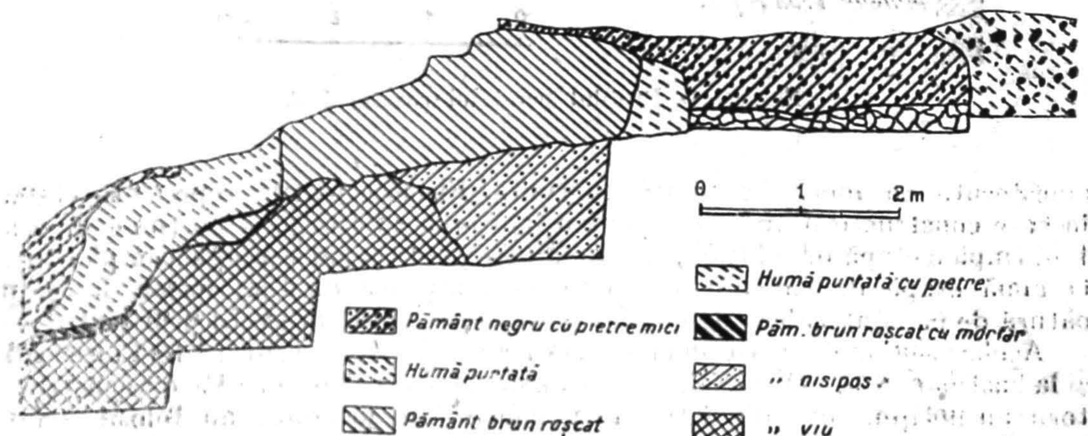

Fig. 38. — Profilul peretelui şanţului dela bastionul de SE.

am mai vorbit din care au ales o porţiune de teren pe care au încadrat-o între cele patru ziduri.

Forma de teren găsită de ei avea aspectul unui platou regulat străbătut de o creastă, având forma unei şele. Această şea sau coamă împarte incinta în două platforme înclinate în spre piciorul pantelor de V şi de E.

Unghiul aproximativ al pantei în spre NV este de 17°, luând ca puncte de calcul porţiunea pavată de pe creasta din profilul şanţului I A şi punctul în care se păstrează urme de pavaj în spre zidul de E al Cetăţii prins în acelaşi profil.

Pornind dela dunga de cenuşă în cercetările noastre am ajuns la concluzia că nu a existat o preocupare a constructorilor de a nimici diferenţa de nivel dintre coamă şi cele două platforme înclinate ale incintei; dimpotrivă, intenţia constructorilor în unele locuri a fost de a înălţa terenul din incintă, purtând peste dunga de cenuşă pământ brun-roşcat peste care au pavat. Un exemplu de acest fel îl avem în profilul de S al şanţului I.A., unde constructorii au înălţat terenul pentru a nimici diferenţa de nivel dintre acropole şi incintă, imediat la piciorul coamei despărţitoare (fig. 41).

Inălţări de teren au fost constatate în spre partea de E a platformei de NE. Dela jumătatea platformei până la legătura ei cu zidul de E peste dunga

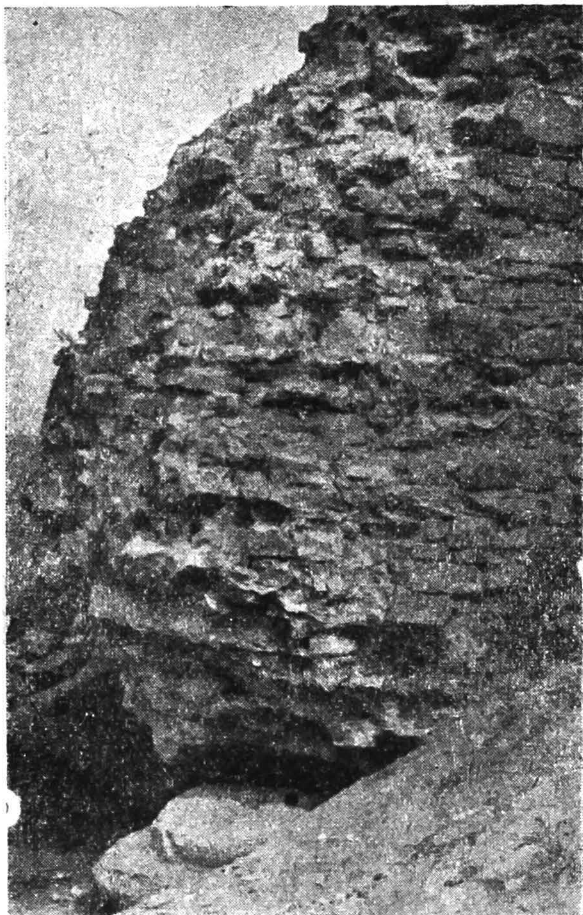

Fig. 39. — Vederea turnului de NV.

Fig. 40. — Tirant.

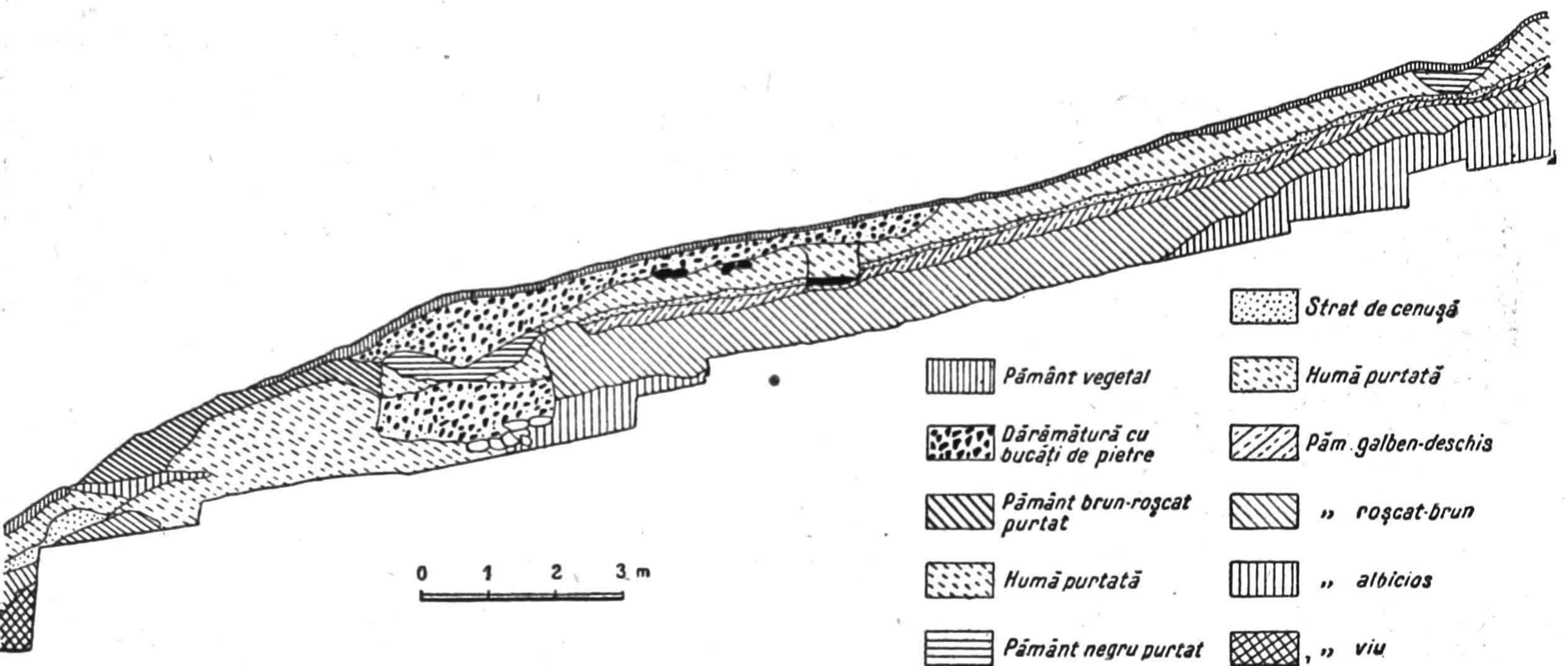

Fig. 41. — Profilul peretelui şanţului I A.

de cenuşă nu mai este aşternut pavaj ca în partea de V a profilului dela peretele de S al şanţului IV A. Dela punctul de unde pavajul este scos, acesta nu mai zăcea pe dunga de cenuşă. Peste dunga de cenuşă, se înalţă aici pământ brun-roşcat şi humă galben-verzuie de cca 50 cm grosime.

Deasupra acestei umpluturi sunt urme din fostul pavaj, spart de jefuitori (fig. 42).

Din regiunea şanţului IV A până în zidul de N se constată într'o serie de profile aceeaşi preocupare a constructorilor de a înălţa această parte a incintei pentru a obţine o pantă mai dulce.

Inălţări de acest fel au fost constatate şi în interiorul turnurilor de NE

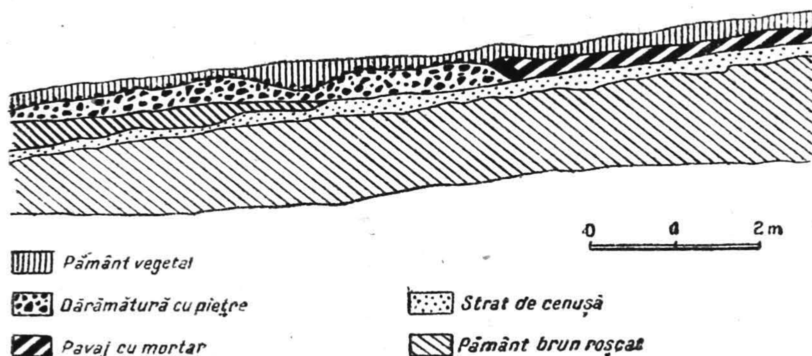

Fig. 42. — Profilul peretelui şanţului IV A (partea de sus a şanţului).

şi SE, unde, peste dunga de cenuşă, a fost depus pământ de umplutură în grosime de 50—80 cm.

La bastionul de SE, peste această umplutură, în colţul de SV am găsit o pătură de mortar şi piatră care presupune că forma podeaua primului etaj al acestui turn.

Secţiunile din incintă, făcute în această campanie, demonstrează faptul că întreaga suprafaţă a fost pavată. Pavajul constă din plăci de gresie calcaroasă de cca 20—40 cm lăţime şi din piatră măruntă legată cu mortar. Grosimea pavajului este de cca 15—20 cm. In compoziţia mortarului cu care a fost legat pavajul constatăm aceleaşi elemente ca la mortarul zidurilor, var, nisip, cărbune şi cărămidă.

Coama incintei lungă de cca 40 m şi lată de cca 5 m păstrează urme de pavaj îm ambii pereţi ai şanţului militar cu care a fost secţionată dela un capăt la altul.

Pe panta de E a coamei, care face legătura cu platforma din spre zidul de E al Cetăţii, au fost prinse de asemenea porţiuni pavate. In locurile unde panta are o înclinare prea mare, pavajul nu se mai păstrează.

Pe platforma incintei din spre zidul de E, pavajul se păstrează intact în spre partea de V (partea din spre coamă).

In spre zidul de E, în toate secţiunile noastre am găsit pavajul deranjat de jefuitori.

Peste această porţiune a incintei am găsit, cu ocazia desvelirii pe suprafaţă a incintei, în caseta 6 A şi şanţul XIV A, peste pământul de umplutură de peste dunga de cenuşă, urme de nisip, pietriş, fragmente de piatră arsă puternic, urme de mortar şi piatră măruntă. Peste aceste materiale, după

indepărtarea pământului vegetal, am găsit piatră de mărime mijlocie şi mare care nu poartă urme de mortar pe ea. Această piatră reprezintă probabil urmele unor construcţii din spre coama incintei. In partea de V a casetei 6 A, peste pavaj, am interceptat plăci masive de cca 1 m ² de pavaj, despărţite de cca 3—5 cm de pământ de pavajul incintei. Aceste plăci de pavaj nu sunt decât resturi din panta coamei pavată, alunecate pe platformă. Pe suprafeţele deschise în incintă, până în prezent nu am găsit urme care să indice construcţii în interior. Materialele de genul celor descrise mai sus găsite în caseta 6 A rămâne să le explicăm pe viitor, când incinta va fi săpată pe suprafeţe mai mari. In legătură cu intrarea în Cetate, nu avem suficiente dovezi pentru a stabili cu precizie locul, totuşi o serie de indicii ne îndreptăţesc să presupunem că intrarea poate fi situată în regiunea zidului de S, între cele două bastioane care încadrează acropolea Cetăţii.

Pe acropolea Cetăţii a fost interceptată o placă de mortar, groasă de cca 10—15 cm, încadrată pe restul suprafeţei acropolei de pavaj simplu. Se pare că această placă făcea legătura prin zidul de S cu coama pavată a Cetăţii.

Faptul că în partea incintei din spre acropole am constatat o înălţare cu pământ a constructorilor (a se vedea profilul şanţului I A.) ne justifică ipoteza că această operaţie a fost făcută pentru a uşura trecerea din acropole în incintă, prin înlăturarea diferenţei de nivel. In partea de E a acropolei, chiar lângă zidul de V al bastionului de SE, lipseşte complet dunga de cenuşă. Porţiunea pe care lipseşte dunga de cenuşă este lată de cca 5—6 m. In acest loc presupunem o amenajare a constructorilor, care au îndepărtat dunga de cenuşă prin adâncire, pentru a construi drumul intrării, care trebuia ferit de vederea celor de pe valul de apărare. Acesta este punctul cel mai indicat pentru intrare, ţinând seama şi de direcţia drumului interceptat pe platoul intrării.

Am arătat mai sus amenajările pe care le-au făcut constructorii în exteriorul apropiat Cetăţii, precum şi amenajarea valului şi şanţului de apărare.

Pe platoul de S al intrării, la cca 100 m de val, am sezisat un drum pietruit în şanţul III C. Drumul pietruit prins în secţiune, lată de 1,50 m, nu ne-a putut furniza multe elemente de descriere. Drumul a fost lucrat cu blocuri de piatră, având latura de cca 40—50 cm. Blocurile nu sunt legate cu mortar; in schimb spaţiile dintre ele sunt umplute cu piatră măruntă.

Deasupra drumului pietruit am găsit urme de arsură puternice, provenite dela o construcţie din apropiere.

Drumul pietruit este încadrat în partea de E de o suprafaţă pavată. Suprafaţa pavată are o întindere de cca 300 m². Ea este mărginită la V de drumul descris, la N se întinde până în şanţul de apărare al Cetăţii, la E până intr'o terasă care dă în prăpastie şi la S se pierde pe platoul intrării în dreptul drumului pietruit. Pe suprafaţa aceasta pavată, tăiată de trei secţiuni, am găsit un pavaj din piatră măruntă nelegat cu mortar. In spre partea de E a suprafeţei se observă în cele trei secţiuni o urmă de arsură de cca 3—4 m lăţime de-alungul pavajului.

In partea de V a suprafeţei pavate, pe linia drumului pietruit o placă de mortar se leagă cu pavajul. Această placă de mortar face parte dintr'o încăpere pe care am numit-o turn de intrare. Acest turn are trei din laturile sale sprijinite în pământul viu al crestei care desparte platoul intrării în două.

Pereţii de pământ ai turnului au fost căptuşiţi cu bârne de lemn ale căror urme se păstrează. Partea de E a turnului din spre suprafaţa pavată este închisă de un zid de piatră legat cu pământ în loc de mortar. Podeaua turnului este dintr'o placă de mortar care se îmbină cu pereţii de pământ şi trece sub zidul de piatră în spre suprafaţa pavată. Construcţia a fost părăsită în urma unui incendiu puternic care a lăsat urme de arsură în pământ de cca 40—50 cm grosime. Urmele masive de cărbuni, păstrate pe podeaua turnului, ne duc la concluzia că acoperişul era din material lemnos. Atât turnul cât şi restul construcţiilor de pe platoul intrări comportă cercetări viitoare pentru a clarifica problemele pe care le ridică.

Rezultatele săpăturii din această campanie permit să facem unele observaţii privitoare la perioada de folosire a Cetăţii dela Şcheia şi aceea a distrugerii (demantelării) ei.

Lipsa de depuneri materiale între nivelul constructorilor şi acel al demantelatorilor dovedeşte că între cele două perioade nu a trecut un timp îndelungat.

Cetatea dela Şcheia nu a suportat mai multe faze de construcţie. Lipsa unei pânze exterioare de ziduri cu bastioane semicirculare dictate de apariţia artileriei, duc la concluzia că Cetatea a fost folosită şi demantelată înainte de epoca lui Ştefan cel Mare.

In profilul peretelui de S al şanţului IV A distingem unele elemente privitoare la perioada de folosire a Cetăţii (a se vedea profilul şanţului IV A) (fig. 43 şi 44).

In partea de V a profilului, dunga de cenuşă este secţionată cu ocazia fundării zidului de E. In spre E dunga de cenuşă urmează o linie dreaptă având deasupra ei pământ purtat de cca 0,60—0,80 m grosime.

Dunga de cenuşă se pierde în partea de V a primei viroage ca să reapară pe fundul ei. Deasupra dungii de cenuşă a fost adusă humă galben-verzuie pentru a fi umplută viroaga. In continuare, dunga de cenuşă dispare în partea de V a celei de a doua viroage, care a fost transformată mai târziu de demantelatori în groapă de deşeuri. Pe fundul acestei gropi reapare dunga de cenuşă care avea deasupra un strat de humă de cca 0,40 m, iar deasupra humei zac deşeurile demantelatorilor despre care am vorbit mai sus.

Pretutindeni în acest perete, peste dunga de cenuşă, s'a găsit piatră măruntă fără urme de mortar. Această piatră este scursă aici în timpul construcţiei Cetăţii.

După ce a luat sfârşit operaţia de înălţare în acest sector al terenului, s'a depus peste pământul purtat de constructori, alt strat de piatră măruntă care separă umplutura înălţării de pământul vegetal.

In colţul de V al viroagei a doua s'a format un triunghi, în urma secţionării viroagei şi transformării ei în groapă de deşeuri.

O dungă de piatră măruntă, scursă fie din zidurile demantelate, fie de pe pavajul incintei, coboară din spre zidul de E în spre groapa demantelatorilor. Dunga de piatră se desface în preajma triunghiului, formând un evantai care are scheletul reprezentat prin dungi de piatră.

Groapa de deşeuri a demantelatorilor a fost săpată după o oarecare vreme care a trecut dela construirea şi folosirea Cetăţii; această epocă de folosire a Cetăţii se oglindeşte în faptul că prin efritare s'a putut scurge materialul

Humă galben-verzuie
Triunghiu format prin efritare
Păm. brun-roșcat purtat
Pământ vegetal
Strat de cenușă
Dărâmătură cu nisip
Pământ viu
Pământ brun roșcat
0 1 2 3m

Fig. 43. — Profilul peretelui șanțului IV A — groapa de deșeuri.

Fig. 44. — Fotografie, șanțul IV A.

care formează azi triunghiul, sus, în profil format din materialul scurs de pe creastă, pavaj şi ziduri.

Demantelarea este anterioară celei de a doua jumătăţi a secolului al XV-lea. Cetatea dela Şcheia nu a mai funcţionat în timpul asediului din 1497. In timpul acestui asediu, legătura dintre regele Poloniei şi voevodul Transilvaniei nu este stânjenită de garnizoana unei cetăţi care domina trecătoarea Carpaţilor de N.

Cetatea nu a fost utilizată în epoca lui Ştefan cel Mare, deoarece ea nu a fost amenajată cu o nouă pânză de ziduri impusă de tactica de luptă în care artileria începe să-şi afirme rolul; ştim din cronici că Ştefan cel mare a iniţiat o astfel de nouă amenajare a tuturor cetăţilor sale în anii 60—70 ai secolului al XV-lea.

Suprafaţa mică a cetăţii (element caracteristic al construcţiilor militare feudale de până în sec. XV) a fost un rezultat obţinut de constructori în mod voit şi nu unul impus de configuraţia terenului. Constructorii Cetăţii dela Şcheia au lăsat în afara zidurilor două boturi de deal, care într'o epocă mai târzie ar fi fost incluse în incintă.

Urmele de viaţă ce vor fi analizate mai jos întăresc concluzia că Cetatea dela Şcheia a fost construită, în a doua jumătatea secolului al XIV-lea şi că ea nu a funcţionat după epoca lui Alexandru cel Bun.

Locul pe care a fost construită Cetatea dela Şcheia a fost utilizat şi frământat din timpuri mai vechi, de oameni ale căror urme au fost găsite în secţiunile noastre.

Urme de viaţă mai vechi am interceptat atât în interiorul Cetăţii cât şi în afara ei.

In interior au fost găsite pretutindeni sub dunga de cenuşă: topoare, fusaiole şi fragmente din vase neolitice (fig. 45). Majoritatea fragmentelor sunt din pastă roşie, rău păstrate din cauza umezelii.

In caseta 2 A, peretele de N, sub dunga de cenuşă, la cca 0,40 m adâncime, am găsit un complex de chirpic şi cioburi neolitice. In partea de S, complexul a fost secţionat de constructorii zidului de N al Cetăţii. In partea de N, complexul se întinde de sub peretele de N al casetei 2 A (fig. 46).

Complexul prezintă lungimea de cca 2 m şi lăţimea de 0,50 m şi pare să se întindă pe platoul din spre râpa din spatele zidului de N. In această regiune, în şanţul XVI A, se profilează o groapă care nu a fost cercetată în această campanie. Această groapă şi ceramica de tip Cucuteni A, prinsă passim la cca 50 m în spre râpă, permit să tragem concluzia că botul de deal din această regiune a fost folosit în neolitic.

In şanţul VIII B, pe acropole, am găsit o groapă cucuteniană în care sunt resturi de cărbuni şi cenuşă. In jurul gropii au fost găsite numeroase fragmente din vase neolitice. Urmele neolitice de pe acropole întăresc afirmaţia de mai sus, că şi în această vreme au fost folosite punctele dominante de pe acest bot de deal (fig. 32).

In caseta 1 A şi IV B au fost găsite fragmente de vase Latène, lucrate din pastă neagră în compoziţia căreia distingem nisip şi pietricele pisate. Fragmentele prezintă ca ornament brâul alveolar în relief.

Fig. 45. — Unelte din orânduirea comunei primitive.

Fig. 46. — Complex neolitic.

Un vas feudal timpuriu am găsit în şanţul I A, lângă peretele de S al contrafortului 1 de lângă zidul de E, în pământ purtat.

Vasul este lucrat din pastă brună la roată. In pastă se găsesc nisip şi pietricele mărunte, pasta nu este arsă bine.

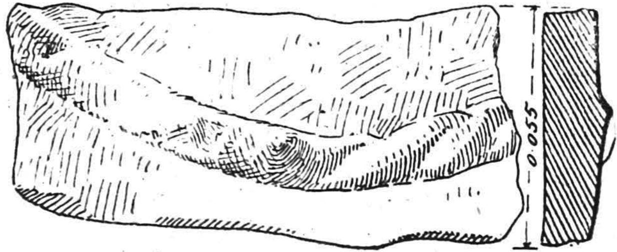

Fig. 47. — Fragmente Latène.

Ca ornament, vasul prezintă în partea superioară a pântecului striaţii incizate cu o unealtă de lemn de forma pieptenului. După formă, tehnica de lucru, ornament, pastă şi alte elemente, vasul este de tipul celor găsite la Garvăn (Bisericuţa) în complexe, secolele XI-XII (fig. 48,4).

In şanţul IV A, peste dunga de cenuşă, în pământul purtat pentru înălţare am găsit o jumătate dintr'un vas feudal timpuriu. Vasul a fost lucrat din

Fig. 48. — Fragmente ceramice feudale timpurii.

pastă neagră amestecată cu pietricele pisate, negru la exterior şi roşu în interior, cu ardere incompletă, dar modelat la roată. Forma vasului este

aceea a unui borcan după elementele caracteristice ale fragmentelor din buză şi pântece. Ca ornament prezintă, o linie în val, neregulată (fig. 48, 1).

In caseta 1 B au fost găsite fragmente dintr'un vas a cărui pastă prezintă aceleaşi elemente ca la cel de mai sus. Ornamentul însă este format din două linii în val, înguste, trasate neregulat. Pereţii acestui vas prezintă în exterior o chistă de cărbuni de cca 1,50 mm, rezultată în urma arderii puternice (fig. 48, 2).

Fragmente dintr'un al patrulea tip de vas feudal timpuriu au fost găsite în caseta 1 A, în dărâmătură. Vasul prezintă pastă amestecată cu pietricele, lucrat la roată şi are o coloare negru-cenuşiu. Pasta este inferioară calitativ faţă de cele precedente. Vasul are buza subţire înaltă, răsfrântă în afară şi este neornamentat (fig. 48, 3).

In aceeaşi dărâmătură au fost găsite câteva fragmente de vas, din pastă apropiată celor descrise mai sus. Buza vasului este înaltă, înclinată înafară şi prezintă pe marginea de sus, în exterior, crestături în formă de XXX-uri (fig. 49, 1).

Printre urmele contemporane construcţiei de piatră, cele mai reprezentative sunt două monete moldoveneşti.

In şanţul XII A pe zidul de E, în moloz, am găsit o monetă de argint dela Petru Muşat, având pe revers scutul cu trei bare transversale şi doi crini. Aceste elemente ne datează moneta la sfârşitul domniei lui Petru Muşat.

In caseta 6 A din incintă, în regiunea pavajului deranjat peste dărâmătură, am găsit o monetă de aramă dela începutul domniei lui Alexandru cel Bun. Fragmente de ceramică din pastă roşiatică cu pereţii de 5 mm au fost găsite în mortarul cu care erau legate pietrele pavajului.

Fragmentele din pântecul vasului prezintă caneluri regulate la distanţă de 3 mm unele de altele. Buza vasului uşor resfrântă în afară, şi teşită în partea superioară (fig. 49, 2).

Aceste fragmente cu urme de mortar pe ele reprezintă ceramica constructorilor Cetăţii.

In toate cele patru sectoare în care s'au desfăşurat săpăturile au fost găsite fragmente de buză de vas şi din pântece de vas cu caneluri. Coloarea pastei, în genere neagră, pereţii subţiri de cca 3—4 mm.

Resturi de tipul acestui vas au fost găsite, în majoritatea lor, în incintă.

Se pare că aceste fragmente reprezintă urmele vaselor folosite de cei care au întrebuinţat Cetatea (fig. 49, 3).

In secţiunile demantelatorilor au fost găsite fragmente de vase de coloare roşie şi cenuşie.

Pasta aceasta este superioară acelora descrise mai sus, iar vasele prezintă ornamentaţie mai evoluată, atât pe pântec cât şi la buză. O cratiţă cu trei picioare şi toartă, cu urme de arsură pe fund a fost găsită în caseta 2 A şi în şanţul XII A (fig. 50). Fragmente de acest gen de vas au mai fost găsite şi în alte secţiuni atribuite demantelatorilor.

Un fragment de vas din pastă cenuşie fără impurităţi a fost găsit în caseta 6 A, în regiunea pavajului deranjat. Buza vasului prezintă nişte crestături largi, oblice; în interior are o şenţuire. Umerii vasului sunt decoraţi printr'un ornament stampilat (fig. 51).

Cercetări ulterioare vor da indicaţii în legătură cu acest tip de vas neîntâlnit încă în săpăturile dela Suceava.

Uneltele găsite cu ocazia săpăturilor făcute la Cetatea dela Şcheia se împart în mai multe categorii, după condiţiile stratigrafice în care au fost descoperite (fig. 52)

O mistrie a fost găsită în şanţul VII A. Ea zăcea pe una din pietrele

Fig. 49. — Fragmente ceramice din orânduirea feudală; probabil sec. XIII-XIV.

fundaţiei zidului de S al bastionului de SE. Lungimea mistriei este de 0,35 m, iar partea cea mai lată 0,10 m.

Pe partea superioară a mistriei este depus un strat de pământ galben oxidat. Pe partea inferioară a mistriei, urme de rugină şi mortar dovedesc timpul îndelungat în care a stat această unealtă pe zid. Mânerul prezintă o îndoitură la partea exterioară şi poartă urme de lemn, mărturie a materialului cu care a fost acoperit (fig. 52, 4).

Un sfredel a fost găsit în pământ neumblat, în caseta 5 A la cca 6 m de de peretele V, la adâncimea de 0, 90 m. Sfredelul este oxidat puternic, la fel cu mistria descrisă mai sus.

Forma acestei unelte este aceea a unui T. Lungimea sfredelului este de 0,13 m, iar aceea a mânerului de 0,9 m. La încheietura mânerului cu corpul sfredelului se observă o gaură în diametru de 1,50 mm. Ambele piese descrise fac parte din uneltele constructorilor după toate indiciile stratigrafice (fig.52,6).

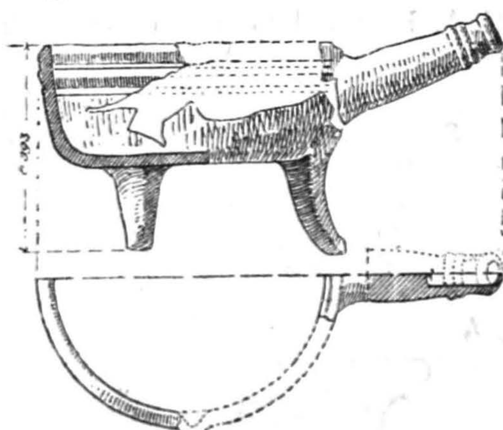

Fig. 50. — Cratiţă de lut.

Ca unelte care mărturisesc existenţa unei operaţii a demantelatorilor au rezultat în această campanie un ciocan şi două dălţi de scos piatră (fig. 52, 1,2-3).

De mărimi diferite, aceste unelte au fost deteriorate la capete în timpul scoaterii pietrei. Ele au fost găsite, în dărâmăturile demantelatorilor lângă ziduri sau turnuri.

Sărăcia armelor este un argument în plus pentru o evacuare a Cetăţii înainte de demantelare. Singurele arme ce s'au găsit sunt patru vârfuri de săgeţi (fig. 53).

Două vârfuri de săgeţi găsite în şanţul I A sunt de formă romboidală cu o nervură pe mijloc. In partea inferioară, vârfurile prezintă un cui cu care se înfigeau în partea lemnoasă a săgeţii (fig. 53, 2-3).

In caseta 6 A a fost prins un vârf de săgeată, tot de formă romboidală, cu partea inferioară mai largă. Acest vâr a fost descoperit pe pavajul incintei şi are vârful îndoit pricinuit de un corp tare, întâlnit la cădere.

In şanţul 9 A a fost găsit un vârf de săgeată cu două aripioare. In partea inferioară vârful are un tub de înmănuşare.

La înlăturarea molozului de pe bastionul de SE a fost găsit un solz de zale care poate fi provenit dela zala unui luptător din garnizoana Cetăţii.

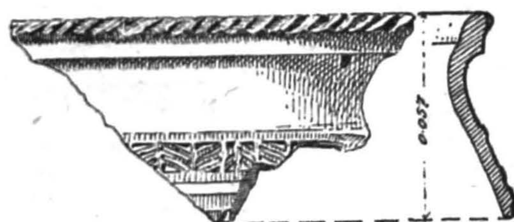

Fig. 51. — Fragment ceramic împodobit cu tiparul.

In şanţul IV A a fost găsit un obiect de fier foarte oxidat, lung de 0,17 m şi lat de 0,3 m de forma unui cuţit care pare să fie o unealtă de luptă.

In şanţul XII A a fost găsit un topor de fier la adâncimea de 0,90 m în pământul umblat de demantelatori. Această unealtă a fost găsită la cca 0,10 m depărtare de două schelete descoperite cu ocazia lărgirii casetei 4 A. Cele două schelete par să fie rezultatul unei decapitări executate cu toporul găsit în preajma lor (fig. 52, 5).

Scheletele au fost descoperite *in situ* având craniile sub ele. Decapitarea se pare să fi fost făcută în regiunea primelor vertebre cervicale (fig. 54).

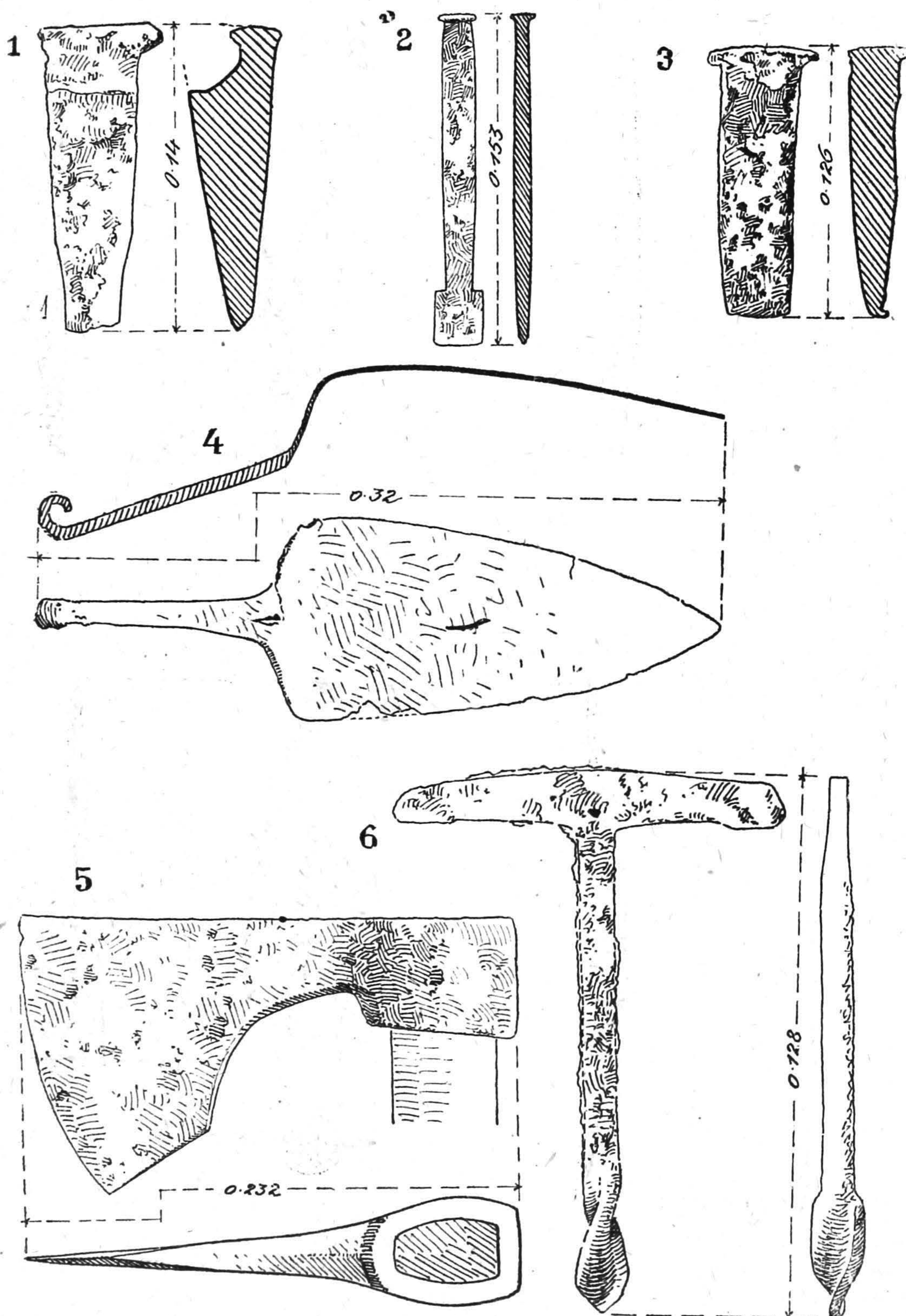

Fig. 52. — Unelte de fier din orânduirea feudală.

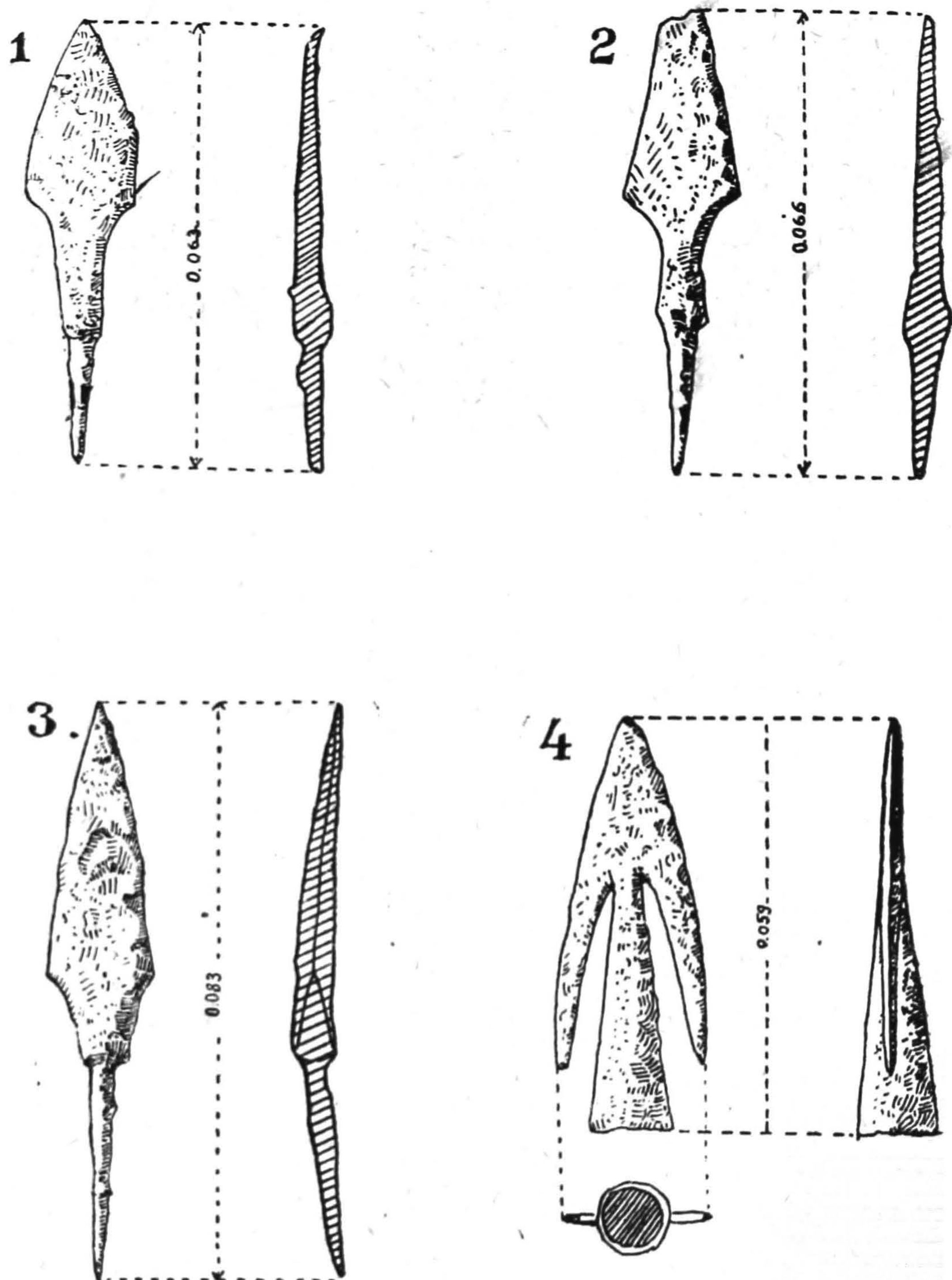

Fig. 53. — Vârfuri de săgeţi.

In afară de aceste mărturii de urme ale vieţii din perioada folosirii şi demantelării Cetăţii, au fost găsite sporadic în unele secţiuni din exteriorul Cetăţii (în special în afara şanţului principal de apărare, pe platou) fragmente de ceramică aparţinând secolului al XVII-lea

Pe platoul intrării (C) au fost prise câteva fragmente de vas cu smalţ ce pot fi date în secolu al XVII-lea.

O monetă Gustav Adolf a fost găsit în pământ purtat în caseta 1 C la 0,10 m.

lUrmele jefuitorilor din secolul al XIX-lea sunt marcate pe teren prin ceramică abundentă, sticlărie, porţelan, însoţite de monete din timpul dominaţiei austriace.

In partea de V a turnului SV a fost găsit un sigiliu pe plumb austriac, precum şi două dălţi noi cu care s'a scos piatra.

Porţiunile din ziduri sau turnuri, scoase de jefuitori se cunosc fiind caracterizate prin desordinea cu care s'a lucrat în preajma lor.

Scoaterea târzie a pietrei este marcată prin adâncituri cauzate de rezistenţa sau uşurinţa cu care s'a scos piatra legată cu mortar de pe traseul zidurilor.

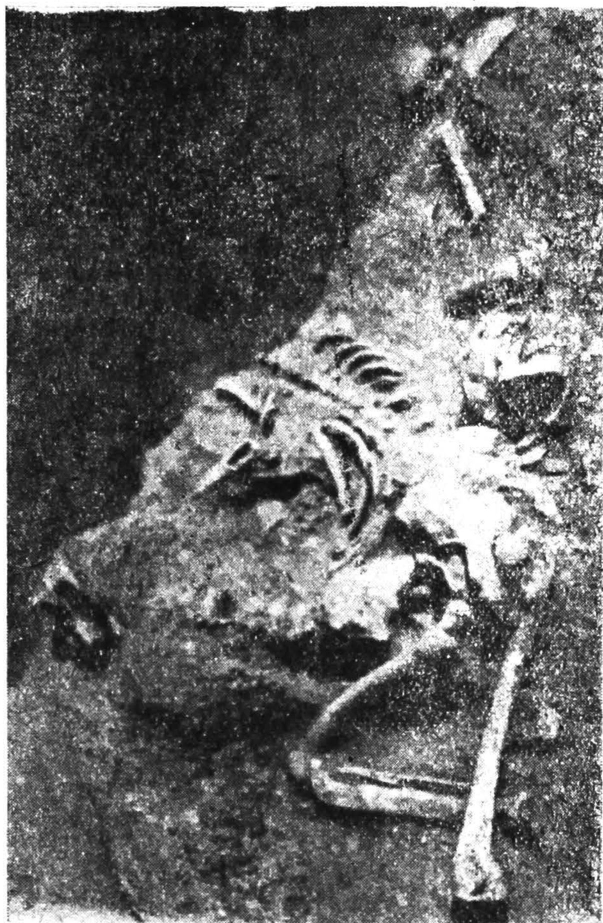

Fig. 54. — Schelete *in situ*.

B. Mitrea — responsabil, I. Nestor — responsabil I. Casan, B. Câmpina, D. Constantinescu, Gh. Diaconu, I. Dimian, Gr. Foit, V. O. Ionescu, Z. Szeckely, V. Vătăşanu; studenţi: *I. Bârzu, St. Dragomir, S- Indrieş, T. Martinovici, E. Neamţu, I. P. Panait, R. Popa, L. Wacşchal, A. Deak.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СУЧАВЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение 1951 г. были начаты систематические раскопки на археологическом участке Сучава, относящиеся к феодальному строю. Город Сучава был довольно долгое время в течение первых веков существования молдавского государства столицей Молдавии.

Экспедицией 1952 г. эти раскопки были продолжены в трех различных пунктах: I) в Четатя де Скаун, II) на плато перед крепостью, непра-

вильно названном «Кымпул Шанцурилор» («Поле рвов») и III) в Четатя дела Шкейа.

На всех этих пунктах уже в начале нашего столетия были произведены раскопки архитектором К. Ромсторфером, но неравномерно и большей частью с неубедительными результатами. Поэтому эти раскопки были возобновлены в первую очередь в вышеуказанных пунктах.

В Четатя де Скаун был выдвинут вопрос об уточнении этапов сооружения стен и внутренних построек, об обитании, с определением различных уровней последовательных археологических отложений, а также возобновления исследования некоторых памятников, недостаточно исследованных или неправильно истолкованных Ромсторфером.

По случаю работ по укреплению, произведенных в Четате во время раскопок под руководством и надзором коллектива, был произведен ряд наблюдений относительно направления различных стен и предварительно установлены этапы возведения северо-восточного угла Четати (рис. 6).

На основании разреза, проведенного во внутреннем дворе (рис.1) было установлено наличие трех последовательных настилов, что указывает на три главные этапа восстановления. Самая древняя мостовая, первая в хронологическом порядке, могла быть построена во времена Александра Доброго (начало XIV века), что было установлено благодаря монете времени этого князя, найденной в разрезе, произведенном в 1951 г. во внутреннем дворе.

В крепостной стене Четати, между башнями 38-39 (по плану Ромсторфера), еще заметна арка в стене, которая впоследствии была перестроена. Исследование этого объекта привело к заключению, что здесь находились древние ворота, что подтверждается также наличием мостовой из мертеля.

Во дворе остался невыясненным вопрос о «Цистерне», глубокой яме в земле, которую Ромсторфер истолковал как «цистерну». Начатые в этом месте раскопки доказали, что не может быть речи о «цистерне» из-за отсутствия в таковой облицовки или боковых плиток.

Плато перед Четатя было неправильно названо «Кымпул Шанцурилор» (таблица II). На этом плато был произведен ряд разрезов «сеткой», чтобы перехватить различные археологические отложения этого участка. Таким образом в секторе «Поарта» («Ворота») (таблица III) было впервые установлено и определено точное место, по которому переходили с плато через оборонительный ров в крепость. В этом месте была обнаружена мостовая, выстланная большими плитами (рис. 8).

На том же плато открыли следы двух жилищ одного — конца XV века, датируемого турецкой монетой времен Баязида II, а другого, вероятно, XVI века.*)

Керамика, обнаруженная в этих двух жилищах, а также найденная во время раскопок, была классифицирована по столетиям, причем устанавливалось, что надлежит приурочить к XV веку (рис. 12—13) и что — к XVI веку и, наконец, вид керамики XVII века (рис. 16).

Раскопками возобновили изучение часовни, раскопанной первоначально Ромсторфером и по этому случаю открыли целое кладбище, расположенное вокруг нее. По монетам, найденным при костяках, можно было установить, что это кладбище относится к XV и началу XVI веков.

Многочисленные предметы украшения, серьги, кольца, пуговицы, остатки одежды, в том числе некоторые с узорами, встречающимися и ныне в народном искусстве, были найдены в течение раскопок.

В одной из могил было обнаружено бронзовое кольцо с бугорком славянского типа (рис. 27).

Как по найденному инвентарю в могилах, так и по их природе — одни из них были простыми ямами, выкопанными в земле, тогда как другие имели кирпичные стены и своды (рис. 18) или были покрыты каменными плитами, можно заключить, что здесь имелись две общественные категории: одна зажиточная, другая бедная.

Третьим пунктом, который вскрывали в кампанию раскопок, был Четатя дела Шкейа. Эта крепость расположена на вершине холма к северо-западу от Сучавы, близ села Шкейа (рис. 1), господствуя над дорогой из Трансильвании, ведущей вдоль ручья Шкейа.

Ромсторфер, производивший здесь раскопки в начале XX столетия, вскрыл башню со стороны Шкеи и заключил, что здесь была лишь оборонительная башня. Предпринятые раскопки доказали, что речь идет о целой крепости, съемку плана которой можно было составить (таблица VI). Форма крепости ромбовидная с четырьмя наружными бастионами на углах с оборонительными наклонными стенами, которые совместно с башнями и прочими сооружениями занимали приблизительно 1500 м^2.

На основании монеты Петра Мушата, найденной в обломках в стене, в рве XIII A, приурочили крепость ко времени этого воеводы.

Вскоре после возведения крепости, вероятно, по распоряжению сюзерена, она систематически сносилась, так что на поверхности не осталось следа от старых стен.

Во время этих едва начавшихся лишь раскопок внутри крепости были найдены незначительные остатки вооружения, но зато были обнаружены строительные орудия: лопатка каменщика, железная секура, бурав, долота и проч.

Совершенно неизвестная в исторических источниках крепость Шкейа является ценным вкладом, внесенным археологией для более глубокого ознакомления с историей Румынии того времени.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — Феодальные крепости в окрестностях Сучавы.
Рис. 2 — Общий план раскопок крепости Кымпул Шанцурилор.
Рис. 3 — Профиль среза внутреннего двора крепости.
Рис. 4 — Свод ворот.
Рис. 5 — План срезов против ворот.
Рис. 6 — Профиль среза против ворот. Стена а.
Рис. 7 — «Цистерна» со сводом и крепежный столб.
Рис. 8 — Сектор внутренних ворот. Северо-восточный угол.
Рис. 9 — План сектора ворот (складная таблица).
Рис. 10 — Профиль сектора ворот.
Рис. 11 — Аспект мостовой, выстланной плитами, в секторе ворот.
Рис. 12 — План жилища в секторе В. (Складная таблица).
Рис. 13 — Глиняный пол и груда обмазки из соломы и глины из жилища на площади В.
Рис. 14 — Жилище в секторе А.

Рис. 15. — Фрагменты керамики строя первобытного общества.
Рис. 16. — Фрагменты молдавской керамики XV в.
Рис. 17. — Фрагменты молдавской керамики XV в.
Рис. 18. — Фрагмент глиняного сосуда с поливой.
Рис. 19. — Поливные настилочные плиты эпохи Стефана Великого.
Рис. 20. — Молдавская керамика XVI и XVII в.
Рис. 21. — План кладбища (складная таблица).
Рис. 22. — Могила № 47, покрытая плитами.
Рис. 23. — Могилы-склепы.
Рис. 24. — Серебряные пуговицы, найденные в могилах XV в.
Рис. 25. — Различные виды серег XV в.
Рис. 26. — Кольца XV в.
Рис. 27. — Бронзовое кольцо с бугорком.
Рис. 28. — Фрагмент ткани (таблица).
Рис. 29. — Фрагменты ткани: узор, восстановленный в красках.
Рис. 30. — Общий вид раскопок крепости в Шкее.
Рис. 31. — Общий план раскопок крепости в Шкее.
Рис. 32. — Профиль рва VIII В.
Рис. 33. — Профиль рва VII А.
Рис. 34. — Профиль стены квадрата 2 А.
Рис. 35. — Профиль стены рва 1 D.
Рис. 36. — Профиль стены квадрата 5 А.
Рис. 37. — Ступенчатый профиль, ров IV А.
Рис. 38. — Профиль стены рва у юго-восточной башни.
Рис. 39. — Вид северо-западной башни.
Рис. 40. — Связной брусок.
Рис. 41. — Профиль стены рва I А.
Рис. 42. — Профиль стены рва IV А (верхняя часть рва).
Рис. 43. — Профиль стены рва IV А — мусорная яма.
Рис. 44. — Снимок. Ров IV А.
Рис. 45. — Орудия первобытно общинного строя.
Рис. 46. — Неолитический комплекс.
Рис. 47. — Фрагменты Латен.
Рис. 48. — Фрагменты керамики ранней феодальной эпохи.
Рис. 49. — Фрагменты керамики феодального строя, очевидно, XIII—XIУ вв.
Рис .50. — Глиняная сковорода.
Рис. 51. — Фрагмент керамики, украшенный оттисками (стампа).
Рис. 52. — Железные орудия феодального строя.
Рис. 53. — Наконечники стрел.
Рис. 54. — Костяки *in situ*.

LE CHANTIER DE SUCEAVA

(RÉSUMÉ)

Au cours de 1951 on a entamé des fouilles systématiques au chantier archéologique de Suceava, station appartenant à l'organisation féodale. Aux premiers siècles de l'existence de l'Etat moldave, la ville de Suceava a été pendant assez longtemps la capitale de la Moldavie.

Pendant la campagne archéologique de 1952, on a continué les fouilles en trois points différents: I. *Le Château de résidence*, II, *le plateau devant le Château*, improprement dénommé « Câmpul Sanţurilor » (champ des fossés) et III. *la forteresse de Şcheia*.

Tous ces points ont déjà été fouillés, au début de notre siècle, par l'architecte K. Romstorfer, mais de façon inégale et avec des résultats qui, la plupart du temps, ne sont pas concluants. C'est pourquoi on a repris les fouilles, pour le moment aux points indiqués ci-dessus.

Le Château de résidence a posé les problèmes suivants: le besoin de préciser les étapes de construction des murs et des bâtisses de l'intérieur; d'établir l'habitation en déterminant les différents niveaux de dépôts archéologiques successifs, ainsi que de reprendre les fouilles de certains monuments, incomplètement étudiés ou mal interprétés par Romstorfer.

A l'occasion des travaux de consolidation qu'on a effectués dans le Château au cours des fouilles, sous les directives et la surveillance du collectif, on a pu faire une série d'observations sur le tracé des différents murs; on a établi, pour le moment de façon provisoire, les étapes de construction de l'angle NE du Château (fig. 6).

A la suite d'une section pratiquée dans la cour intérieure (fig. 1), on a constaté l'existence de trois pavages successifs, fait qui indique trois étapes principales de réfection. Le plus ancien de ces pavages, le premier dans l'ordre chronologique, a pu être daté du temps d'Alexandre le Bon (début du XVe siècle) par une monnaie datant du règne de ce voïvode, qu'on a trouvée dans la cour intérieure, en 1951.

Dans le mur d'enceinte du Château, entre les tours 38 et 39 (plan de Romstorfer), on peut encore observer un arc de maçonnerie qui a été comblé ultérieurement. En étudiant cet objectif on a abouti à la conclusion qu'il y avait eu ici un ancien porche, également attesté par l'existence d'un pavage en mortier.

A l'intérieur de la cour, la question de la profonde fosse que Romstorfer avait interprétée en tant que vestiges d'une «citerne», était restée en suspens. Les fouilles entamées à cet endroit ont prouvés qu'il ne peut être question d'une «citerne», étant donné que la fosse est dépourvue de tout placage ou dallage latéral.

Le plateau situé devant le Château a été improprement dénommé « Câmpul Şanţurilor » (planche II). On y a effectué une série de sections « en réseau » afin de découvrir les différents dépôts archéologiques de ce terrain. Ainsi, dans le secteur « Poarta » (planche III), où a découvert et précisé, pour la première fois, l'emplacement exact par où l'on pouvait passer du plateau dans le Château, par dessus le fossé de retranchement. C'est à cet endroit que l'on a découvert un pavage fait de grandes dalles (fig. 8).

Sur le même plateau, on a découvert les traces de deux habitations, l'une d'entre elles datée, à l'aide d'une monnaie turque de l'époque de Bajazet II, de la fin du XVe siècle, et la seconde, probablement du XVIe siècle.

La céramique, trouvée dans les deux habitations, ainsi qu'au cours des fouilles, a été classifiée par siècles, en précisant ce qu'il fallait dater du XVe siècle (fig 12-13), ce qu'il fallait attribuer au XVIe siècle et enfin, quel est l'aspect de la céramique du XVIIe siècle (fig. 16).

Les fouilles ont repris l'étude de la chapelle, découverte d'abord par Romstorfer et ont mis à jour, à cette occasion, un cimetière complet, qui l'entourait. On a pu établir, d'après les monnaies trouvées auprès des squelettes, que cette nécropole datait du XVe siècle et du début du XVIe.

On a trouvé, au cours de ces fouilles, de nombreux objets de parure, des boucles d'oreilles, des bagues, des boutons, des restes de vêtements, parmi lesquels quelques-uns étaient décorés de motifs qu'on retrouve encore de nos jours dans l'art populaire.

On doit signaler la découverte faite, dans l'une des sépultures, d'un anneau de boucle en bronze, de type slave (fig. 27).

L'inventaire découvert dans les tombeaux et leur caractère même (certains n'étaient que de simples fosses creusées dans la terre, tandis que d'autres étaient capitonnés de maçonnerie et voutés (fig. 18) ou bien recouverts de dalles) ont établi qu'il s'agissait de deux catégories sociales: l'une plus riche et l'autre, pauvre.

Un troisième point où l'on a fait des fouilles au cours de cette campane est la forteresse de Şcheia. Cette forteresse est située sur le sommet d'une colline au NO de la ville de Suceava, près du village de Şcheia (fig. 1): elle domine le chemin qui vient de Transylvanie, longeant la rive du ruisseau de Şcheia.

Romstorfer, qui y a fait des fouilles au début de notre siècle, a mis à jour une tour, du côté du village de Şcheia et a conclu qu'il ne s'agissait que d'un donjon. Les fouilles actuelles ont prouvé qu'il s'agit de toute une forteresse dont on a pu lever le plan (planche VI). Il est question d'une forteresse de forme rhomboïdale, flanquée aux angles de quatre bastions extérieurs; elle a des murs d'enceinte en pente et sa surface, y compris les tours, est d'environ 1500 m².

Basés sur la présence d'une monnaie trouvée dans le plâtras, sur le mur du fossé XIII A et datant de Petru Muşat, on a daté la forteresse de l'époque de ce voïvode.

Peu après avoir été construite, la forteresse a été systématiquement démantelée, de sorte qu'il n'est pas resté de trace des anciennes murailles en surface.

Au cours des fouilles à l'intérieur de la forteresse, fouilles qui n'en sont qu'à leur début, on a trouvé peu de restes d'armement; en échange, on a découvert des outils de construction: une truelle, une cognée en fer, une vrille, des ciseaux etc.

La forteresse de Şcheia, totalement inconnue des sources historiques, constitue un précieux apport de l'archéologie à la connaissance de plus en plus approfondie de l'histoire de cette époque de notre pays.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Les fortifications féodales des environs de Suceava.
Fig. 2. — Plan général des fouilles du Château et de Câmpul Şanţurilor (champ des fossés).
Fig. 3. — Coupe de la cour intérieure du Château.
Fig. 4. — L'arc de la porte.
Fig. 5. — Plan des sections effectuées devant la porte.
Fig. 6. — Coupe La paroi *a*.
Fig. 7. — La « citerne » et l'arc et le pilier de consolidation.
Fig. 8. — Le secteur de la porte intérieur. Angle du nord-est.
Fig. 9. — Plan du secteur de la porte. (planche pliante).
Fig. 10. — Profil d'une des fouilles du secteur de la porte.
Fig. 11. — Aspect du pavage de dalles du secteur de la porte.
Fig. 12. — Plan de l'habitation du secteur B (planche pliante).
Fig. 13. — Le plancher d'argile et la masse de bousillage de l'habitation de la surface B.
Fig. 14. — Habitation du secteur A.
Fig. 15. — Fragments céramiques datant de l'époque de la commune primitive.
Fig. 16. — Céramique moldave du XVe siècle.
Fig. 17. — Céramique moldave du XVe siècle.
Fig. 18. — Fragment de vase en terre cuite émaillée.
Fig. 19. — Plaques de pavage émaillées de l'époque d'Etienne le Grand.
Fig. 20. — Céramique moldave des XVIe et XVIIe siècles.

Fig. 21. — Plan du cimetière (planche pliante).
Fig. 22. — La tombe 47, recouverte de dalles.
Fig. 23. — Sépultures en caveaux.
Fig. 24. — Boutons en argent proubant de tombes du XVe siècle.
Fig. 25. — Différents types de boucles d'oreilles du XV^{c} siècle.
Fig. 26. — Bagues du XVe siècle
Fig. 27. — Boucle de chaveux en bronze.
Fig. 28. — Fragment de tissu (planche pliante).
Fig. 29. — Fragment de tissu: reconstitution du motif (en couleurs).
Fig. 30. — Vue générale des fouilles de la forteresse de Şcheia (planche pliante).
Fig. 31. — Plan général des fouilles de la forteresse de Şcheia.)planche pliante)·
Fig. 32. — Profil du fossé VIII B.
Fig. 33. — Profil du fossé VII A.
Fig. 34. — Profil de la paroi de la case 2 A.
Fig. 35. — Profil de la paroi du fossé I D
Fig. 36. — Profil de la paroi de la case 5 A.
Fig. 37. — Profil de marche, fossé IV A.
Fig. 38. — Profil de la paroi du fossé du bastion du sud-est.
Fig. 39. — Vue de la tour du nord-ouest.
Fig. 40. — Tirant.
Fig. 41. — Profil de la paroi du fossé I. A.
Fig. 42. — Profil de la paroi du fossé IV A (partie supérieure du fossé).
Fig. 43. — Profil de la paroi du fossé IV A — fosse à déchets.
Fig. 44. — Photographie du fossé IV A.
Fig. 45. — Outils datant de l'époque de la commune primitive.
Fig. 46. — Complexe néolithique.
Fig. 47. — Fragments du lépoque La Tène.
Fig. 48. — Céramique féodale ancienne.
Fig. 49. — Fragments céramiques datant de la période féodale; probablement des XIII-XIVes siècles.
Fig. 50. — Casserole en argile.
Fig. 51. — Fragment céramique à ornementation imprimée au moule.
Fig. 52. — Outils en fer de la période féodale.
Fig. 53. — Têtes de flèches.
Fig. 54. — Squelettes *in situ*.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 1—2 1953

ŞANTIERUL CORLĂTENI

Colectivul şantierului arheologic Corlăteni (r. Dorohoi), în cursul campaniei din vara anului 1952, a executat următoarele lucrări:

1. Ca misiune principală, explorarea *Cetăţii* de pe înălţimea dela E de satul Corlăteni;
2. In cadrul misiunilor secundare, explorarea *Movilei* dela cota 205, din apropierea acestei cetăţi;
3. Recunoaşterea şi sondarea, prin săpături de mici proporţii, a staţiunilor din *Valea Godinescului* (Vlădeni), dela *Opust* (Carasa-Miclăuşeni), dela *Via Dămăchenilor* (Dealul Docan), dela *Biserica* din Dămăcheni şi dela *Costişa Morii* (gara Carasa);
4. Recunoaşterea, fără săpături, a staţiunilor dela Corlăteni (colţul SE al satului), Cordăreni şi Văculeşti-Verbia (marginea V a satului Dămăcheni).

Activitatea şantierului a durat dela 4 Iulie la 1 Septembrie 1952. S'au făcut în total săpături în suprafaţă de 1534 m², excavându-se un volum de 1470 m³ de pământ, care a fost pus la loc după terminarea cercetărilor, spre a se asigura rentabilitatea terenului şi integritatea monumentelor explorate. Din aceste cifre, îi revin Cetăţii 970 m² de suprafaţă cu 820 m³ de pământ excavat, Movilei 294 m² cu 470 m³, iar celor cinci staţiuni sondate, la un loc, 274 m², cu 180 m³.

Materialul arheologic rezultat din lucrările menţionate, relativ puţin, a fost transportat la Muzeul de Antichităţi din Iaşi. Cea mai mare parte din acest material provine din recunoaşterile şi sondajele executate în cadrul misiunilor secundare. Cetatea, obiectivul central, a fost aproape total sterilă din acest punct de vedere.

I. CETATEA

Cetatea se află pe culmea Dealului Cetăţii, la 1,5 km E de marginea satului Corlăteni, deasupra staţiunii neolitice dela punctul « In Ţarină », din valea Jijiei, obiectul săpăturilor din anii precedenţi. Poziţia sa este în acelaşi timp dominantă şi ferită de vedere. Nu poate fi zărită decât de pe o porţiune foarte scurtă din valea Jijiei, din spre SE, din dreptul satului Mateieni (fig. 1 — 2). Regiunea este de podiş de stepă, cu păduri rare, dintre care cea mai apropiată de Cetate se găseşte la 4 km spre N, către Cordăreni.

Cetatea constă dintr'o circumvalaţie simplă de pământ, cu şanţ şi val, de formă pătrată, cu colţurile orientate spre punctele cardinale (fig. 3). Fiecare latură a patratului, măsurată pe culmea valului, este de 73 m lungime. Latura de SE este întreruptă printr'o deschidere de cca 5 m lărgime, reprezentând

Fig. 1. — Corlăteni. Vederea Cetăţii din spre Est

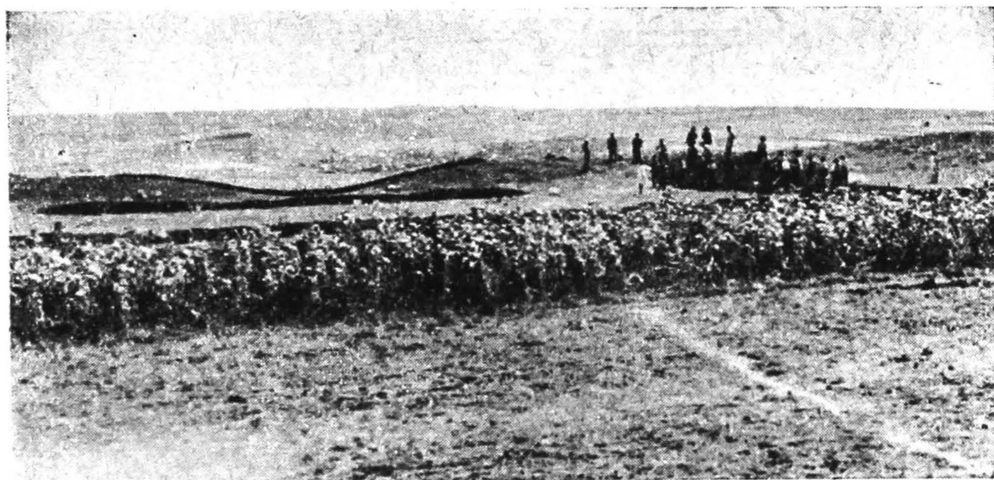

Fig. 2. — Corlăteni. Vedere din incinta Cetăţii în spre poartă. In fund, peste valea Jijiei, se vede satul Mateieni. In dreapta, lucrătorii sapă secţiunea *C*.

poarta (fig. 2). Această deschidere, cu faţa spre Mateieni, corespunde singurei direcţii din spre care se putea avea un acces relativ mai uşor către cetate, pe panta lungă şi lină dela capul dealului.

In general, starea de conservare a cetăţii este bună. In cea mai mare parte valurile se păstrează intacte. Doar pe câteva porţiuni de cca 30 m lungime, de pe laturile de NE şi SV, coamele lor au fost deteriorate prin lucrări agri-

cole recente. Şanţurile, deşi umplute în bună parte în decursul timpului cu pământ vegetal adus dimprejur prin acţiunea plugului şi mai ales prin

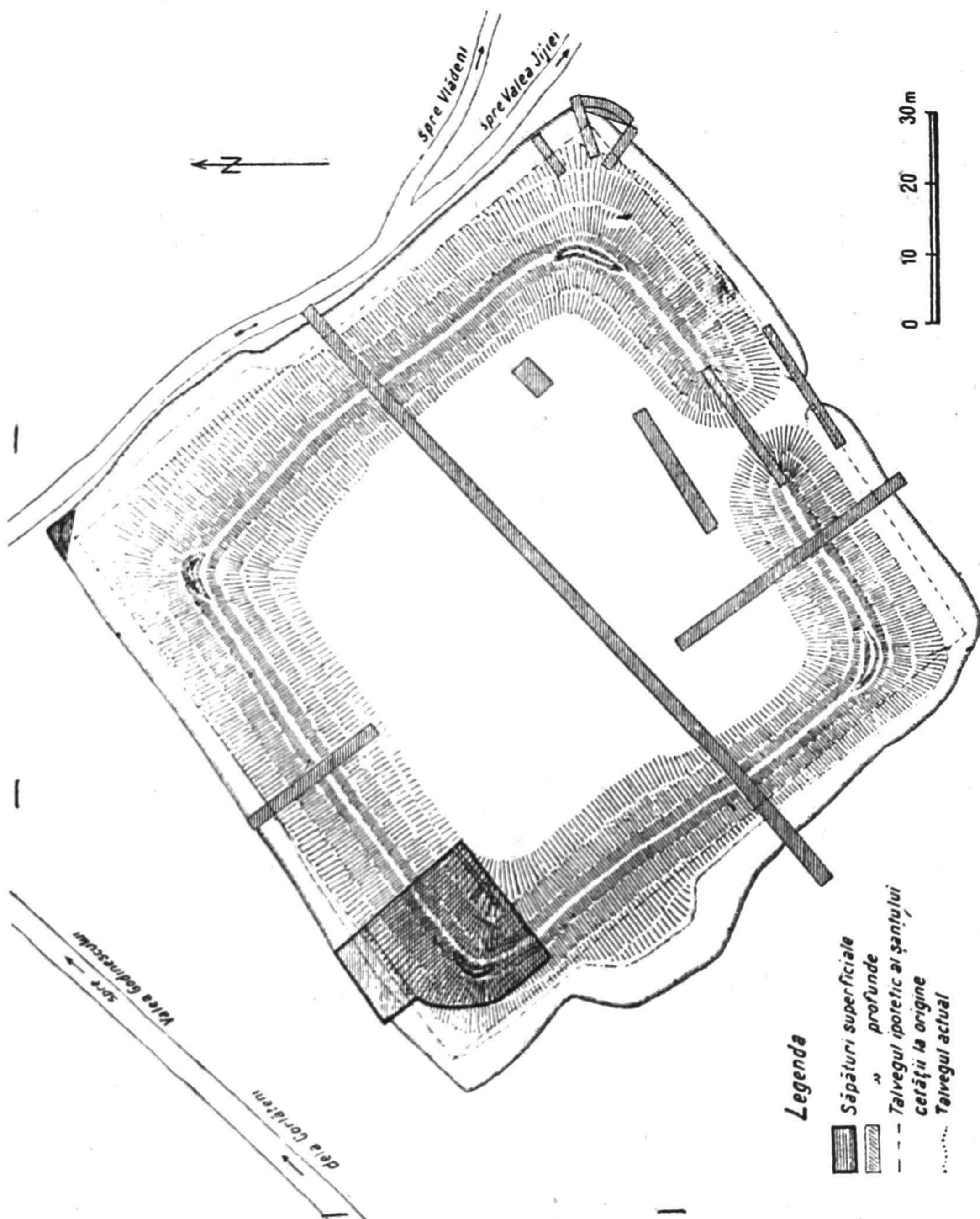
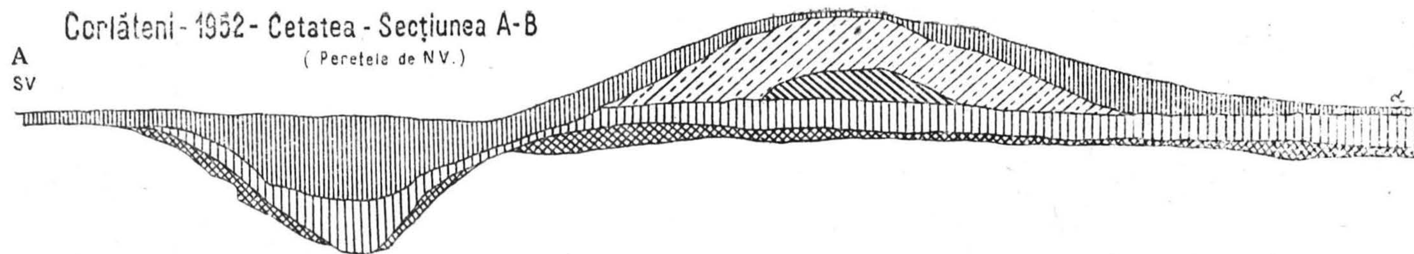

Fig. 3. — Planul Cetăţii dela Corlăteni, cu săpăturile din 1952.

scurgerile apelor de ploaie, prezintă încă o adâncime apreciabilă. Poarta cetăţii n'a suferit nicio modificare.

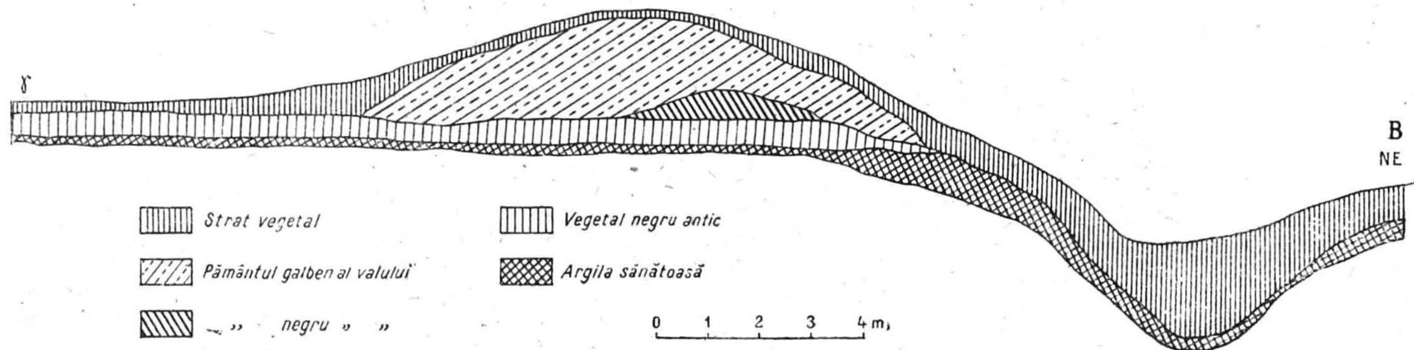

Fig. 4. — Secţiunea AB, de-a-curmezişul Cetăţii, dela SE la NE

Cetatea a fost semnalată pentru prima oară cu prilejul campaniei de cercetări dela Corlăteni din 1949 [1], în urma unei recunoaşteri sumare. Cu acest prilej a fost exprimată pentru întâia oară şi o părere asupra datei sale, fiind atribuită perioadei feudale. Buna stare de conservare a fortificaţiei, ca şi forma sa, fac din capul locului plauzibilă o asemenea datare.

Săpăturile noastre din 1952 au urmărit simultan următoarele probleme esenţiale: verificarea acestei datări, precizarea modului de construcţie şi obţinerea de date referitoare la folosirea cetăţii. In acest scop se impunea să procedăm la o serie de secţiuni înguste, practicate în puncte diferite, trecând la lărgiri în suprafeţe mai mari numai pe măsură ce faptele descoperite ne-ar fi obligat (fig. 3).

Fig. 5. — Corlăteni. Vederea secţiunii *A*, prin valul de SV al Cetăţii.

Am început cu câte o secţiune, *A* şi *B*, de câte 2 m lărgime, pe mijlocul laturilor de SV şi de NE, de-a-curmezişul valurilor şi şanţurilor respective, prelungindu-le apoi spre centru într'o secţiune comună *AB* (fig. 4). S'a ajuns astfel la săparea unei tranşee transversale, de 109 m lungime şi 2 m lăţime, de-a-latul cetăţii, dela SV la NE. Am dus săpătura până la pământul sănătos, constituit din argilă de coloare galben-deschis care şi-a făcut apariţia în terenul plan din mijlocul cetăţii, la nivelul de 0,60 — 0,70 m, iar sub culmea valurilor la nivelul de 2,30 — 2,50 m. Din porţiunile care tăiau şanţurile, s'a extras umplutura de humus depus în decursul timpului, dându-se de fundul primitiv la adâncimea de 2,60 — 3,50 m.

Incă dela aceste prime lucrări ne-am putut da seama de modul de construcţie a cetăţii, care e foarte simplu: s'au săpat cele patru şanţuri formându-se perimetrul fortificaţiei, iar pământul scos a fost aruncat pe marginea interioară a şanţurilor şi adunat în formă de val. In secţiune se observă foarte clar acest lucru: valul este alcătuit dintr'o massă de lut galben, înaltă de 1,80 m în *A* şi de 2,10 m în *B*, şi lată de 10 m la bază, suprapusă unui dâmb mai mic de humus negru, înalt de 0,60 — 0,70 m şi lat de 4 m, care a fost aşternut direct peste pământul vegetal normal din vechime (fig. 4 şi 5). Este

[1] « SCIV », Nr. 1, anul I, 1950, p. 30.

ordinea extragerii pământului din şanţ: mai întâi a fost scoasă pătura subţire de humus dela suprafaţă, apoi o cantitate mare de argilă dela fund. Ceea ce în şanţ a fost deasupra, în val se află dedesubt, şi invers. Şanţul cetăţii, adânc de 2,60 m în *A* şi de 3,50 m în *B*, e larg la fund de 1,50 m, iar la gură de 6,50 — 7 m. Pereţii săi sunt oblici, dar destul de pripori. Intre peretele interior şi val nu se observă nicio urmă de bermă, acest perete formând un plan continuu cu suprafaţa exterioară a valului, pe o înălţime totală de 4,50 — 5,60 m. Valul nu prezintă nici cel mai slab indiciu de palisadă, de groapă ori de alt element de prelucrare secundară.

In săpătură nu s'a găsit niciun obiect, excepţie făcând doar câteva aşchii de silex, fără urme de prelucrare, găsite în pământul vegetal din incinta cetăţii. De asemenea nu s'a remarcat nicio urmă de groapă, de locuinţă ori de foc. La acelaşi rezultat negativ s'a ajuns şi în sondajul *b*, de 3 × 5 m, pe care l-am practicat în incintă, în apropiere de colţul E (fig. 3), până la adâncimea de 0,80 m, unde s'a dat de argilă naturală.

Pentru a completa observaţiile referitoare la valuri şi şanţuri, am trasat câte o secţiune pe latura de SE, pe segmentul dela S de poartă, printr'o tranşee transversală *C*, de 40 m lungime şi 2 m lăţime, dela marginea exterioară a şanţului până în centrul incintei (fig. 6), şi în mijlocul laturei de NV, prin tranşeea transversală *D*, de 22 m lungime şi 2 m lăţime (fig. 7). Aceste secţiuni au confirmat constatările pozitive şi negative făcute în *A* şi *B* cu privire la structura şi dimensiunile valului şi ale şanţului.

Tot în legătură cu această problemă a construcţiei şi în speranţa de a obţine elemente care să ne ajute în problema cronologică, am desvelit colţul de V al valului pe o suprafaţă trapezoidală *E*, cuprinzând o porţiune de 25 m lungime din latura de NV a cetăţii şi alta de 22 m din latura de SV. Am înlăturat stratul subţire de pământ vegetal de formaţie mai recentă de deasupra massei de argilă a valului, căutând să reconstituim aspectul primitiv al acestuia. Apoi, în limitele aceleiaşi suprafeţe, am excavat complet o porţiune de 12 m lungime, *E'*, din şanţul de pe latura de NV. Şanţul prezintă în acest loc o adâncime de 3 m şi o lărgime de 1,50 — 2 m la fund şi de 6 m la gură (fig. 12).

Am ales acest colţ pentru o cercetare exterioară, deoarece în unghiul său interior, pe panta valului, se vedea la suprafaţa solului o uşoară adâncitură, dând impresia unei urme de bordei dintr'o vreme mai nouă decât aceea în care a fost construită cetatea. Această impresie ne-a fost confirmată. In stratul vegetal din suprafaţa *E*, atât deasupra acestei urme, cât şi în imediata sa apropiere, am găsit fragmente de oase de bucătărie, de porc şi de vită, cioburi de oale de lut, cenuşii, lucrate la roată, fără smalţ, decorate lângă buză cu linii ondulate, pictate în negru-roşcat, cu fund plat şi toartă verticală (fig. 8, 3 — 5 şi 9, 4 — 5), o mică garnitură de tablă de bronz simplă, cu patină slabă, cu o gaură dreptunghiulară la mijloc (fig. 9,2), un glonte sferic de plumb de 13 mm diametru, cu o dungă imprimată *en creux* pe ecuator (fig. 8, 2), şi un nasture emisferic de bronz, simplu (fig. 9, 3). Făcând, chiar deasupra urmei de bordei, încă două secţiuni de câte 0,50 m lăţime: *a*, de 11 m lungime, orientată SV-NE, şi *c*, de 4 m lungime, orientată NV-SE, adâncite până la pământul galben sănătos, la nivelul de 0,80 m, am mai dat peste un ciob dela buza unui vas cenuşiu de factură recentă, ornat pe gât cu o linie de puncte incise, peste un fragment de scoabă de fier şi peste un fragment gros de dop de sticlă, fără irizaţii (fig. 8, 1). Toate aceste obiecte de-

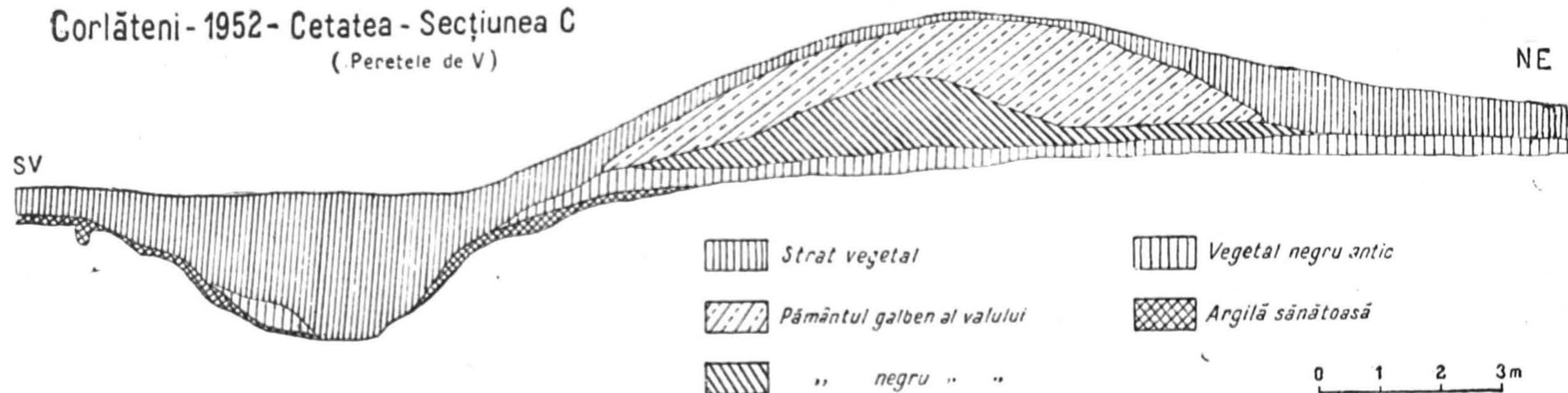

Fig. 6. — Tranşeea *C* tăind valul de SE al Cetăţii.

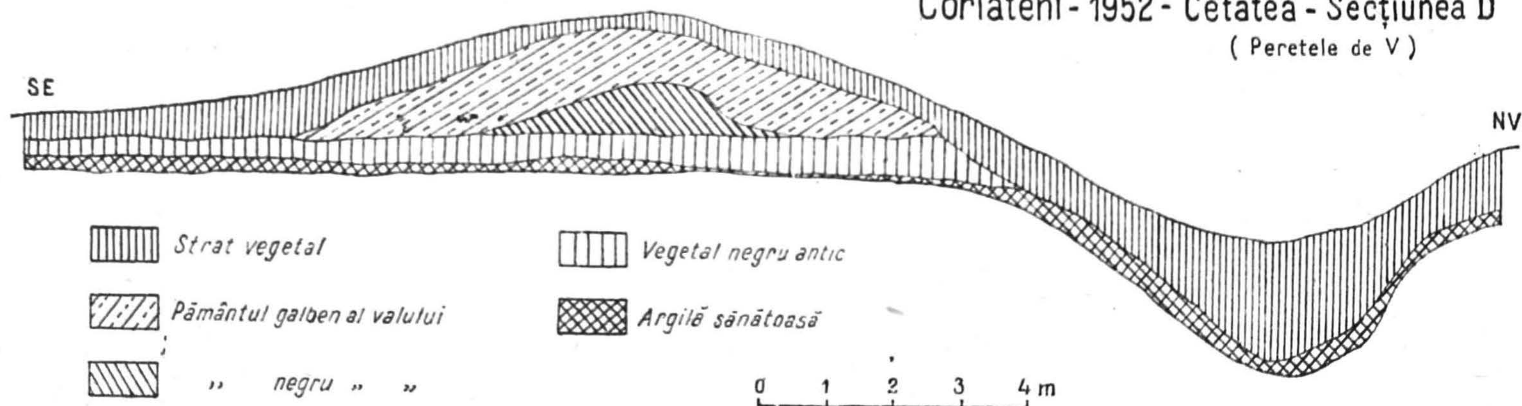

Fig. 7. — Secţiunea *D*, de-a-curmezişul valului şi şanţului de NV.

notă o epocă foarte apropiată de vremea noastră, poate chiar secolul al XIX-lea, dar destul de veche pentru ca nimeni dintre sătenii locali, nici chiar cei foarte bătrâni, să nu-şi amintească de existenţa unei locuinţe în acel loc. Bordeiul n'a fost adâncit prea tare: temeliile sale n'au atins nicăeri stratul natural de argilă galbenă. Fiind astfel săpată numai în pământ vegetal, lo-

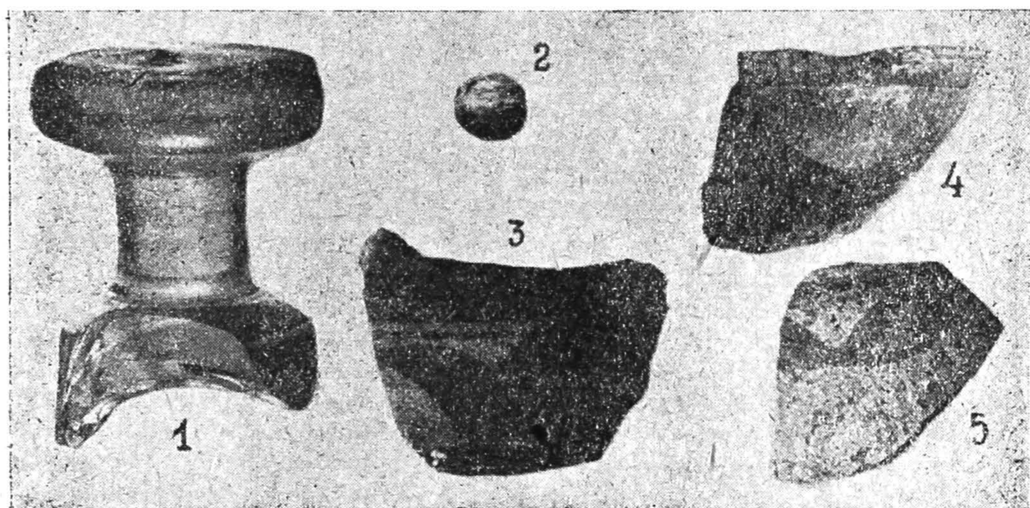

Fig. 8. — Corlăteni. Obiecte găsite printre resturile colibei recente din colţul de V al Cetăţii: 1. fragment de dop de sticlă; 2. glonte de plumb; 3-5. fragmente de vas cu pictură brună.

cuinţa n'a putut fi cercetată cu precizie. E vorba de urmele unei construcţii patrulatere, de cca 8 × 5 m, orientată oarecum în direcţia V-E şi apărată de vânturile de N prin valurile cetăţii.

In săpătura *E'*, în umplutura şanţului cetăţii formată din acumularea pământului vegetal din apropiere, prin efectul arăturilor şi al scurgerilor de ape, am găsit două silexuri de aspect neolitic: un fragment de lamă cu patină albă mată, cu urme de prelucrare (fig. 10, 2) şi un răzuitor vânăt-cenuşiu, de o formă vag elipsoidală, cu o faţă plată şi cu cealaltă modelată prin retuşe îngrijite (fig. 10, 7). O lamă de silex, fără urme de prelucrare, cu vârf ascuţit, curbat, a fost întâlnită în stratul vegetal de deasupra valului din apropiere.

In toate cele patru colţuri ale cetăţii, coama valului se înalţă brusc prin câte o moviliţă semilunară (fig. 3), lungă de 7—10 m, lată până la 2 m şi înaltă de 0,60—1 m. Lucrările noastre din colţul de V, în suprafaţa *E*, ne-au arătat clar că e vorba de grămezi simple de pământ adus intenţionat, după terminarea şi fasonarea valului, pentru întărirea colţurilor şi în vederea utilizării lor ca puncte proeminente de strajă. Nici în acest loc nu s'a observat vreo urmă de palisadă ori de altfel de întăritură complimentară.

Pentru a obţine date precise cu privire la poarta cetăţii şi la drumul căruia îi dădea acces, am practicat trei secţiuni de câte 20 m lungime, orientate NE-SV (fig. 11), şi anume: *F*, de 1,50 m lăţime, trasă chiar de-a-curmezişul porţii, cu câte o extremitate pe fiecare din cele două segmente ale laturii SE a cetăţii; *G*, de 2 m lăţime, paralelă cu precedenta, la 10 m departe, spre interiorul

incintei, perpendicular pe direcţia porţii; şi *H*, de 1,50 m lăţime, la 10 m SE de poartă, pe talvegul şanţului din această parte, tăind drumul de pătrundere în cetate.

Prin secţiunile *F* şi *H* s'a confirmat impresia că deschizătura din mijlocul laturii SE reprezintă o poartă, rezervată ca atare încă dela construcţia cetăţii. Atât şanţul, cât şi valul se întrerup la marginile deschizăturii, lăsând o fâşie de drum intactă pe o lăţime de 5,25 m între segmentele şanţului şi de 4 m între segmentele valului. Extremităţile şanţului, ca şi ale valului, nu sunt verticale, ci în pantă (fig. 11). Valul măsoară, la capetele secţiunii *F*, de o parte şi de alta a porţii, o înălţime de 1,70—1,90 m deasupra nivelului normal al terenului (cu o proporţie mai mare de lut negru decât de lut galben), iar şanţul, la capetele secţiunii *H*, de ambele părţi ale drumului rezervat, are o adâncime de 2 — 2,40 m. Pământul vegetal dela suprafaţa fâşiei rezervate pentru drum, ca peste tot unde solul n'a fost săpat, are o grosime de 0,60 — 0,80 m. Secţiunea *G*, din interiorul incintei (fig. 11), înafară de confirmarea acestei grosimi a stratului vegetal, n'a prilejuit nicio observaţie şi n'a dat la iveală niciun obiect.

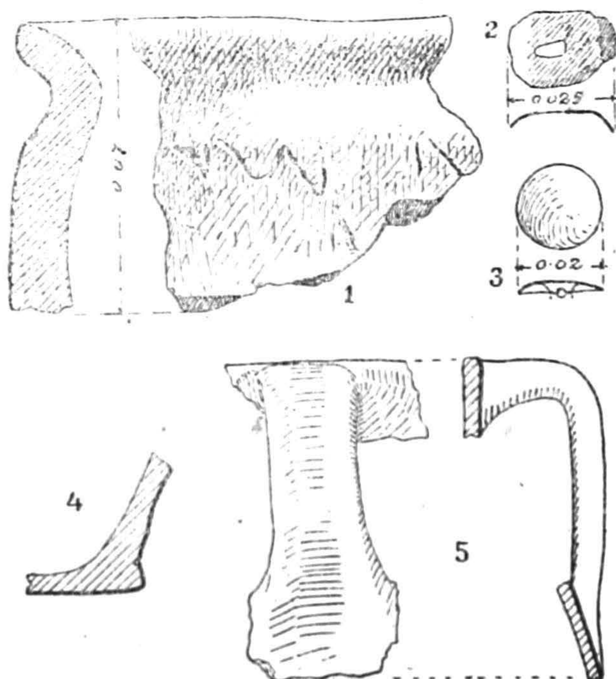

Fig. 9. — Corlăteni. 1. Ciob de vas medieval premoldovenesc, probabil din sec. XII, găsit în umplutura şanţului din colţul de E al Cetăţii, în secţiunea *J*. 2-5. Obiecte găsite în coliba recentă din colţul de V al Cetăţii: 2. garnitură de bronz; 3. nasture de bronz; 4-5. fragmentele unei căni de lut.

In secţiunea *F*, dela poartă, s'au găsit două mici cioburi atipice dela pântecele unui vas lucrat la roată, de o nuanţă gălbuie-cenuşie, probabil dela începutul Migraţiilor, şi două silexuri prelucrate, de aspect neolitic: un fragment de răzuitor curb cu tăişul retuşat (fig. 10, 4) şi un fragment de lamă cu tăişurile paralele (fig. 10, 1). In secţiunea *H*, în pământul de umplutură al şanţului cetăţii, s'au găsit de asemenea câteva silexuri, dintre care trei constau din aşchii neprelucrate de 2 până la 4 cm lungime (fig. 10, 6), iar unul dintr'un fragment de daltă triunghiulară, cu tăiş retuşat pe ambele părţi (fig. 10, 3).

Ultima problemă, care ne-a preocupat în legătură cu construcţia cetăţii, a fost aceea a formei exacte a colţurilor, care puteau să fie rigid unghiulare, aşa cum ar rezulta din conturul perfect patrat al fortificaţiei, sau rotunde. In această problemă de amănunt, nu ne puteam baza numai pe aspectul superficial al valului, care este constituit din pământ asvârlit, ci trebuia să

insistăm asupra şanţului, singura lucrare pe care constructorii cetăţii au efectuat-o după un plan trasat cu precizie. In consecinţă, am explorat colţurile de E şi de N ale şanţului, cele mai bine păstrate la suprafaţă, aplicând în colţul de E metoda secţiunilor, iar în cel de N pe aceea a suprafeţei. In colţul de E, am tras trei secţiuni de câte 1,50 m lăţime: *I*, lungă de 7 m, per-

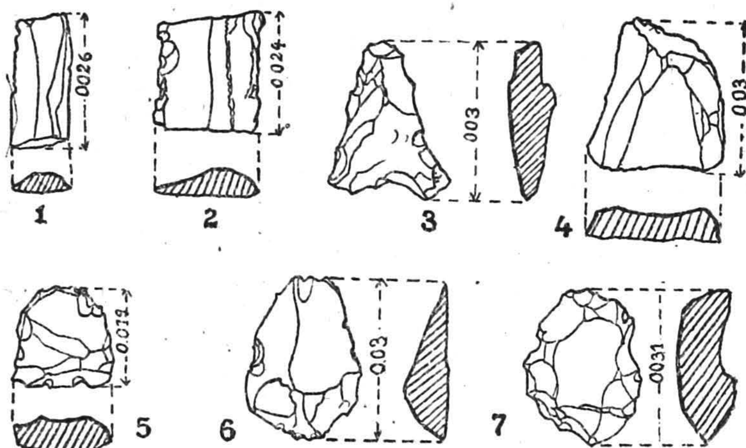

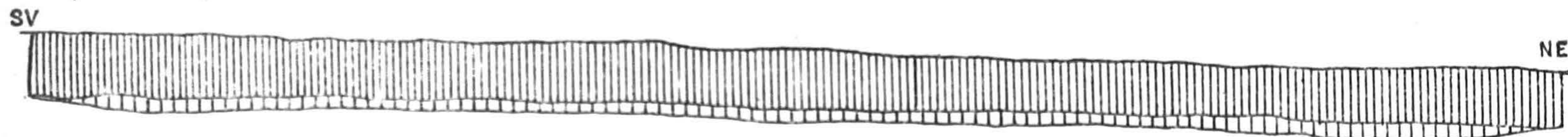
Fig. 10. — Corlăteni. Obiecte neolitice de silex, găsite în săpăturile de pe valurile şi din şanţurile Cetăţii.

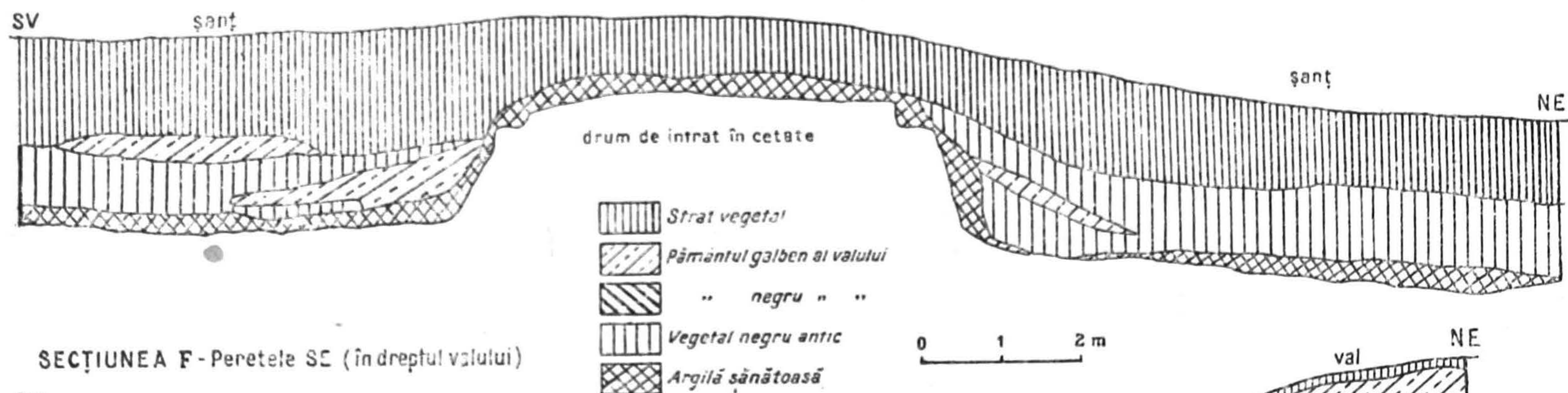
pendiculară pe extremitatea de E a şanţului de SE al cetăţii; *K*, de 6,50 m lungime, transversală pe extremitatea de E a şanţului NE, şi *J*, de 9 m lungime, pe diagonala care uneşte extremităţile şanţurilor. In cele trei secţiuni, profilul şanţului prezintă în medie aceleaşi dimensiuni ca în restul perimetrului cetăţii: 2,55 — 2,70 m adâncime faţă de nivelul normal al solului, 2 m lărgime la fund şi 5 — 6 m la gură (fig. 12). Confruntând pe plan poziţia profilelor obţinute în fiecare secţiune, am observat că făceau parte dintr'o linie curbă, iar nu dintr'una unghiulară. Spre a verifica această constatare, am trasat o secţiune longitudinală, *L*, de 8 m lungime şi 3 m lăţime, unind extremităţile exterioare ale secţiunilor transversale *I* şi *J*. La adâncimea de 0,60 m, la apariţia stratului de lut galben sănătos, în plan, a apărut clar conturul rotunzit al colţului şanţului cetăţii (fig. 3).

In colţul de N am săpat din capul locului o suprafaţă *M*, în formă de triunghi dreptunghi cu catetele de câte 5 m, situate pe marginile exterioare, actuale, ale cetăţii. La nivelul de 0,65 — 1,18 m am putut desluşi foarte limpede linia de despărţire a pământului negru din umplutura şanţului, de lutul galben natural în care acesta a fost săpat. Şi aici colţul şanţului a fost uşor rotunzit (fig. 3), dar cu o curbură mult mai puţin accentuată decât în colţul de E.

Aceste săpături din colţurile cetăţii ne-au dus la descoperirea câtorva obiecte mici în pământul de umplutură al şanţului. Astfel, în colţul de E, în *J*, s'a găsit un fragment dela baza unei oale poroase din epoca Migraţiilor de coloare brun-gălbui, lucrată la roată şi ornată cu un zig-zag neregulat cu colţuri rotunzite (fig. 9, 1), iar în *K* un fragment de nucleu de silex negru, cu urme de aşchii desprinse, de caracter neolitic. In colţul de N, în *M* s'au scos la iveală câteva cioburi mici, atipice, de vase cenuşii simple lucrate la roată, de aspect medieval, precum şi un răzuitor semieliptic de silex vânăt

CORLĂTENI - Cetate

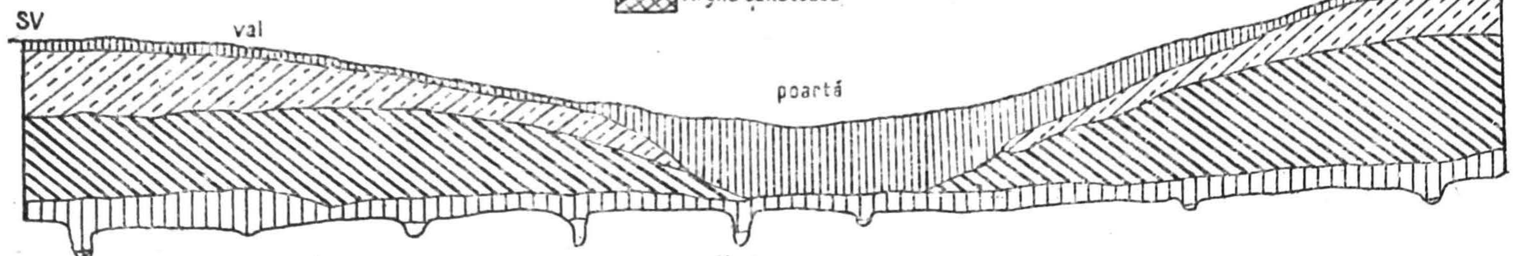
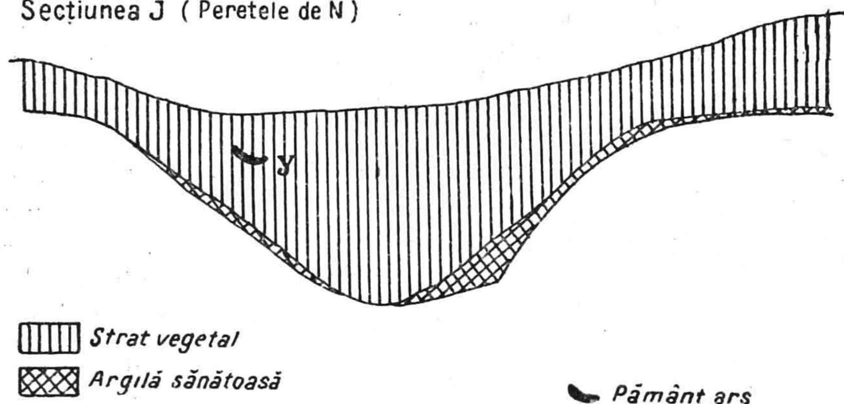

Fig. 11. — Secțiunea *G*, în interiorul incintei Cetății, în dreptul porții. Secțiunea *H*, de-a-curmezișul căii de acces în incintă, de-a-lungul valului de SE. Secțiunea *F*, de-a-curmezișul porții Cetății.

cu patină alburie, prelucrat prin retuşări (fig. 10, 5). In secţiunea *I*, la nivelul de 0,50 m, în umplutura şanţului cetăţii a apărut un mic petec de pământ ars, fără niciun obiect deasupra sa (fig. 12, *J*, punctul *I*).

Sintetizând rezultatele săpăturilor din cetate, concludem că această fortificaţie aparţine unui tip din cele mai simple: o incintă patrată cu şanţ şi cu

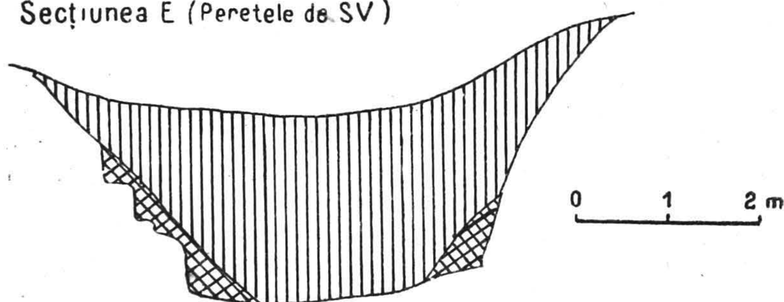

Fig. 12. — Secţiunea *J*, de-a-curmezişul şanţului din colţul de E al Cetăţii; Secţiunea *E*, de-a-curmezişul şanţului de NV.

val de pământ, având o poartă rezervată pe mijlocul uneia din laturi. Este ceea ce trebue să înţelegem prin termenul de *palancă*, menţionat în documentele şi cronicile româneşti din perioada feudală. Cetatea pe care am explorat-o este lipsită de orice urmă de zid şi de orice indiciu de palisadă. Şanţul, de 5 — 6 m lărgime şi peretele exterior al valului, pripor şi înalt de peste 5 m, constituiau singurele sale elemente de apărare. Asemenea obstacole elementare erau eficace împotriva loviturilor de surpriză ale unei cavalerii ori ale unei infanterii uşoare, dar nu puteau fi suficiente în faţa unor atacuri stăruitoare date de o pedestrime numeroasă, bine echipată şi susţinută de artilerie. De aceea, palanca dela Corlăteni nu era destinată decât unui rol trecător, servind ca adăpost temporar unei trupe cu efectiv redus, care avea misiunea de a supraveghea drumul de pe valea Jijiei în cadrul unor operaţiuni militare anumite. Aria plană a incintei sale, ocupând o suprafaţă de mai

puţin de o treime de hectar, putea cuprinde cel mult 400 de oameni, cu carele de provizii şi muniţii, cu vitele şi caii lor şi, eventual, cu tunurile lor.

Cetatea dela Corlăteni n'a fost folosită niciodată, fiind construită în vederea unor operaţiuni care n'au mai avut loc sau care s'au modificat între timp. E concluzia pe care o formulăm pe baza lipsei totale de resturi de locuire constatate în săpăturile noastre. Cu toată întinderea destul de mare a acestor săpături (peste 900 m^2) şi cu toată dispersiunea lor în diferite părţi ale fortificaţiei, n'am descoperit nicăieri vreo urmă de foc s'au vreun obiect arheologic care să poată fi pus în legătură cu eventuala staţionare aici a vreunei trupe. In interiorul incintei am dat pretutindeni de sol vegetal virgin, atins doar în parte şi foarte superficial de arături şi acestea cu totul recente. Presupunând că numai câteva zile ar fi cantonat un grup de ostaşi în această palancă, ar fi fost imposibil să nu fi lăsat câtuşi de puţin vreo urmă de foc, vreo groapă cât de mică, măcar pentru înfigerea stâlpilor de corturi, ori vreun obiect cât de neînsemnat. Obiectele şi fragmentele găsite în colţul de V, pe un loc foarte mărginit, nu pot constitui o excepţie dela această constatare negativă. Ele n'au nicio legătură cu cetatea, ci aparţin unei locuinţe construite peste panta valului în vremuri mult mai apropiate de noi, probabil ca adăpost al unui pândar de moşie. De asemenea nici cele câteva mici fragmente ceramice constatate în umplutura şanţului exterior al cetăţii n'au vreo legătură cu aceasta, reprezentând doar simple răspândiri din terenul vegetal al ogoarelor vecine. Aceleaşi consideraţii sunt valabile şi în ce priveşte silexurile neolitice pe care le-am găsit sporadic, fie în umplutura aceluiaşi şanţ, fie în stratul vegetal din incinta interioară a fortificaţiei.

Această situaţie a inventarului rezultat din săpături ne pune în imposibilitate de a da un răspuns direct şi precis la cea de a treia problemă de bază pe care am urmărit-o prin explorarea noastră, anume data cetăţii. Ne lipseşte un *terminus post quem* util, căci silexurile neolitice ies din discuţie prin vechimea lor considerabilă. Cele mai sigure elemente pentru fixarea unui punct de sprijin cronologic, anterior construcţiei fortificaţiei, l-ar fi constituit obiectele aflate la baza massei de lut din structura valului sau în interiorul acestei masse. Dar nicăeri, în cele cinci secţiuni practicate în val, n'am dat peste vreun fragment de obiect, oricât de neînsemnat, nici chiar peste silexuri neolitice. In ce priveşte termenul *ante quem*, obiectele din aria colibei de pândar din colţul de V se găsesc într'un raport de posterioritate sigur faţă de cetate, dar nu putem preciza intervalul de timp corespunzător acestui raport, chiar data absolută a obiectelor fiind greu de stabilit cu exactitate. Caracterele lor tipologice şi tehnice sugerează prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar nu este exclus ca să se refere şi la veacul precedent. In cele câteva mici fragmente ceramice din epoca Migraţiilor ori din epoca medievală, constatate sporadic în umplutura şanţului cetăţii, pe lângă faptul că nu prezintă elemente ce ar putea fi datate în mod precis, mai au şi cusurul că nu pot fi considerate sigur ca ulterioare construcţiei cetăţii. Intr'adevăr, şanţul acesteia s'a umplut în decursul timpului cu pământ vegetal provenit din ogoarele alăturate, dar în acest pământ cioburile respective puteau exista cu mult înainte de a fi fost transportate în şanţ. Pentru a scoate în evidenţă o asemenea eventualitate este destul să amintim prezenţa mai multor silexuri neolitice în umplutura şanţului.

In concluzie, termenele între care avem de căutat data cetăţii, pe baza inventarului descoperit, îmbrăţişează un spaţiu de timp imens, din vremurile

vechi ale comunei primitive până la sfârşitul perioadei feudale, în secolul al XVIII-lea. Ca atare, nu ne pot fi de niciun folos.

Unul singur din fragmentele ceramice amintite ne atrage atenţia în mod deosebit, prin aspectul său medieval premoldovenesc, poate datând din secolul al XII-lea. Este vorba de ciobul poros, brun-gălbui, ornat cu zig-zag incis (fig. 9, 1), găsit în secţiunea *J*, în umplutura şanţului cetăţii, la nivelul de 1,20 m. Insă, nu putem conclude nimic pe baza sa, acest ciob fiind unic, izolat, putând foarte bine să fi ajuns acolo în mod întâmplător, prin răspândirea pământului de arătură dimprejur, întocmai ca şi silexurile neolitice şi celelalte fragmente ceramice descoperite sporadic în umplutura şanţului cetăţii.

Nu ne rămâne decât să ne raportăm la particularităţile cetăţii înseşi. Dar aceste particularităţi nu convin decât perioadei feudale, aşa cum s'a presupus dela început. Pe lângă buna stare de conservare a valului, care, fiind făcut exclusiv din pământ, n'ar fi putut rezista atât de bine dacă ar fi fost construit într'o epocă mai veche, trebue să avem în vedere că numai începând cu vremea feudală au existat condiţiile social-militare care să explice o asemenea construcţie patrulateră, total artificială, liberă de influenţa terenului, realizată cu sforţări remarcabile şi totuşi nefolosită. In această perioadă, cetăţile erau făcute din vreme de ţăranii clăcaşi de pe moşiile boierilor, la porunca domnului, urmând a fi utilizate în cadrul unui plan militar anumit. Dacă acest plan suferea ulterior modificări, era normal ca o fortificaţie de caracter provizoriu ca aceea dela Corlăteni să rămână fără întrebuinţare.

In epocile mai vechi, dimpotrivă, cetăţile erau totdeauna construite de înşişi aceia care urmau să le apere, fie că era vorba de simple adaptări la teren, completate doar pe alocuri prin şanţuri şi valuri, ca în vremea comunei primitive, fie că ne-am gândi la castrele romane — care, de altfel, n'ar prea fi avut ce căuta prin Nordul Moldovei — fie că, în sfârşit, am avea în vedere taberele din epoca Migraţiilor, care ocupau spaţii considerabile, trebuind să cuprindă un număr foarte mare de luptători cu familiile şi averile lor.

Precum am arătat mai sus, cetatea dela Corlăteni corespunde tipului de *palancă* medievală, fortificaţie de scurtă durată, de ordin secundar, adesea menţionată în izvoarele referitoare la istoria Ţărilor Române. O asemenea fortificaţie putea să fie prevăzută şi cu palisade, dar în general se baza pe o îngrădire patrulateră de pământ, cu şanţ şi val. La Corlăteni n'am constatat nici cel mai slab vestigiu de pari de lemn. Cetatea, construită doar în vederea unei eventualităţi, ar fi urmat să fie completată cu un asemenea element numai în momentul când folosirea ei ar fi devenit neîndoelnică şi iminentă. In acest caz, o palisadă putea fi adăugată destul de repede, doar în câteva zile, lemnele necesare găsindu-se din belşug în pădurea din apropiere. De altfel, pentru a avea cât mai multă eficacitate, o palisadă trebuia să fie proaspătă. Construită prea de vreme, s'ar fi deteriorat.

In eventualitatea că ciobul premoldovenesc menţionat mai sus ar putea să fie de vreo utilitate cronologică, am avea de luat în seamă, pentru datarea cetăţii dela Corlăteni, şi epoca dela începutul organizării statelor feudale, din secolele XI — XII, când, în aceste părţi din Nordul Moldovei, pe lângă dominaţiile succesive ale Pecenegilor şi Cumanilor, trebue să contăm cu extensiunea statelor ruse dependente de cnezatul din Kiev, precum şi cu primele încercări locale de organizare statală.

In cazul când ar trebui să ne limităm, însă, la epoca statului istoric moldovenesc, această cetate, considerată ca o palancă moldovenească, ar putea să

fie datată în general între secolele XIV şi XVII, epoca activităţii militare a Ţării Moldovei. Forma sa patrată, cu colţuri simple, fără niciun ieşind, pledează pentru o dată anterioară secolului al XVII-lea, când armele de foc individuale nu aveau încă un rol important şi prin urmare, nu se simţea nevoia lucrărilor de flanc. Comparaţia cu *Zamca* din Suceava, fortificaţie de pământ dela mijlocul secolului al XVII-lea, din vremea lui Ion Sobieţki, prevăzută cu bastioane la colţuri, ar putea fi, din acest punct de vedere, concludentă.

In stadiul actual al cunoştinţelor noastre, n'am putea încerca să punem în legătură cetatea noastră cu vreunul din evenimentele militare din istoria Moldovei, deşi ţinutul Dorohoiului a fost adesea teatrul unor asemenea evenimente. Valea Jijiei, reprezentând un drum deschis şi direct între Polonia şi centrul Moldovei, a servit de multe ori trupelor care au operat în această parte nordică a ţării, de pildă în secolul al XV-lea, în frământata epocă dintre Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, când o bătălie între Poloni şi Moldoveni a avut loc la Podagra (probabil Podriga), cale de vreo 25 km NE de Corlăteni, sau în anul 1600, când Mihai Viteazul, în drum spre Hotin, a înfrânt împotrivirea ostaşilor lui Ieremia Movilă pe această vale, la Verbia, chiar lângă Corlăteni. Dar ne lipsesc încă prea multe elemente pentru a identifica arheologic asemenea indicaţii istorice. Va trebui să aşteptăm o inventariere a tuturor cetăţilor medievale din regiune şi o explorare a acelora dintre ele care vor prezenta urme de folosire şi elemente de datare precisă. Cu ajutorul metodei comparative, vom putea situa atunci şi cetatea noastră pe o poziţie cronologică mai sigură. Deocamdată trebue să ne mulţumim cu rezultatul pozitiv că, prin lucrările campaniei din 1952 dela Corlăteni, s'a explorat pentru prima oară mai de aproape una din fortificaţiile de ordin minor ale Moldovei feudale. Până acum, precum era firesc în faza de început în care încă ne aflăm în acest domeniu, cercetările de arheologie militară medievală au fost monopolizate de cetăţile domneşti de mare răsunet istoric. Desigur, acele centre strategice principale, de altfel ele înşile încă insuficient explorate, merită din plin, prin importanţa lor şi prin bogăţia rezultatelor pe care le pot da, preferinţa acordată. Dar nu trebue să rămânem indiferenţi nici faţă de palăncile modeste şi sărace, ca aceea dela Corlăteni, care, fiind legate de fapte istorice numai momentan neprecizate, pot să-şi dea şi ele, printr'o studiere desigur mai anevoioasă şi mai îndelungată, o contribuţie efectivă la progresul cunoştinţelor despre trecutul patriei.

II. MOVILA

E vorba de un tumul situat pe punctul cel mai proeminent al Dealului Cetăţii, pe muchia unei coaste râpoase, la 80 m V de drumul care urcă din satul Corlăteni spre cetate şi la 237 m spre V de colţul de V al cetăţii. Marginea sa de SV s'a distrus, fiind cuprinsă în procesul eroziunii generale a coastei. Tumulul, notat pe hartă prin cota 205, constitue un punct geodezic. In vârful său a fost înfiptă, în anul 1940, o bornă paralelipipedică de beton.

Movila prezintă la suprafaţă forma unei cupole turtite, cu un diametru de 50 m şi o înălţime de 2 m. Suprafaţa sa e cultivată cu grâu. Marginea de SV a movilei, distrusă prin eroziuni, reprezintă un segment de cerc de 557 m². Partea rămasă din aria totală a tumulului este astfel de 1412 m². Râpa de pe

marginea distrusă, de cca 8 m sub muchia coastei, argila, care formează roca locală, prezintă o oarecare proporţie de umezeală persistentă; de aceea, deasupra sa au crescut lăstari de trestie.

Săpăturile noastre, începute după seceriş, au urmărit explorarea părţii centrale a movilei, unde puteam spera să obţinem rezultate concludente (fig. 13). Am început printr'o secţiune diametrală, *A*, orientată N-S, de

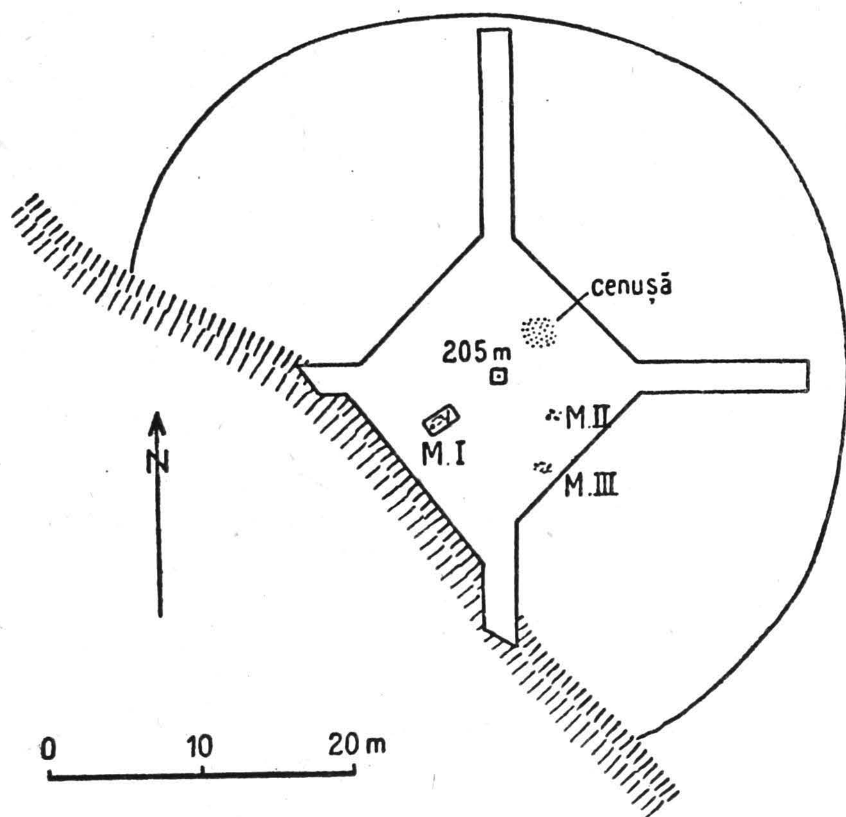

Fig. 13. — Corlăteni-Movila Dealului Cetăţii. Planul săpăturilor practicate în tumulul dela cota 205, în apropiere de Cetate.

41 m lungime şi 2 m lăţime, am practicat o a doua secţiune, *B*, dela V la E, de 34 m lungime şi 2 m lăţime, formând cruce cu precedenta, am deschis în centru o suprafaţă patrulateră *C*, pe care am lărgit-o succesiv până la forma unui romb cu laturile de câte 14 m, având colţurile orientate spre punctele cardinale, şi, în sfârşit, am săpat fâşia rămasă între marginea de SV a acestui romb şi râpa coastei. Borna geodezică din centrul movilei a fost respectată, rezervându-se în jurul ei un martor paralelipipedic cu baza de 1 m². In jurul acestei borne, pe o suprafaţă de 4 × 4 m, la adâncimea de 0,40 m, am constatat resturile stâlpilor de lemn ai schelelor trigonometrice, care, în diverse rânduri, au fost ridicate, în epoca modernă, deasupra tumului. La 2,60 m V de bornă, la 0,25 m adâncime, am găsit o butelie de sticlă astupată cu un dop de plută putrezit, conţinând resturile descompuse până

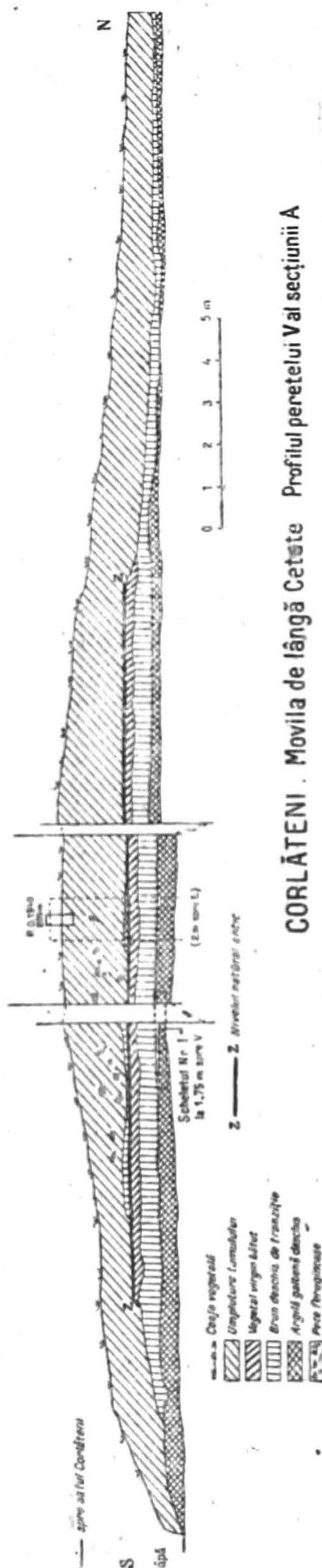

Fig. 14. — Secţiunea *A*, de-a-curmezişul tumulului, dela N la S.

la pulverizare ale unei hârtii din secolul al XIX-lea, pe care nu s'au păstrat decât câteva cuvinte, tipărite în litere latine, din care se vedea că este vorba de o hotărnicie. Localnicii bătrâni ştiau de existenţa acestei butelii în movilă şi o puneau în legătură cu împroprietăririle rurale din anul 1889.

Săpăturile noastre au mers în centru până la adâncimea de 2,75 m, corespunzând nivelului de 0,75 m dela extremităţile de N şi de E ale secţiunilor *A* şi *B*. Am pătruns astfel, în general, până la 0,25 — 1 m înăuntrul stratului sănătos, de argilă galben deschis, dela baza movilei.

Stratigrafia constatată prezintă următoarele elemente, urmărite de sus în jos, cu dimensiunile măsurate la centru (fig. 14):

a) Mantaua tumulului, groasă de 1,80 m, formată din humus amestecat la întâmplare cu argilă galbenă şi cu pământ brun de tranziţie;

b) Stratul suprafeţei antice a solului normal dela bază, format din humus compact, îndesat, gros de 0,20—0,25 m;

c) Strat brun, gros de 0,45—0,50 m, constând din partea superficială a argilei naturale, colorată mai închis prin infiltraţiile din humusul de deasupra;

d) Stratul natural de argilă galbenă, curată.

Aceste elemente se grupează în două părţi distincte: deasupra, mantaua tumulului, de formaţiune artificială, iar dedesubt, solul natural, neumblat, cuprinzând straturile *b-d*. Intre cele două părţi se observă o linie clară, *z*, foarte dreaptă, cu o înclinare aproape imperceptibilă dela N la S (fig. 14), constând dintr'o crăpătură pronunţată, care trădează o desăvârşită lipsă de aderenţă între mantaua tumulului şi stratul vegetal antic. Această linie lungă, pe profil, de 16,25 m, reprezintă diametrul bazei propriu zise a movilei. Dincolo de marginile ei, stratul de humus antic, *b*, dispare, pământul amestecat al mantalei adâncindu-se până la 0,70—0,75 m sub nivelul bazei sale din stratul brun *c*, adâncit la rândul său şi subţiat până la 0,10 m. Stratul de argilă pură, *d*, se adânceşte de asemenea, urmând profilul celui brun, care se dovedeşte astfel şi mai clar că nu reprezintă un strat real,

ci o simplă nuanţă superficială a argilei, datorită contactului cu humusul mantalei de deasupra.

Este evident că movila a fost construită pe o arie cu mult mai restrânsă decât aceea pe care se întinde azi. S'a început prin a se trasa conturul acestei arii cu un diametru de 16 m şi cu o suprafaţă în consecinţă, de cca 200 m² (adică aproximativ de zece ori mai mică decât cea actuală), apoi s'a săpat împrejur, scoţându-se pământul care, îngrămădit peste aria rezervată, a format mantaua movilei. Săpătura n'a mers prea adânc, dar a fost mult extinsă în suprafaţă, până dincolo de circumferinţa actuală a tumulului. De aceea, mantaua acestuia e constituită aproape numai din humus vegetal în care argila, în cea mai mare parte amestecată şi închisă la coloare, apare, doar sub forma de pete răsleţe. La origine, movila, construită pe o bază mai mică, a prezentat o înălţime impunătoare, dar cu timpul, prin acţiunea apei de ploi şi de zăpezi şi a lucrărilor agricole, s'a tocit, massa de humus a mantalei sale alunecând spre margini şi umplând în parte adâncitura periferică din care fusese scoasă şi a cărei urmă mai poate fi foarte vag distinsă azi pe suprafaţa solului cultivat.

In pământul din mantaua tumulului, pe o porţiune de cca 7×7 m, în sfertul de SV, dela suprafaţă până la solul sănătos, s'au constatat numeroase pete de rugină de fier, care până la urmă s'au dovedit a fi în legătură cu mormântul principal al tumului (Nr. 1), situat exact în această porţiune, la 4 m SV de borna geodezică, la adâncimea de 2 m.

Fig. 15. — Corlăteni-Movila Dealului Cetăţii. Mormântul principal, dela baza tumulului (Nr. 1) conţinând un schelet închircit, cu ocru brun.

Mormântul Nr. 1 (fig. 15), de formă dreptunghiulară, larg de 2,03 m şi lat de 1,06 m, orientat SV-NE, era săpat până la o adâncime de 0,25 m, în stratul natural de argilă galbenă, pură, amestecat cu multe concreţiuni calcaroase. Pe fundul său zăcea un schelet, culcat cu faţa în sus, cu braţele întinse pe lângă şolduri, cu genunchii închircıţi şi plecaţi pe dreapta. Scheletul prezenta aceeaşi orientare ca a mormântului, cu capul la SV (42 ½ miimi Bézard). Fundul şi marginile mormântului, ca şi oasele scheletului, erau acoperite cu un strat omogen de ocru-brun închis, cu reflexe metalice albăstrii, cu oxid natural de fier de acelaşi fel cu petele observate în mantaua tumulului. Stratul de ocru era mai gros în preajma genunchilor şi în jurul capului. Lângă umărul drept şi lângă palma dreaptă se afla câte un bulgăre mic de ocru roşu deschis. La 0,15 m de palma dreaptă, către marginea de SE a mormântului, era un bulgăre mai mare, de 0,08×0,07 m suprafaţă, de ocru brun închis, având întipărite urme de fibre de papură. Asemenea urme, cu aspect de împletitură, s'au constatat şi pe marginile de argilă ale mormântului, precum şi pe ocrul şi pe ţărâna de deasupra scheletului. Evident cadavrul a fost învelit

într'o rogojină înainte de a fi pus în mormânt. Nu s'a găsit niciun obiect de inventar, nici ceramică, nici silex. De asemenea, nu s'au observat nici resturi de pulbere calcaroasă, ca în alte morminte de acest gen. Ţărâna de umplutură era neagră şi afânată. In schimb, partea din mantaua tumulului, din porţiunea de deasupra mormântului, constituită din humus negru amestecat cu argilă brună, era extrem de dură.

Datorită factorilor chimici ai solului, umezelii şi presiunii transmise dela suprafaţa movilei, starea de conservare a scheletului era foarte rea. Oasele erau sdrobite şi sfărâmate până la pulverizare şi turtite până la a fi reduse la o suprafaţă plană. Pe alocuri suferiseră deteriorări şi prin acţiunea animalelor subterane. Astfel, în dreptul frunţii, craniul prezenta o gaură mare produsă de şoareci. Stricăciuni similare s'au putut observa şi în partea stângă a toracelui, precum şi în partea stângă a basinului.

Lungimea totală a scheletului, desfăşurat, era de 1,73 m, a picioarelor (dela vârful falangelor la capul femurului) de 0,95 m, a braţelor de 0,75 m. Craniul, foarte fărâmiţat, era cu faţa în sus, cu bărbia plecată spre piept. Orbitele erau accentuate, bărbia îngustă şi proeminentă. Maxilarul superior era tare distrus; în schimb cel inferior s'a păstrat bine, cu toţi dinţii la locul lor şi în bună stare. Femurele şi tibiile, deşi fragmentate, s'au păstrat cel mai bine. Foarte măcinată era coloana vertebrală. Deşi o reconstituire în laborator va fi o operaţie extrem de dificilă, chiar imposibilă pentru unele părţi ale scheletului, fragmentele de oase, chiar cele minuscule, au fost ridicate şi transportate la Iaşi, unde urmează a fi studiate de secţia locală a Institutului de Antropologie al Academiei R.P.R.

Pe o arie de cca 10×10 m deasupra mormântului, pe crăpătura *z* dintre nivelul vegetal antic (*b*) şi mantaua tumulului (*a*), pe faţa interioară a bazei acesteia, s'au constatat întipărituri continue ale unei împletituri de papură, ceea ce denotă că au fost aşternute rogojini şi peste umplutura mormântului, înainte de ridicarea tumulului. Ţărâna reavănă şi argiloasă îngrămădită deasupra rogojinii, a păstrat impresiunile împletiturii, care, în schimb, nu s'au găsit nicăieri pe suprafaţa uscată şi ierboasă a humusului antic de dedesubt.

Inafară de mormântul principal Nr. 1, la 6 m spre E de acesta, în colţul de SE al tumulului, la nivelul de 0,37 m, aproape de suprafaţă, s'au descoperit resturile unui mormânt secundar, Nr. 2, distrus. Nu s'au constatat decât o arie de 0,60×0,50 m, orientată SSE-NNV, acoperită cu pete de ocru roşu aprins, câţiva bulgări mici din aceeaşi substanţă şi câteva fragmente de oase umane, puţine, foarte mici, corodate şi împrăştiate, printre care şi 9 dinţi, situaţi în partea de SSE a suprafeţei cu ocru. La 4 m spre S, la nivelul de 0,05 m, chiar la suprafaţa solului răscolit de plug, am dat peste un alt grup de fragmente mici de oseminte umane, de asemenea distruse şi răvăşite, printre care abia se pot distinge resturi provenind dela membre şi fragmentele unui maxilar cu câţiva dinţi. La 2 m NE de acest grup şi la 4 m SE de mormântul Nr. 2, la nivelul de 0,50 m (fig. 13, punctul *t*), am găsit de asemenea un fragment izolat de craniu omenesc. Este vorba probabil de resturile unui aceluiaşi mormânt, Nr. 2, săpat ulterior construirii tumulului, cu peste 1,50 m deasupra nivelului mormântului principal Nr. 1 şi nimicit în vremuri mai noi prin efectul lucrărilor agricole. Nici în aria acestui complex de resturi osteologice nu s'a găsit vreun obiect de inventar, cu excepţia unui fragment de silex brut, de coloare gălbuie, constatat la 1 m spre NV, la 0,80 m adâncime, care, însă,

din cauza diferenţei de nivel, nu poate fi pus în legătură cu osemintele menţionate.

De altfel, în massa de pământ din mantaua tumulului s'au găsit mai multe silexuri brute şi prelucrate, de aspecte şi colori diverse (negre, brune, fumurii, albăstrii, gălbui, albe), răsleţite la întâmplare în diferite puncte şi la diferite nivele. Avem astfel, în total, din săpăturile noastre dela Movilă, 7 aşchii de silex brut şi 9 obiecte de silex prelucrat. Acestea din urmă constau dintr'un

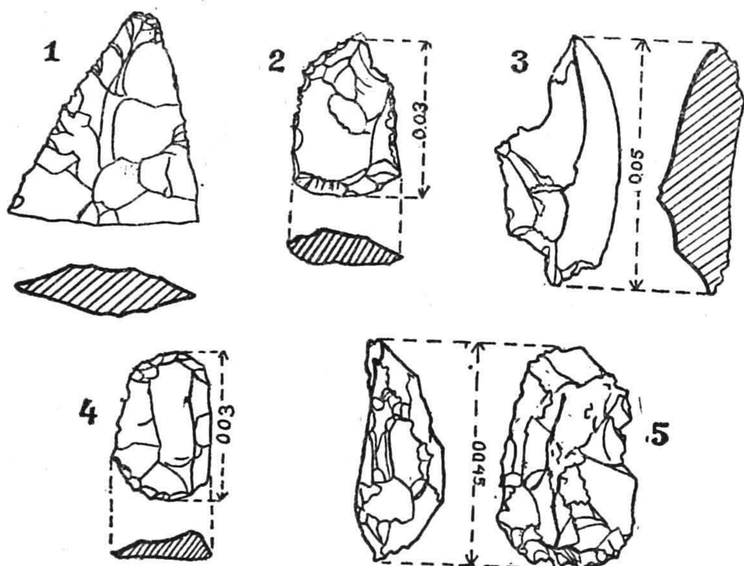

Fig. 16. — Corlăteni-Movila Dealului Cetăţii. Obiecte neolitice de silex găsite în mantaua tumulului.

fragment al unui vârf de lance cu retuşe frumoase pe ambele părţi (fig. 16, 1), două fragmente ale unui vârf de lance modelat cu mai puţină îngrijire, un răzuitor carenat (fig. 16,5), un răzuitor dublu (fig. 16,4), un răzuitor cu vârf ascuţit (fig. 16, 2), un vârf microlitic retuşat, un fragment de lamă şi două aşchii cu retuşe (fig. 16, 3), probabil rebuturi. De asemenea s'au mai găsit răspândite la întâmplare, un fragment de cuarţit brut cu o faţă netedă şi câteva cioburi mici, atipice, de factură neolitică, unele din ele trădând o tehnică cucuteniană superioară. Niciunul din aceste obiecte nu poate fi pus în legătură cu vreunul din mormintele constatate, ci au fost aduse din apropiere, odată cu ţărâna care a servit la ridicarea movilei. Este un fenomen identic aceluia din cetatea medievală vecină, în terenul căreia s'au găsit obiecte similare. Silexurile şi cioburile menţionate dovedesc că Dealul Cetăţii, situat imediat deasupra staţiunii de tip Cucuteni AB dela punctul « In Ţarină », a constituit, pe o foarte mare întindere, aria de răspândire a activităţii locuitorilor din această staţiune neolitică.

O descoperire interesantă, care a fost făcută în movilă, constă dintr'o vatră de foc, situată în sfertul de NE al tumulului, la baza mantalei acesteia, la 3,50 m NE de borna geodezică din centru (fig. 13, punctul *s*) şi la 5 m N de mormântul Nr. 2, la nivelul local de 1,40 m (cu cca 0,60 m mai sus decât linia nivelului mormântului Nr. 1 şi cu 1 m mai jos decât nivelul mormântului

Nr. 2). Vatra constă dintr'o suprafaţă plană, oarecum patrulateră, de 0,80×1 m, orientată V-E, acoperită cu puţină cenuşă şi prezentând urme roşii slabe de arsătură, fărâme mici de cărbune şi câteva fragmente mici de oase animale, într'o stare de descompunere înaintată. Nicio urmă de crustă. In jurul vetrei, la 0,60—1 m distanţă, la acelaşi nivel, s'au găsit câteva fragmente ceramice de caracter Gorodsk-Usatovo, datând dela sfârşitul neoliticului. Unul din aceste fragmente, provenind, probabil, dela un vas de cult, cu buză

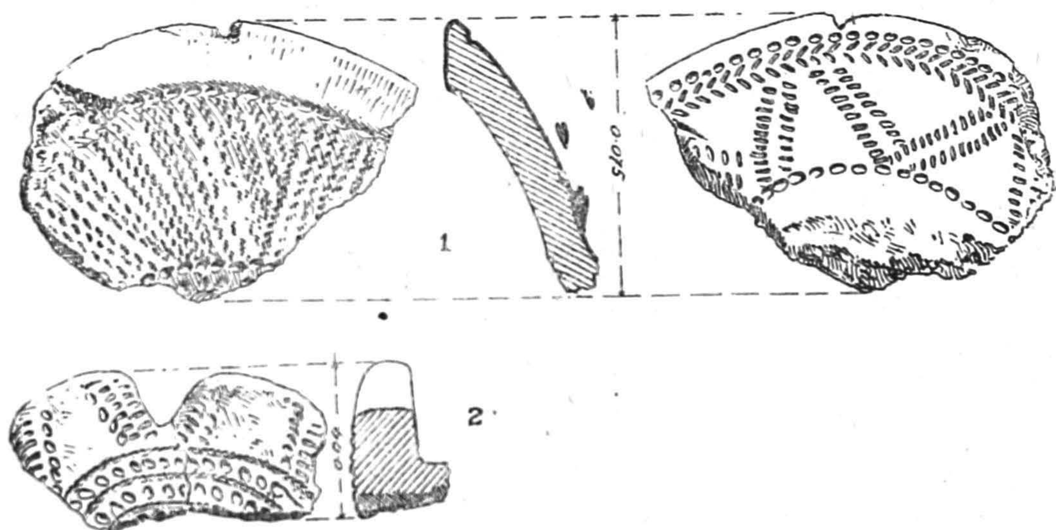

Fig. 17. — Corlăteni-Movila Dealului Cetăţii. Fragmente ceramice de caracter Gorodsk-Usatovo (începutul epocii bronzului) găsite la baza tumulului.

orizontală plată, este decorat în interior cu şiruri de alveole şi cu benzi radiale alcătuite din linii paralele produse prin impresiunea unor sfori, iar în exterior cu linii de alveole şi cu serii de incisii paralele scurte, formând un chenar cu zig-zag (fig. 17, 1), In interior prezintă urme de ocru roşu. Un alt fragment dela buza orizontală plată şi groasă a unui vas mare, desigur tot de caracter ritual, prezintă pe marginea buzei două proeminenţe îngemănate, decorate cu serii de linii scurte incise (fig. 17, 2). Celelalte cioburi provin dela un vas poros de aspect neolitic. Unul din silexurile menţionate aici mai sus şi anume răzuitorul dublu, constând dintr'o lamă lată cu ambele capete rotunzite prin retuşe fine (fig. 16, 4), a fost găsit la nivelul vetrei, însă la 2 m depărtare, spre NE. Este posibil ca să facă parte din acelaşi complex.

Porţiunea din mantaua tumulului care se afla deasupra vetrei era intactă, niciun amănunt stratigrafic nepermiţând ipoteza unei săpături ulterioare, pentru construcţia eventuală a unui bordei. Dimpotrivă, nivelul vetrei, corespunzând exact suprafeţei solului vegetal antic, dovedeşte chiar că e vorba de un fapt anterior ridicării tumulului. Sub vatră nu s'au găsit decât acest sol, neturburat şi cele două nuanţe, brună şi galbenă, ale stratului natural de argilă. Trebue să concludem sau că vatra, ca şi resturile usatoviene adiacente, existau în acel loc cu mult înainte de construirea movilei, sau, cum e mai probabil, că au precedat această operaţie numai cu câteva zile ori numai cu câteva ore, ca resturi ale sacrificiului şi ale ospăţului ritual care vor fi avut loc cu prilejul funeraliilor defunctului din mormântul Nr. 1. Şi într'un caz şi în celălalt, se

dovedeşte categoric că acest mormânt, dimpreună cu tumulul care îl acopere, nu poate fi mai vechi decât sfârşitul neoliticului, respectiv începutul epocii de bronz. Al doilea caz, cel mai probabil, ne obligă chiar să atribuim tumulul de-a-dreptul acestei culturi. Este ceea ce concordă, de altfel, cu constatările făcute până acum, direct ori indirect, în cele mai multe din mormintele tumulare cu ocru din răsăritul Europei. Ca verificări secundare ale acestei datări, avem, pe de o parte, inventarul răsleţ, de aspect cucutenian, găsit în mantaua movilei, sigur anterior acesteia, iar pe de alta, ulterior construcţiei movilei, mormântul secundar Nr. 2, care de asemenea face parte din categoria cu ocru şi, ca atare, nu poate fi mai nou decât începutul epocii bronzului.

Săpăturile noastre, totalizând 294 m², au desvelit în întregime aria primitivă a tumulului, care este de 200 m², şi au atins şi parte din zona periferică. In această zonă, în care mantaua tumulului s'a revărsat în vremuri ulterioare, — stratul suprapus, având cel mult 0,50 m grosime şi subţiindu-se progresiv spre margine până la dispariţie — n'am găsit niciun obiect, n'am constatat niciun fapt *in situ*. De aceea, am considerat de prisos a duce săpăturile mai departe. Ar fi însemnat să răscolim o suprafaţă de peste 1000 m², fără perspectiva vreunui rezultat pozitiv.

Petecul de 1 m² rezervat în centrul movilei pentru conservarea *in situ* a semnului geodezic a rămas neatins până la pământul viu, formând un stâlp prismatic de 2,75 m înălţime. Asigurându-ne că în interiorul acestui stâlp nu poate fi niciun mormânt şi niciun alt element de interes arheologic, l-am lăsat intact. După terminarea săpăturilor, am adunat pământ în jurul său, astupând secţiunile şi suprafeţele excavate şi redând astfel movilei un aspect cât mai apropiat de acela de dinainte de săpături şi nivelându-i suprafaţa cultivabilă.

III. RECUNOAŞTERILE ŞI SONDAJELE DIN IMPREJURIMI

1. VLĂDENI (VALEA GODINESCULUI)

La 2 km E de cetate şi la 500 m NV de satul Vlădeni (ţinând de comuna Corlăteni), se află o aşezare din vremea comunei primitive, remarcată mai întâi de colectivul arheologic care a lucrat în 1950 la Corlăteni[1]. Este vorba de o terasă scundă, care, desprinzându-se din malul stâng al *Văii Godinescului*, înaintează în zona inundabilă a acestei văi sub forma unui promontoriu, cuprins între două vâlcele (fig. 18). Locul este cultivat. In arătura proaspătă se observă trei pete mari de cenuşă, distanţate la câte cca 100 m între ele, contrastând cu coloarea închisă a cernoziomului dimprejur. Cele trei pete, bogate în fragmente ceramice, reprezintă resturi de locuinţe comparabile cu cunoscutele *zolniki* de pe teritoriul U.R.S.S.

Primul nostru sondaj, *A*, constând dintr'o suprafaţă rectangulară de 5 ×8 m orientată N-S, a fost practicat în centrul celei mai de S dintre aceste pete, situată la 40 m de marginea zonei inundabile a văii şi la 100 m N de apa pârâului Godinescului. Până la nivelul de 0,50 m, unde se află o platformă de pământ ars cu resturi de vatră şi vălătuci, s'a constatat un strat negru-

1 «SCIV», Nr. 1, anul I, 1951, p. 75.

cenuşiu, bogat în cenuşă (fig. 19), ţărână nisipoasă, ceramică, resturi de oase de bucătărie. Sub nivelul 0,50 m a apărut pământul sănătos, format

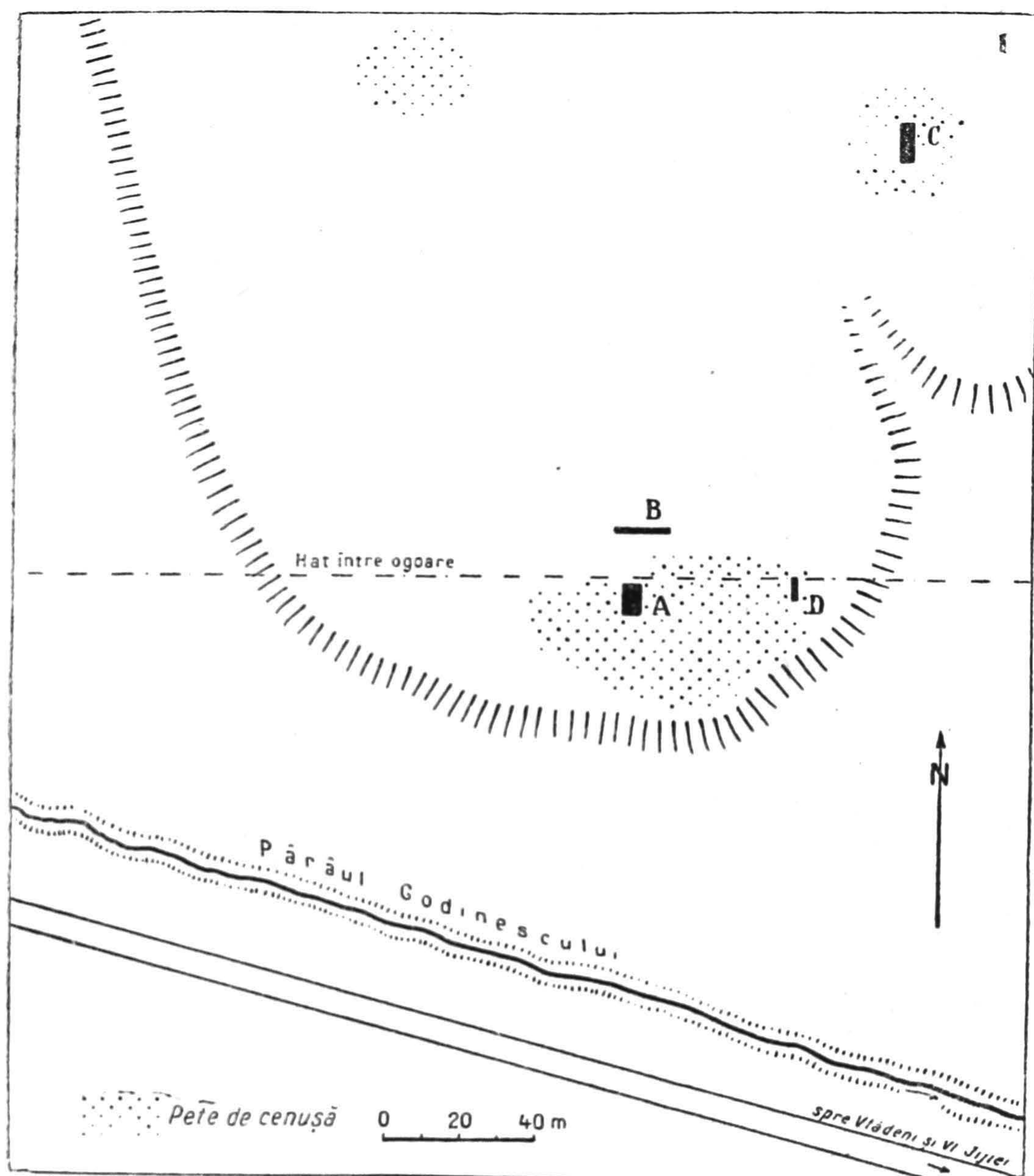

Fig. 18. — Vlădeni-Valea Godinescului. Schiţă de plan al staţiunii din prima epocă a fierului, cu sondajele din 1952.

din argilă galben-deschis. Pentru siguranţă, am împins săpătura până la 0,75 —1 m, fără să descoperim niciun amănunt de ordin arheologic.

Ceramica, apărând cu o deosebită frecvenţă la nivelul de 0,30 m, aparţine primei epoci a fierului. Printre elementele sale predomină fragmentele de vase de factură primitivă cu luciu negru-cenuşiu sau roşcat, cu pereţii

drepţi, cu buza uşor răsfrântă, având ca ornament o dungă simplă orizontală în relief, aşezată aproape de buză, amintind un element caracteristic ceramicii mai vechi din cultura Monteoru (fig. 20,4; 21,2; 22, 2—4 şi 12).

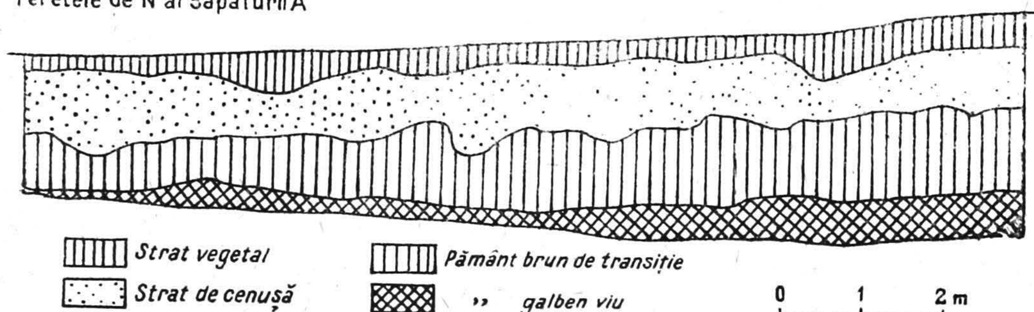

Fig. 19. — Vlădeni-Valea Godinescului. Secţiunea *A*, de-a-curmezişul unuia din *zolniki*-i staţiunii.

Fig. 20. — Vlădeni. Obiecte din staţiunea din prima epocă a fierului din Valea Godinescului: 1. sulă de bronz; 2. împungător de os; 3-6. fragmente ceramice.

Unele fragmente prezintă serii de găuri sub buză (fig. 20, 5), serii de alveole adânci lângă buză (fig. 21, 1), brâie în relief crestate (fig. 20, 6; 21, 3—4), proeminenţe (fig. 21, 6), incizii radiale (fig. 21, 5), caneluri (fig. 20, 3; 22, 11).

S'au găsit şi câteva toarte ridicate deasupra buzei (fig. 22, 7 şi 10), de asemenea derivând din tipuri mai vechi. Mai sunt de menţionat un vas mic

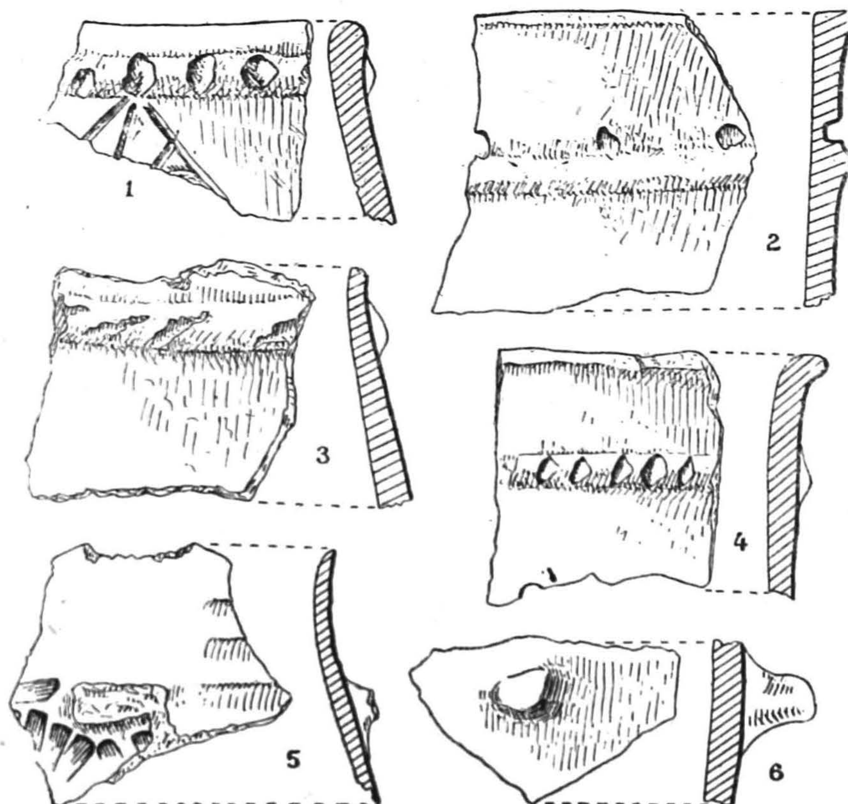

Fig. 21. — Vlădeni-Valea Godinescului. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

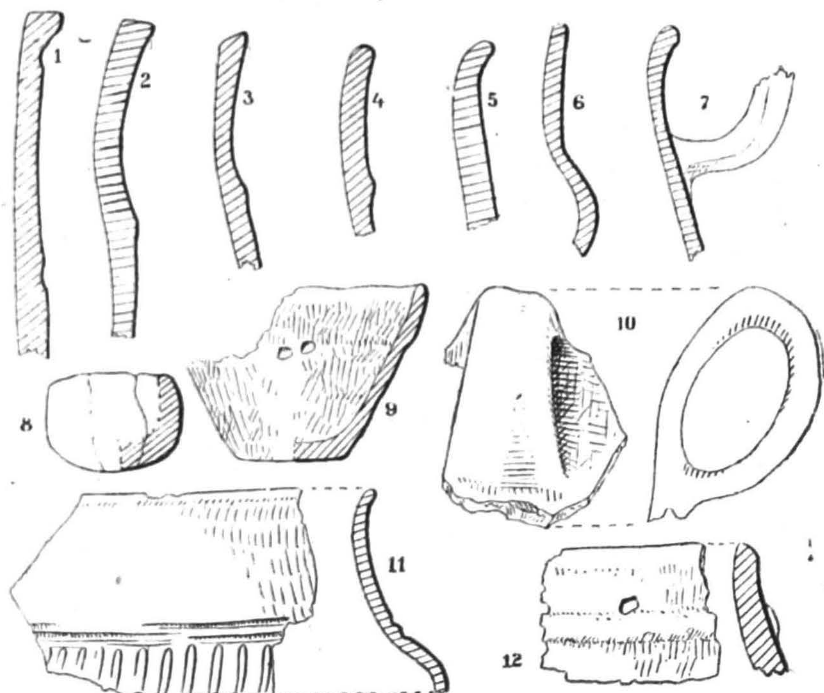

Fig. 22. — Vlădeni-Valea Godinescului. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

tronconic, simplu, înalt de 0,05 m, fără toartă, plin cu cenuşă compactă (fig. 22, 9) şi o cupulă emisferică înaltă de 0,04 m (fig. 22, 8). Inafară de ceramică s'au mai găsit câteva fragmente de silex brut, de coloare negru-fumuriu, un vârf de sulă de os nelustruită (fig. 20,2), un fragment de piatră nisipoasă roşie aprins. De asemenea, este de remarcat un răzuitor discoidal de silex negru, tipic mousterian (fig. 23), rest paleolitic izolat, rătăcit întâmplător în solul staţiunii.

Platforma de arsătură constă din două suprafeţe, de contur neregulat, acoperite cu o massă de resturi de vetre şi de vălătuci calcinaţi. Cele două suprafeţe, situate la acelaşi nivel de 0,50 m, sunt despărţite între ele printr'un spaţiu gol de 0,60 m, rezultat al unei stricăciuni din vremuri recente. Suprafaţa din spre S, lungă de 3 m şi lată de 1,20—3,40 m, este acoperită cu fragmente de vălătuci arşi, căzuţi în desordine şi amestecaţi cu ţărână şi cu cenuşă. Din loc în loc apar câteva oase de bucătărie şi cioburi de vase. Intr'un loc s'au găsit şi boabe de grâu carbonizate. Suprafaţa din spre N, lungă de 2,60 m şi lată de 0,80—1,40 m, constă în cea mai mare parte dintr'o podea de lut galben bătut, pe alocuri calcinată. Sub această podea de lut apare un strat compact de pământ foarte ars, acoperind aproape întreaga suprafaţă. In marginea de N a suprafeţei se văd şi petece de vatră cu crustă. Deasupra podelei de lut galben s'a găsit o sulă de bronz în patru muchii, lungă de 0,142 m, având un capăt bine ascuţit (fig. 20, 1).

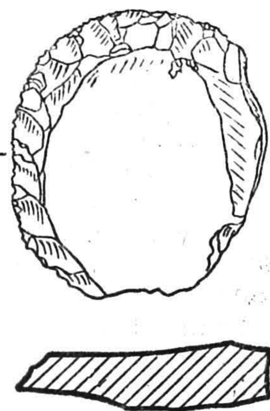

Fig. 23. — Vlădeni-Valea Godinescului. Răzuitor de silex negru, de tip mousterian.

La 25 m N de sondajul *A*, înafara marginilor *zolnik*-ului respectiv, s'a practicat o tranşee *B*, de 1 m lăţime şi 15 m lungime orientată V-E, până la nivelul de 0,40 m, unde s'a dat de pământ brun, natural. Rezultatul, complet nul, dovedeşte că locuinţele aşezării din Valea Godinescului au existat numai pe locurile izolate cu pete de cenuşă, spaţiile intermediare, mari de cca 100 m, rămânând sterile din punct de vedere arheologic.

La 100 m NE de *A*, într'un al doilea *zolnik*, s'a practicat sondajul *C*, de 10×3 m, orientat N-S. S'a săpat până la adâncimea de 0,50 m, unde s'a dat de lut galben, natural. Până la 0,45 m este un strat de cenuşă amestecată cu humus, cu cioburi şi cu numeroase oase de bucătărie. In locul săpat nu s'au descoperit resturi de vetre şi vălătuci arşi. La capătul de N al sondajului s'au găsit bulgări de pământ nisipos, roşu aprins.

Intorcându-ne la primul *zolnik*, în marginea de E a acestuia, la 40 m distanţă de *A*, s'a procedat la un al patrulea sondaj, tranşeea *D*, de 6×1 m, orientată N-S. S'a săpat până la 0,60 m, constatându-se şi aici un strat de cenuşă şi humus suprapus pământului sănătos format din argilă galbenă, fără resturi de pământ ars.

In al treilea *zolnik*, pe care l-am remarcat spre NV, n'am făcut niciun sondaj.

Rezultatele celor patru sondaje executate de noi în Valea Godinescului dovedesc că aici avem de a face cu o aşezare mică, de tip răsfirat, aparţinând probabil unei ginţi de păstori. Această ipoteză ne este sugerată de numărul

foarte mic al locuinţelor şi de largile spaţii goale care le înconjură, potrivite pentru ţarcurile vitelor, precum şi de caracterul de stepă al regiunii. Aşezarea se află într'o vale dosnică şi mică, la cca 1 km departe de drumul principal al Jijiei. In apropierea sa se găseau la îndemână: apa necesară oamenilor şi vitelor (nu abundentă, dar suficientă când seceta nu depăşea durata normală), stuful bun pentru foc şi pentru construirea colibelor, precum şi iarba, mai totdeauna fragedă, din lunca strâmtă, dar destul de lungă, a văii Godinescului.

Prin aceste caractere ale sale, ca şi prin inventarul său ceramic, aşezarea de lângă Vlădeni se încadrează în cercul culturii *zolniki*-lor, răspândită în prima epocă a fierului pe întinsul stepelor din Ucraina. In Moldova, la răsărit de Siret, în regiuni de stepă ca aceea din basinul Jijiei, s'au constatat mai multe aşezări aparţinând acestei culturi, de pildă chiar la Corlăteni, în stratul de deasupra staţiunii neolitice din « Ţarină », apoi la Glăvăneşti, la Truşeşti, la Cârlig etc. De asemenea, se cunosc aşezări similare în Sudul Moldovei, în enclava de stepă din Valea Elanului, de exemplu la Şuletea. Aşezarea din epoca comunei primitive, din această ultimă localitate, caracterizată prin *zolniki* şi printr'o ceramică asemănătoare cu aceea dela Vlădeni-Corlăteni care, din cauza elementelor de aspect quasi-Monteoru pe care le prezintă, a fost atribuită în primul moment epocii bronzului [1], se referă de fapt tot la începutul epocii fierului.

Sondajele noastre din aşezarea de pe valea Godinescului departe de a fi rezolvat problemele puse de *zolniki*-i din Moldova, reprezintă numai nişte modeste preliminarii pentru lucrări mai întinse, pe care această staţiune le merită şi care, desigur, vor intra în programul unuia din colectivele care vor primi sarcina de a lucra pe viitor la Corlăteni.

2. CARASA - MICLĂUŞENI (OPUST)

La 2,5 km N de satul Corlăteni, la 3 km NE de satul Miclăuşeni şi la 3 km E de satul Carasa, pe malul drept al văii Putrede, la întretăierea acestui afluent al Jijiei cu drumul de căruţe dintre Miclăuşeni şi Cordăreni-Vorniceni, se află o siliştе întinsă, prezentând la suprafaţă cioburi medievale şi neolitice. Fragmentele ceramice medievale se găsesc şi pe malul opus al văii. Aria cu cele mai abundente resturi arheologice se află pe o terasă joasă, deasupra pârâului, pe malul drept, la S de drumul Miclăuşeni-Vorniceni, între acest drum şi stăvilarul cel mai de N, de peste vale. Dela acest stăvilar, locul, situat pe teritoriul satului Carasa (com. Corlăteni), şi-a luat numele *La Opust*. Este cultivat cu fâneţe şi cu zarzavaturi şi este proprietatea cooperativei din Corlăteni. Apa se găseşte din abundenţă în vale, atât în iazurile pârâului Putredei, cât şi pe maluri, în izvoarele laterale. Numele « Putreda », pe care îl are valea, exprimă, în graiul local, tocmai acest sens de apă permanentă, nutrită de izvoare locale.

Sondajele făcute de colectivul nostru au avut ca obiect această arie (fig. 24): S'au practicat următoarele lucrări: tranşeea *A*, de 20 × 1 m, orientată N-S, situată la 80 m V de rezervorul de beton al stăvilarului; suprafaţa *B*, de 6 × 4 m, orientată V-E; suprafaţa *C*, de 4 × 4 m, formând o lărgire în partea de SE a tranşeei *A*; tranşeea *D*, de 20 × 2 m, orientată NV-SE (completată cu firidele *D'* şi *D"*); suprafaţa *E*, de 3 × 5 m, orientată E-V, formând o lărgire a extre-

[1] « SCIV », Nr. 1, anul I, 1951, p. 220—221.

mităţii S a tranşeei *A*; suprafaţa *F*, de 10×1 m, orientată N-S, situată la N de drumul Miclăuşeni-Vorniceni; sondajele *G* şi *H*, de câte 1×2 m, şi tranşeea *I*, de 5×1 m, situată la SE de drumul amintit. S'a săpat în general până la nivelul de 0,60 m, unde s'a dat de pământul natural, constând din argilă galben deschis.

In toate sondajele făcute, în solul vegetal, gros de 0,50 m, s'au constatat două *facies*-uri culturale: unul neolitic şi celălalt medieval. Elementele celor

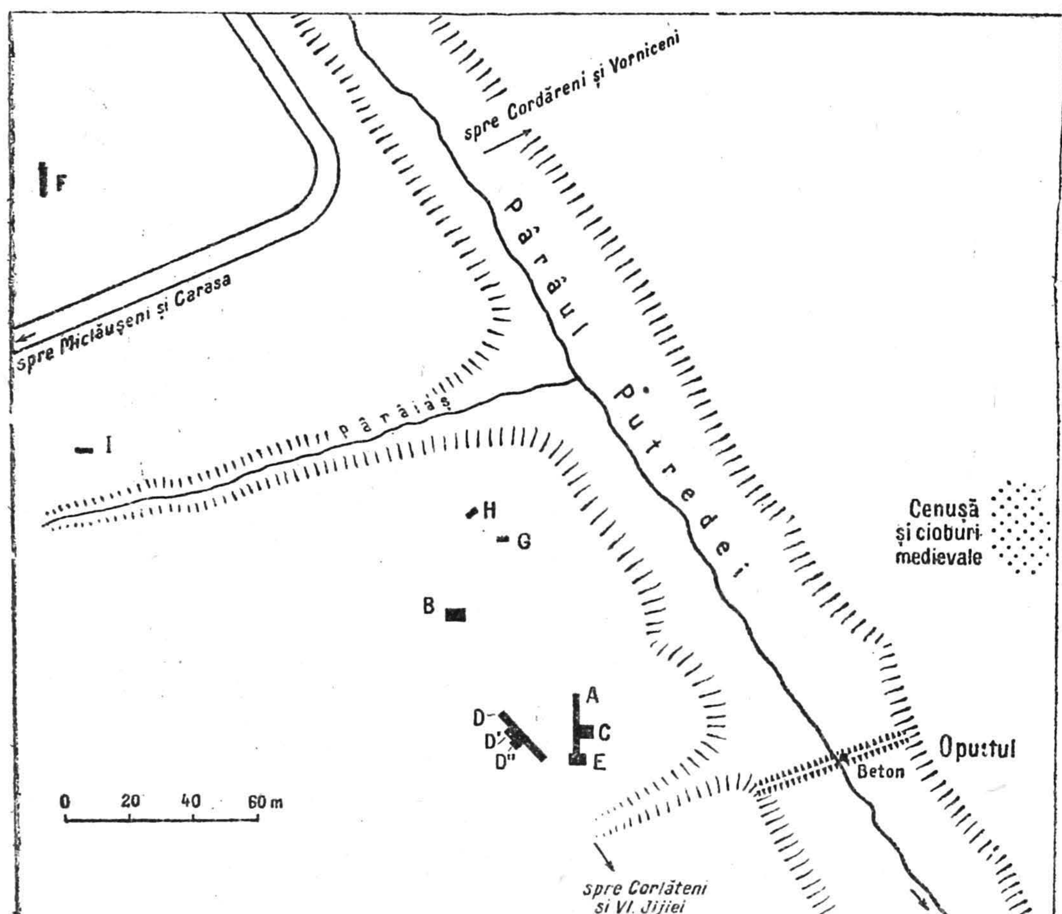

Fig. 24. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Schiţă de plan al staţiunii, cu sondajele din 1952.

două culturi se pot distinge şi stratigrafic, cele neolitice avându-şi baza direct peste lutul galben dela fund, iar cele medievale apărând în mod covârşitor aproape de suprafaţă.

Din neolitic s'au găsit numeroase fragmente ceramice aparţinând culturii Cucuteni AB, cu aceleaşi caractere ca ale materialului staţiunii din «Ţarină» dela Corlăteni (fig. 25, 2, 4, 5). Sunt de remarcat cioburile pictate (fig. 25,5), fragmentele de figurine, dintre care una este decorată cu striaţiuni (fig. 25, 1), mai multe fragmente de vase-binocluri, un fragment de vas în formă de «coif suedez» etc. De asemenea, s'au descoperit numeroase silexuri lucrate,

printre care câteva vârfuri de săgeţi (fig. 25, 3), precum şi un fragment de ciocan de piatră lustruită. In sondajele *A* (*C*) şi *D* (*D'* şi *D''*), s'au constatat, la nivelul de 0,50 m, platforme neolitice compacte, constând din fragmente de vălătuci arşi. Platforma din *D*, cea mai masivă, se înscrie într'un contur paralelogramic, lung de 4 m şi lat de 2 m, orientat E-V. Deasupra sa s'au găsit o lespede de piatră brută, mare, grămezi de cenuşă, fărâme de cărbuni, cioburi şi câteva boabe de secară carbonizate. In imediată apropiere, se află o groapă

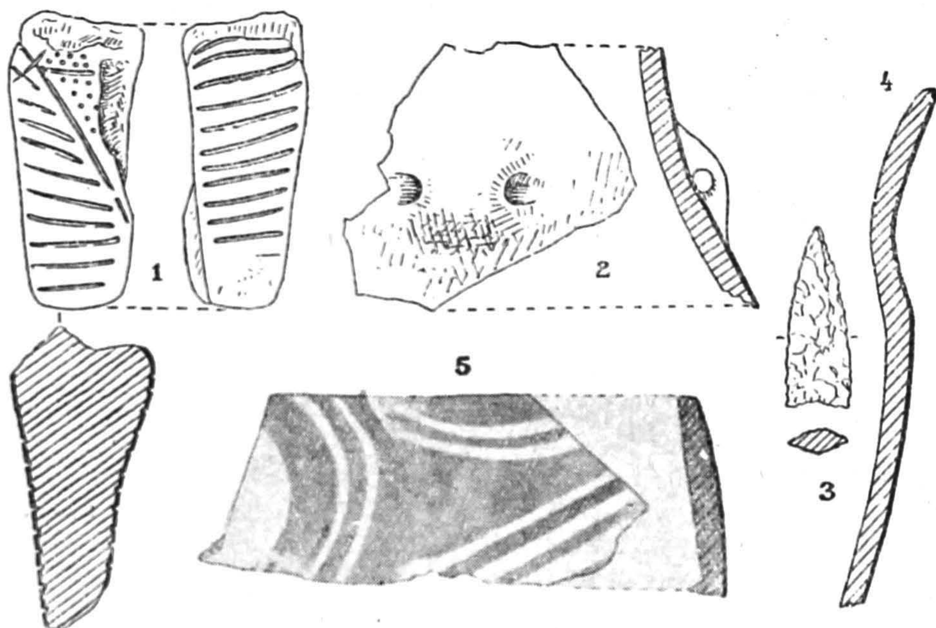

Fig. 25. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Obiecte neolitice: 1. fragment de figurină antropomorfă de lut, striată; 2,4,5. fragmente de vase de stil Cucuteni AB; 3. vârf de săgeată de silex.

de 1,40 m adâncime şi 1,40 m diametru, plină cu depuneri de cenuşă, cărbuni şi vălătuci arşi.

Resturile medievale, cele mai numeroase, denotând existenţa unui sat important în acest loc în secolele XV-XVII, constau, înafară de resturi de vetre, dintr'o abundentă ceramică moldovenească lucrată la roată, în mare parte ornată cu smalţ (fig. 26; 27; 28, 1—4, 6—8). S'au mai găsit diverse fragmente de obiecte de uz domestic, de fier şi de aramă (fig. 28, 5; 29), precum şi trei monete de bronz, dintre care una moldovenească anepigrafică dela Alexandru cel Bun, un solidus polon dela Ioan Cazimir II, din 1664 şi un fals al bănăriei lui Dabija-Vodă din Suceava după şaerii (şilingii) suedezi ai reginei Cristina.

După identificarea inedită, făcută de pr. Furtună din Dorohoi, satul de aici trebue să fi fost vechiul *Miclăuşeni*, care, în vremuri mai noi, a fost părăsit, o parte din locuitorii săi aşezându-se cu 3 km mai spre deal, între Corlăteni şi Carasa, unde au întemeiat actualul cătun cu acelaşi nume,

Fig. 26. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Fragmente ceramice medievale moldoveneşti.

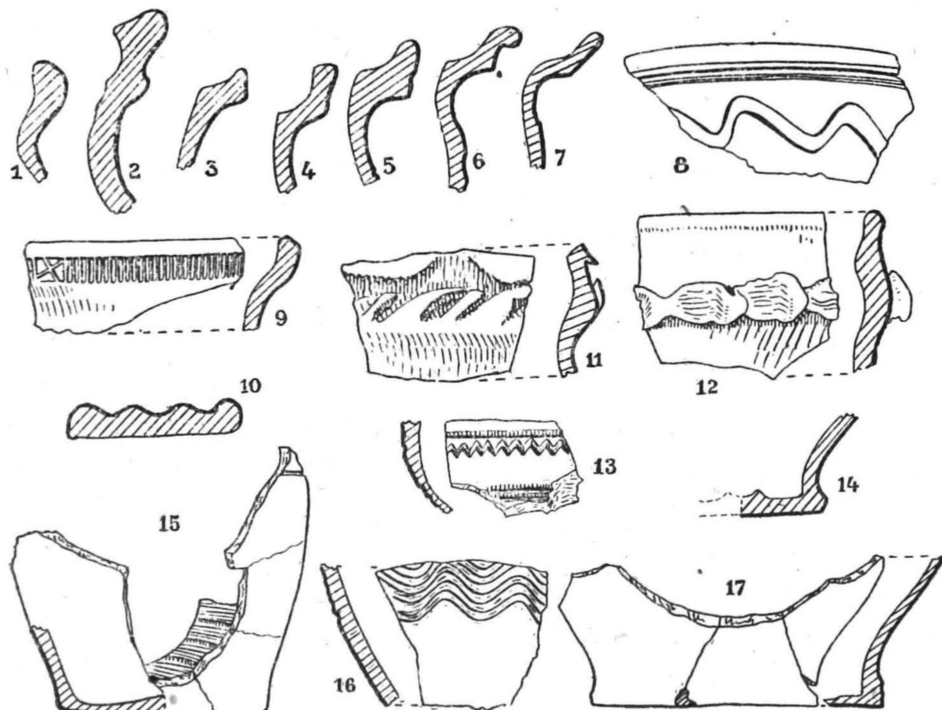

Fig. 27. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Fragmente ceramice medievale moldoveneşti.

Fig. 28. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Obiecte medievale moldoveneşti: **1-4** şi 6. fragmente ceramice monocrome; 5. verigă de fier; 7-8. fragmente ceramice smălţuite

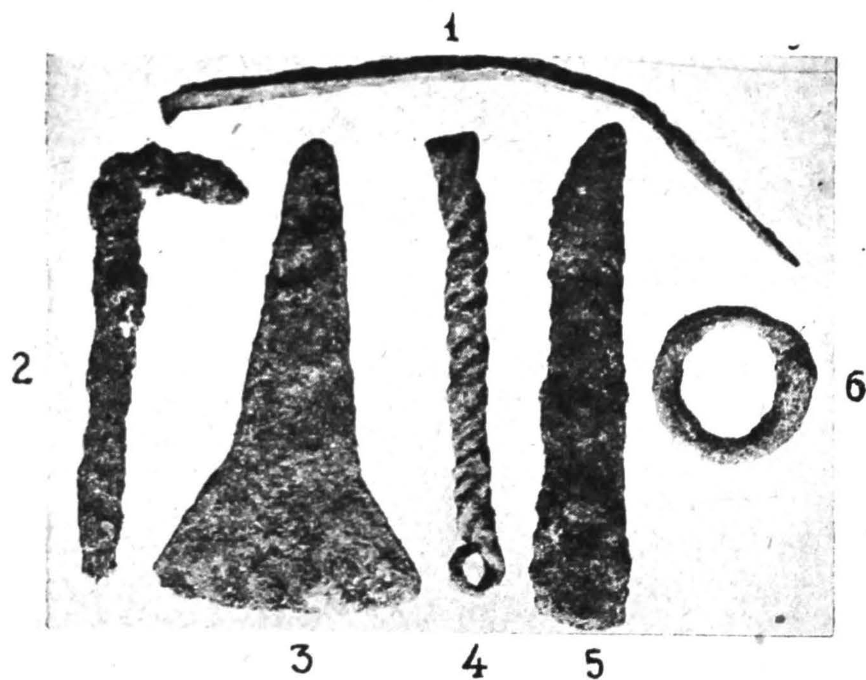

Fig. 29. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Obiecte medievale de fier.

3. CORLĂTENI - COSTIŞA MORII

La 1 km V de Corlăteni, între acest sat şi gara Carasa, la 800 m de gară, sub malul râpos din stânga Jijiei, numit *Costişa Morii*, la 300 m N de locul unde drumul Corlăteni-Gara Carasa coboară de pe această costişă în lunca Jijiei, cam pe la jumătatea înălţimii coastei, se află o terasă care înaintează, ca un promontoriu larg şi puţin accentuat, către Jijia. Pe acest promontoriu, care este proprietatea Cooperativei agricole din Corlăteni, am identificat

Fig. 30. — Corlăteni-Costişa Morii, Sondaj într'o platformă neolitică de vălătuci arşi.

o staţiune neolitică. La suprafaţă, pe alocuri, se văd vălătuci arşi, răscoliţi de plug.

Cercetările noastre au avut ca obiect unul din punctele în care asemenea vălătuci apăreau mai compacţi, la cca 20 m N de marginea din spre vârf a promontoriului. Am început printr'o tranşee, *A*, de 5×2 m, orientată E-V. La nivelul de 0,10—0,20 m, chiar sub coaja de pământ arat, am desvelit o porţiune de platformă masivă de vălătuci arşi (fig. 30), care acoperea întreaga suprafaţă săpată. Prelungind această suprafaţă spre V, pe 2,90 m lungime şi 1 m lăţime (*A'*), am dat de una din marginile platformei. Fiind în ultimele zile ale campaniei, n'am avut timpul necesar pentru a lărgi săpătura până la desvelirea întregii arii de arsătură. De aceea ne-am mulţumit să căutăm marginile acestei arii prin sondaje răsleţe, de câte 1 m², practicate din loc în loc, de jur împrejur. Am putut să determinăm astfel, *grosso modo*, conturul întreg al platformei, cu o formă dreptunghiulară, orientată N-S, de cca 17 m lungime şi 11 m lăţime (fig. 31). Marginea sa de N prezintă o linie sinuoasă. Deasupra platformei, amestecate în stratul subţire vegetal,

s'au găsit fragmente ceramice neolitice de caracter cucutenian (fig. 32, 1 şi 3—4), cu pictura în cele mai multe cazuri ştearsă ori acoperită cu o crustă de calcar. Decorul, acolo unde s'a păstrat, se încadrează în stilul AB, identic

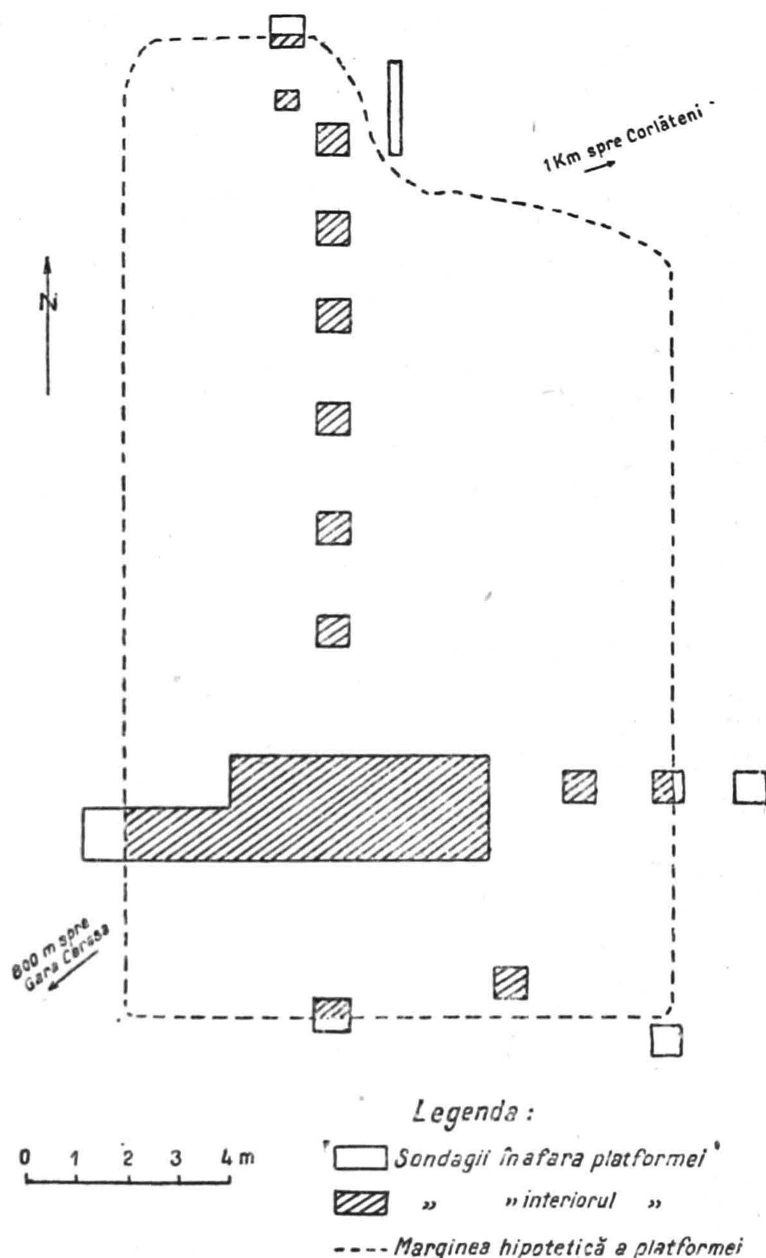

Fig. 31. — Corlăteni-Costişa Morii. Planul sondajelor practicate în platforma neolitică de vălătuci arşi.

aceluia care a fost constatat pe ceramica staţiunii din « Ţarină » sau pe aceea a stratului neolitic dela « Opust ». Platforma de vălătuci arşi, groasă de 0,30 m, zace direct pe roca naturală, formată din argilă galben deschis.

La 20 m spre E, la suprafaţa terenului, se văd resturile unei a doua platforme, pe care n'am şondat-o.

O nouă serie de sondaje de câte 1 m², practicate în diverse puncte ale promontoriului, până la 70 m depărtare de tranşeea *A*, în toate direcţiile, ne-au arătat că aşezarea neolitică se limitează la o arie modestă în jurul celor două platforme. Nicăieri n'am dat de urme arheologice la o distanţă mai mare de 50 m de tranşeea *A*.

4. VIA DĂMĂCHENILOR

In faţa satului Corlăteni, la 1 km S de centrul său, pe malul drept al Jijiei, la un punct predominant de pe creasta coastei râpoase a Dealului

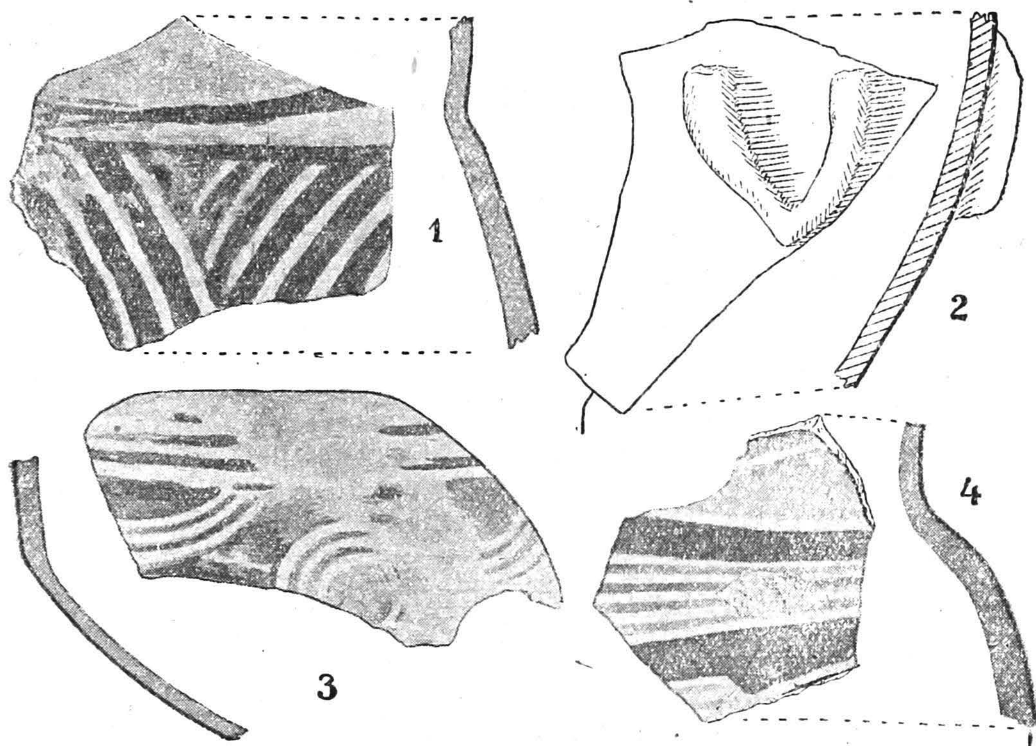

Fig. 32. — Fragmente ceramice neolitice: 1,3,4. Costişa Morii; 2. Via Dămăchenilor.

Docan, în locul numit *Via Dămăchenilor*, deasupra satului Dămăcheni (sau « Dimăcheni »), în râpa coastei, se găsesc resturi rare de caracter neolitic. Un sondaj de 6×2 m, practicat lângă marginea E a unei plantaţii de salcâmi din colţul dealului, chiar pe creastă, a dat la iveală o groapă adâncă până la 1,20 m, plină cu ţărână şi cenuşă, şi trei grupuri de fragmente de vase cucuteniene cu pictura complet distrusă. După aspect, e vorba de o fază târzie, Cucuteni AB sau B. Unul din cioburi este decorat cu o serie de puncte incise pe gât, iar altul cu un unghi în relief (fig. 32, 2). Un alt sondaj, de 5×1 m, săpat la 100 m spre E, n'a dat la lumină decât un singur ciob, atipic. Impresia care se desprinde din aceste rezultate este că pe dealul dela Via Dămăchenilor

n'a existat o aşezare propriu zisă, ci numai elemente răsleţe în legătură cu viaţa uneia din staţiunile cucuteniene vecine, din vale, dela « Ţarină » ori dela « Costişa Morii ».

In punctul cercetat de noi n'am găsit cioburi din prima epocă a fierului aşa cum s'a constatat în 1950, în partea de E a aceluiaşi deal.

5. DĂMĂCHENI - LA BISERICĂ

In satul Dămăcheni, prin mijlocul căruia trece valea Părului, un afluent de pe dreapta Jijiei, la 1,5 km S de Corlăteni, la 1 km SV de staţiunea de pe Dealul Viei Dămăchenilor, pe ridicătura plată pe care se află biserica şi un fost conac, s'au constatat numeroase fragmente ceramice din perioada feudală moldovenească şi din neolitic. S'au găsit şi câteva cioburi din prima epocă a fierului şi dela începutul Migraţiilor. Colectivul arheologic Corlăteni 1950, care a făcut o recunoaştere în acest loc, nu menţionează în raportul său[2] decât cioburile neolitice, cărora le atribue un caracter Cucuteni B.

S'au executat trei sondaje de 3 până la 5 m², unul, *A*, în centrul ridicăturii, în curtea bisericii, la 10 m de zidul de N al acesteia, altul, *B*, la cca 50 m înafară de curtea bisericii, într'o mirişte, spre NE, şi al treilea, *C*, la cca 30 m spre N, într'o grădină de zarzavat. Săpăturile au mers până la 0,60—1,20 m adâncime, până la argila galbenă, naturală. Stratul arheologic este răscolit foarte mult, aşa fel încât resturile medievale mult mai frecvente, apar în complet amestec cu cele neolitice. In sondajul *A*, din curtea bisericii, s'au atins şi morminte creştine din secolele recente. Dintr'unul din aceste morminte a fost scoasă o monetă turcească de argint (probabil din secolul al XVIII-lea) (fig. 33). Ceramica medievală, de asemenea, are un aspect relativ recent. Cioburile neolitice, în general foarte deteriorate, se referă la faza Cucuteni AB.

Fig. 33. — Dămăcheni. Monetă turcească de argint (avers şi revers) găsită într'un mormânt creştin de lângă Biserică.

6. DĂMĂCHENI - VĂCULEŞTI (VERBIA)

La 500 m V de satul Dămăcheni şi la 1,5 km E de Gara Carasa, pe panta lină a malului drept al Jijiei, până în lunca acestei văi, în apropiere de linia ferată Iaşi-Dorohoi, se întinde o arie acoperită cu ogoare, pe care se găsesc resturile unei silişti cu abundente fragmente ceramice medievale. Localnicii numesc acest loc *Văculeşti*, probabil fiindcă va fi aparţinut cândva locuitorilor din satul cu acest nume care se află la 10 km mai departe, spre SV, dincolo de linia ferată Dorohoi-Leorda.

După informaţiile inedite pe care ni le-a comunicat pr. Furtună din Dorohoi, în documentele moldoveneşti numele de *Văculeşti* apare uneori în legătură cu *Verbia*, localitatea de pe Jijia unde Mihai Viteazul a biruit, în anul 1600, trupele lui Ieremia Movilă. Cum lunca Jijiei dintre Gara Carasa şi Dămăcheni, cuprinzând şi siliştea despre care e vorba, poartă până azi numele de *Şesul*

---

[1] « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 75.
[2] Ibidem.

Verghii (notat astfel pe hărţile topografice), s'ar putea identifica această silişte cu satul dispărut, Verbia. Este posibil ca tumulul « Bortoasa » (cota 191), care se află deasupra malului, la S de silişte, de o formă întru câtva deosebită de a tumulilor antici, să reprezinte movila ridicată de către Ieremia Movilă, după spusele letopiseţului lui Miron Costin, deasupra trupurilor ostaşilor căzuţi în lupta ce s'a dat acolo.

Este o chestiune care urmează a fi limpezită prin săpături viitoare. Din lipsă de timp, siliştea « Văculeşti » fiindu-ne semnalată abia în ultima zi a campaniei noastre, n'am putut proceda decât la o recunoaştere sumară a locului.

7. CORLĂTENI - CĂRĂMIDĂRIE

In colţul de SE al satului Corlăteni, pe cotul de mal dintre valea Jijiei şi valea Putredă, într'un cartier nou al satului, în apropiere de o cărămidărie rudimentară (cu cărămizi nearse) lângă locuinţa numită « Casa invalidului », s'au constatat, la suprafaţa solului, fragmente ceramice medievale moldoveneşti, precum şi din prima epocă a fierului. Cele mai răspândite şi mai frecvente sunt cioburile medievale. Recunoaşterile sumare pe care le-am făcut şi examinarea săpăturilor de pe muchia malului, practicate cu ocazia extragerii argilei necesare la confecţionarea cărămizilor, ne-au dus la convingerea că nu este vorba de un strat arheologic continuu, ci de resturi răsleţe.

E de notat că cioburile de epocă feudală nu se găsesc numai în acest loc, ci şi dincolo de iazul din valea Putredei spre E, pe coasta Dealului Cetăţii. După informaţiile inedite pe care le deţinem dela pr. Furtună, documentele vechi ar preciza în această parte dela gura văii Putredei, un sat care ar fi existat în trecut cu numele de *Fărceani*.

8. CORDĂRENI - SILIŞTE

La 7 km N de Corlăteni, în marginea de SE a satului Cordăreni, la locul numit *Silişte*, pe o pantă lină din apropierea imaşului, cultivată în parte cu vie, am făcut o recunoaştere sumară, descoperind numeroase cioburi şi resturi de vetre de epocă feudală moldovenească. Nimic datând din vreo epocă mai veche.

O caracteristică generală a staţiunilor arheologice de pe micul spaţiu care a făcut obiectul cercetărilor noastre constă în numărul lor deosebit de mare şi, în acelaşi timp, în stratigrafia lor răsfirată şi anemică. Dacă la punctele cercetate de noi adăugăm pe acelea care au fost recunoscute sau săpate în anii precedenţi[1], avem un total de nu mai puţin de 18 staţiuni identificate pe teritoriul comunei Corlăteni şi în împrejurimile imediate, fără a socoti Cetatea medievală şi tumulii, şi fără a exclude eventualitatea, mai mult ca probabilă, ca acest număr să fie sporit pe viitor. Dar, cu excepţia aşezării din « Ţarină », explorată metodic în anii 1949—1951, unde s'a dat de un strat neolitic mai dens, peste tot suntem în prezenţa unor resturi răsleţe, foarte răspândite în suprafaţă, dar nedepăşind în adâncime grosimea păturii vegetale normale. Chiar atunci când este vorba de suprapuneri de aşezări din epoci diferite,

[1] « SCIV », Nr. 1, anul I, 1950, p. 31-32; Nr. 1, anul II, 1951, p. 75.

resturile lor apar de cele mai multe ori amestecate, rareori putându-se înregistra o oarecare diferenţă de nivel.

Constatarea este valabilă pentru toate epocile, din neolitic până în perioada feudală moldovenească şi nu se reduce la spaţiul din preajma Corlătenilor, ci se verifică pe cuprinsul întregii stepe pe care o constitue basinul Jijiei. In această privinţă sunt caracteristice rezultatele întinselor explorări dela Glăvăneşti[1] şi acelea ale cercetărilor din 1951, încă inedite, din regiunea Larga. Excepţiile, cum este cazul menţionat din «Ţarină», dela Corlăteni şi acela al staţiunii dela Truşeşti - Ţuguieta, sunt rare şi se limitează la epoca culturii Cucuteni. Dar chiar în aceste cazuri este de observat că nu avem de-a-face decât cu câte un singur strat neolitic.

Desimea resturilor de aşezări din Valea Jijiei şi simplicitatea lor stratigrafică se explică în primul rând prin nestabilitatea inerentă stepei. Caracterizată prin spaţii întinse, cu orizonturi deschise, fără păduri mari, fără obstacole şi apărări naturale, cu apa rară, redusă la smârcurile stufoase şi la pârâiaşele sărace de pe fundurile văilor, printr'o frecventă ameninţare a secetei şi printr'o totală lipsă de siguranţă în faţa invaziilor prădalnice, natura acestui ţinut este departe de a oferi vreun factor de statornicie.

Populaţiile care se pot adapta cel mai uşor la o asemenea regiune sunt triburile de păstori, mobile prin însuşi felul lor de viaţă condiţionat de căutarea păşunelor pentru turme. Unele populaţii de păstori sunt nomade cu desăvârşire, trăind permanent în care şi în corturi. Este ceea ce trebue să presupunem, de pildă, despre purtătorii culturii usatoviene dela sfârşitul neoliticului, dela care, in basinul Jijiei, nu avem până acum nicio urmă de aşezare, ci numai monumente funerare reprezentate prin tumuli cu ocru, de tipul Movilei pe care am explorat-o la Corlăteni. Sunt însă alţi păstori, care se fixează pentru un timp oarecare într'un loc, mutându-se în altă parte de îndată ce iarba şi apa de acolo nu mai sunt deajuns pentru turme. Aşezările lor, neavând o tendinţă spre statornicie, sunt alcătuite din colibe improvizate, izolate, distanţate între ele, răspândite pe spaţii largi. Un exemplu care ni se pare tipic pentru un asemenea mod de viaţă seminomad este staţiunea, din prima epocă a fierului, cercetată de noi în Valea Godinescului. Se înţelege că aşezările de acest fel lasă urme numeroase, răspândite la tot pasul, dar sărăcăcioase şi foarte slabe din punct de vedere stratigrafic.

De altă parte, nici aşezările populaţiilor de plugari nu prezintă aici o stabilitate mai fermă. Asemenea populaţii, cu tot caracterul sedentar al felului lor de viaţă, cu toată trăinicia pe care ţin s'o asigure aşezărilor lor, organizate pe spaţii limitate, nu se pot menţine fără turburări într'o regiune de stepă, atunci când natura acestei regiuni isbuteşte să-şi impună condiţiile. O secetă mai aprigă ori o invazie năpraznică a duşmanilor, care de obicei sunt triburile de păstori, sfârşesc prin a le sili să se retragă spre regiunile păduroase, mai umede şi mai adăpostite. Când se întorc, spre a se bucura din nou de rodnicia pământului negru al stepei, rareori o fac destul de curând pentru a-şi ridica locuinţele chiar pe ruinele vechilor vetre. Cele mai adeseori revin abia după multă trecere de timp şi se aşează în alte locuri. Este cazul neoliticilor cucutenieni, ale căror faze culturale nu apar în staţiunile din valea Jijiei cunoscute până acum, decât câte una singură pe acelaşi loc, fără suprapuneri între ele. Este ceea ce se observă la Corlăteni, cu aşezări

[1] «SCIV», Nr. 1, anul I, 1950, p. 28-30; Nr. 1, anul II, 1951, p. 50—68.

exclusiv de tip Cucuteni AB ; la Glăvăneşti, cu aşezări numai de tip Cucuteni B ori numai din categoria cu ceramică lineară; la Truşeşti, cu aşezarea de tip Cucuteni A dela «Ţuguieta»; la Larga, cu aşezări exclusiv precucuteniene.

Lupta populaţiilor sedentare cu instabilitatea stepei nu este caracteristică numai pentru îndepărtatele epoci ale comunei primitive, ci a durat până în secole foarte apropiate de noi, când Moldovenii din valea Jijiei erau foarte adesea siliţi să plece în bejenie, uneori fără a se mai întoarce exact pe locurile părăsite. Aici, însă, trebue să mai ţinem seama şi de un alt factor, care nu mai aparţine geografiei. In această vreme istorică, fiind vorba de un stat organizat pe un teritoriu destul de întins, seceta şi invaziile, ca şi epidemiile, produceau mai rareori asemenea soluţii de continuitate, durata bejeniei fiind în general scurtă. Dispariţia unora din satele moldoveneşti urmează a fi explicată mult mai plauzibil prin condiţiile sociale ale orânduirii feudale. Este vorba de exploatările excesive din partea boierilor şi a vistieriei, care sileau pe ţărani să-şi «spargă» satele şi să-şi caute sălaşuri în alte părţi. Pentru părăsirea siliştilor cercetate de noi, dela Miclăuşeni-Opust, dela Corlăteni-«Fărceani» ori dela «Văculeşti-Verbia», mai de grabă pot fi învinuite poverile insuportabile impuse în secolele XVII-XVIII plugarilor moldoveni, decât lipsa de apă, molimele ori războaiele. Fenomenul, de astfel, în această epocă este departe de a aparţine numai regiunilor de stepă.

Incheind prezentul raport, socotim de datoria noastră să propunem, pentru viitoarele campanii de săpături arheologice, ca, pe lângă continuarea explorării staţiunii cucuteniene de stil AB din «Ţarină», să se aibă în vedere cercetarea completă a staţiunii cucuteniene dela «Costişa Morii», a aceleia din prima epocă a fierului din «Valea Godinescului» şi să se înceapă sondaje în siliştea medievală «Văculeşti-Verbia» dela Dămăcheni. De asemenea, este necesară explorarea tumulului «Bortoasa» din apropierea acestei silişti, spre a se vedea dacă are vreo legătură cu evenimentele din anul 1600. La cercetările privitoare la acest tumul sau la siliştea vecină, va fi nevoie să participe şi istorici specialişti în epoca feudală.

D. Tudor — responsabil, R. Vulpe, E. Vulpe N. Berlescu,
studenţi: *A. Bene, P. Cazacu, Z. Belindeanu.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В КОРЛЭТЕНИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологическим коллективом, работавшим в 1952 г. в Корлэтени, в долине Жижии, вблизи города Дорохой, были выполнены в качестве главного задания раскопки укрепления Четатя, а в качестве второстепенного задания исследование кургана на высотной отметке 205, расположенного в непосредственной близости этого укрепления, а также был предпринят в окрестностях ряд разведок и шурфов на 8 стоянках, относящихся к различным эпохам.

Укрепление Четатя находится на 1,5 км к востоку от деревни Корлэтени и возвышается над долиной Жижии. Оно состоит из четырехугольного пространства, огражденного крепостной стеной, окруженной

со всех сторон рвами и земляными валами. Каждая сторона имеет 73 м длины. Углы вала очень простые, обращены на четыре страны света. На юго-восточной стороне имеются ворота шириной в 5 м.

Раскопки, произведенные в валах и рвах, а также внутри крепостной стены и под воротами, доказали, что речь идет о фортификационных укреплениях временного характера, без бермы и палисады. В начале ров имел 3 м глубины и 6 м ширины на поверхности. Прилегающий вал, сооруженный из вырытой из рва земли, имеет в настоящее время 2 м вышины и 10 м ширины у основания. Как ров, так и вал образуют сами по себе преграждение вышиной по меньшей мере в 5 м.

Вал в Корлэтени, сооруженный ввиду несостоящейся военной операции, или подвергшийся впоследствии изменениям, никогда не был использован. Там не было найдено ни малейшего следа пребывания войск; археологический материал этих раскопок весьма скуден и не имеет никакой связи с историей этого фортификационного укрепления. Этот материал состоит из остатков современной единичной хижины, построенной в западном углу укрепления над валом, а также из 6 неолитических кремневых фрагментов и 6 мелких черепков миграционной эпохи и средневековья, найденных в завалах рва, куда они были занесены в течение времени со вспаханной землей соседних полей.

Вопрос датирования укрепления Корлэтени остается еще открытым. Пока его можно рассматривать гипотетически молдавским редутом (паланка) XIV—XVII вв.

Соседний с высотной отметкой 205 курган (Мовила) не имеет никакого отношения к укреплению. Это погребальный памятник конца неолита или начала бронзы, включающий могилу со скорченным костяком, осыпанным бурой охрой и без какого-либо инвентаря. В нескольких метрах от этой могилы, у основания кургана, были найдены остатки импровизированного очага, а также несколько черепков шнуровой керамики Городск-Усатовского типа. Вероятно, речь идет об остатках погребального ритуала в связи с упомянутой могилой. На поверхности кургана были найдены рассеянные человечские кости и следы красной охры, происходящие из второй могилы более позднего периода, совершенно уничтоженной во время вспашки.

В окрестностях Корлэтени были заложены шурфы: 1) в Влэдени на стоянке Валя Годинескулуй, где были найдены остатки поселений начала железного века, подобных зольникам СССР, а также единичный мустерский кремень; 2) в Опусте, со стороны Караса и Миклэушени, где были установлены остатки неолитического поселения с керамикой Кукутень AB, а также больших размеров слой, в котором сохранились остатки молдавского села XV—XVII вв; 3) в Костиша Мории, со стороны вокзала Караса, где были открыты остатки неолитического поселения фазы Кукутень AB; 4) в Виа Дэмэкэнилор на холме Докана, где встречались неолитические фрагменты керамики, 5) в Дэмэкэни на террасе вблизи существующей теперь церкви (Бисерика), где были найдены различные остатки, датируемые неолитом (Кукутень AB), началом железного века, миграционной эпохой и средневековьем.

Были произведены краткие разведки без раскопок: 1) в 500 м на восток от Дэмэкени, в местности, называемой Вэкулешти, или Шесул

Вергии, где были установлены следы средневековья, очевидно, следы старой молдавской деревни Вербиа, исчезнувшей в настоящее время; 2) в юго-восточном углу деревни Корлэтени, вблизи места кирпичного производства где были найдены керамические фрагменты начала железного века и средневековья; 3) в Кордэрени (в 7 км на север от Корлэтени), где были открыты в местности, называемой Силиште, черепки средневековья.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Корлэтени. Вид крепости с востока.

Рис. 2. — Корлэтени. Вид ворот с места, огражденного крепостной стеной. Вид села Матеени в глубине за долиной Жижии. Справа рабочие копают участок C.

Рис. 3. — План крепости в Корлэтени с раскопками 1952 г.

Рис. 4. — Корлэтени. Разрез AB поперек крепости с юго-востока на северо-восток.

Рис. 5. — Корлэтени. Вид разреза A через юго-западный вал крепости.

Рис. 6. — Корлэтени. Траншея C., перерезывающая юго-восточный вал крепости.

Рис. 7. — Корлэтени. Разрез D поперек вала северо-западного рва.

Рис. 8. — Корлэтени. Предметы, найденные среди остатков хижины современного типа в западном углу крепости: 1. фрагмент стекляной затычки; 2. свинцовая пуля; 3-5. фрагменты сосуда с росписью бурого цвета.

Рис. 9. — Корлэтени. 1. черепок домолдавского средневекового сосуда, очевидно XII в., найденный в восточном углу завала рва крепости в разрезе J; 2-5. предметы, найденные в хижине современного типа, находящейся в западном углу крепости; 2. бронзовый гарнитур; 3. бронзовая пуговица; 4 - 5. фрагменты глиняного кувшина.

Рис. 10. — Корлэтени. Кремневые неолитические объекты, найденные в раскопах валов и рвов крепости.

Рис. 11. — Корлэтени. Разрез G внутри места, огражденного крепостной стеной напротив ворот. Разрез H поперек пути, ведущего в пространство, огражденное крепостной стеной вдоль юго-восточного вала. Участок F поперек ворот крепости.

Рис. 12. — Корлэтени. Разрез J поперек рва в восточном углу крепости. Разрез E поперек северо-западного рва.

Рис. 13. — Корлэтени. Мовила Дялулуй Четэций. План раскопок кургана на высотной отметке 205 вблизи крепости.

Рис. 14. — Корлэтени. Мовила Дялулуй Четэций Разрез A с севера на юг поперек кургана.

Рис. 15. — Корлэтени. Мовила Дялулуй Четэций. Главное погребение в основании кургана (№ 1) с находящимся в ней скорченным костяком, посыпанным бурой охрой.

Рис. 16. — Корлэтени. Мовила Дялулуй Четэций. Кремневые неолитические объекты, найденные в насыпи кургана.

Рис. 17. — Корлэтени. Мовила Дялулуй Четэций. Фрагменты керамики городск-усатовского типа (начало эпохи бронзы), найденные в основании кургана.

Рис. 18. — Влэдени. Валя Годинескулуй. Набросок плана поселения первой эпохи железа с шурфами, заложенными в 1952 г.

Рис. 19. — Влэдени. Валя Годинескулуй. Разрез A поперек одного из зольников стоянки.

Рис. 20. — Влэдени. Объекты из стоянки Валя Годинескулуй первой эпохи железа: 1. бронзовое шило; 2. костяная проколка; 3-6. фрагменты керамики.

Рис. 21. — Влэдени. Валя Годинескулуй. Фрагменты керамики первой эпохи железа.

Рис. 22. — Влэдени. Валя Годинескулуй. Фрагменты керамики первой эпохи железа.

Рис. 23. — Влэдени. Валя Годинескулуй. Скребок из черного кремня мустерского типа.

Рис. 24. — Опуст (Караса-Миклэушени). Набросок плана стоянки с шурфами, заложенными в 1952 г.

Рис. 25. — Опуст (Караса-Миклэушени). Неолитические объекты: 1. фрагмент глиняной антропоморфной фигурки с каннелюрами; 2, 4, 5. фрагменты сосудов типа Кукутень AB. 3. кремневый наконечник стрелы.

Рис. 26. — Опуст (Караса-Миклэушени). Фрагменты молдавской средневековой керамики.

Рис. 27. — Опуст (Караса-Миклэушени). Фрагменты молдавской средневековой керамики.

Рис. 28. — Опуст (Караса-Миклэушени). Молдавские средневековые объекты: 1 - 4 и 6 - фрагменты одноцветной керамики; 5 - железное звено; 7 - 8. фрагменты глазурованной керамики.

Рис. 29. — Опуст (Караса-Миклэушени). Железные средневековые объекты.

Рис. 30. — Корлэтени. Костиша Морий. Закладка шурфа на неолитической площадке из обожженного самана.

Рис. 31. — Корлэтени. Костиша Морий. План закладки шурфов на неолитической площадке из обожженного самана.

Рис. 32. — Фрагменты неолитической керамики: 1, 3, 4. Костиша Морий; 2. Виа Дэмэкенилор.

Рис. 33. — Дэмэкени. Серебряная турецкая монета (аверс и реверс), найденная в христианской могиле вблизи церкви.

LE CHANTIER DE CORLĂTENI

(RÉSUMÉ)

En 1952, le collectif archéologique établi à Corlăteni dans la vallée de la Jijia, près de la ville de Dorohoi, a accompli, comme mission principale, des fouilles dans le retranchement de *Cetatea* et, comme missions secondaires, l'exploration du tumulus de la cote 205, tout près de ce retranchement, ainsi qu'une série d'enquêtes et de sondages dans huit stations, de diverses époques, situées dans les environs.

Le retranchement de *Cetatea* se trouve à 1,5 km à l'est du village de Corlăteni, sur une éminence dominant la vallée de la Jijia. Il consiste en une enceinte carrée entourée de tous les côtés par des fossés et des remparts en terre. Chaque côté mesure 73 m de longueur. Les angles du retranchement, très simples, sont orientés vers les quatres points cardinaux. Le côté du sud-est présente une porte de 5 m de largeur.

Les fouilles pratiquées à travers les remparts et les fossés, ainsi qu'à l'intérieur de l'enceinte et à travers la porte, ont prouvé qu'il s'agit d'une fortification d'un caractère passager, sans berme, ni palissade. A l'origine, le fossé mesurait 3 m de profondeur et 6 m de largeur à l'ouverture. Le rempart adjacent, construit avec la terre extraite du fossé, présente, actuellement, une hauteur de 2 m et une largeur, à la base, de 10 m. Aussi, le fossé et le rempart formaient-ils un obstacle d'au moins 5 m de hauteur.

Le retranchement de Corlăteni, réalisé en vue de quelque opération militaire qui n'a pas eu lieu ou qui a subi des modifications ultérieures, n'a jamais été utilisé. On n'y a trouvé nulle trace de stationnement de troupes. D'ailleurs, l'inventaire archéologique résultant des fouilles est extrêmement pauvre et n'a aucune relation avec l'histoire de cette fortification. Cet inventaire consiste en débris d'une cabane moderne, isolée, construite dans le coin ouest du retranchement, au-dessus du rempart, ainsi qu'en six fragments néolithiques de silex et six menus tessons de l'époque des migrations et du moyen âge, trouvés dans le remplissage du fossé, où ils furent apportés, au cours des temps, avec la terre labourée provenant des champs voisins.

Le problème chronologique du retranchement de Corlăteni reste encore ouvert. Pour le moment, on pourrait le considérer, d'une façon hypothétique, comme une redoute moldave *(palanca)* des XIVe–XVIIe siècles.

Le tumulus voisin, de la cote 205 (*Movila*), n'a aucune relation avec ce retranchement. C'est un monument funéraire de la fin du néolithique ou du début de l'âge du bronze, contenant une tombe à squelette accroupi, saupoudré d'ocre brune et dépourvu de tout inventaire. Quelques mètres plus loin de cette tombe, à la base du tumulus, on a trouvé les restes d'un foyer improvisé, ainsi que quelques débris de céramique cordée du style Gorodsk-Ousatovo. Il s'agit, probablement, des restes d'une cérémonie funéraire en rapport avec la tombe mentionnée. A la surface du tumulus, on a constaté des ossements humains dispersés et des traces d'ocre rouge, provenant d'une seconde tombe, d'une date un peu postérieure, complètement détruite au cours des âges par l'effet des travaux du labourage.

Dans les environs de Corlăteni, on a pratiqué des sondages: 1) à Vlădeni, dans la station de *Valea Godinescului*, où l'on a trouvé des restes d'habitation du début de l'âge de fer, semblables aux *zolniki* de l'U.R.S.S., ainsi qu'un silex moustérien isolé; 2) à *Opust*, du côté de Carasa et de Miclăuşeni, où b'on a constaté les restes d'un établissement néolithique à ceramique Cucuteni AB, ainsi qu'une couche très étendue contenant les débris d'un village moldave des XVe-XVIIe siècles; 3) à *Costişa Morii*, du côté de la gare de Carasa, où l'on a constaté les restes d'une habitation néolithique de la phase Cucuteni AB; 4) à *Via Dămăchenilor*, sur la colline de Docan, où furent rencontrés des fragments céramiques néolithiques et 5) à Dămăcheni, sur une terrasse près de l'église actuelle (*Biserica*), où l'on a trouvé des restes divers datant du néolithique (Cucuteni AB), du début de l'âge du fer, de l'époque des migrations, ainsi que du moyen âge.

On a fait des enquêtes sommaires, sans procéder à des fouilles: 1) à 500 m à l'est de Dămăcheni, au lieu nomé *Văculeşti* ou *Şesul Verghii*, où l'on a constaté des traces du moyen âge, probablement celles de l'ancien village moldave de *Verbia*, aujourd'hui disparu; 2) au coin sud-est du village de Corlăteni, près d'une briqueterie, où l'on a trouvé des fragments céramiques du premier âge du fer et du moyen âge et 3) à Cordăreni (7 km au nord de Corlăteni), où l'on a découvert, au lieu nommé *Silişte*, des tessons du moyen âge.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Corlăteni. La fortification en terre vue de l'est.

Fig. 2. — Corlăteni. La porte de la fortification, vue de l'intérieur de l'enceinte. Au fond, au delà de la vallée de la Jijia, on aperçoit le village de Mateieni. A droite, les ouvriers travaillent dans la tranchée *C*.

Fig. 3. — Plan de la fortification de Corlăteni (*Cetatea*), avec les fouilles de 1952.

Fig. 4. — Corlăteni. Coupe *AB*, à travers la fortification de Corlăteni, du sud-ouest au nord-est.

Fig. 5. — Corlăteni. La tranchée *A*, traversant le rempart sud-ouest de la fortification.

Fig. 6. — Corlăteni. Coupe *C*, à travers le rempart et le fossé du côté du sud-est.

Fig. 7. — Corlăteni. Coupe *D*, à travers le rempart et le fossé du côté du nord-ouest.

Fig. 8. — Corlăteni. Objets trouvés parmi les restes de la cabane récente de l'angle ouest de la fortification: 1. fragment de bouchon en verre; 2. balle en plomb; 3-5. tessons à peinture brune.

Fig. 9. — Corlăteni. 1. tesson médiéval, pré-moldave, probablement du XIIe siècle, trouvé dans la terre de remplissage du fossé de la fortification, dans la tranchée *J*.

2-5. Objets trouvés parmi les restes de la cabane récente, de l'angle ouest de la fortification, 2) garniture en bronze; 3) bouton en bronze; 4-5. fragments d'une carafe en terre cuite.

Fig. 10. — Corlăteni. Objets néolithiques en silex trouvés à l'occasion des fouilles pratiquées dans les remparts et les fossés de la fortification.

Fig. 11. — Corlăteni. Coupe *G*, à l'intérieur de l'enceinte, devant la porte. Coupe *H*, à travers le chemin d'accès à l'enceinte, le long du fossé sud-est. Coupe *F*, à travers la porte de la fortification.

Fig. 12. — Corlăteni. Coupe *J*, à travers le fossé de l'angle est de la fortification. Coupe *E*, à travers le fossé du nord-ouest.

Fig. 13. — Corlăteni - Movila Dealului Cetăţii. Plan des fouilles pratiquées dans le tumulus de la cote 205, près de la fortification.

Fig. 14. — Corlăteni - Movila Dealului Cetăţii. Coupe *A*, à travers le tumulus, du nord au sud.

Fig. 15. — Corlăteni - Movila Dealului Cetăţii. La tombe nº 1, à squelette accroupi recouvert d'ocre brune.

Fig. 16. — Corlăteni-Movila Dealului Cetăţii. Objets néolithiques en silex, trouvés dans la terre du tumulus.

Fig. 17. — Corlăteni - Movila Dealului Cetăţii. Tessons de caractère Gorodsk-Ousatovo, du début de l'âge du bronze, trouvés à la base du tumulus.

Fig. 18. — Vlădeni-Valea Godinescului. Esquisse du plan de la station du premier âge du fer, avec les sondages de 1952.

Fig. 19. — Vlădeni-Valea Godinescului. Coupe A, à travers l'un des *zolniki* (amas de cendres) de la station.

Fig. 20. — Vlădeni-Valea Godinescului. Objets du premier âge du fer: 1. poinçon en bronze; 2. perçoir en os; 3-6. tessons.

Fig. 21. — Vlădeni-Valea Godinescului. Tessons du premier âge du fer.

Fig. 22. — Vlădeni-Valea Godinescului. Tessons du premier âge du fer.

Fig. 23. — Vlădeni-Valea Godinescului. Racloir moustérien en silex noir.

Fig. 24. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Esquisse du plan de la station, avec les sondages de 1952.

Fig. 25. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Objets néolithiques: 1. fragment de figurine anthropomorphe en terre cuite, striée; 2, 4, 5. tessons de vases du style Cucuteni AB; 3. pointe de flèche en silex.

Fig. 26. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Céramique moldave du moyen âge.

Fig. 27. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Céramique moldave du moyen âge.

Fig. 28. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Objets du moyen âge: 1-4. et 6. céramique monochrome; 5) anneau rectangulaire en fer; 7-8. tessons de vases émaillés.

Fig. 29. — Opust (Carasa-Miclăuşeni). Objets du moyen âge en fer.

Fig. 30. — Corlăteni - Costişa Morii. Sondage pratiqué dans une plate - forme néolithique de bousillage calciné.

Fig. 31. — Corlăteni - Costişa Morii. Plan des sondages pratiqués dans une plate-forme néolithique de bousillage calciné.

Fig. 32. — Tessons néolithiques: 1,3,4. Corlăteni-Costişa Morii; 2. Via Dămăchenilor.

Fig. 33. — Dămăcheni. Monnaie turque en argent (avers et revers) trouvée dans une tombe chrétienne près de l'église.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

Preţul lei 5